

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУФАТИ

80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

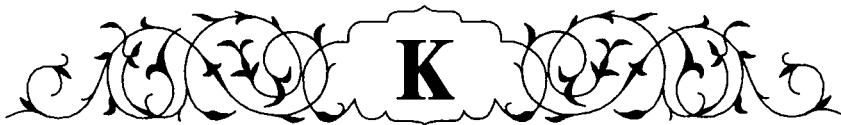
Э. БЕГМАТОВ, А. МАДВАЛИЕВ, Н. МАҲКАМОВ, Т. МИРЗАЕВ (раҳбар),
Н. ТЎХЛИЕВ, Э. УМАРОВ, Д. ХУДОЙБЕРГАНОВА, А. ҲОЖИЕВ

А. Мадвалиев таҳрири остида

Лугат ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган 80 мингдан ортиқ сўз ва сўз бирикмаларини, фан, техника, санъат ва маданият соҳаларига оид терминларни, бир неча шевада қўлланадиган сўзларни, баъзи тарихий ва эскирган атамаларни ўз ичига олади. Лугатда берилган сўзларнинг амалда қўлланиши XX аср ўзбек адабиёти ва матбуотидан олинган мисоллар билан далилланган. Лугат ўзбек тилшунослиги ва туркийшунослик бўйича мутахассислар, таржимонлар, оммавий аҳборот воситалари ходимлари, олий таълим муассасаларининг ўқитувчилари ва талабалари, шунингдек, кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

**“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”
Давлат илмий нашиёти
Тошкент**

**Эслатма: Ушбу китобдан фақатгина шахсий мутолаа, танишиб чиқини
максадида фойдаланиш мумкин. Тизорий максадларда фойдаланиш (сотиш,
кўпайтириш, тарқатиш) қонунан тақиқланади.**

КАБАРДИН 1 Кабарда-Балкариянинг туб аҳолисини ташкил қилувчи халқнинг номи. *Кабардин халқи. қ. кабардинлар.*

2 Шу халққа мансуб, тегишли, оид. *Кабардин тили. Кабардин аёл.*

КАБАРДИНЛАР Кабарда-Балкариянинг туб аҳолисини ташкил қилувчи халқ.

КАБАРЕ [фр. cabaret – қовоқхона] Эстрада томошалари (рақс, қўшиқ, мусиқа) бўлган қаҳвахона ёки ресторон.

КАБЕЛСОЗ Кабель ишлаб чиқарувчи ишчи, мутахассис.

КАБЕЛСОЗЛИК Кабель ишлаб чиқариш; ишлаб чиқаришнинг шу соҳаси.

КАБЕЛЧИ Кабель ишлаб чиқарувчи ёки кабель ўтказувчи ишчи.

КАБЕЛЧИЛИК Кабелчи иши, касби. *Кабелчилик.. касблар орасида алоҳида фахр билан тилга олинади.* Газетадан.

КАБЕЛЬ [голл. kabel – лангар арқони] Ер остидан электр, телефон, радио тармоқларини ўтказиш учун ишлатиладиган, усти герметик ҳимояланган симлар ўрами. *Гуттаперчадан айниқса сув ости кабеллари учун изоляция материали сифатида кенг фойдаланилади.* «Фан ва турмуш». *Ўзгармас ток воситасида кабеллар орқали электр энергияси ўтказиш масаласи ҳам ҳал бўлган.* «Янги техника».

КАБИ кўм. Ўхшатиш, мослик ёки қиёсни билдиради: сингари. *У ҳам сен каби серзавқ.* ■ *Бахтили онлар умр тунида юлдузлар каби чақнайди..* Ойбек, Тантанган асарлар. *У шунча ўшлардан бери гўдак каби аясининг паноҳида ухлаб ётган экан.* Ў. Ҳошилов, Қалбинга қулоқ сол. Энди дераза ор-

тидаги тол новдалари назаридага қудратли чинор каби тебраниб турарди. С. Кароматов, Олтин кум.

КАБИНА [фр. cabine] Бирор ишни бажариш учун маҳсус жиҳозланган кичкина хона, бўлма (мас., машиналарда унинг бошқарув механизмлари ўрнатилган ва бошқарувчиси ўтирадиган бўлмаси). *Хотини боласи билан кабинада – шоффёр ёнида.* С. Аҳмад, Уфқ. *Учувчи кабинанинг эҳтиёт туйнугини очиб, ўзини самолётдан ташлади.* «Шарқ юлдизи». «Мегалифтёр»да иккита қанот, тўртта реактив двигатель ва учувчилар кабинаси бор. «Фан ва турмуш».

КАБИНЕТ [фр. cabinet] 1 Иш учун ажратилган маҳсус хона. *Олимнинг кабинети.*

■ *Саттор Усмонов, ёш болани етаклагандек, Ёқубжонни.. бош инженер кабинетига бошлаб кирди.* Н. Сафаров, Чўл лочини. Бу йил завод касаба уюшмаси комитети кабинети тўла ремонтдан чиқарилди. Газетадан.

2 Корхона, муассасаса ва ш. к. да мастьул лавозимли раҳбар ўз вазифасини бажарадиган хона. *Муроджон Тожибоевнинг ҳашаматли кабинетио олиб юрадиган машинаси ўйқ.* Газетадан. *Раис стол орқасидан чиқди, кабинет эшиги олдидағи бўши жойда қўлларини орқасига қилиб, у ёқса-бу ёққа юра бошлади.* С. Анорбоев, Оқсой.

3 Муассасаса, корхона ва б. ларда илмий, амалий ва ш. к. ишларни олиб бориш, ўтказиш учун жиҳозланган, мосланган ва хосланган хона. *Ўқув кабинети. Рентген кабинети.* ■ *Замонавий мураккаб асбоб-ускуналар, ўқув қуроллари билан жиҳозланган кабинетлар.. бўлажак мутахассислар ихти-*

ёрида. Газетадан. *Биринчи марта аллергия билан касалланган бемор дарҳол аллергологик кабинетга мурожаат қилиши керак. «Фан ва турмуш».*

4 Баъзи давлатларда министрлар (вазирлар) ҳайъати, ҳукумат таркиби; ҳукумат. *Министрлар кабинети. Кабинетни тарқатиб юбормоқ.*

КАБИР [а. қабир – катта, буюқ] 1 эск. кт. Катта, улуғ. *Муштларинг оғрийди ҷўнгтакларингда: сен ҳамон кичиксан, бу олам – кабир.* Ш. Раҳмон. *Ёлғон гапиromoқлик – гуноҳи кабир!* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Саҳроий Кабир геогр. Шимолий Африқадаги қуруқ иқлимли жуда катта ер, дашти биёбон, бепоён саҳро.

2 Етимлик ёшидан ўтган, балоғатга етган, улғайған. *Сагири бўлсин ул ҳоҳи кабири, чуқур фикри ҳамиша дастгири.* Ҳабибий.

3 Кабир (эрқаклар исми). •

КАБИСА [а. қабиса – тақвимни тузатиш]: кабиса йили Тўрт йилда бир келадиган, 366 кунлик йил (бундай йилда февраль ойи 28 эмас, 29 кун бўлади).

КАБК [ф. қабк – каклик] эск. поэт. айн. **каклик.** Кабк ила товусни рафторингга мин-қод айладинг. Муқимий.

КАБОБ [ф. қабаб – кўрада пиширилган гўшт] Асосан, гўштни сихга тортиб, кўрага териб, чўф дамида пишириладиган, шунингдек, тандирда ёки қозонда ҳам тайёрланадиган таом. *Жигар кабоб. Лўла кабоб. Қўйма кабоб. Тандир кабоб. Қозон кабоб.* ■ *Тоғдан ҳайдаб тушилган қўйлар сўйилди, кабоб кўраларида арчанинг пистоқи кўмири чўглатилди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Рашид икки кулча нон орасига олинган кабобнинг сихи бандини Муҳаррамга тўғрилади. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

Бағри (ёки юраги, дили, жигари, кўкси) **кабоб бўлмоқ** Қаттиқ қуйинмоқ, руҳий азоб тортмоқ. Дили кабоб бўлган Полвон бу ўйигит воқеасини тўлароқ билмоқчи эди. Ж. Шарипов, Хоразм. **Кабоб бўлмоқ** Иssiқдан ниҳоятда қийналмоқ, «куйиб-ёнмоқ». Иситма ичидаги кабоб бўлиб, ҳаллослаб ётган Қулмуҳаммад ошинасига бақрайиб қараб қолди. Мирмуҳсин, Чўри. *Тошкентнинг иссиқ кўчаларида бир киши кабоб бўлиб юрибди, у – Умид. Мирмуҳсин, Умид. Сих ҳам кўймасин, кабоб ҳам. қ. сих.*

КАБОБПАЗ [ф. қабобпаз – кабоб пиширувчи] Кабоб пиширувчи ва кабоб сотувчи. *Кабобпазнинг елтиғиши мовий дудлар билан ёқимли ҳид таратади.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. -Пули борга кабоб, пули ўйққа дуди кабоб, кеп қолинг! – қичқирди кабобпаз. К. Яшин, Ҳамза.

КАБОБПАЗЛИК 1 Кабобпаз иши, касби. **Кабобпазлик қўлмоқ.**

2 Кабоблар тайёрлаб сотиладиган жой; кабобхона. *Кабобпазликда ишламоқ.* Кабобпазликка бормоқ.

КАБОБХОНА Кабоб пишириб сотиладиган жой, дўкон. *Шаҳарнинг сўлим бир жойида кабобхона бор экан.* Ў. Умарбеков, Одам бўлиш қиин.

КАБОБХЎР [ф. қабобхўр – кабоб еювчи] Кабоб еювчи, кабобни яхши кўрадиган ва ейдиган. *Бир кабобпаз бор-у, кабобхўрдан дарак ўйқ.* И. Раҳим, Тақдир.

КАБОБХЎРЛИК Биргалиқда, одатда маҳсус ташкил этиб кабоб ейиш. *Атайин кабобхўрликка келганмиз-а, укам!* «Гулдасат».

КАБОБЧИ айн. **кабобпаз.** Кабобчи улардан наридаги столда ўтирганлар билан гаплашиб қайтди. «Гулдаста».

КАБОТАЖ [фр. sabotage] Бир мамлакатдаги портлар ўртасида юқ ва пассажирларни денгиз транспорти (кема)да ташиш.

Катта каботаж Турли денгизлардаги портлар ўртасида шундай кема қатнови. **Кичик каботаж** Бир денгиз портлари ўртасида шундай кема қатнови.

КАБУТАР [ф. қабутар – каптар] кт. айн. **каптар.** Кабутарлар дам учиб, дам сирпаниб қўниб.. ўйнашар эди. Ойбек, Навоий.

КАВАК [ф. қавак – ичи бўш, ўйиқ, ичи тешик] 1 Чириш, нураш ва ш. к. натижасида бирор нарсада ҳосил бўлган чуқурча, бўшлиқ. *Дараҳт каваги. Тиши каваги. Қоядаги каваклар.* ■ .. биз уларни, қайси тоғ-тош кавагига беркинса ҳам топиб, Сотиболдинг ўчини олмай қўймаймиз. П. Турсун, Ўқитувчи. Умурзоқ ота кавак толга қоқилган михларга осиғлиқ қармоқларни олиб, кўздан кечиаркан.. мийигида жилмайиб қўйди. Ҳ. Фулом, Машъял.

2 Умуман, бирор нарса ичидаги табиий бўшлиқ. *Қамиш каваги. Суяқ каваги.*

3 с. т. Ин, уя. *Сичқон каваги.* Чумчук каваги.

4 кўчма Пана, яширин жой, ўрин. Бўрон-бек дом-дараксиз кетди. Яна бирор кавакда ётган бўлса керак-а, Мулла Мирҳосил? Ҳ. Фулом, Машъял. Уни ўйқ қилиб, ўзинг қаиси кавакка беркинасан! П. Турсун, Ўқитувчи. «Навбаҳор» чойхонаси кавакларига эса 672 килограмм гўшт, 124 килограмм колбаса.. яшириб қўйилган экан. Газетадан.

КАВАКЛАМОҚ кам қўлл. Кавак ҳосил қилмоқ, ўймоқ. Кетай энди, кетиб обрўларим ҳалқ ичра тобора, Каваклаб жиссуму жоним, бағрими парвардалар қилдинг. «Муштум».

КАВАЛЕР I [фр. cavalier – отлиқ] Орден билан мукофотланган киши; нишондор. «Мустақиллик» ордени кавалери. «Меҳнат шуҳрати» орденининг кавалери.

КАВАЛЕР II [фр. cavalier < итал. cavaliere] с. т. Бирор аёл билан бирга бўлиб, сухбатлашиб юрувчи, кузатиб борувчи ёки бирга ўйинга, рақсга тушувчи эркак. [Қиз:] -Сиз маданиятсиз кавалер экансиз-ку, – деб ҳазиллашиб-да, қўлтиқлаб олмоқчи бўлди. О. Ёкубов, Тилла узук.

КАВАЛЕРИСТ Кавалерияда хизмат килувчи ҳарбий; отлиқ аскар. Армияда кавалерист бўлиб хизмат қилмоқ.

КАВАЛЕРИЯ [фр. cavalerie] Отлиқ қўшин. Кавалерия полки. — Жўрақул Самарқанд шаҳрида жойлашган кавалерия қисмидаги бўлинмаларнинг бирига командир қилиб тайинланди. Назармат, Жўрлар баланд сайдайди.

КАВАР [ф. کوار – ковул, кавар] Ер бағирлаб ўсадиган жануб ўсимлиги ва унинг қовунга ўхшаш чўзинчоқ майда меваси.

КАВЕРНА [лат. caverna – гор; бўшлиқ] тиб. Бирор аъзонинг, хусусан, ўпка тўқимасининг бузилиши, ўлиши натижасида пайдо бўлган кавак, бўшиқ. Ўнка кавернаси.

КАВКАБ [а. қўек – юлдуз] эск. поэт. айн. юлдуз 1. Ҳуснинг тажаллисидин бетоб моҳрўлар, Андоқки зоҳир ўлмас хуршид, чиқса кавкаб. Нодира.

КАВОБ с. т. Кабоб.

КАВОБЧИ с. т. Кабобчи.

КАВРАК Уруғидан кўпаядиган кўп йиллик ўсимлик. Бу ерда бултурдан қолган каврак, қуриган бодомча, тагин аллақандай тиканлар мўл эди. Ш. Холмираев, Сайланма. Каврак, уруғидан яхши кўкарадиган кўп ўшилик ўсимлик бўлиб, бўйи 1 метрга етади. «Фан ва турмуш». Қарши чўли кўкламда жуда

серўт бўлади, унда «каврак» деб аталаувчи, кишининг иштаҳасини очадиган ўтлар ўсади.. О. Ҳусанов, Ҳаёт ишқи.

КАВСАР [а. کوشر – сероб, мўл; жаннатдаги дарё номи] Ислом дини эътиқодига кўра жаннатдаги гаройиб дарё ёки ҳовузнинг номи. Баззи ривоятларга қараганда, фаришталар жаннатдаги кавсар сувидан.. кўмғонларимизга қўйиб кетар эмиш. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Ҳиротликлар ўз шаҳарлари билан фахрланар, унинг тупроғини олтинга, боғларини жаннатга, сувларини кавсарга ўхшатар эдилар. Ойбек, Навоий.

Ҳавзи кавсар айн. кавсар.

КАВУШ [ф. کفش – оёқ кийими, бошмоқ] Чармдан тикилган ва одатда маҳси билан кийиладиган оёқ кийими. Заифона кавуш. Бачкама кавуш. — Отабек кавушини даҳлизга ечди-да, уй бўйига бир-икки қайта юрди ва энтиқиб нафас олди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Кавуши тўғри бўлмоқ Қувилмоқ, ҳайдалмоқ. Кавушим кўчада қолгани йўқ айн. оёғим кўчада қолгани йўқ қ. кўча. Чорламаган жойга бориши учун сенинг кавушинг кўчада қолган эмас. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Кавушинг тўғри Жўнай бер, йўқол. Кавушини тўғрилаб қўймоқ Биронни ҳайдаб юбормоқ, қувиб юбормоқ. «Йўқол, кўзимга кўринмай!» деб, шу заҳотиёқ кавушини тўғрилаб қўйиши мумкин. А. Мухтор, Туғилиш.

КАВУШАНДОЗ [ф. کفساندار – кавуш ечувчи] Уйнинг оёқ кийими ечиб қўйиладиган маҳсус ери; даҳлиз. Домулла ғулдураб, бир нави дуо қиди-да, кавушандозга тушшиб, калишини аввал пойма-пой кийиб, буҷчайиб, бошқатдан тўғрилаб олди. Ҳ. Фулом, Машъял.

КАВУШДЎЗ [ф. کفسدوز – кавуш тикувчи; этикдўз] Кавуш тикадиган косиб. Кавушдўзга шогирд тушмоқ. Кавушдўзга кавуш тиктиримоқ. — Калиш кавушдўз косибларнинг ва воғурушларнинг бозорини касод қилган эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

КАВУШДЎЗЛИК Кавушдўз касби. Кавушдўзлик қилмоқ. Кавушдўзликни ўрганмоқ. — Бирон касб-ҳунар билан.. куолчилик ёки.. кавушдўзлик билан машғул бўлувчилар ҳам анчагина. Ойбек, Навоий.

КАВУШЧАН Яланг оёқча фақат кавушнинг ўзини кийган. Кавушчан киши. Кавушчан юрмоқ.

КАВШ: кавш қайтарувчилар Чайнаб ютилган овқатни оғзига қайтариб чиқарып, қайта кавшовчи ҳайвонлар. **Кавш қайтармоқ** Чайнаб ютилганни оғизига қайтариб чиқарып, қайта кавшамоқ. *Тирсиллаған құй-құйылар* куни билан қорынларига ыиққан овқатларини, бамайлихотир ётиб, кавш қайтараётгандыр. С. Анербоев, Оқсой.

КАВШАМОҚ 1 Овоз чиқарып чайна-моқ, емоқ (ҳайвон ҳақида). *Фақат.. отлар-нинг беда кавшаб, депингани эшишилади.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

2 дағл. Чайнамоқ, емоқ (одам ҳақида). *Матқовул.. ноннинг катта бир бұлагини синдириб, оғзига солди-да, сұхбат охиригача шуни кавшади.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Әлмурод* ўйчан бир қолда нон кавшаб, чой үшар экан, *Ойимхон.. янгилеклар тұғррисида унга маңлымот берди.* П. Турсун, Үқитувчи.

КАВШАР [ф. *کفسیر*] – металларни пай-вандлашда ишлатиладиган модда; танакор] **1 тех.** Металл буюм, деталь ва ш. к. ни бир-бирига улаш учун әртиб ишлатиладиган металл ёки қотишина. *Кавшар құлмоқ.*

2 күмба Гап, сұхбатни бир-бирига улаш, уни давом эттириш учун сабаб, восита. *Мақол – гапнинг кавшари.* — *Хаммамиз ўтирибмиз, қаны энди, биронтамиздан садо чиқса!.. Хайрият, ҳалиги құз бор экан – гапта кавшар бўлди.* А. Қаҳхор, Кўшчинор чироқлари.

КАВШАРЛАГИЧ Кавшарлайдиган ас-боб. *Кавшарлагични қиздирмоқ.* Электр кавшарлагич.

КАВШАРЛАМОҚ Металларни ёки бошқа қаттық материалларни кавшар би-лан бир-бирига уламоқ, кавшар құлмоқ. *Самоварнинг ўтхонасини кавшарламоқ.*

КАВШОВЧИ 1 Кавшамоқ фл. сфдш.

2 Кавш қайтарувчи (ҳайвонлар ҳақида).

КАГОР [фр. *Caouge* – Каор (Кагор) шахри номидан] Қизил рангли узум навларидан тайёрланадиган ширин вино тури.

КАДАР [а. *کار* – хирадик, лойқалик; ғам, гүсса] эск. кт. Мунг, маҳзунлик; хафалик, ғашлик. *Оти шароб, ўзи заҳар, Менда йўқдир ҳеч бир кадар.* Ислом шоир. *Қалбимда на севинч, на кадар.* Миртемир. *Бу кадар – енгмоққа яна етади ҳам ортар бардошинг.* Ш. Раҳмон.

КАДАСТР [фр. *cadastre* < юн. *katastichon* – варақ, рўйхат] **1** Муайян объектлар ҳақидағы аниқ ва тартиблаштирилган ах-

боротлар мажмуси, рўйхати. *Ер кадастри. Сув кадастри.* — *Ер кадастри қишлоқ хұжалик маҳсулотлари етишишишини ва тайёрлаши-ни тағин ҳам аниқроқ режалаштиришга.. ёрдам беради.* Газетадан.

2 Жон бошига солиққа тортиладиган шахслар рўйхати.

3 Объектларнинг баҳоси ва ўртача даромади ҳақидағы, солиққа тортиш учун фойдаланиладиган маңлумотлар.

КАДЕТ I [фр. *cadet* – кичик, ёш] *тар.* Чор Россиясида кадет корпуси – дворян-ларнинг болалари учун мұлжалланған ёпик ҳарбий ўқув муассасасининг ўқувчиси.

КАДЕТ II [р. «конституцион демократ-лар»] бирикмасининг бош ҳарфларидан] 1905 йилда ташкил топған, конституцион-демоқратик партия деб аталаувчи партия-нинг аязоси.

КАДИ [ф. *کادی* – қовоқ] *шв.* Қовоқ, ошқо-воқ; уларнинг пүстлоқ қысмидан тайёрланған идиш. *Сув кади. Қимиз кади.* — *Бўрининг онаси кадини чуқурчага яхшилаб жойлаштириб қўйди.* Т. Мурод, От кишинаган оқшом.

КАДМИЙ [лот. *cadmium* < юн. *cadmeia* – рух рудаси] Менделеев даврий системасининг II гурӯхига мансуб кимёвий элемент; кумушсимон оқ юмшоқ металл.

КАДР I [фр. *cadre* – ром < лот. *quadrum* – тўрт бурчаклик] **1** Киноплёнка ёки фотоплёнкадаги алоҳида-алоҳида суратлардан бири; битта сурат, якка расм. *Кунлар кино лентасининг кадрлари сингари бир-биридан фарқсиз, аммо ҳаётда янгидан-янги манзаралар вужудга келтириб ўтар эди.* А. Қаҳхор, Сароб.

2 Кинофильмнинг айрим бир кўриниши, битта эпизоди. *Бадий фильм кадрлари.*

— *Маҳди дастлабки кадрни кўриши билан бир тўлғанди, ўридан турмоқчи бўлди.* С. Сиёев, Ёргулик.

КАДР II [фр. *cadres* – шахсий таркиб] **1** Корхона, муассаса ва ш. к. нинг маҳсус тайёргарликка эга бўлган хизматчи, ишчи ва ходимлари. *Кадр етказиб бермоқ.* *Кадр тайёрламоқ.* *Ҳамма нарсани кадрлар ҳал қила-ди.* — *Бу киши шунақа, ўртоқ Тўқсонов, – деб тўнғиллади Тожибой, – «Илмим бор кадрман» деб, бизниям назарга шмайди.* П. Турсун, Үқитувчи.

Кадрлар бўлими Корхона ёки муассасасининг ишга қабул қилиш, ишдан бўшатиш ва ш. к. ишларни бошқарувчи бўлими.

2 ҳарб. Ҳақиқий хизматдаги командирлар ва оддий аскарлар таркиби.

КАДХУДО [ф. қадхуду — қишлоқ оқсоқоли] 1 эск. Кент бошлиғи, қишлоқ оқсоқоли. .. Қуванинг кадхудосини топиб, унинг ёрдамида дурадгөр усталарни кўптири тузатишга ҳайдаб чиқди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Бу иш ююри мартабали кимса ҳамроҳларига, кадхудога ёқарди. Мирмуҳсин, Темур Малик.

2 шв. Эл-халқ ўртасида гап-сўзи ўтадиган кекса киши; маҳалла оқсоқоли. Тўйни бошқараётган икки кадхудо ва хонадон соҳибини чақиритириб.. М. Кўшжонов, Дийдор.

КАЖ [ф. қаж — эгри, қинғир] 1 эск. кт. Тескари, чаппа. Менга худо голиб қилди золимни, Золим фалак кажга урди фолимни. «Равшан». Ёш кўнгилга қилар таъсир фалакнинг каж хислати, Кўз олдидан ўтар бир-бир шоцларнинг қисмати. Э. Воҳидов.

2 Қийшиқ, этри. Сулувнинг ёнида турган қовоқ косадаги тиниқ сув, кўзгудай йилтилаб, Бибиқатчанинг оқариб кетган юзини каж қилиб кўрсатди. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

КАЖАВА [ф. қажава — уй ҳайвонлари устидаги соябонли ўтиргич] 1 Одатда иш ҳайвонларига ортиб, юк ташиш учун дарахт новдалари ёки қобигидан, шунингдек, маҳсус ясалган катта, кенг чорқирра идиш. Сават кажава. Тери кажава. — Келаётган сарбозларнинг бири бир қон арпа, бири бир кажава узум, яна бири бир қон қовун.. кўтариб келарди. С. Айний, Дохунда. [Носир:] Кажавага юкланган кўзачалардаги сув ҳам тугабди. Туйғун, Йиллар ва кишилар.

2 От, хачир, фил, тия каби ҳайвонлар устига ёки ёнига ўрнаштирилган ва одам олиб юриш учун мосланган ўриндиқ. Туяга ортилган кажава ичига ўтириб олиб, кечаси бир оз мизғиб олган Захро.. М. Осим, Элчилар.

3 Машина, мотоцикл кабиларга тиркаладиган мослама, аравача; коляска. Икромжон мотоцикл кажавасига ўтириб олди. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

Кажава қорин Қорни катта, катта қоринли. Юртимиэда оми-эшон, шайху машойих, кажава қорин, тўнка мўйин.. корчалонлари миз жуда кўп. З. Сайд, Ноумид шайтон.

КАЖАВАЛИ Кажаваси бор, кажава ортилган, тиркалган. Кажавали машинанинг орқа эшиги очиб қўйилган, остоноада тўрт-

беш хотин-халаж тўпланиб турар.. Ў. Ҳошимов, Қалбингта қулоқ сол. Дам олиш куни бўлгани учун комендант ишга бормаган, қажавали мотоцикл эшиги олдида турган экан. С. Нуров, Нарвон.

КАЖБАҲС [қаж + a. بـحـ — муҳокама; изланиш] Мантиқизз баҳс-мунозара қилувчи; ўжар, тихир. Кажбаҳс одам. — Дарвеш Ҳожи ҳеч кимнинг фикри билан келишолмайдиган ўжар, кажбаҳс эди. Ойбек, Навоий.

КАЖБАҲСЛИК Кажбаҳсга хос хусусият, қилиқ, одат. Кажбаҳслик қилмоқ.

КАЖРАВ [ф. қожар — ахлоқиз; тескари юрувчи] эск. кт. Эгри юрувчи, тескари, нотўғри иш қилувчи. Сен билан бўлмокни ҳар дам кўнглим айлар ихтиёр, Қылмагай деб кўрқаман кажрав фалак рашку ҳасад. Ҳабибий.

КАЖРАФТОР [ф. қожрафтар — тескари юрувчи; маккор] айн. **кажрав.** Бироқ кажрафтор фалак уни ҳам бағрида қора доги билан ўрда томонга сурдрап эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

Чархи кажрафтор Тескари, нотўғри иш қиладиган дунё (замона ёки тақдирдан шикоят қилиб айтиладиган ибора). Бу қандай чархи кажрафторки, ини ўз оғасининг кўзига чўп солса.. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

КАЗАК [турк. қазақ — эркин одам] 1 Руславлатида 15–17-асрларда крепостной деҳқон ва шаҳар камбағаллари орасидан Дон, Ёйик (Урал), Запорожье каби чекка жойларга қочиб борган эркин киши, рус қозоги. Запорожье казаклари.

2 Чор Россиясида 18-асрдан бошлаб ердан имтиёзли фойдаланиш эвазига ҳарбий хизматни адо этишга мажбур бўлган, Кубан, Оренбург, Дон, шунингдек, аскар олиниадиган бошқа ҳудудларда яшовчи ҳарбий табака вакили ва шу табака вакилларидан иборат қўшинлардаги аскар. Баланд бўйли, пахмоқ сочли, дов казак аскарлар халқни уриб, ниқтаб, орқага суришга тиришди. Ойбек, Танланган асарлар. Пешинга бориб халқ зўрлик қилди. Казак аскарлари сафи сийраклашди. С. Сиёев, Аваз.

3 Собиқ Иттифоқдаги айрим (илгари аскар олиниадиган) ҳудудларнинг туб аҳолисига мансуб киши.

КАЗАРМА [итал. caserma < лот. casa — уйча, кулба] 1 Ҳарбий қисм жойлаштириладиган махсус бино. Буларнинг [Кавказ

отлиқларининг] казармалари амир турадиган жойларнинг ҳар бирига яқинроқ ерларда бино қилинган эди. С. Айний, Эсдаликлар. Дам олишига команда берилгач, казарма беш дақиқа ола-ғовур бўлиб турди-ю, кейин бирдан тинчид қолди – жанчиларнинг ҳаммаси ўз ўрнига ётди. X. Олимжонов, Тақдир тақозоси.

2 Чор Россиясида, ҳозирги айрим хорижий мамлакатларда ишчиларнинг фабрика ва корхона қошидаги умумий ётқочонаси. -Ҳозир шаҳардан анчагина узоқ бир ерда казармалар қуяптиз, – деб ёзган эди **хатида** Эргаш. X. Гулом, Тошкентликлар.

КАЗЕИН [лот. caseus (casei) – пишлөқ, сир] Сутда бўладиган мураккаб оқсил модда (бўёқ, елим, лак, доривор моддалар ва ш. к. тайёрлашда ишлатилади). Казеин заводи. Казеин олмоқ. — Сут таркибида казеин, лактоглобулин.. деб аталаидиган оқсиллар бор. Н. Мавлонов, Қорамолчилик.

КАЗЕМАТ [фр. casemate < итал. casamatta] 1 ҳарб. Шахсий таркиб ва қуроласлаҳаларни душман артиллерия ўқлари ва бомбаларидан сақлаш учун (ер ости ёки устига) қурилган мудофаа иншооти. Тўда қийи-чув, ўиги-сиги билан отишмаларни оралаб, қалъадаги казематлардан бирига ўзини олди. Шуҳрат, Умр погоналари.

2 ҳарб. денг. Кемаларда ўрта калибрли тўплар ўрнатиладиган ва шахсий таркибни ҳимоя қиласидиган, зирҳ билан қопланган хона. Кема каземати. Тўп ўрнатилган каземат.

3 Чор Россиясида турма-қалъаларда сиёсий маҳбуслар якка-якка қамаб қўйилалигидан хона(лар). Петропавловск қалъасининг казематлари.

КАЗЗОБ [а. қазаб – ёлғончи; сохта, алдоқчи] 1 Ёлғон сўзлар сўзловчи, ёлғончи, алдоқчи. -Мен уни дўст деб юрсам, илоннинг ёгини ялаган каззоб экан, – деди Остонаңқул. С. Абдуқаҳдор, Санамай саккиз дема. Захрони тилга олиши билан риёкор мутаваллининг хунук кўзлари, чўққи соқоли кўзига кўриниб кетди: «Ҳа, каззоб..» – деб сўқиниб қўйди. М. Осим, Элчилар.

2 Шундай шахсга нисбатан сўқиш, ҳақоратни билдиради. Ҳўв, каззоб! Қарзингни узмай, нерга борасан? С. Сиёев, Аваз.

КАЗЗОБЛИК Каззобга хос хусусият, хатти-ҳаракат. Мен уни каззобликда айблаб, зинданга ташладим. М. Осим, Карвон йўлларида.

КАЗИНО [итал. casino – уйча] Ресторани ва эстрада томошаларига эга бўлган қиморхона.

КАЗО-КАЗОЛАР [а. қазо – шундай, шу каби]: **казо-казолар** Илм, амал, бойлик, донолик каби хислатлари билан танилган юқори мартабали кишилар. **Маҳалланинг балоҳури афандини чақириб:** -Ўйнингизга ош буоринг, казо-казолар келишган, кириб чиқамиз, – деди. «Латифалар». **Ғиёсиддин тилмочлик қилиб юрган кезларда, шаҳарнинг казо-казолари билан оғиз-бурун ўшишиб қолди.** С. Аҳмад, Ҳукм.

КАЙВОН [ф. کیوان – Зуҳал (Сатурн) юлдузи] 1 (К - катта) астр. эск. Зуҳал [Сатурн] сайдерасининг форсча номи.

2 фольк. Баланд айвон. Унда ҳам кўшику айвон, Зарварақли олтин кайвон, Зиёдёнлар алвон-алвон. «Равшан».

КАЙВОНИ [ф. کیوانی – Кайвонга оид; қорача] 1 Ёши улуғ, кўпни кўрган, кўп нарсани биладиган. Эртаси кун пешинда Санам холани, кайвонилар қатори, бўлажак бир тўйининг маслаҳатига чақиришган эди. П. Қодиров, Қора кўзлар. Кайвони момо келинни тўйловчиларга салом бердира берди. Т. Мурод, От кишинаган оқшом.

2 Умуман, кўп нарса биладиган, уддабурон. Ўн бир арава тўн ортти.. сон қизлардан ўн битта кайвони қиз қўшиб.. аравага миндириди. «Ойсулув».

3 шв. Дастурхончи. Аёллар сизни кайвони бўлсин деяпти. Т. Мурод, От кишинаган оқшом.

КАЙМАН(ЛАР) [исп. caiman < индейс тилларидан] Марказий ва Жанубий Америка сувларида яшовчи аллигаторлар (тимсоҳлар) оиласига мансуб учта турнинг умумий номи.

КАЙНОЗОЙ [юн. καινος – янги + ζοε – ҳаёт]: **кайнозой эраси** Ернинг геологик тарихида палеозой ва мезозой эраларидан кейинги, ҳозирги даврни ҳам қамраб олувчи энг янги эра. Тошкент замини ва ер усти қиёфасининг шаклланишида энг янги – кайнозой эраси ҳал қиуловчи аҳамият касб этган. «Фан ва турмуш».

КАЙФ [а. қайф – роҳат, ҳузурланиш] 1 Руҳий ҳолат; кайфият. Кайфи яхши. Кайфи чоғ. Кайфини бузмоқ. — Камбагал учун ўз ҳақини талаб қилиш ҳам қийин. Чунки хўжайиннинг хурсанд ва хурсанд бўлмаган

иоғлари бұлади. Олдин унинг кайфини билиш керак. Ойбек, Танланган асарлар. *Дарҳақиқат*, минғоши бүгүн тетик, кайфи жойида күринарди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Руз-вон хола ўзининг қайғулы ғаплари билан ўғлиниг кайфини бузиб құйғанини пайқаб ачинди. А. Мұхтор, Опа-сингиллар.

Кайфи учмоқ Ніхоятда күркмоқ, чүчіб, ўзини йүқотиши даражасыга етмоқ. -Бундоқ денг-да. *Кайфим учыб кетди-я!* — деди қори ва ёқасини кіттә очиб, күкрагига уч марта туфлади. А. Қаҳжор, Құшчинор чироқлари.

2 *Кишининг яхши, ёқимли, ҳузур-халоватли ҳолати. Агар ўз кайфингиздан кечсанғыз, яхши билингизки, бир эмас, иккі жонни азобдан құтқарған бұлласиз, онажон!* А. Қодирий, Ўтган күнлар. *Бир бечоранынг сизнинг кайфингиз учун азоб эмас, чеккан ҳұрлигини ўйлаб, ҳар күни бир қат этдан тушаман.* А. Қодирий, Ўтган күнлар.

3 Бирор нарса таъсиридан юз берадиган ёқимли, құттаринки (роҳатбахш) ҳис-туйғу, ҳиссіёт. *Кечалар кайфи, Оқшомлар файзи..* М. Шайхзода. *Янги ерни обод құлишида ўзғача кайф бор.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Шең кайфи күн бүйін қылды бетоқат..* С. Зуннунова. *Унинг маин, құнғироқдек янгрөк, ширази овозы Ҳамзага алоқида кайф бағыллади.* К. Яшин, Ҳамза.

4 Ичкілик ва бошқа маст құлувчи (кайф берувчи) нарсанынг таъсири, таъсир этиш хусусияти. *Ароқнинг кайфи.* *Нашанинг кайфи.* — *Ағионнинг кайфи құрсын, домла, сизни одамгарчылдан чиқарып құйыбди.* Ҳ. Фулом, Машъал. *Тантибойвачча кечаги базм ва ичкілик кайфини бутун күн құзилған ўйқу билан тиниқтириб, құрғон эшигидан боғ ташқарисыга чиқди.* Ойбек, Танланган асарлар. Чинни коса беш-олти бор құлдан құлға ўтғандан кейин, ҳар иккөнининг ҳам боши хийли оғырлашиб, кайф ғалаба қила бошлади. Ҳ. Фулом, Машъал.

5 Ана шу нарсалар, унинг кайфи таъсирида (ичиш, чекиши ва ш. к. натижасыда) юзага келадиган руҳий ҳолат; мастлик. *Беш-олти қадам нарида кайф билан алжираёт-ган ынгитларнинг бири келиб, унга тегажасалық қылды.* С. Зуннунова, Күк чироқлар.

6 с. т. Умуман, кайф берувчи нарса (нос, сигарета ва б.). *Қани, кайфдан олинг* (оддий сүзлашувдан).

Кайфини сурмоқ 1) роҳат-нашъасини түйганды қолатда бўлмоқ. *Чила ҳавосини си-*

мириб, Қиши сағрининг кайфини сурдим.

С. Акбарий, Мехриғиё. *Ҳалол ишлаб, турмушни гуллатиши, кайфини сурши керак.* Ойбек, О. в. шабадалар; 2) мастлик (кайф) таъсирида бўлмоқ, унинг таъсиридан «хузур, роҳат»да бўлмоқ. *Ароқнинг кайфини сурмоқ.*

— *Мирали бува күкнорини ичиб, кайфини сураверади.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. *Ана, банды тұра юмшоқ курсида ағионнинг кайфини суреб, күзлари сузилиб ўтирибди.* С. Сиёев, Аваз. *Кайфи қочмоқ* 1) кайфи (мастлиги) тарқамоқ; 2) кайфияти бузилмоқ. *Тұранынг ніхоятда кайфи қочди, жаҳл отиға мениб, оқсоқол билан имомни еб құйғудек ёввойи қараши қылди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Кайф қилмоқ* 1) ичкілик, наша ва ш. к. кайфи таъсирида бўлмоқ. *Ароқ ичиб кайф қилмоқ.* — *Салом кейинги вақтларда ишдан күпинча кеч ва кайф қилиб, баъзан, ҳатто ўлғудек маст бўлиб келадиган бўлиб қолди.* Ҳ. Ахмар, Ким ҳақ? *Мирали бувани күркитамиз.* *Хозир күкнорини ичиб, кайф қилиб ўтирибди.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ; 2) бирор нарсанынг ёқимли таъсирида бўлмоқ; роҳатланмоқ. *Домла қаерда ҳам музика ва ашуладан кайф қилиб ўтириб:* «Худоे тавба, музиканынг хумориси тутар экан..» — деган экан. П. Турсун, Ўқитувчи.

КАЙФИЯТ [а. қиғайт — ҳолат, ҳол] 1 *Кишида ички кечинма, интилиш ва ш. к. билан боғлиқ, унинг таъсирида юзага келувчи ҳолат, руҳий ҳолат. Хушнуд кайфият.* *Кайфияти бузук.* *Кайфияти ўзгармоқ.* — *Инсон кайфияти, унинг иш натижасы мөхнат шароитига көп жиҳатдан боғлиқдир.* Газетадан. *Унинг лабларидаги табассум, дилида мавж үраётган шодлик, висол даққаларида боши күтаратай деб турған ўйларни ўйғотишга ўйл құймасди.* О. Мұмінов, Хиёбондаги уч учрашув. *Оғайнилар тушкунликка тушмадилар.* *Құвноқ ва тетик кайфиятда хайрлашдилар.* «Гулдаста».

2 *Муайян бир ички интилиш, кечинма, руҳий ҳолат ва ш. к. лар ифодаловчи, акс эттирувчи ҳолат.* *Хотиржамлик кайфияти.* *Байрам кайфияти.* *Ишчанлик кайфияти.* — *Ишчилар билан солдатлар ўртасида қандайдир бирдамлик кайфияти сезиларди.* О. Раҳимов, Шонли күнлар хотиради. *Бу бардамлик Йигиталини бир лаҳзада ҳамма нарсага бепарво қараши кайфиятидан халос қылди.* Д. Нурий, Осмон устуни.

3 Яхши, ёқимли вазият, ҳолат. Уларнинг кайфиятига кайфият қўшолган бўлсак, ўзимизни баҳтиёр ҳисоблаймиз. Газетадан.

КАЙФЛАНМОҚ кам қўлл. **1** Таъсириланмоқ, таъсиридан ҳузурланмоқ. **Хотинининг тирноқ остидан кир излаб ва даъвосининг исботи учун гўлдирашидан ортиқча кайфланган Юсуфбек ҳожи кўзига чиққан ёшларни артар экан, жиоддият билан ўғлига деди.. А. Қодирий, Ўтган кунлар.**

2 Кайф қилмоқ, маст ҳолатда бўлмоқ.

КАЙФЛИ 1 Кайфи бор, маст. **Олма шоҳида осиглиқ турган чироқ енгил эсган шабадада тилини чўзиб оларди.** Бу кайфли Валихонга ҳалқ исёнини эслатди. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

2 Кайф берадиган, маст қиладиган, ақлу ҳушини оладиган. **Кайфли ичимлик.**

3 кўчма Баҳр-дилни очадиган, завқ-шавқ бағишлиайдиган, завқли. **Кайфли манзара.** — Ўрдак, гознинг кайфли ери кўл бўлсин.. «Эрали ва Шерали».

КАЙФ-САФО, кайфу сафо Майхўрлик, зиёфат, ўйин-кулги ва ш. к. билан кўнгил очиш; айш-ишрат. **Кайф-сафо сурмоқ** (қилмоқ). **Кайф-сафога берилмоқ.** — Кечга бориб хон «Голиблар шарафига.. зиёфат берилсин», деб фармон берди. Тонготар базм бўлиб, кайфу сафо сурилди. Ж. Шарипов, Хоразм. **Енгил-елти ҳавас, кайф-сафо** учун Курбон қилинади вафо ва ихлос. Ж. Жабборов.

КАЙФСИЗ 1 Кайфи бузук, кўнгли ғаш, таъби хира; хафа. **Бектемир Полвоннинг баъзан зарда билан пишқириб қўйишидан ёки оғир хўрсинишидан унинг шу тонда дилгир ва кайфсиз эканини пайқайди..** Ойбек, Куёш қораймас. [Абдураҳмон] Бир неча ойлар ниҳоятда руҳсиз, кайфсиз ва дарсига ҳам ҳафсаласиз давом этиб юрди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

2 Кайфи йўқ, маст эмас. **Бугун кайфсиз келди.**

КАЙФСИЗЛАНМОҚ Кўнгли ғаш бўлмоқ, таъби хира бўлмоқ; хафа бўлмоқ; авзои бузилмоқ. **Домла Саидийнинг шундай кайфсизланганини билмай, «жеркиганимга хафа бўлди» деб, кўнглини олмоқчи бўлди.** А. Қаҳҳор, Сароб.

КАЙФЧИЛИК Мастилик («Бирор нарсанинг сабаби мастилик» деган маънони билдиради). **Жон, дўхтир, кайфчилик, оғзимдан чиқиб кетибди.** Шуҳрат, Жаннат қидирганлар.

КАКА бол. айн. **ширинлик 2: қумалоқни кака демоқ** (ёки ҳисобламоқ) Аслида ёмон нарсани, тушунмасдан ёки бирор мажбурият остида яхши демоқ. **Кишининг дўпписи тор келганида, қумалоқни кака ҳисоблаб қолар эмиш.** А. Қодирий, Обид кетмон.

КАКАО [исп. cacao < индейс тилларидан] **1** Уруғидан шоколад тайёрланадиган доим яшил тропик дараҳт; шоколад дараҳти. **Какао плантацияси. Какао ўстирмоқ.**

2 Шу дараҳтнинг уруғи ва ундан маҳсус тайёрланган қуқун. **Бир банка какао.** — Чой, кофе, какао.. **таркибида алкалоидлар бор.** С. Акрамов, Гиёҳ кимёси.

3 Шундай қуқундан қўшиб тайёрланган ичимлик. **Какао ичмоқ.**

КАКИЛЛАМОҚ айн. **какирламоқ.** **КАКИР-КАКИР** тақл. с. **Какликнинг сайрашига ўшаш узуқ-узуқ овоз ҳақида.** **Какликлар ҳам ўйғонди – ўткир какир-какирлар тоғ харсангларига урилиб, акси садо билан яйловга тарала бошлади.** Ё. Шукров, Биринчи парвоз.

КАКИРЛАМОҚ «Какир-какир» деган овоз чиқармоқ; какилламоқ (бъзи қушлар ҳақида). **Каклик какирлайди.** — **Ола қанотли лайлакнинг какирлаб, баҳордан хабар берганига.. анчагина бўлди.** «Қаҳрамонлар».

КАККУ, какку қуш Ўзи ин қурмасдан, бошқа қушларнинг инига тухум қўядиган, «какку» деб сайдайдиган ўрмон қуши. **Ўзок-узоқдан какку қуш ҳам арзи вужуд қиласди: какку-какку.** А. Қодирий, Ўтган кунлар.

КАКЛИК Товуқсимонлар оиласига мансуб сайдоқи тоғ қуши. **Каклик овози.** **Каклик боқмоқ.** **Какликдек ўйргаламоқ.** — Элмурод овга чиқиб, тоғ жилғаларининг катта тошлари панасида писиб ётиб, каклик пойлар эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Ҳакимбойвачча.. [элликбошини] бир катта хитой лаганда уйилган қирғовул, каклик гўшти қовурмаси билан зиёфат қиласди. Ойбек, Танланган асарлар.

КАКРА 1 Кўпинча фалла экинлари орасида ўсадиган кўп йиллик тахир, талха ўсимлик. **Ариқнинг нариги ёнида какра, супурги, шўра.. яна аллақандай ёввойи ўтлар говлаб ётар эди.** А. Мухтор, Опа-сингиллар.

2 Тахир, аччиқ. **Кўк чой какра бўлиб кетибди.** **Оғзим какра бўлиб кетяпти.** — **Янглишиш сўзлаш ахир, Маъноси какра-тахир.** К. Муҳаммадий.

КАКТУС [лот. *cactus* < юн. *kaktos* – тикан, тиканак] Жанубий ўлкаларда ўсадиган, тикан билан қопланган, баргиз, этдор танали ўсимлик (манзарали ўсимлик сифатида кенг тарқалган). Экинзорларнинг атрофи 2,5 метр баландликдаги хушбичим кактуслар билан қуршалган. З. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари. *Кактус ўсимлигининг асосий ватани Мексикадир.* Газетадан.

КАЛ 1 Терининг замбуруғ касаллиги; кўпинча, бошнинг сочли қисми ва тирноқ зарарланади; сочни тўкиб юборадиган юкумли тери касаллиги. *Кал юқтимоқ.* Кални даволамоқ.

2 Шундай касалга учраган киши. *Каллар маҳсус шифохонада даволанадилар.*

3 Бошнинг сочи тўкилган ери. *Бошининг калини бекитиб юрмоқ.* ■ -Хайр, майли, – деди бошқа бир ишчи, – уларнинг кал бошларини мильтик дориси билан даволаймиз. С. Айний, Куллар.

4 Сочи бутунлай ёки қисман тўкилиб кетган киши. *Қалинроқ ўртогим Аъзам кал ҳамма каллар сингари гапга чечан, қочириқ гапларни гапириб, муллаваччаларни ва ҳаттоқи пешқадамларни кулдирап эди.* М. Мұхаммаджонов, Турмуш уринишлари. *Кошикйиди қорача бўлиб түғилган бўлсам, кўргами, калгами тегиб, сизнинг таънангизни.. эшитмас эдим.* М. Исмоилий, Фаргона т. о.

Калнинг нимаси бор? – Темир тароги бор! Бор (одатда, арзимас) нарсани қизғанадиган хасис одам ҳақида айтиладиган мatal. **Тепа кал, тепакал** 1) бош тепасидаги соч тўкилиб кетган жой. *Саидгози.. Ҳўжабековнинг тепа калига боқиб, хушомадгўйлик билан илжайди.* С. Анорбоев, Оқсой; 2) бошининг тепасида сочи йўқ киши.

5 кўчма Ернинг ўт-ўлан чиқмай қолган бўллаги; тақир. *Ернинг кали.*

6 кўчма Жун-пати тўкилиб, тақир бўлиб қолган жой. *Пўстакнинг кали.* Гиламнинг кали.

КАЛАВА [ф. *کلابه* – ўрам, думалоқланган ип; тўр] Чархга бир неча марта бир текис қилиб ўралган ва чархдан чиқариб олиб таҳланган бир ўрам ип, ипак. Уч калава ипак. ■ *Устахонага эшик олдидаги арқонга илинган қизил, сарик, сурранг, бинафашаранг ип калавалари тагидан бош эгиб кирилади.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Рангбаранг ипакларни калавасидан чиқариб, чарх-*

да бир-икки товлаб олади-да, коптот қилиб ўраб қўяди. Ойдин, Ҳикоялар.

Калава чигаллашмоқ Ҳал этилиши лозим бўлган масала, муаммо чигал тус олмоқ. ..*Сабаб ва натижалар бир-бирни билан шундай аралашиб, шундай чалкашиб кетган эдик, у оқни оққа, қорани қорага ажратмоқчи бўлгани сари, калава бадтар чигаллашарди.* П. Қодиров, Уч илдиз. **Калаванинг учи** Ҳал этилиши, белгиланиши лозим бўлган масала, муаммо ва ш. к. дан белги берувчи, уни аниқлаш, белгилашга йўл очувчи нарса. *Бўйруқлар паткасига қараб баҳо бериб бўладими одамга? Нима қилиши керак?* Калаванинг учи борми? А. Мухтор, Туғилиш. *Турғун бу чигал калаванинг бир учи Қодиржонга бориб боғланишини сезарди.* О. Ёқубов, Тот қизи. **Калавасини (калавасининг учини) йўқотмоқ** Нима қилиш, нимадан бошлаш кераклигини билмай қолмоқ, иши чигаллашган ҳолда қолмоқ. *Аҳмад калавасини ѹйқотиб қўйган телбадек анчагача шаҳарда кезиб юрди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Биласизми, раис амаки, сиз касал бўлгач, калавамнинг учини ѹйқотиб, шунчалик паришин бўлдимки..* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

КАЛАВАЛАМОҚ Калава ҳолига келтирмоқ, ўраб калава қилмоқ. *Ипни калаваламоқ.* ■ *Ипакларни найчага ўрайдиган, калавалайдиган дастгоҳлар бир маромда ишламоқда.* Газетадан. *Пиллани қайнатиш, унинг ипини чуватиш ва калавалаш учун жуда кўп меҳнат сарфланади.* «Фан ва турмуш».

КАЛАВАХОНА Тўқимачилик саноатида: ип ёки ипак калава қилинадиган бўлим, цех.

КАЛАВАЧИ Цехда калава тайёрловчи ишчи. *Калавачилар устози.. бизни кенг, озода цехда гумбурлаб юриб турган дастгоҳлар ёнига олиб борди.* М. Жўра, Қуёшдан нур эмгандар.

КАЛАКА [ф. *کلک* – алдамчилик; қалтис ҳазил; ҳийла-найранг] Масхара-мазах, устидан кулишга қаратилган гап-сўз, хаттиҳаракат ва ш. к. *-Шундоқми? – деди Сатторқўл калака оҳангода, лекин Ҳадича холанинг «бас, қийнама» деган мазмунда кўз қисишини кўриб, бошқа гапга кўчди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

Калака бўлмоқ Масхара, мазах бўлмоқ, майна бўлмоқ. *Баротнинг калака бўлиши, бурдисизланиши учун Ёқубжоннинг.. гапларидан бир жуфтти кифоя эди.* А. Қаҳҳор, Са-

роб. **Қалака қилмоқ** Бирорни масхара, мазах қилмоқ, майна қилмоқ. *Муса кўп вақт унинг [Рамазон қорининг] «а, лаббай!» деган гапни кўп тақрорлаб, бўйини буриб туришини ва баъзи бирорларга дўқ уришини қалака қилиб, болаларни кулдирар эди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

КАЛАМЕНКА [р. каламенка – канопдан тайёрланган газлама < юн. *kamilavka* – тута жунидан тайёрланган кийим] Зифир толасидан зич қилиб тўқилган газмол. *Уларнинг [йигитларнинг] ҳар иккаласи қаламенкадан китель кийган. А. Убайдуллаев, Ҳаёт оқими. Туман газетасининг муҳаррири хипчадан келган.. эгнига қаламенка костюм, оёғига брезент туфли кийган Усмонов эди. Н. Назаров, Замон.*

КАЛАМУШ [ф. *كلاكموش* – даласичқон] 1 Кемирувчи сутэмизувчиларга мансуб зараркунанда ҳайвон. *Оқ қаламуш. ■ Озиқ овқатларни қаламушдек ертўлаларга яширишяпти. К. Яшин, Ҳамза. Сизникининг айби ўйқ, сичқон бор, қаламуш бор, кам чиқса, айб ўшаларнинг бўйнига илинаверади. С. Маҳкамов, Шогирд.*

2 кўчма Ўгри (ишлаб турган жойидан, мас., омбор ёки магазиндан уни-буни ўғирлаб ташийдиган шахслар ҳақида). *Ҳар қаламушларимиз борки, бундойни шолига, артани маккажўхорига аралаштириб тортганинг. С. Маҳкамов, Шогирд.*

КАЛАНТАР [ф. *قلانتار* – шаҳар ҳокими; маҳалла оқсоқоли; сардор] шв. Амалдор шахс, аъён. *Хива хони Оллоқулихон.. иморат-соз ҳунармандларнинг бош қалантарини ҷаҳириб, қурилишини жуда тез ҳам қисқа муддат ичидан тамомлашини буорган. И. Жабборов, Кўхна ҳаробалар сири.*

КАЛАПАТРА [ф. *كلپتار* – бехуда, беъмани гап, иш] шв. Тартибсиз ҳолдаги; ишни тартибсиз, чала-чулпа, пала-партиш қиласидиган. *Қалапатра одам. Қалапатра иш. Қалапатра сўзламоқ. ■ Қалапатра оқлар батамом Қўргон сари қочиб қолмоқда. М. Али, Боқий дунё.*

КАЛВАК [ф. *كلوک* – кичик бола; нодон, анқов, уятсиз] Бефаросат, ношуд. [Ўзбек ойим:] *Бу қалвак ўғлингиз марғилонликнинг эшигига қул бўлиб ётиб оладир. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

КАЛВАРС шв. Калвак.

КАЛДИРАМОҚ айн. **ғалдирамоқ.** Султонбуви мўридан кўзини узмай, тили қалди-

раб, қўли қалтираб ўтириб қолди. И. Раҳим, Пир.

КАЛЕНДАРЬ [лот. *calendarium* – қарз дафтарчаси ёки *Calendae* – ҳар ойнинг биринчи куни] 1 Йилнинг барча ой-кунлари тартиби билан кўрсатилиб, бошқа маълумотлар ҳам берилган жадвал ёки китобча; тақвим. *Стол календари. Йиртма календарь.*

2 Ҳаёт ёки илмнинг бирор соҳасидан маълумот берувчи шундай жадвал ёки китобча. *Астрономия календари. Табиат календари. Ҳотин-қизлар календари.*

3 Узок даврларни, йилнинг ой-кунларини ҳисоблаш тизими. *Календарни ислоҳ қилиш. Григорий календари. Юлий Цезарь календари.*

4 Қилинадиган иш ёки машғулотларнинг бажарилиш муддатлари (ой, кунлари) кўрсатилган маълумот, жадвал. *Иш календари. Машғулот календари. Мусобақа календари. Календарь режа.*

Календарь ўйл(и) Бухгалтерия ҳисоботида ўн икки ойлик давр (1 январь – 31 декабрь).

КАЛЁН [ф. *قليان* – чекиши асбоби] Чилимга ўхшаш, тутун тортиладиган най ўрнида узун резина най ўрнатилган чекиши асбоби. *Ҳожиҳон.. арақ-мусалласарини ичди, калёнларини чекди, наша отсалар – бирга отди.. М. Исмоилий, Фарфона т. о.*

КАЛЖЎРЧИ айн. **ўлаксаҳўр.** *Тепамизда қалжўрчи аста ҷарх уриб сузуб юрибди. С. Анорбоев, Йўлда йўлдош бўлғанлар.*

КАЛИБР [фр. *calibre*] макс. 1 Милтиқ, тўп каби ўқотар қуроллар қувурининг диаметри. *Милтиқ калибри. Миномёт калибри. Замбарак калибри.*

2 тех. Саноат, ишлаб чиқариш буюмларининг аниқ ўлчами.

3 Буюмларнинг (мас., машина қисмларининг) катта-кичиқлигини, йўғон-ингич-калигини, ўзаро жойлашишини ўлчайдиган шкаласиз асбоб.

КАЛИБРЛАМОҚ 1 Аниқ ўлчамда тайёрламоқ, аниқ ўлчамга келтирмоқ. *Замбарак стволини калибрламоқ.*

2 Аниқ ўлчамли нарсаларнинг катта-кичиқлигини текширмоқ, ўлчамоқ.

3 Нарсаларни йўғон-ингичкалигига, майда-йириклигига қараб гурухлаштирмоқ, хилларга ажратмоқ, сараламоқ. *Деталларни калибрламоқ. Чигитни калибрламоқ.*

КАЛИБРЛИ Калибрга эга бўлган. *Кичик калибрли милтиқ. Катта калибрли тўп.*

КАЛИБРЛОВЧИ Буюмларнинг йўғонингичкалигини, катта-кичиклигини, калибрини ўлчаб аниқловчи, аниқ ўлчамга келтирувчи; нарсаларни катта-кичиклигига қараб хилларга ажратувчи, сараловчи. *Калибрловчи ишчи.*

КАЛИД [ф. *کلید* – очқич] айн. **калит.** [Махдум Раънога:] Сандиқнинг калидини биласанми, деб чақирган эдим, калид топилди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Хужра калидини чўнтағига солиб олган Зиёдилга ҳужрага кечасиёқ келиб, шу ерда тунаб қолди. Х. Гулом, Машъал. Келажакнинг калиди чидам билан ўқишида. Ю. Ҳамдам.*

КАЛИЙ [лот. *calium* < а. *کل* – ишқор] 1 Менделеев даврий системасининг I гурӯҳига мансуб кимёвий элемент; кумушранг оқ юмшоқ металл.

2 айн. **калийли.** *Фосфор ва калий ўғитлари меъеридан бирмунча ортиқроқ берилса. «Фан ва турмуш».*

КАЛИЙЛИ Таркибида калий бўлган. *Фосфорли ва калийли ўғитларнинг асосий қисми кузда гўнг билан бирга солинади. «Фан ва турмуш».*

КАЛИМА [а. *کلمہ* – сўз, жумла, қисқа гап] 1 кт. айн. сўз 1. *Сидиқжон «унсур» калимасини «хукуматга қарши» деган маънода ишлатар, бу ердагилар ҳам шу маънода англар эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

Икки калима сўз Икки оғиз сўз, қисқа хабар, маълумот. *Булар бу ерда тураверсин, энди икки калима сўзни Кўктемир подшоҳдан эшигининг. «Эртаклар». Аъзамнинг ўйидан келган хатдаги икки калима сўз эсига тушди: Тогангнинг ўғли Каримжон келаси ҳафта уйланяпти. Катта тўй қилиши-са керак, сен бўлганингда..* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. **Калима келтироқ**

Калимайи шаҳодатни айнан айтмоқ; мусулмон бўлмоқ; калимайи шаҳодатни тақрорлаб юрмоқ. *Ҳар қадамда калима келтириб, парвардигори оламдан ўз паноҳида асранини етти карга илтижо қилдим. Х. Гулом, Машъал. Тили калимага келмаслик 1) дин. калимайи шаҳодатни айттолмаслик; 2) кўчма қўрқиши, изтиробга тушиш, аччиқланиш ва ш. к. туфайли гапиролмай қолмоқ. Отангизнинг ҳам тиллари бурро эди.* Лекин моддасини моддасига

тўғрилаб қўйғанимда, тили калимага ҳам келмай қолган эди. С. Анорбоев, Оқсой. *Иккала қирғоқдаги болалар ҳам унинг мақсадини тушунганди, аммо ҳеч кимнинг тили калимага келмас эди.* М. Ҳазратқулов, Журъат. **Калима(й)и шаҳодат** дин. Мусулмонликка иқрор бўлиш учун ёки мусулмонлик далили, асоси сифатида айтиладиган арабча ибора. *Лекин Абдуллабой маҳалла имоми ҳузурида «калимаи шаҳодат»ни айттириб, никоҳ ўқиттириб олган эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

КАЛИМАГЎЙ [а. + ф. *کلمہ گوی* – калима айтuvчи] дин. Калимайи шаҳодатни доим тақрорлаб турувчи мусулмон.

КАЛИТ [ф. *کلید* – очқич] 1 Қулфни очиш ёки беркитиш учун ишлатиладиган металл асбоб. *Үйнинг калити. Сандиқнинг калити. Эшикнинг калити.* ■ *Мамараётим афанди Тешабойдан омборларнинг калитларини олгандан кейин, у ердаги молларни яхшилаб кўздан кечириб чиқди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Бирор механизмни бураб юргизиш, ишга тушириш учун ишлатиладиган металл асбоб. *Девор соатнинг калити. Үйинчоқнинг калити.* ■ *Илҳомжон тезда дом-крат ва калитларни олди.* Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

3 тех. Гайка ва болтларни бураб қаттиқлаш ёки бўшатиш учун ишлатиладиган узунчоқ дастали ёки дастасиз жағли металл асбоб.

4 мус. Беш қаторли нота чизигининг бирортасига қўйиладиган ва шу чизиқдаги нота номи ва баландлигини билдирадиган махсус белги.

5 махс. Тест синовларида берилган тест топшириқларининг энг тўғри жавобларини акс эттирувчи жадвал; тўғри жавоблар рўйхати.

6 кўчма Бирор нарсага эришиш ёки уни тушунтириш (англаш), топиш, эгаллаш йўли, воситаси, имконияти. *Баҳт калити. Галаба калити.* ■ *Магрут овоз берар «одам» деган сўз!* Тилсумлар калити унинг қўлида. Т. Тўла. *Ҳаётда шундай кишилар бўлади, қалб калити уларнинг қўлида.* Ё. Шукуров, Ҳалқ билан ҳамнафас. *Ҳосилнинг калити деб атамлиши бу бойлик [минерал ўғит] қор, ёмғир остида кучини ўйқота бошлаган.* Х. Тўхтабоев, Ўғитдан тоглар.

КАЛИТБОН [ф. қлайдбан – калит қорувули] тар. Ҳонлик, амирликларда сарой, ўрда калитларини сақловчи, ўзида тутувчи шахс. Олдинда учеб кирган бир қыргиз йиғит.. калитбонга ташланди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КАЛИШ [р. галоши / калоши < фр. galoches – резина пойабзal] Нам ўтказмайдиган, одатда маҳси, ботинка каби пойабзаллар устидан кийиладиган, резинадан ишланган оёқ кийими. **Болалар калиши.** Катталарап калиши. — Қиз паранжи ўрнига чуруқ бир яктак ётинган эди. Эгнида.. чит кўйлак, оёқларида жуда эски калиш. Ойбек, Танланган асарлар.

ЭТИК (ёки пучук) калиш Этик, ботинка ёки пийма устидан кийиладиган, учи тўмтоқ, европача калиш. **Ўзбекча калиш** Одатда маҳси билан кийиладиган енгил, учли калиш.

Калишини тўғрилаб қўймоқ айн. кавушини тўғрилаб қўймоқ қ. кавуш.

КАЛЛА I [ф. қалла – бош; уч, чўққи; ақл] 1 Жониворларнинг боши (одатда, чорва молларининг боши ҳақида). **Отнинг калласи.** Ҳўқизнинг калласи. **Филинг калласи.**

2 Сўйилган чорванинг боши (хом ёки пиширилган). **Калла гўшти.** **Калла кўйдирмоқ.** **Калла шўрва.** — Ҳеч бир тўй-томуша.. оқсоқолсиз ўтмасди. Биронтаси эчки сўйгудек бўлса, калласини энг аввал оқсоқол олдига қўймасдан иложи ўйқ. П. Турсун, Ўқитувчи.

Калла солмоқ Чорванинг калла-поча ва ошқозон, ичак каби аъзоларини пиширмоқ.

3 с. т. Одам гавдасининг юқори қисми, боши. **Ҳар каллада бир хаёл.** — У [амир] кулган сари қултириқдай бўйнига калласи оғирлик қилиб, дам олдинга, дам орқасига оғиб кетар эди. С. Анорбоев, Оқсой. **Қиз калласини чайқаб, қўлларини енг-сочбог ичига тиқиб олди.** С. Сиёев, Аваз.

4 Боши катта киши исмiga лақаб сифатида кўшиб ишлатилади. **Аҳмад калла.** **Карим калла.** — Ҳаммаси ҳам Fuёс каллагага ўҳшаган бетавфиқ бўлаверармиди? М. Исмоилий, Фарғона т. о.

5 с. т. кўчма Ақл, мия. **Калласи бор одам кўп чекмайди.** Боланинг калласи жойида. **Калланги ишлат!** — Ўзимнинг каллам бор, сенинг маслаҳатингсиз ҳам эплаб кетаман. С. Сиёев, Отлик аёл.

6 с. т. кўчма «Нодон», «аҳмоқ», «каллаварар» каби маъноларда ишлатиладиган ундалма.

Хом (ёки қовоқ) калла айн. калла 6. Билмасанг, нега, урди деб қўл қўясан, мажбур қилди деб гувоҳликка ўтасан, қовоқ калла?! О. Ёқубов, Ларза.

Калла пишдими? с. т. Уйкуга тўйдинг (изуми)? **Калла ташламоқ** Боши билан сувга шўнгимоқ, сувга отилмоқ. **Рўпарамда, сувнинг лабгинасида, катта харсангтош турарди.** Шунинг устидан калла ташламоқчи бўлиб, энди оёқ қўйган эдим, нима бўлди-ю, шалон этиб, сувга ағдарилиб тушдим. Ў. Умарбеков, Севгим, севгилим. **Калла қанд қ. қанд.** **Калла қилмоқ (ёки урмоқ, қўймоқ)** Боши билан зарб бермоқ. **Қора ўигит алам билан уни бир калла қилган эди, хотиннинг олдига бориб тушди.** С. Аҳмад, Сайланма. Ўйчи бир калла уриб, **Қора Аҳмаддан ўзини айрди..** Ойбек, Танланган асарлар. **Тўлан боши эгиб, навбатдаги даррага елка тутган бўлди-ю, кутимаганда қозиаскарга калла қўйди.** С. Сиёев, Аваз. **Куйдирган калла** Тиржайтган киши ҳақида.

КАЛЛА II [лот. calla < callainus – оч яшил] Иссиқхоналар ва хонадонларда ўстириладиган, гуллайдиган кўп йиллик манзарали ўсимлик.

КАЛЛАВАРАМ [калла + a. در – шиш, ўсма; яллигланиш] 1 Ақл билан эмас, ўйламасдан, пала-партиш иш қиладиган (шахс). [Қодиров:] Сен мени каллаварам деб ўйлама, ҳа. Қодиров ўз ақли билан ишлайдиган раис. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Сен ҳам каллаварам экансан-да, харидорларнинг уст-бушига, афт-башарасига қараб муомала қилмайсанми?! Н. Қобил, Унтуилган соҳиллар.

2 Шундай шахсга нисбатли муносабатни билдиради. **Норматнинг эсига лоп этиб боя айтган гапи тушди.** «Эҳ, каллаварам. Нималар дединг ўзи?» М. Ҳазратқулов, Журъат.

КАЛЛАДОР [ф. қалладар – каллага эга, калласи бор; ақли] Калласи, боши катта. **Калладор, чўтирсизон, юм-юмалоқ раис катта қорнини силкиб куиди.** Ойбек, О. в. шабадалар.

КАЛЛАК [ф. қалла – кичкина калла] 1 Дарахт танасининг шох-бутоқлари кесиб ташланган юқори қисми, кесилган шохи, бутоғидан қолган қисми. Аброр, ўғлим, ана у беҳининг каллагига газета қистириб қўйган

эдим, шуни олиб кел. А. Қаҳҳор, Асрор бобо. *Подишонинг дори шу Гулистан шаҳрининг бир чеккасида, каллак тутга яқин жойда эди. «Муродхон».*

Каллак урмоқ айн. каллакламоқ. Янги каллак урилган тут остида қўлига болтасини ушлаб Собиржон ўтирибди. С. Зуннунова, Олов.

2 Бирор нарсанинг бош қисми. *Цилиндрлар каллаги. Ракетанинг ядроли каллаги.*

3 маҳс. Кулолчиликда идиш ва б. ясашда ишлатиладиган мослама – чархнинг лой қўйиладиган жойи. *Кулол чарх каллагига қўйган гумбаз-лойдан идиш ясад, олмадек ортиб қолганини ташлаб юбормай, ҳуштак ясайди. Мирмуҳсин, Меъмор.*

КАЛЛАКДОР 1 Кўп йиллардан бери каллакланавериб, сершо бўлиб кетган, каллакланган жойи йириклишиб кетган. *Йўлнинг.. икки четида эса ҳар хил дарахтлар, самбиттоллар, каллакдор тутлар қад кўтарган. Ш. Тошматов, Эрк қуши.*

2 с. т. Калладор.

КАЛЛАКЕСАР Одам ўлдирувчи, босқинчи; ҳеч нарсадан ҳайиқмайдиган ашаддий жиноятчи. *Азим тажсанг қиморбозлар, ўғрилар, каллакесарлар орасида кўп бўлган. М. Исмоилий, Фаргона т. о.*

КАЛЛАКЛАМОҚ Кексайган мева дарахтларини ёшартириш, янгитдан шохлатиши мақсадида улар танасининг юқори қисмидаги эски шох-бутоқларини кесиб ташламоқ; каллак урмоқ. *Толларни каллакламоқ.* ■ *Бек аканинг ўигитлари тутга чиқиб, шохларни каллаклай бошлади. С. Нуров, Нарвон.*

КАЛЛАПАЗ [ф. қалъа – калла пиширувчи] Калла-поча ва ич (ички аъзо)ларни пишириб сотовучи шахс. *Узум бозорининг атрофига.. нўхатшўракчи ва каллапазлар ўз нарсаларининг таъриф-тавсифини қилиб, овозлари борича бақирадилар. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.*

КАЛЛАПАЗЛИК 1 Каллапаз иши, касби. *Каллапазлик қилмоқ. Каллапазликни ўнгаштиримоқ.*

2 Калла-поча ва ич (ички аъзо)лардан тайёрланган таомлар билан савдо қилинадиган жой. *Маттана унинг ёнидан айланиб ўтди-да, каллапазликка бурилди. С. Сиёев, Аваз.*

КАЛЛА-ПОЧА [ф. қалъа – қўй калласи ва оёқлари; улардан қайнатиб тайёрлан-

ган таом] Сўйилган чорванинг (хом ва пиширилган) калласи ва оёқлари. *Калла-поча тозаламоқ.* ■ *Маллavoй ака бир ўтирганида битта қўйни калла-почаси билан еб, терисини нонуштага қўяди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. [Кушхонада] Ҳа-ҳу дегунча молнинг калла-почаси ажратиб олинади. С. Аҳмад, Чўл бургути.*

КАЛЛАПЎШ [ф. қалъа – бошни ўровчи; дўппи] **1** шв. Бош кийими; дўппи.

2 Дўппининг бир тури (одатда, тохиклар киядиган тури). Зум ўтмай, қора калланўш кийган, занжидай бадбашара барзанигини етаклаб кирди. С. Сиёев, Ёруғлик.

3 Қовуннинг ҳандалаксимон эртапишар нави.

КАЛЛАХОМ [ф. қалъа – пишмаган калла] **1** Териси шилиб олинган мол калласи.

2 Қора молнинг калла териси. *Каллахом чарм.*

КАЛЛАХУМ [ф. қалъа – хумдай, катта калла] **1** Боши жуда катта, катта бошли. Эшикдан қамчинини елкасига қистирган, баланд бўйли, яғриндор, каллахум ўигитча кирди. Ойбек, О. в. шабадалар.

2 айн. *хомкалла, каллаварам.* Совхоз раҳбарлари билан менинг орамдан қора мушук ўтган-у, мен каллахум билмай қолганман. Газетадан.

КАЛЛИГРАФ Ҳусниҳат қоидаларига риоя қилиб, чиройли ёзадиган шахс; хаттот.

КАЛЛИГРАФИЯ [юн. calligrafia – чиройли ёзув, хат] Чиройли ёзиш санъати, хаттотлик; ҳусниҳат.

КАЛОВЛАМОҚ 1 У ён-бу ёнга чайқалмоқ, нотекис юрмоқ, гандирламоқ. *Бу салобатли одамлар орасида хизмат қилган Йўлчи ғоят сиқилди. Юрса каловлагандай, бирорни туртгандай туколади. Ойбек, Танланган асарлар. ..қовушмай, каловлаганча бояги аёл кетидан судраларкан, кўзлари така-пука. Ҳ. Назир, Онаизор.*

2 Эс-хуши жойида бўлмай довдирамоқ; эсанкирамоқ. *Олимжон, онасининг таъзияси устидан чиқди. Бошини қаёққа уришини билмай, каловлаб қолди. Ҳ. Назир, Қанотлар.*

КАЛОВЛАНМОҚ айн. *каловламоқ.* Каловланиб ўнгилди мағрур, *Азиз тупроқ узра қўйди бош. Т. Тўла. Қизни учратишни хаёлига ҳам келтирмаганидан, каловланиб, осто-*

нада серраиб турарди. Н. Қобил, Унтуил-
ган соҳиллар.

КАЛОМ [а. қлам – сўз, гап, нутқ] кт.
Сўз; нутқ, гап-сўз; сўзлаш, гапириш. *Аввал
таом, баъдаз қалом*. Матал. — Сўзни, Му-
қимий, керак этмак тамом, *Мазаси қолмас,*
узун ўлса қалом. Муқимий. Менга боқиб,
салом этиб, Ҳар бири бир қалом этиб, *Сўзла-
ди эҳтиром этиб, Тонди баҳона қизларим.*
Ҳабибий.

Каломи шариф Қуръон, қаломулло. *Ка-
ломи шарифда ёэлишича, ўиги-сиги қилиш
олло таолонинг иродасига қарши бориши би-
лан баробар гуноҳдир.* К. Яшин, Ҳамза. **Хул-
лас(и) қалом** Гапнинг лўндаси, хуласаси.
Хулласи қалом, шаҳарни ўраган нобот ҳалқа
узилиб кетди. Мирмуҳсин, Кўринмас ҳалқа.
Хулласи қалом, ишларим чакки эмас, дўпнум
яримта. «Муштум».

КАЛОМУЛЛО [а. қлам – Оллоҳнинг
сўзи, Қуръон] айн. қуръон. Мансабдор ким-
са, бу сўзларни қоғозга ёзиб, ҳеч қачон тон-
маслиги учун қаломуллони ўртага қўйиб,
қасам ичирди. Мирмуҳсин, Меймур.

Каломулло урсин Қуръонни ўртага қўйиб
қасам ичишни билдиради. «Гўримда тинпа-
тик турманан,» деб, «Каломулло урсин», деб
қасам ичдишар. С. Кароматов, Олтин қум.

КАЛОН [ф. қлан – катта, улкан] 1 шв.
Катта.

Қози қалон, қозикалон эск. Бош қози.
Четга чиқиб, ёнимга қарасам, машинада
қозондай салла ўраган қози қалон ўтирибди.
И. Раҳим, Оловкор.

2 Калон (эркаклар исми).

КАЛОНДИМОФ [ф.+а. қлан+димоф – кибр-
ҳавоси баланд, тақаббур; айн. катта калла]
Ўзини жуда юқори тутадиган ва шундай
муомалада бўладиган; димоги баланд. *Гап
камтарлик ҳақида борар экан, кўз ўнгимда
ажойиб фазилатли кишилар, шу билан бир-
га, гердайган, мағрур, қалондимоф баъзи ким-
салар жонланади.* Газетадан. Қенжага даст-
лаб муомаласи дагалроқ, ўзи қалондимоф
кўринган бу киши сухбат оҳирида фоят таъ-
би нозик бир шинавандга бўлиб чиқди. Ҳ. На-
зир, Маёқ сари.

КАЛОНДИМОГЛИК Қалондимоф
шахсга хос хатти-ҳаракат, хусусият. *Қалон-
димоглигинг қолмади-да, половон!* Ҳамон му-
соғирчиликни бўйнингга олдингми, эгардан
сал тушгин-да! Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

Ишхоналарда, айниқса, кўпчилик билан муо-
мала қилинадиган жойларда.. сансалорлик,
қалондимоглик, дағаллик ва майнабозчи-
ликларни бозор кўттармайди. Т. Алимов,
Хиргойи.

КАЛОНПО [ф. қланп – қадами, оёғи кат-
та] 1 с. т. Амал, бойлик ва б. жиҳатдан маъ-
лум-машҳур бўлган, амалдор, «катта шахс»
ларга нисбатан қўлланади. *Бу жойининг қа-
лонполари.* — Э, бу қалонполарнинг хизма-
тини қиласериб, елканинг яғири чиққан. С.
Кароматов, Бир томчи қон. *Йигилган меҳ-
монлар орасида шаҳарнинг маълум, сердас-
турхон қалонполаридан Мирзакарим ҳожи
воғуруш.. Ҳаким гажава, Мирзараҳим ша-
фақи лақабли бойлар ҳам бор эди.* С. Абдулла,
Мавлоно Мирсидиқнинг ижодлари.

2 шв. Оёғи катта одам.

КАЛОРИМЕТР Жисмнинг ўзига олади-
ган ёки ўзидан чиқарадиган иссиқлик миқ-
дорини (калория ҳисобида) ўлчайдиган
асбоб.

КАЛОРИМЕТРИЯ [лот. calor – иссиқ-
лик + юн. meteo – ўлчайман] Турли физи-
кавий, кимёвий ва биологик жараёнларда
ажраладиган ёки ютиладиган иссиқлик
миқдорларини ўлчаш усуллари мажмуй.

КАЛОРИФЕР [фр. calorifere < лот. calor
– иссиқлик + ferre – элтмоқ, келтирмоқ]
Иситиш, вентиляция тизимларида ва
куритичларда ҳавони қиздириб берадиган,
кувурлар тизимидан иборат қурилма. *Буғли
калорифер. Сувли калорифер.*

КАЛОРИЯ [лот. calor – иссиқлик] Бир
грамм сувни бир градус иситиш учун за-
рур бўлган иссиқлик миқдори.

Катта калория, килокалория 1000 ки-
чик калорияга тенг иссиқлик миқдори. **Ки-
чик калория айн. калория.**

КАЛОРИЯЛИ Муайян калорияга эга
бўлган; калорияси юқори. *Калорияли овқат.*

КАЛОРИЯЛИЛИК Калорияга эгалик
ҳолати, калория даражаси; тўйимлилик.
Озиқ-овқат маҳсулотларининг калориялили-
ги. *Қўмирнинг калориялилиги.*

КАЛТА [ф. қлта – думи қисқа, думсиз]
1 Узунлик ўлчами кичик; қисқа. *Калта шим.*
Калта қалам. *Калта иш боғловга етмас.*
Мақол. *Симни калта кесмоқ.* — *Мастон
калта, аммо ўйғон иккى ўрим сочини бошига
յўради-да.. оёғидаги ағдарма этикни кўздан
кечирди.* А. Қаҳҳор, Maston.

2 Узунлиги нисбатан кам, етарли эмас; қисқа. *Үнинг ипак салласи нозик қилиб ўралган, калта енгли ипак абоси ўзига жуда ёнишиб туради.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Арслон ҳам эгасининг бўйругини кутаётгандаи, калта думини қўмирлатиб.. С. Анорбоев, Оқсой.

3 Вақт нуқтаи назаридан қисқа, тез тугайдиган, узоқ давом этмайдиган. *Калта кун.* — *Соат кетидан соат ўта берди. Калта куз куни оғди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Бу гаплашув ҳам калтагина савол-жавобдан иборат бўлди.* Чўлпон, Кечава кундуз. *Ингичка ва ўғон, калта ва чўзиқ товушлар.. кекирдаклари узилиб кетмайдими бу хўрзуларнинг?* И. Раҳим, Ихлос.

Гапни калта қилмоқ Гапни чўзмаслик. Аммо инсон қалбини шиллиқ қуртдек кемириб ташлайдиган гумон ва шубҳа ич-ичини кемираётганидан ижирғанди, сездириб қўймаслик учун гапини калта қилди. С. Кағоматов, Олтин қум. **Калта ўйламоқ** Яхшилаб, пишиқ қилиб ўйламаслик, юзаки ўйламоқ. Айб ўзимда. *Калта ўйлабман. Тўй бўйлайди..* Ойбек, О. в. шабадалар. **Қўли калта** Имконияти чекланганликни, иложисзликни билдиради. *Ўйлаб қарасам, дўппи тор экан.. калттароқ иш қилишга қўлимиз калта экан.* И. Раҳим, Ихлос.

КАЛТАБАҚАЙ Паст бўйли, аммо ўғон ва пишиқ, бақалоқ (одам, ҳайвон ва уларнинг аъзолари ҳақида). *Калтабақай одам.* Калтабақай от. — [Матқову] Бесўнақай битган картошкадай калтабақай бармоқларини яқтак ёқасига олиб бориб, сержун қўкрагига туфлаб қўйди. А. Мухтор, Опасингиллар.

КАЛТАБИН [ф. қلتہ بین — яқин, қисқа масофани кўрувчи; узоқни кўрмайдиган] Ҳозир кўзига кўриниб турган нарсалар асосида ҳукм чиқариб, унинг оқибатига фахми етмайдиган, келгусини, узоқни кўрмайдиган, қисқа ўйлайдиган. *Одамлар орасида ҳам узоқни кўра билмайдиган калтабинлар учрайди.* С. Кағоматов, Сўнгги бархан.

КАЛТАБИНЛИК Узоқни кўрмай, калта ўйлаб иш тутиш, калтабинга хос ҳатти-ҳаракат.. қўрилиш ишига дахлдор раҳбарларнинг совуқлонлиги, калтабинлиги туфайли ўйл қўйилган хатолар.. Ж. Абдуллахонов, Ҳонадон.

КАЛТАДУМ 1 Думи калта, думи кесилган; чўлтоқ. *Калтадум эшак.* Калтадум им. 2 кўчма с. т. Европача кийинган, калта кийим кийган. *У [хотин] шаҳардан келган бир калтадум домлага тегиб олди.* Ш. Ризо, Қор ёғди, излар босилди. -Зиёллар, бильмадим, калтадумми, аммо билгич, ўқиган одамлар-да, — дейди тақорорлаб дурадгор. Ойбек, Болалик.

КАЛТАК [ф. қلتک —] 1 Дарахт, бута кабиларнинг барг-бутоқсиз узун шохи (сининг ёки маҳсус қирқиб олинган, ҳўл ёки курук). *Текинга ўрганган текинхўр қўлига калтак илинса ҳам, «керак бўлиб қолар», деб олиб кетаверар экан.* «Муштум». Ойимча биби уларни [тобуқларни] кўрди-ю.. қўлига тушиб қолган бир калтакни ҳавола қилиб, тирқиратиб ҳайдаб, қарғай-қарғай ўйига кириб кетди. К. Яшин, Ҳамза.

2 Уриш, саваш, ҳайдаш учун ишлатиладиган маҳсус ёғоч; таёқ, гаврон. [Жаллод] Бандининг тиззасидан қўйисига, оёқлари суюгининг қиррасига калтак билан қаттиқ бир урди. С. Айний, Эсдаликлар. [Шербек] Қўлига калтак олиб, мол боққани қирга чиққанида.. қувончини ичига сидира олмай думбалоқ ошган экди. С. Анорбоев, Оқсой.

3 Фольк. Тўқмоқ, чўқмор; гурзи. Тўқсан ботмон чўян калтак қўлимда. «Ширин билан Шакар». [Қўкаaldoшинг] Тақимида беш юз ботмон калтаги. «Алпомиш».

4 Таёқ, мушт ва ш. к. зарби; уриш. [Лаъли].. бекнинг калтаклари ҳам ёдидан қўтарилиб, аланга чайқалаётган ерга югурди. Ҳ. Фулом, Машъял. Сувонжоннинг калтакка тоқат қилиши Ойсулувга бадтар аlam қилди. С. Анорбоев, Оқсой.

5 кўчма Қаттиқ тегувчи, зарба бўлувчи нарса; дакки, Аваз ўйига киргач, ўзича қулиб: «Менинг шеърим улар учун калтак бўлади», — деб қўйди. Ж. Шарипов, Хоразм. Чолнинг ҳар бир мақтov сўзи полвонга калтак бўлиб тушмоқда экди. Ҳ. Назир, Утлар туташгандা.

Бошида калтак синмоқ Ажрини (жазосини) тортмоқ; қаттиқ гап эшитмоқ; балога қолмоқ. Ҳамма айб Салоҳиддинда! Калтак шу одамнинг бошида синиши керак. А. Қаҳдор, Сароб. Шунча калит чўнтағимда бўлгани билан битта-яримта нарсани нарибери қилиб кўрай-чи, бошимда калтак синсин.. С. Маҳкамов, Шогирд. **Калтак емоқ**

Калтакка дучор бўлмоқ, калтакланмоқ, Эч-кининг калтак егиси келса, чўпоннинг таёғига сурканади. Мақол. **Калтак остида қолмоқ** Кўп калтак емоқ; дўп посланмоқ, саваланмоқ. Бирдан ўнларча мушт ҳавоға кўтарилиди. Элликбоши ва унинг шериклари калтак остида қолди. Ойбек, Танланган асарлар. **Оқ калтак, қора калтак** Ҳужум қилиш учун таёқ, теша ва ш. к. лар билан қуролланган оломон ҳақида. **Қора калтак билан** Қуролсиз, оддий таёқ билан. [Абдураҳмонбой:] *Мирзақул, Николай полвон зўр. Ҳом хаёлларга бориб юрманг, қора калтак билан подшоҳликни ийқитиб бўлармиши!* Н. Сафаров, Уйғониш.

КАЛТАКЕСАК Судралиб юрувчилар синфига мансуб, думи узун ва узилувчан, тана тузилиши турли-туман, усти майда тангачалар билан қопланган жонивор. Йўл устидан чиқиб қолган чақон калтакесалар ўқдай отилиб, кавакларга кириб кетади.. А. Қаҳҳор, Мастон.

КАЛТАКЗАДА [калтак + ф. əɔɔ – урилган] Кўп марта калтакланган, калтак зарби ўтган, калтак зарбидан безиллаб қолган. *Ошазнинг ўчогида, кўнчининг ёмида, нонвойнинг томида сигиниб юрган калтакзада бир им эдим.* А. Қодирий, Обид кетмон.

КАЛТАКЛАМОҚ 1 Калтак билан урмоқ. Ҳўқизни калтакламоқ. ■■.. қўйши совхозлардан ялиниб-ёлвориб олган хашакни бир ой ўтмай чўйини ўчириб қўйшишибди. У яна бузоқни калтаклай бошлади. «Муштум».

2 Умуман, урмоқ. **Жаллоҳ** – Бунинг нимасини икки юз дарра ураман, юзга чидаса ҳам гўрга, – деди, сўнг жаҳр билан калтаклашга ўтди. С. Сиёев, Ёргулик. *Шунча йил бадалида эрим чертмаган эди, энди аямайди, ўлгунча калтаклайди, деб ўйлади.* С. Сиёев, Отлик аёл.

3 кўчма с. т. Қаттиқ танқид қилмоқ; қаттиқ койимоқ. Ҳозир Эшматов.. турли найранглар билан Эрназаровни ҳимоя қилиб, Қодировни калтаклаб юрибди. «Муштум».

КАЛТА-КУЛТА Калта ва арзирлик бўлмаган (нарсалар ҳақида). *Калта-култа таҳталар.*

КАЛТАТОЙ Тарихда (19-а. охирларигача) мавжуд бўлган ўзбек уруғларидан бири.

КАЛТАФАҲМ [ф. + а. қалта – фахми калта, тушунчasi тор] Дарров тушуниб, ўқиб ололмайдиган, ақли, фахми етмай-

диган; фахми калта. *Бир сафар у калтафаҳм ва довдир одамнинг сўзига амал қилиб, милиционер, ҳалқ вакиллари билан жиноятчиларнинг ўйига бостириб киради.* Ф. Үулом, «Тобутдан товуш» ҳақида.

КАЛТАФАҲМЛИК Калтафаҳмга хос иш, хатти-ҳаракат. *Калтафаҳмлиги ўзига панд берди.*

КАЛТАЧА тар. Ўрта Осиёда аёлларнинг узун, олди очиқ, кенг енгли, авра-астарли қадимий уст кийими; мурсак.

КАЛХАМАЖ Гўнг ейдиган ва гўнгни соқ-қа қилиб, унинг ичига тухум кўядиган кўнғиз.

КАЛХАТ Қарчигайсимонлар оиласига мансуб катта йиртқич қуш; сор. *Жилғанинг устидан бир гала қора қуш.. калхатлар гир айланиб учиб юради.* П. Турсун, Ўқитувчи.

КАЛЬКА [фр. calque – нусха, тақлид] 1 Чизма ёки расм нусхасини тушириш учун маҳсус ишланган шаффоғ қофоз ёки мато. Калька билан расм олмоқ. ■■ Нусха олинадиган чизма устига чизма варагидан сал катта калька вараги қўйши керак. А. Абрикосов, Чизмачилик.

2 Чизма ёки расмнинг шундай қофоз ёки матога туширилган нусхаси.. бепоён ҷўлни тўрт киши кезиб юрибди. Уларнинг қўлида планшет, калькалар туширилган турли ўлчам ва схемалар. Р. Ўроқов, Қарши чўлида.

3 тлш. Бошқа тил луғавий бирлигидан она тили воситалари билан сўзма-сўз таржима қилиш орқали ясалган сўз ёки ибора. «Дунёқарааш» сўзи русча «мировоззрение» сўзининг, «ишичи кучи» эса «рабочая сила» иборасининг калькасиидир. «ЎТА».

КАЛЬКАЛАМОҚ 1 тех. Калькага кўчирмоқ. Чизмани калькаламоқ.

2 тлш. Калька йўли билан ҳосил қилмоқ. Калькалаб термин ясамоқ.

КАЛЬКУЛЯТОР 1 Калькуляция мутахассиси, калькуляция тузувчи ҳисобчи ходим.

2 Турли алгебраик амалларни ҳисоблаб чиқариш, бажариш учун қўлланадиган электрон асбоб.

КАЛЬКУЛЯЦИЯ [лат. calculatio – ҳисоблаб чиқариш, ҳисоб-китоб] Товар, маҳсулот ва ш. к. нинг таннархини ҳамда харид ва сотиш баҳосини ҳисоблаш; шундай ҳисоблашда тўлдириладиган варак; нарсанинг таннархи ва сотиш нархи аниқ кўрсатилган маълумот. Ҳар бир кишига каль-

куляция бўйича алоҳида коса ва тарелкада палов сузилади. С. Аҳмад, Паловга эътибор.

КАЛЪЦИЙ [лот. calx, calcis – оҳак] Менделеев даврий системасининг II гурӯҳига мансуб кимёвий элемент; оҳактош, мармар ва ш. к. таркибида бўладиган кумушсимон ялтироқ металл.

КАМ [ф. қам – оз, озгина, арзимас] 1 Талаб, меъёр ёки одатдагига нисбатан миқдори етарли бўлмаган; оз. *Кам ерли дехқон* (тар.). *Йигилишда одам кам бўлди.* *Бу ўил ёғингарчилек кам бўлди.* 2 Чоршанба куни далага кўши чиқиши керак. Лекин, ҳақиқатга қараганда, уловимиз кам. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Умуман, миқдори оз, кўп эмас. *Гапни кам сўзла, ишни кўп кўзла.* Мақол. ■ *Тиббийёт имиди кам учрайдиган воқеа.* Т. Мурод, От кишинаган оқшом. *Капсанчиларда чакка ўтмаган ўй кам қолди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

3 Эгалик шаклидаги айрим сўроқ олмошлари билан қўлланиб, қиёсланувчи шахс ёки нарсадан камчилиги йўқ эканлик маъносини ифодалашга хизмат қиласди. *Бошқалардан нимаси кам?!* Ундан қаери кам? ■ [Кимсаной] *Ғайратли, ориятли жувон эди.* Мана, *Канизак звено бўлар эмиш, Кимсанойнинг Канизакдан нимаси кам?* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Ўша латтадан кам жойим борми?!* Ў. Ҳошимов, Қалбинга кулоқ сол.

4 Етишмай турган, керак бўлиб турган. – Келинг, келинг, Шоражаб, – деди қаландарга қараб Сафар, – бир сиз кам эдингиз. С. Айний, Куллар.

5 от взф. Етишмовчилик, етишмаган нарса. *Камини тўғриламоқ.* ■ *Сизнинг давлатингизда ейиш-ичишдан, айш-ишратдан камим ўйқ.* «Эртаклар».

6 с. т. Сонлар билан бирга келиб, музайян миқдорнинг тўлиши учун ўша миқдорга ўзи қўшилиб келган сон билдирган миқдор етишмаслигини билдиради. *Бир кам кирк.* *Бобом икки кам тўқсонга кирди.* ■ *Бир кам ўттиз бўлак бўлиб, тўп бўлиб, ҳиндиға тегинг.* «Гўрўғли».

7 Баъзи сўзларга бирикиб, қўшма сўз ясаш учун хизмат қиласди: *камган, камдомад, камҳосил ва б.*

Бир ками Қилмаган иши (камчилиги) гапдан англашилган нарса экани, уни ба-

жаришга норозилик оҳангидан ифодаланади. *Бу нимаси?.. Бир камим от етаклаб юриши қолуви?* Газетадан. **Кам бўлманг** Яхши тилак билдиради; яшанг, камол топинг. *Ҳўш, қизим, табрикларимни қабул қилинг..* ич-ичимдан *хурсандман, илоҳим, кам бўлманглар.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. **Кам бўлмаслик** Зарар-зиён кўрмаслик, зиён қиласлик. ..*айниқса, ота-онасининг гапига кириб, ўзининг кам бўлмаганинги ҳақида анча кўтириб, кўн гапирди.* К. Яшин, Ҳамза. *Ундоқ дема, қизим!* Гапимга кириб, кам бўлдингеми? [ҳовлини кўрсатиб] Мана! А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Бизга ихлос билан қўл берсанг, кам бўлмайсан.* «Муштум».

КАМАЙМОҚ 1 Миқдор ёки ҳажм жиҳатидан оз, кам бўлмоқ, озаймоқ. *Маҳсулот таннархи камайди.* Касаллар сони камайди. ■ *Қўллардаги сув миқдорининг камайши ёки кўпайши эса маҳалий иқлим шароитининг ўзгаришига сабаб бўлади.* «Фан ва турмуш». ..*уч-тўрт от майиб бўлиб ишдан чиқди, жамғарилган озиқ-овқат ҳам камайиб бормоқда.* Ж. Шарипов, Хоразм.

2 Куч, таъсир даражаси жиҳатидан озаймоқ, пасаймоқ. *Оғриқ камайди.* Ҳаф камайди. ■ *Учинчи кун табриклар оқими бир оз сусайиб, энтиқиши, ҳаяжонлар ҳам камайиб, сокин дақиқалар бошланаётган эди.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

Камайиб қолмайди ёки **бирор жойи (ёки ери) камаймайди** Ҳеч қандай зарар етмайди. Қариянинг ишларига қарашиб юборсанг, **бирор еринг камайиб қолмайди.**

КАМАЛАК 1 Қаттиқ ёғочнинг бир учидан иккинчи учига ип тортиб эгид, ярим доира шаклида ясалган, найза-ўқ солиб отиладиган қадимий ов ва жант қуроли; ёй, камон. *Афанди елкасига камалакни осиб.. узоқ бир кўлга гоз овлагани кетди.* «Латифалар». Эрмана половон камалагидан девга қараб ўқ узиди. «Олтин бешик».

Камалак бўлмоқ Камалак шаклини олмоқ, эгилмоқ. Қошлар учади, қўзлар кулади, гоҳ чап қўл орқа белга ўтиб, ўнг қўл қоши устида камалак бўлади. М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Камалак қилмоқ** Камалакка ўхшатиб эгмоқ. *Раис.. бир қўлини орқасига қўйиб, иккинчи қўлини боши узра камалак қилиб, икки-уч елка қоқди-да, шундай ўғон гавдали бўлишига қарамасдан, беданадай ўўргалади.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Қуёш нурининг ёмғир, фаввора томчиларида синиши натижасида ҳавода турли рангда ярим доира шаклида кўринадиган йўл; ёй. *Дараҳтларнинг орқасида қизил, кўк, пушти ва зангор чизиқлар билан товланиб турган камалак кўринди.* И. Раҳим, Ихлос.

КАМАНД [ф. қаманд – бўғов, сиртмоқ; тузоқ] эск. кт. Бирор ҳайвонни тутиш, банди қилиш, боғлаш ёки бирор нарсага илинтириб, баландга чиқиши учун ишлатиладиган сиртмоқли арқон. *Тўғрибий камандни ростлаб туриб, йўлбарснинг бўйнига солибди.* «Эртаклар».

Каманд қилмоқ Боғламоқ, сиртмоқ солмоқ. [Навоий:] *Мени девонани занжирбанд қил. Қаро зулғингни бўйнимга каманд қил. Ўйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.*

КАМАР I [ф. қмар – бел; белбоғ] 1 Кийим устидан белга боғланадиган, одатда кўндан қилинадиган, тўқали энли тасма; қайиш. *Солдатча камар. Камар боғламоқ.* — *Мингбоши кимхоб тўнининг чап барини қайириб, бошмалдогини кумуш камарга ўтказди.* М. Исмоилий, Фарона т. о. [Пиёда аскарлар] *Белларини қайиш камар билан боғладилар.* С. Айний, Эсадаликлар. *Поччаев ўрнидан туриб, сербар камарини тузатдида, томоқ қириб, ўзидан хабар берди.* А. Мухтор, Тугилиш.

2 Шим, юбка кабиларнинг (тушиб кетмаслиги учун) тепасидан ўтказиб боғланадиган (тақиладиган), мато ёки чармдан тайёрланадиган боғ, тасма.

3 кўчма эск. кт. айн. бел I 1, 2.

Хизмат камарини боғламоқ кт. Сидқидилдан берилиб хизмат қилмоқ. **Ҳиммат камарини боғламоқ** кт. Сахийлик қилмоқ, ҳиммат ишига отланмоқ. *Боївачча, ота орзусига ҳиммат камарини боғлайверинг.* Ойбек, Танланган асарлар.

КАМАР II 1 Сув қирғоғида, жар четида, тепалик ёки тог ёнбағрида ювилиш, ўпирлиш ва ш. к. натижасида ҳосил бўлган форсимон ўйиқ жой, йўл. *Акам билан Тогкамарга тушиб чиқдик. Ўша камар ичи кенг: юз бош қўй соялаши мумкин.* Ш. Холмирзяев, Оғир тосх кўчса. *Қирнинг ўрқачи нариги четда юксалган тогнинг белига етиб тугар, ундан, тог бағрини кессандек бўлиб, камар кетган эди.* Ш. Холмирзяев, Қил кўприк.

2 Дарё, ариқ каби оқар сувларда унинг айланниб оқадиган жойи, айланма ҳаракат-

ли чуқур жойи. *Сувонжон тол тагидаги камарга шўнгигиб кириб кетарди-да, анчадан кейин балиқ билан чиқиб келарди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Пўлатжон сўл оёғи билан сувни шалоплатиб, камардан чиқишига уринар эди.* С. Аҳмад, Қадрдан далалар.

З анат. Умуртқали ҳайвон ва одамнинг айрим бўғинларида, ўзаро туташ икки сувякнинг бирида бўладиган яримшар шаклидаги ўйиқ жой, кўз. *Елка (қўл) камари.*

КАМАРБАНД [ф. қамарбанд – камари боғлиқ; хизматкор] 1 Камар боғлаган; бели боғли. *Камарбанд одам.*

2 Икки учи елка оша камарнинг икки ерига бириктирилган, камарни белда тутиб турадиган боғ, тасма. *Сарой дарвозасидан.. камарбандига қаламондек.. бир чўп қистиргани ҳолда амир маҳрамларидан бири кириб келди.* С. Айний, Куллар.

КАМАРБАСТА [ф. қамарбаста – камар боғлаган; хизматкор; ишончли дўст] 1 кт. Хизматга тайёр, бел боғлаган, шай. *Қўпгина кишилар унинг [Ёқубжоннинг] хизматида камарбаста эдилар.* С. Абдулла, Мавлоно Муқимий. *Қўнимиздан келганча чора-тадбирларни кўришига камарбастамиз.* Газетадан.

2 тар. Уста деб маълум, эълон қилинган шогирд, уста сифатида мустақил ишлашга руҳсат олган косиб. *Шогирд узоқ ўйлалар ишлаб, кўз нури, куч-қувватини сарфлагани ҳолда, корхона эгаси билан халфасини рози қўлмагунча, фотиҳа олиб камарбаста.. бўлолмасди.* М. Ўринхўжаев, Унутимас кунлар.

КАМАРБАСТАЛИК 1 Хизматга шайлик, доим тайёрлик. *Садоқат, ихлос, поклик, камарбасталик.. зиммамизда эканини ҳеч қачон унумаслик керак.* А. Турдиев, Хизматга бел боғлаганмиз.

2 Камарбаста (халфа) иши, касби.

КАМАЮВЧИ 1 Камаймоқ фл. сфдш.

2 мат. Айириш амалида ичидан бошқа сон айириб олинадиган сон.

КАМБАЛА [фин. kampela] Икки кўзи бoshининг бир томонида бўлган ялпоқ денигиз балиғи.

КАМБАР [ф. қамбар – эни кичкина, энсиз] Эни қисқа; энсиз. *Камбар лента. Камбар чит. Камбар қайши.* — *Камбар таҳтадарн нари-бери ясалган скамейкалар қинғир-қийшиқ, синиб кетгудай нимжон эди.* Ш. Рашидов, Кудратли тўлқин. *Нимқоронги бос-*

тирмадан ўтиб, гиштдан ишланган камбар зинадан юқорига – болохонага чиқишиди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

КАМБАРГ Барги кам, сийрак баргли. Баланд сўртмокларда чумак урган чиллакилар, камбарг дараҳитлардаги олма ва нашватилар у [Нормат] билан хайр-хўшлашмоқда. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

КАМБАҒАЛ [ф.+а. қашшоқ, йўқсил] 1 Муҳтожликда яшовчи, тириклик учун керакли нарсаси етарли бўлмаган; қашшоқ, фақир, бечора. Камбағал дехқон. Камбағал оила. ■ Камбағал ўигит энди ёргуда ҳамма отларни айрим-айрим кўздан кечирди. Ойбек, Танланган асарлар. Ўқувчиларнинг қарийб ҳаммаси камбағалларнинг болалари бўлгани учун, Гуломжон ота-оналар билан маслаҳатлашиб, уларга ҳар кун иссиқ овқат қилдириб бериб турди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Етарли бўлмаган; кам, етишмайдиган. Сувга камбағал одам.

З кўчма с. т. Мушкул ёки аянчли аҳволга тушиб қолган киши; шўрлик, боёқиши, бечора. Йўлчи қачон келар экан, келганда ҳам нима қиласди, бўзбала, камбағал. Ойбек, Танланган асарлар.

КАМБАҒАЛЛАШМОҚ Камбағал бўла бормоқ, камбағал бўлиб қолмоқ.

КАМБАҒАЛЛИК Ҳаётий, тириклика зарур нарсаларнинг етишмаслик ҳолати. Бир куни она бечора зор ийғлаб, худога нола қилди: «Камбағаллик қурсин, камбағаллик.. Э худо, қандай гуноҳ қилдикки, бизни бунчалар қақшатасан?» К. Яшин, Ҳамза. Хотинимни ҳам камбағаллик ўйқитди, бу ердаги оғир иш нобуд қилди. Ойбек, Танланган асарлар.

КАМБАҒАЛПАРВАР Камбағалларга ёрдам кўрсатувчи, шафқат қилувчи; камбағаллар ҳуқуқини ҳимоя қилувчи. Камбағалпарвар одам. ■ Бойлардан биттаси жуда камбағалпарвар ўтган экан, чакалакзорига дошқозон остириб, оч қолганларга ҳўрда, атала улашиб турар экан. П. Турсун, Ўқитувчи.

КАМБАҒАЛЧИЛИК Камбағал шароит; камбағаллик, қашшоқлик. -Ҳозир ҳам камбағалмиз, – деди Сатторқул давом этиб, – лекин бу камбағалчилик ёруғ дунёдан бўлган умидимизни эмас, ёруғ дунёдан бўлган умидимиз бу камбағалчиликни еб,

кемириб ташлаётиди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

КАМГАК 1 Атрофи ёки икки-уч томони девор ёки бошқа бирор нарса билан ўралган пана жой. [Йўлчи] Катта ҳовлига турса бўлган камгак – панароқ жойда самовар қўйиш, ўтнин ёриши билан машгул бўлди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Бўш, тўлмаган, очиқ қолган жой. Бирор ганч қорар, уни чеълакларга солиб.. усталирга узатар, бири бўлса, синган гиштларни теша билан текислаб, камгак ерлар учун ҳозирларди. Мирмуҳсин, Меъмор.

КАМГАП Кўп гапиришни ёқтиримайдиган, кам гапирадиган. Камган одам. ■ Насиба қанчалик сергап, сермузозамат бўлса, Маҳбуба шунчалик камган ва камсуқум эди. О. Ёқубов, Тилла узук. У камган, аммо бошқаларнинг ҳар қанча узундан-узун гапларини ҳам дикқат билан тинглайди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

КАМГЎШТ 1 Гўшти оз, оз гўшт солинган (овқат ҳақида). Камгўшт ош. Камгўшт сомса.

2 Танасида, гавдасида гўшти кам; озғин, ориқ. Камгўшт одам. ■ Катта укам Сирожиддиннинг аҳволи ҳам яхши эмас, у аслида, ориқ, камгўшт ва касалсимон, ранги ўчган эди. С. Айний, Эсдаликлар. Муқими ориқроқ, камгўшт.. бир оз камганроқ одам эди.. Т. Обидов, Юсуфхон қизиқ.

3 с. т. Ейиладиган жойи, эти кам. Камгўшт мева. Камгўшт қовун.

КАМДАРОМАД Даромадни кам берадиган. Камдаромад хўжалик. Камдаромад иш.

КАМДИЙДОР с. т. Кам кўришадиган, кам учрашадиган. Камдийдор бўлиб кетмоқ.

КАМЕР [лот. camera] сфт. Солист ёки бир неча кишидан иборат ансамбл ижроси учун ёки тор доирадаги тингловчилар, муҳлислар учун мўлжалланган. Кейинги ўйларда республика мусиқа санъати юксалди. Бизда янги опера ва балетлар, симфоник ва камер асарлар яратилди. Газетадан.

Камер мусиқа Оркестр ва хорлардан фарқ қилувчи кичик бир гуруҳ (дуэт, трио, квартет) ижрочилари учун яратилган чолғу ёки вокал мусиқа; якка ижрочи учун ёзилган кичик ҳажмдаги мусиқали пьеса.

КАМЕРА [лот. camera – гумбаз; хона, бўлма] 1 Баъзи муассасаларда бирор нарса

учун мўлжалланган маҳсус хона, бўлма. *Юк сақлаш камераси. Дезинфекция камераси. Турма камераси. Бир кишилик камера.*

2 Асбоб, машина, иншоот ичидаги атрофи берк бўшилик. *Сиқилган ҳаво камераси. Шлюз камераси. Торпеда камераси.*

3 Шина ёки тўп қопламаси остидан жойлаштириладиган ва ичига ҳаво дамланадиган резина қобик, филоф. *Велосипед камераси. Машина камераси. Футбол тўпининг камераси.*

4 Фото, кино ёки видеоаппаратнинг пластинка ёки плёнка қўйиладиган ички қисми ёки шундай аппаратларнинг қисқача номи. *Кинога олиш камераси.*

КАМЕРТОН [нем. Kammerton < Kamm – хона + ton – товуш] 1 физ. Учлари эркин тебранадиган қилиб маҳкамланган айрисимон металл таёқча шаклидаги асбоб (товуш манбаи). *Товуш ҳодисаларини ўрганишда товуш манбаи сифатида кўпинча камертондан фойдаланадилар.* А. В. Пёришкин, Физика курси. Бир жисмдан чиқиб тарқалган товушнинг бошқа жисмга урилиб, тебраниш ҳосил қилиши резонанс ҳодисаси дейилади. *Камертонларнинг резонансланиши бунга яхши мисол бўла олади.* Ў. Ҳошимов, Калбингга қулоқ сол.

2 мус. Маълум баландликка эга бўлган ва аниқ товуш берувчи, чолгучилик амалиётида чолғу асбобларини созлашда ишлатиладиган кичик бир асбоб (товуш баландлиги эталони бўлиб хизмат қилади).

КАМЁБ [ф. كمېب – кам топиладиган, нодир; танқис] Кам топиладиган, сийрак учрайдиган; етишмайдиган. *Шаҳарда танқис, камёб ҳисобланган молларнинг бу магазинда топилиб туришини ҳам шу одамнинг хизмати деб биладилар.* И. Раҳим, Тинимиз шаҳар. Эмиш оқ турналар асл парранда, Нодир ва камёбдир қуш зоти аро. А. Исройлов. Сув тилладай азиз, камёб эди. Ш. Рашидов, Сув йўли.

КАМЗУЛ [фр. camisole – тиззагача узунликдаги енгисиз эркаклар кийими] 1 Илгари ёзлик пальто ўрнида кийиладиган енги узун уст кийим. *Унинг [Салимбойваччанинг] бошида яп-янги тагдўзи дўппи, устида чўнтаклари қопқоқли, қайтарма ёқали узун оқ жужун камзул..* Ойбек, Танланган асарлар. Бежирим, келишган нозик ниҳолинг, Бекасам камзулинг ярашибди хўб. Х. Расул.

2 Хотин-қизларнинг желаткага ўхашаш калта, одатда енгисиз, ёқасиз уст кийими. *Духоба камзул. Заррин камзул.* ■ **Балки ўртacha бўйи, баҳмал камзули маҳкам қулоқ-лаб олган нозик бели билан таниш кўрингандир.** М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Бизни ёрнинг камзулининг енги йўқ.. «Қўшиқлар».*

КАМИ қ. камида. Отанг юртнинг обрули кишиларидан бири, ками беш юз жойдан тўққиз олиб, тўн кийган. Ҳамза, Паранжи сирлари.

КАМИДА рвш. Кам деганда, энг ози; минимум. *Бу иш учун камида уч ой вақт кепрак.* Бу пайкал камида беш гектар келади.

■ *Уч кунлик эмас, камида бир ҳафталик ой тоғлар ортидан секин кўтарилиб келарди.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. Ҳар бир ўқитувчи камида ўтигирма-ўттиз ўғилқиз ўқувчининг тақдиди учун жавобгар. Н. Сафаров, Оловли излар.

КАМИКАДЗЕ [яп. < сўзма-сўз: илоҳий шамол] 1 Иккинчи жаҳон урушида душман кемаларига қарши ҳужум қилиб, ўз самолёти билан бирга ҳалок бўлган япон учувчиси.

2 кўчма Бирор кимса ёки нарса учун ўзини курбон қилувчи шахсга нисбатан кўлланади.

КАМИМОҚ с. т. Камаймоқ. Уларнинг кексалигини ҳурмат қиласанг, камиб қолмайсан. Ш. Рашидов, Қурдатли тўлқин. *Шундай болалар ҳақига бир-икки машина ёғочтахта сарфласа, колхозимиз камиб қолармиди.* Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

КАМИН [нем. Kamin < юн. kaminos – ўчок, печь] Деворга ўйиб ишланган, кенг очиқ ўтхонаси ва тик мўриси бўлган, бевосита ёқилғи алангаси билан хонани иситадиган ўчок.

КАМИНА [ф. كمین – кичик, эътиборсиз, ҳақир; ҳақир қулингиз, мен] юқ. усл. 1 Камтарлик ёки одоб юзасидан «мен» сўзи ўрнида ишлатилади. *Бу мақола каминанини. Каминанинг сизга бўлган ҳурмати фоят са-мими.* ■ Камина ҳам сўхбатларингизни соғинганмен. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Хуллас қалом, у маҳалда камина эндиғина институтни битириб, ёшлар газетасига ишга кирганман.* О. Ёқубов, Излайман. Аслилада камина ёзиш учун туғилган эканман.. Ҳаётим, ижодим, ёзувларимнинг булоги сенсан, азизим. Шу булоқни мусаффо сақлагин. «Гулистан».

2 эск. Содиқ хизматкор, қул. [Салимхўжа:] Каминангиз бир ўзимман, қийинчилик-ларнинг қурбониман, хоним, ҳа, қурбониман. А. Мухтор, Опа-сингиллар. [Элликбоши:] Камина сизнинг шитимосингизни ерда қолдиришдан кўра ҳар қандай машаққатни ўз зими масига олишини аҳло кўради. Ойбек, Танланган асарлар. Хива хонининг саройида ҳам каминанинг кўз-қулоқлари бор.. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

КАМ-КАМ Секин-аста; бирдан эмас, оз-оздан. Қарзни кам-кам узмоқ. Қимизни бирданига кўп ичиб бўлмайди, кам-кам ичиб ўрганиши керак. — Муҳиддин ака, «фақат сиз билдингиз» деган гап хуш ёқиб, илжайди: «Кам-кам ўрганамиз-да, мулла, кам-кам». А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

КАМ-КЕТИК қ. **кам-кўст**. У кеча Саидий билан рўзгорнинг кам-кетиклари, тузукроқ машшат қилиш тўғрисида сўзлашиб.. А. Қаҳҳор, Сароб.

КАМ-КЎСТ [кам + ф. **қаст** – кичрайиш, озайиш; зарар, зиён] Етишмай, камлик қилиб турган нарсалар, етишмовчилик. Рўзгорнинг кам-кўсти. — Тўйининг кам-кўсти битгандир? – раис мўйловини силаб, Саидхонга мурожаат қилди. Ш. Тошматов, Тонгдаги кўланка. Қурбон ота елиб-югуриб, сал кунда.. чойхонанинг кам-кўстини тўғрилаб олди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

КАМЛИК 1 Кам ҳолат, кам миқдорда бўлиш. Аҳолининг камлиги. Ёғин-сочининг камлиги. — Йўқ, отахон, домла бу гапларни илми камлигидан айтган эмасдир. Илмда ҳам илм бор. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Етишмовчилик, камчилик; моддий қийинчилик, муҳтоҷлик. Унинг ҳеч нарсадан камлиги ўйқ.

Камлик кўрмоқ (ёки тортмоқ) Камчилик, етишмовчилик, муҳтоҷлик туймоқ, кўрмоқ. Сендаги дўстлик меҳри Дўстларингга зиёда, Сен билан бирга бўлган Камлик кўрмас дунёда. Гайратий. Нима бўлса ҳам шулар олий маълумот олсин, эл-юрга қўшилсин – камлик тортмайди. Р. Раҳмон, Мехр кўзда. **Камлик қилмоқ** Кифоя қилмаслик, (шунинг ўзи) етарли эмаслик. Шаҳардан олаётган шунча даромадинг камлик қиляптимики, энди қишлоққа қараб тамшанасан, баччагар! М. Исмоилий, Фарғона т. о. Гоҳо, жуда алам ўтганда, «севишнинг ўзи баҳтли бўлишига

камлик қиларкан..» деб афсусланади Ёрқиной. Р. Раҳмон, Мехр кўзда.

КАММАҲСУЛ Кам маҳсулот берадиган. Жайдари моллар майдада.. каммаҳсул эди. Н. Мавлонов, Қорамолчилик.

КАМНАМО [кам + ф. **ма** – кўриниш] 1 Кам кўринадиган (узоқ вақт кўринмай кетган, кам учрашадиган киши ҳақида). «Илгари ҳадеганда рўпаратандан чиқиб қоладиган бу Холдор тушмагурга нима бўлди-я? Энди камнамо бўлиб қолди», деб ўйлади Малика. Ж. Абдуллахонов, Тонг ёришган соҳилда.

2 Шахснинг шундай эканлигини ўзига қайд этади; кам кўринасиз. -Қаёқларда қолиб кетдингиз, камнамо! – Раҳим Аҳмедович кўришишига қўл узатди. С. Кароматов, Сўнгги бархан.

КАМОБ [ф. **камб** – кам топиладиган ёки **қамб** – суви кам] 1 айн. **камчил, камёб**. Камоб мол. Камоб нусха. — Шу йили, айниқса, қиши қуруқ келиб, сув камоб бўлган, пахта ҳосили хавф остида қолган. Ҳ. Назир, Сув гадоси оқнадар.. Сув сероб бўлганда ҳам, камоб бўлганда ҳам, исрофгарчиликка қарши қаттиқ курашишимиз даркор. Газетадан.

2 эск. айн. камсув 1. Камоб ер.

КАМОБЛИК Камлик, камчиллик, кам учрашлик ҳолати. Сувнинг камоблиги. Молнинг камоблиги. — Колхоз агрономи чўлга келиб, сув камоблиги ва уни енгиси тадбирлари ҳақида маъруза ўқиди. М. Назаров, Жилвон жилвалари.

КАМОЛ [а. **қамал** – тўлиқлик, етуклиқ, муқаммаллик] 1 Ҳар жиҳатдан тўқислик; муқаммаллик, етуклиқ. Камтарга – камол, манманга – завол. Мақол. — Етимлик айб эмас, инсон учун фазлу камол лозим. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Булар иккаласиям камтарлик камол келтиришини билишади. С. Кароматов, Сўнгги бархан.. дунёвий илмга ошна этадиган мактаблар очиб, фарзандларимизнинг камолини тиласак. С. Сиёев, Аваз.

Камол топ(инг) ёки **камолга ет(инг)** Мамнунликни ва муваффақият, камолга эришиш тилагини билдиради. Камол *топ, ука!* Кўнглингга келмасин-у, Бўтавоӣ, ақл ёшда эмас, бошда, деган одам билиб айтган. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. -Камол топинг! – деди Ҳасан сўфи хурсанд бўлиб. М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Камол топмоқ** Етуклиқ даражасига эришмоқ, камолга

эришмоқ. *Камол топар одамзод, ўйлагани ҳақ бўлса. Т. Сулаймон. Гарчанд сочга қўнди бемаҳал қирор, Чиройинг, ироданг тополди камол.* Зулфия.

2 Камол (эркаклар исми).

КАМОЛИ Ўзи боғланиб келган сўз билдирган нарса, белгининг юқори даражасини қайд этади; фоят, ниҳоят даражада, жуда, азбаройи. *Отабек камоли бўғилганидан сукут қилишга мажбур бўлди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бу қишлоқ камоли кичкиналигидан тегишиқоқ ўртоқлари [йигитни] қишлоқ олий советининг секретари, деб кулишар эди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Қўшоқ эса, камоли аччиғи чиққанидан, унинг орқасидан сўқиниб қолди.* Ҳ. Шамс, Душман. Мен камоли одоб билан телефон қулогини жойига қўйдим-у кута бошладим. Газетадан.

КАМОЛОТ [а. қўз – «камол» сўзининг кўплиги] 1 Етуклик, мукаммаллый. *Жисмоний камолот. Маънавий камолот.* — Бунчалик камолот, айт-чи, кимда бор, Кимда бор бунчалик латофат, ҳусн. А. Орипов. *Спартакиада спортчиларимиз учун жисмоний камолот кўргиб бўлди.* Газетадан.

2 Юксалиш, ривож. *Халқимиз ўз сиёсий маънавий ҳаётининг янги камолот босқичига кўтарилид.* «Гулистан». Ҳа, у [Алимардон] камолот поғоналаридан тез, ишонч билан кўтарилиб бораради. Ў. Ҳошимов, Баҳор қайтмайди. Шерали ҳам худди шу аҳволда, унинг учун инсоният камолотининг чўққиси – Сабогул! С. Кароматов, Олтин қум.

КАМОМАД [ф. қамомад – кам келди; етиш-маслик] Мол, пул ва ш. к. нинг тегишли миқдордан кам чиққан қисми. *Камомадни аниқламоқ.* Камомадни қопламоқ. — *Ўша ревизиядан чиққан бир юзу ўттиз уч минг камомадни кўплашиб тўлаб юбора қолсанчи..* Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар. *Пихи қайрилган тафтишчилар қасд қилганларида ҳам, бирон марта камомад тополмаганлар.* Й. Шамшаров, Тошқин.

КАМОН [ф. қамон – ёй, камалак; рабоқ] 1 айн. камалак 1. Афанди дарров камондан [кайикка] ўқ узган эди, ўқ хато кетди. «Латифалар». *Маҳаллий аҳоли бу ҳайвон ва паррандаларни камон, сопқон ва бошқа воситалар билан овлаган.* «Фан ва турмуш».

2 Кавказ, Яқин ва Ўрта Шарқ мамлакатларида гижжакнинг номи. *Fani aka ka-*

монни олди-да, ғийқиллатиб чала кетди. Ш. Холмирзаев, Бодом қишида гуллади.

3 Фижжак, скрипка каби чолғу асбобларини чалиш учун ишлатиладиган, бир учидан иккинчисига қил тутами тортилган таёқча; камонча. *Салоҳов чолгучиларга қаради; фақат гижжакчиғина камон тортарар.. карнайчи эса бир четда мудраб ўтирас эди.* С. Аҳмад, Музикали вөкеа.

4 поэт. Камалакка ўҳашаш, эгилган, қайрилма (қош ва қомат ҳақида). *Исми жисмига хўп мос, Номи унинг Жинаста. Анор юзли, қора соч, Камон қошлар пайваста.* Файратий. Доро камон қошларини чимириб, баланд овоз билан: -Ҳай одам, ўзинг кимсан? – деб сўради. М. Осим, Карвон йўлларида. *Оҳим ўқига қадим камондир, Бу ўқни нишонидур Сурайё.* Нодира.

КАМОНКАШ [ф. қамонкаш – камон тортувчи, моҳир ўқчи] Камондан ўқ отувчи киши, жангчи.

КАМОНЛИ Камон (камонча) билан чалинадиган. Камонли асбоблар – камонча билан чалинадиган тўрт торли чолғу асбоблари. И. Акбаров, Музика саводи.

КАМОНЧА [ф. қамончага – кичик камон; уч ёки тўрт торли гижжак] 1 Кичкина камон, камалак. *Ўрмонбек камончага ўқ қўйиб отар..* эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 айн. камон 2. *Қўлингда ўйнасин шўх-шўх камонча, Кулоқларга ёқимли андижонча.* Ҳабибий.

3 айн. камон 3.

4 айн. камон 4. Камонча қошлари остидаги кўзларидан ўйчанлик ва сабот акс этарди. А. Муҳитдин, Ҳадя.

5 Чегачилик, қадоқчилик, дурадгорлик каби касбларда пармани айлантириш учун хизмат қиласидиган камалак асбоб. *Унинг [қадоқчининг] азойи бадани қақшаб, камонча тутгани мадори қолмади.* Яна битта қадок билан битадиган ликопча чала қолди. А. Қаҳҳор, Томошабоғ.

КАМОНЧИ 1 Ёй, камон ясовчи уста.

2 Камон отувчи. *От устидиа Омонёр Камончини кўради, Калласини танадан Бориб жудо қиласиди.* «Ойсулув».

3 Фижжакчи, скрипкачи. Ёш созанданинг жажжси қўллари ҳаракатидан пайдо бўлган оҳанрабо куй уста камончи санъаткорнинг қалбини сеҳрлаб қўйди. Газетадан.

КАМПАНИЯ [фр. campagne – (ҳарбий) сафар < итал. campagna – жанг майдони] 1

Муҳим ижтимоий, сиёсий ёки хўжалик аҳамиятига эга бўлган бирор вазифани бажариш учун маълум бир даврда сафарбарлик йўли билан ўтказиладиган ишлар, кўриладиган тадбир-чоралар тизими. Сайлар кампанияси. Қўзилатиш кампанияси. Кўчат экши кампанияси. ■ Йигум-терим – дехқончиликда энг масъулиятли, ҳал қилувчи кампания. Газетадан.

2 ҳарб. Маълум вақт ўтказилган ва мурдайн стратегик мақсадни кўзда тутган ҳарбий ҳаракатлар, уруш-жанглар мажмуи.

КАМПАНИЯБОЗЛИК салб. Ҳар қандай, ҳатто арзимас, иккинчи даражали ишлар учун бутун кучни сафарбар қилиш; режасиз, тартибсиз, ноизчил иш олиб бориши. *Баъзи ташкилотлар оммавий-ташкилий ишларни кампаниябозликка айлантириб юбораётганликларини эътироф қилиш керак.* Газетадан.

КАМПАНИЯЧИЛИК айн. **кампаниябозлик.** Ишимиизда кампаниячиллик ҳоллари учраб туради. Газетадан.

КАМПИР [ф. қампир] – жуда ҳам қари эркак ёки аёл] 1. Ёши улгайган, кекса, қари хотин. Кичик, ҳароб, фақир бир ўй, кампир ва ёшроқ бир хотин жўхори тозалар эдилар. Ойбек. Нур қидириб. У [Анзират хола] олтмишларга бориб қолган, нимжон.. бир кампир эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. [Элмурод:] ..Юртингизда кимларингиз бор, Фани ака? -Биттағина кампир онам бор. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Шундай ёшли хотин (аёл)ларнинг исмига қўшиб айтилади. Ўзбек ойимнинг қутидор, Офтоб ойим ва Ойша кампирга атаб тиктирган саруополари ҳам битди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Ёши улгайган кишининг (ёши улгайган) хотини ва унга мурожаат шакли. [Шоқир ота:] Кампиримга ўйлдош, етим гўдакларимга бош бўлади бу қизим.. Ойбек, Танланган асарлар. Қўй, ҳазил қилма, кампир, Ҳамиша ростин гапир. Ю. Ҳамдам.

КАМПИРАК [р. камфорка < голл. comfoor – манқал, кўра; гуриллатиб ёкиш учун самоварга кийдириладиган мослама] Чойнак қўйиб, чойни дам едириш ёки иситиш (иссиқ тутиш) учун самовар ўтхонаси устига ўрнатиладиган мослама. [Матлуба] Дам есин, деб чойнакни кампирак устига қўйди. Н. Назаров, Замон. Кампирагини ўйна-

тиб қайнаб турган катта самовар қаршисида хомушгина ерга кўз тикиб Асқар боғбон турарди. Н. Назаров, Замон.

КАМПИРАГИНИ УЧИРМОҚ Жуда қаттиқ қўрқитмоқ, чўчитмоқ. -Э, тақсир, қўрқанга кўланкаси азроил дегандек, одамнинг кампирагини учириб юбордингиз, – деди Наимий қўрқувдан бутунлай аригандек. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

КАМПИРДАҲАН Оғзи ва ияги кампирларнига ўҳшаган. Эшикдан тишилари тушиб, лаблари ичига кириб кетган, кампирдаҳан, загчакўз бир чол кириб таъзим қилди. М. Осим, Ўтрор.

КАМПИРЛИК Қариллик (хотин кишига нисбатан). Кампирлик даври.

КАМПИРЧОПОН Танаси ва уруғлари заҳарли кўп йиллик ўт. Самарқанд ва Бухоро атрофларида кўп ўсадиган кампирчопон ўсимлигининг қай даражада заҳарли эканини ким билмайди дейсиз! Ш. Фуломов, Ёрқин йўллар. Қишлоқ жойларда донли экинлар билан бирга ўсадиган айрим ўсимликларда (кампирчопон, кўкмараз, эшакмия ва б.) заҳарли алкалоидлар мавжуд. С. Акрамов, Гиёҳ кимёси.

КАМСИТМОҚ 1 Қадр-қийматини пастга туширмоқ; паст, арзимас, айбли қилиб кўрсатмоқ, ерга урмоқ. Бирорни иккинчи бир одам олдида ҳар хил мазах гаплар билан камситиш унинг [Араббойнинг] энг яхши кўрган одатларидан эди. П. Турсун, Ўқитувчи. [Юсуфбек ҳожи:] Мендан сўрасанг, Маргилондаги на қудамиз ва на келинимизни ҳеч бир важ билан камсита олмаймиз. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Камайтирмоқ, бузмоқ. Бу ўзгаришлар унинг [Кумушнинг] ҳуснини, латофатини бир зарра ҳам камситмади, балки ўн қайта оширган эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Ҳуқуқини чекламоқ, тенг ҳуқуқлиликдан маҳрум қилмоқ.

КАМСОҚОЛ Соқоли кам, сийрак. [Шоқир ота] Эти суюкка ёпишган, чувак юзи ва пешонаси чуқур чизиқлар – бурушиқлар билан қуюқ қолланган камсоқол кекса эди. Ойбек, Танланган асарлар.

КАМСУВ 1 Суви оз, суви кам, суви камайган. Камсув ер. Камсув дарё.

2 Шираси оз, шираси қочган. Камсув оима. Мева ёмон сақланса, камсув бўлиб қолади.

КАМСУВЛИК Суви кам ҳолат, суви камлик; шираси озлик. Ернинг камсувлиги. Дарёнинг камсувлиги. Меванинг камсувлиги.

КАМСУТ Сути кам, сутни кам берадиган. *Отам сигирнинг серсум ёки камсумтигини маърашидан билар эди.. ишонинг. А. Қаҳҳор, Асарлар. ..қайнанангизнинг феълини биласиз-ку. Эмизганингизни эшишиб, юмма талаб беради. -Нега? Нима қилипти? Кўкрагим камсум бўлганида, бошқа гап эди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.*

КАМСУХАН [кам + ф. سخن – сўз, гап] айн. **камгап**. Камсухан ўйгит. — Камтар ва камсухан гўзал Искандаро қулоқ солиб, жиддий ва оғир ўтиради. Ойбек. Нур қидириб. Энди қирқни қоралаган бўлса-да, қариядай сипо, ўйчан, камсухан оғасининг сўзларига жон қулогини тикади. С. Сиёев, Ёруғлик.

КАМСУХАНЛИК Кам гапириш, кам гапириш хусусияти. *Унинг камсуханлиги ҳаммага маълум. — Менда нима бор дейсиз? – дейди камсуханлик билан тегирмончи, – ўша сизникига ўхшаш борди-келди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

КАМСУҚУМ Ўзини камтар, хокисор тутадиган; тортинчоқ табиатли. *Насиба қанчалик сергава сермулозамат бўлса, Маҳбуба шунчалик камгап ва камсукум эди. О. Ёкубов, Тилла узук. Ёнма-ён пахта тераётуб, у ёқ-бу ёқдан гапиришгандарида, қиз унинг ҳақиқатан ҳам тортинчоқ, камсукум ўйигит эканини сезди. П. Қодиров, Уч илдиз.*

КАМСУҚУМЛИК Камсукум шахсга хос хусусият, ўзини камтар, хокисор тутишилик; манманлик, гердайиш одати ўйқлик. *Нормуҳамедовнинг камсукумлик хусусияти уни маҳалладаги одамлардан бир неча погона юқори кўрсатиб турарди. Д. Нурий, Осмон устуни. Одобини айтмайсизми? Бай-бай, бунинг камсукумлиги, донолиги.. С. Кароматов, Ҳижрон.*

КАМТАР [ф. كمتر – озроқ, камроқ; сийракроқ] Мақтаниши истамайдиган, ўзини бошқалардан паст оладиган, мағрурламайдиган. **Камтар одам**. Камтарга – камол, манманга – завол. Мақол. — Ҳақиқатда у [Аҳмад Маҳмуд] жуда камтар бўлиб, саводсиз, оддий одамлар билан улфатчилик қиласди. С. Айний, Эсдаликлар. **Камтар бўлинг, мағрур бўлманг, кеккайманг, Бир кун хижолатдан сиз қилманг аттандг**. Ҳабибий.

КАМТАРИН Жуда камтар ва итоаткор. [Фаррош] **Дарвешнамо, камтарин, хаёлчан киши** эди. Ойбек, Навоий. Сенга мен камтарин фарзанд эрурман. Жигарбанду яқин

пайванд эрурман. Ҳабибий. Қабулга келган қиз ўзини камтарин тутарди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

Каминаи камтарин эск. Ўта камтаринлик юзасидан ўзаро мулоқотда, мактубларда «мен» олмоши ўрнида ишлатиладиган ибора.

КАМТАРИНЛИК Камтарга хос хусусият, ўзини юқори, фуурли тутмаслик. *Кишининг камтаринлиги. Камтаринлик билан муомала қилмоқ. — Камтаринлик ва ишчанлик унинг асосий хислатидек бўлиб қолди. Ш. Рашидов, Кудратли тўлқин.*

КАМТАРЛИК Камтарга хос хусусият, фазилат. *Камтарлик – инсон ўзлигини билишини, ўзгаларни ҳурмат қилишини, одамийликни: самимийлик, беғуборлик, меҳрибонлик, раҳм-шафқатлилик.. каби нодир фазилатларни ўзида мужассам этади. Газетадан.*

КАМТАРОНА рвш. кт. Камтарлик билан, камтарлик қилиб, мақтансадан, мағрурламасдан. *Муҳаммад Жамол кучли, самимий олқишиларга камтарона таъзим этиб, жойига ўтиргач, Шариф Сулаймон ўз нутқини бошлаб юборди. Ойбек, Нур қидириб. Фазал поёнига етди. Табибий камтарона кулемсиради. С. Сиёев, Аваз.*

КАМТАШВИШ Ташибиши кўп бўлмаган. Камташибиши иши. — Улар ҳамма вақт икков ёлғиз яшаб, оҳиста, шов-шуvsиз, камташибиши ҳаётга ўрганиб қолган эдилар. А. Мухтор, Чинор.

КАМТИК Тешик-ёриқ, оралиқ, очик жой. *Оппоқ телтак кийган қўша қоялар камтигидан мўралаб келаётган қуёш бўлса, тофлар тенасига ялов қадаб, бутун ҳароратини чўлга баҳшида этади. С. Қодиров, Бўзачи бойлиги.*

КАМТУЗ Тузи меъёрдан паст; зид. шўр. *Нон берч, камтуз, бунинг устига ҳашак ва кул аралашган. С. Кароматов, Олтин кум. Овқатга туззи ҳам тусмоллаб соламан. Шўр ёки камтуз бўлган бўлса, гина қилмайсизлар.. С. Нуров, Нарвон.*

КАМФАРА, камфора [лот. *kamphora* < а. كافور] Ўткир ҳидли, рангсиз кристалл модда (тиббиёт ва техникада фойдаланилади). ..камфора тери остига инъекция қилинади. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

КАМФАРОСАТ Фаросати кам, етарли фаросатга эга бўлмаган. ..баъзи камфаросат ёшлиар ҳаётга, уларнинг ўзларини ҳам безайди-

ган одамийлик шартларига эътибор қилмайдилар. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

КАМФАҲМ Фаҳми кам, тезда тушунмайдиган, англаб олиши қийин; фаросатсиз. *Бир камфаҳм, ўзинг аҳмоқ боласан, Шу эсингман ахир бир кун ўласан.* «Муродхон».

КАМҲАРАЖАТ Ҳаражати кам бўладиган; ҳаражатни кўп талаб қилмайдиган; камчиқим. [Фотиманинг амакиси] *Топиш-тутиши ўлчоглик бўлганидан, камҳаражат етим қизга ўйланаб қўя қолиш фикрида экан.* П. Турсун, Ўқитувчи.

КАМҲАРЖ Ҳарж қилиш имконияти кам, чекланган. *У[Аброр] ўзининг камҳаржлигини Чиннихондан яширмас, уни қиммат томошаларга олиб тушаман, деб чиранмас* эди. П. Қодиров, Қалбдаги қўёш..ҳозир камҳаржроқ бўлиб турибман.. бир нима обормасам, ишдан ҳайдайди-да! А. Қаҳҳор, Тобутдан товуш.

КАМҲАСТАК Паст бўйли, кенг шоҳшаббали, манзарали ёввойи дарахт. *Ўзбекистоннинг табии ўсимликлари орасида камҳастак номли мевали дарахт кўп учрайди.* М. Тўйчиев, Табиатшунос. *Камҳастак тоғ ёнбагирларининг фитомелиорациясида (ўсимликлар сифатини яхшилашда) ҳам иш берадиган қимматбаҳо дарахтдир.* «Фан ва турмуш».

КАМЧИЛ Кам топиладиган, эҳтиёж, талабга нисбатан кам. *Камчил мол.* Сув камчил. *Ииши кучи камчил.* — *Махаллий саноат министрлигига қарашли цехлар очилиб, унда камчил ширинликлар тайёрлана бошлаган* эди. М. Парпихўжаев, Ширасиз ширинликлар. *Юсупов бугун бу сойдаги қўтонга боради, эрта у сойдаги отарга.* Ем-ҳашак камчил. М. Ҳазраткулов, Журъат.

КАМЧИЛИК 1 Меъёрийликни, меъёри бузувчи белги, нарса; нуқсон. *Жисмоний камчиллик.* *Ишдаги камчилликлар.* — *Ёрмат Йўлчининг ишдан камчилик топиб, ўз маҳоратини унга кўрсатиш умидида, бир муддат кузатиб турди.* Лекин унинг тажрибали кўзи Йўлчининг ишида ҳеч қандай камчилик кўролмади. Ойбек, Танланган асарлар. *Тавба, одам яқин кишисидаги камчилликларни кўрмас эканми, деб қўйдим.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё. *Камта иш бажараётган одам майдо-чўйда камчилкларга ўйл қўйинши табиий.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Бирон ишдан ортиқча қувониб турурланиш ҳам, ҳад-

дан зиёд хафа бўлиб кетиши ҳам камчиликдир. «Мулокот».

2 с. т. Етишмовчилик, камлик, кам-кўст. У камчилик кўрмасдан ўди. *Оиласининг еяр-ичардан, кийим-кечакдан камчилиги ўйқ эди.* Р. Раҳмон, Мехр кўзда. Бирон нимадан камчилигинг бўлса, айтгин. Мирмуҳсин, Умид.

3 Кам одам, кам одам иштирокида; озчилик. *Камчилик овоз билан қабул қилинди.* Камчилик кўпчиликка бўйсунади.

КАМЧИЛИКСИЗ Камчилиги ўйқ, тўлат-тўқис, бекам-кўст. Камчиликсиз иш. — *Ўзбек ойим аралашган тўйли хотинларнинг кўнгилларидағи орзу-ҳаваслари ҳам эрлари томонидан камчиликсиз бажарилар..* эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

КАМЧИЛЛИК Камчил ҳолат; етишмаслик. Сув камчиллиги. Молнинг камчиллиги.

КАМЧИҚИМ Чиқими, ҳаражати кам; сарф-ҳаражатни кам талаб қиладиган; камҳаражат. Камчиқим иш. — Кетаверишине Ҳожи бобога ҳам маъқул тушади. У камчиқим одамларни ёқтиради. Ф. Фулом, Шум бола.

КАМШИК 1 Чети, лаби учган, синган, ўйиқ бўлиб қолган. Кампир камшик пиёлада дамба-дам чой ичарди. Ш. Фуломов, Бочка. [Мадамин] *Деворнинг камшик еридан кўчага ошиб тушгач, отини тўхтатиб, қўлига милигини олди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 айн. камшик. Асрор тирриқ камшик оғзини ишишайтирганча, таёғига суюниб турганиши. «Ёшлиқ».

КАМҚАТНОВ 1 Одам, улов ва транспорт воситалари кам юрадиган. Шаҳарнинг камқатнов кўчалари. — Чилонзор ўйли, қишлоқ марказига ва далага чап бўлганидан камқатнов. Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ?

2 Кам қатнайдиган, кам борадиган ёки келадиган. Турмуш қурганимдан кейин-ку жуда ҳам камқатнов бўлиб қолди. Ў. Умарбеков, Юлдузлар.

КАМҚОН Қони камайган, қони қочган; оқарган, рангпар. Камқон бола.

КАМҚОНЛИК 1 Қони кам ҳолат. Боланинг камқонлиги.

2 тиб. Қонда қизил қон таначаларининг ва улардаги гемоглобин миқдорининг ёки умумий қон массасининг камайиши билан кечадиган касаллик; анемия. Қизил қон таначаларининг сони ва унда бўлган гемоглобин миддаси камайганда, ҳарсиллаш пайдо бўлади. Бу каби касалликка камқонлик касалли-

ги дейилади. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

КАМҚУВВАТ Куч-қуввати меъердан кам, қуввати оз. *Камқувват одам. Камқувват хўжалик.* — Бола жуда ёш ёки камқувват, бўлса, уни соғиб олинган кўкрак сути билан овқатлантириш лозим. А. Ҳобилов, Кўййутал.

КАМҲАФСАЛА Бирор ишга астойдил ёпишиб ҳаракат қилмайдиган; ҳафсаласи йўқ. *Камҳафсала одам.* — Заиф кадрлар ўрнини бақувват кишилар.. камҳафсала, масъулиятни сезмайдиган шахслар ўрнини зийрак, серҳаракат, ғамхўр кишилар олди. М. Тўйчиев, Қўшоқлар ичидаги бўшоқлар.

КАМҲАФСАЛАЛИК Ҳафсала, иштиёқ билан ёндашмаслик, ҳафсаласи етарли эмаслик. Эринчоқлик, камҳафсалалик билан кетга сурилган ишга қор ёғади. «Муштум». Куз пайтида камҳафсалалик қилиб юлини май қолган гўзапоялар ҳам қор остидан, гўё қорга бўйин эзмагандай, кеккайиб кекирдак ҷўзгандар. Ҳ. Шамс, Душман.

КАМҲОСИЛ Оз ҳосил берадиган, ҳосили кам. *Камҳосил экин.* — Беда, маккажўхори каби озуқабон экинларга авваламбор камҳосил, шўр тупроқ ерлар ажратилган. Ф. Зоҳидов, Ваъдабозлил ва муросасизлик.

КАНА [ф. қан – бит, кана] Ҳайвон ёки одам танасига ёпишиб, қонини сўриб ҳаёт кечириувчи паразит жонивор. *Сутчи ота тарғилини кўришлари билан силаб-сийтаб, у ёқ-бу ёғидан 3–4 кана олиб ташладилар.* А. Мираҳмедов, Кулган чечаклар. «Мол безгаги»ни *кана тарқатади.* С. Аноробеев, Оқсой.

КАНАКУНЖУТ [ф. қанакунҷут – канага ўҳшаган кунжут] Уруғидан мой олинадиган, баланд бўйли, бир ёки кўп йиллик ўсимлик ва унинг кулранг, ялтироқ уруғи (табобат ва техникада кенг қўлланади). *Кунгабоқар ва қинакунжутни экши кенг ўйла гўйилди.* Газетадан.

КАНАЛ [лат. *canalis* – қувур, нов; сув йўли] 1 Дарё, кўл ёки денгизлар ўртасида кема қатновини ўрнатиш, шунингдек, экин майдонларини сув билан таъминлаш ва ортиқча сувларни йиғиб, оқизиб юбориши учун маҳсус қазилган сув йўли. *Катта Фарғона канали.* — *Майли, мана бу канал битса, янги ер очилса, пахта ҳам кўтаяди.* Ўшанда ҳамманинг егани олдида, емагани кетида бўлиб қолади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Фарғона дехқонлари канал қазиб, Но-*

риндан қўлга сув олиб чиқиши учун астойдил бел боғладилар.

Н. Сафаров, Оловли излар. 2 Бирор нарса ичидаги тор, чўзиқ бўшлиқ жой; қувур. *Замбарак стволи канали.*

3 маҳс. Алоқа, коммуникация йўли; ҳар қандай ахборотни электр сигналлар ёрдамида етказиб беришни таъминловчи техник қурилмалар мажмуи. *Электр алоқа канали. Телевизион канал.*

4 кўчма Бирор нарсага эришиш, етишиш йўли, воситаси. *Дипломатик канал орқали иш олиб бормок.*

КАНАЛИЗАЦИЯ [*< лат. canalis*] Ахлатларни, ифлос ва ёгин сувларини, чиқиндилиларни аҳоли яшайдиган жойлардан ёки саноат корхоналари ҳудудидан оқизиб чиқариб ташлаш учун ер тагидан ўтказилган қувурлар, санитария-техника иншоатлари тизими. *Шаҳар канализацияси. Канализация ишлари* — *Бинолар битган-у, аммо канализация ўтказилмаганини туфайли, фойдаланишига топширилмай ётибди.* Ҳ. Тожибов, Пиш-пиш ухлайверинг.

КАНАЛЧИ с. т. Канал қурилишида ишловчи; канал қазувчи. *Каналчилар, таниш колхозчилар Жумақул отани кулиб қарши олдилар.* Ш. Сулаймон, Ота ўғил.

КАНАРЕЙКА [исп. *Canagua* – Канар ороллари номидан] Чумчуқсимонлар туркумига мансуб, ёввойи ҳолда яшайдиган ва сайроқилиги учун хонадонларда қафасда ҳам боқиладиган қушча. *Маълумки, канарейкаларнинг фақат нари сайрайди, холос.* «Фан ва турмуш».

КАНАТ [р. «канат» < юн. *kannata* – арқон] Пўлат сим, каноп толаси, синтетик ип ва ш. к. дан эшиб (тўқиб, ўриб) тайёрланган эгилувчан узун буюм; йўғон арқон. *Пўлат канат. Канат(ли) йўл.*

КАНАХОНА 1 Кана босган жой, канаси кўп хона.

2 тар. Ичиди канаси кўп зиндан, қамоқхона. *Амирнинг дори бор, минори бор, ногорахонаси бор, бу зиндандан бошқа яна «обхона», «канахона» номли дўзахлари бор.* С. Айний, Дохунда.

КАНВА [фр. *caneva*] Каштадўзликда тўрлари кашта асоси бўлиб хизмат қиладиган, крахмал(оҳор)ланган ёки елим суртилган сийрак тўрли оқ мато.

КАНДА [ф. қандо – сугуриб, узиб, кесиб ташланган]: *канда қилмоқ* Доим қила-

диган машғулот, иш-ҳаракат ёки одатни бажармай қўймоқ, тарқ этмоқ. *Муаллиминг кўрганда, Саломинг қўлма канда. Қ. Муҳаммадий.* [Муҳаррам:] *Хатни бўлса.. ака-сингилларча самимият билан канда қилмадим.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. *У [Тўрахон] ўз эътиқоди билан диний одам бўлиб, намозни ҳам канда қилмасди, рўзани ҳам.* Ш. Рашидов, Кудратли тўлқин.

КАНДАКОР [ф. қандо – ўйилган, кавланган + қаро – иш] Металлга ўйиб, чизиб нақш ишловчи уста, хунарманд.

КАНДАКОРИ Кандакорлик усулида нақш солиб безатилган нарса ёки идиш. *Кандакори лаган. Кандакори офтоба.*

КАНДАКОРЛИК Ўймакорликнинг мегалл буюмларни ўйиб, чизиб ёки муайян андоза асосида уларга нақш, тасвир ишлаш соҳаси; амалий санъат тури. *Кандакорлик марказлари.*

КАНДИДАТ [лот. candidatus – оқ кийим кийган; мансабталаб] қ. номзод.

КАНДИДАТЛИК қ. номзодлик.

КАНДИДАТУРА қ. номзод.

КАНДИК 1 Ўйилиш, емирилиш ва б. сабаб билан ҳосил бўлган алоҳида жой. *Ниҳоят, қизлар дам олиб ўтирган қоянинг ўнг томонида, эллик қадам чамаси пастроқда, учтўрт киши сифадиган, лекин гор ёки тузукроқ бир пана жойига ўхшамаган кандикка дуч келдилар.* М. Исмоилий, Фаргона т. о.

2 Дон-дун ва ш. к нарсаларни сақлаш учун хосланган, мосланган жой. *Тортик* келиши гўё бўм-бўш хонадонимизнинг кемтигини тўлатган, гўё кандиклар қоп-қоп ун, гуруч, меваларга тўлгандаи кўринар, шу билан бирга, бағримиз ҳам бутлангандай эди. Ў. Ҳакимали, Навбаҳор.

КАНДИЛ Олманинг кечпишар бир нави ва унинг узунчоқ шаклли, серсув меваси. *Тоғаси иккита розмарин, битта кандил, яна битта Наманган олмаси берди.* М. Исмоилий, Бизнинг роман. *Бизда олмаларнинг юз беш тури бор: розмарин.. жоноқи, кандил..* F. Гулом.

КАНДИР, қендири Ҷеввойи ҳолда ўсадиган, толаси тўқимачиликда хомашё сифатида ишлатиладиган кўп ийлилк ўсимлик ва унинг толаси. *Кандир айтири: мен жуғанда, Сувсизликдан қолдим чўлда.* «Дали дарё». *Ховли юзида бир талай увада латта ва кандир-канон билан танғиб ташланган шалоқ чарх..* ҷувалиб кетган қалавалар ётар эди. А.

Муҳтор, Опа-сингиллар. *Хаёлан ўигирма ўил ортга ҳатлаб, ҳилпиллаган кандир иштон кийган бола ҳолида кўрои ўзини.* Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

КАНИЗ [ф. қаніз – чўри; хизматчи, оқсоқ хотин] 1 Тутқун аёл; чўри. [Афанди:] Энди менга бирмунча ходим, каниз, майшат анжомлари берасиз. «Латифалар».

2 Хон, амир ва бошқа ҳукмдорлар саройидаги хизматчи аёл. *Шоир ҳарамдаги канизлардан бири билан алоқа боғлаган экан.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Унинг тагидан кийилган оқ атлас кўйлагининг этаги шунчалик узунки, икки каниз икки томондан кўтариб келяти.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

КАНИЗАК [ф. қанізак – ёш чўри; ёш оқсоқ] Ёш каниз. [Маждиддиннинг] Хотини маликани, бутун канизлари билан.. ўз ўига чорлайди. Ойбек, Навоий. .. Чиройли қизлардан қирқ канизак қилиб берди.. «Бўтакўз».

КАНИКУЛ [лот. caniculares dies – йилнинг энг иссиқ кунлари < canicula – «итча» – июль ойи охирида кўринадиган Сириус юлдузининг номи] қ. таътил. *Шундай қилиб, бизни согинтирган баҳор каникули келди.* Ҳ. Назир, Чўл ҳавоси.

КАНИСТР(А) [ингл. canister – тунука идишча, кутича] Ҳаво киритмайдиган қопқоқли бак (турли хил суюқликлар, мас., бензин солиш учун ишлатилади). *Бир куни машинасига тўртта канистрда бензин олиб..* Газетадан.

КАНИФОЛЬ [юн. Kniche – қамиш] қ. шойигул. **КАННА I** [юн. kanna – қамиш] қ. шойигул. **КАННА II** [< африка тилларидан] Африкада яшайдиган, антилопалар гурухига мансуб жуфт түёкли сутэмизувчи ҳайвон.

КАННИБАЛИЗМ [фр. cannibalisme < исп. Canibal – одамхўр] 1 Одам гўштини одам ейишдан иборат, энг қадимги, ибтидоий одамларга хос ҳодиса. 2 биол. Ҳайвонот дунёсида: муайян турга мансуб ҳайвонларнинг бир-бирини ейиш ходисаси.

КАНОН [юн. καπον – қоида, ӣӯл-ӣӯриқ] Муайян йўналиш, таълимотдаги қонун-қоида; анъана тусини олган, умум томонидан қабул қилинган нарса (бадиий адабиёт, санъат ва ш. к. да).

КАНОП [р. кенаф < лот. cannabis – зиғир, каноп] 1 Поясидан тола олинадиган, бир йиллик баланд ўтсимон ўсимлик; унинг толаси. *Каноп экилган майдон. Каноп фабрикаси. Каноп ип. Каноп арқон.*

2 Шу толадан эшилган ип. *Қон оғзини каноп билан боғламоқ. Қон-қанорни каноп билан тикадилар.* ■ Канопнинг бир учи катта ходага, иккинчи учи қамишларга боғланган, буларга ҳамма вақт катта баликлар илинади. Ж. Шарипов, Хоразм.

КАНОПЗОР Каноп экилган майдон. Бир тарафи канопзор, иккинчи томони гўзалар гуркираб турган ўйлдан борарди. Ф. Усмонов, Она қалби.

КАНОР(А) [ф. کنار – қирғоқ, чет] эск. Қирғоқ, чет. Бир дафъа саргардон ўйл канорида, Ясси қир бағрида сен бўлдинг дучор. Миртемир. Бу ерларда ажоддлари яшаган. Ўзи туғилиб ўсган Найманча ҳам чўл канорасида. С. Кароматов, Сўнгги барҳан.

Тоғ канораси Тоғ ёнбағри, этаги. Үч қиз ўйл юрса ҳам мўл юриб, неча шаҳар, дарё, саҳролар ошиб, ниҳоят, бир тоғнинг канорасига етиб борибдишлар. «Эртаклар».

КАНОЭ [ингл. canoe < исп. canoa – қайиқ] 1 Шимолий Америка индейсларининг яхлил дарахт танасини ўйиб ишлаган узун энсиз қайиги.

2 спрт. Бир тиззада туриб олиб, эркин ҳолдаги қисқа эшқак билан бошқариладиган енгил спорт қайиги.

КАНОЭЧИ Каноэ спорти билан шуғулланувчи шахс.

КАНТАТА [итал. cantata < лот. cantare – куйламоқ] Хор, яккахонлар (солистлар) ва оркестр учун ёзилган тантанали мусиқа асари. Эндилиқда республика композиторлари опера ва балетлар.. кантата ва симфоник поэмалар.. яратмоқдалар. Газетадан.

КАНТОН [фр. canton – даҳа, мавзу] Швейцария, Бельгия ва б. баъзи мамлакатларда маъмурий-худудий бирлиқ.

КАНТЧИ Кантчилик тарафдори, Кант фалсафаси тарафдори.

КАНТЧИЛИК Немис файласуфи Иммануил Кант ва унинг издошлари томонидан яратилган идеалистик фалсафий оқим.

КАНЦЕЛЯРИЯ [лот. cancellaria] қ. де-вонхона.

КАНЦЕРОГЕН [лот. cancer – қисқичбақа, саратон + genesis – келиб чиқиш, пайдо бўлиш]: канцероген модда Маълум шароитларда организмда рак ва б. ёмон сифатли, ҳаёт учун хатарли ўсмалар ҳосил қилувчи модда.

КАНЦЛЕР [нем. Kanzler < лот. cancellaria] Баъзи мамлакатларда олий давлат лавозими ва шу лавозимдаги амалдор.

Федерал канцлер Германия Федератив Республикаси ва Австрияда: давлат бошлиги.

КАОЛИН [Хитойдаги жой номи] Чинни, қоғоз ишлаб чиқариш ва б. саноат тармоқларида ишлатиладиган, ўтга чидамили, чўзилувчан оқ лой. Йиљ давомида Ангрен конида кўмур қазиши вақтида 5 миллион тонна каолин ажратиб олинади. Каолинлар ҳозир ўнга яқин соҳада ишлатиладиган муҳим хомашёдир. Газетадан.

КАП [а. қап – панжа, кафт]: кап отмоқ Кафтга солиб (ёки қоғозда) оғизга солмок. Қози домла кафтига уқалаган анор доналарини кап отиб: -Э, не важҳдин ўйқлагувчи бўлмасун? – деди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. -Бизга ичиладиган ё кап отиладиган дори тўғри келмайди, – деди Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КАПА Вақтингча яшаш учун дарахт шохлари ва йирик ўт-ўланлар билан ўраб қуриладиган хона, ёзлик уй; чайла. Ҳамма ўзига қамишдан капа қилиб олган. С. Аҳмад, Одамнинг изи. Баҳор ва ёз кунлари капада кун ўтказиш мумкин-а, аммо қаҳратон қишида, айниқса кечалари, сира чидаб туриб бўлмасди. Ж. Шарипов, Хоразм.

КАПАКИ I 1 Пойабзалнинг тагчарми.

2 Эскирган, тешилган тагчарм устидан қопланадиган чарм, резина ва ш. к. Чарм капаки. Резина капаки. ■ Унинг [Омонтойнинг] капаки солинавериб, тагчарми қалинлашиб кетган этигининг қўнжалари бувланиб, чанг ўнғалиб қолган. С. Аҳмад, Чўл шамоллари.

КАПАКИ II [а. + ф. қофқи – кафтга оид, кафт билан]: капаки (қилиб) отмоқ Кафтта солиб, оғизга отмоқ (нос, толқон ва ш. к. ҳақида).

КАПАЛАК Икки жуфт оқ, кулранг ёки ранг-баранг қанотли нозик ҳашарот. Капалак гулни соғинар, булбул – куйни. Мақол.

■ **Райхонлар қад күтариб, ҳид сочди, бирин-кетин очилган ранг-баранг гуллар устида капалаклар қанот қоқа бошлади.** А. Қаҳхор, Кўшчинор чироқлари.

Капалаги учмоқ ҳазил 1) жуда қўрқиб кетмоқ. Эртасига от оғриб қолса бўладими! Капалагим учуб кетди. Ойбек, Қутлуғ қон; 2) аччиқланмоқ, ғазабланмоқ. Эркалиги ҳам майлига-я, бўйруқни ёмон кўришиади, сал гапга капалаклари учади. Ойдин, Юрагида ўти бор.

КАПГИР [ф. كَفْرٌ – кафтда тутивчи, ушловчи] 1 Куюқ овқатларни кавлаш ва сузиш учун ишлатиладиган, тешик-тешик япалоқ кафтили рўзгор буюми. Йигиталининг ошхонасида.. капгирдан тортти човлигача бор. Д. Нурий, Осмон устуни.

2 с. т. Соат маятниги. Узун сариқ капгирини бир мақомда тебратиб чиқиллаётган катта девор соат узб-узб дангилай бошлади. П. Турсун, Ўқитувчи.

КАПЕЛЛА [лот. capella – кичик бутхона, ибодатхона] 1 Черков хонандалари хори; кейинчалик вокал-чолғу мусиқа жамоаси. Ўзбекистон телерадиоси хор капелласи.

2 Баъзи маҳсус таркибли оркестр (ансамбл)арнинг номи. Ҳарбий капелла. Жаз капелласи.

3 Католик ва англикан динида айрим зодагонларнинг оиласиб ибодати учун мўлжалланган, ибодатхоналар ёнида, сарой ва қасрларда жойлашган кичик бутхона.

КАПЕЛЬМЕЙСТЕР [нем. Kapellmeister – капелла (хор) раҳбари, устаси] Театрдаги ёки ҳарбий симфоник оркестр дирижёри.

КАПИЛЛЯР [лот. capillaris – соч толасидек ингичка, қилдек] маҳс. 1 Тешиги жуда тор, ингичка найча. Орбитада эса капиллярлар, кутимаганда, расмана насослар сингари, сувни торттиб чиқара бошлади. «Фан ва турмуш».

2 (кўпл. шаклида) Микроскопда кўрина-диган энг майда қон томирлари; қил томирлар. Капиллярлар жуда майда томирлар бўлиб, майда артерияларни кичикроқ веналар билан туташтирувчи тармоқлар ҳосил қилади. «Одам анатомияси ва физиологияси».

КАПИТАЛ I [нем. Kapital < лот. capitalis – бош, асосий] 1 иқт. Ўзини ўзи кўпайтириш учун фойдаланиладиган, ўз эгасига фойда, даромад келтирадиган бойлик (қимматли қофозлар, пул маблағлари, моддий

мол-мулк ва ш. к.). Саноат капитали. Савдо капитали. Капитал бозори.

2 с. т. Катта маблағ, кўп пул, бойлик. Капиталнинг маълум шахслар қўлида тўпланиши.

3 кўчма (аниқловчи сўз билан) Кимгайдир катта бойлик, қадрият ҳисобланган, муҳим аҳамиятга эга бўлган, аҳамиятга моллик нарса. Жамиятимизда инсон саломатлиги бебаҳо капитал ҳисобланади. Газетадан.

КАПИТАЛ II Асосли равишдаги, тубдан бўладиган; катта; кўп меҳнат ва маблағ талаб қиласидиган. Капитал маблағлар. Капитал ва жорий таъмир.

Капитал қурилиш Асосий ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш фондларини қайта ишлаб чиқаришни таъминловчи янги обьектлар қурилишини ва мавжудларини кенгайтириш, шунингдек, уларни реконструкция қилиш, техник жиҳатдан қайта жиҳозлашни амалга оширувчи маҳсус қурилиш фаолияти.

КАПИТАЛИЗАЦИЯ [фр. capitalization – капиталга айланиш, айлантириш] эск. 1 Кўшимча қийматни, фойдани капиталга айлантириш; қўшимча қийматнинг капиталга айланиси.

2 Капиталистик жамиятда мол-мулкнинг (асосан акциялар ва ш. к. қимматли қофозларнинг) қийматини ундан олинидиган даромадга қараб белгилаш, ҳисоблаб чиқариш.

КАПИТАЛИЗМ [нем. Kapitalismus < лот. capitalis – бош, асосий] Юқори ишлаб чиқариш даражаси, фуқаролик жамияти, ривожланган бозор иқтисодиётига ҳамда хусусий мулкчиликка асосланган ижтимоий тузум.

КАПИТАЛИСТ [нем. Kapitalist – капитал эгаси] Капитал эгаси; ўз маблағларини, баъзан ёлланма меҳнатни фойда олиш учун ишлатадиган шахс.

КАПИТАЛИСТИК Капитализм принципларига асосланган, капитализмга хос бўлган. Капиталистик ишлаб чиқариш усули. Капиталистик ишлаб чиқариши муносабатлари. Капиталистик ахлоқ. Капиталистик давлат.

КАПИТАН [фр. capitaine < лот. capitaneus – пешқадам, сардор] 1 Бир қанча мамлакатлар, жумладан, Ўзбекистон қуролли кучлари, ички ишлар тизимида катта лейтенантдан юқори, майордан кичик офицерлик (зобитлик) унвони ва шу унвонга эга бўлган офицер (зобит).

2 Кема экипажига бошчилик қилувчи, кема бошлиғи.

3 Спорт ва шунга ўхшаш ўйинларда ўзаро мусобақалашаётган жамоаларнинг сардори, етакчиси.

Зангори кема капитани Пахта териш машиналарини бошқарувчи механизатор.

КАПИТУЛЯЦИЯ [лат. capitulare — майян шартлар билан келишиб олмоқ < capitulum — қонун моддаси, боби] Куролли қаршилик кўрсатишни тўхтатиш ва душманга (ғолибга) у талаб қилган шартлар асосида таслим бўлиш.

КАПЛАМОҚ с. т. Кафтлаб олмоқ. **Толқонни каплаб емоқ.**

КАПОТ [фр. capote] Турли механизмларда уларнинг маълум қисмларини чанг, намлиқ, ёгин-сочин ва ш. к. дан сақлаш учун ишланган, очилиб-ёниладиган темир қопқоқ. **Самолёт капоти.** ■■■ [Азизов] Капотни ёниб, чаққонлик билан кабинага чиқди. Ш. Тошматов, Тонгдаги кўланка. *Машина мотори биринки ўйталиб ўчди. Ваҳобжон шошиб тушиб, капотни очди.* С. Аҳмад, Тоғ афсонаси.

КАППА-КАППА: оғзини каппа-каппа очмоқ Оғзини энтикиб-энтикиб, катта-катта очмоқ. *Иссик бугун чакана эмас. Шундай салқинда ўтириб, худди сувдан чиқсан балиқдай, оғзимни каппа-каппа очаман.* Ойбек, О. в. шабадалар. **Каппа-каппа емоқ** (ёки отмоқ) Каппалаб емоқ, отмоқ. *Том устида пашмак-толқон, каппа-каппа есамми. Тарновлардан чак-чак оққан сувни шарбат десамми.* Х. Ёқубов, Қиши завқи.

КАППАЛАБ Оғзини катта-катта очиб ва оғзига кўп-кўп солиб. *То ҳайҳайлаб боргунимча [сигир] бир туп ғўзани кўсак-пўсаги билан каппалаб, жигилдонига урди-қўйди.* Ҳ. Назир, Бир туп ғўза. *Тер тўкиб бир жойда ишламаган, бели оғримаганнинг каппалаб нон ейши шу-да.* «Муштум».

КАППОН [а. قابن — тарозининг бир тури] 1 Фалла бозорига ўрнатилиб, оғир юклар тортиладиган бир паллали катта тарози.

2 Шундай тарози ўрнатилган, усти очиқ ёки тим қилинган дон, фалла бозори. Ҳаммолликнинг ўнинчи-ўн биринчи куни бир мўйсафиб киши [Йўлчига] каппондан бугдой кўтартирди. Ойбек, Танланган асарлар. Кимлар Чархипалак, каппон томонга, кимлар беда бозори, хода бозорига шошади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КАПРИЧЧИО [итал. capriccio — инжилик; ноз] Эркин тарздаги, тузилишдаги, оҳанглари тўсатдан, фалати ўзгарадиган чолғу мусиқа асари, мусиқий пъеса.

КАПРОН 1 Капролактам номли органик бирикмадан олинадиган сунъий толанинг бир тури. *Капрон толаси табиий ипакка қараганда 2,5 марта пишиқ.* М. Обидова, Химия — турмушимиз bezagi.

2 Шу толадан тўқилган газлама; бу газламадан тайёрланган кийим ва б. *Капрон кўйлак. Капрон пайпок.* ■■■ капрон, крепедшин, духобалар тўқиймиз, — дейшишиби чеварлар. Ш. Фуломов, Ёрқин йўллар. Эшик очилиб, ўйл-йўлакай қўлидаги капрон кўлқопини ечиб, ориқ доктор кириб келди. Х. Тўхтабоев, Сариқ девни миниби.

КАПСАН [ф. کفسن — кимсанинг хирмонидан маъмур-амалдорлар оладиган ҳақ] 1 тар. Қишлоқ маъмурлари, руҳонийлари, шунингдек, қишлоққа хизмат қилувчиларга (мас., мироб, подачи, сартарош, тегирмончи ва ш. к. га) дехқонлар томонидан маҳсулот, дон билан тўланадиган ҳақ. *Бек-ку бу, ўигитлари билан келибди, яхшиликка бўлсин ишиқлиб.* Капсан олишга келгандир-да. А. Суюн, Олис тонглар.

2 эск. Хирмон кўтарилиганда камбағалларга бериладиган садақа-сийлов. Эшак миниб чўлма-чўл капсан ишқан чол ҳозирги замон «Победа»сига тушиб юртти. И. Раҳим, Оловкор. *Ўзи тўнғиздан тўқ, тагин сендан капсан олар эмиш, воъ капсан еган тишингга..* А. Қодирий, Обид кетмон.

3 тар. Бозорда сотилган фалладан олинган ҳақ. Шокиржонни «саҳиҳ ўигит» дейшишади. *Ўзи топган «капсан» ва «чўтал»-ларнинг қоқ ярмини бошлиқларга беради.* «Муштум».

КАПСАНЧИ тар. Капсан олувчи. Капсанчилар деганининг маъноси шуки, ҳосилдан бойлар ерининг ҳақини, князъ сувининг ҳақини олгандан кейин.. дехқонга капсан қатори бир нарса қолар эди, холос. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Шокиржон Самиғов кўринди дегунча, бозордагилар «ана, капсанчи келяпти», дейшишади. Муштум.

КАПСУЛА [лат. capsula — қутича, яшикча] 1 Ютиладиган суюқ ва кукунисимон дориларнинг крахмал, желатин ёки қоғоз каби юпқа материалдан қилинган қобиги, филофаси. Капсулага жойлашти-

рилган бу дори худди ҳан дори сингари ютиб юборилади. «Фан ва турмуш».

2 анат. Турли ички аъзоларни ёки уларнинг айрим қисмларини ўраб олган парда. *Капсулалар пиёла шаклида бўлиб, диаметри 0,25 мм дир.* «Одам анатомияси ва физиологияси».

3 маҳс. Космик кеманинг ундан ажраладиган ва Ерга, бошқа бирор осмон жисмига ёки сувга қўниш учун мосланган бўлмаси.

КАПСЮЛЬ [фр. capsule < лот. capsula – кутича] Артиллерия снарядлари, патрон, граната ва ш. к. ларда урилиш, зарба натижасида алангаланиб, портлашни юзага келтирувчи портловчи моддаси бўлган юпқа металли ёки пластмасса қалпокча. *Граната капсюли. Мина капсюли. Снаряд капсюли.* — *Нормат танкка қарши гранатининг капсюлини юлиб, иргитиш учун қўл чўзган эди, кимдир уни тўхтатди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

КАПТ қ. **кафт.** Ҳасан суви ташланган шоввада ўзи ёлғиз хаёл суреб, бошини икки капти билан ушлаб ўтирган боғбонни кўрди. С. Абдулла, Танланган асарлар.

КАПТАР [ф. كَبُرْ] Рант-баранг тусли ва турли катта-кичикликдаги хонақи ёки ёввойи қушларнинг умумий номи. *Оқ капитар. Кўк капитар. Чинни капитар. Гов капитар.* — *Яна қандай денг, энг ўйинчи, серпарвоз капитарларимдан ажралдим.* А. Қодирий, Обид кетмон.

ТИНЧЛИК КАПТАРИ Тинчлик тимсоли бўлмиш оқ капитар. *Қудратимиз, шонимиз даракчилиари, Тинчлигимиз тимсоли капитар ётибди.* Ё. Мирзо, Ўғил меҳри.

КАПТАРБОЗ [ф. كَوْتَرْ بَازْ – капитар ўйновчи] Каптар ишқибози, капитар бокувчи. *Бобоқул ота Кўзебойни тўхтатди: -Сен, болакай, қайтишда анави капитарбоз болани ҳам олдингга солиб келгин.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

КАПТАРХОНА 1 Каптарлар турадиган ин, уй. *Сўққабош маҳалла қоровули томига атайин капитархона қуриб, эллик-олтмиштacha капитар бокарди.* Мирмуҳсин, Чиниқиши.

2 с. т. **кўчма** Кирди-чиқди кўп бўладиган (хар ким кириб-чиқиб кетаверадиган) жой.

КАР [ф. كَر – эшитмайдиган] Эшитиш қобилиятини йўқотган, эшитмайдиган ёки яхши эшитмайдиган, шунингдек, эшитган

сўзининг маъносини ажратиш даражаси жуда пасайиб кетган; гаранг, карқулоқ. Ҳа, менга нима бўлти, эшитмай қулогум карми? Ойдин, Ҳикоялар. *Қулоги оғир ёки бутунлай кар кишилар учун «электрон қулоқ»нинг тажриба нусхаси яратилди.* «Фан ва турмуш».

КАРАБИН [фр. carabine] Оғирлигини камайтириш ва ишлатишда қулайлик учун қисқартирилган винтовка; қисқа стволли ов милтиги.

КАРАБИНЁР [фр. carabinier] 1 тар. 19-аср ўрталари гача Фарбий Европа ва Россияяда қарабин билан куролланган ва сараланган ўқчилар қисмига мансуб отлиқ ёки пиёда аскар.

2 Айрим мамлакатларда (Италия, Чили каби)да: жандарм.

КАРАВОТ [р. кровать < юн. krabbatos] 1 Тўрт оёқли, устига қўрпа-тўшак солиб ётиладиган уй-рўзгор анжоми. Шербек ҳовли ўртасидаги япасқи баҳтут тагидаги қаравотга ечинмасдан ҷалқанча ётди. С. Анорбоев, Оқсой. Унинг [Зебонинг] қаравоти гирч-ғирчидан онанинг ўйқуси ўчиб кетди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

2 Устида кўпчилик бўлиб ўтириш (байзан ётиш) учун маҳсус ишланган, ёз куннлари ҳовли, чойхона ва ш. к. жойларга қўйиладиган маҳсус қурилма; сўри, кат. *Нури гисослар остига қўйилган, панжаралари кўк бўёқ билан сирланган капитта ёғоч қаравотга қалин кўрпача ёйиб, ёстиққа ёнбошлаб ўтирап эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

КАРАМ I [а. كَرَم – қарм – қарам] Полиз экини, резаворнинг бир тури ва шу экиннинг барглари ўрамидан ҳосил бўлган боши, ҳосили. *Карам қўчами. Карам тузламоқ. Карам шўрва. Карам дўлма.* — *Бутун оиласи бу ерга помидор, пиёз, редиска, карам ва ҳоказо резавор экиб, мумкин қадар элдан бурунроқ бозорга чиқариб, «пул» қилишга тиришар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

КАРАМ II [а. كَرَم – яхшилик, саховат] кт. Марҳамат, мурувват, ҳиммат. [Шоҳмурад:] *Тангрининг қарамига сигиниб, уларни Астробод томонга жунатдим, Ҳудойим лутф қилса, бирон иш қилиб келарлар.* С. Айний, Қуллар. *Мехнатда бўлур аҳли замоннинг қарами, Ҳам даббабали тўю иморат, ҳашами.* Ҳабибий.

Карам қилмоқ (ёки айламоқ, этмоқ) Раҳм-шафқат, мурувват қилмоқ, сийламоқ.

Эй кўзлари хуморим, Карам қил, бунча куйдирма, Куйди сабру қарорим, Дилем куйгунча куйдирма. Т. Тўла.

КАРАМЕЛЬ [фр. caramel < лот. cappa mellis – шакарқамиш] 1 Конфетнинг шакар ва қиёмдан, хушбўй ҳидли ва ранг берувчи модда қўшиб тайёрланадиган қаттиқ бир тури. Нордон карамель. Карамель цехи.

2 маҳс. Қандолат маҳсулотларини рангдор қилиш учун ишлатиладиган қовурилган шакар.

КАРАМЗОР Карам экилган майдон, дала. Йигитлар, гёё карамзор бошидаги дарахтларда тинмай сайдраётган булбулга қулоқ солаётгандек, жум қолишиди. П. Турсун, Ўқитувчи.

КАРАНТИН [фр. quarantaine – қирқ < итал. quaranta giorni – қирқ кун] Юкумли касалликлар ва қишлоқ хўжалик зааркундадалири тарқалишининг олдини олиш учун давлат томонидан ўтказиладиган санитария тадбирлари. Каратинга қўймоқ. Каратин эълон қилмоқ.

КАРАНТИНЧИ Каратин тадбирларини амалга оширувчи, каратин қилувчи. Каратинчиларга баҳона керак. Бир тўн зарнечакни кўришса бас, акт тузиб, жаҳонни заҳар-закқумга ботириб юборшиади. С. Нуров, Нарвон.

КАРАОКЕ [яп. «қуруқ, ёлғиз оркестр»] 1 Мусиқа маданиятининг оммавий қўшиқларни ҳаваскор қўшиқчилар томонидан тайёр куй ва матн ёрдамида ижро этишга асосланган соҳаси.

2 Қўшиқларни шундай ижро этишга мўлжалланган аппаратура.

КАРАТ [нем. Karat < итал. carato – дуккакли дараҳт донининг оғирлиги] Заргарликда қимматбаҳо тошлар, бриллиантларни ўлчаш (тортиш)да қўлланадиган ва 200 миллиграммга тенг ўлчов бирлиги.

КАРАТЕ, каратэ [яп. «ҳеч нарсасиз, яланг қўл билан»] Қуролсиз ўзини ўзи ҳимоя қилишининг японча тизими: рақиб танасининг оғрийдиган, энг нозик жойларига қўл ёки оёқ билан зарбалар беришга асосланган спорт тури. Ҳалқаро карате федерацияси. ■ Каратенинг ҳозирги қоидалари 20-асрнинг бошларида.. шакланган. «ЎзМЭ».

КАРАТЕЧИ Карате мутахассиси, карате билан шугулланувчи шахс. .. Илҳом Каримов, Отабек Қосимов.. сингари каратечилар жаҳон кубоги ва Осиё чемпионатларида соририни ўринларни эгаллашган. «ЎзМЭ».

КАРАХТ [ф. karakt – сезгиси йўқолган, увшган; қотиб қолган] 1 Ҳис-сезгиси ўлик; ҳаракатсиз, қотиб қолган. Назокатнинг.. карахт вужудида томирларга қон юргурандек бўлди. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. -Қўл майиброқ, ўғлим.. – деди чол Сидиқжонни хижолатдан чиқариб, – мана шу ўнг қўл карахт. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Қалиб дод, дод, деб фарёд солар, аммо ўиглай деса, кўзига ёш келмади, сўзлай деса, тилига сўз келмади – вужуди карахт бўлиб қолган эди. С. Анорбоев, Оқсой.

2 қўчма Эс-хушини йўқотган, хушсиз. Шарофат Анзират холанинг остоносидан ичкарига қадам босганда, заҳарга тўлган чайендек, ўз заҳаридан ўзи карахт эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Мудҳиши хабар Бобурни жимжит қилиб қўйди. У карахт бир аҳволда кийинди. Отига минди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

КАРАХТЛАНМОҚ кам қўлл. Караҳт бўлмоқ. Акрам миробнинг бармогининг учлари карахтланиб, сезгисини йўқота бошлади. Э. Усмонов, Ёлқин.

КАРАХТЛИК Ҳис-сезгисиз, карахт ҳолат. Анчадан сўнг Саидғози ўзига келди. Вуҷудидаги карахтлик тарқаб, мияси ишлай бошлади. С. Анорбоев, Оқсой. Сув Назарнинг юзларини тиниқлаштирган, руҳини эзib турган карахтликни тарқатиб юборган эди. Э. Усмонов, Ёлқин.

КАРАШ 1 тиб. Касалликдан тил устида пайдо бўладиган оқ қатлам. Тил караш боғлаб қолган бўлса, яхшилаб артиш зарур. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш. Касалликнинг бошланишида тил усти қуруқ ва оқ караш бўлади. Ҳ. Ҳакимов, Ўткир апендицит.

2 қўчма Танадаги кир қатлам. ..оёғидаги қават-қават пайтава, қотиб кетган жун пайтоқни ечаётган Мехринисонинг кўнгли алланечук бўлиб кетди: -Оёқларинг караш бўлиб кетибди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

КАРАШЛАНМОҚ Караш пайдо бўлмоқ, караш қопламоқ. Беморнинг [қоринтифи билан оғриган] тили карашланади.. Газетадан.

КАРАШМА [ф. كرشم - нозик кўз қараши, жилва, ноз] Бирорга ёқиш учун гавда, айниқса, юз-кўз билан қилинган нозли ҳаракат; қишиқ. *Караашма қилимок.* ■ -Кетай деб ўрнимдан тургандим, - деди Зарифа Шералидан кўз узмай, карашма билан унинг диққатини ўзига жалб этишига тиришиб. С. Кароматов, Олтин кум.

КАРАШМАЛИ Ноз-карашма қиладиган; нозли; ноз-карашма билан ижро этилган. *Караашмали қиз. Караашмали ҳаракат.* ■ [Киз:] -Мана бу узумни олинг, жуда яхши пишибди, қўлимни қайтарманг! - деди-да, ўшигитларнинг кўнглини ларзага соладиган шўх, карашмали кулаги билан кулди. Ойбек, Танланган асарлар.

КАРБАМИД [лот. carbo - кўмир + amid < ammias] Кўмир ва ҳаво аралашмасидан олинадиган ўғит. *Карбамид кимё заводларида арzon хомашё - кўмир ва ҳаводан синтез қилиб олинади.* «Фан ва турмуш».

КАРБИД [лот. carbo - кўмир + юн. eidos - ўхшаш] ким. Углероднинг баъзи металл ёки металлмаслар билан бирикмасидан иборат жуда қаттиқ, кристалл модда. *Кальций карбид.*

КАРБОЛ [лот. carbo - кўмир + ol(eum) - мой]: **карбол** **кислота** Дезинфекцияловчи, шунингдек, полимер ва дорилар олишда ишлатиладиган органик бирикма.

КАРБОНАТЛАР [лот. carbo, carbonis - кўмир] 1 ким. Кўмир (карбонат) кислота тузлари (мас., сода).

2 ким., геол. Таркибida углерод оксид бўлганд минераллар.

КАРБОРУНД [лот. carbo - кўмир + (ко)-рунд] маҳс. Қаттиқ абразив материаллар (чарх тоши, жилвир ва б.), ўтга ва кислотага чидамли буюмлар ишлаб чиқаришда кўлланадиган рангсиз ёки кулранг кристалл; кремнийнинг углерод билан бирикмаси.

КАРБОС [ф. كرباس - дағал ипли мато] Оддий (бўялмаган) ип газлама. *Тошкентнинг тўқуви ҳунармандлари бўз ёки карбос.. тўқиганлар.* Ф. Озодаев, Ҳунармандчилик.

КАРБУНКУЛ [лот. carbunculus - кўмир парчаси]. Ёнма-ён жойлашган бир неча соч халтасаси ва ёғ безлари атрофидаги терининг чуқур қатлами ҳамда тери ости тўқималарининг ўтирик йирингли яллиғланиши; ҳўплоз, кўк яра.

КАРБЮРАТОР [фр. carbureteur] Ички ёнишли двигателларда ёнилғи буғлари билан ҳаво аралашмасини тайёрлаб берадиган асбоб. Ёнуви аралашма «карбюратор» деб аталадиган маҳсус асбобда тайёрланади. «Физика».

КАРВИЧ шв. Фишт. Ҳива. Ҳеч ким ўйқуҷа. *Карвич деворлар баланд.* Ш. Холмирзакев, Сайланма.

КАРВОН [ф. كاروان - тия ва б. юк ташувчи ҳайвонлар қатори] 1 Узоқ жойларга юк ва одам ташувчи, изма-из борувчи ҳайвонлар, аравалар ва уларни бошқарувчи шахслар тўдаси, қатори. *Савдоғарлар карвони. Туялар карвони. Ит ҳуради, карвон ўтади.* Мақол. ■ *Йиллар давомида афғон ерида битган ложувард жаҳонга донг таратган, карвонлар уни машаққатли ўйл юриб, узоқ Миср, Хитой.. ўлкаларига элтарди.* С. Кароматов, Олтин кум. *Ўшалар [бадавийлар] не-не машаққатлар билан ҳажга келган-кетганларни талар экан.* Шунинг учун ҳожилар якка-дукка юришдан қўрқиб, карвон бўлиб юришар экан.. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Умуман, муайян иш, мақсад йўналишидаги транспорт воситалари тўдаси, қатори. *Машиналар карвони. Кемалар карвони. Пахта карвони.* ■ *Ҳарбий карвон ҳамма тўсиқларни янчид, Деновдан ўтди.* «Шарқ юлдзузи». Қазуевчилар карвони тоққа яқинлашган сари араваларнинг гилдираклари тошишагалларда яна бадтар гижирлай бошлади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 кўчма Кўчиш (юриш, учиш ва ш. к.) ҳаракатидаги нарсалар тўдаси, қатори. Кўкда оқ булут карвонлари ялқов сузса-да, қуёш ҳашамат билан чақнаб кўтарилиди. Ойбек, Кўёш қораймас. *Тиниқ осмонда турналар карвони аргимчоқ солиб ўтиб кетди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

4 эск. Карвонни бошқарувчи шахс; карвонбоши. *Кўпчилик лозим кўрса, карвон тұясыни сўяр.* Мақол.

5 с. т. Араваларда йўловчи ёки юқ, мол ташиш билан шуғулланувчи шахс; аравакаш. *Шоюнус карвонда етти ўғыл бор.* Ойбек, Танланган асарлар. -Бу ҳафта бизга ёрдамлашасиз-да, карвон, - деди куулумсираб Тўғон ака. А. Қодирий, Улоқда.

Оғир карвон қ. оғир.

КАРВОНБОШИ 1 Савдо карвони бошлиги, карвонга бошчилик қилувчи. *Савдо-*

гарлар туяларини йигиб, юкларини ортиб, карвонбошига «тайёр бўлдик», дейшишибди. «Эртаклар». Карвонбоши – чақмоқ саллали, назари совуқ одам – жуда шошарди, мешларга сув тўлатаётган туякашларни қамчиларди. «Ёдгор».

2 тар. Амирга қарашли тия, от, арава ва ш. к. турадиган саройнинг бошлиги.

3 тар. Юк ҳайвонлари ва араваларни кира қилиш ишларида воситачилик қилувчи даллол.

4 кўчма. Биринчи ўринда борувчи, бўшида борувчи; етакчи, йўлбошли; раҳбар. Ҳосилдорликни ошириш учун битмас-туганмас имкониятлар борлигини амалда исбот этган карвонбошилардан бири ҳам шу йигит бўлди. Газетадан.

КАРВОНКАШ [ф. کاروان‌کش – карвонни етакловчи; Сириус юлдузи] Ёз кунлари ярим кечада шарқ томонда қўринадиган энг ёруғ қўшалоқ юлдуз.

КАРВОНСАРОЙ 1 [ф. کاروان‌سرای – карвонлар тўхтайдиган сарой] Карвонлар қўниши, тунаши учун махсус мосланган жой; сарой. Карвонлар олиб келганини сотиб, оладиганини олиб ётди. Шу вақтда бир неча амалдор бож олмоқчи бўлиб, карвонсаройга келиб қолди. «Ёдгор».

2 с. т. Келди-кетди, кирди-чиқди кўп бўладиган жой, хонадонга нисбатан қўлланади. Холиса ювилган қошиқларни қўяётганда, бармоги тортмага қисилиб қолди. «Уҳ-уҳ»лаб, бармогини лабига босди: -Куриб кеткур, бу уй эмас, карвонсарой. С. Нуров, Нарвон.

КАРВОНХОНА айн. карвонсарой.

КАРДИНАЛ [лот. cardinalis – бош, асосий] Католицизмда руҳонийларнинг пападан кейин, епископдан олдин турадиган олий унвони ва шу унвонга эга бўлган шахс. Кардиналлар шу лавозимга пана томонидан тайинланади. «ЎзМЭ».

КАРДИОГРАММА [юн. kardia – юрак + gramma – ёзув] Юрак уришининг кардиографда ёзib олинган график тасвири. Ультратровуш билан ёзib олинган кардиограмма юрак клапанларининг торайғанлигини аниқлай олади. «Саодат».

КАРДИОГРАФ [юн. kardia – юрак + grapho – ёзаман] Юрак уришини ёзib олувчи асбоб.

КАРДИОГРАФИЯ Юрак уришини кардиограф ёрдамида ёзib олиш.

КАРДИОЛОГ Юрак касалликлари врачи, кардиология мутахассиси.

КАРДИОЛОГИЯ [юн. kardia – юрак + logos – таълимот] Тиббиётнинг юрак касалликларини ўрганадиган, уларнинг олдини олиш, даволаш усулларини ишлаб чиқадиган соҳаси. Кардиология маркази.

КАРЕТА [пол. kareta] Усти ва ёnlари ёпик тўрт фиддиракли енгил арава.

КАРЖ [ф. کرچ – бир тилим, парча, бурда] 1 Қовун ёки тарвуз тилимидан кўндалангига кесилган бўлак(лар). Энчил баковул дарҳол дастурхон ёзib, энг олдин бир дастта нон, кейин анжир, узум, карж қилинган қовун келтириб қўйди. М. Осим. Элчилар. Алижон, қўлида бир карж тарвуз ушлаган ҳолда, бошини сарак-сарак қилди. Ҳ. Нуъмон, Фасллар.

2 Дўппи тахининг тўрт қисмга ажраладиган бўлакларидан бири. -Ҳой қуда, менга қаранг, – қўлидаги чуст дўппининг каржларини текислай туриб гапира бошлади. Хосият хола.. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

3 Бирор жой, сатҳнинг бир хилдаги ажралган қисми, бўлаги. Табиатми, ёзги жозиба, афсун, Арча тогларининг каржларида қор. С. Акбарий.

КАРЖЛАМОҚ 1 Карж қилиб кесмоқ (қ. карж 1). Мен ва бувим чайлада Ўлтириб шу паллада, Сўйиб қилдик коса ҳам, Каржлаб едик роса ҳам. К. Ҳикмат. Ударров кичкина катга кўрпача тўёшади, қовун каржлади. Й. Шамшаров, Тошқин.

2 маҳс. Каржларга, тенг тўрт қисмга ажратмоқ, тах урмоқ (кўпинча дўппи ҳақида).

КАРЖЛИ Карж чиқарилган, каржларга бўлинган. Пастликтан, энг аввал, солдатча этигини судраб, тўрт каржли янги дўппи кийган Эргаш қўринди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Роҳатой узоқ танлади.. абаужурнинг саккиз каржли қуббаси ўйнинг ҳажмига мос тушишини кўз олдига келтириди. Р. Файзий, Кишиларимиз қиссаси. Мақбараага кираверишдаги тўрт каржли чаманзор кишини мафтун қилади. З. Акрамов, Ҳиндиистон лавҳалари.

КАРИЕС [лот. caries – чирик; йиринг] Суяк ёки тишининг қалин (қаттиқ) тўқимаси аста-секин емирилиши билан кечадиган ялилганиш жараёни. Оғиз бўшлиғида бўлган тишиларнинг кариесга учраши ва улар орасидаги овқат қолдиқлари микробларнинг кўпаги

йиши учун шароит түгдирали. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

КАРИКАТУРА [итал. caricatura < caricare – бўрттироқ, ошириб юбормоқ] Кулги ёки мазаҳ қилиш мақсадида киши ёки бирор нарса-ҳодисанинг салбий томонларини, характерли хусусиятларини атайлаб бўрттириб ишланган ҳажвий расм. ...тагига эса пашиша қўриб ўтирган Садри ва Шоазимнинг ваҳимали карикатураси чизилганди. П. Қодиров, Уч илдиз.

КАРИКАТУРАЧИ Карикатура ишловчи рассом. Журналнинг яхши ва мазмунли бўлиши унинг атрофига тўплланган чандаст муаллифлар.. карикатурачи рассомлар.. армиясига боғлиқдир. «Муштум».

КАРИЛЛАМОҚ 1 айн. қарилламоқ.

2 кўчма. Ортиқ даражада мақтандоқчилик қўилмоқ, ортиқ даражада мақтандоқ, ўзини шундай ҳолатда тутмоқ. [Саркор:] Менинг ҳаммадан ҳам укам Маматхонга раҳмим келади. Кариллаб юрган йигитнинг ёруғайнилари орасида шохи қайрилди-я. К. Яшин, Нурхон. Қишлоқ самоварида ошхўрлик қилиб, ўтганнинг ўроғини, кетганинг кетмонини олиб, кариллаб ётадиган беш азamat бирданига ғойиб бўлди-қолди. С. Аҳмад, Аёлларнинг соқоли борми?

КАРИМ [а. қарим – ҳимматли, сахий; гуноҳларни кечирувчи] 1 Марҳаматли, олижаноб, сахий. Холиқсан, каримсан, қаҳрингдан қутқар. «Маликаи айёр».

2 Карим [эркаклар исми].

КАРИХ [а. қарим – жирканч, ёқимсиз] эск. кт. Кўнгил айнитадиган; жирканч, ёқимсиз. Тунқотарнинг карих бу муқобаласидан кишилар сиқилиб қолдилар. А. Қодирий, Мехробдан чайён.

КАРК [ф. қарған – каркидон] с. т. Каркидон. Самандар от қўяди, Каркдай бўлиб гарқираб. «Гулнорпари».

КАРКАС [итал. carcassa – қовурға; скелет] маҳс. Бино, иншоот ёки қурилманинг металл ёки ёғоч синчлари, скелети. Темир-бетон каркаси. — Бир ўйнинг эгаси бульдозернинг тагига ётиб олиб, «Ўйимни бузадиган бўлсанг, устимдан босиб ётиб бузасан», дейяти. Ўйини яқинда темир каркас билан пухталаб олган экан. И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар.

КАРКИ Каркидоннинг шохи, суяги ёки терисидан қилинган. От думига сола берди бек Равшан Ўн икки узмали карки қуюшон. «Равшан».

Карки қалқон Каркидоннинг терисидан қилинган қалқон. **Карки пичоқ** 1) сопи, дастаси каркидоннинг суягидан ёки шохидан қилинган пичоқ; 2) умуман, суяк сопли пичоқ. Усмонали ака.. қўлидаги тол новдасини карки пичоқ билан йўниб, унинг гапларига дикқат билан қулоқ солар эди. С. Аҳмад, Чўл шамоллари.

КАРКИДОН [ф. қарған – каркидон] Тоқ туёқли сутэмизувчиларга мансуб, Африка ва Жануби-Шарқий Осиёда тарқалган, бурни устида битта ёки иккита шохи бор, териси қалин, баҳайбат ҳайвон. Тошкент шаҳри ва унинг атрофларидағи кўмкўк майсазорларда Сибирь каркидонлари яшаган. «Фан ва турмуш».

КАРЛИК Мутлақ эшиитмаслик ёки эшитишнинг сўзни англай олмайдиган даражада пасайиб кетиши; гаранглик.

КАРМАК Терини ошлаш учун ишлатилидиган танинн моддали илдиз.

КАРМОН [р. карман – ҳамён, ёнчиқ] 1 Пул солиш учун маҳсус (одатда, чармдан) ишланган халтача; ҳамён. [Мирзакаримбўй] Кармонидан беш сўмлик қоғоз олиб, сандалга қўйди. Ойбек, Танланган асарлар. Тешабой чўнтағидан қалин кармонини олди-да, ичидан ўн сўмлик қоғоз пул чиқариб, Ҳожи холага ҷўзди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

2 кўчма с. т. Чўнтақ; пул. Ҳар кимнинг кармони ўзига маълум. Ойбек, Танланган асарлар. Юмалоқ ҳат ёзиши касб этган түхматчи ивогаргарнинг касби кармон кесувчи киссавурлардан ҳам тубандир. Р. Усмόнов, Одобнома.

Кармон кўтармайди Пул кам, пул етмайди.

КАРНАВАЛ [итал. carnevale < лот. carus navalis – ёқимли, ажойиб кема] Маскарад кийимларида, турли томошалар, ўйин-кулгилар билан ўтказиладиган оммавий сайил. Шаҳар боғларида қувноқ карнаваллар бўлиб ўтди. Газетадан. Карнавал программасининг сўнгги қисмидаги энг яхши костюм ва маскалар эгаларига мукофотлар берилди. Газетадан.

КАРНАЙ [ф. қарнай – пуфлама мусиқа асбоби] 1 Мисдан ясалган, узун, оғзи кент (конуссимон), пуфлаб чалинадиган, қаттиқ овозли мусиқа асбоби (одатда, тўй ва катта тантаналарда чалинади). Қуёв узун ва кенг зарбоф тўн кийиб, катта салласига

кўркам олтин жига қўндириб, ҳавони тит-ратган карнайлар, сурнайлар садоси билан ўзиникига кетди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Шу асбобга бирор жиҳатдан ўхашаш бўлган нарсага нисбатан қўлланади. *Радио карнайи.* — Шартта орқасига қайролди-да, қўлларини карнай қилиб, овозининг борича қичқирди.. С. Анорбоев, Оқсой. У Алибекнинг қўлидаги карнай қилиб ўралган нарсага кўз ташлади. «Шарқ юлдузи».

Иштаҳаси карнай с. т. Истемол қилиш, ўзлаштириш ёки фойдаланиш учун истаги, майли жуда зўр. *Унинг [Муроднинг] дастурхонни ҳам еб қўйгудаи иштаҳаси карнай бўлса ҳам, овқат аралаш, гапини канда қилимас эди.* А. Убайдуллаев, Ҳаёт оқими. *Молмулкка, шон-шавкатга, ҳокимиятга уларнинг иштаҳалари ҳамиша карнай.* Ойбек, Навоий.

КАРНАЙГУЛ Чирмашиб ўсадиган ўсимлик ва унинг карнай шаклида очила-диган гули. *Хонаки алойнинг карнайгулга ўхаша қизил, сариқ рангли гулини кўриши жуда камдан-кам одамга насиб қиласди.* «Садодат».

КАРНАЙЧИ Карнай чалувчи. *Фақат тижжакчигина камон тортар, чилдирмачи ҳар замонда бир «так» этиб чертиб қўяр, карнайчи эса бир четда мудраб ўтирад эди.* С. Аҳмад, Музикали воқеа.

Карнайчидан бир пуф «Хеч оғирлик қилмайди, оғзининг ели билан битади, биздан нима кетди» каби маъноларда ишлатиладиган мatal. *Нақлда бир сўз бор, «карнайчидан бир пуф» деган. Индаса-индамаса, бир гап қилиб кўрамизми? — деди. Усмон баҳши Мамат ўғли, Бўтакўз.*

КАРНИЗ [нем. Karnies < юн. karonis — тугаллаш] 1 Бино деворининг устки қисмида ёки эшик, дераза устида горизонтал ҳолда тутиб чиққан қисм. *Хозир Олмалиқ қурувчилари.. карниз ва тўсиллар.. ва ҳатто симёғонларни ҳам темир-бетондан ясамоқдалар.* Газетадан.

2 Шип, бўғот остидаги тахта, ёғоч ёки ганчдан қилинган узун горизонтал безак; пирамон. ..карнизи фақат тўрт энлик чиқарилгани учун, ёмғир-чочин девор сувоқларини ювиб кетади.. «Муштум».

3 Дераза ёки эшик тепасида парда осиш учун ёғоч ёки металлдан қилинган дор.

Кўрпалар эскириб кетган, чойшаблар кир, пардалар деразаларга ип билан тортиб қўйилган, карнизлар ийқ. Газетадан.

КАРОМАТ [а. қарамат — обрў-эътибор; саҳоват, саҳийлик; мўъжиза] 1 *Худонинг, гайритабиий кучларнинг аралашуви билан, улар ёрдамида вужудга келадиган гаройиб ҳодиса(лар), мўъжиза.*

2 *дин.* Бирор воқеа-ҳодисанинг қачон ва қандай бўлишини илоҳий билим асосида олдиндан билиш, олдиндан айтиб бериш; башорат. *Каромат ногорачиларда бўлади. Кўшинингнинг хотини туғса, эрталоб ногора овозидан биласан.* Т. Обидов, Юсуфхон қизиқ.

3 *эск.* Олдиндан айтилган хабар, фикр-мулоҳаза. *Кароматингиз жуда тўғри.* — Эшон ва эшон аянинг ҳар бир гапини каромат билган муридларнинг тушунчасини ўзгартмоқ, эшондан эътиқодини қайтартмоқ осон эмас. С. Аҳмад, Ҳукм.

Каромат қилмоқ. 1) олдиндан айтимоқ, олдиндан билиш, башорат қилиб айтиб бермоқ. *Агар шаҳардаги қўл берган донишманд тирим келиб: -Ҳой Мадамин, бир кун эмас, бир кун амалдан ажраб, ҳалқ олдида бўйин эгасан, — деб каромат қиласа, тир бўлишига қарамай, қамчи билан роса савалардим.* П. Турсун, Ўқитувчи; 2) олдиндан хабар бермоқ, фикр билдиримоқ. *Худди дехқонларнинг юрагига қўл солиб, дардини топгандай, каромат қилиб айтишини қаранг-а.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. **Каромат кўрсатмоқ с. т.** Ажабланадиган ёки қойил қоладиган иш қилмоқ, мўъжиза кўрсатмоқ. *Ўқиб, нима каромат кўрсатардингиз, болам? Жуда шаҳар олиб берармидингиз?* М. Жалолиддинова, Журъат. -Доктор чақирайми, Полон амаки? -Қўй, иним.. докторинг нима каромат кўрсата оларди.

Р. Раҳмон, Мехр кўзда. **Соҳиби каромат** Олдиндан айтиувчи, башорат қилувчи.

4 Каромат (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

КАРОМАТЛИ *дин.* Фойибдан хабар берувчи, олдиндан айтиувчи, каромат қилувчи. *Махсум асл эшонзодалардан-ку, кимсан кароматли Эшонбобонинг фарзанди!* Тил тегизиб бўлар эканми унга! С. Анорбоев, Оқсой.

КАРОМАТЧИ Каромат қилувчи. *Ясама кароматчиларнинг иситма билан ошқозон касалини айира олмаслигини қаёқдан билсин!* «Муштум».

КАРОТИН [лот. carota – сабзи] Кўпроқ сабзи, тухум сариги, сут ва ш. к. да бўладиган, деярли ҳамма ўсимлик таркибида учрайдиган сариқ-заргалдоқ рангли модда (озиқ-овқат саноатида бўёвчи модда сифатида ишлатилади). *Одам танасида А витамини фақат бошқа бирор моддадан, чунончи, сабзавотлар, кўкматлардан ажralиб чиқадиган каротин деган моддадан ҳосил бўлади.* F. Маҳкамов, Саломатлик гарови.

КАРП [нем. Kägra < фр. carpe] Чучук сувларда яшовчи, териси ялтироқ тангача билан қопланган сукли балиқ; зорграбаликнинг хонакилашган бир тури ..карп балиқларининг гавдаси қўйолроқ, узунчоқ, ўзи читтакдек чаққон. X. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

КАРРА [а. گر – марта] Саноқ сонлар билан кўлланиб, ҳаракатнинг сон билдириган миқдордаги такрорини билдириди; марта. *Етимлого учун у сингари зот.. Баҳор юз карра гул очмоги лозим. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. Сайдози, сўзим мазқулми, дегандек яна бир карра кабинетдагиларни кўзи билан сузиб чиқди.* С. Анорбоев, Оқсой.

КАРРАЛИ: каррали сон мат. Маълум бир бутун сонга қолдиқсиз бўлинадиган сон.

КАРСИЛЛАМА Тишлаганда карсиллайдиган; куврак. *Карсиллама олма.* ■ Узумнинг ҳар бир донаси бошмалдоқдай, олтиндай сап-сариқ, карсиллама эди. Ибоҳон, Улуғ кун.

КАРСИЛЛАМОҚ Карс-карс (карскурс) товуш чиқармоқ *Саҳар пайти карсилларди тўрлама.. Миртемир. Қуёшда тобланишини қаранг, асалга ботириб олишганмикин бу ҳусайнини. Оғзингизга солсангиз, карсиллайди.* «Саодат».

КАРС-КАРС тақл. с. Куврак, таранг етилган нарсаларни чайнаганда чиқадиган товушни билдириди. *Рустам эса нақ пиёладек оқ аччиқ олмани карс-карс тишлар..* А. Эшонов, Сарбон.

КАРТ I: карт думба Думбанинг (думба ёғининг) ўзи (бошқа нарса қўшилмаган). *Қази, карт думба палов, сиркалнган ва тузланган сабзавотлар эса қиши ойларида тановул қилинади.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

КАРТ II [ингл. cart] Усти очиқ (кузовсиз) кам литражли пойга автомобили.

КАРТА I [лот. cart, charta < юн. kartis – папирус барги; қофоз] 1 Ер сатҳининг, бошқа осмон жисмлари ёки осмон гумбазининг қофоз, тахта каби текисликка чизилган шартли тасвири; харита. *Географик карта. Мамурий-сийсий карта. Юлдузлар картаси.* ■ *Олимлар карта* – дунёнинг фазовий, тасвирий образидир, деб таъриф беришган. «Фан ва турмуш». Жонажон ўлкамиз ва нотаниши юртларни ўрганиши мақсадида карта бўйлаб қанчадан-қанча «саёҳат» қилганимиз. «Фан ва турмуш».

2 Ҳар бири ўзига хос ранги, тасвири, холи, очкоси билан фарқланувчи тўғри тўртбурчак шаклидаги ўйин қозғозлари дастаси ва улар воситасида бўладиган ўйин; қарта. *Баъзан картани беш киши бўлиб ўйнашарди.* Ё. Ҳаимов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамот. *Поезд Янгийўлдан ўтмасданоқ ён-веридаги купеда кетаётган кишилар Салимхонни кўриб қолишиб, бирин-сирин кириб, купе тўлди. Карта ўйини бошланиб кетди.* Мирмуҳсин, Умид.

3 Бирон-бир маълумот(лар) билан тўлдириладиган бланк, варақа. *Санатория-курорт картаси.*

4 маҳс. Ичида магнитли ахборотлар ёзилган ва турли ҳисоб-китоблар учун фойдаланиладиган тўғри тўртбурчак шаклидаги гувоҳнома, ҳужжат. *Кредит картаси.*

КАРТА II [ф. کارت – марза, жўяқ; марза билан ўралган экин майдони] Ернинг, далининг алоҳида, тўғри тўртбурчак шаклида ажратилган бўлаги, бир бўлак дала. *Трактор бригадаси бугун Ширинбулоқ участкасидаги сўнгги карталарнинг шудорини тамомлайди.* Й. Шамшаров, Орзигул Тўрабоева.

КАРТАБОЗ Карта ўйинига берилган, доим картга ўйновчи.

КАРТАБОЗЛИК Берилиб карта ўйнаш, карта ўйинига берилиш; карта ўйини. *Худди мана шу меҳмонхонада тонг отгунча картабозлик бўлар, ёш-ёш ўйигитларга кокил солиб ўйнатишарди.* С. Аҳмад, Ҳукм.

КАРТАЛАШТИРМОҚ Ерни карталарга ажратмоқ. *Чўл ичкарисига учеб боряпмиз. Пастда карталаштирилган далалар. Ҳосил ўйиг болинган.* «Ўзбекистон кўриқлари».

КАРТЕЛЬ [фр. cartel < итал. cartello – қофоз, ҳужжат] иқт. Фирмалар, компанииялар, банклар ва ш. к. ларнинг ишлаб чиқариш ва тижорат мустақиллигини сақлаб қолган ҳолда, ишлаб чиқариш ҳажми, со-

тиш бозорлари ва шарт-шароитлари, ба-
холар, тўлов муддатлари, биргаликда мо-
лиялаштириш ва б. ҳақида ўзаро келишуви
асосида бирлашиш шаклларидан бири. *Кар-
тellar, синдикатлар ва трестлар энг кўп
фойда олиш учун рақобатчилардан қутулишга
ҳаракат қиладилар.* «Янги тарих».

КАРТЕР [ингл. carter] *тех.* Машина ва
механизмларнинг уларни тутиб турадиган,
шикарланиш, ифлосланиш ҳамда чангдан
сақлайдиган, қўзғалмас металл қутича
шаклидаги қисми.

КАРТЕЧЬ [пол. kartecza] 1 Ичи юмалоқ
питра билан тўлдирилган, яқин масофада-
ги душманни қириш учун мўлжалланган
артиллерия снаряди. *Тўрга картечь солиб
отмоқ.*

2 Ов мильтиги учун мўлжалланган йи-
рик сочма ўқ, йирик питра.

КАРТИНА [р. картина < лот. cart, charta
< юн. kartis – папирус барги] 1 Мато, тах-
та ва ш. к. га бўёқлар билан ишланган рас-
сомлик асари. *Рассом картинада миллий руҳ-
ни акс эттириувчи барча деталларга таби-
йиллик билан ёндашган.* Газетадан.

2 Ҳаёт ҳодисалари, асар ва ш. к. нинг
ўзича бир бутунликни, яхлитликни ташкил
этувчи қисми, бўллаги: *Шоир мозийнинг даҳ-
шатлии картинасини тасвирлар экан.. «ЎТА».*
Ҳар бир эпизод, ҳар бир картина ва деталь
сюжетнинг маркибий қисмига кириши ло-
зим. «Ёшлик».

3 с. т. Кинофильм, телефильм. Ҳордиқ
кунлари шаҳардан чиқадиган автомобиль шу-
ерда [мактаб саҳнида] картина қўйиб берар
эди. А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

КАРТИНГ [ингл. carting] 1 Картлар (қ.
карт II) иштирокида ўтадиган спорт пой-
гаси (мусобақаси).

2 Шундай пойгалар ўтказиш учун мах-
сус жиҳозланган майдонча.

КАРТОГРАММА [карта + юн. grammata –
ҳарф, ёзув] Муайян ҳодисаларга оид статис-
тик маълумотлар график равишда тасвир-
ланган карта. *Аҳолининг зичлиги картограм-
маси.* ■ *Ўғим нормаси тупроқнинг агро-
кимёвий картограммаси* асосида белгилана-
ди. «Фан ва турмуш».

КАРТОГРАФ Картография мутахасси-
си, географик карталар тузувчи, чизувчи
мутахассис. *Дониш Қизилқумни авваллари ҳам
атрофлича ўрганган..* У ўз замонасининг

ажойиб географи ва картографи ҳам эди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

КАРТОГРАФИЯ [карта + юн. grapho –
ёзаман] Географик карталар тузиш ҳақидаги
фан ва шундай карталар тузишнинг ўзи.
*Илм-фанинг турли соҳаларида картография
тадқиқоти натижаларидан кенг кўламда
фойдаланимояд.* «Фан ва турмуш».

КАРТОН [итал. cartone < лот. charta –
қоғоз] Махсус ишланган қалин, қаттиқ
қоғоз. *Картон муқова. Картон папка.* ■
Учани фанердан, картондан икколовимиз ясар-
дис-у, аммо инни дарахтга ўзим осиб тушар-
дим. А. Муҳиддин, Чап чўнтақ.. энг йирик
целлюлоза заводи ва картон фабрикаси фой-
даланишга топширилди. Газетадан.

КАРТОТЕКА [юн. kartis – папирус бар-
ги + theke – омбор; кути] 1 Маълум бир
нарсага, соҳага оид маълумотлар ёзилган
ва тартибга солинган карточкалар мажмуи.
*Кутубхона картотекаси. Лугат картотека-
си.* ■ У [Баҳор] ўз ўрнига тайин бўлади-
ган кишига қулалилк түғдирин мақсадида
картотекани тартибга соларди. Ш. Раши-
дов, Кудратли тўлқин.

2 Шундай карточкалар сақланадиган
кутилар, яшиклар ва улар жойлашган хона,
бўлим. *Картотека фонди.* ■ Столда кўк,
қизил ёзувли карточкалар билан тўлати-
ган беш-олтита узунчоқ қутича-картотека-
лар. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

КАРТОЧКА [р. карточка – кичик карта]
1 Қалин қоғоз ёки картондан тўрт бурчак
қилиб кесилган, бирор маълумот, хабар ва
ш. к. ёзиб қўйиладиган варақча. *Карточкага
мисол олмоқ.* ■ ..жанг-мудофаа карточка-
сини чизиб-ёзib, ҳаммамизни таништириди..
Т. Рустамов, Мангу жасорат.

2 Кичкина картон қоғоздан қилинган
билет шаклидаги гувоҳнома, хужжат. *Визит
карточкаси.* ■ *Муродова.. партия билети
ва кандидатлик карточкаларини топшира-
ётган* эди. И. Раҳим, Ихлос.

3 тар. Озиқ-овқат ёки бошқа нарсалар
тақсимоти нормалаштирилган вақтда шу
нарсаларни олиш ҳуқуқини берадиган, ке-
сиб олинадиган талони бор махсус хужжат.
Қирқ учинчи йилда озиқ-овқат карточкалари
ва тарқатадиган идорада унинг бир тогаси
ишлар эди. П. Қодиров, Уч илдиз.

4 маҳс. айн. **карта** 4. Карточкадан фой-
даланувчилар бир қанча қулалилкларга эга
бўладилар.

Кредит карточкаси Банк томонидан ўз омонатчиларига уларнинг шахсий ҳисобида сақланяётган маблағларидан нақд пулсиз товар сотиб олиши ёки турли хизматлардан фойдаланиши учун бериладиган ҳужжат-гувоҳнома. **Кредит карточкалари чиқарадиган ҳар бир банк, ҳар бир компания уларни олиши ва улардан фойдаланиши қоидаларини ўзлари белгилайдилар.** Газетадан.

КАРТОШКА [р. < пол. Kartofla < нем. Kartoffel < итал. tartufo – илдизмевали қўзиқорин] Илдизмевали, бир йиллик сабзавот ўсимликларидан бири ва унинг илдизида етишадиган, овқат учун ишлатиладиган ҳосили. *Картошка пояси. Картошка эммоқ.* ■ Экинлар жуда соз. Айниқса, картошка билан сабзи мўл ҳосил беради. Ойбек, Танланган асарлар. [Мастура:] Ҳай, Тожи! Шўрванг нима бўлди? – [Тожи:] Картошкани солдим. Ҳамза, Паранжи сирлари.

КАРТОШКАГУЛ Илдизида картошка-симон тугунаги бўладиган узун пояли, йирик, ранг-баранг гулли кўп йиллик манзарали ўсимлик. Уларнинг ўйидаги гулларнинг саноғи ўйқ: атиргул, картошкагул, қашқаргул.. Ф. Ғулом, Шум бола.

КАРТОШКАКОР Картошка етиштириш билан шуғулланувчи. *Картошкакорлар ўз маҳсулотларини кеч кузгача сотадилар.* Газетадан.

КАРТОШКАЧИЛИК Картошка етиштириш иши; қишлоқ хўжалигининг картошка етиштириш билан шуғулланувчи соҳаси. *Умуман, картошкачиликда қслий ўғитларига алоҳида эътибор берилади.* «Фан ва турмуш».

КАРТОШКАҚОВОҚ Қовоқнинг ранги кул рангига мойил, фиддираксимон, этли (гўштдор), мазали, овқат учун ишлатиладиган тури. Қовоқнинг хиллари кўн.. картошкаковоқ, ойимковоқ, қашқарковоқ ва ҳоказо. К. Маҳмудов, Қовоқ тўғрисида.

КАРТРИЖ [ингл. cartridge] 1 маҳс. Нусха кўчириш ва кўпайтириш техникасида (мас., принтерларда) қўлланадиган, бўёвчи тасма ва бўёвчи мoddани жойлаштириш ва ҳимоя қилишга мўлжалланган идиш, контейнер. *Ранги картриж. Картрижни тўлдирмоқ.*

2 маҳс. Компьютерга жойлаштириладиган, муайян маълумотлар ва дастурлар тўпламини хотирасида сақлайдиган мослама.

КАРУСЕЛЬ [итал. carosello] Ўтирадиган жайлари от, айқ, шер, қайиқ ва ш. к. шаклларда ясалган, доира бўйлаб учишга мўлжалланган ва вертикал ўқ атрофида айланадиган қурилма. *Пастликда.. катта карусель.. Майсазор тўла бола-бақра, қий-чув.* А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

КАРЧ айн. **карж.** Қовун сўйилди. Смирнов худди асалнинг рангига ва таъмига ўхшаш бир карчни оғизга солди-ю, мазасига қойил бўлди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

КАРЧЛАМОҚ айн. **каржламоқ.**

КАРЬЕР [фр. carrière < лот. quadraria – тош майдалайдиган жой] Унча чуқурликда бўлмаган фойдали қазилмаларни (кўмир, кум ва ш. к.) очиқ усулда қазиб олиш корхонаси; шундай қазиб олиш натижасида ҳосил бўлган чуқурлик. *Оҳангарон ҳавзасидаги жами қўмирнинг 80 проценти каръердан қазиб олинмоқда.* Газетадан.

КАРҚУЛОҚ Эшитиш қобилияти ўйқ; кар. Мен ундан [бойдан] тўғри ҳисоблашни илтимос қилиб ялнардим, у карқулоқ ва соқовдек ғўдайиб тураверарди. И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

КАРҚУР Товуқсимонлар туркумига мансуб катта ўрмон қуши.

КАС [ф. کس – кимса, шахс] шв. Одам, киши. *Дўст ийғлатиб, душманимни кулдирма. Бу сиримни ҳеч бир касга билдирма.* «Зулфизар билан Авазхон».

КАСАБА [а. کسibe – «косиб» сўзининг кўпл.; майда савдогар] 1 айн. **касаба уюшмаси.** Биринчи июль.. кечқурун соат 6. 00 да касабалар боғида.. тантанали Шарқ кечаси ясалади. Газетадан.

Касаба союзи қ. касаба уюшмаси. .. болалар боғчалари, яслилари, болалар оромгоҳлари шоҳобчаларини кенгайтириш ва уларнинг ишларини яхшилаш – касаба союзларининг мұқаддас бурчидир. Газетадан. **Касаба уюшмаси** Ишчи ва хизматчиларни меҳнат соҳалари (касллари) бўйича бирлаштирувчи ва улар манфаатини ҳимоя қилувчи оммавий ташкилот.

2 (касаба, касава) қ. **косиб, ҳамкасб.** *Ўзингиз ҳам шундай соз, шундай қулинг ўргисин бўлибсизки, агар ўзингизда етмиш қават парда бўлса-ю, бир қаватини очиб қўйсангиз ҳам, ҳусну жамолингизга ўттиз икки касава чироқ ёқмасдан иш қилаверади-я!* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

КАСАЛ [а. қасл – дангасалик; дангаса, ишёқмас] 1 от Организм меъёрий ҳолатини, фаолиятини бузувчи нарса; касаллик, дард. *Сил касали. Рак касали. Тутқаноқ касали. Касалга чалинмоқ.* ■ [Шокир ота:] Бурунги замонларда *Ибн Сино, Луқмон Ҳаким* ўтган. Улар ҳар бир касалга даво топган. Ойбек, Танланган асарлар. *Онаси ўзининг касалини ҳам унумтиб, унинг бошида парвона бўлди.* Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол. Ёш бўлганидан касалини ўзи сезмаса керак. *Касали ўқтинг ўқтинг бир кўриниш бериб қўяди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 сфт. Организмнинг меъёрий ҳолати, фаолияти бузилган, касалликка йўлиқкан; бетоб. *Касал одам. Касал мол.* ■ *Хотиржам ишласин, деб касал онасини бирорнинг қўлига ташлагим келмади.* С. Зуннунова, Олов. *Одам организмнинг касал ёки шикастланган аъзоларини алмаштириш учун сунъий «эҳтиёт қисмлар» яратиш гояси янгилик эмас.* «Фан ва турмуш».

3 от Организмнинг меъёрий ҳолати, фаолияти бузилган шахс, касалликка йўлиқкан шахс; бемор. [Шокир ота:] *Ибн Синога касалнинг жони чиқмаган бўлса, бас экан, тузатар экан.* Ойбек, Танланган асарлар. *Икки қаватли мактаб биноси шошилинч суратда фронт ёқасидан келтирилган ярадор, касаллар учун бўшатилмоқда.* Р. Файзий, Сен етим эмассан.

4 от кўчма Нарса ёки унинг қисмидаги нософ, бузук ҳолат; носозлик, иллат. *Ҳамма касал шундаки, сиз ҳалқ кучига ишонмайсиз.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. У [Эркин] машинага бир қарашдаётк касалини топади ва давосини қиласди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

5 от кўчма Одатга айланган иш, хатти-ҳаракат. -*Саъвани яхши кўрасизми?* -*Отдан қолган касал бу, - кулиб жавоб берди Йўлдошев. «Ёшлик».* Демак, ёлғончилик касалига мубтало бўлган кишини ростгўй одамнинг қони билан даволаса бўлади. Ҳ. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. Эрининг тўсатдан қайсарлик касали тутди. «Тафаккур».

6 от кўчма Умуман, бирор нарса истаги, шунга иштиёқ, интилиш; дард. *Ўзинг айт, агар менга шу касалингни бир оғиз билдиранг, мен қайнатангга хат ёзмасми эдим..*

А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Оилада ишнинг жуда ишқали – Холпоишшанинг кийим-кечак касали.* «Муштум».

Касалдан турмоқ (ёки бош кўтармоқ). Касалдан фориғ бўлмоқ; тузалмоқ. *Касалдан турган ҳар қандай одамда бўладиган алланечук бир руҳий енгиллик унинг ҳам қалбини қувончга тўлдириди.* Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол. Улар яқиндагина касалдан бош кўтарган дардманд кишиларга ўхшардилар. И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Чўнтак (ёки ҳамён, кисса) касал* Чўнтакда пул йўқ, пул етарли эмас; ҳамён куруқ. Аммо Бухорода ўқимогим учун ҳамёним касал эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. *Қаландарга бориб нетаман?* Неча кундирки, киссам касал. С. Сиёев, Ёрулиқ.

КАСАЛВАНД с. т. Касалманд. [Наби:] Гапиринг, тақсир, менинг ўғлим нима гуноҳ қилди? Ўзи мардикорликдан яқинда келди, унинг устига касалванд. А. Раҳмат, Пъесалар. Касалванд, ожиз бир маҳбусни арқонга боғлаб, Солижон билан Бекжонбой тортиб олдилар. Ж. Шарипов, Хоразм.

КАСАЛЛАНМОҚ Бирор касал билан оғримоқ, касалга чалинмоқ. *Мутрибининг касалланиб, Питнакдан қайтиб келганини Аваз Рўзимбойдан эшилди.* С. Сиёев, Аваз. Аммо бу орада қора тўклиси касалланиб, вақтингча Тўнгиз қояни унумтиди. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

КАСАЛЛИК 1 айн. *касал* 1. Зотилжам касаллиги. *Юқумли касаллик.* ■ Самарқандда Бобурни тилдан қолдирган касаллик – гоят кучли бир руҳий ларзанинг оқибати эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Аввалдан унинг атрофида ҳар хил касалликлар: терлама, қора беззак.. кўпайиб, аҳолининг тинкасини қуритган эди. К. Яшин, Ҳамза.

2 Организм меъёрий фаолиятининг, саломатликнинг бузилиши; касал ҳолат, дард, хасталик. *Шунча хорлик ва хўрлик етмагандай.. отаси оғир касалликдан вафот этиди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КАСАЛМАНД [а.+ ф. қаслمند] Тез-тез касал бўлиб турадиган; дардчил. *Азалдан касалманд Башорат хола эрининг ўлимидан кейин яна ҳам қийналиб қолди.* Н. Сафаров, Узокни кўзлаган қиз. -*Поччам элликдан ошган, новча, касалманд, рангпар,* – дейди Муравай. Ойбек, Болалик.

КАСАЛНАМО [а.+ ф. қаслنمә] Касалга ўхшаб кўринадиган. *Ўрта бўйли, тўла, ле-*

кин кенг юзининг гўштлари сарғайиб солқиб тушган, эллик саккиз ёшларда бўлган касалнамо хотин аста-аста юриб келаверди. Ойбек, Танланган асарлар.

КАСАЛХОНА Касалларни мунтазам куатиши ва даволаш учун жойлаштириладиган муассаса; шифохона. *Мастура Алиева саккиз ойдан бери палатасидан чиқмай ётган оғир хаста, уни касалхонада ҳамма билар, кўп киши кириб кўрган экан.* А. Қаҳҳор, Минг бир жон.

КАСАНА [ф. қасна – бирор кимсага тегишли, бирорни] Ёлланган ҳунарманд-косиб томонидан маълум корхоналар буюртмаси асосида уйда тайёрланадиган нарса ва шу тартибда ишлаш.

КАСАНАЧИ Ёлланиб уйда ишлайдиган ҳунарманд-косиб. ..*касаначилар (уйда ишловчилар) меҳнати муттасил рағбатлантирилмоқда.* Газетадан. Корхоналар билан меҳнат шартномаси тузган касаначилар банд аҳоли тоифасига киради ви уларга меҳнат дафтарчаси берилади. Газетадан.

КАСАНАЧИЛИК Касана асосида ишлаш, касана маҳсулот тайёрлаш билан шугулланиш; касаначи меҳнати. *Қўйидагилар касаначиликни ривожлантиришининг асосий вазифалари деб ҳисобланади..* Газетадан.

КАСБ [а. қасб – бирор нарсани ўрганиш, эгаллаш, фойда; ҳунар, машғулот] 1 Ишфаолиятнинг маълум тажриба, тайёргарлик талаб этадиган бирор тури, соҳаси; ҳунар. *Бу киши ўзлари ҳосилот, касблари агроном, кечки мактабда муаллимлик ҳам қиласидар.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Ҳаётда шундай одамлар бўладики, улар бутун умрларини фақат бир ишга, бирон касбга бағишлайдилар. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

2 Умуман, одат қилинган ђиши; одат. Молниг тилини билиш ҳам ўзига яраша касб экан. Ў. Умарбеков, Шонли авлод. *Фойдахўрлик – тан-сугангизга сингиб кетган касбингиз.* Х. Фулом, Машъал. Хотинини қўшиб, амал олиш – у сизнинг касбингиз, мингбоши! М. Исмоилий, Фаргона т. о.

Касб этмоқ Эга бўлмоқ, эгалламоқ; акс этмоқ. Аҳамият касб этмоқ. *Дарахтлар ойдинда ажойиб бир манзара касб этмоқда.* ■ *Фавқулодда даҳшат касб этган унинг [Отабекнинг] кўзлари қаршисида қўрбонинг гуноҳкор кўзлари чидай олмадилар-да, ерга боқдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Ўйин ҳам бир турли назокат касб этиб, Гулсумбibi ўўргалай кетди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Касб қилмоқ** Бирор иш-машгулотни одат қилмоқ, доимий иш-машгулотга айлантирмоқ. *Махдум бир неча ҳафтадан бери бу «ҳунар»ни ўзига касб қилиб олган, Анвар ариза ва кенгашдан бир пул ишламаган кунларда, у неча тангаларни ўйлакда ўтириб топар эди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *У [Курбонов] бир неча ўйлдан буён Ашхабод, Боку, Тбилиси шаҳарларига «сафар» қилиб, ҳамён тўлдиришини касб қилиб олди.* «Муштум».

КАСБДОШ Бир хил касбли, бир касбда ишловчи. Биз асарларимизни элга тақдим қилишдан аввал касбдош дўстларимизга манзур қилмоғимиз керак. Э. Воҳидов, Масъулият туйгуси. *Ошна-оғайнилар, қариндошуруглар, касбдошлар бир-бирларини кига борди-келди қилиб туришади.* Э. Назаров, Ахлоқ ва одоб.

КАСБИЙ Касб-ҳунарга оид. Касби ю манфаат. Касби касаллик. ■ *Бинобарин, бу ҳол тарбия, таълим, сиёсий ва касби тайёргарлик масалаларини ҳал этишга жамалжам ёндашишини тақозо қилмоқда.* Газетадан.

КАСБ-КОР Умуман, касб, ҳунар; машғулот, иш. Эндиликда.. бу хотинлардан ҳеч бири қилаётган ишига, касб-корига, сабаби тирикчилик, деб қарамайди. А. Қаҳҳор, Хотинлар. *Мақсади, маслаги, касб-кори турлича бўлган кишиларнинг ҳамжиҳатликда яшиши мушкул эди.* М. Жўра, Ноширнома.

КАСИР-КАСИР айн. *касир-кусур.*

КАСИР-КУСУР тақл. с. Куруқ ва мўрт нарсаларнинг синишидан, парчаланишидан чиқадиган товушни билдиради. *Касир-кусур беда чайнаб турган отлар Қўшоққа парвосиз қараб қўйишиди.* Ҳ. Шамс, Душман.

КАСИРЛАМОҚ Касир-кусур овоз чиқармоқ. *Қаттиқ шамолда дарахтнинг бир шохи касирлаб синди.*

КАСКА [фр. casque < исп. casco – бош суяги; дубулға] Ҳарбий хизматчи, ўт ўчирувчи, курувчи ва ш. к. ларнинг металлдан ёки пластмассадан ишланган, турли зарбалардан сақловчи бош кийими. *Пулемётниҳоят танаффус қиласи.* Эргаш каскасини бостириб кийиб, чуқурдан эмаклаб чиқди. Х. Фулом, Тошкентликлар. *Қоровулхонада уларга ҳеч ким индамади, ўйлакда қўлларига битмадан карбид фонаръ олиб, бошларига каска*

күйишди-да, конга кириб кетишиди. А. Мухтор, Чинор. *Тоғ пармаловчи йигитлар бошларига пўлат каска кийшишиб, саф тортиб, тош қўпоришияпти.* С. Қодиров, Норак нурхонаси.

КАСКАД [фр. cascade < итал. cascata] 1 Бир неча погоналарга урилиб тушадиган табиий ёки сунъий шаршара.

2 Циркда акробатларнинг ҳазилакам, кулгили йиқилишидан иборат номери, кўриниши.

3 *тех.* Ўзаро боғланган бир қанча иншоотлар, механизмлар, қурилмалар туркуми. *Трест колективи Жиззах насос станциялари каскадидаги барча ишларни бажармоқда.* «Ўзбекистон кўриклари».

Гидроэлектростанциялар каскади Бир дарё оқимида бир-биридан маълум масофада жойлашган, умумий сув-хўжалик режими билан ўзаро боғланган бир неча гидроэлектростанция. Чирчиқ ва Бўзсув гидроэлектростанция каскади бир дарёдаги 16 та электростанциядан иборат. Газетадан. *Хозир Вахши каскадининг тўртинчи босқичи бўлган Норак ГЭСи қурилиши авж олган.* «Фан ва турмуш».

КАСКАДЁР [фр. cascadeur] 1 Циркда кулгили акробатик йиқилишларни ижро этувчи актёр.

2 Кинофильмларда асосий актёр ўрнига ниҳоятда мураккаб, ҳаёти учун хавфли ҳаракатларни (каскадларни) бажарувчи, муайян маҳсус тайёргарликка эга бўлган шахс. ..*фильмни суратга олиш пайтида гаров боғлаб, от чопишида каскадёрларни ҳам доғда қолдирган.* Газетадан.

КАСКАДЛИ Каскаддан иборат, каскадни ташкил этувчи. *Чет эллик олимлар қимматбаҳо яримўтказгич фотоэлементларни унумли ишлатиш учун каскадли электр манбаларидан фойдаланишини таклиф этмоқдалар.* «Фан ва турмуш».

КАСКАЛИ Каскаси бор, каска кийган. ..*қора каскали солдатлар яна қайтиб ўтишиди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

КАСОД [а. әлсәк – товарга бўлган талабнинг пасайиши; савдо-сотиқдаги сустлик] 1 Талаб ёки харидор йўқлиги туфайли савдо-сотиқ, касб-хунар ва ш. к. нинг тўхтаб қолиш, юришмаслик, товарнинг ўтмаслик ҳолати. *Нима қилиб зерикуб ўтирибсиз, савдо касодми?* Ойбек, Болалик. *Касб-кори касод бўлган уста* Замоннинг тирикчилиги яна

оғирлашиб қолди. Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Йигитали, магазинда КООП /кооператив/ уни кўлайиб кетгач, тегирмони касод бўлиб, ўйда ўтириб қолган отаси ҳозир пенсиядагигини эшишган эди.* Д. Нурий, Осмон устуни. Бандаи, ёраб, *Муқимийдек бўлиб хору касод, Суду савдодин қолиб, бозоридин айрилмасин.* Муқимий.

Бозор касод Бозорда молларнинг ёки баъзи молларнинг сотилмаётганлик ҳолатини, ўтмаётган (кетмаётган)лигини билдиради. ..*Бозор касод, мол-туёқнинг нархи настлаб кетган.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Бозорлар касод бўлиб, ҳеч ким узангини ўз нархига ҳам сўрамай қўйди.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. *Касод мол Сотилмай (ўтмай) ётган мол.* Шу ойда [Рамазон ойида] барча дўкондорлар то саҳаргача савдо-сотиқ қилар.. *касод молларини кечалари пуллар эди.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

2 *шв.* Касофат, зарап. *Уйқунинг касоди кўпидир кишига, Бувишим, гафлатдан кўтар бошинни!* «Равшан».

КАСОФАТ [а. қашафат – қуюқлик, зичлик; дағаллик, ғализлик; бефаҳмлик] 1 сфт. Ёмон оқибатга олиб борадиган, баҳтсиззлик (зиён, заҳмат) келтирадиган. *Касофат иш.* — *Шира кўп касофат нарса, гўзанинг ёш баргларига ёпишдими – уни бужмайтириб қўяди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Кайфим бор эди, ҳаммасига касофат арақ сабабчи..* Газетадан.

2 *от* Ёмон оқибат, ёмон, ноҳуш таъсир. Яхшининг – шарофати, ёмоннинг – касофати. Матал. — *Очлик касофатидан она бола дунёдан кетди.* С. Исмоилзода, Темур. *Мана шундай хилофи шаръи ишларингизнинг касофатидан бундай кунларга тушдингиз..* С. Айний, Қуллар.

3 Шундай белги, таъсирга эга бўлган шахс ёки нарсага нисбатан қўлланади; шахс ёки нарсани шундай белги билан қайд этади. *Йўқол, дейман, йўқол, наҳс!* Йўқол кўзимдан, касофат! С. Зуннунова, Олов. *Бунинг устига нўхтаси ҳам йўқ эди касофатининг [новвоснинг].* С. Нуров, Нарвон. Сен замонни тушунасанми, ўйлаб қара, агар шу хом қовоқда миянг бўлса, ўйглама, касофат. Ойбек, Танланган асарлар.

Касофатига қолмоқ Ўзганинг ёмон таъсири билан ноҳуш оқибат (ҳолат)га ду-

чор бўлмоқ. *Бу орада қизим шўрлик унинг касофатига қолди.* А. Қаҳдор, Кўшчинор чироқлари.

КАСОФАТЛИ Касофати бор, касри, зарари тегадиган. *Касофатли қора ўтмишда Сожида хола тўнгич ўғлидан ана шундай қилиб ажралган эди.* Ф. Фулом, Тўнгич ўғил.

КАСР I [а. қср – синик, ушоқ, парча; шикасталик] мат. 1 Бирликнинг қисмларидан ташкил топган сон. *Оддий каср. Ўнли каср. Тўғри каср. Аралаш каср. Каср сон.*

Каср қолдиқ Бирга етмайдиган, бирдан оз бўлган қолдиқ.

2 эск. айн. **қолдиқ 4.** Ўн олтини учга бўлсан, битта каср қолади.

КАСР II [а. қср – бузиш, парчалаш] Ўзганинг ёки бирон нарсанинг айби, сабаби билан бўладиган ёмон таъсир, ярамас оқибат; касофат. *Бирнинг касри – мингга, мингнинг касри – туманга.* Мақол. — *Фарҳоднинг тоғ қазишини Алишер Навоий тасвирлаб байт ёзган эди, шуни келтира олмадим. Ўқимаганликнинг касри шу-да.* Оидин, Ширин келди. ..менинг касримга фалокатга ўйлишишарини истамайман. С. Кароматов, Бир томчи қон.

Касрига қолмоқ Касри туфайли ёмон оқибат (ҳолат)га дучор бўлмоқ. *-Битта аҳмокнинг касрига ҳамма қолади, – Васила Назаровна ўрнидан туриб кетди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

КАСРА [а. қср – синиш, синдириш; мағлубиятга учраш] Араб алифбосида ундош ҳарфларнинг остига қўйилиб, ундан кейин қисқа «и» унлиси ўқилишини билдирувчи белги (форсчада «зер» деб аталади).

КАСРАТКИ шв. Калтакесак. *Ажали касратки тегар илонга, Ҳазиллашма, половон, мендай сultonонга.* «Алпомиши». Ургин, деб юборибсан қирқин бекларни, Қирқ касраткинг бир илонни ютолмас. «Зулғизар билан Аваҳон».

КАСРЛИ мат. Бирга етмаган миқдорли (қолдиқли), ёнида касри бор. *Касрли сон.*

КАССА [итал. cassa < лот. capsa – бирор нарса сақланадиган идиш; кути] 1 Пул, қимматбаҳо қофозлар қабул қилинадиган ва сақланадиган пўлат сандиқ, кути, жой ва ш. к. *Пахта плани ошса, Тўла турар кассаси. «Қўшиқлар». База кассаси битмас-туганмас чашма эмаски, ўз-ўзидан жарақ-жарақ ақча қайнаб чиқаверса.* Газетадан.

2 Муассаса, корхоналарнинг пул қабул қилиш, пул бериш, билет сотиш ва ш. к. билан шуғулланувчи бўлими. *Қиз ичкарига кириб кетгач, афтидан кассага пул топширгани ўтди шекилли, яна ўзимга кела бошладим.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. *Кинотеатр кассаси олдида ёмғирдан қочиб навбат кутаётганлар кўпайди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 Пул билан иш юритувчи, муомала қилувчи муассаса ёки ташкилотларнинг номи. *Омонат кассаси. Ўзаро ёрдам кассаси.*

4 Қабул қилиб олинган сумма (чеклар) кўрсатилган талонлар босиб чиқариладиган (акс эттириладиган) қурилма, аппарат ва шу қурилма жойлашган хона.

5 Муассаса, корхона ва ш. к. даги бор пул. *Кассани текширмоқ.* — *Сатторов кассаси ҳисоблаб чиққач, товуқ фермасига ўтди. «Муштум».*

КАССАЦИЯ [лот. cassatio – бекор қилиш, йўқ қилиш] 1 ҳуқ. Қонун ва суд ишларини юритиш қоидалари бузилганлиги сабабли юқори суд органи томонидан қуийи суд органи чиқарган, ҳали кучга кирмаган суд қарори, ҳукмининг қайта кўриб чиқилиши, бекор қилиниши. *Кассация муддати.*

2 Қонуний кучга кирмаган суд қарорини қайта кўриб чиқиш ва бекор қилишни сўраб мурожаат қилиш. *Кассация шикояти.*

КАССЕТА [фр. cassette – яшикча, қутича] Нарса, деталь, материаллар, фотоплёнка ва киноплёнкалар энг қулай шароитларда сақланадиган, ёруғлик ўтказмайдиган, сурма қопқоқли, ўзаро алмаштириладиган маҳсус қутича. *Фотографик кассета. Видеомагнитофон кассетаси.* — ..овоз ёзиш салонида ўзлари билан олиб келган ёки шу ердан сотиб олинган кассеталарга ўзларига манзур бўлган куй ва қўшиқларни ёзб олишлари мумкин. Газетадан.

КАССИР [лот. cassare – бекор қилмоқ, йўқ қилмоқ] 1 Пул ва қимматбаҳо қофозларни қабул қилиш, бериш, билетлар сотиш ва ш. к. ишларни бажарувчи ходим. *Бу сафар банк вақтида пул бериди. Кассир ойлик тарқатяпти.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Кассир.. бригадир, агроном ва бошқа ходимларнинг аксарияти хотин-қизлардан бўлди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Касса аппарати (қ. *касса 4*)да ишловчи ходим, оператор.

КАССИРЛИК Кассир иши, касби. *Ўғил болалар сартарошлиқ ва туфли ямашиň ўргансалар, қизларимиз кассирликни машқ қиласидилар.* С. Ахмад, Сайланмана.

КАСТА [порт. casta – насл, авлод] Ҳиндистон ва байзи Шарқ мамлакатларида ўз аъзоларининг насаби, ҳуқуқи, урф-одатлари ва касбига қараб погонавий тарзда алоҳида табақага ажралган ижтимоий гуруҳ, тоифа. *Коҳинлар кастаси. Каста урф-одатлари.* ■ Ҳиндистонда турли тоифалар, касталар, чунончи, коҳинлар, аскарлар ва дехқон касталари бор эди. «Янги тарих». Беруний.. Ҳиндистоннинг ижтимоий тузумлари ҳақида сўзлайди ва каста (ижтимоий гуруҳ) системасига умумий характеристика беради. Ф. Фулом, Тарихий дўстлик.

КАСТОР [юн. *kastor* – сув қундузи, бобр]: *кастор мойи айн. касторка.*

КАСТОРКА [лот. *castoreum* – бобр безларидан олинган мойсимон суюқлик < юн. *kastor*] Канакунжутдан олинадиган мой, канакунжут мойи (сурги дори сифатида ишлатилади). *Касторкага ўшаган дориларни киши қўйналиб ичади.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

КАСТРЮЛЬ(КА) [нем. *Kasserolle* < фр. *casserolle* – дастали това] Одатда, цилиндр шаклида бўладиган, икки банди, кулоги ва қопқоғи бор, асосан, овқат пишириладиган ёки сақланадиган металл идиш. *Шундай деб.. кастрюлни икки қулогидан кўтариб, ёткоҳонага кириб кета бошлади.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

КАТ [ф. *ст* – таҳт; кенг ёғоч курси (ухлаш ёки ўтириш учун)] шв. Кенг ёғоч каравот. -Келинг, келинг, *Тўргай, катга чиқинг, – деди камтири мулозамат қилиб.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Кат устига дастурхон ёзилиб, бир мистовоқ нон билан пиёлада қиём қўйилган эди.* Чўлпон, Кеча ва кундуз. Сув бўйига қўйилган ёғоч катда ўн чоқли киши Айний асарлари устида қизғин баҳс юритади. Н. Аминов, Устод табассуми.

КАТАЙСА [р. кататься – кезмоқ, сайд қилмоқ, учмоқ] с. т. (асосан болалар тилида ва уларга нисбатан қўлланади). Арава, велосипед, чана ва ш. к. да учиш, кезиш, сайд қилиш. *Извошда катайса қилиш нуқулроҳат..* Ойбек, Танланган асарлар. *Бир катайса қилмайсанми? Айтсан, ракетам ҳозироқ сени юлдузингга олиб боради.* А. Кўчимов, Ҳалқа.

КАТАК 1 Парранда ёки айрим (асосан майда) жониворлар турини учун маҳсус ишланган қурилма; хона, уйча. *Дилфузада сакраб тушди-да, товуқ катаги ёнидаги нимқоронги ошхонага кириб, токчадаги узун шишани топди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Бўрон ўзи топширган кийик боласини сим катаклардан қидира кетди.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

2 Бир сатҳ (юза)даги кичик-кичик бўлмалар, уялар, тешикларнинг бири. *Ари уясининг катаги.* ■ *У вестивюлга кириб, рангбаранг эълонлар осигуриқ доска ёнидан ўтаётганди, чапга, ари уясидай сертокча почта катагига қаради.* П. Қодиров, Уч илдиз.

3 Нарса юзасига ишланган, туширилган тўртбурчак; шундай тўртбурчакларнинг бири. *Шахмат катаги.* ■ *Азимов қора фарзинни қўлида бир оз ушлаб туриб, шахматнинг оқ катагига тақиилатиб урди-да, «шах» деди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

4 Юзасида шундай катаклар бўлган; катакли. *Катак дафтар.* ■ *Ҳақиқатан ҳам катакат дафтарнинг бир варагига ёзилган бўлиб, иккала бетида ҳам очиқ жой йўқ эди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Бошига Пўлатжон совға қилиб келтирган кўк катак рўмолчани ёш жувонлардай ихчам танғиган ҳолда айвон яқинига келди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

Бурун катаги Буруннинг ташқи тешикларидан ҳар бири. [Шокир отанинг] Қайрилиб тушган, катаклари кене, бесунақай қайроқ бурни учиди тер томчилари ялтиради эди. Ойбек, Танланган асарлар.

КАТАКЧА Кичик катак. *Шипи шарқча нақшдор уй.. Токчалар қадимча – ганчдан ишланган қат-қат катакчалардан иборат.* Ойбек, Танланган асарлар.

КАТАЛАК Катакдай кичик, кўримсиз ҳовли, уй, хона. *Унинг кўз олдида болалик ўйлари гавдаланди.* Шаҳар чеккасидаги тор, каталак ҳовли.. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар. Кошки, хона каттароқ бўлса, бир каталакки, ўтмалганга ҳам зирлайди. «Ёшлиқ». *Каталак дўёнчончада бобом, икки тогам, тўртта халфа маҳси тикар эди.* Ойбек, Болалик.

КАТАЛИЗ [юн. *katalysis* – бузилиш, емирилиш] ким. Муайян моддалар (катализаторлар) иштироқи туфайли кимёвий реакциянинг қўзғалиши ёки кимёвий реакция тезлигининг ўзгариши.

КАТАЛИЗАТОР *ким.* Кимёвий реакцияни кўзгатадиган ёки унинг тезлигини ўзгартирадиган, аммо ўзи ўзгармай қоладиган модда.

КАТАЛОГ *[юн. katalogos – рўйхат]* Бир турдаги нарсаларнинг (китоб, қўлёзма, музей экспонатлари ва ш. к. нинг) маълум алифбо тартибда тузилган рўйхати. Кутубхона каталоги. Техникага доир адабиётлар каталоги. Юлдузлар каталоги.

КАТАПУЛЬТА *[лот. catapulta < юн. katapeltes – тош, ядро ва ш. к. отадиган машина]* 1 Самолёт ва космик кема аварияга учраганда, ундан учувчи ёки космонавтни ўринидиги билан ажратиб, итқитиб чиқариб юборадиган мослама.

2 Кемадан, кичик аэродромлардан учётган самолётга бошлангич тезлик бериш учун қурилган механик мослама.

КАТАР *[юн. katarrhos – оқиш, оқиб тушиш]* Бирор аъзо шиллиқ пардасининг яллиғланиши. Томоқ катари. Ошқозон катари. ■ Йўғон ичак катари – колитда эса оқсилли овқатни танлаб бериш керак. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

КАТАРАКТА *[юн. katarrhaktes – юқоридан тушиб турадиган; шаршара]* Қарилик ёки баъзи касалликлар оқибатида кўз қорачиғи орқасидаги ойнасимон қисмнинг (кўз гавҳарининг) хиралашуви (бунинг оқибатида кўз яхши кўрмайдиган ёки бутунлай кўрмайдиган бўлиб қолади).

КАТАХРЕЗА *[юн. katachresis – суиистъемол қилиш; нотўғри кўллаш]* Қарама-қарши тушунчаларни боғлаш, сўзни ўз асл (этимологик) маъносига мувофиқ бўлмаган ҳолда кўллаш. Қизил сиёҳ [сиёҳ сўзи аслида «қора» маъносини билдиради].

КАТЕГОРИЯ *[юн. kategoría – айблаш, таъна қилиш]* 1 флс. Моддий дунёдаги нарса ва ҳодисаларнинг энг муҳим хусусиятлари ва алоқаларини ифодаловчи умумий тушунча. Замон категорияси. Сабабият категорияси.

2 Муайян белгиларнинг умумийлиги билан бирлашган нарса, ҳодиса, шахслар тури, туркуми, гуруҳи; даража. Аммо экспериментал синфларда қийинчиликларга дуч келаётган болалар категорияси ҳам бор. Газетадан. Уларга [теримчиларга] бажарган иши учун турли категориялар билан устама ҳақ тўланади. Газетадан.

3 Илмий терминологияда: предмет турларини ёки уларнинг умумий белгиларини

билидирувчи тушунча. Грамматик категориялар. От категорияси. Эгалик категорияси.

КАТЕГОРИЯЛИ Бирор категория, даража, разрядга эга. Биринчи категорияли шахматчи.

КАТЕР *[ингл. cutter – тўлқинни кесувчи]* Йўловчилар, сайёҳлар, кутқарувчиларни, турли хил юклар ва жанг қуролларини ташиш, бошқа кемаларни шатакка олиш, қирғоқни муҳофаза қилиш, божхона хизмати ва б. мақсадлар учун фойдаланилайдиган, унча катта бўлмаган ёрдамчи ёки жанговар кема. Соқчи катер. Торпедалар ташуви катер. ■. двигателининг турига кўра, моторли, газ-турбинали, елкан-эшқакли катерлар бор. «ЎзМЭ». Қон-қора сув юзини.. жимир-жимир ёритиб, биз томонга бир катер жон-жаҳди билан келар эди. Н. Фозилов, Дийдор. Юздан ортиқ катер.. портга киравершида Америка кемаларининг ўйлани тўсди. Газетадан.

КАТЕТ *[юн. kathetos – шоқул, тик туширилган]* мат. Тўғри бурчакли учбурчакнинг тўғри бурчак ҳосил қилган томонлари, томонларидан бири.

КАТЕТЕР *[юн. katheter – туширилайдиган нарса; найча]* Танадаги ковак томирлар, нафас ва сийдик йўллари ва б. ларга киритиладиган, уларни тозалаш, ювиш каби мақсадларда ишлатиладиган найсимон тиббий асбоб.

КАТМОН *[а. كتمان – яшириш, беркитиш] иш. Кармон (кармонча).* Ойчечак тангаларни гулдор катмонига солди. Мирмуҳсин, Темур Малик. Шаҳзодаҳон бир нозик шоҳ ташлаб. шоҳи атлас кўрпаларнинг қатидан катта бир катмонни олиб келиб, Олчинбекка икки кўллаб узатди. К. Яшин, Ҳамза.

КАТОД *[юн. cathod – пастга йўналиш, қайтиш]* физ. Манфий зарядланган электрод; зид. анод.

КАТОЛИК *от.* Католицизм мазҳабидаги, католицизмга эътиқод қилувчи киши.

КАТОЛИК *сфт.* Католицизмга оид; католицизм мазҳабидаги. Католик аёл.

КАТОЛИЦИЗМ *[юн. katholikos – умумжаҳон, умумий]* Христиан динининг асосий оқим (мазҳаб)ларидан бири (Рим папаси бошқаради).

КАТОРГА *[юн. katergon – галера, эшқак-елканли ҳарбий кема]* Чор Россиясида ва буржуя мамлакатларида жиноий ва сиё-

сий жиноятлар учун сургун қилиш, жуда оғир шароитда ишлатиш ва қамашдан иборат жазо чораси ва шундай жазони ўташ жойи; умуман, оғир меҳнат, чидаб бўлмайдиган ҳаёт шароити. *Каторгага юбормоқ*. ■

Тўққиз кишини йигирма йилдан каторгага – оғир ишга ҳукм қилибдилар. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Мен каторга турмасида врачлик қилганман. К. Яшин, Ҳамза. Достоевскийда, кераксиз ва шу сабабли жуда ҳам зериктирадиган меҳнат каторгадир, деган ибора бор. Газетадан.

Катта 1 Ҳажми, ўлчами меъёрдан ёки нисбатан ортиқ; улкан; зид. **кичик**. Катта шаҳар. Катта ҳовли. Катта дарё. Катта сой. Катта тош. Катта зал. ■ Трактор кесилган катта дарахтларнинг тўнкасига занжир боғлаб тортар, арра, болта кўттарган одамлар буларни кесиб, қирқиб, араваларга юклашар эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Ўрз қаердандир катта тарвуз келтириб, ўртага қўйди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Таркиб жиҳатдан меъёридан ортиқ, ортиқ миқдорли; зид. **кичик**. Катта қўшин. Катта жамоа. ■ Мен – ўн олтига тўлмаган қиз, бирдан ёт ва катта оиласа тушиб қолдим. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Куч-қудрати, даражаси, салмоғи юқори; буюк, зўр. Катта ғалаба. Катта тантана. Катта эътибор. Катта жасорат. Катта байрам. Катта маҳорат. Катта тортишув. ■ Бу китобни ўша кечаси катта қизиқиши билан қўлга оларкан, эри Абдуллабой келиб қолиб, [китобни] қўлидан ўриб олади. Ойбек, Танланган асарлар. Болтабой кечки овқатдан кейин келди. У жуда катта ишни битириб келгандай, оғзи қулогида бўлиб, нуқул цемент тўғрисида.. цементлаб қилинган тўғон қанчалик пишиқ бўлиши ва ҳоказолар тўғрисида гапирад эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

4 Ёш жиҳатдан улуғ, ёши ортиқ. Катта ўғил. У мендан катта. ■ [Юсуфбек ҳожи:] Ойим, ҳар нима, сиз каттасиз, Зайнаб ёш, каттадан кичикка шафқат лозим. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Катта хотин этн. Биринчи, бош хотин. Катта қилмоқ. Боқиб, парвариш қилиб ўстирмоқ, вояга етказмоқ. -Биз сенларни ит азобида катта қилдик-ку, – деди шаштидан тушиб Ибн Ямин. К. Яшин, Ҳамза.

5 от ёши катта киши; қари, кекса. Каттани ҳурмат қил. Катталар гапига қулоқ сол.

Каттани кесиб, кичкина қилган Кекса кишиларнинг гапини гапирадиган ёш бола ҳақида.

6 Хизматдаги мартабаси, унвони, дарражаси жиҳатдан (бошқага нисбатан) юқори. Катта илмий ходим. Катта лаборант.

7 кўчма Кўзга кўринган; атоқли, машхур. Катта олим. Катта артист. ■ Бу – Абдулла фонусчи деган катта қизиқчи. Ойбек, Танланган асарлар. Абдураҳмоннинг амакилари.. Бухорода катта мударрислардан саналар эдилар. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Тошкентга бутун мамлакатдан катта геолог олимлар келишган. С. Кароматов, Олтин қум.

8 Юқори лавозимдаги амалдор; раҳбар, бошлиқ. Шаҳарнинг катталари. ■ [Тожибой:] Э, нодон.. Менга тегсанг, жон-жон демайсанми? Бир юртнинг каттаси бўлсан. П. Турсун, Ўқитувчи. Одамлар тамом ўшиғлан бўлсалар ҳам, катталардан дарак йўқ. М. Исмоилий, Фарфона т. о.

Ўзини катта олмоқ (ёки тутмоқ) Амал, даражা ёки билим жиҳатдан ўзини бошқалардан устун қўймоқ, мағурланмоқ, кеккаймоқ. У [Маннон Ўйғур] ҳеч маҳал ўзини катта тутмас.. барчага баробар, билимдон мураббий эди. Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман.

Катта арава қаёққа юрса, кичиги ҳам шу ёққа юради ёшлар, тажрибасизлар катталардан, тажрибали, обрўли кишилардан ўрнак олади, деган маънода ишлатилиди. Катта бошини (ёки ўзини) кичик қилиб ёшининг катталиги, амали-мартабаси ёки давлатига қарамай, ўзини катта олмай; каттарлик билан. Марғилон деган шаҳардан катта ўзини кичик қилиб, қизи ила келаётган Мирзакарим акага ўғлиниг ҳўрлик келтиришидан чўчиди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Катта гап Эътиборга лойиқ, арзийдиган эканликни билдиради. Ўртоқ Муслим энди ҳақиқат ким томонида эканини тушунибди, бу катта гап. Н. Сафаров, Танланган асарлар. Йўқ, аввал юртнинг ҳомийлари бўлган боёнлар ўз ўғиларини ҳозирги замон илм-фунуни билан тарбияласинлар. Шу ҳам катта гап. Ойбек, Танланган асарлар. Катта гапирмоқ (ёки кетмоқ) қ. гапирмоқ. -Хой,

бала, сал пастроқ туш, — дейди яна бирор унинг [куёвнинг] катта кетганига жаҳли чиқиб. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Санга катта гапириб қўйғанмиз, думбул ишни азалдан ёмон кўраман-у, ҳар қала०, ишимиш пухта бўлмай, кейин бурнимизни тишлаб қолмасак, деган хавотирдаман. Ж. Абдуллахонов, Хонадон. **Катта оғиз ёки оғзи катта қ. оғиз.** Отасининг давлати, катта оғиз, ҳовлиқма ва тақаббур онасининг эркалаши қўшилиб, қизга ортиқча гурур берган.. Ойбек, Таңланган асарлар. **Мачитга бориб, ваъз айтинг.** Эртага *Гузорнинг оғзи катталарини қалъага тўплаймиз.* Ш. Тошматов, Эрк куши.

КАТТАЗАНГ с. т. Улуғ, мартабали шахс; ўзини шундай шахсларга мос, кибрли тутувчи киши. [Абдувосеънинг] Уйига борсан, *Сафоҳўжас, Абдишукур каттазанглар сўрини тўлдириб ўтиришибди.* «Шарқ юлдузи». Одатда раислар анча жиiddий, кибрли, қўпироқ айтганда, каттазанг бўлишарди, хатти-ҳаракатлари билан мансабу мартабасини таъкидлаб туришарди. Газетадан.

КАТТАЗАНГЛИК с. т. Каттазанг шахсга хос хусусият, хатти-ҳаракат. *Назаровнинг шунчалар каттазангликка бориши унинг етти ухлаб тушига кирмаган..* А. Кўчимов, Ҳалқа. *Сочи тикрайган, торпешона ва ҳар бир хатти-ҳаракатидан каттазанглиги сезилиб турадиган тошкентлик меҳмон Ҳалиловнинг ҳикоясини тингларди.* Н. Қобил, Унтилган соҳиллар.

КАТТАЙМОҚ Катталашмоқ. Фотиманинг юзига, худди биринчи мартаба кўраётгандай, жуда ҳайрон бўлиб тикилди. Кўзлари ҳам бехосдан каттайиб кетди. П. Турсун, Ўқитувчи.

КАТТА-КИЧИК 1 Ҳажман ҳар хил, ҳар хил катталиқдаги, турлича. *Катта-кичик иморатлар.* Катта-кичик дарахтлар. — Үрмонжон айвонга чиқиб, стол ва каравотда турган бир неча катта-кичик тугунларни кўриб ҳайрон бўлди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Дарё бўйида катта-кичик кўллар, тўқайзорлар кўп эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Аҳамияти, даражаси, кучи жиҳатидан ҳар хил, турли даражадаги. Катта-кичик муваффақиятлар. Катта-кичик амалдорлар. — *Бу экспедиция бир ёқдан Шералининг геологияда ўз ўрнини.. белгилаб берган бўлса, ик-*

кинчи ёқдан катта-кичик олимлар дикқатини жалоб этди.

С. Кароматов, Олтин қум.

3 от с. т. Турли ёшдаги кишилар; барча, ҳамма, каттаю кичик. *Майдонга катта-кичик ўғилди.* — Менинг ёшим олтида.. Катта-кичик олдида.. Кўзни қилиб шамғалат, Олмайман ҳеч шоколад. К. Муҳаммадий. Ўзинг ҳам биласан, қаҷон қарасанг, катта-кичикка баравар, ҳамиша камбагаллар фойдасини кўзлайди. Ҳ. Шамс, Душман.

КАТТАКОН с. т. 1 Одатдагидан анча катта; жуда катта. Каттакон бўри. Каттакон қовун. — Хонада ўнтача эски, чанг босган парта, кираверишдаги деворга каттакон қора таҳта қоқилган эди. П. Турсун, Ўқитувчи. *Ўтирганлар орасида Тўлқиний деган сўз сўраб, каттакон папкани қўлтиғига қисганча, минбарга кўтарили.* Шукрулло, Қор ҳам ёнар экан.

2 айн. **катта 3, 8.** Ҳамза уйингизда каттакон қувончили воқеа юз берганини айтди. К. Яшин, Ҳамза. Демак, сув чиқади. Қандай қилиб чиқариш эса одамларнинг ихтиёрида. *Фақат каттаконлар ўйл қўйиб берса бўлгани.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КАТТАЛАШМОҚ. Ҳажми, ўлчами, дарражаси ортмоқ, катта бўла бормоқ; ийриклишмоқ. Энди у озди, соқоллари ўсади, юзи қорайди, шаҳло кўзлари яна ҳам катталашиди, қадди чўзилди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. ..иши катталашиб кетди, Толиб деган батрак ўигитнинг ҳужрасини маҳфий мажлисҳонага айлантиридилар. Ҳ. Шамс, Душман.

КАТТАЛИК 1 Ҳажм, кўлам, даража ва ш. к. жиҳатдан меъёридан ортиқлик; катта ҳолат. Ҳовузнинг катталиги. Ютуқнинг катталиги. Вазифанинг катталиги. Ёш жиҳатдан катталик. — Кетмоннинг вазнидан қатъи назар, кетмоннинг бет катталигини ерга чизиб кўрсатди. А. Қодирий, Обид кетмон. -Нима қилди, ҳақиқат олдида менинг кичиқлигим, сизнинг катталигиниз бари бир эмасми? — деди Элмурод. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Ўзини ўзгадан юқори тутиш; манманлик. Катталикни билмас бир яхши одам, Саҳиъликда ўйлда қолибди Ҳотам. Фозил шоир.

Катталик қилмоқ Ўзини катта олмоқ, ҳаммани ишга буюрмоқ, хўжайнлик қилмоқ. Ҳалқ олдида менинг обрўйимни бир пул қилиб калака қилишга ким ҳуқуқ берибди

унга?! Катталигини қиласынан қылсын. П. Турсун, Үқитувчи.

КАТТАРМОҚ иш. Катталашмоқ [Түши-да] Бир лұнда кумуш күрди. Шу кумуш ўзи-дан ўзи каттариб, иккиге қоқ бұлғынди. «То-хир па Зұхра».

КАТТАҚҮРГОН Оқ-яшил рангли до-налары йирик, боши катта бұладын, ма-йизбоп узум нави. *Нимранг тоифи, пушти-ранг ҳусайни, тилларанг құрмисқа, қаҳрабо ҳусайни, ҳар донаси ёнғоқдай келадын кам-тақұрғон* – ҳаммаси шигил пишган. С. Анербоев, Мехр.

КАТЮША [р. Катюша – хотин-қызылар исми] Автомобилга үрнатылған реактив миномётта 2-жақон уруши даврида ҳазил-эркалаш тариқасыда берилған шартлы ном.

КАУЧУК [ингл. caoutchouc < исп. caucho < индейская кау – дарахт + учу – ииғламоқ, оқмоқ] Баъзи ўсимликларнинг (мас., күкса-ғизнинг) ширасидан олинадын ёки сунъ-ий йүл билан тайёрланадын, мураккаб кимёвий таркибли эластик модда (резина тайёрлаш үчүн ишлатылади). *Табиий каучук. Синтетик каучук.*

КАФАН [а. қанған – ўлук үраладын мато] Құмиш олдидан мурданы үрайдиган оқ мато; қабр либоси. *Уни [ұлған болани] эски дока кафанга ұраган вактда, бүйни ва оәқла-ри үзүлиб кетганини күриб, уч ёшга кирганини эсладилар.* П. Турсун, Үқитувчи. *Йиги-тали отасининг оәқларини қутоқлағып, үкіриб-үкіриб узок үиғлады, бироқ кафан тортылған юзларини күра олмады.* Д. Нурий, Осмон устуни.

КАФАНГАДО [а. + ф. қанған – кафани тираб, сүраб олувчи] Бор-йүғидан аж-ралған, ҳеч нарсаси йүқ. *Ахир кафангадо, хонавайрон, бир бұрда нон илінжисда қамиши-құғазорлар ичіда зор қақшаган бу бечоралар-нинг тортыб келаётгандын алам-кулфатлары оз-миди!* К. Яшин, Ҳамза. *Кечагина кимсан – Шомурод бойваччанинг ўғлыман, деб керілиб юрган Нормурод қулогигача қарзға ботыб, кафангадо бир үйгиттеге айланди-қолди.* О. Екубов, Диёнат.

Кафангадо бұлмоқ Бор-йүғидан ажрал-моқ, ҳеч нарсасыз қолмоқ. {Дәхқонбой.} *Халқ-нинг рұзғори бузилди, юрт вайрон бўлди, та-ландик, кафангадо бўлдик.* К. Яшин, Тор-мор.

КАФАНЛАМОҚ Кафанга ўрамоқ. *Маши-надан тушиб, үйга кириб борғанимизда, кафан-*

лаб қўйилған бола атрофида зир югураётган.. ота билан онанинг юракни эзувчи фарёди эши-тилди.

В. Муродов, Шерлар билан юзма-юз. **КАФАНЛИК** Кафан қилинадын мато; кафан учун белгиланған (олиб қўйилған) мато. *Хўжайн.. мурдашүйни чақиришиб, кафанлик учун тўрт қари бўз ва икки танга хизмат ҳақи инъом қилди.* С. Айний, До-хунда. *Мархұмнинг кафанлиги йўқ экан, Ҳожи бова муллаваччаларнинг салласини олиб, мур-дашүйга юборди.* С. Сиёев, Ёрглиқ.

КАФАНСИЗ Кафанга ўралмаган; кафан ўрамай, кафанга олмай. *Меъмор билан Уста Нусрат арава топиб келиб, ота-бала мур-дани.. үйга олиб келиб ётқизиб, тепаларига шам ёкишиди.* Эрта билан шу ҳолда кафан-сиз, кийимлари билан дағн этишиди. Мир-муҳсин, Меъмор.

Кафил турма, кафансиз кетасан Үйлаб-үйламай кафил турилса, бор-йўғини ўзи тўлаб, ҳатто кафансиз қолиш мумкинли-гига ишора қылувчи мақол.

КАФГИР қ. қапгир. *Холам кафгир мой-да, Ҳолам чехраси ойдай.* Қ. Мұхаммадий. *Бош тебратар соат кафгир, Дер: қадримни бил-мас одамлар.* Э. Воҳидов.

КАФЕ [фр. cafe < а. қанған – кофе; қаҳва-хона] Чой, кофе, енгил таом ва ш. к. соти-ладын кичик ресторан.. ошхона ёки кафе-га киргандын одамлар лаззатли ва арzon овқат олиб ейши билан бирга, дам олиш имкония-тига эга бўлсинглар. Газетадан.

КАФЕДРА [юн. cathedra – ўриндиқ, кур-си] 1 Маъруза үқиши, вайз айтиш, ахборот бериш ва ш. к. ишлар учун мўлжалланған баланд қурилма; минбар. *Аваз кафедрага чи-қиши билан, ҳамма жимиб қолди.* Ү. Ҳоши-мов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Олий ўқув юртларидан бир ёки бир неча ўзаро яқин фанлар бўйича иш олиб борув-чи профессорлар, үқитувчилар ва илмий ходимларнинг ташкилий бирлашмаси ва шу бирлашма жойлашган хона. *У вактда Ҳаки-мов кафедра мудири бўлиб ишларди.* П. Ко-диров, Уч илдиз. *Бешта домла ўтирган ка-федрадан Мурод сув бўлиб чиқди.* М. Ҳазрат-кулов, Журъат.

КАФЕЛЬ [нем. Kachel] Кошин; деворга қоплаш учун ишлатыладын сирланған сопол таҳтача. *Кафель ўғриси жаримани ка-филга қўйиб, аранг қутулди.* «Муштум».

КАФЕЛЛИ Кафель ёпиштирилган, кафель ётқизилган. *Топ-тоза, кафелли йўлакдан ўтиб, бўлимга келдик.* Н. Аминов, Қалтис хато.

КАФИЛ [а. қавил – кафолат берувчи; вассий, зомин] Бирор нарсага ёки бирор кимса ҳақида бошқаларни ишонтириб, масъулиятни, жавобгарликни ўз устига олувчи, кафолат берувчи шахс. *Мен Эргашнинг яхши дўст бўла олишига кафилман.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Сўрасангиз, Ҳожихон бермaganда ҳам, олиб беришига мен кафил.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Кафил бўлмоқ (ёки турмоқ) Ишонтириб, масъулиятни, жавобгарликни ўз устига олмоқ. *Ҳамма мол ва мулки билан қуттидор Отабекка кафил бўлди ва қушбегининг ҳақига дуо қилиб, учовлари маҳкамадан биргалашиб чиқишиди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Кафилга бермоқ** Бирорвга ишониб, айланувчини унинг жавобгарлигига, зими масига топширмоқ. *Волостной Муҳаммадкарим билан Аҳмад соқовни кафилга бериб бўшатинглар деди-ю, тарвузи қўлтиғидан тушган кишидай бўшашиб.. кўздан гойиб бўлди.* М. Ўринхўжаев, Унутимас кунлар. **Кафилга олмоқ** Жавобгарликни ўз устига олиб, айланувчини кутқармоқ, ажратиб олмоқ. *Ҳой, аҳли маҳалла, шу жўжабирдай болаларининг ҳаққи-хурмати, майли, кафилга олайлик, – деди Обид ота.* Газетадан. **Кафилини олмоқ** Масъулиятини, жавобгарлигини ўз устига олмоқ. *Ўша кезларда қурилиш бригадасининг кафилини олганлиги учун биринчи бўлиб бу ишга бош қўшишига тўғри келди.* «Таниш башиаралар».

КАФИЛЛИК Кафил туриш, кафил бўлиш; кафолат. **Кафиллик хати.** ■ Оқсоқол ўзининг кафиллиги билан самоварчи Қудратдан Ёдгорнинг номига, ҳар аzonда бир танга фойда бериши шарти билан, 25 танга қарз олди. С. Айний, Дохунда.

КАФОЛАТ [а. қавалт – кафиллик; таъминлаш, гаров] Кафил бўлувчи нарса, шахс. *Ташқи сиёсатни мафкурадан тўла холи этиши хавфсизликни таъминлашнинг муҳим кафолатидир.* Газетадан. *Имзоланган давлатлараро битимларга сўзсиз амал қилиш – хавфсизлик кафолати ва шартидир.* Газетадан.

Кафолат бермоқ Кафил бўлмоқ, кафилгини олмоқ. *Лекин бу жуззий ҳодисалар янада каттароқ салбий ҳодисаларнинг са-*

бабчиси бўлмаслигига ҳеч ким кафолат бера олмайди. «Фан ва турмуш».

КАФОЛАТЛАМОҚ Кафолат билан таъминламоқ, кафолатли қилмоқ. «Хорижий сармоялар ва хорижий сармоядорлар фаолиятини кафолатлаша тўғриси»да, «Банкротлик тўғрисида».. қонунлар қабул қилинди. Газетадан. *Бу ўринда Қонунда виждан эркинлиги кафолатланганлигини алоҳида таъкидламоқчиман.* Газетадан.

КАФОЛАТЛИ Кафиллик (кафолат) берадиган. *Бинокорлар бир неча ўйлдан бери уйжоъ ва жамоат биноларини кафолатли паспорт билан эгаларига топширмоқдадар.* Газетадан.

КАФОЛАТНОМА Кафиллик хати. *Мактубнинг мазмуни билан танишган Мирзо табассум қилди-ю, ортиқча ҳаяжон кўрсатмади.* Гўёки бундай кафолатномаларга эҳтиёж сезмайман, дерди. А. Ҳакимов, Илон изидан.

КАФОРАТ [а. қаварт – гуноҳ ювиш; шу мақсадда бериладиган эваз нарса] эск. кт. Гуноҳни ювиш, гуноҳни ювиш учун бериладиган садақа, эваз қайтариш. *Гуноҳимга кафорат бериш ёдимга келмасдан Бухоронинг.. танқидига киришишбен.. «Муштум».*

КАФСАН қ. **капсан.** Ҳар бир хирмон бошидан [эшон] камидаги уч галвир кафсан олар.. хизматлари учун беҳисоб пул олар эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

КАФТ [а. қўл – қўл кафти; панжа; қўл] 1 Қўлнинг билак учидан бармоқларгача бўлган ички ва оёқ панжасининг остики яхлит қисми. [Тожибой] *Кафтига икки чимдим нос ташлади-да, оғзини осмонга қилиб туруб чекди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Қўлнинг билак учидан бармоқларнинг охиригача бўлган қисми; панжа, шапалоқ. *Меъмор икки кафтини ёзаб, юрт қатори ўзига ҳам яхшиликлар тилаб, дуо ўқиб, юзига фотиҳа тортди.* Мирмуҳсин, Меъмор. Полвоннинг рапидадек кенг кафтларидан чиққан қарс-чапак кўп кишиларнинг дикқатини жалб этди. Ойбек, Қуёш қораймас.

Бир кафт Кафтга сигарлик, озгина; бир сиқим (ун, дон ва ш. к. ҳақида). *Тўйдан шу болага атаб бир кафт ширинлик ҳам келтирибсан.* Ойбек, Танланган асарлар ..*бир кафт дон-дун экишга ҳам қурбим етмади..* Ш. Тошматов, Эрк қуши. **Кафтда кўтармоқ** Эъзоз-икром билан муносабатда бўлмоқ,

ниҳоятда қадрламоқ. Аскар болаларни кафтилизда кўтартасак арзийди. Ойбек, О. в. шабадалар. Сизни юмалатармидим, айман. Фақат кафтимда кўтараман. С. Анорбоев, Оқсой. Терим машинасини кафтимизда кўтаридаиган вақт келди. Ҳ. Нурий.

КАФТДЕК, -дай 1 Кафт каби. Барака топгур ер тузувчи ташкилотлар турли туман техникаларини ишга солиб, майдонни кафтдек текислашибди. Н. Сафаров, Чўл лочини.

2 Жуда кичик, кичкина. Мана шу жилғанинг оғзизда кафтдек келадиган дўнг бор. С. Анорбоев, Оқсой. Бойнинг ўғиллари бир тан бўлиб, менга кафтдай ер, бир тийин нул бер маслики очиқча айтишиди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Яққол. Шербек турган жой баланд бўлгани учун ҳам бутун Академия шаҳарчаси кафтдай кўринади. С. Анорбоев, Оқсой.

КАФШ [ф. қашш – оёқ кийими; кавуш] эск. кт. айн. кавуш. Анвар бир оз ёнбошлиғандан кейин, яна ўрнидан турди, кафшини кийиб келиб, эшикни очди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

КАФШДЎЗ эск. кт. айн. кавушдўз. Сўз тери эмаски, кафшдўздек сув пуркаб, чайнаб, тортаверсанг. Ойбек, Навоий.

КАХЕКСИЯ [юн. kakos – ёмон, hexis – аҳвол] тиб. Организмнинг очлик ва турли касалликлар оқибатида ҳаддан ташқари озиб кетиши, қисқа вақт ичиди чўп-устуҳон бўлиб озиб кетиш.

КАЧКИЛ [ф. қашқар – гадой ва дарвешлар ёнга осиб ёки қўлда олиб юрадиган қайиқсимон қовоқ (ёғоч) идиш] 1 Бели сиқиқ, қопқоқли, ўйма нақшли челаксимон мисидиши. -Меҳнат ҳам мўъжиза! – деди Робия, качкилга латтага ўраб солинган цинни асбобларни кўтарар экан. Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.

2 айн. кашқул.

КАШАК [ф. қашш – тортиб турадиган нарса] Иморат ёки бошқа қурилишда қисмларни қимирламайдиган қилиб мустаҳкамлаш учун қоқиб қўйиладиган ёғоч; тирагич, тирак. Уста ноилож орқада елка тираб, кашак вазифасини ўтаб қолди. «Муштум».

КАШАЛ I шв. Интизор, зор; хавотирланиш. Тезроқ боринг шу чодирга, Кашал онам сиздай зўрга. Ислом шоир.

Кашал бўлмоқ 1) интизор бўлмоқ. Авазни кўрмоққа кашал бўлиб, бурилиб қўндин. Бало-

гардон; 2) хавотир олмоқ. Кашал бўлманг, бир кун кириб бораман, Бек отамга дарак берманг, бобожон! «Эрали ва Шерали».

КАШАЛ II шв. Узоқ. Жавоб беринг, қалмоқ элга борайин, Кашал элдан бийни олиб келайин. «Алпомиши». Кашал кетган менинг болам ўлдими, Мен бебахтнинг куни охир бўлдими? «Равшан».

КАШАЛ III шв. Ишқал. Қаерга борса, ишни кашал қилиб юради.

КАШАЛОТ [фр. cachalot < порт. cachalote – катта бошли балиқ] Китсимонларнинг тишли, катта бошли бир тури, 60–70 тоннча бўладиган улкан сутэмизувчи денгиз ҳайвони.

КАШАНДА [ф. қашш – тортувчи; чекувчи] Чекишига одатланган; чекувчи. Мен чекмайдиган одамман, лекин сизлар чекишиларинг мумкин. Чекмаса, сухбат юришмайди, дейшиади кашандалар. А. Мухтор, Опасинтиллар..кашандада аҳоли ўртасида тамаки чекмайдиганларга нисбатан рак хасталигига ҷалиниши кўпроқ учрайди. Газетадан.

КАШАНДАЛИК Доимий чекиши, чекишига бериғланлик; чекувчилик. Рангингиз бирам ғалати бўлиб кетибди, бўлди энди, чекманг! Кашандалик ҳам эви билан-да! С. Аҳмад, Ойдин кечалар.

КАШАР Чорва қишилайдиган жойларда чорвачилик ходимлари (чўпон, зоотехник, ветврач кабилар)нинг яшами ва ишлаши учун мосланган бино. Чорвачилик биноларини ремонт қилиши.. яйловларда эса қўй қўрлари ва кашарлар тайёрлаши чорвадорларнинг энг муҳим вазифаларидандир. Газетадан. Чексиз адирлар қор остида мудрайди. Кашарларда ҳаёт қайноқ. Газетадан.

КАШКУЛ [ф. қашқар – дарвешлар садақа йиғиши учун бўйинларига илиб ёки қўлда олиб юрадиган қайиқсимон қовоқ (ёғоч) идиш] тар. Қаландарларнинг хайр-садақа йиғадиган маҳсус идиши. Абдуваҳоб ғазалга қулоқ солиб ўтиргади, қўлидаги тангани қаландарнинг белида осигуриқ қора кашкулга ташлади. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

КАШМИР айн. **кашмири** 1. Не ишларни кампир бунга солади, Гулгун бу айёрдан ўчин олади. Бу дунёдан кашмир фано бўлади. Шундай бўлиб энди айёр ўлади. Фозил шоир.

КАШМИРИ [санск. < Кашмир вилояти номидан] 1 фольк. Айёр, ҳийлакор; сеҳр-

гар. - Сен жодугарми ё бир кашмирими, фириб билан боғлабсан укамнинг қўлуни,— деди. «Нигор ва Замон».

2 Жундан ёки жунга ип ё ипак аралаштириб тўқилган майин мато. **Кашмири чонон.** Кашмири шоҳи. — Ховлида ҳинд кимхобидан тўйн кийган, печи зарҳал кашмири саллани бошига қўйган амир ўзига яқин бўлган амалдорлари билан борардилар. М. Жўрабовев, М. Б. марташибаси.

КАШНЕ [фр. cache nez < *cacher* — бер-китмоқ + *nez* — бурун] Бўйингта ўраладиган камбар рўмол; шарф. **Жун кашне.** — Гулсум ҳар кун дарвоза тиркишидан кўчага мўралар.. иякларини оқ йўлли кашне билан ўраб Элмуроднинг мактабга кетаётганини кўриб қолар эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

КАШНИЧ [ф. *cashier*, *کاشنچى* — кашнич] Ўзи ва уруги овқатни хушхўр қилиш учун ишлатиладиган, бир йиллик сербарг хушбўй ўсимлик, ошкўк. *Ошкўклардан кенг қўлланадиганлари:* кашнич, укроп, раийхон, жамбили, лавр япрони ва бошқалардир. К. Маҳмудов, Ўзбек таомлари. *Бурнимга раийхон, кашничларнинг ёқимли ҳиди кирди.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

КАШОЛ қ. **кашал** I. *Менга кашол бўлманг, бехавотир ухлай беринг десам, қаёқда?* *Мўлжалларидан сал кечиксам, кўчага чиқиб олиб, тонг отгунча ҳам ўтираверадилар.* Н. Сафаров, Катта карвон йўлида.

КАШТА [ф. *cash* — экилган, уруғ қадалган; ишлов берилган] 1 Игна билан тикиб туширилган гул, расм, чизиқ ва ш. к. *Кашта қўлда.. ёки машинада, асосан, мато ёки чармга тикилади.* «ЎзМЭ». У/Фотима] енгларига чироили қизил кашталар тикилган украинча оқ шоий кофта, қора юбка кийган эди. П. Турсун, Ўқитувчи. *Нозик мунчоқлар билан безатилган халтачанинг сиртига каштага ўшатиб тикилган чироили ипак ёзувни Бобур энди кўрди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. -Ўзим ҳам ўйловдим-а, — деди у, қўлидаги кашта тикилган рўмолчаси билан ўзини еллиб. С. Аҳмад, Муҳаббат.

2 Гул, расм, чизиқ ва ш. к. тикилган мато. *Деворларда Тамара.. ўз қўли билан тиккан кашталар.* М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан.

КАШТАДЎЗ Кашта тикувчи. Ҳар хонага зеб беради каштадўзлари, Мехнатидай оромбахшидир ширин сўзлари. Н. Назруллаев.. *каштадўзларнинг ишлари музейларни, жамоат биноларини безамоқда.* «ЎзМЭ».

КАШТАДЎЗЛИК Кашта тикиш иши, қасби; амалий санъат соҳаларидан бири. *Моҳир қўллар, дурадгорлик, каштадўзлик ва бошқа тўғаракларнинг қатнашчилари.. Газетадан. Ўрта Осиёда, айниқса, ўзбек, туркман, тожик аёллари ўртасида каштадўзлик кенг тарқалган.* «ЎзМЭ».

КАШТАЛИ Тикиб гул солинган, кашта тикилган. *Бойлар устларига ипак чонон, чироили каштали чакмонлар кийиб олганлар.* Ж. Шарипов, Хоразм.

КАШТАН [лот. *castanea*] Қорақайинларга мансуб дараҳт ва унинг меваси (ёнғоғи). Эрталаб балконга чиқсанг, рӯпаранғдаги каштан дараҳтида олмахонлар дикир-дикир ўйнаб юради. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

КАШТАЧИ қ. **каштадўз.**

КАШТАЧИЛИК қ. **каштадўзлик.** *Бадиий каштачилик фабрикаси.* — Ўзбек каштачилик тарихини ёритишида мухим фактлардан яна бири.. «ЎТА».

КАШФ [а. *کشف* — очиш, топиш; текшириш] айн. **кашфиёт.** [Йўлдош] Айниқса бу кашф ҳарбий истеҳкомда қўлланиса, зўр фойда келтиришини алоҳида таъкидлади. Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Гоҳ усталар хунарин баён этдингиз, Олимларнинг кашфини аён этдингиз.* М. Шайхзода.

Кашф этмоқ (ёки қўлмоқ) 1) яратмоқ, ихтиро этмоқ; топмоқ. *Радиация химияси атом энергияси кашф қилиниб, ядро нурлари ҳосил қиласиган қўршилалар кўплаб тайёрлана бошлагандан кейингина вужудга келди.* «Фан ва турмуш». *Бу антиқа янгиликни Япониядаги Веседа университети олимлари кашф этди.* «Фан ва турмуш»; 2) бирон қиёфа, ҳолат ва ш. к. ни эгалламоқ, олмоқ. *Ажойиб манзара кашф этмоқ.* — *Демак, ҳаёт у йўғида камол топиб борган, ўсган, ўзгарган, янгилик кашф этган.* Шуҳрат, Жаннат қидирганилар.

КАШФИЁТ [а. *کشفیات* — ихтиро; топилма; кузатиш, изланиш] Текшириш, илмий тадқиқот натижасида, баъзан тасодифан топилган, яратилган илмий янгилик; ихтиро. *Илмий кашффиёт.* Олимларимиз фанни янги кашффиётлар билан бойитмоқдалар. — *Тахмин фан учун жуда зарур.* Ҳамма каштадўзларнинг заминида тахмин ётади. С. Кароматов, Сўнгги бархан. *Олим ўз кашффиётидан ўзи ҳайратга тушиб, ақлдан озишига сал қолди.* Ж. Абдуллахонов, Орият.

КАШФИЁТЧИ Янгилик яратувчи, каашф қилувчи; ихтирочи. Қарийб 40 йилдан бери санъат даргоҳида хизмат қилиб кела-ётган К. Ёрматов.. янгиликлар каашфиётчи-си эканини қатор далиллар исбот этди. Газетадан.

КАШШОФ [а. қашф – очувчи, каашф этувчи; изкувар] 1 эск. айн. пионер 1. Қаёқ-дандир бир татар қиз келиб, яхши ўқийдиган болалардан каашофлар отряди ташкил қилди. А. Қаҳдор, Ўтмишдан эртаклар.

2 кт. Биринчи бўлиб янгиликка қадам босувчи, бирор ҳаракатни бошлаб берувчи. Мўттихон мулойимлик билан давом этди: -Сизга ўшаган кишиларнинг хотинлари озодликнинг каашофлари бўлиши керак. С. Зуннунова, Гулхан.

КАЪБА [а. қубъ – куб; куб шаклидаги иншоот] (К - катта) 1 дин. Мусулмоҳларнинг Маккадаги зиёрат қиладиган, ибодат қиладиган муқаддас жойи. Етти марта Каъба бордим, Йўлларида жафо кўрдим, Макка, Мадинадан келдим, Учрадим шу замон сенга. «Баҳром ва Гуландом».

2 Шахс ёки жойни Каъбага нисбатлайди; энг муқаддас, азиз нарсага нисбатан кўлланади. Дуоғўйим, Каъбам – онам омоними? «Гулихиромон». То кўргунча Каъбам – отам, хайр энди. «Маликаи айёр». Кўктошга бориши керак. Бошиқ ўйл ўйқ. Кўктош – биз учун Каъба! Ш. Холмирзгаев, Қыл кўприк. Нетай, Каъбам, мозорим бўлса юртим, Унга мен бору ўйғимни буордим. Т. Тўла.

КАЪБАТУЛЛО(Х) [а. қубъа – Аллоҳнинг уйи, каъбаси; масжид] айн. каъба 1, 2. Шу каъбатуллонинг ичида ўтириб, ёлғон гапирган одам мусулмон эмас, кишининг қасамига ишонмаган ҳам етти мазҳабда мўмин эмас! [деди Сафар бўзчи]. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

КАЮТА [голл. sajuit] Кемада экипаж аъзолари ёки пассажирлар учун белгиланган туар жой, бўлма, хона. Юлдузкесар кема каютасида тўпланиб, кино кўриб ўтирган фазогирлар экрандаги Эунинг сўнгги хитобини эшишиб, оҳ деб юбориши. М. Маҳмудов, Мангу куй излаб. Талабалар пароходга чиқиши, Ойжамол эса пароходнинг палуба, каюталаридан кўзини узмасди. Ж. Шарипов, Хоразм.

КАЮТ-КОМПАНИЯ [голл. sajuit + фр. compagnie – жамоа(т)] Кемада командирлар

таркиби йигилиб овқатланадиган, дам оладиган ва мажлис ўтказалиган умумий хона.

КАҲКАШОН [ф. қоҳшан – сомон тортувчилар, ташувчилар: Сомон йўли] 1 Осмонда тунда узунасига кўринадиган йўл; Сомон йўли. Термулдим каҳкашонга, тонг жамол очар алвон, Қуёшдан олиб олов. Э. Охунова, Мен тонгни ўйғотдим.

2 Шу нарсага нисбат билдиради (нисбатлайди). Кетма, жоним, айрилиқдан жон безор. Ярим кечака қаҳкашонинг бўлайин. Миртемир.

КАҲРАБО [ф. қаррабо – бир турли сариқ тош] 1 Сариқ рангли, шаффо, ялтироқ, тош қотган елим; смола (зийнат буюмлари тайёрлаш ва иморатларни безашда ишлатилади). Каҳрабодан ясалган муштук. Каҳрабо маржон. Каҳрабо мунҷоқ. ■ Каҳрабо кислотаси чигит мағзидаги мойнинг миқдорини ҳам бир процентга кўпайтириди. Р. Рахмонов, Каҳрабо сири. Домла ҳеч нарса демай, каҳрабо тасбехини ўгириб, аллақайси бир сурани пичирлай бошлади. Ҳ. Фулом, Машъял.

2 кўчма. Каҳрабо рангига ўхшаш, сарғайган, заъфарон. Қишининг элчиси етиб келди. Қаердадир хазонрез изғирин кезиб юрибди. Каҳрабо далалар намиқкан. А. Мухтор, Мўъжизали алнга. Хон жуда золим экан, оти Хонбобо экан, Зулм остида бу элнинг юзи каҳрабо экан. С. Абдулла, Тоҳир ва Зухра. Севги дардидан менинг ҳам бўлди рангим каҳрабо. Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

КВАДРАНТ [лот. quadrans, quadrantis – чорак, тўртдан бир] 1 мат. Доиранинг тўртдан бир қисми, чораги.

2 эск. астр. Қуёш ва умуман юлдузларнинг уфқдан баландлигини, улар орасидаги бурчак масофаларни ўлчаш учун кўлланган қадимий асбоб.

КВАДРАТ [лот. quadratus – тўрт бурчакли] мат. 1 Тенг томонли тўғри тўртбурчак. Квадрат метр. ■ Бодомхон харитага ёнишиб олиб, гўё ундан севикли эрини қидириб топиб оладигандек, нуқталар, чизиклар, квадратларни бармоги билан санаб чиқди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Бир сонни ўз-ўзига кўпайтиришдан ҳосил бўлган сон; иккита бир хил кўпайтивчининг ҳосиласи. Тўртнинг квадрати ўн олти бўлади.

КВАДРАТУРА [лот. quadratura – квадрат шакл бериш] мат. Муайян фигура юза-

си (сирти)нинг квадрат бирлиги билан ифодаланган катталиги. *Ўйнинг квадратураси*.

КВАДРАТ-УЯЛАБ: квадрат-уялаб экиш қ. х. Ургуни даланинг узунасига ҳам, қўндалангига ҳам бир хил, тенг оралиқда жойлаштириб экиш. *Механизатор кадрлар махсус курсда чигитни ва маккажӯхорини квадрат-уялаб экиш агротехникасини ўрганмоқдалар*. Газетадан.

КВАЛИФИКАЦИЯ [лат. qualificatio < qualis – қандай сифатли + facere – қилмоқ, қурмоқ] 1 Муайян нарса, воқеа-ҳодиса сифатини аниқлаш, баҳолаш; уни маълум тоифа, гуруҳга киритиш.

Жиноят квалификацияси ҳуқ. Амалга оширилган жиноий хатти-ҳаракат учун жиноят қонунида кўзда тутилган моддани (жазо чорасини) тўғри қўллаш мақсадида шу жиноий ҳаракатнинг ўёки бу жиноят таркиби белгиларига мувофиқлигини аниқлаш.

2 Муайян меҳнат турига касбий тайёргарлик даражаси; малака, савия; маҳорат даражаси. *Квалификацияни оширмоқ*.

3 Ихтисос, касб.

КВАНТ [лат. quantum – қанча, қанчалик оз] физ. Дискрет (узлукли, айрим-айрим) табиатга эга бўлган физик катталик (ҳаракат, энергия ва ш. к.) ўзгариши мумкин бўлган энг кичик миқдор.

Квант механика(си) Физиканинг атом, электрон, протон сингари жуда кичик массали зарраларнинг ҳаракат қонунларини ўрганадиган бўлими.

КВАРТАЛ [нем. Quartal < лат. quartus – тўртинчи] 1 Йилнинг тўртдан бир қисми, чораги (уч ой). *Йилнинг учинчи квартали. Тўртинчи квартал ҳисоботи. Иккинчи квартал режаси*. ■ Буни биз ҳалқ ҳўжалик планида белгиланган ишларнинг дастлабки кварталданоқ ошириб бажарилаётганлигига.. кўриб турибмиз. Н. Сафаров, Жасоратнинг давоми.

2 Шаҳарнинг бир неча (одатда тўртта) кесишиб ўтган кўчалар билан чегараланган қисми. қ. мавзе. *Шаҳардаги эски маҳаллалар ўрнида кўркам кварталлар.. барпо этиляти*. С. Солиев, Фахр. Йўқ, ақалли ҳар бир кварталда биттадан маҳалла маркази бўлиши керак. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 маҳс. Ўрмон, токзор ва ш. к. нинг йўлкалар ўёки табиий тўсиқлар (мас., дарёлар) билан ажратилган ҳар бир қисми, бўлаги (одатда, чорбурчак бўлади).

КВАРТЕТ [итал. quartetto < лот. quartus – тўртингчи] мус. 1 Тўрт созанданинг чолгу асбобларида чалиши ўёки тўртта ашулачининг ижроси учун ёзилган мусиқа асари.

2 Шундай асарни ижро этадиган тўрт ашулачи ўёки созандадан ташкил топган ансамбль; тўрт кишилик вокал ўёки чолгу ансамбли.

КВАРТИРА [нем. Quartier < лот. quartarius – чорак, тўртдан бир] 1 Катта бинонинг кўпинча бир оиласга мўлжалланган, бир ўёки бир неча хона, ошхона ва б. ёрдамчи бўлмалардан иборат бўладиган алоҳида яшаш жойи. *Квартирамиз бинонинг тўртинчи қаватида*. Янги квартирага кўчиб кирмоқ. ■ *Пўлат қуючи Тургеневнинг квартираси заводнинг орқасидаги икки қаватли ўйнинг биринчи қаватида эди*. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 ҳарб. Кўшинларнинг қароргоҳи. *Полкнинг қишики квартиralари*.

КВАРТИРАНТ с. т. Квартирани ўёки умуман яшаш жойини ижарага олиб турган киши. *Лаълихон Йигиталига кўз қадаб турар, афтидан, ҳовлиларидаги квартирантларининг уйига кетиб қолиши сабаби уни қизиқтириласди*. Д. Нурий, Осмон устунни.

КВАРЦ [нем. Quarz] геол. Ер юзида энг кўп тарқалган, тиниқ, рангиз, оқ, баъзан бошқа ранглардаги кристалик ўёки аморф минерал; кремний оксид. *Минерал кварцларнинг ранги оч кулранг, ахён-ахёнда қорамтилари учар эди*. С. Кароматов, Олтин кум. *Ернинг устки қаттиқ қатлами – литосфера ҳар хил бирикмалардан иборат бўлиб, кварц, слюда каби минераллардан.. ташкил топган*. М. Баҳодиров, Тупроқшуносликдан амалий машгулотлар.

КВАРЦИТ [нем. Quarzit] геол. Асосан кварц ва жуда оз миқдорда бошқа минераллардан иборат тоғ жинси (бинокорликда, металлургия саноати ва ш. к. да ишлатилади). *Илк қалтами норликларнинг иш қуроллари чақмоқтош, кварцит каби тошларнинг ҳар хил турларидан ясалган*. И. Жабборов, Кўхна ҳаробалар сири.

КВАС [р. қисати > қиснуть – «ачимоқ» фл. дан: ачитқи, томизғи] Ундириб янчилган жавдар ўёки арпага арпа уни ўёки нони ҳамда шакар эритмаси кўшиб, ачитиб тайёрланадиган нордонроқ ичимлик. [Мутавалли] Бир коса муздек квас ичиб, юрагининг ўтини сўндириди-да, тўнини елкасига таш-

лаб, гандираклаб ташқари чиқди. М. Осим, Элчилар.

КВИНТА [лат. quinta – бешинчи] мус. 1 Диатоник гамманинг бешинчи пардаси ва биринчи парда билан бешинчи парда оралиги.

2 Скрипка ва б. баъзи мусиқа асбобларининг энг ингичка (овози энг юқори) тори.

КВИНТЕТ [итал. quintetto < лат. quintus – бешинчи] мус. 1 Бешта ижрочи учун ёзилган вокал ёки мусиқа асари.

2 Беш ижроидан иборат ансамбль.

КВИТАНЦИЯ [итал. quitanza < лат. quitantia < quitare – тинчлантироқ; мажбуриятдан озод қилмоқ] Пул, қимматбаҳо нарса ва ш. к. ни қабул қилиб олганлик ёки тўлаганлик ҳақидаги расмий хужжат. *Почта квитанцияси. Квитанция олмоқ.* ■ *Милиционер то штраф квитанциясини ёзиб бўлгунча, сал ўзимни ўнглаб олдим.* С. Аҳмад, Суд.

КВОРУМ [лат. quorum (praeSENTia sufficit) – шуларнинг (қатнашаётганлари етарли)] Бирор бир йиғилиш ёки мажлисда шу мажлис қарорларини қонуний деб топиш ёки мажлисни очиш учун унда қатнашиши шарт бўлган ва қонунда ёки жамоат ташкилоти низомида белгилаб қўйилган иштирокчилар сони. *Мажлисни очиш учун кворум бор.*

КВОТА [лат. quota – ҳар бир кишига тўғри келадиган қисм, ҳисса < quotus – қанча] 1 Бирор бир нарсанинг йўл қўйилиши мумкин бўлган қисми, улуши, меъёри.

Сайлов квотаси Бир сайлов округида бир депутатнинг сайланиши учун зарур бўлган овоз миқдори.

2 Ишлаб чиқариш бирлашмасининг ҳар бир иштирокчиси учун шартнома асосида белгилаб қўйилган ишлаб чиқариш, сотиш, экспорт қилиш ёки импорт ҳиссаси; улуш, қисм, пай.

КЕБАНАК Ичи кигиздан бўлган чакмон, чопон; намат чакмон (кўпинча чўпонлар кийган). Дўкон айвонида чўнқайиб ўтирган кебанак чопонли кишини Аваз олисдан кўрди. С. Сиёев, Ёруғлик.

КЕГАЙ Фидиракнинг тўғини билан гупчагини қўшиб, тутиб турувчи таёқсимон қисмлардан бири. Арава ҳам кўҳна, ямоқ-яқсоқ, фидирак темиридан унда-мунда парча-пурча қолган; кегайлари шалоқ. Ойбек,

Танланган асарлар. Зумрад фидирак кегайлирига оёқларини енгилгина қўйиб, аравага чиқди. Ойбек, Улуг йўл.

КЕДР [юн. kedros – кедр, қарағай] Қарағайдошларга мансуб доим яшил игна баргли дарахт.

КЕЖИМ эск. Уруш вақтида отта ёпиладиган, ўқ ўтмайдиган маҳсус ёпик. Мен.. отларга кежим солиб, бир туман отлиқ наизабоз черик бирла ғанимнинг ўнг қўлидан орқасига ўтиб олдим. М. Осим, Карвон йўлларида.

КЕЗ Вақтнинг маълум қисми; пайт, давр. Баҳор кезлари. Ёшлик кезлари. Ёлғиз қолган кезлари. ■ -Бултур ана шу кезда, – деди Сафар энгашинқираб, – бозорга саккизта бўз олиб тушган эдим. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Йўлчи ҳам бошқа бир кезни мўлжал қилди-да, Шокир ота билан хайрлашиб, эшикка чиқаркан, орқасидан чол сўзлаб қолди. Ойбек, Танланган асарлар.

Кези келганда Фурсатдан фойдаланиб, имконият туғилганда; зарур бўлганда. Ҳар бир қизнинг айтса адо бўлмайдиган қиссаси бор, кези келганда, ёрилиб олмаса, қачон ёрилади. И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Кези келганда, шуни ҳам айтиб ўтиши лозимки, Тешабой.. савдо-гар тоифасидан.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КЕЗАК шв. Кез.

КЕЗИНМОҚ Ўзича айланиб юрмоқ. Назир қўлини орқасига қилганича, яна кезина бошлади. Э. Усмонов, Ёлқин. *Наққош кетгандан сўнг, шоир эшикка чиқди.* Бир оз ҳовлида кезинди. Ойбек, Навоий.

КЕЗМОҚ 1 Айланиб юрмоқ; саир қилмоқ. Ҷўлларда кезмоқ. Шаҳарни кезиб чиқмоқ. Денгиз соҳилида кезмоқ. Дунёни кезмоқ. ■ *Шукуржон қишлоқда бир кун турди, пахтазорларни кезди, онаси билан бувисининг қабрини зиёрат қилди.* О. Ёқубов, Ота изидан. *Ойдин оқшомларда, қишлоқнинг сокин кечаларида Мансур билан жимгина кезишлилар ҳам, кечалари толиқиб.. донг қотиб ухлашларнинг ҳам ажаб бир гашти бор эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

2 қўчма (жонсиз нарсаларга нисбатан) Шундай (айланиш, юриш) ҳаракатда бўлмоқ. Зулмат қуюқлашиб борар, пастак булутлар қоп-қора этакларини судраб, шаҳар устидиа кезиб юрар, ҳамон ўша совуқ, локайд томчиларини пуркар эди. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол. Ачиған май иси кеззган ҳовлиларда шамол-дайди, Ниманидир гўё излаб, хумлар гирдин айланади. Х. Даврон.

КЕЙИН 1 рвш. Шу ёки ўша тобда эмас, маълум вақт ўтгач; сўнг. *Шу китобни кейинроқ ўқииман.* — *Бойваччанинг кимлигини кейин айтаман.* К. Яшин, Ҳамза. Ҳўп, ҳозир тақмасанг, чўнтақка сол, уйнингга яшир, кейин тақасан. Ойбек, Танланган асарлар. Қалтис ўиқилиб, бирон жоий майиб бўлган киши бунинг оғригини ўша тобда эмас, кейин билгандек, Сидиқжон бу можаронинг бутун даҳшатини шу кечаси кўрпага кирганидан кейин билди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Аввалгисининг кетидан; сўнг, сўнгра. *Мадаминхўжа дастурхон солди, нон ушатди, кейин камтакон бир гурскеттими келтириб, пичоқ тортган эди, қовун қарс этиб ёрилди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. Чарос яна йиглаб юборди. Кейин кўз ўнги қоронгилашиб, ҳеч нима кўринмай қолди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 (эгалик ва келишик шакллари билан: **кейинига, кейинида**) айн. **орқа (орқасига, орқасида), кет (кетига, кетида).** Душман юрар мард ўғлоннинг кейинидан. «Ойсулув». Туя, одати бўйича, қудуқдан чеккага қараб юрди, кейинидан жун арқон тортлиб борарди. К. Яшин, Ҳамза. Ақли расо болаларим билади: *Ўқимаган нари, кейинда қолар. Фозил Йўлдош ўғли.*

4 криш. с. Бундан ташқари, шунинг билан бирга, шунингдек; яна. *Агар [қовун] яхши бўлса, ҳалқ еб, сизни дуо қиласди, мен ўзим емайман.* Кейин, ким билади, бир палакдан ҳар хил қовун етишиади.. Уч сўлқавоӣ бераман, ҳўп денг. Ойбек, Танланган асарлар.

5 кўм. взф. (ч. к. билан) Сўнг, кетидан, тугагач, ўтгач. *Ҳаммадан кейин. Ишдан кейин. Овқатдан кейин. Кун ботгандан кейин.* — *Ҳаммага зеҳн солиб ўтирган Сафаров.* Бўтабоӣ акадан кейин ўшанга [Рўзиматга] сўз берди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Сидиқжон овқатдан кейин кўлига газета олган эди, бир мақолани яримлатмасдан, кўзи сузилди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

6 боғл. взф. (ч. к. билан) Сабаб ёки пайт эргаш гапни бош гапга боғлаш учун хизмат қиласди ва сабаб, пайт муносабатини билдиради. *Қўл калта бўлгандан кейин, қаёққа узатасан?* Ойбек, Танланган асарлар. Ёруғ дунёдан умидинг бўлмагандан кейин, дарчанг қийшик турди нима бўлди-ю, тўғри турди нима бўлди. Бунаقا нарсалар.. орзу-ҳавасга боғлиқ. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Бу ишлар бир қадар битгандан кейин, Сидиқжон*

онасини олиб келгани Баҳрободга борди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

КЕЙИНГИ 1 Кетма-кетликда олдингидан кейин турувчи, навбатдаги. *Олдинги арава қай ўйлдан юрса, кейинги арава ҳам шу ўйлдан юрар.* Мақол. — *Раъно кейинги мисрани ўқиб, ўйланиб қолди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. У [Йўлчи] кўзлаган жойига тезроқ етишига ошиқиб, ўткинчилардан сўрар эди: *-Тўпқа ўрагочга яқин қолдими? -Хали бор.* Кўприкдан кейинги гузар. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Кет томондаги, орқадаги. *Араванинг кейинги гилдираги.* Отнинг кейинги оёқлари. — *Шоҳ [нашиша] кейинги оёқлари билан қанотининг устини силади.* А. Қаҳҳор, Башорат.

3 Охирги, сўнгги. *Гуломжон кейинги вақтларда танҳоликка майл боғлаб, мулла-ваччалар сұхбатидан ўзини тортадиган бўлиб қолди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Кейинги янги моделлар ичида ёшларнинг спорт костюми бўлиб, бунга беш қиррали фахрли белги берилди.* Газетадан.

4 Яқинда пайдо бўлган, янги. *Тошкентлик машҳур бир бойнинг хасислиги ҳақида кейинги, ҳали ҳеч кимнинг қулогига чалинмаган латифалар сұхбатга «ранг» бериб турар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Итнинг кейинги оёғи Билиш, ривожланниш жараёнида энг кейинда қолган. Бирор ҳунар-пунар ўргансин. Йўқса, ўзингга ўхшаб, итнинг кейинги оёғи бўлиб қолади. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

КЕЙИНЧА айн. **кейинчалик.** Ҳозирча бошини қайириб олса, кейинча қуйргуни букиши осон. А. Қодирий, Обид кетмон.

КЕЙИНЧАЛИК рвш. Маълум вақт ўтгач, кейинги вақтларда, келгусида. *Кейинчалик бир гап бўлар.* — *Сидиқжон кейинчалик ҳарчанд уринса ҳам, бу тўғрида қоридан бошиқа гап ололмади.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Чамаси, касалхона яқинидаги бу бозорча ўз-ўзидан пайдо бўлган, кейинчалик бир қатор раста қурилиб, устига рангдор пласти масса шифер ётиб қўйилган эди. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.

КЕЙС [ингл. case] Дипломатга ўхшаш япасқи қаттиқ портфель. У қўлидаги кейс билан машинадан бир ўзи тушибди.. Ҳ. Шайхов, Туташ оламлар.

КЕК Бирон нарса таъсирида кўнгилда бўлган, қолган аччиқ-алам, ўч олиш ҳис-

туйғуси. **Кек сақламоқ.** — Боланғизнинг бир марта «дада» деганини эшишсангиз, ҳар қанақа кек эсдан чиқади. А. Қаҳхор, Қўшчи-нор чироқлари. *Салим.* Гулнорга қарши синглисида бўлған зўр кекдан фойдаланиш керакми, ўйқми, кўзини юмиб ўйлай бошлади. Ойбек, Танланган асарлар. Ўзим айтганча, унинг кўнгли юмшоқ, тезгина шахтидан тушиди. Унақа кек сақлашни яхши кўрмайди. Ойдин, Икки кўзи шунда.

КЕКИРДАК 1 Одам ва умуртқали ҳайвонлар нафас йўлининг юқориги қисми. *Ингичка ва ўғон, қалта ва чўзиқ товушлар..* кекирдаклари узилиб кетмайдими бу хўроздарнинг? И. Раҳим, Ихлос.

2 с. т. Бўйиннинг олд қисми; томоқ. Бўйини чўзиб, кўлларини арра қилиб гапиркан, лаблари дўрдайиб, кўзлари ола-кула бўлиб, кекирдагидаги томирлари бўртиб чиқиб кетган эди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. ..буни бир хилватроқ жойда тўғри келтирисанг-у, кекирдагидан хиппа бўғиб, дамини чиқармай қўя қолсанг. П. Турсун, Ўқитувчи.

Кекирдак чўзмоқ Гапига куч бермоқ, бақириб-чақириб гапирмоқ. Янги ер очи тўғрисида муттасил кекирдак чўзадиган ўртоқлар ҳақиқатдан кўз юммоқдалар. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Кекирдагин чўзганича оёққа туриб, Бажарамиз, дейди раис, кўкракка уриб.* А. Пўлат.

КЕКИРИК Ошқозонда тўпланган ҳавонинг оғиз орқали шовқин билан чиқиши. *Мажлис аҳли кекирик, ўттал келса ҳам, куч билан ўзини босиб..* Чўқаевга қулоқ беришди. К. Яшин, Ҳамза. *Тил учида, енг ичиди иш битирадиганларнинг, кекирикка ҳам пора талаб қиладиган нафси наҳангларнинг куни битди.* «Муштум».

КЕКИРМОҚ Ошқозонда тўпланган ҳавонинг қизилўнгачдан оғиз орқали шовқин (овоз) билан чиқармоқ; кекирик чиқармоқ. *Тўлаган энгашиб, дастурхоннинг бир четига соқолини артди, дон тиқилган товуқдай бўйини чўзив кекирди.* А. Қаҳхор, Оғайнилар.

КЕККАЙМА Доим кеккайиб кериладиган. *Ҳалқ кураш «илми»ни яхши билувчи чинакам танти ва баҳодир полвонларни ҳурмат қилган, қадрлаган. Кеккайма, мақтаник, қуруқ полвонлардан кулган.* М. Қодиров, Ўзбек ҳалқ оғзаки драмаси.

КЕККАЙМАЖОН айн. **кеккайма.** Ўз иззатини билмаган кеккаймажонларга ялинишнинг нима кераги бор? Ойбек, О. в. шабадалар.

КЕККАЙМОҚ 1 Гавдани тик, фоз тутмоқ. Баланд бўйли, қирра бурун, келишган ва ҳар доим яхши кийиниб, кеккайиброк юрадиган бу чироғли қоратўри ўигит ўша, Фотимага ошиқ бўйлиб юрган бўйдик ўқитувчи Каримов эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 кўчма Ўзини ҳаммадан юқори тутмоқ, гердаймоқ, мағрурланмоқ. *Кеккайганга кеккайгин бошине кўкка етгунча.* Матал. **Камтар** бўлинг, мағрур бўлманг, кеккайманг, Бир кун хижолатдан сиз қилманг аттанг. Ҳабибий. Бир-биридан тақаббур, бир-биридан кеккайган бойваччаларнинг олдига бу отда боришини ўзига эп кўрмай, дам жўнашга қарор қилар, дам яна айнар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

КЕКЛИ Кеки бор, кек сақлаган. Шундай, у Анварга кекли эди. Шунинг билан бирга, Анварга қарши амалда бир иш қилиш кучидан ҳам маҳрум эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Лекин булар аллақандай аламзада, кекли, доим талвасада. А. Мухтор, Чинор.

КЕКС [ингл. cake (кўпл. cakes)] Сут, ёғ кўшиб оширилган хамирдан кўпинча майиз қўшиб пиширилган шириналлик (одатда кулча ёки пирог шаклида бўлади).

КЕКСА 1 сфт. Узоқ яшаб катта ёшга етган, умрининг охирги босқичини яшаётган; қари. Кекса одам. Кекса аёл. Кекса чинор. *Куёш энди тиғ ёя бошлаган салқин сабоҳда Қорабулоқ қишилогидан бири кекса, бири ёш – икки отлиқ чиқиб келаверди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ана, кекса қайрагоч, унинг тунука том устига энгашган азamat шохи қуриб қолибди. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

2 от Кекса ёшдаги шахс; қария. Кексалар чойхонаси. *Кексалар ўзити.* — Кексалар бўлса, бундай иссиқ ўттиз ўил бурун бўлғанини, ўшандаги ҳам шаҳар товадай қизиб, одамлар атроф чорбогларда жон сақлашганини эслашарди. Мирмуҳсин, Умид. Кексаларнинг айтшишича, бундай пайтларда бирон-бир тепаликнинг устига чиқиб, жимгина қулоқ солиб ётсангиз, ернинг нафасини эшишармисиз. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 кўчма Узоқ йиллардан бери мавжуд, кўп йилларни кўрган; қадимий, эски. Кек-

са билим даргоҳларидан бири. — Ҳар бир халқнинг оғзаки бадиий ижодиёти у халқнинг тарихи қадар кексадир. «ЎТА». Эй, кекса булоқлар, эски қадрдан, Ўйноқи умримдай жўшиб оқдингиз. Гайратий. Шундай ёрқин, шундай ойдин замони ҳам бўлармикин бу жафокаш кекса дунёнинг?! М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Кекса тортмоқ Кексая бошламоқ, кексаликнинг белгилари билиmmoқ. Лекин кунлар ўтиб, Тўти хола ранги синиқиб, кўзлари киртаяётгандай, кекса тортшиб қолаётгандай бўлди. «Гулдаста».

КЕКСАЙМОҚ Кексалик даврига ўтмоқ; қаримоқ. Дунё можаросидан қўй ювмоқчи бўлган бир отага кексайган кунларидан фарзанд додини кўрмасликнинг ўзи ҳам улуғ мукофотидир! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бахтни ҳалол меҳнат билан топган одам.. кексайганда ҳам ҳаёт лаззатини беминнат татийди. Газетадан.

КЕКСАЛИК Умрнинг етукликдан сўнгги, организм фаолияти аста-секин заифлаша борадиган даври; кишининг шу даврга, ёшга хос ҳолати; қариллик. Кексалик даври. Кексалик аломатлари. — Юзини кексаликдан кўра кўпроқ кўргиллар гижимлаб ташлаган бу чол билан у ўтган ўйл бахорда.. танишган эди. А. Қаҳҳор, Томошабоғ. Сал кўполроқ, кексаликка ўйл тутган Қодиров, нима қилишини ва нима дейшини билмай, ўнгайсизланиб, ўрнидан турди. И. Раҳим, Тақдир.

КЕКСАРМОҚ кам қўлл. айн. кексаймоқ. ..айланай, бегим, бизга ўхшаб кексарганини гизда эслаб юрарсиз. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Бирдан қалбим кексариб, Қон ҳам қочди юзимдан. Зулфия.

КЕКЧИ Кек сақлайдиган, ўч олиш пайига тушган; адоватчи. Кекчи одам. Ўтакетган кекчи. — Аввалам, мен сиз ўйлаганча кекчи эмасман. Сизда нима айбки, сиздан ўч олсан. Шуҳрат, Жаннат қидирганлар. Ҳа, гап ўттамиизда қолсин-у, Сардороени иззат-нафси зўр, кекчироқ одам, дейишади. Ҳ. Назир, Қўктерак шабадаси.

КЕЛАЖАК 1 сфт. Ҳозирги пайтдан кейин келадиган, келгусидаги. Келажак авлод. — Йўлчи унинг [Гулнорнинг] сўзларини тингларкан, келажак умри, орзулари, умид ва ҳаёллари бир парча доғсиз, туташ нур ичига кўриниб кетди. Ойбек, Танланган

асарлар. Гўзалим, баҳтимиз олдинда, Келажак кунларга назар сол. Т. Тўла. Самимилик қизларнинг келажак ҳаётларида энг зарур фазилатидир. «Саодат».

2 от Ҳозирги пайтдан кейин келадиган замон, давр; келгуси. Ким ҳақлигини келажак кўрсатади. — У мактабда ҳамма фанлардан «аҳло» олиб ўқир, ҳар фаннинг ўз фазилати борлигини билар, лекин келажакда ўзини қайси бирига бағишилашни билмасди. П. Қодиров, Уч илдиз. Ўтмишу келажак бир зум ёнма-ён, Гоҳи паст, гоҳ баланд бўлиб сурингай. А. Орипов, Йиллар армони. Ким мозийдан ўғирапкан юз, Юз ўғирап ундан келажак. Х. Даврон.

3 Келгусидаги ҳаёт, тақдир, истиқбол. Шаҳарнинг келажаги. — [Гулнор] Илгари ҳам баъзан ўз келажагини ўйлаган вақтларда, баҳтили ҳаёт манзарасида Йўлчининг онасини ҳам кўрар эди. Ойбек, Танланган асарлар. Шеробод шаҳри ўйл сайин барқ уриб ривожланмоқда. Унинг келажаги порлоқ. «Фан ва турмуш». Ўртқоқ Аҳмедов бу қишлоқнинг тарихини, кейинги бир ўйл ичига қилинган ишларни, «Қўшчинор»нинг келажагини гапириб берди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

4 Келгуси, истиқболнинг рамзи; истиқболни белгиловчи шахс ёки нарса. Ёшлар — келажагимиз. — Турли соҳалардан бадиий ижодга отланиб кириб келаётган ёш талантлар адабиётимизнинг келажагидир. Газетадан.

КЕЛАСИ Ҳозиргидан кейинги, бундан кейин келадиган (асосан, вақт ҳақида). Келаси ҳафта. Келаси ой. — Одатда, у бир газал айтар, келаси анжуманда шоури замонлар мазкур газалга назира боғлар эдилар. С. Сиёев, Ёруғлик.

Келаси замон тлиш. Ҳаракатнинг нутқ вақтидан кейин бажарилишини билдирувчи феъл тури (феълнинг шундай маъно билдирувчи шакли).

КЕЛБАТ [ф. كالبد — гавда, тана; гавда тузилиши, кўриниши] шв. Қомат, бичим, қўёға. — Тўламат ака, бутун бошлиқ тўнгизни битта ўзингиз еб қўймагандирсиз, ярим-ёртиси тургандир? — деди келбати Тўламатга ўхшаброқ кетадиган бир ўигит. С. Анорбобеъ, Оқсой. Бола бобосининг улкан келбатини бошдан-ёёқ кузатаркан, бобом ҳаммадан зўр, деган қарорга келди. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча. Оёқ олишлари ва келба-

ти қуйиб қўйғандек отасининг ўзи эди. Н. Қобил, Унтутилган соҳиллар. У ўқланган милтиқдек тикка турибди. Келбатида на ҳайиқиши, на истиҳола. С. Сиёев, Аваз.

Келбат бермоқ Ўхшамоқ, ўхшашлиги бўлмоқ. *Фақат бурнининг пучуқлиги Момоқизга келбат беради.* Т. Мурод, Юлдузлар мангу ёнади. **Келбати келмоқ айн. келбат бермоқ.** Менга келиб гапирдинг Шириннинг отин, Жодугарча келар сенинг келбатинг. «Баҳром ва Гуландом». Кўкдўнан деб жами қалмоқ қаради, Кўкдўнанга ҳеч келбати келмади. «Алпомиши».

КЕЛБАТЛИ шв. Қоматли, бичимли. Аваҳхон билан Ҳасанхон ҳам шер ҳайбатли, ўйлбарс келбатли, қоплон юракли, арслон билакли йигитлар бўлди. «Равшан». Ўй олдиди, офтобрўяди, эллик ёшлардаги келбатли, ялангбоши киши ўтирибди. С. Сиёев, Ёргулик.

КЕЛГИН кам қўлл. Ўзиники эмас, (қаердандир) келган. Эмиш қайнона-келин, Келин – бегона, келгин. Т. Йўлдош.

КЕЛГИНДИ Шу ерлик эмас; ўзга жойдан, бошқа юртдан келган. -Ҳиндистоннинг озодлиги учун келгинди хўжайинлар, очкўз бўриларга қарши сўнгги томчи қоним, сўнгги нафасимгача жанг қилишни улуғ баҳт деб билар эдим, – деди Аҳмад Ҳусайн. Ойбек, Нур қидириб. Кимсан – Сайдтўра мингбoshининг қизи бўлсам-у, бу яшишамагур очкўз, бераҳм бой бир келгинди қашқарликнинг қизини устимга хотин қилиб олса-я? К. Яшин, Ҳамза.

КЕЛГУСИ 1 айн. келаси. Келгуси йил. Келгуси ҳафта. ■ Робия хола келгуси дам олиш куни уларни ўз bogига тақлиф қилди. Н. Сафаров, Танланган асарлар.

2 айн. **келажак.** Сизлар келгусида маданиятли, билимдан кишилар бўласиз. П. Турсун, Ўқитувчи. Чўлни ҳозирги ҳолга келтиргунча биз чеккан машаққатларни келгуси авлодимиз тасаввур ҳам қиломайди. Ш. Рашидов, Янги ер ҳақида сўз.

3 кам қўлл. Кейинги, навбатдаги. Улар.. уч-тўрт қадам юришлари билан, соя яна олдинга ўтиб кетар, келгуси симёғочгача яқинлашган сайин орқага чекинар эди. Ў. Ҳошибомов, Қалбингга қулоқ сол.

КЕЛДИ-КЕТДИ 1 Келиб кетувчилар, одамларнинг келиш-кетиш қатнови (бирор йиғин, тўй, маърака ва ш. к. да йўқлаш му-

носабати билан). Зиёфат ва келди-кетди кечаси алла-паллагача давом этди. Ойбек, О. в. шабадалар. **Келди-кетди бўлиб, Низомжон уч-тўрт** кун Дилдор билан бафуржаси учраша олмади. С. Аҳмад, Уфқ.

2 Умуман, муайян жойга одамларнинг давомли тарздаги келиш-кетиши; келиб-кетаётган одамлар. Дўкон айвонларидағи устунларга суюнган азаматлар дам-бадам эснашиб, шундай ёғингарчилик кунлари ҳам қишлоқ марказида авж оладиган келди-кетди, савдо-сотиқни томоша қиласидар. П. Турсун, Ўқитувчи.

КЕЛИ шв. Ўғир. Хотин жўхорини туйиб бўлди, уни келидан тогорачага солаётib дўнгиллади: -Ҳавасга анор ейди дейсиз, шекилли. А. Қаҳҳор, Анор. Адолат ўғирдастани келидан олди-да, Қамчига дарвоза олдидаги аравани кўрсатди. Ҳ. Фулом, Машъал. Холдон момо ана шу майсаларни келига солди. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

КЕЛИБ-КЕЛИБ Одатда, ўйланмаган, хаёлга келмаган ва шу билан бирга маъқул бўлмаган иш-ҳаракат, воқеа, ҳодиса ҳақида эканликни қайд этади; охири, ниҳоят. **Келиб-келиб тўй** куни қор ёғди. ■ –Мана, бекачим, – деди кулиб Тўйбека. – Анови кунги ёш меҳмонни сенга мақтасам, аччиғландинг, аммо келиб-келиб буқун сени ўшанга бердилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. [Фоғир:] Мен ҳали ҳасратимни, дардимни келиб-келиб сизларга айтдимми? Ҳамза, Бой ила хизматчи. Жуман кутимаган саволдан ўзини ўйқотиб қўйди. «Нега келиб-келиб менга тиқилини қилипти», дегандек атрофдагиларга аланглаб олди.. А. Мухтор, Туғилиш.

КЕЛИМ кам қўлл. Келиб турадиган даромад, фойда. Башарти бирор кун келим канда бўлиб қолса, Исломга ҳаммаёқ қоронғу бўлиб кетади. «Муштум». Гар бўлса нодон элим, Авж олиб тургай келим. Ҳамза, Танланган асарлар.

КЕЛИН 1 Янги турмушга чиққан ёки чиқаётган қиз. Янги келинларнинг уйи одатда безатилган бўлади. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. [Заргаров:] Менга қаранг, ука.. Күёв билан келин менинг олдимда, ҳозир боради. Регистрация қилинг, бўлак гап ўйқ.. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлилар.

Келин кўрмоқ 1 этн. ҳайит-байрам кунлари янги тушган келинни кўриш учун боромоқ (ёш қизлар ҳақида). [Нури] Ҳар ҳайит уч

кунгина ясаниб-тусаниб. «Келин кўриши»га юрар эди. Ойбек, Кутлуг қон; 2) келинли бўлмоқ, ўелини уйлантироқ. *Вой, оғзингизга ёр, ўелим!* Келин кўрадиган куним ҳам бормикн! А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Келин қилмоқ** с. т. Ўғлига хотин олиб бермоқ. -Келин қилгани бисотда ҳеч нарса борми? -Бисот дейсиз, менинг бисотим сизлар-да, ўелим! А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Ўғилнинг хотини (қайнота ёки қайнонага нисбатан). [Фотима:] *Мана шу Марасулни туққанимда, «Шу ўғлим катта бўлса, хотин олса, келининмнинг ҳеч ишига аралашмайман», деб ният қилганман. Худо ниятимга етказди.* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишилар. Қайнона-келин бир дақиқа чамаси кўришиб қолдилар. А. Қодирий, Утган кунлар.

3 Уканинг хотини (ака ёки опага нисбатан). Зиёдилланинг ўз оиласида шу вақтгача содир бўлган кўнгилсиз ҳодисаларни ҳам, ўз келинининг бебош бўлиб кетганини ҳам ҳазм қила олмаслиги турган гап эди. Х. Фулом, Машъал.

4 Ўзидан ёш бўлган қариндош ёки яқин кишининг хотини ва шу хотинга мурожаати билдиради. [Гапга] *Ҳайдар ота аралашиб: -Келин рост айтадилар. Менга қаранг, келин, ўргонгизиз менга сизни олиб келишини жуда тайинлаган.* А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

Келинни келганда кўр, сепини ёйганда кўр Кўрмасдан, билмасдан олдиндан хукм чиқарма, деган маънода ишлатиладиган мақол. **Келинни келганда кўр, сепини ёйганда кўр, дейишади.** Олиб келмагунингизча, ишонмайман. Ойбек, Танланган асарлар. **Қизим, сенга айтаман, келиним, сен эшит** Бирор гап-сўзни тўғридан-тўғри «эгаси»га эмас, балки унга эшиттирган ҳолда, ўзгага айтишни билдирувчи мақол. *Унинг назаридаги, бу гаплар унга қаратса, «қизим, сенга айтаман, келиним, сен эшит» тарзида айтилас-ётгандек* эди. Т. Алимов, Совфа.

КЕЛИНБАРОН айн. келинтушди.

КЕЛИНЛИ Келини бор; ўелини уйлантирган. Ахир ўғил уйлантириб, келинли бўлдингиз, янги келиннинг қўлини кўрсатай ҳам демайсиз! А. Қодирий, Обид кетмон.

КЕЛИНЛИК Келинга, келин даврига хос нарса ва ш. к. Келинлигига жуда гўзал эди. — Бу келинчак келинлик даврини суриш ўрнига сув ташиди, ҳовли супурди, кели туиди. К. Яшин, Ҳамза. Офтоб ойимнинг:

«Нега қирқ кокил қилмайсан?» деб сўрашига: «Қизингиз энди қизлик давридан ўтиб, келинлик даврига кирди..» деб кулади [Кумуш]. А. Қодирий, Ўтган кунлар. [Нигоранинг] Келинлик либослари музга айланаб, баданини совитиб юборгандек бўлди.. С. Аҳмад, Пойқадам.

КЕЛИНКЎРДИ, келинкўрар этн. Туркӣ халқларда, жумладан ўзбекларда никоҳ тўйининг эртасига кўёвнинг қариндошлари, танишлари, қўни-қўшнилари иштирокида ўтказиладиган янги келинчакни кўриш одати.

КЕЛИНОЙИ 1 Аканинг хотини (ука ёки сингилга нисбатан). [Нури].. тагин дадамга, акаларимга гапирманг бу сирни. **Келинойиларим ҳам зинҳор эшитмасин.** Ойбек, Танланган асарлар.

2 Ёши ўзидан катта бўлган қариндош ёки яқин кишининг хотини ва шу хотинга мурожаати билдиради. *Агар шу гапларга қаттиқ ишонсанглар, Қумри келинойи, мен ҳовлингизда қололмайман [деди Онахон].* А. Муҳтор, Опа-сингиллар. [Унсин] Қаддини кўтариб, жасур боқди Шарофатхонга: -Келинойи, акам бирорининг томини тешиб қамалган эмас ё бирорининг ҳақини еган эмас. Ойбек, Танланган асарлар.

КЕЛИНПОША Келин с. эркл. шакли.

КЕЛИНСАЛОМ этн. Никоҳ кунининг эртасига эрталаб келинни кўёвнинг отаонаси ва бошқа яқинларига салом қилдириш маросими. *Бунга.. ёр-ёр, ўлан, байт, келинсалом.. кабилар мансуб.* «УТА».

КЕЛИНГУШДИ этн. Келиннинг келиши ёки уни олиб келиш муносабати билан кўёвнинг уйида бўладиган тўй, тантана, зиёфат маросими.

КЕЛИНЧАК Келин 1 с. кичр.-эркл. шакли. Элмурод билан Алексей йўл четида, чилдирмага муғли қўшиқни жўр қилиб, келинчакни узатиб бораётган аёлларга қараб туршиди. П. Турсун, Ўқитувчи. Бир қаршиликдан дуторни севаман. Бир қўшни келинчакдан ўрганган эдим. Ойбек, Танланган асарлар.

КЕЛИСОП шв. Ўғир дастаси, ўғирдаста.

КЕЛИЧА шв. Уй-рўзгорда ишлатиладиган (қанд, мурч ва ш. к. лар туйиладиган), одатда металлдан ишланган кичик ўғир; ҳовонча.

КЕЛИШГАН 1 Келмоқ фл. ўтг. зам. 3-ш. шакли. Мехмонлар кеча келишган.

2 Қадди-қомати чиройли, хүшбичим. *Келишган йигит. Қомати келишган қиз.* [Муаттар:] Сен уйғитни күрмабсан, дүнега келмабсан. Қалам қош, қурарай күз, бир келишган, бир келишган эди. Н. Сафаров, Шарқ тонги. *Бу тор, таранг кийимда унинде келишган қомати янада бүртиб турарди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

КЕЛИШИК : келишик категорияси тли. Отнинг ва отлашган сўзларнинг бошқа гап бўлакларига муносабатини кўрсатувчи шакллари ва шу шаклларга хос грамматик маънолар бирлиги (тизими). *Бош келишик. Тушум келишиги. Келишик шакллари.*

КЕЛИШИМЛИ айн. келишган 2. Розиқ жоннинг жўралари ҳам ўзига ўхшаш келишмли кишилар экан. Роза ҳангамалашдик. И. Ўқтамов, Хикоялар.

КЕЛИШМАГАН 1 Келишмоқ фл. ўтт. зам. шакли. *Мөхмөнлар ҳали келишмаган.*

2 Ўринсиз, ножўя. Келишмаган савол.
Келишмаган ҳаракат. Келишмаган гап.

3 Ярашмайдиган, беүхшов, хунук. *Би-
чими келишмаган кийим.*

КЕЛИШМОВЧИЛИК Фикр, тушуниш, дунёқарааш ва ш. к. да бир-бирига мос эмаслик, қарама-қаршилик. *Иккى ўртада келишмовчилек, низо бошланганды эса ҳақли-гина билib, қўпполлик қилар, бироннинг дилини оғритиб қўйганини сезмай қоларди.* С. Кароматов, Сўнгги барҳан. *Оиласдаги келишмовчилек сабаблари чуқур очиб берилган, болаларнинг тирик етим бўлиб қолишига айбдор ота-оналарнинг башараси фоши этилган ўткир мақолалар берилса.* «Муштум».

КЕЛИШМОҚ 1 Келмоқ фл. бирг. н. Улар овдан кеча келишиди. — Одамлар пойғада ютиб чиққан чавандозга эргашгандай кетимиздан келишар, бир-бирларига гап маъқуллашарди. М. Мансуров, Ёмби.

2 Ўзаро маслаҳатлашиб, маълум бир фикрга (хулоса, битим ёки қарорга) келмоқ. *Молнинг нархини келишиб қўймоқ. Шартлашувчи томонлар ўзаро келишидилар.* ■ *Баширжон бирпасда шунча режани хаёлан тушиб чиққач, сангтарош билан келишиб, қўл ташлашиди.* Н. Аминов, Суварак. *Давлатимиз бирон катта ишга қўл урар экан, олдиндан ота-хондар билан келишади.* «Фан ва турмуш».

3 Муносиб түшмөк; ярашмоқ. Бу гаплар айнұқса сиз билан менә көлішмаса ұам, аз баройи мени ташлаб күйганиңиздан айтдим.

А. Қодирий, Үтган күнлар. Ҳамма жоий хүп келишгап үзига, *Ишонинглар мендай подшо сўзига. «Гулнорпари».*

4 Айрим сўзлар билан қўлланиб, «мос тушмоқ», «тўғри келмоқ» маъносини билдиради. Кетмон тутишга одатланган дагал қўллар ишна ушлашга, қатим тортишга келишмаганидан дикқати ошган Охун, бир кўзини қисиб давом этаркан, товуши шангиллади. Ойбек, Танланган асарлар. Қаҷондан бери у газетхон, гапдон, самовар тўрида ўтириб чой ичадиган ва Сидикжоннинг тили келишимайдиган, ақли етмайдиган гапларни айтиб, ҳаммани оғизга қаратадиган бўлди? А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Утган ҳатларимда кундошим билан муросамиз келишимай турганини кулгулик тарзида ёзган эдим. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

5 кам құлл. Үшшамоқ. Жамолинг үшшайды осмонда ойға, Кошинг келишибди құлингда ёйға. «Баҳром ва Гуландом».

КЕЛИШТИРМОҚ 1 Келишмоқ фл. орт. н. Тарафкашларни бир-бира билан келишитирмок.

2 Ўрнига қўймоқ, қойил қўлмоқ, ўринлатмоқ, ўхшатмоқ. -Мен шу тўғрида газетага бир мақола ёзсанми, деб ҳам ўйлаган эдим, - деди Заргаров, - лекин келишитиролмасман деб қўнг қўлмадим. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишилар.

КЕЛИШУВ 1 Келишмоқ 2 фл. ҳар. н. Келишувга кўра, қозикалон гўё аҳли уламонинг фикрини билдирган бўлди. С. Сиёев, Азаз.

2 Ўзаро маслаҳатлашиб баён этилган фикр, хулоса, қарор; битим, шартнома. *Оғзаки келишув. Келишув түзмөк. Келишув-га эршишок.*

КЕЛИШУВЧИЛИК Ўз манфаатини кўзлаб муросага келиш, рози бўлиш, қўшилиш; муросасозлик. *Юзхотирчилик, келишувчиликни безгакдан ҳам ёмон кўраман. «Муштум». -Ишлар кўп, — деди ниҳоят бошқарма бошлиғи келишувчилик оҳангида. «Ўзбекистон кўриқлари».*

КЕЛМОҚ 1 Юриш, учиш ҳаракати ёки транспорт воситалари билан сўзловчига қарама-қарши томон (жой)дан сўзловчи турган томонга, жойга йўл олмоқ, йўналмоқ; шу томондаги бирор жойга етмоқ; зид. **кетмоқ, бормоқ.** *Поезд келянти (поезд келди). Тошкентга мәхъмонлар келянти (мәхъмонлар келди). — Кечак бир кампир телевизор-*

ни қолдираётіб: «Тезроқ тузатиб беринглар, бүгүн-әрта неварам аскарлықдан келади».. – деб илтимос қылган. Т. Ашурор, Оқ от.. кулранг шляпа кийган, қора күзойнак тақсан, гавдали бир киши ариқ ичидан Талъат билан ёнма-ён келарди. Ў. Ҳошимов, Қалбиннга қулоқ сол. Ёлғиз ўзим бир четда турган эдим, секин олдимға келди. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Сүзловчи бўлган, турган жойга ёки сўзловчи томондаги жойга етмоқ, шу жойда ҳозир бўлмоқ; зид. **кетмоқ, жўнамоқ**. Ёз фасллари дехқончилик қилади, саҳар кетиб, кеч келади. М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Нимага келипти?.. қани бери кел-чи. Ярашгани келиптими?* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

3 Вақт маъноли сўз ёки сўз бирикмаси билан қўлланганда, шунингдек, вақт билан мантиқан боғлиқ нарсани билдирувчи сўз билан қўлланганда, шу сўз ёки сўз бирикмаси ифодалаган пайт, фурсат, замон ва ш. к. нинг етганлигини, бошланишини билдиради, «бошланмоқ», «етиб келмоқ», «етишмоқ» маъносини билдиради. Яхши замонлар келди. Сиз орзу қылган кунлар ҳам келади. Баҳор келди. Экин мавсуми келди. — Ўзи ҳам, пайти келиб, мана шу қизлардай дугоналари билан яйраб-яшнаб, қийқириб ўйнай олармискин? Ў. Ҳошимов, Қалбиннга қулоқ сол. Экин даврига ҳали бор экан, деб яна бир оз мизғиб ўйғонсан, куз келибди. «Муштум». Ўзини кўрсатиб қўядиган фурсат келганини сезиб, дона-дона қилиб тушунтиришга кириши. К. Яшин, Ҳамза. Бир қаришликдан дуторни севаман. «Кўп чалаверма, бузилиб кетасан,» – дер эди онам бойёши, айтгани келди. Ойбек, Танланган асарлар.

4 Ж. к. даги айрим сўзлар билан қўлланганда, шахснинг шу келишидаги сўз билдирган иш, нарса ҳодисада тўхташини, шундай нарса-ҳодиса юз беришини билдиради. Бир тўхтамга келмоқ. Шундай хуросага келмоқ. — У ўйлаб-ўйлаб, бир фикрга келди шекилли, анча енгил тортиб: «Ҳаҳ, шунчалик осон гап экан-а».. деб илжайиб қўйди. К. Яшин, Ҳамза. Муқаддам анжомларини ишгаштириб бўлгунча, бир қарорга келди-ю, ҷақирди. Ў. Ҳошимов, Қалбиннга қулоқ сол.

5 Ж. к. даги баъзи сўзлар билан қўлланганда, шу сўз билдирган иш, нарса-ҳодисага ўтиш, навбат шунга келганлик маъносини билдиради. Энди *Бутанинг усти-*

даги анови гапга келсак, бу түхмат гап. С. Аҳмад, Ҳукм. Энди бояги ҳўқизга келайлик. «Чалпак ёққан кун»... пахтани нима учун кузда сотмай, ёзда сотаётганига келсак, бунинг тагида гап кўп. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

6 Ч. к. даги айрим сўзлар билан қўлланганда, иш, нарса-ҳодисанинг шу келишик шаклидаги сўз билдирган шахс ёки нарса томонидан бўлишини (амалга ошишини) билдиради. Сидиқжоннинг ранги бўзарби кетди.. -Бунақа қўшмачилик сизлардан келади.. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Менимча, Қоратой ака, Шокир ота, бутун кулфатлар турмушининг ёмон тузилганидан келади. Ойбек, Танланган асарлар.

7 Ўзи бирикib келган сўз ифодалаган нарсанинг юзага келиши, юз бериши, кўзгалиши маъносини билдиради. Раҳми келмоқ. Ҳаваси келмоқ, Завқи келмоқ. Газаби келмоқ. Гайириги келмоқ. — Маҳмуданинг хўрлиги келиб, кўзида ёш ҳалқаланди. Ў. Ҳошимов, Қалбиннга қулоқ сол. Унинг [Кумушини] юзини ўтиб тушган сув томчилари билан ариқ ҳаракатга келиб чайқалди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Кичик поччамнинг жуда иззатли бўлиб кетганига катта поччамнинг ғаши келади, лекин билдирамайди. С. Сиёев, Ёруғлик.

8 Ўзи бирикib келган сўз билдирган ҳолатнинг бўлиши маъносини билдиради. Голиб келмоқ. Маъқул келмоқ. Малол келмоқ. — [Отабек] Чиқиши билан нари эшикдан Содиқ ҳам кўриниб қолди-да, Отабек билан тўқнаш келди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

9 Нумератив сўзли бирикмалар таркибida эвази нумеративли сўзга эваз бўладиган миқдорни, шунга бериладиган (келадиган, олинадиган) нарсани билдиради. Бу пулга уч метр атлас келади. — Косибнинг бир ҳафталиқ ишига бир ҳалта дон келади. Ойбек, Танланган асарлар.

10 Қиёс мазмунли бирикмалар таркибida тенглик, шунча келиш маъносини билдиради. Бир қоп картошка 100 кило келади. — Оёгини ёрукқа тутган эди, худди бош бармоғининг тагида гугурт чўпидай келадиган тикан ёнламасига санчилиб турганини кўрди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Кўзимни очсан, ўзимга иккита келадиган галварсдаи ўигит ерда думалаб ётибди. С. Сиёев, Ёруғлик.

11 -ган қўшимчаси шаклида (**келган**) ч. к. даги сўз билан қўлланиб, шу сўз билдириган белги, ҳолатга мойиллик, ўхшашлик маъносини билдиради. **Қорачадан келган.** — **Олдинги қаторда.. ўрта яшар аёл билан сий-рак сочлари оқарган, тўладан келган киши ўтиради.** Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Чекка сочларига оқ оралаган, бўйи ўртадан келган буғдойранг хотин аввал эрига салом берди. М. Исмоилий, Фаргона т. о. Содик аканинг ёши қирқлардан ошган, ўзи қотмадан келган бўлиб, атрофдагилар билан тез тил топишиб кетар экан. О. Мўминов, Хибондаги уч учрашув.

12 2-ш. буйруқ майли шаклида (**кел, келинг**) дъяват, ундашни билдиради. **Кел, қўй, тангрининг молини шайтон қизғанади.** Қани, олишиб ўтиринглар. К. Яшин, Ҳамза. **Кел, шуям бир қувонсин!** Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

13 Ёрд. фл. взф. 1) шв. боғлама вазифасида «**бўлмоқ**» маъносида қўлланади. **Эшакнинг юки енгил келса, ётагон бўлар.** Мақол. Сутсиз сигир сузагон келар. Мақол. — **От жонивор жуда эсли келади.** М. Исмоилий, Фаргона т. о. ; 2) -ти қўшимчали феълнинг шахс-сон шакли (-тим, -гинг, -гиси) билан қўлланиб, истак-ҳоҳиш ифодалайди. **Кетгим келяпти.** Айтгиси келяпти. — **Ёдгор** ундан кўз узмай ўтиаркан, негадир гаплашгиси келди шу топда. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Аҳмадларни тезроқ учратиб, шодлигини баҳам кўргим келади.** С. Сиёев, Ёруглик; 3) равишдошнинг -а(й), -(и)б қўшимчали шакллари билан қўлланиб, ҳаракатнинг йўлакай, давомли бажарилиши каби маъноларни билдиради. **Келишингда хабар ола кел.** **Хотираларни ёзib келяпман.** — **Юнусали ота шу кунгача уларнинг борди-келди гапларига аралашмай чидаб келди.** С. Аҳмад, Уфқ.

Баланддан келмоқ қ. **баланд.** **Ўлдими ун-дай қилиб.** Симу зарни кўргандан кейин.. **Башарти жуда баланддан келиб, тарҳашлик қилиб туриб оладиган бўлса, баҳридан ўтиб қўя қоламиз-да, шунгаям ташвиши?** К. Яшин, Ҳамза. **Баланд келмоқ** қ. **баланд.** **Тўғри гапни айтсан, баланд келди.** **Бароридан келмоқ** Юришмоқ, яхши натижали бўлмоқ. Ишимиз бароридан келди. — **Ниҳоят, тўртмини куни ов бароридан келди.** А. Қаҳҳор, Асарлар. **Бас келмоқ** қ. **бас.** **Юр,**

Асқар, унга ит бас келсин, директорга айт-тамиз. Ё. Шукуров, Уч савол. **Бўш келмоқ** қ. **бўш.** **Агар Аҳмад охунга бўш келсанг борми.. шон-шавкатингга путур етиб, сўзинг ўтмас чақадек бўлади-қолади.** К. Яшин, Ҳамза. **Гап келганда, отангни аяма** Ўри келганда, ҳақ (бор) гапни айтишдан қайт-масликни билдиради. **Ёв келдими** Шошқалоқлик билан ҳаракат қилишининг ўринисиз-лигини қайд этади. **Аммо Мирзакаримбўй ҳар хил жавоб берди.** Бир гал: «**Қўя тур-чи, ёв келдими, ёлғиз қизинг, вақт-соати келганда узатарсан..**» — деди. Ойбек, Танланган асарлар. **Жони бўғзига (ёки ҳалқумига) келмоқ** Сабр-чидам охирги чегарасига етган-ликини қайд этади. **Беш ишлдан бери ўлпонни бермайсан, солиқни тўламайсан, ўигум деса, жонинг бўғзингга келади, ўлакса!** М. Исмоилий, Фаргона т. о. **Кўпга келган тўй** Бирор иш, нарса-ҳодисанинг барчага бирдек тегишили эканини қайд этади. **-Кўпга келган тўй дейсизми?** — киноя билан илжайди чол. — **Бе! Маҳалламда уч ўғиллilar бор, беш ўғиллilar бор.** Ҳаммаси тип-тинч. Ойбек, Танланган асарлар. **Тили гапга келмаслик** Қаттиқ кўркув, ҳаяжон, руҳий ёки жисмоний зарба, касаллик натижасида сўзлай олмаслик. Эшон сал ўзини йўқотаётди. **Тили гапга келмай галдиради.** С. Аҳмад, Ҳукм. **Тили гапга келмади, мажсолисзлик билан яна кўзларини юмди.** С. Зуннунова, Кўк чироқлар. **Тилга келмоқ** Гапиришга тушмоқ, гапира бошламоқ. **Ниҳоят, ўғлига енгиллик бериш ниятида Ҳожи тилга келди.** А. Қодирий, Ўтган кунлар. Уч-тўрт дақиқалик сукутдан кейин **Отабек тилга келди.** А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Тўғри келмайди** Маъқул эмас (маъқул бўлмасликни қайд этади). «**Оёқ босиши биланоқ йўқлаб бораман**», деб жазм қилган эди, оёққа босганидан кейин ўйлаб қараса, тўғри келмайди. А. Қаҳҳор, Асарлар. **Эпақага келмоқ** қ. **эпақа.** **Нимасини суриштирасиз, мулла ака, хўжайинлар орасидан эпақага келадиганини қидириш анқонининг тухумини қидириш билан баробар экан.** Ойбек, Танланган асарлар. **Ўзига келмоқ** 1) хуши ўзига келмоқ, эс-хуши тикланмоқ. **Беҳуш ётган бемор икки соатдан кейингина ўзига келди;** 2) эс-хушини йигиштириб олмоқ. Уни кабинетда нималарни эшишарканман деган савол қўйнарди, у ўқитувчилар хонасида бош қотириб ўтирад экан, секре-

тарь қиз, «ичкарига киаркансиз», дегандан кейин ўзига келди. «Гулдаста». **Құлдан келмоқ** Удасидан чиқмоқ, қила олмоқ, бажара олмоқ. Құлымдан шунча иш келар экан, даданғ ҳәттің қарында нега «берсанг – ейман, урсанг – ўламан», деб ўтирган эканман. А. Қаҳхор, Қүшчинор чироқлари. **Агар құлымдан келса, ачиб ва ёниб турған юрагимни сенға очиб күрсатар** әдім. А. Қодирий, Ўтган күнлар. Энди бундан бүён ҳақимни ҳеч кимга бермайман. «Дард» деса, «ўл!» деб тура бераман. Нима қиласиз, құлнанғыдан нима келади? П. Турсун, Ўқитувчи. **Құл келмоқ** Талаб-әхтиёжга яраб иш бермоқ; түгри келмоқ. Балқим бу тушунча кимларға діріп келар, балқи уларнан манбаатларига хизмат қиласы. К. Яшин, Ҳамза. Үқимаганинг ҳам яхши бұлған экан. Бу ҳұнар әрқакларга құл келади. Н. Сафаров, Танланған асарлар.

КЕЛТИРМОҚ 1 Келмоқ фл. орт. н. **Үйга келтирмоқ**. Чеккисини келтирмоқ. **Ғазабини келтирмоқ**. **Ғашини келтирмоқ**. — Ҳокимнинг зуғумли бүйруги халқни ғалаёнга келтирди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Фикрини құвватлаш, исботлаш учун құшымча фикр айтмоқ ёки бошқа кишининг фикрини құшиб айтмоқ. **Мисол келтирмоқ**. Цитата келтирмоқ. **Далил келтирмоқ**. — **Жомийнинг шыны ва фазилати түгриқида Навоийнинг шу сұзларини келтирмак** киғоядир. Ф. Үулом, Тарихий муносабатлар.

Имон келтирмоқ қ. **имон**. **Дам худога имон келтириб**, **дам әүтәлиб**, бирор әшикдан кирди. П. Турсун, Ўқитувчи. **Калима келтирмоқ** қ. **калима**. **Беймон кетма**, дейман. **Қани, калима келтир!** К. Яшин, Ҳамза. **Кифтини келтирмоқ** Қойил құлмоқ, жуда ўрнинг құймоқ. Ҳар қандай ишни киғтини келтиради. **Шак келтирмоқ** қ. **шак**. Яна буларга шак келтирдім. У. Исмоилов, Сайланма. **Қирон келтирмоқ** қ. **қирон**. **Мана бу түгни Ҳазрат Али Карбало даштида коғирларға қирон келтирғанларда күтариб чиққанлар**. К. Яшин, Ҳамза.

КЕМА Сувда сұзадиган, юк ва йұловчиларни ташиш, балиқ овлаш, илмий-тадқиқот, спорт, сәйәхәлик ва ҳарбий мақсадлар учун мұлжалланған қурилма. **Балиқчилар кемаси**. **Юк ташиш кемалари**. Ҳарбий кема. — ..юк ортылған кемалар бу кенг сұнъий аңхор орқали Амударёға борар, ундан Орол дегизиге түшиб, Фаззолига кетарди. С. Си-еев, Ёруғлик.

Зангори кема Пахта териш машинасі. **Йұлнинг иккі четидаги уммондек бепоён пахта** далаларыда зангори кемалар сұзмоқда. Газетадан. **Кемага тушганинг жони бир** Бир мақсадда бирға ҳаракат қылувчилар яхшиликни ҳам, ёмонликни ҳам бирға баҳам күрадилар, деган маънони билдиради. Эмин Ражабов ўзини яна полка тағига олмоқчи әди, **Нормат ушлаб қолди**: -Дадил бұл, ўртоқ, кемага тушганинг жони бир! И. Раҳим, Чин муҳаббат. **Космик кема** Космосда учиш учун махсус ишланған қурилма. 1960 йыл 19 ағасту куни иккінчи космик кема Ер йүлдоши орбитасига учирildи. Ҳ. Шокирова, Парвозлар. **Ҳаво кемаси** Дирижабль, оғир самолёт. **Ҳаво кемаси охиста** учиб боряпти; самолёт салони оддий иш күнідек гавжум. Газетадан.

КЕМАКАШ айн. **кемачи**. Кемакаш учун туман қаттық бүрөндан ҳам хавфлироқдир. Ж. Абдуллахонов, Тұғон.

КЕМАСОЗ Кема қурувчи мутахассис. **Тонг отиши биланоқ дурадғорлар, кемасозлар** ишга кетдилар. М. Осим, Карвон йүлларыда.

КЕМАСОЗЛИК Кема қуриш иши, шуннингдек, кема қуриш ҳақидаги фан. **Кемасозлик институти**. — ..кемасозлик заводы ишчиларынинг ығилишида мингдан ошиқ киши қатнашиди. Газетадан.

КЕМАЧИ Кемани башқарувчи киши; кема билан дарёдан киши ва юк ўтказиши ёки ташиш билан шүгүлланувчи киши. **Дарё бүйінде кемачи ығитлар** Мұқимиңға хүшкабар еткәздилар. С. Абдулла, Мавлоно Мұқимий.

КЕМИК Илик сүяги, япалоқ сүяклардагы ёғ-тұқымалар. Яна бундай тұқымалар нағисимон сүяклар ичидаги илик, япалоқ сүяклар орасидаги «мизик» ва «кемик» деб аталаувчи ёғлардан ҳам иборат бұлади. К. Махмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

КЕМИРМОҚ 1 Қаттиқ нарсаны тиши билан қириб, ушатиб майдаламоқ; ғажимоқ. **Суяк кемирмоқ**. — **Уч-түрт яшар сапсарық қызча пүсты арчилған сабзи кемириб турибди**. П. Турсун, Ўқитувчи. **Бирининг юёқ кийимнинг** юз ярмини сичқон кемирған, бириңнинг юзи тағчармға ёпишиб кетган. Ойбек, Танланған асарлар.

2 құйма Таталаб қийнамоқ, азоб бермоқ (рухий кечинмалар ҳақида). **У минут саин** юрагини кемириб кетаётған бу дардан ҳеч кимга айта олмас.. әди. А. Қаҳхор,

Кўшчинор чироқлари. *Нигоранинг илк бор «Шер ака» деганини эшитганида, баданини кемираётган оғриқни ҳам унтиб, аллақандай ширин, қайноқ бир ҳиснинг зўридан маст бўлган эди.* С. Анорбоев, Оқсой.

КЕМИРУВЧИ 1 Кемирмоқ фл. сфдш.; кемирадиган. Куртларда капалакларнидан фарқ қиласидиган кемирувчи оғиз аппарати бўлади. *«Зоология».* Шубҳа кишини кемирувчи, ҳаёт томини оғуга айлантирувчи энг ёмон нарсадир. А. Эшонқулов, Оила баҳти ҳақида.

2 к. кемирувчилар.

КЕМИРУВЧИЛАР Сутэмизувчиларнинг ўсимликлар, уларнинг меваси, дони билан овқатланадиган энг катта туркуми (курак тишлари яхши ривожланиб, овқатни кемиришга мосланган бўлади; мас., қўён, каламуш, сичқон). *Сувсар кемирувчиларга қирон келтирган бўлса ҳам, уй парандаларига тегмайди.* Газетадан.

КЕМИРЧАК *анат.* Одам ва ҳайвон организмидаги эгилувчан ва қаттиқ бириктирувчи тўқима; тоғай. *Бурун кемирчаги.* ■ *Беморга янги кемирчак қўйиш.. оддий операция бўлиб қолди.* Газетадан.

КЕМПИНГ [ингл. camping < camp – лагерь бўлиб жойлашмоқ] Автосаёҳатчилар учун қурилган, чодирлар, кичик уйчалари ҳамда автомобилга техник хизмат кўрсатадиган жойлари бўлган ёзги оромгоҳ.

КЕМТИК 1 Предметнинг учган, синган, кертилган, бузилган, нураган жойи. *Санам боғ адогидаги кемтикдан ошиб, эгаси кўчиб кетиб, ҳувиллаб қолган қўшни боққа тушди,* Ш. Холмирзаев, Тўлқинлар. *Дарҳақиқат, унинг чап қулоги кемтик.* Ўқ олиб кетган. С. Аҳмад, Ҳукм. *Суна четидаги ўчоқда, қоп-қорайиб, жўмраги кемтик қумғон қопқоқни кўтариб, бақир-бақир қайнарди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

2 кўчма Етишмайдиган, тўлмай қолган жой; етишмовчилик, камчилик, нуқсон. *Бунақа аёл билан умрининг охиригача яшаб бўладими? Ҳаётнинг нуқул кемтик томонини кўради.* С. Нуров, Нарвон. *Фақат ҳисобкитобингизда эмас, ишларингизда ҳам чалкашликлар, кемтиклар бор..* Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

КЕМТИМОҚ Бир томонидан, чеккасидан узиб, учирив олмоқ; шу тарзда йўқ қилмоқ, камайтирмоқ, қисқартмоқ. Авж

олганини чеканка қилиб, кемтиб турман. Шуҳрат, Олтин зангламас. *Ерга ер қўшиш ўрнига уни кемтиш, ташлаб қўйиш, қўриққа айлантириш уят-ку, ахир.* Газетадан.

КЕМШИК Бир-икки олд тиши тушган ва ўрни очиқ қолган. Кемшик бола. ■ [Кампир] Холдор билан Кимсаннинг ўйғоқлигини кўриб, ерга чўкка тушди, кир рўмолининг учини кемшик оғзига солди. А. Мухтор, Туғилиш. *Норможининг ҳозир ёши олтида, Бироқ чоллар каби кемшик бечора.* Ф. Фулом.

КЕНАС с. т. эск. Князь. .. Тошкентда қаттиқ ер қимирлаган экан. Гўртдаги (город – шаҳар) кенаснинг ўйи ҳам қулаган экан. Мирмуҳсин, Умид.

КЕНГ 1 Ичи, ич ҳажми, сигими, сатҳи катта. Кенг ўй. Кенг майдон. Кенг пайкал. Тор жойда ош егандан кенг жойда мушт еган яхши. Мақол. ■ *Ичкари-ташқари данғиллама ҳовли.* Ичкари ҳовлининг саҳни кенг. Ойбек, Танланган асарлар. *Одамлар.. саҳнга кенг давра қуриб ўтирилар.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Тоғ этагин тутуби ётар кенг пахтазор.* «Гулдаста».

2 Эни, кўндаланг ўлчами катта; энли, сербар. Кенг ўйл. Кенг дарё. Кенг барғли ўсимликлар. ■ *Орасидан қўқонарава бемалол юрадиган кенг, узун ишкомлар икки танобдан ортиқроқ ерни ишғол этган.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Ўлчами мўлжалдагидан катта; катта келадиган, бемалол сиғадиган (кийим ва унинг қисмлари ҳақида). Кенг түн. Кенг шим. Кенг енг. ■ [Мингбоши] Кенг, оппоқ сурп яктагининг барларини.. икки ёқча ёйиб, сеқин-секин лапанглаб борди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

4 Тарқалиш, қамров доираси катта; қўп нарсани ўз ичига олган. Кенг имкониятлар яратмоқ. Кенг истеъмол моллари. Ишнинг кўлами ниҳоятда кенг. ■ *Муҳокама қилинган масала юзасидан кенг қарор қабул қилинди.* Газетадан. Актриса ўз қаҳрамонини кенг фикрли, салобатли, ишчан, олижаноб.. иффатли аёл сифатида тасвирлайди. Газетадан.

3 кўчма Мехр-мурувватли, яхшиликни аямайдиган, кўпчиликка бирдек муносабатли. Кенгга кенг дунё, торга тор дунё. Мақол. ■ *Холам қўли очиқ, кенг, Овқатни улашар тенг.* Қ. Муҳаммадий.

Феъли (ёки кўнгли) кенг айн. кенг 3. Валижон деган вакилимиз.. феъли кенг одам эди-

да. С. Абдуқаҳдор, Санамай саккиз дема. **Қўнгил кенг бўлса, ҳужра ҳам саройдай.** Газетадан. **Юраги кенг** 1) унча-мунчага ғам емайдиган, ташвиш тортмайдиган. **Юрагингиз мунча ҳам кенг бўлмаса, кўзингизга уйқу келганига ҳайронман.** А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари; 2) айн. **феъли кенг.** Аҳмаджон командирнинг машқ қилдиришга шошилмаганидан ҳам кўра, дам олишга ижозат берганига ҳайрон бўлиб, «мунча ҳам юраги кенг одам экан!» деб қўйди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

КЕНГАЙМОҚ 1 Ичи ёки сатҳи катталашмоқ; кенг бўлмоқ. **Кўча кенгайди.** Уй кенгайди. **Пахта майдони кенгайди.** ■ Унинг гапи оғзида қолди, кўзлари хиёл кенгайиб, ним очиқ лаби титради. П. Қодиров, Уч илдиз. **Ўнқон борган сари кенгайиб борарди.** Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

2 Қамров доираси ортмоқ, катталашмоқ. **Иш кўлами кенгаймоқ.** ■ **Тиббиёт муассасалари тармоғи йил сайин кенгайиб, замонавий техника билан тобора яхшироқ жиҳозланмоқда.** Газетадан. **Жиноятчилар гурӯҳининг сафи кенгайиб борарди.** «Муштум».

КЕНГАШ 1 Бирор иш, ҳаракат юзасидан фикр-мулоҳаза, йўл-йўриқ; маслаҳат. **Кишининг бошига бир иш тушгандা, дарров бирорвдан кенгаш ва ёрдам сўрайдир.** А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Болаларнинг кенгашни билан икки бўзни кўтариб, шом пайтида мирзонинг ўйига бордим.** А. Қодирий, Мехробдан чаён.

2 Ўзаро, биргаликдаги муҳокама; шундай муҳокама мажлиси; ғигилиш. **Ишлаб чиқариш кенгаси.** ■ **Тўмарис жсанг кўрган доно чоллар, аёлларни чақириб, кенгаш ўтказди.** М. Осим, Карвон йўлларида. **Ана шу Бойгузардаги бир бойнинг ўйида маҳфий гуруҳнинг кенгаси бўлди.** С. Сиёев, Аваз.

3 Бирор корхона, муассаса, жамиятнинг фармойиш ёки маслаҳат берувчи органи. **Оқсоқоллар кенгаси.** Ўзаро **Иқтисодий Ёрдам Кенгаси.** Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Ҳафсизлик Кенгаси. ■ ..правление **Ўрмонжонни ҳосилот кенгасининг раиси қилиб тайинлади..** А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

КЕНГАШЛИ с. т. Кенгаш билан бўлган, кенгаш билан қилинган. **Кенгашли тўй тарқамас.** Мақол.

КЕНГАШМОҚ 1 Биргаликда муҳокама қилмоқ, ўзаро маслаҳатлашмоқ. **Амирзодам,**

буғун отлиқ сайрга чиқмоқчи эдингиз, хоним ҳазратларининг тақлифларини барча беклар билан кенгашиб кўрurmиз. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Энди бизларни жойлаштиринг, эртага ҳалқ билан кенгашамиз. А. Мухтор, Чинор.

2 **Маслаҳат олмоқ,** маслаҳат сўрамоқ. **Сен уйингга бориб, отанг билан кенгаш, болам.** **Ота рози – худо рози.** С. Сиёев, Ёруғлик.

КЕНГАШЧИ Маслаҳат берувчи, маслаҳатчи. **Қушбеги Отабекнинг бу гапларидан яхшигина тараффудга тушган эди, аммо Азизбекнинг оталиғи ва кенгашчиси бўлган Юсуфбек ҳожининг ўғли бўлиши унинг миясини қотирган..** эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

КЕНГЛИК 1 Эн ўлчами, сатҳнинг катталиги. **Шаҳарнинг кенглиги.** Уйнинг кенглиги. **Кўчанинг кенглиги.** ■ **Майдон икки таnob кенгликда бўлиб, жануби қутидор ва қўйинисининг иморатлари.. ҳам шунга ўхшаш иморатлардан иборат** эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Бу жой тепалик ўртасида бўлиб, кенглиги ярим гектардан ортиқ эмас** эди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 **Очиқ,** кенг бўшлиқ. **Заргаров ўша томонга, олис уфқларга ястаниб ётган кенгликларга тикилганча қолди.** А. Мухтор, Бўйонларда бордек ҳаловат. **Йигирмадан ортиқ ёш чавандозлар тоғ бағридаги кенгликда у ёқдан-бу ёққа қувлашар..** эди. Мирмуҳсин, Меъмор.

3 **геогр.** Экватордан меридиан бўйлаб кетган ва градуслар билан ифодаланган масофа (ердаги пунктлар ўрнини белгилаш учун хизмат қиласи).

Жанубий кенглик Экватордан жануб томонга кетган ва градуслар билан ифодаланган масофа. **Шимолий кенглик** Экватордан шимол томонга кетган ва градуслар билан ифодаланган масофа.

КЕНГ-КОВУЛ Кенг-мўл (асосан, жой ва кийимга нисбатан) **Дўқони ҳам кенг-ковул** экан. Ойбек, Болалик. **У[Мария].. сочиши турмаклаб, хонаки, кенг-ковул кўйлак** кийиб олган эди. А. Мухтор, Чинор.

КЕНГУРУ [ингл. kangaroo < Австралия аборигенлари тилида «гапингизга тушунмадим» деган ибора] Австралияда тарқалган, сакраб юрадиган ҳалтали сутэмизувчи ҳайвон.

КЕНГЧИЛИК с. т. Мўлчилик, маъмурчилик.

КЕНДИР қ. **кандир.**

КЕНЖА 1 Энг охирги фарзанд, энг кейин туғилған ўғил ёки қиз. *Лутфинисо эрининг давлатидан мумкин қадар күпроқ қўпоприб, шу кенжаса арзандасига сарф қилиш учун уринар эди.* Ойбек, Танланган асарлар. Кенжаса ўғил Сайфулла билан кенжаса қиз *Мастуррабиби, айон олдига келган, уст-боши ниҳоятда кир Элмуродга жирканч билан тикилиб турадилар.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Бир турдаги нарсаларнинг пайдо бўлиш, юзага келиш кетма-кетлигига кеънгиси, сўнгиси; кейнги, сўнгги. *Кенжаса шогирд. Кенжаса куёв.* — 1978 ўйлабаҳорида кенжаса хўжаликда.. Ш. Р. Рашидов пахтакорлар билан самимий сухбат қилиб, қимматли маслаҳатлар берди. «Ўзбекистон кўриклиари». Шу пайт эшикни секин очиб кириб келган Содиқжон бойваччанинг кенжаса хотини Шаҳзодаҳон уни ширин хаёллар қучоғидан юлиб тортиб олди. К. Яшин, Ҳамза.

3 Кенжаса (эркаклар исми).

КЕНЖАТОЙ 1 Кенжаса с. кичр. -эркл. шакли. Кенжатоимиз ҳар куни ўиғлаб қайтади. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 с. т. Бола, гўлдак, кичкинтои.

КЕННОЙИ с. т. Келинойи. Ўзбек ойим ўрта эшикка бориб етмаган ҳам эди, нариги ёқдан қўшинининг боласи югуриб кириб қолди: — Севинчи беринг, бек буви, кеннойим келдил! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ёдгорнинг уйланганини Тамила кеннойингиздан эшишиб, азбаройи ачинганимдан сизга айтдим. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

КЕНТ [сурд. қант, қант — уй, хонадон] эск. Маълум хусусияти билан шаҳар ва қишлоқдан фарқланиб турувчи, аҳоли яшайдиган жой; шаҳарча. [Йўлчи:] Эшиштган бўлсангиз керак, ҳозир кўн шаҳарларда, кент, қишлоқларда камбағал халқ ўз ҳақини даъво қилиш учун шайланмоқда. Ойбек, Танланган асарлар. Чўлкувар архитектор ва инженерларимиз бир вақтлардаги сардобалар ўрнида сўлим манзилгоҳлар, янги кент ва шаҳарлар барпо этмоқдалар. Ш. Рашидов, Янги ер ҳақида сўз. Кўндири мамлакатда кентлар, овуллар. А. Орипов.

КЕПАК 1 Буғдой, жўхори каби донлар тортилганда (ун қилинганда), улардан чиқадиган пўсти ва ун бўлмаган дон чиқитлари. — Нонларингиз ичидаги нега сомон кўп? — деди Шокир ака. — Сомон эмас, арпа унининг кепаги, қўлтиғи, — деди Қулмурод. С.

Айний, Куллар. Ойимхон.. очдан ўлмаслик учун эртадан кечгача кир юваб, ҳақига бир коса кепак олиб, нон қилиб еган. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 с. т. Қазғоқ. Гап шу ерга келганда, Берди Аминович.. бошларини қашиб қолдилар. Елкаларига кепак ёғила бошлади. «Муштум».

КЕПАТА шв. Қиёфа ҳолати (одатда ёмон, аянч, ачинарли аҳвол). У.. наожот ўйлани бутунлай ўйқотган киши кепатасида ўтиради. С. Аҳмад, Ойдин кечалар. Паранжили хотин ўғлининг заҳил юзини, озиб кетганини кўриб, ўиғлаб юборди: — Вой, айланай болам-ей! Жон болам-ей! Сени қандай кепатага солибди-я бу золим! М. Исмоилий, Фарфона т. о. ..хумордан чиққунча калтаклашибди. Тагин бир кепатада ташлаб кетишганини айтинг! Э. Аъзам, Кечикәётган одам. Шамол ҳамма нарсани ўз ҳукмига олади.. Истаган кепатасига солаверади. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

КЕПКА [фр. керп] Эркакларнинг гардишсиз, олди соябонли юмшоқ бош кийими. Илҳомжон жаҳи билан кепкасини бостириб олди. Н. Аминов, Ёлғончи фариштлар.

КЕПЧИК Ёғоч гардишга хом тери қопланган, фаллани елпиш, совуриш учун ишлатиладиган рўзгор буюми. Ўзгай қизнинг олдига бир кепчик гуруч билан бир кепчик мошини қўйиб кетибди. «Зумрад ва Қиммат».

КЕРАГА Ўтовнинг четангага ўхшатиб ишланган девори. Шамол кучайиб ўқирмоқда, Шерали ўтирган ўтвов, ёрдам сўраб ялинаётгандай, титраб-тебранар, керагалари зорланаётгандай гижирлар эди. С. Анорбоеев, Шерали. Шабада ўтовнинг керагаларини аста гичирлатади, саратон яйловнинг бошини айлантирадиган эпкинини олиб келади. А. Мухтор, Чинор.

КЕРАГИЧА рвш. Талаб этилган миқдорда, талаб этилган даражада. [Ўзбек ойим:] Кам бўлса, дарров омбордан керагича олиб чиқ, ундан кейин хамирингга ўзинг қара. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

КЕРАК 1 Талаб-эҳтиёж бор, даркор, зарур. Жой керак. Озиқ-овқат керак. Китоб керак. Бир товуққа ҳам дон керак, ҳам сув керак. Мақол. Туяга янтоқ керак бўлса, бўйинни чўзади. Мақол. — Қишлоқдагиларни боқиши учун пул керак, кийим керак. Ойбек, Танланган асарлар. Агар одам, одам

бolasiga ўхшаб умр кечираман деса, унга кўп нарса керак бўлар экан. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Эрд. с. взф: 1) феълнинг -(и)ш кўшимчали шаклига бирикиб, тасвирий шаклни ҳосил қилади ва ўзи бирикиб келган сўз билдириган ҳаракатни бажариш лозим бўлган ҳаракат эканлиги маъносини билдиради. Айтшиим керак. Хабар олиш керак. Дам олиш керак. — Ҳозирги кунда илм-фанинг бирор ўйналишида етук мутахассис бўлиш учун фаннинг бошқа ўйналишиларини ҳам чуқур билиш керак. Газетадан. Ёшлар.. уламолар олдида адаб сақлашлари керак. Ойбек, Танланган асарлар; 2) феълнинг шарт майли шакли билан бирикиб, гумон, тахмин, эҳтимоллик маъносини билдиради. Келса керак. Бисса керак. Айтса керак. Чироъли бўлса керак. Ширин бўлса керак. — У, Чароснинг онаси жаҳо устидга шу ишни қилган бўлса керак, деб ўйлаганди. Ў. Ҳошибомов, Қалбиннга қулоқ сол.

КЕРАКЛИ Керак бўладиган, талаб этиладиган; зарур. *Керакли* китоб. *Керакли асбоб*. *Керакли тошнинг оғирлиги ўйқ*. Мақол. — Улар буни варақлаб, керакли газламаларнинг парча-парча нусхаларини кўриб танлайдилар. Ойбек, Танланган асарлар. Ҳўжаликка керакли бинолар.. муддатидан анча бурун битди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

КЕРАКСИЗ Кераги йўқ, талаб этилмайдиган; ортиқча. *Кераксиз* идиш. *Кераксиз нарсалар*. — [Тантибойвачча] *Кераксиз бўлса ҳам, тантилик учун ҳар хил овқатлар, ичимликлар буюорди*. Ойбек, Танланган асарлар.

КЕРАМЗИТ [юн. *keramos* — лой, гил; тупроқ] Лойсимон жинсларни ўтда тоблаб (пишириб) олинадиган, шағал, чақиқ тош ёки кум кўринишида тайёрланадиган ғовак курилиш материали.

КЕРАМИКА [юн. *keramike* (*techne*) — кулолчилик (санъати) < *keramos* — лой, тупроқ] 1 Табиий лойларни юқори ҳароратда пишириш йўли билан сопол, чинни идишлар, нақшли нафис буюмлар ишлаб чиқариш ва шундай иш санъати. *Керамика заводи*. — *Риштон керамика заводининг маҳсулотлари ўйлай сайнин кенг шуҳрат қозонмоқда*. Газетадан.

2 Табиий лойни пишириш йўли билан ясалган буюмлар. *Керамика буюмлари*. —

Ўзбекистон архитекторлари биноларни рангли керамика ва нақшлар билан безашида ҳалқнинг анъанавий усулларидан ўз ижодларида кам фойдаланмоқдалар. Газетадан.

КЕРГИ 1 Каштачилик асбоби; чамбар, чамбарак.

2 Нарсалар орасини очиб, кериб қўйиш учун ишлатиладиган икки томонлама тиргак. Шунда дадам бақатеракнинг шохидан кесиб, сигирнинг оғзига керги солса, шиши қайтарди-қоларди. Х. Тўхтабоев, Сариқ девни миниб.

КЕРИК 1 Ораси очиқ, керилган; тешиклари катта. Мирҳожи боши юмалоқ, катта бурнининг катаклари керик.. гердайган бой. Ойбек, Улуғ йўл.

2 кўчма ўзига бино қўйган; талтайган, керилган. Мана бугун ҳам мингбошининг керик хотини.. «Итваччаларини эргаштириб чиқмасин, бирар сук, бирар ифлоски болалари», деганини эшишиб, бормади. М. Исмоилий, Фарона т. о.

КЕРИЛМАЖОН айн. *керилмачоқ*.

КЕРИЛМАЧОҚ с. т. Доим керилби мақтандиган, ўзига бино қўйган. *Керилмачоқ одам*. — Роҳила.. керилмачоқ ўигит билан от чопишиб кўришига руҳсат сўраган эди, капитаннинг бароқ қошлари чимириди. А. Мухитдин, Ҳ. Тожибоев, Оташ қалбли қиз.

КЕРИЛМОҚ 1 Кермоқ фл. ўзл. ва мажҳ. н. Абдулвоҳид, ёё бошидан совуқ сув қўйган-дек, сесканиб кетди, қирра бурнининг катаклари керилди. Ойбек, Нур қидириб.

2 кўчма Мақтандомоқ, гурурланмоқ, талтаймоқ. Султонов энди ҳар қанча керилса, кўкрагини баланд кўтарса арзирди. М. Мансуров, Ёмби. Ишин дўндириб қўйиб керилингки, бошқалар қойил қолсин-да. «Муштум».

КЕРИШМОҚ 1 Кермоқ. фл. бирг. н.

2 Увушиб қолган аъзони ўз ҳолига келтириш учун гавда ва қўл-оёқни чўзиб ҳаракатлантиримоқ, кермоқ. Ўйғонгандан кейин ҳузур қилиб бир керишиди. — Оқшом салқинидан увушган танасини ҳаракатга келтириш учун керишаётган жангчининг елкасига панжаси билан қоқиб: -Кетдикми, Дехқонбой! — деди.. бир жангчи. Н. Сафаров, Жангчи шоир. Алиохун ўрнидан туриб, кенг, сертук кўкрагини қавартиб керишиди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 шв. **керилмоқ 2**. Бекор керишганлар аҳмоқ бўлади. «Алпомиш».

КЕРКМОҚ Бир оз кўпчиб кўтарилимоқ (юз, қовоқ ҳақида). Қовоғи керкибди.

КЕРМОҚ Икки томонга тортиб, орасини очмоқ, йирмоқ. *Маҳкам ака ботинкани қўлига олиб, дастасини кериб берди.* Р. Файзий, Сен етим эмассан. *Бегубор осмонда бир калхат қора қанотларини кериб, бўйини чўзиб, аланглаб юрибди.* А. Муҳиддин, Ҳ. Тожибоев, Оташ қалбли қиз.

Кўкрак кермоқ қ. кўкрак. Қошини кермоқ 1) қошини кўтармоқ; 2) таажжубланиб қарамоқ. *Кудратнинг дами ичига тушиб кетди, қошини кериб, жавоб кутиб турган Колянинг афтига тик боқолмади.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар; 3) кўчма менсимай қарамоқ; мақтанмоқ. *Керма, манманлик билан, ўрнида турган қошни.* Чустий.

КЕРОГАЗ Иситиш, қайнатиш, овқат пишириш учун мўлжалланган, керосин буғи билан ёнадиган асбоб. *Толибжон кетган шекилли. Йўқса, аллақачон бу ерда чироқ ёқилган, керогазда шўрва ёки бирон егулик қайнаб турган бўларди.* Д. Нурий, Осмон устуни. *Мен икки кило гўшт.. битта керогаз, беш литр керосин оламан.* С. Сиёев, Эркаклар эртаги.

КЕРОСИН [ингл. kerosene < юн. keros – мум] Ҳайдаш ўёли билан нефтдан олинидиган ўткир ҳидди суюқ ёнилғи. Ўчоқ бошида керосин билан шишиасиз ёнаётган жинчироқни ташқари олиб чиқди. С. Айний, Куллар.

КЕРОСИНКА [р.] Иситиш, қайнатиш, овқат пишириш учун мўлжалланган, керосин билан ёнадиган пиликли асбоб. [Сотувчи] Т. Тожиев, Исматовларга икки пиликли керосинкани 10 сўмдан қимматга пуллади. «Муштум».

КЕРТИК 1 айн. кемтик. *Пиёланинг кертиги.*

Кертик қилмоқ Синдириб, учириб олмоқ. *Домлани кўз қирлари билан кузатган ҳолда, бўйрачўнинг бир ёнидан жиндек кертик қилиб, «қўчкор» ясадилар, сўнг иккови «қўчкор» уриштира бошлади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Аппа тиши каби ўсиб, чиқиб турган икки аъзо ўртасидаги кемтик жой. *Барг кертиги.*

КЕРТМОҚ Қирқиб, чопиб майдаламоқ. *Укрон кертмоқ. Отга беда кертиб солмоқ.* ■ *Собир ака ёнидаги паккисини олиб, баргни қуртга мослаб керта бошлади.* Газетадан.

КЕСАҚ 1 Қотган, қуриган лой бўлаги. Ичкаридан ҳам чертиш товуши эшиштилгандан кейин, ердан бир кесак олиб, деразага катта ҳарф билан «мен» сўзини тескари ёэди. С. Айний, Куллар. *Девор устидаги турган ўн икки ёшлардаги бир қиз девордан кесак кўчириб олиб, мулла Норқўзига ўқтади.* А. Қаҳҳор, Майиз емаган хотин.

Теккана тегиб, тегмаганга кесак отади Дуч келганни хафа қиласерадиган, ҳеч кимга тинчлик бермайдиган, уришқоқ, безори.

2 шв. Гувала. *Кесак қаламоқ. Кесак девор.*

3 кўчма Ҳис-туйгуси йўқ, ҳушсиз; ҳеч нарсадан таъсирланмайдиган (кесакка нисбат берилади). -Қиз билан бошлашиб, [Қосимовнинг] уйига кираман, жигига тегаман, қани, рашик ўти бормикан вужудида. Агар фурт кесак бўлса, ўзидан кўрсин, – деди Аҳмад. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. -Ёрмат, одаммисан, отамисан! – деб бақириди элликбоши, – ўл, кесак! Ойбек, Танланган асарлар.

Кесак бўлиб қолмоқ Ҳис-сезгиси, ҳуши йўқолиб қолмоқ; қотиб қолмоқ. «Отиб ўлдириш» сўзини эшиштан Азизий курсига суяганича кесак бўлиб қолди. Ҳ. Гулом, Машъал. **Кесакдан олов** (ёки ўт) чиққандек Бўлмаган, бўлиши мумкин эмас иш юз бергандек. Кесакдан олов чиққандек, умрида ашула айтмаган Абдуваҳоб бирдан: «Фарзанд керакдир ўигитга!» – деб хиргойи қилди-ю, хўнграб ишглайверди. «Муштум». Кесакдан ўт чиқди, деб «Тескари» амаки ҳам хурсанд. С. Сиёев, Ёруглик. **Қоронги уйга кесак отгандек** Фойдасиз, беҳуда. *Бунга [мехмонга] гап уқтириши қоронги уйга кесак отгандек гап эди.* А. Қаҳҳор, Думли одамлар.

КЕСАКИ Эшик ёки дераза ўрнатиладиган чорчўп. *Болтабой, кўзларида жиққа ёш билан эшикнинг кесакисига беҳол суюниб қолган Саодатни кўриб, юрак-бағри эзилди.* Ж. Шарипов, Саодат. Ҳой, биронвинг эшигини бевақт тақиллатма, нақ ўзингини кесакиси билан кўчириб ташлайди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

КЕСАКЛАШМОҚ 1 Қотиб, қуриб, сувизланиб, кесаккабайланмоқ (лой, тупроқ, экин ери ҳақида).

2 кўчма. Сезмайдиган, ҳиссиз (кесак) бўлмоқ. *Ниҳоят, оёғидан совуқ ўтиб, кесаклаша бошлагач, орқасига қайтмоқчи бўлди.* В. Фофуров, Вафодор.

КЕСАТИҚ Қочирим билан, пардалаб масхаралаш, кулиш ёки камситиш; истеҳзо, пичинг. Элмуродга қизнинг сўнгги «сиз ҳали хафа бўлдингизми шунга?» дегани нечукдир кесатиқдай туюлди. П. Турсун, Ўқитувчи. - Ҳаммасини йигиштириб, сизга берган! – Абдусамат аканинг бу кесатиги Тўхтасиновни яна тутақтириб юборди. М. Мансуров, Ёмби.

КЕСАТМОҚ Қочирим сўз, гап, оҳанг билан масхараламоқ, истеҳзо, пичинг қилмоқ. [Хонзода:] *Гоғиржоннинг ошиғи олчи!* Хотин орқасидан бой бўляпти! [Гоғир:] Аяжон, кесатманг! Ўтманган юракка сиз ҳам туз сепманг! Ҳамза, Бой ила хизматчи.

КЕСИК Кесилган. Азизбек мудофеларнинг саломларига жавоб қайтариши ҳам унутиб, кўзини кесик бошларга тикди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. «Қоплон!» десагина, кесик думини ликиллатиб, югуриб келади. Шуҳрат, Жаннат қидиргандар.

Тили кесик Гапиролмайдиган ҳолатни, миқ этмасликни билдиради. Ҳамманинг тили кесик, фақат шипга осилган беданалар уринади. Ойбек, Танланган асарлар.

КЕСИМ 1 Кесилган бўлак (карж, бурда ва ш. к.). Бир кесим нон. — Ҳаёт эса қимтиниб, тортениб, онда-сонда бир кесим қовун олади-да, бир тишлаб, яна коса четига қайтариб қўяди. М. Исмоилий, Фаргона т. о. Жек ҳамон тумшуғини чўзиб, кўзлари мўлтираб ётар, олдидаги сирли косада турган колбаса кесимларига қарамасди. Ш. Холмирзаев, Бодом қишида гуллади.

2 тех. Бирор жисмни текислик билан кесиши натижасида ҳосил бўладиган юза. Силиндрнинг кўндаланг кесими доирадир.

3 тлш. Гапнинг бош бўлакларидан бири; гапнинг асосини ташкил этиб, эга ифодалаган шахс, предмет ва ҳодисанинг ҳаракатини, ҳолати ёки белгисини билдирувчи бўлак.

КЕСИШМОҚ 1 Кесмоқ фл. бирг. н. Куртга барг кесишиди.

2 Йўналишда бир-бирига дуч келиб, тегиб ўтмоқ (йўл, чизиқ ва ш. к. ҳақида). Параллел чизиқлар кесишмайди. — Йўллар кесишган жойда ногоҳ катта машина тўхтади. Ойбек, Қўёш қораймас.

КЕСКИН 1 Узил-кесил тарздаги, қатъий. Кескин мулоҳаза. Кескин эътироҳ. Кескин жавоб бермоқ. — Султон Али Мирзо Ҳўжа Яҳёга қарши кескин чора кўролмайди.

П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Армани уста қора лавҳадаги сўзларни ўчириб, қайта ёзишдан кескин бош тортди. Н. Аминов, Суварак. Жуман жуда кескин гапирмасдан, фикрларини эҳтиёт билан, мулоҳаза шаклида айтишига қарор қилди. А. Мухтор, Туғилиш.

2 Жиддий ва тубли тарзда. Тартибни бузишлар кескин камайди. — Шўрланган тупроқлар қишилк ҳўжалик экинларининг ҳосилдорлигини кескин пасайтириб юбориши ҳаммага маълум. Газетадан. Ёш келин-куёв орасида аввалги хаёлий орзу билан ҳозирги аҳволнинг кескин фарқидан келиб чиққан ноҳуши бир мураккаблик борлигини Ойша бегим ҳам пайқар ва.. ич-ичидан изтироб чекарди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

3 Ҳал этилиши оғир, катта куч ва эҳтиётлик талаб этувчи; жиддий; ҳал қилувчи. Абдурасул кескин курашга тайёрланиши кераклигини тушунди. П. Турсун, Ўқитувчи.

4 Тез юз берувчи ва кучли, шиддатли, қаттиқ (овоз, шамол ва ш. к. ҳақида). Йўлчи кўчага чиқиши билан кескин совуқ шамол қулоқларида ғувиллаб, иғнадай ўткир, майдада қор парчаларини унинг юзига урди. Ойбек, Танланган асарлар.

5 рвш. Жуда тез; бирдан, шартта. Ўқтам ўзини чўл ҳўжайини сезиб, теваракка қарчигай боқиши билан аланглаб, отини истаган ёққа кескин бураган эди. Ойбек, О. в. шабадалар. Исломхўжа кескин бурилиб, фойтунга қараб юрди. С. Сиёев, Аваз.

КЕСКИНЛАШМОҚ Ҳал этилиши қиинлашмоқ, мураккаблашмоқ, кескин тус олмоқ; жиддийлашмоқ; зўраймоқ. Вазият кескинлашиди. Кураш кескинлашмоқда. — ..ҳар икки тараф ўртасидаги вазият тобора кескинлашиб борарди. К. Яшин, Ҳамза. [Кумуш] Ўн беш кун ичидаётк бунча кескинлашган Зайнабнинг ички адоватининг бир ойда қайси даражаларга бориб етишини ўйлар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

КЕСКИНЛИК 1 Жиддий, кескин ҳолат, хусусият. Унинг февлидаги кескинлик.. кўплар муҳаббатини ўзига тортган эди. Мирмуҳсин. Умид.

2 Оғир оқибатларга, тўқнашувга олиб келиши мумкин бўлган мураккаб, оғир ҳолат, зиддият. Ҳалқаро муносабатлардаги кескинлик анча юмишади.

КЕСКИР 1 Яҳши кесадиган, тифи ўткир. Сарғии суяқ сопли кескир пичоқ унинг кўз

ўнгидан ўтди. С. Анорбоев, Оқсой. *Остингда юз алвон ўйнайди отинг, Белингда ярқи-рар кескир пўлатинг.* «Алпомиш».

2 кўчма. Шу белгига нисбатни билдиради; ўткир. *Ўткир кўзи муштумзўрнинг бағрин санчардай, Кескир сўзи синфий кўрнинг қалбин янчардай.* Миртемир. *Йигитларнинг қараши кескир, Қайтаради қилич дамин ҳам.* М. Али, Гумбаздаги нур.

КЕСКИЧ тех. Қаттиқ нарсаларни, мас. тош ёки металл буюмларни кесадиган, қирқадиган асбоб. *Бугунги кунда олмос – пармадир, кескичдир, подшипникларнинг таркибий қисмидир.* «Фан ва турмуш». *Бунга тошилган сон-саноқсиз ҳар хил шаклдаги қиргич, кескич асбоблар далил бўла олади.* И. Жабборов, Кўхна харобалар сири.

КЕСМА 1 Кесиб, қирқиб тайёрланган, ажратиб олинган. *Кесма миљтиқ.* — Бир оздан кейин шоир.. иккита нон ва жуда нафис ишланган гулдор лаганчада кесма ҳалво олиб чиқди. Ойбек, Навоий. *Дастурхон ёзид.. икки коса кесма ош олиб чиқди.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ.

2 мат. Тўғри чизиқнинг икки нуқтаси орасидаги ва шу нуқталарни кўшиб ҳисоблагандаги қисми.

КЕСМОҚ 1 Тиф билан танаси, этини тилмоқ, тилиб ичига кирмоқ. *Бетини устара кесмоқ. Товонини шиша кесмоқ.* — *Қўлингизга нима қилди, Шокирбек? – Пичоқ кесиб кетди.. – Ёмон кесдими?* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Тифли асбоб билан бўлакларга ажратмоқ, бўлакламоқ; қирқмоқ. *Нонни кесмоқ. Қовунни кесмоқ. Қазини кесмоқ.* — *Ҳар вақт мақтайдиган пичоғини қинидан сугуриб, тарвузни кесди.* Ойбек, Танланган асарлар. Зиёдахон шитоб билан урга кесар экан, унга [Сидиқжонга] бир қараб қўйди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

3 Ортиқча, кераксиз қисмни тиф билан олиб ташламоқ. *Ток кесмоқ. Гул кесмоқ.* — *Одатда, кучук боланинг қулоғини, думини кесишади.* Чунки бунинг уларга фойдаси бор. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса. Чўлоқ бўлиб юртимга қайтганимдан қайтмаганим берироқ эмасми?. Қарорим шу: оғимни кесмай-сизлар. Н. Сафаров, Оловли излар. *Оғриса ҳам, ярани ўз вақтида кесиб ташлаган яхши.* А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.

4 Канал, ўйл ва ш. к. қуриш учун ёки ер очиш мақсадида баландликни ковлаб, қа-

зиб, ёриб, орасини очмоқ. *Адирни кесиб, ўйл қурмоқ.* — *Оқбўра олислик қилса, тогни тешиб ўтирамай, кесиб ўтказардик [сувни].* М. Исмоилий, Фаргона т. о.

5 кўчма Бирор жойнинг ўртароқ қисмидан, орасидан тиккалаб ўйл олмоқ, ўйналмоқ. *Ҳуши ўзига келган Бўта, бироннинг кўргонига бемаҳал мўралаб турганидан хижолат бўлиб, толзорни кесиб, орқасига қайтди.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Булар [жангчилар] шағал тўқилган катта ўйлни кесиб ўтиб, адирга томон чиқиб кетаётганда, ботаётган қуёшининг ҳоргин нури рўпарадаги қорли тоғ чўққисини.. бир лаҳза қизартирди-да, сўнди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

6 Баданга (унинг бирор аъзосига) қаттиқ таъсирини ўтказмоқ (асосан, совуқ ҳақида). *Кучли изғирин.. қулоқларни кесади, совуқдан оёқларнинг бармоқлари увшади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Кейин Йигитали, баданларини сув кесиб юборди шекилли, эринибгина қирғоқча чиқиб.. чалқанча тушиб ётди.* Д. Нурий, Осмон устунни.

7 кўчма Орага луқма ташлаб, гапни бўймоқ, тўхтатмоқ. *Йўлчи ҳали гапини битирмаган эди, Мирзакаримбой уни кесди: – Бир терининг ишида қўй неча озиб, неча марта семиради, – деди салмоқланиб бой.* Ойбек, Танланган асарлар.

8 с. т. Белгиламоқ (мас., нархни). Улгуржи савдоғарларга сотиладиган молларнинг нархини Ҳожи Ҳамдам кесиб берарди. М. Осим, Элчилар.

9 с. т. Жазога ҳукм қилмоқ. Суд ўғрини беш ўилга кесди. — [Амаки Фотимага:] Энди эшикдан бир қадам нари жилма, пичоқни тўрт жойингга ураман.. *Кейин, майли, ҳукуматини мени кесадими, осадими, нима қилса қилаверсин!* П. Турсун, Ўқитувчи. Прокурор, отиб ўлдирилсин, деган эди, суд.. етти ўилга Сибирга кесди. Чўлпон, Кечава кундуз.

10 кўчма Пасайтироқ, қайтармоқ, йўқ қилмоқ. *Кун мисдай қизиб кетган, фақат адир ва сойлардан келган шабада куннинг тафтини кесиб, одамларга ором бериб турмоқда.* Х. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Аччиқни аччиқ кесади дегандек, дадасининг бу сўзлари ташқаридағи совуқни кесди шекилли, Сувонжон эшикни куч билан очиб, ўзини бўроннинг қучогига отди. С. Анорбоев, Оқсой.

11 этн. кам қўлл. айн. **кестирмоқ 2.** Лекин маҳалламизда газета ўқийдиган бир

«шумтака» бор, у ҳароми: -Султонбекдек бир давлатманд ўз ўғлини мавлуд тўйи билан кесди, деб газетага ёзаман, – дейди. Ойбек, Танланган асарлар.

Бир кесар Бир марта айтадиган, айтганини қиласидиган ёки қилдирадиган, бир сўзли. -Жуда бир кесар экансиз-ку! – Қобиевнинг сўзини бўлди Фармонқул ака. С. Маҳкамов, Дала тонги. **Йўлни кесмоқ** Тўсқинлик қилмоқ, ғов бўлмоқ. -Фақат тогни тешиб чиқарасанлар, – деб ҳоким ўйлимизни кесиб қўйди.. М. Исмоилий, Фаргона т. о. **Тутган жойини** (ёки жойидан) кесмоқ Ўта ўжарлик қилмоқ, айтганида туриб олмоқ. ..Зулфия Зияева ҳам мана шунаقا, тутган жойини кесадиганлардан. «Муштум». **Отаси** ўз билганидан қолмади, онаси тутган жойини кесди. И. Аҳмедов, О. Толипов, Ким айбдор? **Қўлини кесмоқ** кўчма Ёрдамчисидан (имкониятидан) маҳрум қилмоқ. Бу ғамлар етмагандай, унинг ягона кўмакчиси бўлган шогирдини яқинда бошқа бир уста айнитиб олиб, бечора чолнинг қўлини кесди. Ойбек, Танланган асарлар.

КЕСТИРМОҚ 1 Кесмоқ фл. орт. н. Чол ёш дараҳтни кестирмади. Гулни кестирмоқ. Нархни кестирмоқ. Беш ўилга кестирмоқ.

2 этн. Хатна қилдиримоқ. Бир куни акам ўғлини кестирди. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

КЕТ 1 Бош (олд) га қарама-қарши томон; орқа қисм, орқа томон; орқа. *Машининг кети.*

2 Одам танасининг белдан пастки орқа қисми. *Отилмаган сопқон ҳам бошга тегар, ҳам кетга.* Мақол.

3 (3-ш. эгалик шаклида) Чўзиқ, давомли нарсаларнинг тугайдиган жойи; поёни, охири. *Комила Ўқтамни дастлаб катта боққа олиб кирди.* Кети кўринмаган мевали дараҳтлар қатори таажжубланарли гўзал эди. Ойбек, О. в. шабадалар. *Дада, осмон теги жуда ҳам кенг-а?* Унинг энг кетига ҳеч ким борганми? К. Муҳаммадий.

4 (3-ш. эгалик шаклида) Охири, оқибати, натижаси. Ўқиши – жафоли, кети – вафоли. Мақол. ■ Уч-тўрт кундан бўён булут аримайди. Кети ёмон бўлади, шекилли. Ойбек, О. в. шабадалар. *Ўйланмаган ишининг кети пушмондир.* «Нурали». Бирни учга сотишнинг кети бўлар вой. «Муштум».

5 Нарса ёки кимсанинг юз, бет, олд томонига қарши томон; орт, орқа. *Кетга*

сурмоқ. ■ -Ота.. – деди Майна ўзини кетга ташлаб. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

6 3-ш. эгалик ва ж. к., ў.-п. к. ва ч. к. шаклларида (кетига, кетида, кетидан) кўмакчи вазифасида ишлатилади ва шу келишик шаклларига хос макон, вақт муносабатларини ифодалайди. *Сидиқжон унинг кетида турган онасига қаради.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Иссик чой олиб келди. Кетидан овқатга уннади. Ҳ. Назир, Ёнар төғ. Ҳаял ўтмай Аҳмедов, унинг кетидан Ўрмонжон билан Иброҳимов, Зокир ота кириб келишиди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

Кетига тушмок Пайидан бўлмоқ, таъкиб қилмоқ. Полиция изқуварлари менинг ҳам кетимга тушди. М. Мирҳодиев, Унутилмас лавҳалар. **Кетидан қувомоқ** Бирор нарсага етишиш илинжидат (ҳаракатида) бўлмоқ. Шуҳрат кетидан қувдим, сўз айтдим баландароуз. «Муштум».

КЕТВОРГАН с. т. Ҳар томонлама келишган, жуда чиройли; жуда яхши. Кетворган қиз. Кетворган ўигит. ■ -Ярашибдими? – Майна жилмайганича, ўзини тик тутганча, ундан сўради. -Кетворган, – деди Мадёров ва энгашиб, Майнанинг гимнастёрка елкаларидағи уч бурчакли қизил белгичаларни текширди. Ш. Тошматов, Эрк қуши. Орадан уч ўйл ўтиб, кучук бола жуда кетворган им бўлди. Ш. Холмирзаев, Бодом қишида гуллади.

КЕТГУТ [ингл. catgut – сим, тор; ип] тиб. Қўй, эчкиларнинг ингичка ичакларидан тайёрланган ва жарроҳликда ички чоклар учун кўлланадиган ип(лар).

КЕТМА-КЕТ рвш. 1 Бир-бирининг давомидан, узлуксиз. Имтиҳон бошланади. Ҳар томондан кетма-кет саволлар туша бошлиайди. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ. -Тавба қилмайман! – деди Тошмат, кетма-кет тушаётган калтак зарбларидан инграб. Ҳ. Фулом, Машъал.

2 Изма-из, орқама-орқа, кетидан. *Отабек Ойбодоқ билан кетма-кет ичакларига кирди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ҳозир изингга қайт, орқангдан мен ҳам кетма-кет етиб бораман. К. Яшин, Ҳамза.

КЕТМОН Юзи катта, орқа томонида даста суқиб кўядиган зўғатаси бор, ер чопиш, лой қилиш ва б. ишларда ишлатиладиган дастаки асбоб. [Йўлчи] Катта кундаларнинг теварагини кетмон билан чопишга бошлади. Ой-

бек, Танланган асарлар. *Рұзимат кетмөнни зұғатасигача ботириб урди-ю, Сидиқжонга қаради.* А. Қаҳхор, Құшчинор чироқлари.

КЕТМОНЛАМОҚ 1 Бир ишни кетмөн билан қылмоқ. *Бұлтур күзде ўн беш сүтих томорқаннің ҳаммасини бир ўзи кетмөнлаб қопди.* Р. Раҳмонов, Чангалзордаги шарпа. *Бұтабой ариқ өтепларидаги ўтларни кетмөнлаб сидирди.* С. Ахмад, Ҳукм.

2 шв. кам құлл. Кетмөн билан чопиб ўлдирмоқ. *Қырқ юш қырғын бұлса, ажали ет-ған ўлади.* *Кетған келади, кетмөнланған келмайди.* Н. Ёқубов, Жон.

КЕТМОНЧИ 1 Кетмөн ясовчи. *Кетмөн-чиларнинг энг кәттә деб билған ўн қадоқли кетмөнлари ҳам мұлла Обидга ёқмади.* А. Қодирий, Обид кетмөн.

2 Кетмөнда (кетмөн билан) ишловчи, кетмөнда қылнадиган ишларни бажарувчи шахс. *Ким билан көвлайман бу канални. Канал көвлайдиган кетмөнчиларимни олиб кетишиди.* И. Раҳим, Чин мұхаббат.

КЕТМОНЧИЛИК 1 Кетмөн ясаб сотиладиган жой. *Буларни сотғандан сүңг кетмөнчилікка бориб, кәттароқ бир кетмөн излайди.* А. Қодирий, Обид кетмөн.

2 Кетмөн билан бажариладиган иш, кетмөн иши... подачилким, кетмөнчилким, қандай иши бұлса ҳам, майли. И. Раҳим, Ихлос.

КЕТМОҚ 1 Ўз турған жойини тарқ этмоқ, ўз турған жойидан бошқа томонга йўл олмоқ; бормоқ. *Бу ердан ҳеч ёққа кетмайман.* Келмоқ ихтиёр билан, кетмоқ ижозат билан. Мақол. — [Йўлчи:] *Унсир, бу оила қандай? Кетасанми ё бу ерда қола тұрасанми?* Ойбек, Танланган асарлар. *Агар оралар-рингизга совуқчылук тушадиган бұлса, сен ўчакишиб юрма, яхшиси.. бу уйдан кетиши ҳаракатини қил!* А. Қодирий, Ўтган күнлар. *Мәхмөнлар уч күн туриб, кетишиди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Гүлнор, қишлоқдан кетиб, үйләді үрнашиб олсақ, қулогим тинчир, деб ўзини ўзи юпатди.* С. Ахмад, Уфқ.

2 Бирор машғулот, хизмат ёки вазифани тарқ этмоқ, ташламоқ. *Ишдан кетмоқ.* *Үқишидан кетмоқ.* — Сендағы ақли расо, түшнадиган одам бұлса, заводдан кетмас эдим. А. Қаҳхор, Қанотсиз читтак. *Хотинингизни неге ташлаб кетғанингизни айтинг.. Ярасасизми ё институтдан кетасизми, шуны айтинг.* Ў. Ҳошимов, Қалбингта қулоқ сол.

3 Тамом бўлмоқ, тугамоқ, ўтмоқ (вакт ҳақида). *Бўлинглар, вақт кетяпти.* *Вақтинг кетди — баҳтинг кетди.* Мақол. — *Шундай роҳат турмушимиздан, шундай ширин умри-миздан дарров бир иши кетдими!* Оҳ, дод дейман. А. Қаҳхор, Нутқ.

4 Йўқ бўлмоқ, йўқолмоқ, аримоқ. *Далалардан қор кетди.* *Кийимнинг доги кетмади.* — *Ҳасрат тугагандан сүңг, Отабек-нинг юзидағи бояғи ярим жиiddиilik кетиб, унинг ўрнини ўйчанлик олди.* А. Қодирий, Ўтган күнлар. Қадаҳ тұхтаб қолди. *Сұхбат-дан нечукидир файз кетди.* А. Қаҳхор, Қанотсиз читтак. *Күн бүйи қулоқлари остидан жуда ғалати.. олис-олисларга өрловчи ажис бир мусиқа кетмади.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

5 Қўчма Оламдан ўтмоқ; ўлмоқ. *Мен ўн бешга кирганды, аям ўлди.* Ҳали қырққа бормаганди. Ёш кетди. Ойбек, Танланган асарлар. *Минг мартаба шукур бұлсын парвардигорга, Мендан рози кетған экан қиблагоҳларим.* А. Орипов, Жаннатга йўл.

6 Сарф бўлмоқ, ишлатилмоқ. *Йўл харажатига ҳаммаси бўлиб эзлик сүм кетди.* Бу ишни бажарышга құп өткіп кетади. *Рұзгорга кетадиган нарсалар.* — *Күч құп кетади, лекин экинлар ичидә бундан [нахтадан] сердаромади йўқ.* А. Қаҳхор, Құшчинор чироқлари.

7 с. т. Ўтмоқ, сотилмоқ, пулланмоқ. *Тез кетадиган мол.* — *Хуллас, ер жуда арzonга кетди.* Ойбек, Танланган асарлар.

8 Муайян мақсад ёки сабаб билан бирон жойга, иш-фаолият ва ш. к. жойга томон йўл олмоқ; жұнамоқ. *Қишлоққа кетмоқ.* Армияга кетмоқ. *Ишга кетмоқ.* Тўйга кетмоқ. — *Кунига оқшом түшса, Мартиндан кўрқиб, кўчага чиқмай, түзсиз макарон чайнағ юргунча, шахримга кетаман.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Ширмонжон она шу ахволда тонг оттиради-ю, яна далага теримга кетади.* С. Зуннунова, Олов.

9 Давом этмоқ; бормоқ, бўлмоқ. *Имтиҳон кетяпти.* *Мажслис кетяпти.* — *Ўрмонжон, одатда, иши сүстроқ ёки ёмонроқ кетаётгандан участкаларга борар эди.* А. Қаҳхор, Құшчинор чироқлари. *Агар биз ернинг долигулига келишини күтиб ўтирасқа, вақтдан ютқазадиганга ўхшаймиз, ҳаво шундай кетавермас [деди бригадир].* Н. Сафаров, Ҳадича Ахророва.

10 кўчма Иш-фаолиятнинг бирор соҳаси, йўналиши билан бормоқ, давом этмоқ. Акаси учувчи эди, укаси ҳам унинг орқасидан кетди. Бола отаси изидан кетиб, ўқитувчи бўлди. — Бутун оиласи бу ерга резавор экиб, мумкин қадар элдан бурунроқ бозорга чиқаруб, «пул» қилишга тиришар эди. Абдишукур бу ўйлдан кетмади. Ойбек, Танланган асарлар.

11 Тарқамоқ, бориб етмоқ (овоза, довруқ ва ш. к. ҳақида). Шуҳрати бутун дунёга кетди. — Аммо номи тилдан-тилга ўтиб, бутун фронтига довруғи кетсан бу қизининг ўйида фақат Нормат кечарди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Унинг таърифи узоқларга кетган. Т. Ашуроев, Оқ от.

12 с. т. Ишдан чиқмоқ (мас. синмоқ, ёрилмоқ, йиртилмоқ каби маъноларни ифодалайди). Шимим тиззасидан кетди. — Араванинг тагидан дехқоннинг аянчли товуши эшишилди: -Ўқи кетибди, иш пачава. Ойбек, Танланган асарлар.

13 с. т. Ярашиб тушмоқ (кийим ҳақида). Бу костюм сенга жуда кетибди.

14 Истеъмол қилинмоқ, ейилмоқ ёки ичилмоқ; ўтмоқ. Иссиқ кунда палов унча кетмайди. — Чучварадан кейин чой жуда яҳши кетади-да, — деди Боқижон Бақоев, юзидаги терни артиб. А. Қаҳҳор, Адабиёт муаллими.

15 с. т. (асосан бўлишсиз шаклда — **кетмайди**). Қўшилмаслик, маъқул эмасликни билдиради. -Ҳим, оқсоқол мажлисни қадими замон усулида тарафкашликка айлантиримоқчи экан-да. Кетмайди, — деди Абдураусул. П. Турсун, Ўқитувчи.

16 Сигмоқ, жойланмоқ. Бу самоварга учларга сув кетади. Залга икки юз киши кетади.

17 кўм. фл. вуз. Равишдошнинг -(и)б ёки -а/-й қўшимчали шаклларига бириқиб, ҳаракатнинг тугал, тўсатдан, давомли бажарилиши каби маъноларни билдиради. Қизариб кетмоқ. Ғовлаб кетмоқ. Чарчаб кетмоқ. Қўрқиб кетди. Машина бирдан гувиллаб юриб кетди. Ўз мақсадини тушунтира кетди. Йўргалай кетди.

Беш кетмоқ қ. беш. Сув текин кетди Жуда арzonга сотилди. Ўзидан (ёки ҳушидан) кетмоқ Ҳушини йўқотмоқ, ҳушизланмоқ. -Ҳушидан кетиб қолдим, кейин нима бўлганини билмайман, — деди Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Зил кет-

моқ Ичдан эзилган ҳолатга тушмоқ. Натижада ютуқларимизни кўролмай, ич-ичидан зил кетаётган душманларимиз шармандаю шармисор бўлди. Н. Сафаров, Оловли излар. Муккасидан кетмоқ Ниҳоятда берилмоқ. У шахматга шунаҳангиз муккасидан кетганки, агар Фарғона водийисида бу ўйинга жонини тикадиган одам иккита бўлса, шунинг биттаси — Аҳмаджонов. «Гулдаста».

КЕТЧУП [ингл. ketchup < исп.] Помидорни қайта ишлаш ва унга турли зираворлар кўшиши орқали тайёрланадиган қуюқ қизил суюқлик (гўштли ва балиқли овқатларни хушхўр қилиш учун ишлатилади).

КЕФИР [грузинча] Сигир сугидан махсус томизги билан ивитилган чучук қатиқ. Исмоилжон ҳар куни овқатдан сунг бир шиша кефир ичиш одатини канда қилмайди. С. Абдуқаҳор, Санамай саккиз дема.

КЕЧ 1 Сутканинг кундуз қисми тугаб, тун қисми бошланадиган пайти, кундуз билан тун оралиғи. Кеч кирди. Кечга яқин.

— Кеч қоронгисига чулғанаётган минбардан нотаниш бирорнинг фарёди эшишилди. П. Турсун, Ўқитувчи. -Кеч бўлиб қолди, бугун келмайди, — деди у. С. Зуннунова, Гулхан. Кечга бориб жала қўйиб, тонг отгунча момақалдироқ гумбурлаб чиқди. С. Аҳмад, Уфқ.

2 кам қўлл. Кечаси, тун. Кундузлари булатли, Кечларида ойдин ўйқ. Файратий. ..Бир кеч меҳмонхонада ота-ӯғил сўзлашиб ўтирганинг устига Ўзбек ойим келиб кирди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 рвш. Белгили ёки керак вақтдан кейин; белгили ёки керак вақт ўтгач. Ҳеч бўлмаганидан кўра, кеч бўлгани яҳши. Мақол. — Бу ўилги баҳорнинг кеч келиши кўпларнинг тинка-мадорини қўритди. С. Кароматов, Олтин қум. Ҳосилотнинг сўзи-га кириб, чигитни беш кун кеч экканинг алами сира юрагидан чиқмасди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

4 кесим вуз. Вақт ўтди, кулай фурсат кетди. -Бўлар иш бўлди, овора бўлманг, энди кеч. -Ҳали ҳам кеч эмас! — деди Адолат. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Темирни қизигида босиши керак, кейин кеч бўлади. М. Ҳазратқулов, Журъат.

Кеч деганда ёки кечи билан Бажариш муддати жуда чўзилиб кетган тақдирда, жуда узоққа чўзилса, узоги билан. Бу топшириқни кечи билан биринчи апрглгача ба-

жариси керак. ■ **Кеч деганды, мартнинг биринчи ярмида чигитни экиб олсак, марра бизники.** Н. Сафаров, Хадича Ахророва. **Кеч қолмок** Кечикмоқ. [Фотима:] Келинг, мунча кеч қолдингиз! Ҳамза, Тұхматчилар жазоси. Ахмад кеч қолаётган эди, шунинг учун лифтни күттәй, шошилганча яёв тепега ўйналди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. **Кунни кеч қилмок** Кунни ўтказмоқ, кунни (кундузни) тутатмоқ. Иқболхон шу зайлда юз хил ҳавотир билан кунни кеч қилади. Ъ. Усмонов, Сирли соҳиҳ.

КЕЧА 1 Сутканинг қоронғи тушгандан тонг отгунча ўтадиган қисми; тун. Ойдин кеча. Қоронғи кеча. ■ -Оймни бир ойдан бери күрганим ўйқ. Бир кеча ёнида ётишини орзу қиласан, — деди енгилланиб Нури. Ойбек, Танланган асарлар. Сидиқжон ўйлга тушиши нияти борлигини айтмаса ҳам, чол.. бу кеча шу ерда қолишини, эрта саҳар ўйлга чиқишини маслаҳат берди. А. Қаҳхор, Құшчинор чироқлари.

2 Бирор нарсага бағишиланған, одатда расмий ва бадиий қисмдан иборат бўладиган кечки умумий йиғилиш. Мехмонлар билан вакилларнинг қизғин табриклари, хайрли тилакларидан кейин кечанинг расмий қисми тугади. П. Турсун, Ўқитувчи. Кеча охирда Ўзбекистон санъат усталари катта концерт қўйиб беришди. Газетадан.

3 Бугундан олдинги кун. Кеча сизни кутган эдим. ■ Кеча эрталаб, шаҳарни бир айланниб келайин, деб чиқиб кетган. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

КЕЧАГИ Бугундан олдинги кунда юз берган, маълум бўлган; олдинги кунга оид, кеча бўлган. Газетанинг кечаги сони. Кечаги воқеа. ■ Бугун эрталабки чойдан сўнг Ҳасанали кечаги фикрни чинлаб амалга ошироқчи бўлди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бироқ кечаги ёмғирдан чангбости бўлган арава ўйлда келаётган уч ўйловчининг қовоқлари негадир солиқ, одимлари негадир ишончсиз эди. Н. Фозилов, Дийдор.

2 Яқин ўтган вақтдаги, ҳозирдан олдинги. Ҳар бирининг кечаги ўтмишини эслаб кўрайлик-чи: бири — бойнинг подачиси, бири — руҳонийнинг.. Ҳаммалари кулфатга дучор бўлган.. болалар эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Кечаги чўлқувар Мирзажон Эминов масбулиятли вазифага.. кўрсатиши. «Ўзбекистон қўриқлари».

КЕЧА-КУНДУЗ, кечаю кундуз Кечаси ва кундузи, кечаси ҳам, кундузи ҳам; ҳами-

ша, доимо; узлуксиз равишида; тинмай. Кечаю кундуз ишламоқ. Кечаю кундуз хаёлим сизда. ■ Шакаржон ака кечаю кундуз ишлаб, тандир ясар, баъзан ҳаммолчилик ҳам қиласади. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ. -Ҳеч ҳавотир олманг, — деди Давлатёр пешонасини тиришириб, — кеча-кундуз ўйлаб гаранг эдим. П. Турсун. Ўқитувчи. [Гулнор:] Ёлғизман, гариф-бенавоман, лекин кўнглим сизда.. Кеча-кундуз ёдингиз билан яшайман. Ойбек, Танланган асарлар.

ШУ КЕЧА-КУНДУЗ(да) Шу кунларда, ҳозир ўтётган кунларда; ҳозирги вақтнинг ўзида. Шу кеча-кундузда пахтадан кўра китоб зарур экани? Н. Сафаров. Узоқни кўзлаган қиз. У киши шу кеча-кундуз миллат ғамида югар-югардан бўшамай қолдилар. К. Яшин, Ҳамза.

КЕЧАЛИК Кечаси бўладиган; кечасига, тунга оид. Тўғри, дада! Қўйни эртароқ сўйиб, саранжом қилганингиз яхши. Кечалик иш қурсин. Ойбек, Танланган асарлар. [Тожибой:] Ундан кейин, шунча мاشаққатларнинг устига, бир кечалик бир мاشаққатни ҳам устингизга оласиз. Ҳамза, Паранжи сирлари.

КЕЧАСИ 1 Сутканинг қоронғи тушгандан тонг отгунча бўлган қисми; кеча, тун. Қиши кунлари кечаси узоқ, кундузи қисқа бўлади. Янги ўйлга ўтар кечаси. Кечаси билан қор ёғди. ■ Бийрон тилдан сўз оқар равон: «Ада, нега кечаси узоқ?» Ё. Мирзо.

2 рвш. Сутканинг кеча, қоронғи қисмida; тунда. [Ўрмонжон:] Яхши ухлаб турдингми, кечаси келсам, ухлаб қолган экансан. А. Қаҳхор, Құшчинор чироқлари.

КЕЧИК Дарё, кўл кабиларнинг кечиб ўтиладиган жойи. Бирор сув тополмайди ичгани, бирор кечик тополмайди кечгани. Мажкол. ■ Улар [отлиқлар] кечик ер топиб, дарёдан от суздириб ўтишиди. М. Осим, Ўтрор.

КЕЧИКМОҚ 1 Керакли ёки белгиланган вақтдан кейин келмоқ, кейин бормоқ; кеч қолмок. Ишга кечикмадингизми? ■ У ҳозир хотинининг.. нега бунча кечикдингиз, деган сўргонини кутар [эди]. А. Қаҳхор, Қанотсиз читтак. Севикли күёвни ўйлакда кўрган Офтоб ойим.. кечиккани учун нечоғлиқ ташвишлар тортиб ва қандоғ тушлар кўрганини [Отабекка] лаби-лабига тегмай сўзлай кетди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Белгили муддатдан кейинга қолмоқ, ўз вақтида бажарилмаслик. Таъмир ишлари

бу йил бир оз кечикди. — Кечикиб экилган галла ҳам, чигит ҳам, Матқовулнинг кейин берган ишловларига қарамай, яхши унум қилмади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 с. т. кам қўлл. Кеч бўлмоқ, кеч кирмоқ. — Беда ўриб қўйиш керак эди-ку, — бoshини қашиди Ёрмат. — А, кун ҳам кечикиб қолибди. Ойбек, Танланган асарлар.

КЕЧИНМА (асосан кўпл. шаклида) Киншининг руҳий ҳолатига таъсир қиласиган ҳис-туйгулар, ўй-хаёллар. Ёқимли кечинмалар. Қайгули кечинмалар. — Гулнор кўркам сочларини тузатиб.. чиройли туш каби енгил ва томли кечинмаларга, ўйларга берилиб ўтириди. Ойбек, Танланган асарлар.

КЕЧИРИМ 1 Афв этиш; узр. У эрининг юзига кечирим сўрагандек тикилди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Қобил Комилович аста қайроллар экан, укасининг кечирим сўрагётгандай, мулойим тикилишини кўрди-ю, дили ёришиди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

2 ҳўқ. Афв этишнинг хусусий шакли; давлат бошлиғи томонидан жиноий жазонинг бекор қилиниши ёки юмшатилишидан иборат хусусий афв. Кечирим якка тартибда муайян шахсга нисбатан қўлланади. «ЎЗМЭ».

КЕЧИРИМЛИ 1 Кечириш мумкин бўлган, кечирса бўладиган. Одилжоннинг бошқа ҳар қандай хатти-ҳаракати.. кечиримли, узрли эди. Бироқ бу найранги тутадиган тутумга тўғри келмасди. «Ёшлик».

2 Кечирадиган хусусиятга эга; кечиравучи. Ўзбек халқи жуда кечиримли халқ.

КЕЧИРМОҚ 1 Кечмоқ фл. орт. н. Сув кечирмоқ. Ҳаёлидан кечирмоқ.

2 Афв этмоқ, гуноҳ, хато ва ш. к. ни ўтмоқ. Яхши ёзолмаганингни кечириши мумкин, лекин яхши ёзиши истамаганингни кечириши мумкин эмас. Газетадан.

Бошлан кечирмоқ Ўз ҳаётида кўрмоқ, тажрибадан, синовдан ўтказмоқ, билмоқ. Сайд Жалолхон бошдан кечирганларини инқилайлай-инқилай ҳикоя қилиб берди. А. Қаҳҳор, Башорат. **Кун кечирмоқ** Яшамоқ. Ерсиз, от-улов-сиз қишлоқнинг кун кечириши — ўлим азоби. Ойбек, Танланган асарлар. **Қўздан кечирмоқ** Бирма-бир кўриб чиқмоқ, текширмоқ.

КЕЧКИ 1 Кечга оид; кечкурун бўладиган. Кечки пайт. Кечки шабада. — Ё кечки салқин билан, ё эртага эрталаб шаҳар ҳовлига [беда] олиб тушаман. Ойбек, Танлан-

ган асарлар. Эшелон ошпазлари кечаси овқат пиширмаслик ва кечки овқатни ҳам кундудзи пишириб қўйиш ҳақида буйруқ олдилар, И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Иш-фаолияти тунда бўладиган; тунги. Кечки смена. Кечки ва сиртқи бўлимлар. — янги ўқув ўлидан кечки мактабга борадиган бўйдик. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

3 Кеч пишадиган, кеч экиладиган. Кечки узум. Кечки ўрик. Кечки бодринг. Кечки картошка. Кечки экиннинг хатари бор. Мажкол. — Куз ҳавоси илиқ эди. Кечки гуллар очилиб турибди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

КЕЧКИРМОҚ Кеч бўлмоқ, кечга яқинлашмоқ. Қиши кунлари қисқа бўлади — бирнасда кечкиради. — Бугун қолинг, кун кечкирди, эртага ўзим арава топиб жўнатаман, — деди [Сидиқжон]. А. Қаҳҳор, Кўшчи-нор чироқлари.

КЕЧЛАТИБ Кеч киритиб; кечқурун. Азимжонга айт, кечлатиб бораман. С. Аҳмад, Ҳукм.

КЕЧЛИК Кечки овқат. Улар масжиддан шомни ўқиб киргач, ичкаридан Ойбодоқ кечлик олиб чиқди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Мехри опа кечликка барвақт уннади. Р. Файзий, Шоҳи дарпарда. Бор, ўт юлиб кел, сингирнинг кечлигига ҳеч нарса ўйқ. С. Кароматов, Бир томчи қон.

КЕЧМИШ 1 Ўтган, бўлиб ўтган (асосан пайт, замон ҳақида). Шамолдек кечмиши ўйлар унинг [Гулчехранинг] чиройига чирой қўшган. С. Азимов, Оппоқ тонг қўшиғи. У ҳозир болаларнинг шўх, жонли, қайноқ ўйинларини томоша қиласди. Ўзининг кечмиши болалиги, қишлоғи, ўртоқлари ёдига тушади. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Ўтган ҳаёт, ўтмиш. Кечмишинг бор чиндан ҳам узоқ, Илғай олмас барчасин кўзим. А. Орипов, Руҳим. Чол яна бошлади ҳазин достонин, Кечмишда оқизган кўз ёши — қонин. Файратий.

КЕЧМОҚ 1 Бирор нарса устидан босиб (ботиб) ўтмоқ, юрмоқ. Қор кечмоқ. Лой кечмоқ. — Қаҳратон қишида яланг оёқ муз босиб, сараторонда қизғин қум кечиб, иссиқда, совуқда обдан пишган бизнинг ўигитни [Йўлчини] ҳам, катта масофани пиёда босгани учунми, кун хила бетоқат қилган эди. Ойбек, Танланган асарлар. Тўрвасини апилтапил елкасига илди-да, шахдам қадамлар билан тупроқ кечиб ўйла тушди. М. Ҳазраткулов, Журъат.

2 Юз бермоқ; содир бўлмоқ. У [Қоратой] бойнинг уйида кечган воқеалардан хабардор бўлиб туриш учун Шокир отанинг кампирини тайинлаган. Ойбек, Танланган асарлар. У [Қодиров] сўзлаш учун ўрнидан тургандәёқ, юрагида нималар кечәётганини пайқадим. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

Холи нима (ёки не) кечди **Холи нима** (не) бўлди, қандай ахволга тушди. [Жайноқ:] Ўтири. Нафасингни ростраб ол. Болаларнинг ҳоли нима кечди? Н. Сафаров, Уйғониш.

3 Ўтмоқ. Кўнглидан қандай ғаплар кечди экан? ■ Йилларимдан хафа эмасман, Мехнат, жангда кечди онларим. Ё. Мирзо. Касаллик кечишига қараб ўткир ва хроник формаларга бўлинади. Ҳ. Файзуллаев, Тери касаллиги нима? У билан бирга кечган ширин дамларни, дилрабо сұхбатларни эслайди. Т. Ашурев, Оқ от.

4 Афв этмоқ, кечирмоқ. [Мирзакұл:] Бой ота, Суярнинг гуноҳини мен сиздан сўрадим. Кечинг. Н. Сафаров, Уйғониш.

Бир қошиқ қонидан кечмоқ фольк. Афв этмоқ, афв этиб омон қолдирмоқ, ўлдирмаслик, жазоламаслик.

5 Баҳридан ўтмоқ. Ҳамма нарсасидан кечмоқ. Мол-мулкдан кечмоқ. Жон дўстинг жонидан кечса ҳам, мол дўстинг молидан кечмас. Мақол. ■ [Бек:] Ҳонумонимдан кечман.. аммо бу ишни очмасдан қўймайман. А. Қаҳҳор, Бек.

6 Юз ўғирмоқ, алоқа, муносабатни узмоқ. Норози бўлишдан нима фойда. Данангдан кечасанми? Ойбек, Танланган асарлар.

КЕЧПИШАР Кеч пишадиган, кейин етиладиган; кечки. Кечпишар қовун. ■ Ҳар меванинг ўз участкаси бор, ҳар бир участканинг ўз бўлимлари бор: эртапишар, ўртапишар, кечпишар.. И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

КЕЧУВ 1 кам қўйл. Кечмоқ фл. ҳар н. Бу ердан кечув қийин эмас. ■ Дарёдан кечувда ҳам Favvos жонбозлик кўрсатди. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Катта ариқ, дарё, сой кабиларнинг кечиб ўтиладиган (кечиб ўтиш мумкин бўлган) саёзроқ жойи; кечик. Энг қулаи кечув тўғон яқинида. Чирчиқни биладиган одам фақат ўша ердан ўтади. Ҳ. Гулом, Машъял.. кечув ўрнини билib, эҳтиёт билан сувга тушган машиналар ўтиб кетмоқда, баъзи-

лари эса қумга ботиб қолмоқда эди. Файратий, Узоқдаги ёр.

КЕЧҚУРУН рвш. Кундуз тугаб, тун бошланаётган пайт, кеч пайти; оқшом. Адоллат ҳар куни кечқурун Усмонжонни кўриш орзусида уйига ошиқар, уни соғинар, лекин буни тан олишга ўз-ўзидан уяларди. С. Зуннунова, Гулхан. [Аҳмаджон] Кечқурун, ҳамма кинога кетганда, бирпас мизғигани казарма ёнидаги майсага чўзилган эди, рӯпарадаги адир ёнбағирлигидан ашула товуши эшишилди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

КЕЧҚУРУНГИ Кечқурун бўладиган; кечки. Муродхўжа домла кечқурунги зиёфатда яхши «маданий» закускалар ҳам бўлсин, деб шу яқиндаги бир ресторанга буюртмалар берган эди. А. Қаҳҳор, Сароб. Қадоқчи Ҳамроқулнинг тоби қочди. Ким билади, кечакечқурунги худойи ош ёқмадими ё эрталаб чойнак қадоқлатиб кетган кишининг носида бир гап бор эканми? А. Қаҳҳор, Томошибоғ.

КИБЕРНЕТИК Кибернетикага оид, унга хос. Ҳужайрани мазмунан жуда такомилашган, кибернетик система асосида бехато ишлайдиган.. фабрика деб аташ мумкин. «Фан ва турмуш». Кибернетик тизимлар бир-биридан уларда ҳаракатланувчи сигналлар оқимининг табиатига қараб фарқ қиласди. «ЎзМЭ».

КИБЕРНЕТИКА [юн. kibernetike (techne) – бошқариш, дарғалик (маҳорати)] 1 Бошқарув жараёнлари ҳамда машиналар, тирик организмлар ва жамиятда ахборот-маълумот узатишнинг умумий қонуниятлари ҳақидаги фан. Техникавий кибернетика. Иқтисодий кибернетика. Тиббиёт кибернетикаси. ■ Кибернетиканинг техник асосини электрон ҳисоблаш машиналари ташкил этади. «ЎзМЭ».

2 Информатикада: ахборот-маълумот олиш, сақлаш ва уни қайта ишлашнинг умумий қонунлари ҳақидаги фан.

КИБОР [а. كَبَر – «кабир» с. кўпл. : катталар, улуғ кишилар] эск. кт. 1 Жамиятнинг олий табақасига оид киши; оқсук, аслзода. Киборлар жамияти. ■ Улуғ ҳоким дарвоза олдида эгардан тушиб, отни посбонга берди, шу пайт ялтироқ тўйни бир кибор таъзим қилиб, уни ичкарига бошлади. М. Осим, Ибн Сино қиссаси. Европа киборлари расмича муомала қилишга мажбурман. А.

Қаҳдор, Бос тепкини. *Киборлар сендекларни «қора ҳалқ» деб писанд құлмайылар*. П. Қодиров, Юлдузлы тұнлар.

2 Ұлуғворлик, киборга хос ўзини тутиш. *Таксон вазиятини ўзгартырмаі, сохта кибор ва менсисмаслик билан хонага кирди-ю.. крес-лолардан бирига ўтириб, оёгини чалиштируди*. С. Кароматов, Сүнгі бархан. *Кулахмад ўзини кибор тұтар.. одам юзига бокмай, терс қараб гапиради*. Мирмұхсин, Чүри.

КИБОРГ [киб (ернетика) + орг(анизм)] айн. **робот**.

КИБОРЛАРЧА Киборга хос қолат, хатти-ҳаракат билан. *Мұллаларнинг салом ва ҳұрматтарига керагыча жағоб бермай, уларнинг олдидә киборларча ўтиб кеттішининг сабаби ҳам кейинча очылди*. С. Айний, Эсдаликлар.

КИБОРЛИК Киборга хос белги-хусусият, хатти-ҳаракат. [Нодирнинг] *Табиатида бир ҳыл киборлик мавжудки, бу, шубхасиз, ҳаммага ёқавермас, ҳатто кишида бир оз ҳайқыш ҳам үйғотарди*. Ж. Абдуллахонов, Тұғон. *Уларнинг ҳаракатидаги шионч ва хотиржамлик хотинга голибларнинг ғурури, киборлиги, магұрлуги бұлыб күрінди*. Шұхрат, Шинелли йиллар.

КИБР [а. қибр – магұрлук, катталик, тақаббурилук] *Ўзини ҳаммадан юқори ҳис этиш; манманлик, кеккайыш ҳис-түйгүсі. Олифта бойвачча кибр ва ақмоқона ғурури ила креслода талтайғанча қолди*. Ойбек, Нұр қидириб.

КИБРЛАНМОҚ *Ўзини юқори ҳис этмоқ; манманлик қылмоқ, кеккаймоқ. Рұхсібөй aka кейинги пайтда жуда кибланиб кетди: әршилған ютуқларнинг ҳаммаси мен туфайли дейдігандай бұлыб қолди*. Р. Файзий, Чүлға баҳор келди.

КИБРЛИ *Ўзини ҳаммадан юқори ҳис этадиган; кеккайған*. [Қызлар] *Күтбияни «кибрли, магұр ғана ота-онасига катталик қылади», деб айбларылар*. С. Айний, Эсдаликлар. ..элликбоши бирдан голиб, кибрли вазият олды ва *Парнихұжаса ёғыға сұзлади*. Ойбек, Танланған асарлар.

КИБРЛИК айн. **кибр**. *Араббой овқат вақтіда бошқалар олдидә ўзига хос киблары билан Элмуродға таңға қылды: -Ха, қоровул-хонада мактаб очибсиз деб эшитдик.. Ой-лик қанча?* П. Турсун, Үқитувчи.

КИБР-ҲАВО, *кибру ҳаво* *Ўзига ортиқ-ча баҳо бериш, манманлик. Ҳабибий, қош керіб, магұр ғана элга, камтар бұл, Нар-*

зардан қолма, бадаҳлоқ ила кибру ҳаводан кең. Ҳабибий.

КИГИЗ Юнгдан босиб тайёрланадиган қалын пишиқ палос; намат. *Үчоққа яқинроқ ерда, кигиз үстіга солинган күрпачада, кич-кина бир сариқ, бужур одам күк пиёлада чой жұллаб ўтирибди*. П. Турсун, Үқитувчи.

Кигиз босиши Юнгдан намат, палос каби буюмлар (үй жиҳозлари ва оёқ кийимлари) тайёрлаш. **Кигиз этик** с. т. Валенка, пийма. ..күн этик, кигиз этик, почапұстин.. күйінг-чи, бозордаги ёймачида нима бұлса, ҳаммасидан бор эди. С. Сиёев, Ёруғлик.

КИЗАК Дүйпининг тепаси ва жияги ўртасидаги қысми, гардиши. *Назирқұл нима дейишини билмай.. дүйнисининг кизагини тортиб ўйнар, гоҳ-гоҳ ёлворғандек, күзларини пирпиратиб, Низомиддиновга қараб құйярди*. С. Ахмад, Ҳукм. *У хұмдек бошидан кизаги шүрлаб кетған шляпасини құлғига олди*. Э. Аззам, Кечикаётған одам.

КИЙ [пол. kij – таёқ, ҳасса] Бильярд ўйинида соққаларни уриб думалатиши учун құлланадиган, учи ингичка узун таёқ.

КИЙИК Қувуш шохли сұтэмизувчилар оиласининг оху, бугу ва ҳоказолар каби катта бир гурухининг умумий номи. *Тоғ құққисида ўтлаб юрган кийик шарпани эши-тиб, баш үргатғандай бұлды*. М. Исмоилий, Фарона т. о.

КИЙИКҮТ Ялпиздошлар оиласига мансуб, бир ва күп йиллик хүшбүй доривор үсімлік (атир-упа ва дори саноатида ишлатилади).

КИЙИМ 1 Баданни ва тана аязоларини беркитиш, ёпиш ва шу билан инсон танасини ташқы мұхит таъсиридан сақлаш учун кийиладиган, асосан, мато ва теридан тикиб тайёрланадиган нарсаларнинг умумий номи. *Ички кийим. Үсткі кийим. Баш кийим. Оёқ кийим. Миглий кийим. Аёллар кийими. – Тор күчанынг юқори бурчагида отининг тизгінини ушлаган ҳолда, бир үйгіт кийимига ўтирган чанғ-тұзонларни қоқар эди*. А. Қодирий, Ўттан күнлар. Гүлнор.. құтилардан бирини очиб, кийимлари орасыга ҳалиғи дүйнини жойлаштируди. Ойбек, Танланған асарлар. Ҳөвлиқиб, рус ҳарбий зобити кийиміда шаҳзода Исфандиёр кирди. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 айн. **кийимлік**. *Бир кийим атлас. Иккі кийим дұхоба сотиб олмоқ*.

КИЙИМ-БОШ Кийиладиган нарсалар, кийим; уст-бош, кийим-кечак. *Булар [йигитлар]* бир шаҳарга тушиб, эртасига кийим-бош олишиди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Элмурод.. ўзини улар олдига дадасининг кийим-бошини кийиб юрган боладай қўйол, уқуввасиз сезарди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

КИЙИМ-КЕЧАК айн. **кийим-бош**. Арава-арава кийим-кечак келтирилиб, ҳамма болаларга бир сидра янги ички ва устки кийим-бош берилди. П. Турсун, Ўқитувчи. *Мирбадал тўкиб қўйилган пахта устида кийим-кечаки билан донг қотиб ухлаб ётибди*. Н. Сафаров, Шарқ тонги.

КИЙИМЛИ Кийим кийган, кийимда бўлган. *Қўлтиқларида товуқ, хўрор билан.. жуулдор кийимли болалар шитилаб ўтади*. М. Исмоилий, Фаргона т. о. *Извоша оқ кийимли иккита одам ўтиради*. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

КИЙИМЛИК Кийим қилинадиган мато, кийимбоп газлама; кийимга мўлжалланган. *Бир кийимлик духоба. Икки кийимлик атлас. Кийимлик харид қилмоқ*. — [Дехқон:] *Қовуним пишиб чириб кетди.. битта четанда олиб тушай-да, сотиб, болаларга кийимлик олай, деб хаёл қилган эдим*. Ойбек, Танланган асарлар. *Амакингизнинг дўконига яхши шоҳилар, баҳмаллар келибди, олмайсизми? Кечак.. уч-тўрт кийимлик олиб келиб қўйдилар*. Ойдин, Ҳикоялар.

КИЙИНМОҚ 1 Киймоқ фл. ўзл. н. *Кийин наётиб, столдаги графиннинг тагига қистрилган бир парча қоғозга кўзим тушди*. О. Ёқубов, Бир фельетон қиссаси.

2 Маълум тарзда кийим кийган ҳолатли бўлмоқ. *Иссиқ кийинмоқ. Юпун кийинмоқ. Олифта кийинмоқ*. — *Ҳар доим яхши кийиниб, кеккайсиброқ юрадиган бу чиройли, қоратўри йигит.. ўқитувчи Каримов эди*. П. Турсун, Ўқитувчи. *Бироқ бугун одатига хилофравишда кийинган: эгнида ҳаворанг мовут чакмон, оёғида ҳам саҳтиён маҳси.. С. Сиёев, Аваз. Кийиншишидан нозик табиатиги, баланд дидлиги кўриниб турарди*. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

КИЙИНТИРМОҚ 1 Кийинмоқ фл. орт. н. *Ўглини кийинтирмоқ*.

2 Кийим-бош, кийим-кечак билан таъминламоқ. *Фуод афанди бир ярим ўйлдан бери уни [Хожи қизни] боқар, иширап, кийинтират.. лекин тул олмас эди*. М. Исмоилий, Фар-

гона т. о. *Худога шукур, бойларимиз орасида саҳоватли одамлар ҳам бор. Улар фақирларга закот берадилар, ялангочларни кийинтирадилар*. Ойбек, Танланган асарлар.

КИЙМОҚ 1 Кийим билан баданни ёки бирор аъзосини ёпмоқ; кийиладиган нарса (кийим) ни танага, танадаги аъзога ёпмоқ, кўймоқ, илмоқ. *Кўйлак киймоқ. Дўппи киймоқ. Этик киймоқ. Палъто киймоқ. Ниқоб киймоқ. Қўлқон киймоқ*. — *Қиз тугунини қўлтиқлаб, ҳовлига тушди. Кавушини киймади. Яланг оёқ «шип-шип» юриб кетди*. Ойбек, Танланган асарлар. *Гуломжон анил-тапнип кийимларини кийди, оёқларига ковушларини илди.. шарпасиз қадамлар билан дарча олдига келди*. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

2 этн. Ҳадя кийими олмоқ. *Шармизидир юзлари, Ошга тўймас қўзлари, Тўйга бориб, тўн киймоқ Ҳамон фикру сўзлари. Ҳамза*.

З кўчма Ўранмоқ, қопланмоқ, бурканмоқ (ўт-ўлан, гул ва ш. к билан). *Баҳорнинг дастлабки кунлари: қишилоқ яшил либос кийган*. Н. Сафаров, Ҳадича Аҳророва. *Дунёни гулларнинг хушбўй ҳиди тутади, гулшану боғлар қизил сарпо киядилар*. Газетадан.

Тўнини тескари киймоқ қ. тўн. Отабекнинг аланглаб жавоб берши Зайнабнинг бояги даъвосини чинга чиқаргандек бўлиб, Кумуш жуда ҳам тўнини тескари кийди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

КИЛКИЛЛАМОҚ 1 Мавжаниб, тўл-қинланиб турмоқ, жимир-жимир қилмоқ. — *қўм-қўк ийрим килкилаб, худди бир афсонавий маҳлукقا ўҳшаб турарди*. Ш. Холмирзаев, Сайланма.

2 Диркилламоқ, диркиллаб тебраниб турмоқ. *Килкиллаган думба ёғи*.

КИЛО [нем. Kilo] с. т. Килограмм.

КИЛО- [фр. cilo < юн. chilioi — минг] Физик катталикларни билдирувчи ўзлашма кўшма сўзларнинг биринчи қисми; метрик тизимдаги асосий катталиклардан 1000 марта ортиқ миқдорни англатади.

КИЛОВАТТ [кило.. + ватт] Электр токи қувватининг 1000 ваттга тенг ўлчов бирлиги.

КИЛОВАТТ-СОАТ Халқаро бирликлар тизимида бир киловатт қувватнинг бир соатда бажарган ишига тенг ўлчов бирлиги.

КИЛОГРАММ [кило.. + грамм] Халқаро бирликлар тизимида 1000 граммга тенг оғирлик ўлчов бирлиги.

КИЛОГРАММЛИ Килограмм оғирлигидаги; килограмм келадиган. *Беш килограммли тош.*

КИЛОМЕТР [кило.. + метр] Халқаро бирликлар тизимиди 1000 метрга тенг узунлик ўлчов бирлиги. Канал ўн етти километр узунликда бўлиб, Яккабоғдан чиқарилиши ва Шўртепанинг пастрогидан яна дарёга ташланиши керак эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

КИЛОТОННА [кило.. + тонна] Ядро заряди кувватининг шартли ўлчов бирлиги (1000 тонна тринитротолуолнинг портлаш кувватига тенг).

КИМ 1 сўр. олм. Умуман, шахс ҳақида (исми, иш-амали ва б. нуқтаи назардан) сўроқни билдиради. *-Ким келди?* *-Собир.* *-Менин ким сўради?* *-Директор.* *— Менинг бу ерда эканлигимни ким айтди?* — деди Сидикжон бирпас жисмликдан сўнг. *— Ўзингиз сўроқлаб билдингизми?* Кимдан сўрадингиз? А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *-Хўн, янги очиладиган мактабларда ким ўқиуди?* — деди бой. *-Мусулмон болалари.* Ойбек, Танланган асарлар. *-Сиз ўзингиз кимсиз?* *- Ўзингиз Низомиддиннинг дўстлариданман.* Мирмуҳсин, Мъемор. *-Ювучи керак бўлса, кадхудонинг ўйига бор.* Киминг ўлган? — деди чойхоначи қаландарга. С. Сиёев, Ёруглик.

2 Исли, иш-вазифаси ва б. жиҳатдан аниқ бўлмаган шахсни билдиради. Шунинг учунни, кўкси зардобга тўлиб, дардини кимга айтишини билмай қолган кезларида, Аваз Мутрибни соғинади, унга кўнгил ёради. С. Сиёев, Ёруглик.

3 Нисбий олмош вазифасида эргаш гапни бош гапга боғлаш учун хизмат қиласи. Кимнинг билагида кучи бўлса, ким шининг ҳавосини олса, ўша зарбдор бўлаверади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

4 Қатор келган бир неча гаплар бошида кўлланиб, бири, баъзиси деган маънони билдиради. Уларнинг бари жароҳатланган: кими бошини ушлайди, кими белини кўтара олмайди. Ойбек, Танланган асарлар. Аксарининг уст-боши юнун.. кимларда похол тиқилган эски калиш, кимларда жаги ўиртиқ кавуш, лекин улар шод. Ойбек, Танланган асарлар.

Ким билади (ёки билсин) Шахс, нарса, воқеа-ҳодиса ва ш. к. нинг номаълумлиги, аниқ эмаслигини билдиради; билмайман, билмадим (билимасам). Қирғиз Ўроз

белбогига маҳкам чандиб тугилган биттагина сўлқавойни (ким билади, буни қачонлардан бери сақлаб келган у) чиқариб, секингина ташлади. Ойбек, Танланган асарлар. Орияти бўлганидан, одамлар юзига тик қарагани уяладими, ким билсин, бу аёлнинг вужудида ўн эркакнинг ор-номуси бор эди. Т. Ашурев, Оқ от. **Ким айтади сизни (сени)** Шахснинг қилган иши, хатти-ҳаракати унга муносиб эмаслигини билдиради, қайд этади. *Яшане-э, сизни ким айтади қишилоқ муҳбари деб?* «Гулдаста».

КИМАРСА эск. айн. **кимса**.

КИМДИР гум. олм. **1** Кимлиги но маълум одам; бирор. Ташқаридан кимдир «Ўрмонжон ака» деб чақирди, ҳаял ўтмай, эшикдан илжайган калла намоён бўлди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Атиргул тўсатдан силкинди-да, кимдир энгашиб, анорзорга қочди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Ким бўлса ҳам бир одам, бирор киши, ким бўлмасин. Кимдир шу ишни бажариши керак.

КИМЕ 1 [а. *الكمي*] — оддий metallарни асл металлар (олтин, кумуш)га айлантириш тушунчаси]. Моддалар, уларнинг таркиби, тузилиши, хоссаларини, шунингдек, бир мoddанинг бошқа мoddага айланнишини ўрганувчи фан. Аналитик кимё. Ноорганик кимё. Органик кимё. Кимё ўқитувчиси. *— У эрта билан хатни почтага ташлаб келиб, яна кимёдан конспектларини ўқишига тутинди.* Мирмуҳсин, Умид.

2 кўчма Шу нарса (тушунча) га (олтинга айлантиришга) нисбат беради. Муқаддас ўлкам, ажиси хушҳаво, омон бўлсин, Эли жасуру ери кимё, омон бўлсин. Ҳабибий. Ажиси нозик бу бармоқлар, Териб мисқол қилур тоғлар, Жаҳонда энг буюк кимё Бу қўллардир, бу қўллардир. Э. Воҳидов.

3 Кимё (хотин-қизлар исми).

КИМЁВИЙ Кимёга оид, кимё ҳодисалари билан боғлиқ. Сувнинг кимёвий таркиби. Кимёвий чиқиндилар. Кимёвий дорилар. Кимёвий реакциялар. Кимёвий элементлар (унсурлар).

КИМЁГАР [а. + ф. *كيمیاگر*] — кимё билан шуғулланувчи] Кимё фани бўйича мутахассис, олим; кимё саноатида ишловчи шахс. Чирчик, Қўйон, Самарқанд кимёгарлари ўғитларининг янги турларини ишлаб чиқаряптилар. Газетадан.

КИМОНО [яп. kimon – кийим; кўйлак] 1 Япон эркаклари ва аёлларининг жуда кенг енгли халат кўринишидаги кийими.

2 Умуман, шундай бичимдаги халат ёки кўйлак. Қизнинг эгнида қийик ёқа, ҳаворанг батист кимоно. Н. Ёқубов, Жон.

КИМСА 1 Умуман одам, шахс, зот. Қисқаси, илгаридан оддий бир тенгдошдек бўлиб келган бир қиз энди Элмурод учун сирли бир кимсага айланиб борар эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Бу номаълум кимса оёқ учи билан юриб келди-да, мўралаб айвонга қаради. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 кам қўлл. Ҳеч ким, ҳеч зот. Гўё кимса ҳол сўрмас мендан, Жўраларим сўрамаслар ҳол. Рауф Парфи. Нон сотиб олай деса, бозор ўйқ, тортуб олай деса, кимса ўйқ. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

КИМСАН 1 «Ким» сўзининг иккинчи шахсга қаратилган сўроқ шакли. Подадан адашган бузоққа ўхшаб дуч келган эшикка бошингни тиқаверасанми? Кимсан ўзинг? Ойбек, Танланган асарлар.

2 Назарда тутилган шахснинг даражаси (амали, унвони, бойлиги ва ш. к.) юқорилигини таъкидлаш учун ишлатилади. [Тантибийваччанинг дафаси] Зиқнанинг пир ургани эди.. Кимсан – терифуруш фалончи бой! Лекин кўрган одам ямокчими, бўзчими деб ўйлар эди. Ойбек, Танланган асарлар. -Хотинлари ҳам, кимсан – оқсоқолнинг хотинимиз, деб кеккайшиб, ўзларига хон, ўзларига бек бўлиб, роса зуғумини ўтказишди, – деди Юсвали тога. П. Турсун, Ўқитувчи.

3 Кимсан (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

КИМСАСИЗ 1 Ҳеч кими ўйқ, ёлғиз. [Элмурод:] Ахир, бир кимсасиз етимдан бугун шундай одам бўлсан-у, бошим кўкка етмасинми?! П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Одам зоти ўйқ, одамсиз; бўм-бўш. Кимсасиз ҳовли. Кимсасиз дашт. — Махкам кимсасиз коридордан тез-тез юриб, ўша эшик қарисига борди. П. Қодирий, Уч илдиз. Онахон.. Найманчанинг кўчаларига яна бир тикилаб қаради: ҳаммаёқ боягидай жимжит, кимсасиз эди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

КИМХОБ [ф. қимхаб – майин ипакдан тўқилган мато] Ўриши ипак, арқоги зардан тўқилган мато; шу матодан тайёрланган (тикилган). Бир тўнлик кимхоб. Кимхоб тўн. Кимхоб нимча. — Бу туюларнинг бир

нечтасига.. дуҳоба, кимхоб, зарбоф, атлас, адрес ва шоий кийимликлар.. юкланган экан. С. Айний, Эсадаликлар. Чигатой билан Ўқтой.. кимхоб тўшак устида ўтириб, Чингизхондан келган чопарнинг ҳикоясини тинглашарди. М. Осим, Ўтрор.

КИН [ф. – кек, ўч; душманлик] кт. Гина; адоват, кек. Қўзголончи ҳалқнинг кин, қаҳри ҳар лаҳза кучайди, ҳайқириги кўкни тутди. Ойбек, Танланган асарлар. Юракда бир мўмин бандасига кин сақлаш мусулмончиликка ёт нарса, бой. К. Яшин, Ҳамза.

КИНА айн. кин, гина. Сафар бўзчи кина-ни тамоман кўнглидан ювиб ташлаган эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Йўқ дигда зарра кина бу шону шавкат ила. Ҳабибий.

КИНДАК I с. т. айн. киндик I.

КИНДАК II с. т. айн. киндик II.

КИНДИК I 1 анат. Қориндаги болани йўлдош (плацента) орқали она танаси билан бирлаштирувчи, болани озиқ моддалари билан таъминлаш учун хизмат қилувчи ичак-най. Учқуннинг киндигини кесганда, Тозагул кўзларини юмб, қалт-қалт титраб турди. Ҳ. Гулом, Машъал.

2 Бола туғилгач, шу ичак-найни кесиб ташлаш натижасида қорин ўртасида ҳосил бўлган кичиқ чукурча; қориннинг ўрта қисми. У [Соли совуқ] шошиб-пишиб Азимбийваччани кўкрагидан итарган эди, Азим унинг киндигига ўхшатиб теди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КИНДИК қони тўқилган ер (ёки жой, тупроқ) Туғилган ер, туғилган, ўсган жой; ватан. Сафаргалдига бу қумлар чақалоқ вақтидан ошина. Қорақумда унинг киндик қони тўқилган. Ж. Шарипов, Хоразм. Қиши қаригандан кейин киндик қони тўқилган жойини қўмасб қоларкан. Б. Раҳмонов, Олтин одамлар.

З кўчма Марказ, ўрта. -Даштнинг киндиги мана шу ер, – деди Ўқтам. Ойбек, О. в. шабадалар. Мана, уч ўйларки, Марказий Фарғона киндигида гўзаллик яратяпмиз. Газетадан.

КИНДИК II Дорбоз юрадиган арқонинг ўртароқ жойидан кўтариб турувчи икки ёғоч учларининг бир-бiri билан, шунингдек, арқон билан туташган, кесишган жойи. Уни [дорбозни] киндикдан киндикка, чигириқдан чигириқка ўйргалатиб, саломат олиб чиқувчи нарса унинг қўлидаги лангари! Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

КИНДОР [ф. қиндар – кин (гина) сақловчи] эск. кт. Гинадор, кеки бўлган. *Киндор одам.*

КИНЕМАТОГРАФ 1 эск. Кинотеатр, кино.

2 Кино санъати.

КИНЕМАТОГРАФИСТ қ. **кинематографчи.**

КИНЕМАТОГРАФИЯ [юн. *kinēma*, *kinēmatos* – ҳаракат + *grapho* – ёзаман] Маданият ва саноатнинг кинофильмлар ишлаб чиқариш ва уларни томошибинларга намойиш қилиш соҳаси. *Кинематография ходимлари.* — *Маъруф Назаров* *кинематография, драматургия ва қўшиқчилик соҳасида ҳам дадил қалам төбратяпти.* Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

КИНЕМАТОГРАФЧИ Кинематография ходими. *Ўзбек кинематографчилари.*

КИНЕСКОП [юн. *kineo* + – ҳаракатга келтираман + *skorēo* – кузатаман, қарайман] Телевизорда оқ-қора ёки рангли тасвирни қабул қилиб қайта кўрсатувчи электрон-нур трубка.

КИНЕТИК 1 Кинетикага оид. *Кинетик назария.*

2 Ҳаракатга оид. *Кинетик энергия.*

КИНЕТИКА [юн. *kinetikos* – ҳаракатлантирувчи] Назарий механиканинг динамика ва статика соҳаларини ўз ичига олган бўлими. қ. **динамика, статика.**

КИНДИ айн. **киндор.** Йўлчи лабини маҳкам тишлаб, кинли кўзларини бир нуқтага тикди. Ойбек, Танланган асарлар.

КИННА этн. Хурофий тушунчага кўра, гўё суқланиб қараш таъсирида «кирадиган» касаллик, оғриқ. Бунга сўзнинг магик қудратига асосланувчи кинна, бадик, авраш.. ҳамда мавсум-маросим қўшиқларидан «Суст хотин», «Чой момо» кабилар мансуб. «ЎТА».

Кинна кирмоқ Кинна таъсири этмоқ, кинна таъсирида касаллик, оғриқ юз бермоқ. Кўзга яқинман-да. *Дарров* кинна киради, жигар. У. Исмоилов, Сайланма. **Кинна солмоқ** Афсун айтиб, силаш, уқалаш билан «киннани ҳайдамоқ», касалликни йўқотмоқ. Унсин келгандан буён, касалларга кинна солиш, туққан хотинларга доя бўлиши учун кампир бемалолроқ юра бошлади. Ойбек, Танланган асарлар.

КИННАКАШ айн. **кинначи.** Исириқда «бир гап бор»лигини фолбинлар, азаймхон-

лар, киннакашлар ҳам.. пайқаб.. Н. Шораҳимов, Исириқ тутатиш хурофотми?

КИННАКАШЛИК айн. **кинначилик.**

КИННАЛАМОҚ 1 айн. **кинна солмоқ.** қ. **кинна.** Гўрўли советнинг тугмаларини чиқариб.. отимни ўзим кинналасам, яхши бўлармикан, деб отнинг тенасида туриб эди, ногоҳ кўзи биёбонга тушди. Усмон бахши Мамат ўғли, Бўтакўз.

2 кам қўлл. айн. **кинна кирмоқ.** Бола чинқириб ўйгаса, кинналабди, деб қушиноч момога югуришган. «Шарқ юлдузи».

КИННАЧИ Кинна солувчи, кинна солиш билан шуғулланувчи шахс; киннакаш. -Тунов куни бошим оғриб, кинначини чақирсан, [қайнанам] ҳайдаб юборди, — деди Савлатхон ўртогига. Файратий, Савлатхон. Уялганлариданми ё кинначига алданганлариданми, ажин босган юзлари қип-қизарип кетганди. А. Мираҳмедов, Кулган чечаклар.

КИННАЧИЛИК Кинначининг касби, кинна солиш билан шуғулланиш. Анонбибига ўхаша тул хотинларнинг қиладиган иши ҳар кимга ҳам маълум: маҳаллада дастурхончилик, бойлар эшигига оқсочлик, кинначилик ва ҳоказо. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Биласан-ку, кампирим баъзи вақтда кинначилек қиласди. Ойбек, Танланган асарлар.

КИНО 1 айн. **кинематография.** Кино, театр сингари санъат турлари орасида адабиёт ҳам тарбиянинг энг фаол ва самарадор омилларидан биридир. «Фан ва турмуш».

2 с. т. Кинофильм. *Овозли кино.* *Овозсиз кино.* — Ўлмас.. ётқоқта томон бурилган эди, Мурод тўхтатди: -Хўш, ўртоқ командир, қанақа кино кўрдингиз? А. Қаҳҳор, Йиллар. Клубда ҳинҷа кино кетаётган экан.. ў. Хошимов, Қалбинга қулоқ сол.

3 с. т. Кинотеатр. *Кинога бормоқ.* — *Богнинг бир чеккасида овқатхона, яна бир чеккасига кино жойлашган.* Уйғун.

КИНО- [юн. *kineo* – ҳаракатга келтираман] Ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, кинематографияга, кинофильмга алоқадорлик маъносини ифодалайди.

КИНОАКТЕР [кино.. + актёр] Кино артисти, киноартист.

КИНОАКТРИСА Кино артисткаси. *Институтни тамомлашим билан орзум амалга ошиди.* Мен энди киноактрисаман. «Муштум».

КИНОАППАРАТ [кино.. + аппарат] Ҳаракатдаги объектларни киноплёнкага тушириб оладиган, шунингдек, кинофильмлар намойиш қилинадиган аппарат. Энчил бир йигит дарҳол киноаппаратини гилофидан чиқарib, Maxsumни суратга ола кетди. Ҳ. Ғулом, Замин юлдузлари.

КИНОАППАРАТУРА Кинематография соҳасида ишлатиладиган турли хил машина, механизм, дастгоҳ, жиҳоз ва ш. к. лар мажмуи.

КИНОАРТИСТ айн. **киноактёр**. Каримжон киноартист учун яна битта бифштекс буорди. О. Ҳусанов, Киноартист билан учрашув.

КИНОДРАМАТУРГИЯ [кино.. + драматургия] 1 Киносценарийлар мажмуи.

2 Киносценарийлар тузиш, яратиш иши, назарияси. Аввало, кино санъатининг бирдан-бир муваффақиятини таъминлайдиган асосий соҳа – кинодраматургия ишини тўғри ўйлга қўйши лозим. Газетадан.

КИНОЖУРНАЛ [кино.. + журнал] Кундалик ҳаётий муҳим ва ҳалқаро ижтимоий-сиёсий воқеаларга бағишилаб яратиладиган қисқа метражли фильм. Кейинги ўйларда у.. «Ўзбекистон ўн беш ўйлиги» каби тўла метражли фильмларни ва бир неча киножурналарни кўйдан чиқарди. «Гулистан».

КИНОКАРТИНА [кино.. + картина] айн. **кинофильм**.

КИНОКОМЕДИЯ [кино.. + комедия] Ҳарактер, конфликт ва вазиятлар тасвири томошабинда кулги қўзғатадиган, юмористик ва ҳажвий жиҳатлар бир-бирига боғлиқ ҳолда кўрсатилган кинофильм.

КИНОКОНЦЕРТ [кино.. + концерт] Алоҳида концерт ижро(номер)ларидан тузилган кинофильм.

КИНОЛАШТИРМОҚ Бирор ҳудудда кинотеатрлар қурмоқ, кўчма кинолар ташкил қилмоқ. Қишлоқларни кинолаштиromoқ.

КИНОЛЕНТА [кино.. + лента] Кинофильмнинг бир нусхаси; кино лентаси. Ойжамол суратга боқаркан, кўз олдидага бултур ёзда.. боғларда сайр қилгани.. кинолентадай бир-бир ўтди. Ж. Шарипов, Хоразм.

КИНОЛОГ Кинология мутахассиси; итларни парваришилаш ва уларни бирор фаолиятга ўргатиш билан шуғулланувчи шахс.

КИНОЛОГИЯ [юн. *kyon*, *kynos* – ит + *logos* – тушунча, таълимот] Итларнинг

эволюцияси, зотлари, анатомияси ва физиологиясини ўрганиш, уларни учрчиши, парваришилаш, ўргатиш каби масалалар билан шуғулланувчи фан.

КИНОМЕХАНИК [кино.. + механик] Киноаппаратни ишлата билувчи ишчи, кинофильм кўрсатувчи механик. *Овоз оператори киномеханикка «Солдат отаси» фильмининг биринчи ҳалқасини қўйишни буорди.* Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш.

КИНООПЕРАТОР [кино.. + оператор] Кинофильмларни суратга олувчи мутахассис. Эшикда «Телецентр» деб ёзилган автобус. *Ичкарисида проҗекторлар, кинооператорлар..* С. Аҳмад, Сайланма.

КИНОПАНОРАМА [кино.. + панорама] айн. **панорама(ли) кинотеатр**. қ. **панорама**.

КИНОПЛЁНКА [кино.. + плёнка] Кинофильмларни суратга олиш учун ишлатиладиган лента; кино плёнкаси. Киностудияда икки соатча бўлдим. Ҳамкасларим.. катта ўрам киноплёнка ҳадя қилиб, кейин шаҳарни томоша қилишини тақлиф этишиди. Газетадан.

КИНОПРОКАТ [кино.. + прокат] Кинофильмларни намойиш қилиш учун чиқариш ва улардан маълум вақтда фойдаланиши мақсадида кинотеатр, клуб ва ш. к. жойларга бериш; шу иш билан шуғулланадиган муассаса.

КИНОРЕЖИССЁР [кино.. + режиссёр] Кинофильмни қўювчи режиссёр, кинокартина режиссёри. «Тоҳир ва Зуҳра» фильмни тугар-тугамас, Наби Ғаниев кинорежиссёр Комил Ёрматов ҳамкорлигига «Насриддиннинг саргузашлари» кинокомедияси устида иш бошлади. Ф. Жўраев, Обид Жалилов.

КИНОСТУДИЯ [кино.. + студия] Кинофильмлар ишлаб чиқарадиган корхона. 1926 йили Ўзбек давлат киноси ташкил этилди. Киностудия «Бахт қуши» фильмини экранга чиқарди. «Гулистан».

КИНОСЦЕНАРИЙ [кино.. + сценарий] Кинофильм яратиш учун асос бўладиган бадиий асар. Мана бу киносценарийни олингда, яхшилаб ўқиб чиқинг. «Муштум».

КИНОТЕАТР [кино.. + театр] Кинофильмлар намойиш қилинадиган маҳсус бино. Кинотеатр олдига борганимизда, сенандсан кечикиб қолган қиз билан йигитга кўзимиз тушди. Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

КИНОТЕХНИКА [кино.. + техника] Кинофильмларни суратга олиш, нусхаларини кўпайтириш ва намойиш қилиш билан шуғулланадиган техника соҳаси.

КИНОФЕСТИВАЛЬ [кино.. + фестиваль] Вақти-вақти билан ўтказиладиган, кўпинча бир умумий мавзуга бағишиланган кинофильмлар ёки бирор мамлакатнинг энг яхши кинофильмлари кўргиги. *Халқаро кинофестиваль.* — Узбек кинохўжжатчилари кейинги икки йилнинг ўзида турли кинофестивалларда ўндан ортиқ фахрий диплом олдилар. «Гулистан».

КИНОФИЛЬМ [кино.. + фильм] Экранда намойиш қилиш учун яратилган кинематография асари, кинокартина. *Рангили кинофильм. Илмий-оммабон кинофильм.* — Рабиев, эшик ёпилгунча, *Роҳиланинг бўй-бастига қараб турди.* Уни қайси кинофильмда кўрганини эслашга уринди. Ш. Тошматов, Тонгдаги кўланка.

КИНОХРОНИКА [кино.. + хроника] Кундалик ҳаётдаги муҳим воқеаларни кўрсатиб берадиган қисқа метражли фильм ёки киножурнал.

КИНОЧИ (асосан кўпл. шаклида — **киночилар**) Кино ходими. *Ёш кинодраматург ва кинорежиссер Учқун Назаров ўзбек киночиларининг 40 ўйл ичидаги эришган ютуқлари ҳақида муфассал ҳикоя қилиб берди.* Газетадан.

КИНОШУНОС [кино.. + ф. شناس – ўрганувчи] Кино илми билан шуғулланувчи мутахассис, олим. *Фильмнинг бўлажак тақдирини унинг асосий ҳукмдорлари – биз томошабинлар, танқидчилар, киношунослар, санъатшунослар.. ҳал қилади.* Ҳ. Муталова, Олмалар.

КИНОЯ [а. کنایه – белги; шама, ишора; пичинг, кесатик] 1) *Масҳаралаш, кулиш учун асл маъносидан бошқа, мажозий маънода айтилган сўз, гап; қочирим, истеҳзо, пичинг, кесатик ифодаси.* — *Хўш, сизча нима қилиш керак, ўқимишили акам!* — *деди киноя билан Йўлчи.* Ойбек, Танланган асарлар. *Саодатхоннинг.. юзидаги жиiddийлик ўрнини табассум сизнига ўхшаган табассум эгаллади.* С. Зуннунова, Янги директор. *-Норбоевамисиз? Мехнатдан қочиб келибсиз-да, синглим, – Унинг кўзойнак орқасидаги кўзлари киноя билан қисилди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Шоди Мударрисович.. илжайиб турар, сўзларида*

ҳазил аралаш киноя оҳанги бор эди. Д. Нурий, Осмон устуни.

2 ад. Услубий восита: бадиий асардаги инкор этиш усулларидан бири бўлиб, бирор шахс ёки нарса устидан кесатик, қочирик воситасида яширин кулишдан иборат.

КИНОЯЛИ Пичинг билан айтилган; пичинг, киноя ифодалайдиган. *Ўқтамнинг кўзларида эса қандайдир кинояли маъно, лабларидан табассум сизгандек бўлди Собир.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Лейтенант.. товушни ортиқча баланд чиқариб койимас, салмоқлаб, кинояли сўзлар билан етмиси икки томирга игна тиққандан бадтар жонини ҳалқумига келтиради эди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

КИНОЯОМУЗ [а. + ф. کنایه‌آمیز] — кинояли, пичингли, яширин маъноли] Киноя тарзидаги. [Ўрмонжон] *Нимадандир гаши келаётгандай, ундан кинояомуз ҳол-аҳвол сўради-да..* А. Қаҳҳор. Кўшчинор чироқлари.

КИОСКА [фр. kiosque – чакана савдога мўлжалланган дўйонча کوشک – далаҳовли; шаҳар ташқарисидаги қаср] Савдосотиқ ёки бошқа мақсадлар учун мўлжалланган павильон; кичик дўйон. *Гул киоскаси.* — *Газета киоскаси олдида сочига оқ орагланган, ўрта ёшлардаги бир хотин унга қараб турарди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

КИОСКАЧИ Киоскада савдо қилувчи. *Киоскачи буғунги газеталарни тартибга соляпти.* — *Файзи опа энг камтар киоскачиларимиздан, – деди бошлиқ.* Газетадан.

КИПРАТИКАН қ. **типратикан.** Йўл ёқасидаги бир тавақали эшик гийқ этиб очилди. Ундан ёш боланинг кипратикан иғналарида юмалоқ боши кўринди. С. Анорбоев, Оқсой. ..худди хавф олдидағи кипратикан сингари ҳурпайиб олган оломон.. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КИПРИК Кўз қовоқлари четида қатор жойлашган туклар. *Кучли кулгидан Раъононинг кўзи ёшланиб, ўсиқ киприги жуфтланди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Қозининг туссиз кўзлари атрофидаги сийрак киприклари пилтиллади, лаблари пичирлади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Киприк қоқмаслик 1) киприкларни юмб-очмаслик, кўз очиқ ҳолда киприкларни қимирлатмаслик; диққат билан тикилиб жим турмоқ. *Сидиқжон оғзини, кўзларини катта очиб, киприк қоқмай, фавқулодда*

бир жавоб кутуб турганини кўриб, Болтабойнинг кулгиси қистаб кетди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Акам ҳамон жойидан қимир этмас, кўзларини ўчоқда ёнаётган словага қадаганча, киприк қоқмай турарди. Қ. Кенж, Балиқ ови; 2) бутунлай ухламаслик, кўз юммаслик. Сидиқжон кечаси билан киприк қоқмай чиқди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Мастон** унинг ёнида ўтириб, киприк қоқмай тонг оттириди. А. Қаҳҳор, **Мастон**. **Киприк қоқмоқ** Юқори ва кўйи киприкларини юммоқ, юмиб очмоқ. Секретарь қиз кўзларини сузиб, бир-икки марта киприк қоқди. С. Аҳмад, Лаъли Бадахшон. Қўшнимнинг нафас олиши, киприк қоқиши тезлашди, оғзи хиёл очилди, гўё суксур қиз қаршисида тургандай энтиқди. «Гулдаста».

КИР 1 Бадан, кийим ва ш. к. га ҷаңгтўзон ўтириши туфайли ва бошқа йўллар билан ҳосил бўладиган ифлослик. Қўлнинг кири. **Тўннинг кири.** — *Мўйсафид сартарош.. кирдан қатирмаланиб ялтираган лунгини [Йўлчининг] бўйнига илиб, бошини ишқалай бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Кир босган, кирланган. *Кир кўйлак. Қўллари кир.* — Энгина тирсаги қирилган костюм, Ёқа кир, тугмасиз, юз ямалган шим. Уйғун, Устаси фарант. *Йўлчи унинг бошини кир ёстиққа оҳиста қўйди.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 кўчма Ярамас, жирканч, ифлос. *Фақат ана шу кир мақсадга етиш ниятида Алиқул билан фикран бўлса ҳам битим туздинг.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Ёшлик ўтди. Бўйи етди. Кир одат уни зиндандек ҳовлига солди.* Миртимир.

4 Ювиладиган ёки ювилган кийим-кечак, сочиқ, дастурхон ва ш. к. буюмлар. *Гулнор титроқ лаблари билан базўргина: -Яхши.. аммангизни севинтиринг, ман нима? – дедида, кир ёшишни баҳона қилиб, узоқлашди.* Ойбек, Танланган асарлар. *[Ойимхон] Очдан ўлмаслик учун эртадан кечача кир ювиб, ҳақига бир коса кепак олиб, нон қилиб еган.* П. Турсун, Ўқитувчи.

Кўнглида кири йўқ Дарров хафа бўла-вермайдиган, бирорвага ёмонликни истамайдиган; очиқ кўнгилли. *Юрагида бори юзига тепиб турадиган бундай кишиларни, кўнглида кири йўқ, деб мақтайдилар.* П. Қодиров, Уч

илдиз. *Тожимат ака.. кўнглида кири ўйқ, шалдир-шулдир одам эди.* С. Анорбоев, Оқсой. **Кўнглини** (ёки дилини) кир қилмоқ Таъбини хира қилмоқ, дилини фаш қилмоқ; бесаранжомликка солмоқ. *Ўксиниш – одам кўнглини кир қиладиган ёмон иллатлардан.* М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси. *У [Тўла] энг аввал.. дилини кир қилиб келган ёлғончиликка қарши кураш бошлади.* М. Исмоилий, Бизнинг роман. **Тирноқ остидан** (ёки орасидан, тагидан) кир қидирмоқ қ. тирноқ. Мен ўз акасини ревизия қилиб, тирноқ остидан кир қидириб юрган одамдан яхшилик кутмайман. О. Ёкубов, Асарлар. *Сен тирноқ орасидан кир қидирмай қўя қол.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Дарров тирноқ тагидан кир қидирасиз-а,* Самадов. П. Қодиров, Уч илдиз. **Тишининг кирини сўрмоқ** Ейдиган њеч нарса йўқлигини билдиради, шунга ишора қилади. *Улар [бойлар] палов еб, тишини ковлаганларида, биз тишишимзинг кирини сўриб, ўюқ олдида чоригумизни қуритар эдик.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Шўромиз бўлса, қоринларинг бир амаллаб тўйиб қолар, дейди. Лон этиб қиши кирса, тишишимзинг кирини сўриб ўтирамизми?* Б. Раҳмонов, Мардлар қиссаси.

КИРА [а. қр – ёллаш, ёлланиш; ижара пули; йўл ҳақи ёки юк ташиш ҳақи] 1 Бирор жойга бориш ёки бирор юкни олиб бориб бериш учун арава, машина ва ш. к. ни ёллаш, ёлланиш. *Туяларимдан кўнглим тўйк бўлгани учун уларни кирага юбордим.* С. Айний, Қуллар... уч соябон арава, олти отни кирага олиб, катта карвон кетидан юришини.. гаплашиди. Мирмуҳсин, Меъмор.

Кира қилмоқ 1) ҳақ тўлаш шарти билан бошқанинг от, арава, машина ва ш. к. ларидан фойдаланмоқ, уларни ёлламоқ. -*Биз ҳам, отам иккимиз, иккита нор тужни кира қилиб, карвонга уландик, – деди Ҳожи хола.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.; 2) киракашлик билан пул топмоқ. *Қўлга тушсан.. кира қилияпсан, деб молияга ёзib беришдан ҳам тоймайди булар.* С. Анорбоев, Оқсой.

2 с. т. Бадал, эваз. *Холбекани мен кўрсатсан, тўражон, Кира сига не берасан ўзима?* «Кунтуғмиш».

3 Кира ҳақи, кира пули. *Марғилондан, ҳатто Қудратулла қорини ҳам йигирма беш шогирди билан чақиртирибди.* Бориш-келиш кираларини ҳам бой ўз устига олибди. М.

Мұхаммаджонов, Тұрмұш уринишлари. *Иккала машина ҳам якка тартыбда үй-жой құрувчиларға сув ташиш ва кира ишлаш билан банд бұлмоқда.* К. Собиров, Баъзи майда-чүйдалар.

КИРАВЕРИШ Ҳовли, үй ва ш. к. нинг ичига кириш бошланадиган жой, кириш жойи. -*Қани, мин!* — деди Үрмөнжон ҳайрон бұлғыл түрган Сидикжонга, — мана шу тенапалық орқасыда бизнинг Бақақұруллоқ деган маҳалламиз бор, шунинг кираверишида сени бир хотин күтиб түріпти. А. Қаҳхор, Құшчинор чироқлари. [Растага] Кираверишидагы якка-яғона атлас дұқонида Назокат деган хүбічим жұвон ишларди. А. Мұхтор, Опа-сингиллар.

КИРАВКА фольк. Нимчага ўхшаш, күпинча совут остидан кийиладиган, мәттәлдан ёки қаттиқ нарсадан қилинган үруш кийими. *Не полвонлар қадди ёйдай бүкілди майдон ичинде.* Найза тегиб, киравкалар сүкілди майдон ичинде. «Равшан».

КИРАКАШ Улов, машина билан ёлланыб, юқ ёки одам ташиш билан шуғулланағынша. *Киракашларға иккі баробар ҳақ түләніб, үйліні яхши биладиган одам таңланди.* Мирмұхсин, Меймор. Шаҳардагы барча киракаш шоғёрлар Самад безорининг оғайниси. И. Қаландаров, Шохидамас, баргида.

КИРАКАШЛИК Кира, киракаш иши, машгулоти, касби. *У [Насим] Бухоро-Баҳо-ваддин ораларыда киракашлик қыларди.* С. Айний, Эсдаликлар. *Киракашлик қилишини биласанлар, бир литр бензин сотиб олсаларинг, асакаларинг кетади.* С. Ахмад, Чүл шамоллари.

КИРДИКОР [ф. қардгар — яратувчи, вұждуга келтирувчи (худонинг сифаты)] Умуман, қилинган ишлар, хатти-харакатлар; одатда маылум шахс ёки шахсларға оид но мақул иш, хатти-харакатлар; қылмаш. *Ойимхон Тожибойнинг ҳамма кирдикорини билар, буларни жамаот ҳам билиб құйышини истар* эди. П. Турсун, Үқитувчи. *Унинг [Умрининг] кирдикорини мен биламан, ундан мен жирканаман деб юрсам, бутун қишлоқ билар экан, бутун қишлоқ жирканар экан.* А. Қаҳхор, Хотинлар.

КИРДИ-ЧИҚДИ 1 Кириш-чиқиш; кириш-чиқиш ҳаракати. *Нұхоят, кирди-чиқди тұхтаб, бир ҳамшира касалларға шундай мурожжат қылды..* «Муштум». Аммо уннинг ол-

діда ғовур-ғұвур, кирди-чиқди.. бир дақиқада одамни гангитиб ташлайды. «Муштум».

2 Кирган-чиққан, нотекис. Кирди-чиқди ер. Деворнинг кирди-чиқди жойларини тұзатмоқ.

Ақли (ёки эси) кирди-чиқди бүлмоқ

Тұғри, меъёрида фикрлаш қобилятитини йүқтөмөқ, гоҳ-гоҳ ақлидан айниб қоладиган бүлмоқ. Зийрак хотин эди, энді эси кирди-чиқди бүліб қолғандай.. Үйгүн, Тонг қүшиғи. Ҳақиқатан ҳам бу кейинги вақтда эси кирди-чиқди бүліб қолған касалманд бир буқри эди. А. Мұхтор, Чинор.

КИРДОР [ф. қордар — қилик, хулқ; амал, одат] кам құлл. Иш, хатти-харакат, қилик; қылмаш. «Муштум»... нияти бузук дардисарларнинг кирдори бадларидан оғохлық беріб түришларини тақиқидайды. «Муштум».

КИРЗА [р. кирза — музлаган ер қатлами] Оёқ кийими, тасма ва б. нарсалар тайёрлаш учун тери ўрнида ишлатиладиган пишиқ, сув ўтказмайдыган (резиналанған) сунъий материал ва ундан тайёрланған пойабзал. Собир оғири кирза этиги билан узун үйлакка түшалған гилам-шолчани босишига ийманиб, дөвөр ёнроғини мүлжаллаб, қымтиниб борарди. Д. Нурий, Осмон устуны. Қоралас түн кийған.. оғида кирза этик. А. Ибодинов, «Латофат» дұқонидаги қатл.

КИРИМ 1 бұх. Муайян давр мобайнида турли манбалардан келиб тушадиган пул, моддий бойлік, маблағларнинг умумлашма атамаси; тушум. *Кирим ва чиқим.* Кирим дафтары. — Янги директор.. кабинетига кириб улгурмай, устма-уст бүйрүқлар чиқарды: «Автомашиналар менинг фармойишишимизсиз бир қадам жилмасин», «Сут менинг амриимсиз бухгалтерияда кирим қилинмасин».. Э. Раҳим, Ҳаёт амри билан.

2 айн. даромад. Мен эсімни таниған вақтларда бу өзіннен үч бир кирими үйқ өткізу үшін күндалик оқытатын қариндошлар беріб тұрадылар. С. Айний, Эсдаликлар.

КИРИМ-ЧИҚИМ Ҳисобға олинадиган ёки ҳисобдан чиқарыладиган пул ва моддий бойликлар. *Кирим-чиқимни ҳисобға олмоқ.* Кирим-чиқим дафтары. — Норбай қоғоздан баш күтәрмай, кирим-чиқим ҳужжатларини имзолаш билан банд эди. «Ёшлик».

КИРИШ 1 Кирмоқ фл. ҳар. н. Үйга киришга ошиқди. Аспирантурага киришни орзу қыларди. — Аммо алақандай ғойибона күч

уни ичкарига киришига ундарди. С. Кароматов, Олтин қум. Гулхайри ҳозир қўлларини пальтосининг мўйнали енгига тиқиб, кириши залида этикчалари билан паркет полни босиб, артистларнинг деворлардаги суратларига тикилиб юргандир. С. Нуров, Нарвон.

2 Бирор асарнинг асосий қисмидан олдинги, бошланғич қисми; дебоча; муқаддима. **Китобнинг кириши.** — Мўттиҳон кичкинагина кириш нутқидан кейин сўзни Тошкентдан келган аёлга берди. С. Зуннунова, Гулхан. Кейин қисқа кириш сўзи қилиб, масалани бутун тафсилоти билан батафсил таништириди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

Кириш сўз 1) қ. **кириш** 2; 2) тлш. қ. сўз. **Кириш гап** Гапнинг айрим бўлаклари ёки бутун гапнинг мазмунига сўзловчининг муайян муносабатини ифодаловчи, асосий гапга қўшимча фикр билдирувчи гап.

3 Бирор фаннинг асосий тушунчаларини баён этувчи, шу фандан дастлабки мълумотлар берувчи қисм. **Фалсафага кириш. Тилшуносликка кириш.**

КИРИШИМЛИ Ҳар ким билан сухбатлашиб, аралашиб, дўстлашиб кетаверадиган, одамлардан ўзини четга олмайдиган, ётсирамайдиган. **Малика киришишимлигина** бўлгани учун ҳам, қайнанасининг кўнглини топиб, ундан ширингина гапини аямади. Мирмуҳсин, Чиникиш. **Зокиржоннинг тогаси жуда киришимли ва тадбиркор киши.** «Шарқ юлдзузи».

КИРИШМОҚ 1 **Кирмоқ** фл. бирг. н. Үқувчилар синфга киришиди. — Булар талай ергача эмаклаб, талай ергача бағирлаб боргандан сўнг, бутазорга киришиди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдзу.

2 Бирор иш-ҳаракатни бажаришга бошламоқ. **Бу ишга яқинда киришидик.** Үқишига астайдил киришиди. — **Отабек ортиқ чида буролмади-да, рўмоли билан кўзини яшириб, ишемоққа киришиди.** А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Мен туғилган фикрни дарҳол ёзиша киришишмайман.** Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

3 **Кишилар** билан яқин муносабатга ўтмоқ, аралашиб, қўшилиб кетмоқ. **У [Сайдий] бирмунча Шариф сингари танишлар орттириди, аммо булар билан киришиб кетолмас, бу янги доирада ўзини мусоифирдай сезар эди.** А. Қаҳҳор, Сароб. **Унинг қизи Гулнор, ошпаз Анорбойлар ҳам колхоз ҳаётига киришиб кетишиади.** «Муштум».

4 **Бир-бирига туташмоқ, ёпишмоқ.** Ўзга ўсиб кетибди. **Шохи шохига киришиб кетибди.** И. Раҳим, Ихлос. **Тишлари тушиб, жаги жагига киришиб кетган катта бувиси ҳассасини тақ эткизиб урдию.. башарасини тириштириб шанқий бошлиди.** М. Исмоилий, Фарғона т. о. **У ўйлўйл галстугини тортаброқ қўйған эди, кўйлагининг кенг ёқаси бир-бирига киришиб, галстугининг тугуни кўринмай қолди.** С. Аноробеов, Мехр.

5 **Иссик**, совуқ ёки нам таъсирида қисқармоқ (мато ҳақида). **Ҳозир ювганда киришмайдиган, дазмол қилинмайдиган, кийши учун қулај матоларнинг хили кўп.** Газетадан.

6 **Белгиланган мақсаддан бошқа нарсага сарф бўлмоқ** (пул, маблағ ҳақида). **Саёҳатга аталган пул ўй ремонтига киришиб кетди.** Сенинг ўн сўминг менга киришиди.

КИРКА [р. кирка < т. курак] айн. **метин 1.** **Дарё ёқасида уймалашиб, лом ва киркалар билан тош кўчираётган одамларнинг кийимларини [шамол] юлқииди.** Ш. Фуломов, Бўз ерга баҳор элтганлар.

КИРКИК Беданани чақириш (тўрга илинтириб тутиш) учун маҳсус ишланган ҳуштак. **Содиқвой ҳатто киркикни ҳам синдириб ташлади, сайдратмаларини бирорвага бергани ўйқ, ҳаммасини учирив юборди.** Й. Шамшаров, Пахтақайнар.

КИРЛАМОҚ айн. **кирланмоқ.** Уст-боши кирлаб кетибди. **Бола кирлаган бетини юва бошлади.**

КИРЛАНМОҚ Кир бўлмоқ, кир олмоқ. Чолнинг эгнида кирланиб, мойланниб ўштиллаган қора камзул.. Ойбек, Танланган асарлар. **Унинг юзи ғазабдан каж бўлиб, тердан кирланиб кетган бўлса ҳам, Жуман уни дарров таниди.** А. Мухтор, Туғилиш.

КИРМОҚ (асосан ж. к. билан) 1 **Юриб ёки силжиб, бирор нарсанинг ичига, ички қисмига ўтмоқ, ўзини ичкари қисмга олмоқ.** **Ўйга кирмоқ. Forga кирмоқ.** — **Аҳмаджон бўш лаганини дастурхони билан кўтариб, қушбеги кирган эшикдан чиқди.** А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Бектемир тездан ўзини пастликка ташлади, югурга-югурга, ўрмонга кирди.** Ойбек, Қуёш қораймас. **Йўл устидан чиқиб қолган чаққон калтакесаклар ўқдай отилиб, кавакларга, тош ораларига кириб кетади.** А. Қаҳҳор, Мастон.

2 Нарсанинг орасига, ички қисмига ёриб, тешиб ўтмоқ, сукулмоқ; санчилмоқ. *Қўлига тикан кирди. Ер шундай қаттиқки, қозиқ қоғсанг ҳам кирмайди.* — Тош учланган қирраси билан бекнинг бошига тушиб, ярмигача ўйиб кириб кетди. А. Қаҳҳор, Кўр кўзнинг очилиши. Аямай наизани уради Икки эмчак ўртасига, *Фарчилаб наиза киради. «Гулшанбоғ».*

3 Ич томонга ботмоқ. Эрталабдан бери ҳеч нарса емаган молларнинг қоринлари ичичига кирган. — *Новча, икки лунжи ичига кириб кетган.* С. Сиёев, Ёруғлик.

4 Орасидан, қаторидан жой олмоқ; қўшилмоқ. *Бу мақола тўпламнинг иккинчи жилдига кирган.* — *Иккитасида Азимбой-ваччанинг оти ёзилиб, кейин ўчирилган, охиргисида мутлақо рўйхатга кирмаган.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Бу касбни қўй, ука, сартарошлиқ қиз девдим, мана у ҳам одам қаторига кириб олди.* «Гулдаста».

5 Иш, хизмат, ўқиш, жамият ва ш. к. га қабул қилинмоқ; жойлашмоқ. *У даставвал институтга лаборант бўлиб кирди.* Партияга кирмоқ. Заводга слесарь бўлиб кирмоқ. — *Аммо биз шига кирган одамларни жойларга уларнинг истаги билан эмас, идора эҳтиёжи билан юборамиз.* С. Кароматов, Олтин қум.

6 Саноқ сон ёки баъзан «ёш» сўзи билан бирга қўлланиб, шу сон билдиранг йилча умр кўрганликни билдиради. *Отам олтмишга кирди.* Қиз ўн етти ёшга кирди. — *Раҳмат, юзга кир, ували-жували бўл, ўғлим.* Ойбек, Танланган асарлар.

Шу ёшга кириб Шунча йил яшаб. Мен шу ёшга кириб, кўпчилик ичиди «самоварчи, чой» дёёлган одам эмасман. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

7 Пайт, ой, фасл билдирувчи сўз, сўз бирикмаси билан қўлланиб, шу пайт ёки фаслнинг бошланишини билдиради. Ёдгор, умри бино бўлиб, баҳорнинг кириб келишини шу қадар диққат билан кузатмаган экан. Ў. Ҳошимов, Қалбингта қулоқ сол. Кечикиб кирган қиши энди кун сайнин совугини кучайтира бошлаган эди. Ойбек, Танланган асарлар. Кеч кирди. *Товуқлар гира-шира қоронгиди пир-пир учиб, бостирма шинидаги кўноққа чиқа бошлади.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Март ўтди, апрель кирди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

8 Айрим отлар билан бирикиб, шу от ифодалаган нарсанинг пайдо бўлиши ёки

вужудга кела бошлаганлигини билдиради. *Қўчатлар мевага кирди. Ток ҳосилга кирди. Товуқ тухумга кирди. Юзига ранг кирмоқ.* — *Июнь ойининг охри. Гўзалар айни гулга кирган вақт.* Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз. *Иштаҳага кирди-ю, кулча юзига ранг югурди.* К. Яшин, Ҳамза.

9 Ўзи бирикиб келган сўз ифодалаган ҳолат, хусусият ва ш. к. ни қасб этиш, шунга эга бўлишни билдиради. *Касал уйқуга кирди. Кўм-кўк осмон бирпасда кулранг тусга кирди.* — *Сиз келсангиз, ҳовлимизга офтоб чиқсандай файз киради.* К. Яшин, Ҳамза. *Үй бекаси ўзининг асл руҳига кирди, жанчиларни қиём ва печене билан меҳмон қилди.* Ойбек, Қуёш қораймас. Севгилимни чироёли ийгит қиёфасига кириб олган сеҳргар иблис кўлтиклиб келаётганидан ёниб кетдим. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. *Унинг [Берунийнинг] тартибсиз, жўшқин фикрлари мунтазам бир шаклга кириб, вояга етди.* М. Осим, Жайхун устида булатлар.

10 Ўтмоқ, ўтиб ўзлашмоқ. *Бу одатлар қардош ҳалқлардан кирган.* Сут билан кирган жон билан чиқар. Мақол. — *Русча «кандиндат», «кандиндатура» сўзларининг эквивалентлари сифатида эса тожик тилидан кирган «номзод» (ҳозирги маъносида) сўзи қўлланади. «ЎТА».*

11 Айрим сўзлар (мас., сезги аъзоларини билдирувчи қулоқ, бурун каби сўзлар) билан қўлланганда, нарсанинг шу аъзога таъсир этиб, сезги ўйготишини билдиради. Гулнинг ҳиди бурнига кирмоқ. — *Ўйлайману, мияга ҳеч нарса кирмайди.* «Гулдаста». Авазнинг қулогига унинг гапи кирмас, у тарсаки егандек, шаҳих Сабдийнинг шоҳ сатрига тикилиб ўтиради. С. Сиёев, Ёруғлик.

Ақл (ёки ақли) кирмоқ Ақлли бўлмоқ, ақл билан иш қиласидиган бўлмоқ. Бўйим ҷўзилиб, ақлим кирган сайнин кўпроқ ўйлайдиган бўлиб қолдим. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Гапга (ёки сўзга) кирмоқ Ўзганинг айтганига кўнмоқ, унамоқ; рози бўлмоқ. Ҳазратқул ювош, нима деса гапга кирадиган боладан бунақа гап чиқишини сира ўйламаган эди, гангид қолди. С. Аҳмад, Юлдуз. Яхшиям, отасининг сўзига киргани, акс ҳолда, Табибийдек доно, зукко бир устоз, оқиц дўстдан айрилиб қолиш ҳеч гап эмас экан. С. Сиёев, Ёруғлик. Гўрга кирмоқ Ўлмоқ, ерга кўмилмоқ. Ерга кирмоқ 1) айн. гўрга кир-

МОҚ. Сиздай одамга бундай бўхтон қилгандан кўра ерга кирганим яхши эмасми? А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари; 2) ҳаддан ташқари уялмоқ, мулзам бўлмоқ. **Мен ҷақири-сам, баттар уялади, ерга киради, ҳам унинг кўзига қандай қарайман!** Ойбек, Танланган асарлар. Домла ер ёрилиб, ерга кириб кетгудек бўлиб турарди. М. Мансуров, Ёмби. **Ёнига (ёки қўлтигига) кирмоқ** Кўллаб-қўлтикламоқ; ёрдам бермоқ; улғайиб, ёрдам берадиган ёшга етмоқ. Кўрбон ота шу ишни бошлаган вақтда унинг ёнига кирадиган одамлар пайдо бўлди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Жонига ора кирмоқ** Сабабчи бўлиб, бирор нарса, фалокатдан сақлаб қолмоқ. Ўз танки билан душман зотини абжақ қилган, немис мудофаасини ёриб ўтиб, неча юзлаб жангчиларимиз жонига ора кирган.. Н. Сафаров, Оловли излар. Бир неча ой отаси бетоб бўлиб қолганда, табиби ҳозиқ уни даволаб, жонига ора кирган эди. М. Осим, Ибн Сино қиссаси. **Жон кирмоқ** Жонланмоқ, жонланиш юз бермоқ. **Шу орада хати бориб қолди-ю, бизга қайта жон кирди.** С. Сиёев, Ёруғлик. **Нонни еб, сувни ичган болаларга жон кирди.** Ж. Шарипов, Хоразм. **Жони кирмоқ** Маза қилмоқ, қониқиши билан роҳатланмоқ. **Ха-ха! Пирхонада жонинг кирибди-да.. Мазахўрак бўлиб қопсан-да..** К. Яшин, Ҳамза. **Йўлга кирмоқ** Юришга бошламоқ.. Қонига беланган дадангиз кўтариб киргандарида, сен энди йўлга кирган эдинг. Й. Шамшаров, Тошқин. Адолат йўлга кирди дегандан бошлаб, тонганини сандиққа ташлади. С. Зуннунова, Олов. **Тилга кирмоқ** Гапира бошламоқ (гапирмаётган, жим ҳолатдан гапира бошлашни билдиради). **Шариф тарро уҳ тортиб, тилга кирди:** -Хоним, бу осий бандангизни афв этгайсиз.. С. Сиёев, Ёруғлик. **Умар полвон ўйланиб қолди, анчадан кейин тилга кирди.** К. Яшин, Ҳамза. **Тушига кирмоқ** Тушида кўринмоқ. **Товуқнинг тушига дон киради.** Нафақа керак бўлса, даромадимнинг ярмини олинг. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **У қулогидан кириб, бу қулогидан чиқди** Шу оннинг ўзидаёқ унуглилди, жуда тез эсдан чиқди. **Бу гаплар унинг у қулогидан кириб, бу қулогидан чиқиб кетаверди.** **Қўлга кирмоқ** Тасарруфига, ихтиёрига ўтмоқ. **Ёнивери билан қўшилиб, бир танобдан мўл ер қўлга киради.** Ойбек, Танланган асарлар. **Қўлга кирганда, булбулим учди.. «Баҳром ва Гуландом».**

КИРОВКА қ. киравка. Оқ кировка, олтин совет кияман. «Алпомиши».

КИРОЙИ [а.+ф. كىرىيى - арзирли; лойик, сазовор бўладиган] 1 Айтишга арзидиган, гапирса, мақтаса бўладиган. **Мана бу кирои иш бўлибди.** ■ -Гуруч деса, кирои гуруч шу, -деди қари сотувчи чол. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Рақиб деганинг кирои айтишга сўзи, муштлашишига мушти бўлса. Ҳ. Үулом, Машъал. Қишлоқда дувдув гап. Кирои куёвинг бўлса, Комилжондақа бўлсин. Үйғун, Ҳаёт қўшиғи. **Үй тақдим эт кенг, муҳташам, Пора берсанг, кирои.** «Муштум».

2 Ўтакетган, жуда, фоят. Энди орада чакир тиканак бўлишим — кирои номардлик! Ойбек, О. в. шабадалар.

КИРОМ [а. كىرام - карамли, саховатли, буюк (кишилар); كىرىم - “карим” с. кўпл.] эск. кт. Муҳтарам, азиз (кишилар). Инишоолло, бул андишамиз киромларга маъқул тушган тақдирда.. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Эй менинг дўстларим, кирому матлуб.. Э. Воҳидов.

КИРПЕЧ [кир + ф. چىپىشى - қоплама; парда] Кир таҳланган токча олдини тўсиб, беркитиб қўйиш учун ишлатиладиган безакли буюм. Уч палак тикдим.. Ҳаммаси бойларнинг эркалагига, ўзимга қани, биттагина кирпеч ҳам ўйқ. Ойбек, Улуғ йўл.

КИРПИ шв. Типратикан. Ярим соатлар ўтар-ўтмас.. қирор қўна бошлаган сочлари ҳуртайган кирпини эслатувчи малларанг одам кирди. «Муштум».

КИРПИТИКАН шв. Типратикан. У [Иброҳим].. кирпитикан иғналаридаи сочлари қоп-қора.. камсукум ишгит эди. С. Анербоев, Ўзбекистон олтини.

КИРПЎШ [кир + ф. چۈپشى - ўров, жилд; тўсиб турувчи нарса] с. т. Кирпеч. **Шу вақт таҳмонга осилган кирпўш ўз-ўзидан қимирлагандек бўлди.** А. Қодирий, Ўтган кунлар.

КИРТАЙМОҚ Уйқусизлик, ҳорғинлик, чарчоқлик ва ш. к. натижасида кичрайиб, ичига тушмоқ (факат «кўз» сўзи билан). **Кудратнинг афтидан қаттиқ ҳаяжон ва чарчоқ сезилар, лекин киртайған кўзлари жилмайиб турарди.** Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоклар. **Жуда ҳам ориглаб кетибди, кўзлари киртайиб қолибди.** Ё иши жуда оғирмикин? А. Мухтор, Туғилиш.

КИРТ-КИРТ тақл. с. Ўт, хашак ва ш. к. ни узиш ёки чайнашда чиқадиган товуш

ҳақида. Пастда, ўтлоққа ёйилган пода эринибгина кирт-кирт ўт кемиради. Й. Шамшаров, Қаҳрамонлик йўли.

КИРТОКЧА Ювилган дастурхон, сочиқ ва ш. к. лар таҳлаб қўйиладиган (одатда, кичик) токча. Кўз олдига дарров катта уйнинг икки тахмони ўртасидаги киртокча тенасига қўйилган рамкадаги сурат келди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

КИРХОНА Кир ювиш, дазмоллаш каби ишларни бажарувчи муассаса, ишхона. Ательерлар ва кирхоналар, буюмларни ижарага берриш пунктлари ёмон ишлайти. «Муштум».

КИРЧИ Кир юувучи ишчи. Кирчи аёл.

КИР-ЧИР 1 Кир, ифлос ҳолатли. Бир куни у киши, ўзича, ўғлим иссиқ овқатсиз, кир-чир бўлиб, етимлик азобини чекмасин, дебди. «Олтин бешик».

2 Ювиладиган ҳар хил кийим, сочиқ ва ш. к. лар. Ҳамир кўпгунча, кир-чирларини ювди, сўнг нон ёнди. Т. Ашуроев, Оқ от.

КИРЮВДИ этн. Киши дағн қилингандан кейин учинчи куни бўладиган биринчи маросим (бунда марҳумнинг кийимлари ювилиб, ювғучига берилади).

КИСЕЛЬ [р. кисати < киснуть – ачи-моқ, бижимоқ] Мева шарбати ёки сутга крахмал қўшиб пишириладиган енгил овқат, қуюкроқ ичимлик. Қулуңтай кисели. — [Дўлана] Мевасидан кисель, қиём тайёрланади. «Фан ва турмуш».

КИСЛОРОД [р. кислород < лот. Oxygenium (oxys – нордон, аччиқ + genos – тугилувчи, тугилган) сўзининг калькаси] Ҳаво таркибиға киравучи, нафас олиш, ёниш учун зарур бўлган, водород билан бириқиб, сув ҳосил қиласидиган, Менделеев даврий системасининг VI гурӯҳидаги кимёвий элемент; рангсиз, ҳидсиз газ. Лойиҳага кўра, уй чердагига ўрнатилган қуёш батареяси сувни кислород ҳамда водородга ажратади. «Фан ва турмуш». Кислород ҳавонинг энг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Газетадан.

КИСЛОТА [р. кислота – нордонлик, аччиқлик < юн. охулатос – жуда нордон] Таркибида водород бўлган ва шу водород ўрнини бирор металл эгаллаганда, туз ҳосил қиласидиган, нордон кимёвий бириқма; сув ҳамда туз ҳосил қиласидиган мураккаб моддалар.

КИСЛОТАБАРДОШ Кислота таъсирига чидамли.

КИСЛОТАЛИ Таркибида кислота бор. Кислотали бирикмалар.

КИССА [ф. қисса – қоп, халта] 1 эск.

Оғзини бўғиши учун маҳсус ип ўтказилган, мато ёки чармдан ишланган кичик халтача. Элчи, хонларнинг киссаларини олтин, қўйинларини вазъалар билан тўлдириб, мақсадига эришганга ўхшайди. М. Осим, Карвон йўлларида.

2 шв. Чўнтақ. Шерали киссасидан блокнотини олиб, чироқ шуъласига яқин бордида, унга бир нималарни ёзиб қўйди. М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан.

КИССАВУР [ф. қиссавур – халтани, киссани кесувчи] Чўнтақ ўғриси; кўча-кўй, бозор ва б. жойларда кишиларнинг нарсаларини ўғирловчи шахс. Каромат киссавурларда бўлади.. Пулинг борини билиб, орқандан илашади. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ. Бирор: «Собир аканинг ўғли киссавур бўлиб кетибди» деса, яна бирор: «Кечалари хилват жойларда ўйл тўсиб, одамларни талармиши», дейади. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

КИССАДЎЎ [кисса + ф. ڏوڻ – тикувчи] эск. Кисса тикувчи уста.

КИСТА [юн. kystis – пуфак; қавариқ] Баъзи оғриқ билан кечадиган жараёнларда пайдо бўладиган, қалин деворли ва ичидагу ёки бўтқасимон модда бўлган бўшлиқ.

КИТ [юн. ketos – денгиз маҳлуқи] Кўриниши балиққа ўхшаган жуда катта сутэмизувчи денгиз ҳайвони.

КИТЕЛЬ [нем. Kittel] Ҳарбийларнинг бир ёқлама тутгмаланадиган, тик ёқали расмий кийими. Стул сунячигига ташлаб қўйилган китель елкасидаги погон ойдинда ялтирайди. С. Аҳмад, Ўлар. Унинг эгнида келишган, ёқаси бўғиқ китель; бошида паррак ва қанот белгиси тақилган, гардиши таранг фуражска. Ҳ. Назир, Сўнмас чакмоқлар.

КИТОБ [а. تاب – ёзилган, муқоваланган асар] 1 Маълум матнли варақлардан иборат, жузлаб тикилган, муқоваланган, ҳажми 48 саҳифадан кам бўлмаган босма (қадим қўллэзма ҳам) асар. Китоб магазини. Китоб савдоси. Китоб нашр этмоқ. Шеърий китоб. Геологияга оид китоб. Шахматга оид китоб. — Аҳмад Ҳусайн.. китобларни саралаб, чамаданга жойлади.. Ойбек, Нур қидириб. Ҳозир отага қарашиб турибман: чойхўрларга газета, китоб ўқиб бераман. А. Қаҳ-

ҳор, Асрор бобо. *Китобнинг муқоваси кўркам, китобхон уни қўлга олиши билан баҳриди очилиб кетади*. Газетадан.

2 Умуман, маълум шахс, воқеа-ҳодисага ва б. га оид тугал, одатда, нашр этишга (китоб бўлишга) мўлжалланган асар. -*Бу яқинда катта китобни ёзib тугатади, - дёя давом этди Завқий. К. Яшин, Ҳамза. Тез кунда доворугим оламга ёйилиб кетса-я.. менинг ҳақимда ҳам китоблар ёзишса-я. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.*

КИТОБА [а. қитабе – ёзув; котиблиқ; ёзувли лавҳа] эск. Қабр тоши, катта дарвоза ва бино пештоқига битилган ёки ўйилган йирик ёзув. Қани у ҳаробазор? Барқ урар янги жаҳон, Дарёлар, экинзорлар – фусункор китобалар. Миртемир.

КИТОБАТ [а. қитабат – ёзув, ёзиш; ёзувли лавҳа] эск. Ёзиш, кўчириб ёзиш, ёзув. Кекса ҳаттот *Машариф тарро билан жаросимни китобат қилиб ўтирган эди*. С. Сиёев, Ёруглик. *Хобгоҳ эшиги олдида уларни Бобурнинг шахсий табиби бўлган кичик жусусали мўйсафи тўхтатди*: -*Бу китобатни аввал Қосимбек ўқимоқлари керак*. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

Китобат санъати Қўлёзма китобларни яратиш, уларга безак бериш.

КИТОБДОР эск. Кутубхоначи. *Китобдорга айтиб қўйинг, Ибн Синога ҳар куни китобхонада машғулот ўтказмоққа ижозат бердим*. М. Осим, Карвон ўйларида.

КИТОБИЙ Китоб тили ёки ёзма нутққа оид; оддий сўзлашувда қўлланмайдиган. *Китобий сўз*. *Китобий ибора*. Китобий достонслар. ■ *Салимхўжа муллавачча бу оиласга тез-тез келиб турар ва Нусратилланинг иқболи ҳақида кўён чироили китобий сўзлар билан гапирав эди*. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

КИТОБИЙЛИК Китобий белгига, китобий услубга хослик. *Қўриниб турибдики, таржимон, Арқадинанинг нутқидаги китобийлик, сунъийликни сақлаб, унинг ҳарактенини қайта яратса олган*. «ЎТА».

КИТОБФУРУШ [китоб + ф. فروش – сотувчи] Китоб сотувчи, китоб савдоси билан шугулланувчи шахс.

КИТОБХОН [китоб + ф. خوان – ўқувчи, ўқийдиган] Китоб ўқувчи. Китобхонлар конференцияси. ■ *Тоғ каби.. уй ичи лик тўла китоб. Ўқиши залида жисм, китобхонлар бешисоб*. К. Муҳаммадий. Ёзувчи олтин сўз из-

лаб, китобхон қалбига йўл олади. С. Кароматов, Олтин қум.

КИТОБХОНА Китоблар қўйилган жой, хона. *Хусайн бўш вақтларида отасининг китобхонасини титкилаб, араб, форс тилларидаги бадший асарларни ўқиб чиқар эди*. М. Осим, Карвон ўйларида.

КИТОБХОНЛИК Китоб ўқиши, биргаликда китоб ўқиши. *Гап-гаштакларда, ўтиришларда китобхонлик қилган жўралари орасида «ширин сухан»лик билан танилган Олимхон сарайверди*. Ойбек, Танланган асарлар. *Бизнинг ташқари ҳовлимиз бўлиб, китобхонликлар шу ерда бўларди*. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

КИТОБШУНОС [китоб + ф. شناس – ўрганувчи, билувчи] Китобшунослик мутахассиси.

КИТОБШУНОСЛИК Китоб ҳақидаги фан.

КИФОЯ [а. қифая – етарлилик; зарур миқдорнинг борлиги] рвш. Қаноатланса бўладиган даражада, қаноатланарли; етарли. *Ҳўқизга – туртқи, доноға ишора кифоя*. Мақол. ■ *Биз сизларнинг ўқиб юрганингизни кўриб, хурсанд бўлиб юрсак ҳам кифоя* [деди *Fани ака*]. П. Турсун, Ўқитувчи. *Меъморчиликда фақат зеҳну иқтидорнинг ўзи кифоя эмас, унинг дадил ва оғишмай иш кўриши ҳам гоятда муҳим*. Мирмуҳсин, Меъмор.

КИФОЯЛАНМОҚ 1 Қаноат ҳосил қилмоқ, қаноатланмоқ. *Ўзбегимнинг одати шу: ўйига бирон меҳмон.. келса, бор-будига кифояланмай, оёғи куйган товуқдай югуради, ўзида бўлмаса, қўшиносини кига югуради*. С. Нуров, Нарвон.

2 Шунинг ўзи билан бас қилмоқ; чекланмоқ. *Норбувининг «бу муштумзур» жумласи унинг қитигини келтирган бўлса ҳам, фақат бир ҳўмраиши билан кифояланади*. Х. Шамс, Душман.

КИФТ [а. қифти – елка] 1 Гавданинг бўйиндан қўлгача бўлган қисми; елка. *Отам келиб, хуржунни кифтига олди, мен унга эргашдим*. С. Айний, Эсадаликлар.

2 Кийимнинг елкада турадиган, елкани қопладиган қисми. *Тешабойнинг таънаси бояги кифти ямоқ қотма чолнинг жаҳлини чиқарди*. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Кифтини келтирмоқ Жуда яхши (ўринлатиб, қотириб) бажармоқ; қойил қилмоқ; бопламоқ. *Қўлинг дард кўрмагаур ошпазлар*

ҳам таомларнинг кифтини келтириб юборди. «Муштум». -Аканг айлангур, ҳазилини кифтини келтирасан, — Тұламат мұйлов ынрик-ынрик тишларини күрсатиб илжайди. С. Анорбоев, Оқсой. Якка кифт бўлиб ёки якка кифтлаб Ёнламасига, бир ён билан (оралиқдан ўтиш, юришдаги ҳолатга нисбатан). Йўлчи якка кифт бўлиб, ҳалқ орасини ёриб, олдинга ўтди. Ойбек, Танланган асарлар. Якка кифтлаб ўтасан киши, Кўчаларда сонсиз оломон. Э. Раҳим, Янги қадам. Яна якка кифт бўлиб, дарвозадан чиқди ва.. кўчадан жадаллаб кетди. Ш. Холмирзаев, Бодом қишида гуллади.

КИЧИК [ф. қоқ — кичик, майда; унча катта бўлмаган] 1 Тузилиш, ҳажм, ўлчам жиҳатдан нисбатан катта бўлмаган. Кичик ўрмон. Кичик шаҳар. Кичик бино. Кичик тош. Кичик арава. Кичик хўжалик. Кичик гавда. — [Отабек] Айвоннинг нариги ёни билан.. бир боқчагами, майдонгами чиқилишини билиб, шу ёққа юрди ва кичикроқ бир мевазорга чиқди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Қумда таланиб, боријигдан ажралиган кичик карвон сочилган нарсаларни ўнгигиб, отларни эзарлаб, араваларга қўшишга ҳозирлик кўрди. Мирмуҳсин, Меъмор. Йўқ, бундай бўлиши мумкин эмас. Аниви кичик жангчича ҳам ўйқманни? Шуҳрат, Шинелли йиллар.

2 Сифими, сатҳ ўлчами катта бўлмаган; тор. Кичик ҳовли. Тўн унга кичик келди. — Аксар шаҳар уйлариdek, уста Баҳромники ҳам иккى хона, бир айвондан ва кичик саҳндан иборат, ташқисиз эшик эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Ёши ўрта даражадан паст, ўрта даражага етмаган; кексанинг акси, ёш. Кичикларга мурувват қил, катталаарни ҳурмат қил. Мақол. Бир каттанинг гапига кир, бир — кичикнинг. Мақол.

4 Нисбатан ёши паст (кам) бўлган. Кичик ўғил. Кичик амаки. Икки ёш кичик. Ўзидан кичик дўсти. — Болалардан кичикроқлари чопқиллашиб, Соадатхондан ўзиб кетишиди. С. Зуннунова, Янги директор. Сидиқжон унга мурожаат қилганида, ўзидан кичик бўлса ҳам, «Зиёдахон опа» дер эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

5 Вазифа, лавозим даражаси паст, қуи. Мен ўн бир ўил шу идорада кичик бир лавозимда ишладим. «Гулдаста». Бухорода устоз Нажмиддин Бухорий каби катта меъмор

бўлмаса ҳам, кичиклари бор. Мирмуҳсин, Меъмор.

6 Ўзи бирикиб келган сўз билдирган амал, касб ва ш. к. нинг қуи, паст, бошлигич даражасини билдиради. Кичик илмий ходим. — Яхши ўйгитлар — армиянинг ҳусни. Кузга бориб, буларни кичик командир қилиб чиқарамиз-а? Шуҳрат, Шинелли йиллар. Кичик бир мастер бўлиб чиқарди отин.. Файратий.

7 Аҳамият, моҳият жиҳатдан катта бўлмаган; арзимас, муҳим бўлмаган. Кичик хато. Кичик бир мулоҳаза. — Ҳанифа.. ўз звеносининг кичик бир муваффақияти шундай катта мажлисда оғизга тушадиган бир воқеага айланиб кетишини сира кутмагани учун.. қаттиқ хижолат тортди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

Катта бошини кичик қилиб Ўзини паст олиб, камтар тутиб, камтарлик билан (ўз мартабаси, мавқеи ва ш. к. ҳолатига нисбатан олинади). Раис ҳам катта бошини кичик қилиб, кўпчиликнинг олдида: -Гапирган адашади, юрган қоқилади, — деди. С. Нуров, Нарвон. Сорокиннинг полкидаги галәёнларни яшириш учун Владимир Яковлевич катта бошини кичик қилиб, пропоршикни ўз ҳимоясига олишга мажбур бўлди. А. Мухтор, Чинор. Кичик тортмоқ Кичик ҳолга келмоқ; кичиклашмоқ (гавда, тана ҳақида). Бир вақтлардаги гавдали паҳлавон Қобил энди кичик тортуб кетган, кесакранг юзини, нурсиз кўзларини ҳадеб элдан яширади. Ҳ. Фулом, Машъал.

КИЧИКЛАШМОҚ Кичик ҳолга келмоқ, кичраймоқ. Гавдаси кичиклашмоқ. Ҳажми кичиклашмоқ.

КИЧИКЛИК 1 Кичик ўлчам, ҳажм, даражага эгалик; кичик ҳолат. Гавданинг кичиклиги.

2 Ёш вақт; ёшлиқ. Мен Бобур мирзога кичиклигидан илм ўргатдим.. мен уни одил подиоҳ бўлишига унададим. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

КИЧИКЛИК қилмоқ 1) ёшлиқ қилмоқ. Бу гапларни гапиришга кичиклик қиласан; 2) торлик қилмоқ, тор келмоқ. Бу туфли унга кичиклик қиласди.

КИЧИРИ айн. мошқири. Дарвозахона ёнидаги қоронги бир қўшхонада жулдур кийими қуллар ва қароллар кичири еб ўтирад эдилар. М. Осим, Элчилар.

КИЧКИНА айн. **кичик**. Кичкина деманг бизни, Кӯтариб урамиз сизни. — Кичкина мӯйлови оғиз четларидан хиёлгина тушиб турган ўйгит кўриб.. М. Исмоилий, Фарғона т. о. ..Ҳасанали учун ҳам бу воқеа кичкина гап, озгина қайғу эмас эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ҳа, бир кичкина тўй қилмоқчи эдик. «Гулдаста». -Ука, — деди куюниб, — мен кичкина одаммасман. Сизга алоҳида квартира олиб беришга қурбим етади. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

КИЧКИНТОЙ 1 Кичкина с. кичр.-эркл. ..ёшлар, ахир, бундан ўн ўйл мұқаддам мактаб даргоҳига илк бор қадам қўйғанларида, кичкинтой бола, жаражжи қизалоқлар эдилар. Газетадан.

2 Ёш бола; гўдак. Кичкинтойлар кийими. — Кичкинтойлар учун мультифильмларни томоша қилиш, магнитофон ленталарига ёзилган эртаклар, шебрлар ва қўшиқларни тинглаш, диафильмларни кўриш айниқса қизиқарли. Газетадан. Дала шийтони шинам қилиб безатилиб.. кичкинтойларнинг яйраб-яшинаши учун барча шарт-шароит яратиб берилган эди. Газетадан.

КИЧРАЙМОҚ Кичик бўлмоқ, кичик тортмоқ, ўлчам жиҳатидан қисқармоқ; кичиклашмоқ. Шар кичрайди. — [Мингбосининг] Ҳамма вақт шосупада талтайиб ўтирадиган ўйғон гавдаси мана энди кичрайди, нортуядек новча бўйи пасайди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Лайлак хира осмон қаърига тобора кириб, узоқлашиб, кичрайиб борарди. К. Яшин, Ҳамза.

КИШ унд. с. Товуқ ва бошқа қушларни ҳайдашни ифодалайди.

КИШАН 1 Отнинг икки олдинги оёғига (эркин юришга имкон бермаслик учун) солинадиган бўғов, занжир.

2 Оёқ, қўл, бўйинга солиб, қулфлаб, банд қилиб қўйиладиган, темир ҳалқалардан ишланган махсус мослама. Наби Фарҳоднинг қўл-оёғига боғланган oddий кишанни очди ва бўғовли кишанлардан бирини олиб, унинг бути ва бўйнига урди. С. Айний, Куллар. Солдат қалитни берди. Бояги эркак маҳбусларнинг қўлларидағи кишанларни очди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 кўчма Умуман, эркин ҳаракатга йўл қўймайдиган нарса, тўсиқ, ғов. Аммо Соҳиб қори билан Бозорвлар унга кишан бўлмасалар бас эди! И. Раҳим, Чин муҳаббат. У

вақтда от, сигир.. тушунмаслик оёғимга кишан бўлган экан. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Зебу зийнат, ўйин-кулгига ўрганган хотин учун бола оёқнинг кишани бўлиб туюларди. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

КИШАН(га) СОЛМОҚ (ёки урмоқ) Кишанли ҳолатга солмоқ, кишанбанд қилмоқ; кишанламоқ. Зулмга қарши сўзлагани учун, дежқонларга ер талаб қилгани учун уни кишанга солиши. Ойбек, Нур қидириб. Бир неча солдат келиб, маҳбусларни ушлади. Ясновул ҳаммасининг қўлига кишан урди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КИШАНБАНД Кишан урилган, кишанланган (қ. **кишан 2**). Уч маҳбус, бошига бало осмони ағдарилгандек, кишанбанд қўлларини қоринлари устиди жуфтлаб, гангид турар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КИШАНЛАМОҚ 1 Кишан урмоқ, кишан солмоқ (қ. **кишан 1, 2**). Отни кишанламоқ. — Буни кўрган Содиқсон ёнидаги аёлларга шивирлади: -Ақлдан озибди, олиб кетинглар, айтинг, кишанлаб қўйишисин.. К. Яшин, Ҳамза.

2 кўчма. Эркин юриш-туришдан, ҳаракатдан маҳрум қилиб қўймоқ.. шайтонга дарс бераман, деган мулла Саъдуллани мот қилиб, ўзини ҳар томон ташлаётган хотин-бознинг оёқ-қўлини кишанлаб, бир умр бирга яшашига мажбур қилиши ниятида фарзандларини бештага етказди. «Муштум». Вақтни кишанлашга ҳамон мен ожиз. Зулфия.

КИШАНЛИ айн. **кишанбанд**. Кишанли оёқларини бир тарафга осилтириб олган темирчи Ражаб полвоннинг белидан қулоқлади. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

КИШВАР [ф. қашор — мамлакат, ўлка] эск. кт. Вилоят, ўлка, мамлакат. Етишиди бу ёзал кишварда Бобир, Бўлиб сўз устаси, санъатли шоир. Ҳабибий. Танги бизга шундай катта кишварни иноят қилгани учун, биз Самарқанддай оламшумул доруссалтанаға мусассар бўлганимиз учун шукроналар айттимиз керак. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

КИШИ 1 Фикрлаш, сўзлаш ҳамда ижтимоий меҳнат жараёнида курол ясаш ва ундан фойдаланиш қобилиятига эга бўлган жонли мавжудот, зот; одам, инсон. Тил кишиларнинг ўзаро алоқа қуролидир. — Кишининг руҳий ҳолати ва иш қобилияти муайян ритмга бўйсуннишини одамлар аллақачон пайқашган. Газетадан. Унинг юкори қис-

мидаги тугмачани боссангиз, тешикдан маҳсус узунликдаги электромагнит түлқинлар чиқиб, киши миясининг ухлатувчи марказига таъсир кўрсатади. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув. Зайтун дараҳтигинг турган-битгани киши организми учун фойдали. Газетадан.

2 Инсониятга мансуб зот, шахс, одам. Обрўли киши. Хушомадгўй киши. Оиласизда тўрт киши бор. Ҳар қандай киши. Олижаноб киши. Кишилар тўдаси. Беш кишидан иборат комиссия. — Новча киши шофёр узатган папкани қўлтиғига қистирди-ю, катта-катта одим ташлаб, тезда шерикларига етиб олди. А. Обиджон, Аканг қарагай Гулмат. Эй, бу ота Шариф тарронинг жанозасида Отамурод қорининг ёнида қуръонни шариллатиб ўқиб ўтирган киши-ку! С. Сиёев, Ёруғлик. Киши яхши кўрган одамини, минг ўраб ташланмасин, битта қилиғидан билади. Мирмуҳсин, Меъмор.

3 Умуман, балоғат ёшидан ўтган шахс; катта ёшли одам. Аёл киши. Эркак киши. — Ёшинг йигирма бешга қараб боярти, — деди онаси ҳамон ўша титраган товушда, — хотин киши ўттизига кирса ўтин бўлади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. У камган, бирорга аралашибдиган киши эди. С. Аҳмад, Юлдуз. Кабинетдан гражданча кийимдаги новча киши, орқа эшикдан эса учта милиционер тушиб келди. А. Обиджон, Аканг қарагай Гулмат.

4 Ўзга, бегона шахс, бирор. Киши юртida хон бўлгунча, ўз юртингда гадо бўл. — Жиян, ақлинг бўлса, кишининг бир тийинига хиёнат қилма. Ойбек, Танланган асарлар.

5 с. т. эск. Шариатга биноан, балоғатга етган хотин-қизлар юзини, ўзини кўрсат-маслиги керак бўлган бегона эркак. Қўргон эшигидан аёл овози эшишилди: -Нима керак? -Мунда кел! — чол қўли билан имлади. -Киши бор-ку.. -Қариндош, Хушрӯйнинг ўғли, — деб турушунтириди чол. Ойбек, Танланган асарлар.

Кишидан қочмоқ Бегона эркакка ўзини кўрсатмаслик (хотин-қизларга нисбатан кўлланади).

6 Таъкид ифодалайди. Афсуски, кундаклик турмушизда баъзан бунинг аксини кўриб, ўксинасан киши. «Муштум». Ёмғирда ювилган тротуарларда юрсанг, шунчалик енгил тортасанки, имтиҳонларни ҳам.. сти-

пендия ташвишини ҳам унумтиб юборасан киши. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Киши билмас Яширин ҳолда, ҳеч кимга билдиримай; зимдан. Жуда ҳаяллаб кетишиди-ку. Киши билмас бориб келмайсанми, ука? [деди Мансур]. З. Саид, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди. Ҳар бир ҳаракатингни киши билмас айғоқчи кузатади. К. Яшин, Ҳамза.

Кишилашиб Саноқ сонлар билан кўлланиб, иш-ҳаракатнинг шу сон билдириган миқдордаги киши томонидан биргаликда бажарилишини, «..киши биргаликда» деган маънони билдиради. Беш кишилашиб ёрдам бермоқ. — Жувон Оқиланинг ёнига келиб, унга кўмаклашди. Лекин Ҳикматнинг икки қулогидан қон отила бошлиши билан, врач қўлидаги томизгични қўйди-да, уч кишилашиб Ҳикматнинг бошини аранг ёстиқча қўйишиди. Ю. Шомансур, Қора марварид.

Кишилик 1 Инсоният; инсонга (одамга) оид. Кишилик тарихи. Кишилик жамияти. — Меҳнат кишиликка азалдан ўйлодиши. «Гулдаста». Кишилар эркин яшаидангина, билим олишдангина маҳрум этилиб қолмай, ҳатто шундай бир оддий кишилик фазилатидан — севмоқ, севилмоқдан ҳам маҳрум этилган экан. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Меҳмондорчилик, турли йигин ва ш. к. га кийиладиган кийим; кўча кийими. Ўйлигини топмаган кишиликни тўздирап. Мақол. — Ҳадича хола сандиқдан амиркон кавуш-маҳсисини, кишилик учун деб олиб қўйиган сурп кўйлагини.. дока рўмолини олди. Т. Алимов, Совға. — Ойи, эртага бозорга тушиб, кишиликка битта шиму бир пинжак [пиджак] олсан дейман, — деди Аҳмаджон. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

3 Саноқ сон ёки миқдор билдирувчи сўзлар билан кўлланганда: 1) кишидан иборат, кишидан ташкил топган. Беш кишилик комиссия. — Шайбонийхон.. шаҳарда беш юз кишилик қўшин қолдириб, ўзи асосий лашкарлари билан шаҳардан нарида Ҳўжса Дийдор деган жойни қароргоҳ қилган эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар; 2) кишига, одамга мўлжалланган. Уч кишилик хона. Ўн кишилик палов. Корхонанинг минг кишилик дангиллама клуби қуриб битказилди.

Кишилик олмоши тли. Шахс билдирувчи олмошлар (мен, сен, у, биз, сиз каби).

КИШИСИЗ кам қўлл. 1 Ҳеч ким бўлмаган, одам яшамайдиган, кимсасиз. *Кишисиз жой. Кишисиз орол.*

2 Қаровчи одами йўқ; қаровчисиз, кимсасиз, ёлғиз.

КИШИСИЗЛИК Қаровчи одами (кишиси) йўқлик. —*Кишисизлик қуриб кетсан, — деди кампир жавобда.* С. Айний, Қуллар.

КИШ-КИШ ундо. с. Паррандаларни (асосан, товуқни) ҳайдашни билдиради.

КИШКИШЛАМОҚ «Киш-киш» демоқ, «киш-киш» деб ҳайдамоқ.

КИШМИШ Меваси майдароқ бўладиган уруғсиз узум ва шу узумнинг майизи. *Бизнинг ёрнинг емиши катта боғнинг кишиши. «Қўшиқлар».* —*Ишкомларда ҳусайн.. дили-каптар, кишиши, шивирғониларнинг боши ерга тегай деб энгашган.* С. Абдула, Бир шингили томоқни ёради. *Патнусдаги кишишидан бир қисм олиб, уни тозаламасданоқ оғизга сўлди, кейин жавобсиз қолган гапни улаштириди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КИШНАМОҚ Кишнов товуши чиқармоқ (от ҳақида). *Елиб-йўргалаб кетаётган тўриқ дафъатан тумшуғини баланд кўтариб, қаттиқ кишинади.* С. Анорбоев, Оқсой. *Жанг ҳидини сезган аргумоқлар аччиқ кишинаб, осмонга сапчиди, оламни ваҳший қийқириқ ва қиличларнинг шарақ-шуруғи тутди.* О. Ёкубов, Кўхна дунё.

КИШНОВ От кишинаганда чиқадиган ўзига хос товуш. *Кувноқ кишиновлариdir бу қаҳқаҳ саманларнинг..* Ф. Фулом.

КИШТ I Шахмат ўйинида: бирор дона билан шоҳга ҳужум ҳақида огоҳлантириш. [Шайхулислом:] *Балли! Кишт!* [Мунажжим:] *Э, асп кетди, тақсир!* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

Кишт бермоқ Шоҳга ҳужум қилмоқ ва шу ҳужумни эълон қилмоқ.

КИШТ II айн. **киш.** Яқинда институтни битириб келган зоотехникимиз жўжаларга: —*Кишт, эй онангни эмгурлар, — деб сўқинди.* «Муштум».

КИЯ с. т. Бирор нарсани қадрламаслик натижасида юз берадиган ёмон оқибат, жазо. *Киясига учрамоқ. Киясига қолмоқ.* —*Шучақа бебурд, пасткашидинг, Невъматжон. Илон бўлиб авраган экансан-ку мени, муҳаббат киясига учрагур!* — деди Зуҳрахон. А. Муҳиддин, Чап чўнтақ. *Бизни дессангиз, бу йўлдан қайтинг. Ҳа-ҳа, қизингизнинг ки-*

ясига қоласиз. М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Қўзларимиз юмуқ ўтсак бугун ҳам, Эртага киянгиз тутар бегумон.* «Ёшлик».

КЛАВИАТУРА [нем. Klaviatur < лот. clavis — калит] 1 Клавиши мусиқа асбобларида маълум тартибда жойлашган клавишилар мажмуи. *Рояль клавиатураси. Баян клавиатураси.*

2 Турли хил механизмлардаги клавишиларнинг жами. *Ёзув машинкасининг клавиатураси.*

КЛАВИР [нем. Klavier — пианино < фр. clavier — калитлар учун ҳалқа] 1 Опера, оратория каби вокал-симфоник асарлар матнининг фортепъяно жўрлигига куйлашга ёки фортепъянонинг ўзида ижро этиш учун мослаштирилган шакли.

2 Торли клавиши мусиқа асбобларининг умумий номи.

КЛАВИШ [лот. clavis — калит] 1 Мусиқа асбобларида (фортепъяно, аккордеон ва ш. к. да) уларни ҳаракатга келтириб, овоз чиқариш учун уриладиган пластмасса тугма ёки тахтача. [Мунис] *Гоҳ хаёлчан тебраниб, пианинонинг клавишиларига тикилиб қолар ва гоҳо илҳоми зўр келиб, яна ашуласини давом эттирадар эди.* З. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз.

2 Ёзув машинкаси, телефон аппарати ва ш. к. механизмларда уларни ишлатиш учун бармоқ билан босиладиган қисми, тутгаси. [Машинка] *Чиқур-чиқур, шўх-шўх кўйлаб, Клавиши дик-дик ўйнаб, Оқ қоғозга ҳарф кўнгар, Ҳарф йигилиб, жумла бўлар.* К. Муҳаммадий. *Муолажсани амалга оширувчи ҳамшира бор-йўғи бемор бошига ниқоб тутмаларини тақиб қўйиш ва асбоб клавишини босишнигина билиши кифоя.* Газетадан.

КЛАВИШЛИ Клавиши бор, клавишига эга. Клавиши мусиқа асбоби. —*Математиклардан ўн киши космик ракетани лойиҳалаш билан боғлиқ бўлған вазифанинг ўн хил вариантини.. клавиши ҳисоблаш машиналари билан 7 ой ҳисоблаб чиқишилари керак эди.* Газетадан.

КЛАПАН [нем. Klappe — тўсиқ] 1 *тех.* Турли машина ёки механизмларнинг ҳаво, суюқлиқ, буғ ёки газ йўлини очиб-ёпиб турадиган қисми, қопқоқчаси. Гудок клапани. —*Сигумларнинг қопқоқлари зичлаб ёпилмаслиги ва ҳаво алмаштиригич клапанларининг йўқлиги туфайли анчагина ёнилги*

ҳавога совурилмоқда. Газетадан. *Босим талабдагидан ортиб кетган пайтда, клапан босим системасидаги суюқликни фильтрларга оқизиб юборади.* «Янги техника».

2 Пуфлаб чалинадиган мусиқа асбобларининг ён томонларидаги очилиб-ёпилиб, овоз тонини ўзгартирадиган пардаси, тили.

3 *анат.* Ичи бўш, ковак аъзонингт, ички пардаси бурмалардан иборат бўлган ва бирор бир тешикни тўсиб, беркитиб турадиган қисми. *Юрак клапани. Вена клапани.* ■ Ультратовуш ёрдами билан олинган кардиограмма юрак клапанларининг торайганини аниқлай олади. «Саодат».

КЛАРНЕТ [итал. clarinetteo < лот. clarus – аниқ, равшан, тиник] Сурнайга ўхашаш тиник овозли ёғоч мусиқа асбоби.

КЛАРНЕТЧИ Кларнет чалувчи мусиқачи.

КЛАСС [лот. *classis* – даражা, синф] 1 қ. синф.

2 Бирор даражага ёки разрядга эга бўлган. *Иккинчи класс шофёр. Биринчи класс ҳарбий кема.*

КЛАССИК [лот. *classicus* – биринчи даражага оид, намунавий] 1 Фан, санъат, маданият, адабиётнинг машҳур, илмий ишлари, асарлари миллий ва жаҳон фани ва маданияти учун аҳамиятли бўлган, шу соҳада бошқаларга намуна бўладиган, эътироф этилган арбоби. *Ўзбек адабиёти классиклари.* ■ *Жавонларда рус ва жаҳон классикларининг кўп жисдоли асарлари қиммат баҳо муқоваларини кўз-кўз қилиб, ярқираб турарди.* О. Ёқубов, Диёнат.

2 Классик филология мутахассиси.

3 Классицизм вакили, издоши, тарафдори (қ. классицизм 1).

КЛАССИК 1 Классиклар томонидан яратилган, халқларнинг ифтихорига айланган, намуна бўладиган; мумтоз. *Классик асар. Классик фалсафа.* ■ *Ушбу нашрга Лутфийнинг ўзбек классик шеърияти тараққиётига залварли ҳисса бўлиб қўшилган ажойиб шеърий меросидан намуналар киритилди.* Газетадан.

2 Қадимги (антик) тиллар ва адабиётларни ўрганишга оид, алоқадор.

3 Классицизмга оид (қ. классицизм 1). *Классик трагедия.*

КЛАССИКА [лот. *classicus* – намунали] Адабиёт ва санъатта оид мумтоз, оламшумул

аҳамиятга эга бўлган мукаммал асарлар. *Рус классикаси залидаги бир манзара олдида узоқ турдик.* А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

КЛАССИФИКАЦИЯ [лот. *classis* – даража, разряд + *facere* – қилмоқ] қ. тасниф. *Дунё тилларининг генеалогик классификацияси. Ўсимликлар классификацияси.*

Классификация қилмоқ айн. тасниф қилмоқ қ. тасниф. *Евклид сонларни классификация қилаётib, жуфт ва тоқ сонларни текшириди.* «Фан ва турмуш».

КЛАССИЦИЗМ [нем. *Klassizismus* < лот. *classicus* – намунали] 17-аср – 19-аср бошларида Европа адабиёти ва санъатида антик адабиёт ва санъат намуналари ва шаклларига мурожаат ва тақлид қилиш асосида шаклланган бадийи услуг ва оқим.

КЛЕЁНКА [р. клеёнка – смола, елим; ёпишқоқ нарса] Бир ёки ҳар икки томони сув ўтказмайдиган модда билан қопланган маҳсус мато. *Тўшак ва ўрин-бошни ифлос қилувчи касаллар ва ёш болалар тагига клеёнка солиниши лозим.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш. *Нарироқдаги стол устидаги шундоққина қозондан олиб қўйилганича, ёғлари клеёнкага тушиб қотиб қолган чўмич, чўмич атрофига эса ниёз нўйоқлари билан нон увоқлари..* Д. Нурий, Осмон устуни.

КЛЕММА [нем. *Klemme*] Асбоб, аппарат ва электр машиналарда сим, шнур кабиларни уловчи ёки маҳкамловчи қисқич мослама. *Бу симлар учта-тўртта кетма-кет бирлаштирилган аккумулятор батареясининг клеммаларига ёки бошқа бирор доимий электр токи манбаига уланиши керак.* «Кимё» (дарслик).

КЛЕРИКАЛ Клерикализмга оид, клерикализм билан боғлиқ. *Клерикал доиралар.*

КЛЕРИКАЛИЗМ [лот. *clericalis* – черковга оид, черковда бўладиган] Ихтимойи ҳаётнинг барча соҳаларида дин ва черков таъсирини кенгайтиришга, кучайтиришга уринувчи сиёсий оқим.

КЛЕТЧАТКА [р. клетка – катакча; қоплама] *Ўсимлик ҳужайралари пардасининг асосий таркибий қисми; целялюз (саноатда хомашё сифатида ишлатилади).* *Беҳининг бавзи навларида («чиллаки беҳи») кислота камроқ бўлгани учун шириндор ва унинг таркибидаги оқсил билан клетчатка бор.* К. Махмудов, *Ўзбек тансиқ таомлари.*

КЛЁШ [фр. cloche – қўнгироқ] Юбканинг ёки шим почасининг паст томонига кенгайиб борувчи алоҳида бичими. [Гавҳар] *Қизил кофта ва клёш этакли қора юбка кийган, битта қилиб ўрилган узун сочи бош орқасида лента билан бўғиб қўйилган.* П. Қодиров, Уч илдиз.

КЛИЕНТ [лот. cliens, clientis – ҳомийлик остидаги киши] 1 Ўз ишини олиб боришин адвокат, нотариус ва ш. к. га топширган шахс. *Коридорда турган клиентлар эса.. Хрусталёвдан дурустроқ адвокатни кутадилар.* Газетадан.

2 с. т. Доимий харидор ёки буюртмачи; мижоз. *Клиентга прейскурантдан ошиқ олинган 33 тийин қайтариб олиб берилди.* Газетадан.

КЛИЗМА [юн. klyisma – ювиш, юваб тозалаш] 1 Ични тозалаш ёки касалликни аниқлаш мақсадида махсус асбоб билан тўрриичакка орқа тешик орқали турли хил суюқлик юборишидан иборат муолажа тури. *Врачлар ошқозонни ювишиди. Болада ўзгариши сезилмади.* -Клизма қилинглар, – буюорд *Мария Ивановна.* Газетадан. *Овқатли (озик) клизма учун фақат суюқ нарсалар ишлатилади.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

2 Шу ишни бажариш учун қўлланадиган асбоб.

КЛИМАКС [юн. klimax – зина, нарвон] Балогат ёшидан катта ёшга ўтиш даврида жинсий безлар фаолиятининг сўниши; аёлларда ҳайз жараёнининг бузилиши ва кейин тўхташи тарзида намоён бўлади. *Дўланадан олинадиган доривор моддалар аёлларда климакс бошланишида тинчлантирувчи модда сифатида ишлатилади.* «Фан ва турмуш».

КЛИМАТ [юн. klima, klimatos – эгилиш; қиялик] қ. **иқлим.**

КЛИМАТОЛОГ Климатология мутахассиси. *Ёнгин сабабларини аниқлаш учун янги мутахассислик олимлари – суд климатологлари енг шимаришиди.* «Фан ва турмуш».

КЛИМАТОЛОГИЯ [климат + logos – таълимот] қ. **иқлимшунослик.**

КЛИМАТОТЕРАПИЯ [климат + терапия] Иқлимий омиллардан даволаш-профилактика ва соғломлаштириш мақсадларида фойдаланиш; иқлим билан даволаш.

КЛИНИК 1 Клиникага оид, клиника билан боғлиқ. *Клиник шароит. Клиник даволаш.* ■ *Кичик автобуслардаги қўчма ла-*

бораторияда эса сув ва тупроқ маркибини текшириш, клиник тадқиқотлар олиб борши мумкин. Газетадан.

2 Врач ёрдами (аралашуви) талаб этиладиган, шу йўл билан ҳал этилиши мумкин бўлгандан. *Касал(лик)нинг клиник шаклари.*

КЛИНИКА 1 [юн. klinike – ётган қасални парваришлаш, даволаш] Беморларни ётқизиб (стационар) даволаш билан биргга, тиббий таълим ва илмий-текшириш ишлари олиб бориладиган махсус шифохона. *Хирургия клиникаси.* ■ *Одатда, юқори медицина мактаби ўқувчиларининг ўқийдиган ва тажриба оладиган жойлари клиника деб аталади.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш. *Томогининг яллигланиши баттамом қайтганини кўриб, профессор унга томоқ безини олдириш учун ўз клиникасига ўйланма берди.* Л. Тожиева, Мехрим сизга, одамлар.

КЛИНКЕР [нем. Klinker – йўлга ётқизиладиган тош] Махсус лойдан юқори ҳароратда куйдириб, гишт шаклида тайёрланган ўта мустаҳкам сунъий тош (йўл-кўчаларга, шунингдек, саноат бинолари ери юзасига ётқизиш учун ишлатилади). *Кейин у [цемент] печга юборилиб, 1450 даражали ҳароратда куйдирилгандан сўнг, клинкер ҳосил бўлади.* «Фан ва турмуш».

КЛИП [ингл. clip – узиб, юлиб олмок; кесиб қўймок] 1 Эстрада ва б. хил қўшиқларни узуқ-узуқ бадиий лавҳалар, декорация, пейзаж манзаралари билан қўшган ҳолда тасвирга тушириш ва шу тасвирнинг ўзи; қисқа видеотасвир.

2 Қисқача реклама фильми.

КЛИРИНГ [ингл. clearing – ҳисоб-китоб қилиш] Мамлакатлар, компаниялар, корхоналар ўртасидаги ўзаро талаб ва мажбуриятлар асосида нақд пулсиз ҳисоб-китоб тизими.

КЛИШЕ [фр. cliché < clichier – босиб из қолдирмок] *полигр.* Қофозга босиш учун металл, ёғоч ёки тошга туширилган бўртма ҳарф, сурат, расм, план ва ш. к. *Рух клише.*

КЛОН [ингл. clone < юн. klon – шоҳ, новда; авлод, насл] биол. Бир ҳужайра ёки бир организмнинг жинссиз қўпайиш йўли билан вужудга келган ҳамда бир хил генлар тўпламига эга бўлган барча авлод (насл)лари йигиндиси, мажмуи.

КЛОНЛАШ(ТИРИШ) [ингл. cloning – жинссиз қўпайиш < юн. klon – шоҳ, нов-

да; авлод, насл] биол. Ўз аждоди (ота-оналари)нинг биологик (генетик) нусхаси ҳисобланадиган авлод (насл)ни жинсий бўлмаган, оддий ҳужайрадан сунъий равишда қайта тиклаш, яратиш.

КЛУБ [ингл. club – бир жойда йигилмоқ] 1 Кишиларнинг сиёсий онгини, маданиятини ва умумий савиясини ошириш, уларнинг дам олишини ташкил этиш билан шугулланувчи маданий-мътирифий, сиёсий ёки бошқа ҳарактердаги ижтимоий ташкилот, муассаса. ..ёш туристлар учун клуб ташкилотчилари ғоят қизиқарли ва мазмунли программа тайёрлаши. Газетадан.

2 Шу муассаса жойлашган бино. Завод клуби. Тўқумачилар клуби. ■ Ўшандайм овлоқдаги темирйўлчилар маданият саройининг клубида томоша кўришиди. Ў. Хошимов, Қалбиннга қулоқ сол.

КЛЮЧ [р. ключ – беркитиш асбоби, калит < юн. kleio – беркитаман] 1 қ. **калит** 1, 2. Гайка ключ билан маҳкамланади. ■ «Победа» тўхтади. Сайфи ключни олди. Faw билан айлантириди. Мотор уж тортиб, дуд берди. Ш. Тошматов, Тонгдаги кўланка.

КНОПКА [голл. knoop – тугун, тугма] 1 Қофоз, мато ва ш. қ. ни қаттиқ нарсага қадаб қўйиш учун ишлатиладиган кенг қалпоқчали, босма михча. Қўзибой газетанинг тўрт бурчагини кнотка билан столга маҳкамлади. А. Убайдуллаев, Ҳаёт оқими.

2 Турли механизмларда (мас., электр қўнгироқ) токни улаш учун бармоқ билан босиладиган тугмача. Ҳолмат электр қўнгироқ кноткасини босиши билан, хона ичкарисидан ёқимли овоз эшишилди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

КНЯЗЛИК тар. 1 Князъ кўл остидаги ўлка. 19-аср бошида Германияда 300 га яқин майдада феодал князликлар бўлган. И. М. Мўминов, Танланган асарлар.

2 Князнинг амали, унвони.

КНЯЗЬ [р. < қад. нем. kuning – қабиля, уруғ оқсоқоли] тар. 1 Феодал-князлик давридаги Русда аскар бошлиғи ва виляят ҳокими.

2 Чор Россиясида: мерос тариқасида ёки чор ҳукумати олдидаги хизматлари учун берилган фахрий унвон ҳамда шу унвонга эга бўлган шахс. Олмос эътимодли князъ Аҳмаднагар саройига топширилди. С. Каро-

матов, Олтин қум. Князнинг уч жойда водокачкаси бор эди, шулардан биронтасига одам керак эмасмикин, деб идорасига борсам, саркори ўзимизнинг бувайдалик чиқиб қолди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

КОАЛИЦИОН 1 Коалицияга оид, коалиция аъзолари ўртасида тузилган. Коалицион шартнома.

2 Коалицияга асосланган. Коалицион ҳукумат.

КОАЛИЦИЯ [лат. coalitio – уюшма; coalitus – бирлашган] Умумий мақсадга эришиш учун ташкил этилган кўнгилли бирлашма, иттифоқ; коалицион ҳукумат. Бу саилов янги сиёсий системанинг энг муҳим принциплари – кўп партиялилик ва коалиция принциплари амал қила бошлаганидан далолат беряпти. Газетадан.

КОБАЛЬТ [нем. Kobalt < Kobold – ер остидаги конларни, хазинани кўриқловчи митти жин] 1 Менделеев даврий системанинг VIII груҳига мансуб кимёвий элемент, қизғиши товланадиган кумушсимон оқ, қаттиқ металл.

2 Шу металл бирикмаларидан олинган тўқ-кўк бўёқ.

КОБИЛИ: кобили шўрва Гўшт, тухум ва турли резаворлар солиб, жуда лаззатли қилиб тайёрланган қовурма шўрва. Мехмонлар жуда усталик билан пиширилган қозонкабобни шитаҳа билан еб, устидан бир косадан кобили шўрвани ичиб, оғир нафас олишар эди. Ойбек, Танланган асарлар. Унинг дардига на саримсоқ пиёз ва на кобили шўрва даво бўларди. С. Аҳмад, Ҳукм.

КОБРА [порт. cobra] Иссиқ ўлкаларда яшовчи, бўйни чипор, жуда заҳарли йирик илон; кўзойнакли илон. Ўрта Осиё кобраси барча миқёсдаги «Қизил китоб»да қайд этилган. «Фан ва турмуш». Майдонда найрангбоз – кобра билан мангустнинг жангини кўрсатмоқда. «Фан ва турмуш».

КОВАК [ф. کواک – бўш жой, бўшлиқ; тешик; ин, уя] қ. **кавак**. Ёнгоқ дарахти ковакларига асаларилар уя қуради. Ж. Абдуллахонов. Орият. Тепалик ўйилиб, қўрадай китта ковак ҳосил бўлган. Газетадан.

КОВАТОК Ток баргига қийма ва гуруч (ёки фақат қийма) ўраб пишириладиган таом; токбарг дўлма. Дастурхонга тортишда коваток шодани аста олиб, паловни аралаштириб, лаганга соласиз, юзига коваток-

ни қўйиб, итини узиб ташлайсиз. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. Ўзбекистонда коваток дўлма баҳор фаслида, узумнинг янги баргидан тайёрланади. «Саодат».

КОВБОЙ [ингл. cow-boy < cow – сигир + boy – ўигит] АҚШнинг гарбий штатларида: отлиқ чўпон, подачи; мард, жасур ўигит.

КОВБОЙКА [р. < ингл. cow-boy – отлиқ чўпон] Maxsус бичимга ва қоплама чўнтакларга эга бўлган, катақ-катақ матодан тикилган эркаклар уст кўйлаги. Устида ёқаси ва чўнтаклари занжирли, ихчам қора ковбойка, матросча шим кийган. П. Қодиров, Уч илдиз.

КОВЕРКОТ [ингл. covertcoat < covert – бичиқ, бичим + coat – кийим] Юнгдан ёки юнг аралаштириб тўқилган ва асосан устки кийим (мас., костюм) тикиш учун ишлатиладиган мато. ..кечагина машиначи қўлидан чиқсан бостон ёки коверкотдан тикилган костюмингиз бўлса, кайфингиз чоғ, ўзингиз шириндомоғ! С. Абдуқаҳҳор, Санамай саккиз дема. У қўлидаги учи қора қаламини раисникидай кулранг коверкотдан тикилган.. кителининг чўнтағига солди. С. Анорбоев, Оқсой.

КОВИЯ [ф. کاو – куйдирувчи, емировчи] маҳс. Металл буюмларнинг қисмларини бир-бирига улаш, пайвандлаш, қашарлаш учун мўлжалланган асбоб.

КОВИЯЛАШ Металл буюмларнинг қисм ёки чокини ковия ёрдамида ёпишириш ёки ёрқ-тешигини беркитиш.

КОВ-КОВ [ф. کاوکاو – ковлаш, қазиш; диққат билан текшириш, қидириш]: **ковков қилмок** Обдан, миридан-сиригача текширмоқ, текшириб остин-устин қилмок. ..тегиши ташкилотлар ков-ков қилганда, мен берган таниғлик (белги қўйилган) 100 сўмлик ҳам чиқди-ю, сир очилди. «Муштум».

КОВЛАГИЧ Бирор нарсани ковлаш, ўйиш ёки қазиб чиқариб олиш учун ишлатиладиган асбоб.

Тиш ковлагич Тиш орасига кириб қолган овқатлардан тишини тозалаш учун ишлатиладиган, учи чиқарилган пат ёки чўп. Ахир инсонга ўй-жойдан тортиб тиш ковлагичгача даркор. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

КОВЛАМОҚ 1 Ичига қараб ўймоқ, ўйиб чукур қилмоқ, қазимоқ. Ариқ ковламоқ. Ўра ковламоқ. Қудуқ ковламоқ. ■ **Фуломжонлар** шу бир неча кун ичиза унгурни уч

қулочдан ортиқ ковлаб қўйдилар. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ўзине ковлаган гўрга ўзинг кир! Н. Сафаров, Танланган асарлар.

2 Ковлаш асбоби воситасида ёки бошқа йўл билан ердан, тупроқ ичидан чиқариб олмоқ, қазиб олмоқ. **Картошка ковламоқ**. Кўмирни ковлаганга ёқтирип, молни миришкорга боқтирип. Мақол. ■ Тўнкаларни ковлаб, бир чеккадан ёрилса, талаӣ ўтин беради. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Бармоқ ёки бирор нарса тиқиб тозаламоқ. **Самовар тагини ковламоқ**. ■ **Маматурди қора**, синчалоги билан ўнг қулогини бир ковлаб олгач.. ўйидан чиқади. Чўлпон, Кечава кундуз. **Ковлаб турмасангиз**, чўғни ҳам кул босади. «Қанотли сўзлар».

4 Бирор нарса билан остин-устин қилиб ағдармоқ, айлантиримоқ. Ўтни ковламоқ. **Қозондаги овқатни ковламоқ**. ■ **Бир девона..** гулхан теварагидан айланиб, қўлидаги косови билан тўрт томондан ковлар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

5 с. т. айн. **ковлаштиримоқ**. Ўтни ковласанг – ўчар, қўшнини ковласанг – кўчар. Мақол. ■ **Менинг фуқаром бир ота, бир онанинг болаларидаи иштироқ, бир-бирини ковлашни билмайди**. П. Турсун, Ўқитувчи. Ҳадеб бузилавергандан кейин у ёгини ковлайди, бу ёгини ковлайди, хуллас, ичиза нимаси бўлса, барини билб олади. С. Аҳмад, Тоғ афсонаси.

6 Кўл солиб қидирмоқ, ахтармоқ, титкиламоқ. **Гуломжон гадойнинг бўш, очик қўлига бир нарса ташлаш** учун чўнтаклари ковлай бошлади. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Аёл сакраб настга тушди-да, сумкасини ковлаб, пул қидира бошлади. С. Аҳмад, Уфқ.

7 кўчма Миридан-сиригача текширмоқ, суриштиримоқ, кофтуков қилмоқ. **Ота-бувамни ковлаб, газетага уриб чиқишиди**. Ш. Ризо, Қор ёғди, излар босилди. -Ҳамма нарсага разм солиб, ковлаб юрасан-а, писмиқ! – жеркиб ташлади [Гулнорни] Нури. Ойбек, Танланган асарлар.

Гап ковламоқ (кавламоқ) қ. **гап I**.

КОВЛАШТИРМОҚ 1 Ковлаб, титкилаб қарамоқ, қидирмоқ, ахтармоқ; титкиламоқ. **Сандиқни ковлаштиримоқ**. ■ **Қани юринг-чи, лабораторияни ковлаштириб кўрайлик**, гормонли сиворотка (зардобдан бир оз бўлса керак. С. Анорбоев, Оқсой.

2 кўчма Сир олиш мақсадида суриштиримоқ, кофтуков қилмоқ. **Гап ковлаштири-**

моқ. Ковлаштириб билмоқ. — [Терговчи] Қодировнинг аризасига қаттиқ ёпишиб олиб, ҳадеб мени ковлаштира берди. М. Қориев, Ойдин кечалар.

З Ғараз, ёмон ният билан текшириб сурштироқ, кимсанинг обрўсини тўкишга уринмоқ.

КОВУЛ айн. қавар. Чол бу гал оппоқ гуллаб ётган ковул устига чалқанча йиқилди. Х. Султонов, Онамнинг юрти.

КОВУШ қ. қавуш. Уковушини маҳсисининг учига илиб, ҳовлига тушар экан, хотиниға қайта тавқидлади. Ҳ. Ғулом, Машъял.

КОВШ [ф. қауош — кавлаш, қазиш, чукурлаш; қидирув, тергов; изланиш] Экс-каватор кранининг бошига (учига) ўрнатилиб, ерни ковлаш, тупроқ олиш ва ш. к. учун хизмат қиладиган, ўткир темир тишлар ўрнатилган ичи чуқур мослама. Ковшларга ҳам ўткир бурчакли тиш қўйиб, олтинчи даражали ерда ҳам ишлайдиган қилинди. А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат. Кичик метражли бетон қорувчи машиналарнинг барабанлари тўнкариладиган қилиб ясалган бўлиб, унга материаллар ковши билан солинади. А. Асқаров, Бетончилар учун эслатма.

КОВШЛИ Ковши бор, ковш ўрнатилган. Цемент одатда бетон қориш бўлимига ковши элеватор ёрдамида узатилади. Газетадан.

КОД [фр. code < лат. codex — қонунлар мажмуй] Алоқа (телефраф, телефон, радио ва ш. к.), автоматик бошқариш тизимларида, ЭҲМ (электрон-ҳисоблаш машиналари)да исталган ахборотни узатиш, қайта ишлаш ва сақлаш учун қўлланадиган, маълум тартибдаги шартли белги, рамз (символ)лар ёки сигналлар тизими. Телефраф коди.

КОДЕКС [лат. codex — китоб; қонунлар, қарорлар тўплами] Ижтимоий муносабатларнинг бирор ўхшаш соҳасига (мас., ҳуқуққа) оид тартибга солинган қонунлар тўплами. Жиноят кодекси. Фуқаролар кодекси. Мехнат тўғрисидаги қонунлар кодекси.

КОДИФИКАЦИЯ [лат. codificatio — кодекс тузиш < codex — қонунлар мажмуй + facere — қилмоқ, бажармоқ] Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар мазмунини қайта ишлаш йўли билан уларни бир бутунликка келтириш жараёни.

КОДЛАШ(ТИРИШ) Ахборотларни фойдаланиладиган кодга мос шартли белгилар, тасвирлар ва б. мажмуига айлантириш; ахборотларни кодлар шаклида ифодалаши. Ахборотни бир хил белгили тизимдан бошқа хилдаги тизимга ўтказиш жараёнига ҳам кодлаш дейилади. «Политехника лугати».

КОЖ [ф. қўнгир — эгри, қинғир] Қайсар, ўжар. Қўнгир насиҳат тинглаб Эркин, қилмади ҳеч тарки ишқ, Бор масалким, иш юришмас, соҳиби гар бўлса кож. Э. Воҳидов, Мұхаббат.

КОЖУХ [р. кожух — кўй терисидан қилинган пўстин] тех. Машина, механизм, асбоб ва ш. к. нинг устки (ташқи) ҳимоя қопламаси (капот, покришка, филоф каби). Эргашев пулемётидан шунчалик кучли ўт очдики, ҳатто пулемёт қожухидаги сув самовардагидек варақлаб қайнар эди. Н. Сафаров, Қаҳрамоннинг туғилиши.

КОЗЁЛ [р. козёл — така, эчки] спрт. Гимнастика машқлари учун мўлжалланган, калта тўрт оёқли, усти чарм билан қопланган мослама.

КОЗИР [р. козырь — ўйин картаси номи; баланд тик ёқа] 1 айн. кузир 1.

2 с. т. айн. кузир 2. ..биз мана шунаقا «туз» козирларданмиз. Р. Раҳмонов, Доврук.

КОЗИРЁК [р. козырёк — эшик тепасидаги соябон] Шапка, кепка, фуражка каби бош кийимининг пешонада олдинга чиқиб турадиган қаттиқ ярим доира қисми, соябони. Козирёги бир қарич келадиган чипор шапкасини бошидан олиб, қозиқча илди. Ҳ. Тўхтабоев, Фельетондан сўнг.

КОИННОТ [а. қаштасат — барча мавжуд нарсалар] Моддий оламнинг кузатиш мумкин бўлган, бизни ўраб турган барча қисми, бутун борлик, еру осмон, олам. Улугбек коинот ва юлдузлар оламини ўрганишида.. илмга, фанга асосланган янги мунахжимликка асос солди. Н. Сафаров, Оловли излар.

КОЙИМОҚ 1 Танбехловчи гап, сўз айтмоқ, танбех бермоқ, уришиб қўймоқ. Она бўлгандан кейин вақти келса — койиди, вақти келса эркалайди. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ. -Нормурод ака, — деди у, — сиз ишни буздинг, деб мени койидингиз, эҳтимол, билмасдан, тажрибасизликдан бузган бўлсан. С. Айний, Куллар.

2 айн. койинмоқ. Мулла Норқўзи бу одамнинг оддий ҳақиқатни англамаслигидан

койиди. А. Қаҳҳор, Майиз емаган хотин. Раҳимнинг ўзбошимчалигидан [Умурзоқ ақанинг] бунчалик койиб гапириши Қудратни янада ҳушёр қилди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

З қам қўлл. Бирор нарса тайёрлаш учун уринмоқ, овора бўлмоқ. Йўлчи қишлоқдан келтирган халтани кампирга узатди: -Аям бериб юборди, қурут.. -Садағаси кетай, - кампир халтани ушлагиси ҳам келмай, қўл уни билан туттиб гапири, - койиб нима қилар эди бечора. Ойбек, Танланган асарлар.

КОЙИНМОҚ Бирор нарсадан шикоят қилмоқ, зорланмоқ, хафа бўлмоқ. -Эҳ, одамнинг ёлли қурсин-да, - элликбоши Ҳасан овчидан койинади. - Бошида баҳт қуши билан бу одам от бозорида нима қиларкан-а? Ш. Тошматов. Эрк қуши. Салмоқдор оғир шудринг Олча шоҳларин эгди, Қарилукдан койиниб, Мичурин боққа кирди. К. Муҳаммадий.

КОЙИТМОҚ Уриниб (уринтириб) қийнамоқ. Пошиша хола ичкаридаги ишларини саранжомлаб, қизи устига келди: -Тур ўрнингдан. Ўзингни койитаверма. Д. Нурий, Осмон устуни. Койитиб чарчатдинг минган отингни.. «Баҳром ва Гуландом».

Жонини койнитмоқ қ. жон 2.

КОЙИШ 1 Койимоқ фл. ҳар. н. Шеригимиз ранги ўчиб, қалтираб.. домланинг этакларини кўзига суртса ҳам, мутаассиб мударрис койишдан тўхтамади. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

2 Койиб, уришиб айтилган гап, сўзлар. Саодатхон ўн еттига кириб, ҳалигача ойисидан бунчалик койиши эшитмаган эди. Н. Сафаров, Саодатнинг баҳти. [Усталар] Битмай қолган кийимларнинг эгаларидан койиши ва сўкиши эшитардилар. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

3 фольк. Умуман, уриниш, койинишли ҳолат, қийин, ғам-ташвишли ҳолат. Тұхмат билан қолдик ушбу койишига. Отамыз ҳайдатди бу улуғ даштга. «Эрали ва Шерали». Койишларим бўлди менинг зиёда, Сенинг учун войим ортди дунёда. «Ойсулув». Фалакка етар нолишинг, Кўп бўлди, эна, койишинг. «Муродхон».

КОЙКА [голл. коои – кемадаги ётоқ жой < лот. сауеа – ҳужра, каталак] Бир кишилик каравот, жой (касалхона, ётоқхона ва ш. к. ларда). Маҳкам койкалар ва тумбочка-

лар билан қуршалган столга қаради. П. Ко-диров, Уч илдиз. Торгина хонада яна бир койка бўлиб, унда кимдир жимгина ётар, афтидан, ҳали ҳушига келмаган эди. Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари.

КОЙКАЛИ Койкаси бор, койкага эга бўлган; ўринли. Қишлоқнинг энг ҳушманзара жойига юзта койкали янги тиңдаги болалар боғчаси қурмоқчимиз. С. Анорбов, Оқсой.

КОЙНЕ [юн. koinos – умумий] тлш. Бир неча ўзаро яқин, қариндош лаҗжаларнинг аралашувидан ҳосил бўладиган ва охироқибат уларнинг барчасини алмаштирадиган, улар ўрнида қўлланадиган тил.

КОКАИН [исп. cocaine < соса – тропик буга] Тропик ўсимлик (кока) баргидан олинидиган алкалоид, кучли наркотик модда (тиббиётда баданни оғриқ сезмайдиган қилиш учун ишлатилади). 1985 йили врач Пеоло Мантагац кокаин алкалоидини ажраттига мувоффақ бўлди. «Фан ва турмуш». Масалан, кокаин бирор ерга суртисла, ўша жойнинг ўзгинасини сезгисизлантиради. «Фан ва турмуш».

КОКЕТКА [фр. coquette – танноз, ишвагар, тантиқ аёл] маҳс. Кўйлак ёки блузканинг кўкрак усти ва елкани ёпиб турувчи юқори улама қисми; унга пастки улама қисм кўшиб тикилади.

КОКИЛ [ф. کاکل – пешона гажак; бир тутам соч; тож] 1 Соч ўрими. Майда ўрилган қора, узун кокиллари белига тушади. ■■ /Бой ўз-ўзига:] Ана ҳусн, ана малоҳат! Ҳисобсиз кокил, қўнгир сочларига нима дейсан? Тақимини ўпади-я, тақимини! Ҳамза, Бой ила хизматчи. Мунисахон енгил кийимида, узун ва ўйғон-ўйғон икки кокилини бошига ўраган, унинг устидан тағдӯзи дўппи кўриниб турар эди. А. Қаҳҳор, Сароб.

2 Эски вақтда ёш йигит-баччаларни ўйинга солишда бошига кийдириладиган узун ясама соч. Ҳудди мана шу меҳмонхонада тонг отгунча қартабозлик бўлар, ёш-ёш йигитларга кокила солиб ўйнатишарди. С. Аҳмад, Ҳукм.

3 этн. Назр қилиб, ёш болалар бошида кўйиладиган (маълум вақтгача қолдириладиган) бир ўрим соч. Учинчи синфга ўтганидаям, Тоштемирнинг икки қарич келадиган кокили бор эди. С. Сиёев, Ёруелик. Қўқонда Ҳакимча табиб номи билан танилган Ибн Ямин ўғлининг кокилини қирқтириши учун..

арава кира қилиб, Шоҳимардонга олиб келди ахир. К. Яшин, Ҳамза.

4 Баъзи нарсалар учига (бошига) осиб, қадаб қўйиладиган соч, попук ва ш. к. га ўхшаш нарса. *Наврӯзда қизалоқлар толбарг-дан кокил, бинафшадан исирға, қоқилардан зулф қилиб, чамбар тақадилар.* Газетадан. У эгнига зарбоф тұн кийган.. бошига кокил осилган дубулға қўндириб олган эди. О. Ёқубов, Кўхна дунё. Кўк сатин белбогига бойланган оқ сукк сопли пичоқ ва кокиллари га мунчоқ тақилган қиндони отнинг ўғра-сida тебраниб боради. Ҳ. Шамс, Душман.

5 кўчма Баъзи нарсаларнинг шунга (ко-килга) нисбатини (қиёсан ифодасини) билдиради. Улар кокиллари сув ўтиб турган мажнунтоллар тағидаги ариқда юз-қўй юви-шаркан, Кулаҳматни аскияга олишарди. «Гулдаста». Тоғларнинг ортига қўйиб аста бош, Кокилин оҳиста ўигиб олди ой. Нур-бек, Умид ўғли. Загъар қирда саман отнинг кокилини ой ўпар. Ҳ. Даврон, Болаликнинг овози. Эндиғина кўтарилаётган қуёш заррин кокилларини ёзиг жилва қилмоқда. Т. Рустамов, Манту жасорат.

6 *маҳс.* Заргарликда: қулоқ, соч, бўйин ва кўлтиқقا тақиладиган безаклар (исирға, кўлтиқтумор ва ш. к.)нинг осилиб турган қисмлари; шокила.

КОКИЛДОР Бошида кокили бор. Ҳасан қайғичи кокилдор боланинг қўлидан қозиқ-лунгини олиб, бошига салла қилиб ўради.. С. Сиёев, Аваз.

КОКИЛЬ [фр. coquille – чиганоқ, пўст, қобиқ; ковак] *маҳс.* Металл буюмлар кўй-маларини тайёрлашда кўп марта фойдаланиладиган металл қолип.

КОКОС [исп. cocos; бирл. – coco] Тана-си ҳалқа-ҳалқа, барги патсимон бўладиган, баланд бўйли доим яшил пальма дарахти ҳамда унинг жуда катта ёнғоққа ўхшаш меваси. *Кокос мойи.* Кокос ёнғоги. — Кокос пальмасининг бўйи кўпинча 20–30 метр бўла-ди, баъзилари эса 50 метр бўлади. Ҳ. Ҳаса-нов, Экватордан ўтганда.

КОКС [нем. Koks < ингл. coke] Тошкў-мир, торф, нефть қолдиқлари ва ш. к. ни ҳавосиз қиздиришдан ҳосил бўладиган углеродли қаттиқ қолдиқ (қора металлургияда ёқилғи сифатида ишлатилади).

КОКСЛАМОҚ Тошкўмир, торф ва ш. к. ёқилғиларни маҳсус печларда ҳавосиз

қиздириш йўли билан коксга айлантири-моқ. Бўёқ олиш учун нефть чиқиндилари ва тошкўмирни кокслашдан олинган маҳ-сулотлар асосий хомашё ҳисобланади. «Фан ва турмуш».

КОКТЕЙЛЬ [ингл. cocktail – хўрзонинг думи] 1 Спиртли ичимликларнинг (конь-як, ром ва б.) баъзан қанд, мева ва турли зираворлар қўшиб тайёрланадиган, сови-тилган аралашмаси. -Қани юринг, бир қул-тум коктейль ичамиз, – деди у.. дастурхон ясатилган узун фойега бошлар экан. И. Ра-ҳим, Тинимиз шаҳар.

2 Мева шарбати, сут ва ш. к. ларга ша-кар, резавор ва б. қўшиб тайёрланадиган алкоголсиз ичимлик.

КОЛБА [нем. Kolben] Кимёвий тажри-баларда ишлатиладиган бўғзи узун ва тор, шар ёки конус шаклидаги шиша идиш. У [АЗИЗ АКА] колбадаги эртмани синчиклаб ку-затди-ю, нималарни дир ёзиг қўйди. «Саодат».

КОЛБАСА [р. колбаса < т. kulbasti – товада қовурилган, тоблаб пиширилган гўшт] Ичакка ёки сунъий қобиққа (плён-кага) қийма, гўшт тиқиб тайёрланган ов-қат маҳсулоти. Дудланган колбаса. Колбаса цехи. — Вакил учинчи қадаҳни ҳам бўша-тиб, колбасани газак қилгач, сухбатни да-вом эттириди. Газетадан.

КОЛЕНКОР [фр. calencar – шарқона ип газлама номи] Крахмаллаб ёки елимлаб қотирилган оқ ёки рангли пишиқ сурп (асо-сан муқовалар учун ишлатилади). Коленкор муқовали кичкина дафтарчанинг майд-майд-катақлари гуж-гуж рақамларга тўла. Газетадан.

КОЛИБРИ [исп. colibri] Узун қанотли, патлари ранг-баранг энг кичик қушлардан бири (асосан Марказий ва Жанубий Аме-рикада тарқалган).

КОЛИТ [юн. kolon – йўғон ичак] тиб. Йўғон ичакнинг юқумли касаллик, нотўғ-ри овқатланиш ва б. сабаблар натижасида ўткир ёки сурункали яллигланиши.

КОЛЛАЖ [фр. collage – елимлаб ёпишириш] Тасвирий санъатда: бирон-бир асос материалга ундан ранги, кўриниш сифати билан фарқланувчи материалларни ёпиши-тириб, муайян асар яратиш усули ва шу усулда яратилган асарнинг ўзи.

КОЛЛЕГИАЛ [лат. collegialis – бирлаш-ган, биргаликдаги] Коллегияга тааллукли,

оид; яккабошчилик асосида эмас, бир қанча киши билан биргалашиб, кенгашиб амалга ошириладиган. *Баъзи ташкилотларда.. коллегиал раҳбарлик принципларини бузиш, шахсий масъузиятдан бўйин товлаши. ҳоллари юз бермоқда.* Газетадан.

КОЛЛЕГИАЛЛИК Бошқарувнинг раҳбарий ваколатли шахслар гуруҳи (коллегия) томонидан амалга ошириладиган усули; коллегиал тарзда иш тутиш. *Ҳўжалик ишларига раҳбарлик қилишида коллегиалик принципига амал қилиши керак.* ■ *Ўқув юртларини бошқарши унинг ўз-ўзини бошқарувчи, унга эркинлик ва ташаббускорлик берилиши, коллегиалик ва ошкораликнинг ривожланиши билан мужассамлашган ҳолда олиб борилади.* Газетадан.

КОЛЛЕГИЯ [лат. *collegium* – ширкат, ўюшма < *collega* – хизматдош ўртоқ] 1 Бирон раҳбарлик қилувчи, маслаҳат (кенгаш) берувчи, бошқарувчи органни ташкил қиласидан шахслар гуруҳи. *Вазирлик коллегияси.*

2 Айрим касб аҳларининг ихтиёрий ўюшмаси. *Адвокатлар коллегияси.*

3 тар. 18-асрда Россиядаги марказий бошқарув муассасаларининг номи. *Ташкил ишлар коллегияси.*

КОЛЛЕЖ [ингл., фр. *college* – ўртоқ, биродар; ўқув юрти] 1 Буюк Британия, АҚШ ва б. баъзи мамлакатларда: ўртадан олийгача бўлган турли хил ўқув юртлари.

2 Франция, Бельгия, Швейцария ва б. баъзи мамлакатларда: ўрта ва тўлиқсиз ўрта ўқув юрти.

3 Ўзбекистонда: ўрта маҳсус касб-ҳунар ўқув юрти.

Касб-ҳунар коллежи Давлат таълим стандартлари асосида ўқувчиларга ўрта маҳсус, касб-ҳунар таълимини берувчи, ўқувчиларнинг касб-ҳунарга мойиллигини, билим ва кўнгилмаларини чуқур ривожлантириш, танлаб олинган касб-ҳунар бўйича бир ёки бир неча ихтисосни эгаллаш имконини яратувчи ўқув муассасаси.

КОЛЛЕКТИВ I [лат. *collectivus* – тўпланган, терма, умумий] қ. **жамоа.**

КОЛЛЕКТИВ II сфт. қ. **жамоа, жамоавий.**

КОЛЛЕКТИВИЗМ [фр. *collectivisme* – ийифиш; тўпланиш] Дўстона ҳамкорлик ва ўзаро ёрдамга асосланган ҳаёт, турмуш тар-

зи; шўро даврида: ижтимоий ҳаётнинг меҳнаткашлар шахсий манфаатини кўпчилик манфаатига онгли равишда бўйсундиришга, одатда унга қарама-қарши қўйишга асосланган ҳамкорлик принципи; колективчилик.

КОЛЛЕКТИВЛАШТИРИШ тар. Шўро даврида: 20-асрнинг 20–30-йилларида майдада майдада дехқон ҳўжаликларидан оммавий тарзда йирик колектив хўжаликлар (колхозлар)ни ташкил қилиш. *У [Сафаров]* колективлаштиришида ўйл қўйилган хатоларни эътироф қилди, бундан кейин колхозга кириши-кирмаслик ҳар кимнинг ўз ихтиёрида эканини айтди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

КОЛЛЕКТОР [лат. *collector* – тўпловичи] 1 Зах қочириш (дренаж) тармоғининг сув йигувчи қисмидан келаётган (сизот) сувни тўплаб, суви қочирилаётган майдондан бошқа томонга оқизиб, чиқазиб юбориши учун хизмат қиласидан дренаж қувури ёки очиқ канал; сизот сувларни тортадиган катта зовур. *Мавжуд коллектор-зувур тармоқларини лойдан ва бегона ўтлардан тозалаб туриш ҳам катта аҳамиятга эга.* «Фан ва турмуш». *Машинамиз коллектор ёқалаб чўл ичкарисига кириб боради.* «Ўзбекистон қўриқлари».

2 маҳс. Канализация тармоғининг канализация ҳовузларидан оқова сувларни йигадиган қисми (бетон, темир-бетон ёки керамик блоклардан қилинадиган қувур, ҳовуз кабилар).

3 маҳс. Алоқа кабеллари ҳамда сув, газ ўтказувчи ва б. қувурлар ётқизиладиган ер ости ийлаклари.

4 тех. Айрим техник қурилмаларнинг номи, мас., ички ёнуб двигателининг чиқариши ва киритиш коллектори.

5 тех. физ. Электр токи частотасини механик тарзда ўзгартувчи мослама; конструктив жиҳатдан электр машина ротори (якори) билан бирлаштирилган бўлади.

6 Бирор нарса намуналарини тўплаш, рўйхатга киритиш, сақлаш ва тарқатиш билан шуғулланувчи муассаса ёки шахс. *Кутубхона коллектори.*

КОЛЛЕКЦИОНЕР [фр. *collectionneur* < лат. *collector* – тўпловичи, йигувчи] айн. **коллекциячи.** Швейцария тули билан 4 минг франк турадиган бу пичоқни фақат бой

коллекционергина сотиб олиши мумкин. Газетадан.

КОЛЛЕКЦИЯ [лат. collectio – тўплаш, йигиш] Бир хил, бир турдаги айрим нарсаларнинг (мас. танга, марка, китоб ва ш. к. ларнинг) тартибга солинган тўплами. *Капалаклар коллекцияси. Қадимги маркалар коллекцияси. Минераллар коллекцияси.* ■ Нормат ҳозирги рассомларнинг суратларини коллекция қилади, ботинка инига пули бўлмаса ҳам, сўнгги чақасига бориб сурат олади. А. Мухтор, Чинор. ..бу портрет коллекциямнинг гули бўлади. И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар.

КОЛЛЕКЦИЯЧИ Коллекция тўпловчи.

КОЛЛИЗИЯ [лат. collisio – ўзаро тўқнашиш; шикастланиш] Қарама-қарши кучлар, қарашлар, интилишлар, қизиқишлар тўқнашуви; бадиий асарда: тасвирланаётган турли қаҳрамонларнинг характерлари ўртасидаги, ҳаракатлар билан шароит, ҳолат ўртасидаги зиддият, қарама-қаршилик. *Ундаги адашиш, кейин тўғри йўлга тушив олиш коллизияси, бу борадаги кечинма ва интилишлар драманинг асосини ташкил этади.* «УТА». *Муаллиф* ғояни очишда характерларнинг ички курашига, психологик коллизиясига амал қылган. Газетадан.

КОЛЛОДИЙ [юн. kollobes – ёпишқоқ] Нитроцеллюзозанинг спирт билан эфир аралашмасидаги эритмасидан иборат куюқ ёпишқоқ модда (тиббиёт ва фотографияда ишлатилади).

КОЛЛОИД [юн. kolla – елим + eidos – кўриниш; ўхшаш, -симон] ким. Кристалланмайдиган, сувда эритилганда, лойсимон қуюқ эритма ҳосил қиласидаган модда (мас., елим, крахмал, оқсил).

КОЛЛОКВИУМ [лат. colloquium – ўзаро сұхбат] 1 Таълим тизимида ўқувчиларнинг, талабаларнинг билим даражасини аниқлаш ва ошириш мақсадида ўқитувчининг улар билан ўтказадиган сұхбати, имтиҳоннинг бир тури.

2 Маъруза юзасидан баҳс-мунозара ўтказиладиган илмий мажлис, йиғилиш.

КОЛОНИСТ қ. колониячи.

КОЛОННИЯ [лат. colonia – манзилгоҳ, тураржой; кўчириш, кўчириб жойлаштириш] 1 Хорижий давлат (метрополия) хукмронлиги (салтанати) остидаги, сиёсий ва иқтисодий жиҳатдан унга қарам бўлган

ҳамда маҳсус тартиб асосида бошқариладиган мамлакат ёки ҳудуд; мустамлака.

2 Бирор мамлакат ёки шаҳарга бошқа мамлакатдан кўчиб келиб ўрнашган муҳожирлар ва уларнинг манзилгоҳи. Чор Россиясида немислар колонияси.

3 Маҳбусларнинг суд томонидан белгиланган жазо муддатини ўтайдиган жойи. Ахлоқ тузатиш-мехнат колонияси. Болалар колонияси. Аёллар (хотин-қизлар) колонияси.

4 биол. Жинсиз кўпайишда она организмидан ажралиб кетмай, бир-бирига ёпишиб яшовчи жониворлар туркуми, тўдаси. *Маржонлар колонияси.*

КОЛОНКА [р. < фр. colonne < лат. columnna – устун] 1 Устун шаклидаги турли асбоб, идишларнинг номи. *Бензин колонкаси.* ■ «Илфор» маҳалласида давлат маблаги ҳисобига 57 та водопровод колонкаси ўрнатилиди. Газетадан.

2 айн. сутун 2. Олти колонкали газета саҳифасини.. янги ўқув йилига тайёргарлик, ёз хотиралари тўғрисидаги хабар ва шеврлар безатган эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

КОЛОННА [фр. colonne < лат. columnna – устун; қозиқ] 1 архит. Имаратнинг томи, пештоқи, ички қисмлари ва ш. к. ни кўтариб туришга хизмат қиласидаган, асоси айланга ёки тўғри тўртбурчак шаклида бўладиган таянч, устун. *Уғоровул* қайтиб келганда, новча киши иморатга узоқдан кўзини гоҳ қисиб, гоҳ катта очиб қарар, пакана йигит унинг колонна ва деворларига чёртиб, дераза ва эшикларининг бўёғини тирнаб, ҳидлаб кўрар.. эди. А. Қаҳҳор, Асарлар. *Деразалари кенг ва эшик олди оппоқ чиройли колонналар билан безалган клуб биноси.* Ойбек, О. в. шабадалар.

2 Ҳарбий хизматчилар ёки ҳарбий бўлинмаларнинг бирин-кетин тизилган сафи; кетма-кет тизилиб борувчи одамлар, машиналар ва ш. к. гуруҳи, сафи. *Тревога эълон қилинishi билан солдатлар дарахт паналарига, ўйдим-чукур жойларга ўзларини олдилар, бутун колонна ерга ётди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Колонна дарвозага бурилиб, ҳовлига кирди ва олдиндаги капитаннинг командаси билан тўхтади.* Ҳ. Ғулом, Тошкентликлар. *Шу ўз танклар колоннаси етиб келди-да, йўлда туриб олиб, тепаликка тўн ота бошлиди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

КОЛОНТИТУЛ [нем. Kolumnentitel < фр. colonne – устун + лат. titulus – битик,

ёзув; фахрий унвон] *полигр.* Ҳар бетнинг устки ҳошиясига ёзилган сарлавҳа, муаллиф номи (журнал, тўплам ва ш. к. да) ёки ҳар бетнинг устки ҳошиясига босилган биринчи ёки охирги сўз, ҳарф (лугатда).

КОЛОНЦИФРА [нем. Kolumnenziffer] *полигр.* Китоб, журнал ва ш. к. нинг бетларига қўйилган тартиб рақамлари.

КОЛОРАДО [АҚШдаги дарё ва штат номи (Colorado)дан]: **колорадо қўнғизи** Барг, ўсимлик ёевчи, қўнғизлар оиласига мансуб, картошка ва б. маданий ўсимлик (экин)лар учун ўта ҳавфли заараркунанда ҳашарот.

КОЛОРИТ [итал. colorito < лот. color – ранг, тус] **1** Расм, гравюра ва ш. к. да рангларнинг уйғун, ўзаро мутаносиб бўлиши, уйғунлик касб этиши. **Бир хил портретда рассом бўёқ, колоритга эътибор берса, иккинчи хил портретда у қаҳрамоннинг аҳволини тасвир этиши мумкин.** А. Умаров, Портрет – даврнинг ёрқин ифодаси.

2 қўчма Бирор нарсанинг (ташқи кўриниш, бадий асар, давр, ҳудуд, ҳалқ ва ш. к.) ўзига хос томонлари, хусусиятлари мажмую. Қаҳрамоннинг нутқидаги бу мақоллар милий колоритни вужудга келтиради, қаҳрамон психологиясининг бирор томонини очишга ёрдам беради. «ЎТА».

КОЛХОЗ [р. «коллективное хозяйство» бирикмасининг қисқартмаси] *эск. тар.* Шўро даврида: дэҳқонларнинг асосий ишлаб чиқариш қуролларини умумлаштиришга ва қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришни биргалашиб (жамоавий) бошқаришга асосланган ихтиёрий уюшмаси; колектив хўжалик, жамоа хўжалиги. *Колхоз ерлари. Колхоз фермаси.*

КОЛХОЗЛАШМОҚ Коллектив хўжаликка (колхозга) бирлашмоқ.

КОЛХОЗЧИ Колхоз аъзоси. *Комиссия.. ҳамма звено бошлиқлари, бригадирлар ва бир-мунча колхозчилар билан сұхбат қилди, А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

КОЛЧЕДАН [фр. colcedoine < Кичик Осиёдаги шаҳар (лот. Calchedon, юн. Chalkedon) номидан] Металлар (темир, мис, кобальт, никель ва б.) олтингурут (сульфид)ли бирикмаларнинг умумий номи. *Мис колчедан. — Farbий Ўзбекистонда олтин маргимуш колчедан билан ёки кварт томирларида учрар экан.* С. Анорбоев, Ўзбекистон олтини.

КОЛЯСКА [қад. р. коло, колесе – фидирак] **1** эск. Рессорали, қайтарма соябонли тўрт фидиракли извош. *Коляскани қўшмоқ. Коляскада саир қилмоқ.* — Ўн-ўн бешлаб аргумоқ отлар дейсизми, коляска аравалару қўш хотин дейсизми, ишқилиб, ундаги мулк-амлокнинг ҳисобига чўт билмаган содда дехқон етолмас экан. Ф. Фулом, Тирилган мурда.

2 Ҷақалоқ, ёш болаларни саир қилдиришга мўлжалланган кичик аравача. *Жувон коляскадаги қизчаси билан икки қаватли гиштин бинога кирди.* Газетадан.

3 *Махсус тиркама қўшимча аравача; кажава. Мотоциклъ коляскаси.*

КОЛЯСКАЛИ Коляскаси бор, коляска ўрнатилган (бириктирилган). *Коляскали мотоциклъ.* — *Майдон атрофидаги кўчалар кичик болалар машинаси, коляскали велосипедлар.. миниб олган эркатойлар ва ота-оналар билан тўлиб кетди.* П. Гадоев, Кичкингойлар мусобақаси.

КОМ I [ф. مک – танглай, оғиз; оғиз бўшлиғи] *эск. кт.* Оғизнинг юқори тиши, танглайдан ҳалкумгача бўлган қисми, оғиз ичи; ич (қаър) (кўпинча аждар, дев каби афсонавий маҳлуқларнинг оғзи ҳақида). *Ҳамма урушдан қочса, сен бу аждаҳонинг комига ўз ихтиёринг билан бормоқчимисан?!* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Сиз-чи эй, садоқат сўзидан нолиб, Надомат комида қолганлар, айтинг.* А. Орипов, Руҳим. *Энди амирингиз шарманда бўлиб қочгандан кейин ҳам.. ҳалқининг қолган-қутган мол-мулкими ҳам талаб, у аждархонинг комига солмоқчимисиз?* С. Айний, Куллар.

Комига тортмоқ Ичига, дамига тортмок, ютмоқ. *Аждар чўпонни комига тортди.* «Эртаклар». *Подшоҳлар бир аждарки, узоқдан кўрмоқ яхши, аммо ёнида бўлмоқ ҳавфли – бир сабаб билан комига тортмоғи осон.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Кучли магнит парчаси темир заррачаларини ўзига тортгандек, ҳаво камералари ҳам қийғоч очилган.. толаларни ўз комига тортарди.* Б. Файзиев, Оидин кечада.

КОМ II [ф. مک – тилак, истак; мақсад; баҳра] *эск. кт.* Мақсад, мурод; шодлик, комронлик. *Бахту давлатдин бутун ўртоқларим ком олдилар, Соате дунёда бўлмам комрон, қандоқ қилай?* Ҳадия биби («Ўзбек шоирлари»). *Сенингиз менга ком йўқдир, Асал ичсан, заҳар бўлғай.* Э. Воҳидов, Муҳаббат.

КОМА [юн. кома – қаттиқ, чукур уйқу ҳолати] Бутунлай ҳушдан кетиш, қон айланишининг, нафас олиш ва модда алмашинувининг бузилиши, ташқи таъсиirlарга жавоб бермаслик, умуман, марказий нерв системаси фаолиятининг издан чиқиши билан кечадиган, ҳаёт учун хавф турдирадиган ҳолат.

КОМАНДА [фр. commande < итал. comando – бошқарув] 1 ҳарб. Командирнинг расмий, қисқача, оғзаки буйруғи. Улар капитаннинг командаси билан тенадаги самолётга барча қуорллардан бирданнiga, баббаравар ўқ уздишар. Н. Сафаров, Оловли излар. Сўнгера полка.. команда бериб, Элмуордга ташаккур эълон қилиди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

2 ҳарб. Муайян вазифаларни бажариш учун уч ва ундан ортиқ кишидан ташкил этилган кичик ҳарбий қисм, бўлинма. Разведкачилар командаси. Снайперлар командаси. Ўт ўчирувчилар командаси.

3 Кемадаги матрос ва командирлар таркиби. Крейсер командаси. Теплоход командаси.

4 Муайян спорт тури бўйича бирга ҳаракат қилиш учун тузилган спортчилар жамоаси. Волейбол командаси. Шахматчилар командаси. — Абдураимов яхши футболчи эди, яхши тренер бўлди. Анча йиллар ўзи шу командада ўйнади. Газетадан.

5 сиёс. Бирон-бир сиёсий арбоб ёки мансабдор шахс атрофидаги бўлган ва унинг дастурини амалга оширишга кўмаклашадиган яқин кишилар гурухи.

6 Бирон-бир фаолият билан банд бўлган, муайян ишни бажараётган ишчи гурух, жамоа.

7 маҳс. Компьютер техникасида: компьютер бажариши лозим бўлган ҳар қандай иш учун айни компьютер (ҳисоблаш машинаси)га мос машина тилида ёзилган (берилган) буйруқ, йўл-йўрик.

КОМАНДИР [лат. commendare – ишониб топширмоқ, юкламоқ] 1 Ҳарбий қисм, бўлинма, кема ва ш. к. нинг бошлиғи. Взвод командири. Дивизия командири. Сув ости кемаси командири. — Блиндажда бизни рота командири Саурбоев қарши олди. Н. Сафаров, Оловли излар.

2 с. т. Раҳбар, бошлиқ. Ҳозир у ишлаб чиқариш командири бўлиши ниятида тўқима-

чилик техникумидаги ўқимоқда. М. Жўра, Күёшдан нур эмганлар. Директор – командир, бош, Муаллим – раҳбар, йўлдош. К. Муҳаммадий.

КОМАНДИРЛИК Командир иши, лавозими. Абдулатиф командирлик қилаётган взвод ҳар куни ўнлаб ҳужумларни қайтарар.. эди. Газетадан. -Биз сизни бўлинма командирлигига тавсия этдик, – деди лейтенант. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

КОМАНДИРОВКА [нем. Kommandierung, Kommando – жўнатиш; хизмат сафари] Хизмат сафари (қ. хизмат). Илмий командироўка. Командироўка муддати. Командироўкага бормоқ. — Давронов маҳсус топшириқ билан Хоразмга командироўка қилинди. П. Турсун, Ўқитувчи.

КОМБАЙН [ингл. combine – бирлаштироқ; бирга кўшиш] Бир неча машинанинг ишини бир йўла, бирданнiga бажаралиган мураккаб машина. Фалла комбайни. Кўмир комбайни. — Дехқонлар галлани ўроқ билан эмас, комбайн билан ўриб оладиган бўлдилар. Н. Сафаров, Оловли излар.

КОМБАЙНЧИ Комбайн ҳайдовчи, комбайнда ишловчи. [Зумрад] Пахта оралайди, бугдой ўраётган комбайнчига ҳорма айтади.. С. Сиёев, Отлик аёл.

КОМБИКОРМ [р. «комбинированный корм» (аралаш озуқа) биримасининг қисқарган шакли] Мол ва паррандаларга бериш учун маҳсус тайёрланадиган аралашма озуқа; аралашма ем. Жиззахда маҳаллий қишлоқ хўжалик хомашёсини ишлайдиган иккита пахта заводи, ёғ заводи ва комбикорм заводи бор. Газетадан.

КОМБИНАТ [лат. combinatus – қўшилган, бирлаштирилган] 1 Бир-бираига узвий боғланган, бирининг маҳсулоти иккичисига хомашё бўладиган бир неча турли тармоқдаги муассасаса, корхона ва ш. к. ни бирлаштирувчи йирик ташкилот. Целлюлоза-қозоғоз комбинати. Гўшт-сум комбинати. Тўқимачилик комбинати. — Ўзбекистоннинг катта шахарларида йирик уй-жой қурилиш комбинатлари.. қурилди. Газетадан.

2 эск. Баъзи мамлакатларда маҳаллий саноатда майда ишлаб чиқаришларни бирлаштирувчи корхона. Маший хизмат кўрсатиш комбинати.

3 Бирор корхона, муассасаса қошида бўладиган турли босқичдаги ўқув юртлари бирлашмаси.

КОМБИНАЦИЯ [лат. *combinatio* – кўшиш, бирлаштириш] 1 Бир турдаги нарсаларнинг ёки бирор нарса турларининг маълум тартибда уйғунлашган ёки ўзаро изчил жойлашган, кўшилган бирикмаси, мажмуи. *Рақамлар комбинацияси. Бўёғлар комбинацияси.* ■ Табиатдаги бизга маълум бўлган барча жисмлар шу 92 та кўринишдаги атомлар комбинациясидан иборат. А. Е. Ферсман, Қизиқарли геохимия.

2 Бир мақсадни кўзлаб қилинган бир неча хил ҳаракатлар, усуллар мажмуи, бирлиги. *Шахмат комбинацияси.* ■ *Пахтакорчилар ўйни давомида чиройли комбинациялар ишлатишди.* Газетадан.

3 Хотин-қизларнинг ич кўйлаги.

КОМБИНЕЗОН [фр. *combinaison* < лат. *combinatio* – кўшиш, бирлаштириш] Шими билан кўйлаги (ёки костюми) бирга кўшиб тикилган кийим (одатда иш кийими). Унинг ёнида чўгдай иситилган чўкич ва омбир ушлаган, комбинезон кийган ёш ишчи пайдо бўлди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

КОМЕДИЯ [лат. *comœdia* < юн. *komodia* – хушқақчақ оломон, қўшиқ] Воқеалар, ҳаракатлар ва зиддиятлар кулги асосида тасвирланадиган саҳна асари. *Сатирик комедия.* ■ *Кинога олишяпти шекилли. Антиқа комедия чиқадиганга ўхшайди.* С. Аҳмад, Лъали Бадаҳшон.

КОМЕНДАНТ [фр. *commandant* < лат. *commendare* – топширмоқ, юкламоқ] 1 Қалъя ёки мустаҳкамланган ҳудудда ушбу жойни кўриклийдиган барча қўшиннинг бошлиғи. *Шаҳар коменданти. Округ коменданти.* ■ *Орша шаҳрини озод қилиши операциясида бевосита қатнашдим, кейин шу шаҳарга комендант қилиб тайинландим.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Гарнizonда қоровуллар хизматининг тўғри бориши, маҳбусларнинг сақланиши, ҳарбий хизматчиларнинг жамоат жойлари ва кўчадаги интизоми устидан назорат олиб борувчи ҳарбий мансабдор шахс.

3 Темир йўл станцияларида ва сув йўлларида (порт ва пристанларда) қўшинлар, ҳарбийлар ва ҳарбий юкларнинг тўғри ҳаракатланишини кузатиб турувчи ҳарбий хизматчи. *Тўртинчи куни кечқурун вагонларга шам берилмади, станция ҳарбий коменданти «Чироқ ёқилмасин!» деди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

4 Айрим муассасаларга қарашли уйларнинг, мас., университет ётоқхонасининг бошқарувчиси. *Бу хотин меҳмонхона билан ётоқхонага комендант ҳамда ишчиларга киши тарқатувчи экан.* С. Сиёев, Ёруғлик.

КОМЕНДАТУРА [нем. *Kommandantur* < лат. *commendare* – ишониб топширмоқ] Ҳарбий гарнizon комендантининг идораси ва бу идора жойлашган бино.

КОМЕТА [юн. *kometes* – узун, паҳмоқ сочили] Тумансимон нурланувчи булут ҳамда думга ўхшаш нурли (ёруғ) чизиқ кўринишига эга бўлган осмон жисми; думли юлдуз. *Ҳар замон-ҳар замонда Ер яқинидан ноёб кометалар ўтиб қолади.* «Ёшлик».

КОМИ Россия Федерацияси таркибидаги Коми Республикасининг туб аҳолиси. *Коми тили. Коми ўигит.*

КОМИЗМ [юн. *komikos* – кулгили] Бирор нарсанинг: хатти-ҳаракат, воқеа-ҳодиса, ҳолат ва ш. к. нинг кулгили, комик томони. *Давр ўтиши билан ҳаётий эртакларда фантазиянинг ўрнини комизм эгаллай бошлади.* «ЎТА».

КОМИК Комик, ҳажвий ролларни ўйновчи актёр; қизиқчи, масҳарабоз. *Соиб Ҳўжаев Муҳиммий номидаги ўзбек давлат мусиқали драма театрининг комикларидан эди.*

КОМИК Комедияга оид, кулгили. *Томошибинга комик фильмни мукаммал етказида, кулги чиқазишида бундай усул қўл келади.* Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш. *Раж Капур трагик, лирик ва комик элементлар мавжуд бўлган фильмларда чуқур фалсафий образлар яратишга муваффақ бўлди.* Газетадан.

КОМИЛ [а. كامل – етук, тўлиқ, мукаммал] 1 Камолатга эришган, бекаму кўст, мукаммал. *Муҳаммад Жамол энди сўзни Искандародан бошлади: -Гўзал, келишган ва ақли комил қиз, – деди.* Ойбек, Нур қидириб. ..ахлоқи, одоби, маънавий фазилатлари уни ҳар бир комил инсонга баравар қилиб кўтарган эди. С. Айний, Эсадаликлар.

ИМОНИ (ёки ишончи) комил Қатъий ишончни билдирувчи ибора. *Бу сирли гумбазга неча марталаб тикилиб қолганига имоним комил, зеро у бошқа ёдгорликлардан ўзгача.* С. Кароматов, Сўнгги барҳан. *Аммо Ойқизнинг ишончи комил эдики, эрта-индин бу ерлар ҳам чамандек яшнайди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Комил (эркаклар исми).

КОМИНТЕРН, Коммунистик Интернационал тар. 1919–1943 йилларда: турли мамлакатларнинг коммунистик партияларини бирлаштирган, фаолиятида разведка ишларини ҳам олиб борган ҳалқаро ташкилот.

КОМИССАР [фр. commissaire < лот. *commissarius* – вакил қилинган; ваколат берилган] 1 Ҳарбий, ижтимоий-сиёсий ёки маъмурӣ ваколатларга эга бўлган раҳбар, бошлиқ.

Ҳалқ комиссари эск. тар. СССРда 1917–46 йилларда Ҳалқ комиссарлигини бошқарган ҳукумат аъзоси. Ички ишлар ҳалқ комиссари. Ҳарбий комиссар 1) 1918–42 йилларда совет ҳукуматининг армияда командир билан бир қаторда қўшинларнинг жанговарлик қобилияти ва сиёсий аҳволи учун тенг даражада жавобгар бўлган сиёсий ходими. Батальон комиссари. Полк комиссари; 2) Мустақил давлатлар Ҳамдўстлигига: маҳаллий ҳарбий бошқарув органи (комиссарлик) раҳбари.

2 Айрим хорижий мамлакатларда маъмурӣ ёки полициячилик вазифаларини бажарувчи мансабдор шахс.

КОМИССАРИАТ айн. комиссарлик.

КОМИССАРЛИК Комиссар томонидан бошқарилувчи, давлатга қарашли ва маҳаллий-маъмурӣ муассасаларнинг номи.

Ҳалқ комиссарлиги эск. тар. Ҳалқ хўжалиги ёки саноатнинг бирор тармоғига раҳбарлик қиласидан давлат муассасаси (СССРда 1946 йилдан министрлик деб аталган). Ташқи ишлар ҳалқ комиссарлиги. Ҳарбий комиссарлик Ҳарбий хизмат ўтаси лозим бўлган кишиларни ҳисобга олиш, ҳарбий хизматга чақириш ва ш. к. ишларни бажарадиган маҳаллий ҳарбий бошқарув органи. Вилоят ҳарбий комиссарлиги. — Элмурод ўйга келиб, столи устидиа ҳарбий комиссарликнинг повесткаси (чақириув қоғози)ни кўрди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

КОМИССИОН [лот. *comissio* – топшириш; топшириқ] 1 Воситачилик (битиширувчилик) ролини ўйновчи; молни комиссияга қабул қилувчи.

Комиссион магазин Аҳолининг ортиқча, кераксиз нарсаларини қабул қилиб олиб, сотиб берадиган маҳсус магазин. Комиссион савдо Савдо корхоналари билан айрим,

алоҳида фуқаролар ва ташкилотлар ўртасида тузиладиган комиссия шартномасига асосланган савдо-сотиқ шакли.

2 Комиссияга берилган, комиссион магазин орқали, учинчи шахс (комиссионер) воситачилигига харид қилинадиган ёки сотиладиган. Комиссион моллар.

КОМИССИОНЕР [фр. *commissionnaire* < лот. *commissio* – топшириш; топшириқ] Комитет ҳисобидан ва унинг фойдасига, лекин ўз номидан битимлар тузиладиган шахс ёки ташкилот – савдо-сотиқ ишидаги воситачи.

КОМИССИЯ [лот. *commissio* – топшириш; топшириқ, юмуш] 1 Бирор аниқ вазифани бажариш ёки алоҳида маҳсус чора-тадбирлар ўтказиш учун ташкил этилган орган; шундай ишларга ваколати бўлган шахслар гуруҳи. Тафтиш комиссияси. Саноқ (ҳисоб) комиссияси. Юбилей комиссияси. Қабул комиссияси. Сайлов комиссияси. — Пахталаrimiz ҳолини кўриб, баҳо бериш учун комиссия чиқарингиз. А. Кодирий, Обид кетмон.

2 Бир томон (комиссионер)нинг бошқа томон (комитет) топширигига кўра маълум ҳақ эвазига учинчи шахс билан ўз номидан, лекин комитет ҳисобидан унинг манфаати йўлида тузган шартномаси.

3 Шундай битим тузганлик учун тўла-надиган ҳақ (тузилган битим суммасининг аввалдан белгиланган фоизи миқдорида).

КОМИТЕНТ [лот. *committens, committentis* – топширувчи, топшириқ берувчи] Комиссионерга ўзининг, яъни комитет ҳисобидан, лекин комиссионер номидан савдо битимини тузиш ҳақида топшириқ берувчи томон (шахс ёки ташкилот).

КОМИТЕТ [фр. *comite* < лот. *committo* – топшираман, юклайман] 1 Маҳсус, алоҳида чора-тадбирлар ўтказиш ёки бирор соҳа-тармоққа раҳбарлик қилиш учун ташкил этиладиган давлат органи. Гидрология ва минерал ресурслар давлат комитети (яна қ. қўмита).

2 Сиёсий партиялар ва жамоат ташкилотларида коллегиал сайдаб қўйиладиган раҳбарий орган. ҲДП Марказий комитети.

КОММЕНТАРИЙ [лот. *commentarius* – шарҳлар, изоҳлар; тафсир] қ. изоҳ, шарҳ; тафсир.

КОММЕНТАТОР [лот. *commentator* – баён қилувчи, шарҳловчи] қ. шарҳловчи.

КОММЕРСАНТ [фр. *commercant* < лот. *commercans, commercantis* – сотиб олувчи] Тижорат, савдо-сотиқ билан шугулланувчи шахс; ишбилармон, тадбиркор, тижоратчи.

КОММЕРЦИЯ [лот. *commercium* – савдо-сотиқ; мумала] Савдо-сотиқ ва у билан боғлиқ мумалалар; фойда олишга йўналтирилган фаолият (яна қ. **тижорат**).

КОММУНА [фр. *commune* – жамоа < лот. *communis* – умумий, оммавий] 1 Мулк ва меҳнатни умумлаштириш, ўз-ўзини бошқариш ҳуқуқларига эга бўлиш асосида бирлашган кишилар жамоаси.

2 Ҳозирги бир қатор хорижий мамлакатларда қуи маъмурӣ-худудий бирлиқ.

Париж коммунаси 1871 йилда кўзғолон кўтарган француз меҳнаткашларининг ўша йилнинг 18 мартадан 28 майигача ҳукм сурган ҳукумати. **Қишлоқ хўжалик коммунаси тар**. Қишлоқ хўжалик кооперативларининг шўро ҳокимиятининг дастлабки йилларида амалда бўлган шакли (кейинчалик колхоз тарзидаги қайта ташкил этилган).

КОММУНАЛ [фр. *communal* < лот. *communis* – умумий, оммавий, жамоавий] 1 Коммунага, жамоа бўлиб яшашга оид; жамоавий.

2 Шаҳар хўжалигига оид, шаҳар хўжалигига боғлиқ. **Коммунал хизматлар**. Коммунал банк. **Коммунал қурилиши**.

Коммунал хўжалик Муайян аҳоли масканлари (шаҳар, қишлоқ, шаҳарча каби) аҳолисига хизмат кўрсатувчи корхоналар, хизматлар ва хўжаликлар (иссиқ ва совуқ сув, элекстр энергияси, газ билан таъминлаш, кир ювиш, кимёвий тозалаш, сартошоналар тизимлари фаолияти ва б.) мажмуми.

КОММУНАР [фр. *communard*] 1 Париж коммунаси қатнашчиси.

2 Коммуна аъзоси (қ. **коммуна 1**).

КОММУНИЗМ [лот. *communis* – умумий, оммавий] 1 Ҳусусий мулкчиликни инкор этиш ва моддий бойликларни барчага тенг тақсимлашни талаб қилиб қўйишга асосланган турлича қарашлар, нуқтаи назарларнинг умумий номи. *Ибтидоий коммунизм. Ҳаёлий (утопик) коммунизм*.

2 тар. Марксизмда: капитализм ўрнини эгалловчи ва ўз ривожланиши тарихида икки босқич (фаза)ни – социализм деб атага

лувчи қуи ҳамда тўлиқ коммунизм деб аталувчи юқори босқични ўтувчи ижтимоий-иқтисодий формация. *Илмий коммунизм. Коммунизм ғоялари*.

КОММУНИКАТИВ тли. Коммуникацияга, фикр алмашувга оид. *Тилнинг коммуникатив вазифаси*. — Кўшма гап мураккаб фикрий ва коммуникатив муносабатларни ифодалаш воситаси бўлиб, нутқнинг ҳамма жанрларида кўлланади. «ЎТА».

КОММУНИКАЦИЯ [лот. *communis* < *communis* – умумий қилмоқ, боғламоқ] 1 маҳс. Транспорт, алоқа йўллари ва шаҳар хўжалиги ер ости тармоқлари ва ундаги иншоотлар. *Коммуникация линияси. Сув коммуникацияси. Душман коммуникациясини ишдан чиқариш*. — Баззи мамлакатларда олдин ер ости коммуникацияларини таҳт қилиб, йўлгача, тротуаргача битириб қўйишаркан-да, кейин ўйни қуришаркан. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

2 Кибернетикада: информация (ахборот)ларни алмашиш жараёни.

3 тли. Фикр алмашув, алоқа. *Ҳақиқатда конкрет нутқ шароити тингловчига сўзловчи айтаётган воеҳа-ҳодисани тезроқ, осонроқ тушунишга ёрдам беради, коммуникацияни тезлаштиради*. «ЎТА».

КОММУНИСТ Коммунистик партия аъзоси. Мен бу ерга очик кўз билан келдим. Мен аввало коммунист, ундан кейин агрономман. А. Қаҳдор, Кўшчинор чироқлари.

КОММУНИСТИК 1 Коммунизмга оид; коммунизм принципларига асосланган. *Коммунистик жамият қурилиши*.

2 Коммунизм ғояларига асосланган, унга амал қиладиган. *Коммунистик партия. Коммунистик режим*.

КОММУТАТОР [лот. *commutare* – алмаштироқ; ўзгартироқ] эл. тех. 1 Электр занжирини улаш, узиш ва унинг қисмларини алмашлаб улашни таъминловчи электромеханик ёки электрон қурилма.

2 Телефон станцияларида: икки ёки бир неча абонентларни ўзаро бир-бири билан уловчи қурилма.

КОММУТАЦИЯ [лот. *commutatio* – ўзгартириш, ўзгариш; алмаштириш] Алоқа техникасида: телефон, телеграф ва радио станцияларида сим, кабель, аппарат ва асбобларни электрик улаш ёки узиш тизими. *Бир ўйла кенгайтирилган коммутация сис-*

темаси овозда ғоятда яхши төмөр ва ти-
ниқликни ҳосил қиласи. Газетадан.

КОММЮНИКЕ [фр. communiqué < лот. comunicare – хабар қилмоқ] Халқа-
ро музокаралар, давлатлар ўртасида тузил-
ган битимлар, мамлакат ички ҳаётидаги
муҳим воқеалар, ҳарбий ҳаракатлар ва б. лар
ҳақида ҳукуматнинг расмий хабари.

КОМПАКТ-ДИСК [ингл. compact-disk] Диаметри унча катта бўлмаган, доимий,
ўчмайдиган товуш сигналлари (музиқа,
қўшиқ, матн ва б.) ёзиб олинган оптик
диск.

КОМПАНИЯ [фр. compagnie < лот.
compagies – бирлаштириш; бирлашма;
алоқа] 1 Вақтини бирга ўтказувчи ёки бош-
қа бирор мақсад билан уюшган шахслар
гуруҳи; улфат, улфатчилик.

2 Савдо, саноат ёки транспорт соҳаси-
да иқтисодий фаолият олиб борувчи юри-
дик ва жисмоний шахслар, ишбильармон-
лар бирлашмаси. *Савдо компанияси. Акция-
дорлар компанияси.*

КОМПАРАТИВИЗМ [лот. comparativus –
қиёсий] Тилшунослик ва адабиётшунос-
лик тадқиқотларида қўлланадиган қиёсий-
тарихий метод.

КОМПАС [итал. compasso – ўлчайман] Уфқ (дунё) томонларини аниқлайдиган,
магнитланган стрелкаси доим шимолни
кўрсатиб турадиган асбоб; қибланамо. *У
[Noipa] рюкзагидан компасни олиб, тур-
ган ерини аниқлади.* М. Худойқулов, Оҳан-
рабо ахтариб.

КОМПЕНСАЦИЯ [лот. compensatio –
тенглаштириш; ўрнини тўлдириш] 1 Бирон
нарса бадалига ҳақ тўлаш, мукофот бериш.

2 ҳуқ. Мехнат қонунчилигида: қонунда
белгиланган ҳолларда меҳнат мажбурият-
ларини бажаришдаги қўшимча харажатлар
учун ишчи ва хизматчиларга бериладиган
тўлов; товон пули.

КОМПЕТЕНЦИЯ [лот. competere –
лаёкатли, муносиб бўлмоқ] 1 Муайян
орган ёки мансабдор шахснинг расмий
хўжатларда белгиланган ваколатлари до-
ириаси; ваколат.

2 Шахснинг бирор-бир соҳадан хабар-
дорлик, шу соҳани билиш даражаси.

КОМПИЛЯЦИЯ [лот. compilatio – та-
лаш, ўғирлаш] Ўзгаларнинг тадқиқотлари,
асарлари асосида уларга ҳеч қандай талқин

берилмай, ўзлаштириш йўли билан тузил-
ган иш; мустақил бўлмаган иш, асар. *Бу-
лар гарни қисман олдинги тарих китоблари-
дан компиляция тарзида тузилган бўлса-да,
уларда Кўкон хонлигининг 1843 йилдан 1875
йилгача бўлган тарихига оид қимматли ма-
лумотлар бор.* «ЎТА».

КОМПЛЕКС [лот. complexus – алоқа,
боғланиш; қўшиб, қамраб олиш] Бир бу-
тунни ташкил қилувчи нарсалар, ҳодиса-
лар, белги-хусусиятлар мажмуи, йиғинди-
си. *Архитектура комплекси. Гимнастика
машқлари комплекси. Агротехник ишлар ком-
плекси. Пахтачиликни комплекс механизма-
циялаштириш. Ҳўжаликнинг комплекс ра-
виша ривожланиши.*

КОМПЛЕКТ [лот. completus – тўлиқ] Бирор нарсанинг бир бутунликни ташкил
этувчи тўла мажмуи. *Дарсликлар комплек-
ти. Машина запас қисмлари комплекти.* —
Айни пайтда корхонада «Тоҳир ва Зуҳра»
номли янги атир-уна комплекти ҳам тайёр-
ланмоқда. Газетадан.

КОМПОЗИТОР [лот. compositor – ту-
зувчи; яратувчи, ижод қилувчи] қ. басти-
кор. Композитор Мутал Бурхонов Ҳамза-
нинг музика меросидан ижодий фойдаланиб,
фильмнинг тасвирий материалига мувофиқ
куй басталаган. С. Хўжаев, Ўзбек тарихий
фильмлари.

КОМПОЗИЦИОН Композициясига кў-
ра, тузилиши жиҳатдан. *Негаки, асардаги бу
камчиликлар композицион жиҳатдан тар-
қоқликини келтириб чиқарган.* С. Кароматов,
Олтин кўм.

КОМПОЗИЦИЯ [лот. compositio – ту-
зиш; ижод қилиш] 1 Адабий асар, санъат
асари қисмларининг тузилиши, жойлаши-
ши ва ўзаро муносабати, уларнинг қўши-
либ кетиши, қўшилган яхлитлиги. *Роман-
нинг композицияси. Операнинг композиция-
си.* — Унинг [Оҳунованинг] очерклари сю-
жет ва композиция жиҳатидан аниқ ма-
қсадга қаратилган. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқин-
лари. Ҳар ҳолда улар ҳам композицияси, ҳам
оҳангдорлиги.. билан фольклор асарларига
яқин туради. «ЎТА».

2 Таркибий қисмлари мазмунан ўзаро
боғланиб, бирлик ташкил этган бадий
асар, мусиқа ёки рассомлик асари. *Ҳайкал-
тарошлиқ, меъморчилик композициялари ба-
мисоли жангноманинг қаҳрамонлариdek қад
кўтаради.* Газетадан.

З мус. Мусиқа асари яратиш назарияси.
Композиция классининг талабаси.

КОМПОНЕНТ [лот. componentis, componēns — ташкил этувчи; таркибий қисм] Бирор нарсанинг таркибий қисми. *Кўшма сўзнинг биринчи компоненти.* — Организм тўқималарининг ҳамма компонентлари динамик ҳолатда бўлади. «Фан ва турмуш».

КОМПОСТ [ингл. compost < лот. compositus — яхши кўринишили; таркибли] к. х. Ўт, пўчоқ, ахлат каби чиқиндилар билан тупроқ ёки торф аралашмасини чиритиб тайёрланган органик ўғит. *Компост билан ўғитлаш. Компост ўраси.* — Бир тонна на компост роса етисла, ўн тонна гўнгнинг кучини беради. Газетадан.

КОМПОСТЕР [фр. composteur] Темир йўл билети, банк чеки ва ш. к. ҳужжатларга назорат мақсадида шартли тешик-тешик ёзувни ўйиб босадиган асбоб.

Компостер қўлмоқ айн. компостерламоқ.

КОМПОСТЕРЛАМОҚ Компостер билан бирор белги босмоқ (қайд қилинганлиги ёки ҳисобга, рўйхатга олинганлиги ҳақида). *Поезд билетини компостерламоқ.*

КОМПОСТЛАМОҚ Компост тайёрламоқ. *Компостлашда мол шиптири — суюқ гўнгдан қўшиб фойдаланиш яхши самаралар беради.* Газетадан.

КОМПОТ [фр. compote] Қуруқ ёки ҳўл мевадан қайнатиб тайёрланган ширин ичимлик. *Олча компоти.* — *Бу ўйл мевалар ҳар қаонгидан ҳам мўл бўлди. Ҳозир компот консервалари тайёрлашнинг айни вақти.* Газетадан. Муздек компот билан кисель бор экан. *Иккаловидан бир стакандан олди, кетма-кет симирди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

КОМПРЕСС [фр. compresse < лот. compressus — сиқиш; ўраб, қамраб олиш] Оғриган, шикастланган жойга бирор дорили сувга ботириб ёки қуруқ ҳолда болганидиган (ўраладиган) латта, пахта ва ш. к. *Терлаган даврида касалга қўйилган компресс ва бошқа нарсаларни олиб ташлаб, эшик, деразаларни ётиб қўйиш керак.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

КОМПРЕССОР [лот. compressus — сиқиш; ўраб, қамраб олиш] Дам берадиган, юқори босим остида ҳаво, газ, буғ кабиларни сиқиб берадиган машина. *Гуриллаб компрессор ишга тушди, ертешар бургилар шарақлаб, қулоқни батанг қилди.* С. Сиёев, Ёргулик.

КОМПРОМИСС [лот. compromissum — ўзаро вадалашув, келишув, битим] Бошқа томонга (масалан, рақибга) унинг баъзи талабларида ён бериш; у билан келишиш натижасида ўз талабларининг бир қисмидан кечиш; шу асосдаги битим. *Бирорқ биз ҳозир демократик инқилоб жараёнидамизки, биродарлар, бу жараённинг ўзи биздан.. ҳатто рақиблар билан ҳам компромисслар қилишимизни тақозо этади.* Ш. Холмирзаев, Қил кўпrik.

КОМПЬЮТЕР [ингл. computer < лот. computare — ҳисобламоқ, ҳисоблаб чиқмоқ] Мураккаб қурилмага эга бўлган электрон ҳисоблаш машинаси. *Тифуз ва ғоят масъулиятли участкаларда компьютер ва автоматлар кенг жорий этилияти.* Газетадан.

КОМПЬЮТЕРЛАШТИРМОҚ Инсон фаолиятининг турли соҳаларига компьютерларни жорий қилмоқ, уларни компьютер билан ишлашга ўтказмоқ.

КОМРОН [ф. کامران — бахти; ҳаётдан завқланувчи] эск. кт. Ўз мақсадига эришган; бахти. *Бахту давлатдан бугун ўртоқларим ком олдилар, Соате дунёда бўлмам комрон, қандоқ қиласай.* Ҳадия биби [«Ўзбек шоирлари»]. *Комрон кунлар олдинда ҳамон, Алевон умид қонимда.* У. Кўчқоров, Ҳаяжонга кўмилгандунё.

КОМСОМОЛ [р. «Коммунистический союз молодёжи» бирикмасининг қисқартмаси] эск. тар. Шўро даврида: 1 (Бутуниттифоқ Ленинчи) Коммунистик Ёшлар Юшмаси. *Комсомол аъзоси. Комсомол билети. Комсомол топшириги.*

2 с. т. Шу ўюшманинг аъзоси.

КОН [ф. کان — маъдан қазиб олинадиган ер] 1 Фойдали қазилмаларни олиш учун қурилган ер ости иншоатлари, шунингдек, бундай қазилмаларни олишни амалга оширувчи төғ саноати корхонаси. *Қўмир кони.* Конда ишламоқ. — Конлар инженерни, төғлар Фарҳодни, Устасин чакирав тонгги гудоклар. Ф. Гулом. *Фозғон мармар кони сўнгги ишларда кенг ривож тонди.* Газетадан.

2 Фойдали қазилмалар тўпланган жой ва шу қазилмалар тўплами. *Ўлқамиз табиий бойликларини ўрганиш, янгидан-янги конларни аниқлаш ишида нуфузли олимларимиз салмоқли улуш қўйшмоқдалар.* Газетадан. Еру кўкни қопласин мевазор бое, ўрмонлар, Ер остида ётмасдан, юзага чиқсин конлар. К. Мухаммадий.

З кўчма Бирор нарсага жуда мўл, сероб жой. Оқ олтин конига айламирилган қўриқ ва бўз ерлар. — Мен онаман, менинг юрагим Фарзандларим қувончига кон. Зулфия.

КОНВЕЙЕР [ингл. conveyor — ташувчи] Юк ташиш, машинани бутлаб йигиши ёки ишланаётган нарсаларни бир иш жойидан иккинчи иш жойига кетма-кет узлуксиз етказиб бериш учун тўхтосиз ёки даврий равишида айланиб ишлаб турадиган лентасимон махсус транспорт қурилмаси; транспортёр. Конвейер усулida ишламоқ. — Камта дарвоза ёнига қурилган гаражда, эндиғина конвейердан чиққандек, янги ҳаворанг «Победа» ялтираб турибди. Т. Жалолов, Олтин қафас. Тиқувчилик ишлаб чиқариши машинасозлик корхоналарининг конвейерига ўхшаб кетади. Газетадан.

КОНВЕКЦИЯ [лат. convectio — олиб келиш] физ. Иссиқликнинг суюқлик, ҳаво ёки газ билан узатилиши.

КОНВЕНЦИЯ [лат. conventio — шартнома, битим] Бирон бир махсус масалага оид ҳалқаро шартнома, битим.

КОНВЕРСИЯ [лат. conversio — айлантириш; ўзгартириш] 1 Алмаштириш, ўзгартириш, қайта ҳисоб-китоб қилиш; олдинги йилларда чиқарилган давлат заёmlарини янгиси билан алмаштириш.

Валюта конверсияси қ. конвертация.

2 тлш. Бирор тизимга оид тил бирлигини бошқа тизимга (соҳага) оид бирликка айлантириш билан янги бирлик ҳосил қилиш.

КОНВЕРТ [фр. convert] Ичига хат, хужжат ва ш. к. солиб, бирор жойга юбориш учун ишлатиладиган, тўртбурчак шаклида ясалган қофоз пакет; хатжилд. У госпиталга келиб, шу куни кечгача ўтириб, хат ёзди. Хатни Латофатхоннинг конвертига ўхшаган кўк конвертга солиб, адрес ёзди. А. Қаҳҳор, Кўк конверт. Замира «A» токкаси хатга тўлиб турганини кўрди-ю, бориб қўл солди. Унинг номига ғалами бир конверт чиқди: на адреси бор, на маркаси ва на почта мухри. П. Қодиров, Уч юлдуз.

КОНВЕРТАЦИЯ [лат. convertatio — ўзгартириш, айлантириш] Миллий валютанинг амалдаги курс бўйича бошқа хорижий валюталарга эркин ва чекланмаган миқдорда алмаштирилиши. Сўмнинг конвертация қилинishi. — Конвертациянинг жо-

рий этилиши хорижий валютанинг маъмуррий усул билан тақсимланишини камайтиради. «Мулоқот».

КОНВЕРТЕР, конвертор [лат. convertere — ўзгартироқ, айлантироқ] Эриган чўян орқали ҳаво ёки техник кислород ўтказиб, пўлат олиш учун қўлланадиган махсус аппарат. Яқинда.. синтетик каучук ишлаб чиқариши заводида юрик комплекс — конвертер ишга туширилди. «Фан ва турмуш».

КОНВОИР [фр. convoi — кузатиб борувчи] 1 Бирор кимса ёки нарсани муҳофаза мақсадида қўриқлаб, кузатиб борувчи қуролли соқчи.

2 Алоҳида кемани ёки бир неча кемани қўриқлаб, кузатиб борувчи кема ёки самолёт.

КОНВОЙ [голл. konvoi] 1 Қўриқлаб, кузатиб борувчи қуролли соқчилар отряди. Жиноятчилар конвой остида қишлоқ шўро-сига ҳайдалдилар. С. Айний, Қуллар.

2 Транспорт ёки савдо кемаларини қўриқлаб, кузатиб борувчи кемалар ёки самолётлар гуруҳи.

КОНГЛОМЕРАТ [лат. conglomeratus — тўдаланган, ўзилган, тўпланган] 1 геол. Турли тош ва тош парчаларининг лой, оҳак ва ш. к. воситаси билан бир-бирига маҳкам ёпишувидан ҳосил бўлган тоғ жинси. Қадимги дельта ётқизиқлари конгломератлар ва қўм қатламларидан иборат. П. Гуломов, Зарафшон этакларида.

2 Турли-туман жинс, предмет ва қисмларининг тасодифий механик қўшилмасидан иборат нарса; қурама. Дунёда ташқаридан сўз қабул қилмайдиган, фақат ўз ички ресурслари ҳисобига ривожланадиган «соғ» тил бўлмагани сингари, нуқул бўлак тилларнинг лугатларидан ташкил топган қурама, антиқа «конгломерат тил» ҳам йўқ. F. Саломов, Таржима назариясига кириш.

КОНГРЕСС [лат. congressus — учрашиш, қўришиш; тўқнашув] 1 Муҳим сиёсий, илмий ва б. масалалар юзасидан ўтказиладиган ҳалқаро конференция, кенгаш. Тинчлик тарафдорларининг жаҳон конгресси. Физиологларнинг ҳалқаро конгресси. — Самими дўстлик, мақсад бирлиги конгресс аъзоларини жуда ҳам яқинлаштириб қўйди. В. Содикова, Бирлашиб, тинчликка эришамиз.

2 АҚШ ва б. баязи хорижий мамлакатларда қонун чиқарувчи орган.

КОНДЕНСАТ [лот. *condensatum* – қюлтирилган нарса] Газ ёки буф ҳолидаги жисмларнинг конденсацияланиши натижасида юзага келувчи суюқлик. *Йил охиригача битта янги газ-конденсат кони разведка қилинади ва очилади.* Газетадан.

КОНДЕНСАТОР [лот. *condensare* – зичламоқ, қюлтиримоқ] 1 Электр токи тўплайдиган асбоб; икки ёки ундан ортиқ ўтказгичли система. Бир-бираидан изоляция қилиниб, бир-бираига яқин жойлаширилган иккита ўтказгич конденсатор ҳосил қиласди. «Физика» дарслиги.

2 Буғни, газсимон моддани совитиб, сувга айлантирувчи қурилма. Ҳалигача ҳавони салқинлаширадиган конденсаторлар уй курилишида кўн кўлланилмаётир. У. Назаров, Биринчи учрашув.

КОНДЕНСАЦИЯ [лот. *condensatio* – зичланиш, қуюқланиш] маҳс. 1 Тўплаш, тўпланиш (мас., электр энергияси).

2 Буф ёки газсимон модданинг совиши ёки сиқилиш натижасида суюқ ҳолга айланши.

КОНДИТЕР I [лот. *conditor* < а. *ذف* – ширилник, обакидандон] Кондитер маҳсулотлари тайёрловчи пазанда, шакарпаз; қандолатчи. *Кондитерлар тайёрлаш курси.*

■ Ошпазларга, кондитерларга тўланадиган тариф ставкаларининг миқдори озиқ-овқат саноатида ҳозир амалда бўлган ставкалар даражасига етказилади, деса бўлади. Газетадан.

КОНДИТЕР II Кондитер маҳсулотлари (пирожний, торт ва ш. к. ширилниклар) тайёрлаш ёки улар билан савдо қилишга оид. *Кондитер моллари. Кондитер цехи.*

Кўзни қамаштирувчи қоғозларга ўралган кондитер маҳсулотлари бамисоли дарё бўлиб оқяпти. Газетадан.

КОНДИЦИЯ [лот. *conditio* – шарт-шароит, ҳолат] У ёки бу нарса (товар) мос келиши лозим бўлган мебёр, стандарт, сифат. Уруғларни тозалаш, кондицияга келтириш ва уруғлик участкаларига доим эътибор бериш керак. Газетадан.

КОНДИЦИОНЕР Хоналарда ва транспорт воситаларида ҳаво шароитини кишилар кайфияти учун қулай ҳолатда сақлаб турувчи (совитувчи ёки иситувчи) агрегат, механизм. Бу электр энергиясидан жазира маҳсулоти ёз кунларидан кондиционерларда хо-

наларни совитиши учун фойдаланиш мумкин. «Фан ва турмуш». Деразаларда бир эмас, иккита кондиционер. «Шарқ юлдузи».

КОНДУКТОР [лот. *conductor* – кузатиб борувчи] 1 Поездни кузатиб борувчи, ундаги йўловчилар хавфсизлиги ҳамда юкларнинг сақланиши устидан назорат қилиб борувчи темир йўл ходими. Кейинги ўн-ун беш йил мобайнида Ўзбекистон темир йўлларида «дуварак» бекатчалар шунча кўпайганки, улардан кўпининг отини йўловчилар эмас, балки кондукторлар ҳам билмайди. А. Қаҳҳор, Асарлар.

2 Трамвай, троллейбус, автобусларда пассажирларга билет сотовчи, уларнинг чиқиши-тушишини кузатиб борувчи ходим. *Меликўзининг хотини – автобусда кондуктор, баъзан ярим кечада келади.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

3 Темир-бетон устунларни тик ўрнатишида қўлланадиган ёғоч ёки темир қолип.

КОНИ Турган битгани, бутунлай; жуда, фоят. Қовун ҳушбўй ҳиди, тотимли мазаси.. ҳар хил дори-дармонларга бойлиги.. билан инсон сиҳат-саломатлигига кони фойда эканлиги жуда қадимдан маълум. Газетадан. *Очили бува сафарни тугатганидан, эзгу бир фарзни бажо келтириб, кони савобга ботган одамдек, мамнун кўринар, сокин ва собир эди.* А. Мухтор, Чинор. *Тортинчоқлик саҳна учун кони зиён, синглим, қани эшиштайлик бўлмаса.* С. Кароматов, Ҳижрон. *Мураккаб бу механизминг бекор туриши кони зарардир.* И. Раҳим, Зангори кема капитани.

КОНКА эск. Отлар тортиб юритадиган трамвай. Конка ўрнига электр трамвай йўли қурилга, Темир фаранг йўл тозаловчи бўлади. С. Аҳмад, Ҳукм.

КОНКРЕТ [лот. *concretus* – қуюқ, қюлтирилган; зичланган] Реал мавжуд бўлган, аниқ, равшан, белгили. Конкрет кўрсатмалар. Конкрет топшириқ. Конкрет таклиф. ■ Мен бунга конкрет мисоллар келтириб, ўз ишларимизни намойиш қилишим мумкин. С. Аҳмад, Лавъли Бадахшон. Умуман олганимизда.. айтганингиз тўғри, Зокир ака. Лекин конкрет олганимизда, мен Маҳкам ақага қўшиламан. П. Қодиров, Уч илдиз.

КОНКРЕТЛАШМОҚ Аниқ, белгили бўлмоқ. Ўшандагина образ конкретлашади, кишини ишонтирадиган, таъсирли бўлади. «Адабиёт назарияси».

КОНКУРЕНЦИЯ [лат. concurrentia < concurregere – тўқнашмоқ, дуч келмоқ] қ. **рабобат**.

КОНКУРС [лат. concursus – тўқнашиш, дуч келиш] қ. **танлов**.

КОНСАЛТИНГ [ингл. consulting – маслаҳат бериш, маслаҳатлашиш] Махсус компанияларнинг бизнесменлар – ишлаб чиқарувчилар, сотувчи ва харидорларга ташкилий, техникавий, молиявий, иқтисодий масалалар бўйича маслаҳатлар, тавсиялар беришдан иборат фаолияти.

КОНСЕНСУС [лат. consensus – розилик, ҳамжиҳатлик] Халқаро музокаралар, сиёсий ва б. кенгашлар иштирокчилари нутқи назарларининг яқинлашуви ва мунозаралар натижасида низоли, баҳсли масала бўйича эришилган умумий битим.

КОНСЕРВА [фр. conserves < лат. conservare – сақламоқ] Махсус усулда бузилмайдиган қилиб ишлаб, узоқ вақт сақлаш учун герметик ёпиладиган (ҳаво ўтказмайдиган) банкаларга солиб қўйилган озиқ-овқат маҳсулоти. *Балиқ консерваси. Гўшт консерваси. Консерва банкаси. Консерва заводи.* ■ Жангчиларга қаттиқ нон ва консерва улашидилар. Ойбек, Куёш қораймас. *Пичоқчанинг учини консерва банкасига қадаб, безакдор сопи устидан кафти билан ура бошлиди.* Н. Аминов, Суварак.

КОНСЕРВАЛАМОҚ Озиқ-овқат маҳсулотларини бузилишдан асраш ва узоқ муддат сақлаш мақсадида махсус ишлов бериш билан ҳаво ўтказмайдиган идишларга солмоқ. *Гўшти консерваламоқ. Балиқни консерваламоқ. Бақлажонни консерваламоқ.* ■ *Ошкўклар ва уларнинг илдизлари.. салатларда, бундан ташқари, сабзавотларни тузлаш, мариновка қилиш ва консервалашда жуда ҳам бебаҳодир.* Газетадан.

КОНСЕРВАТИВ [лат. conservativus – сақловчи, ҳимоя қилувчи] Тараққиётга қарши (душман), эскиликни ҳимоя қилувчи. *Консерватив партиялар.* ■ *Илғорлар тажрибасини оммалаштиришдаги сусткашилигимиз консерватив қарашларнинг томир олишига сабаб бўлаётган омиллар, десак янгишимаган бўламиз.* Н. Сафаров, Оловли излар.

КОНСЕРВАТИЗМ [фр. conservatism < лат. conservare – ҳимоя қилмоқ] Тараққиётга, янгилик, илғор foяларга душманлик; эскиликни сақлаб қолишга, тиклашга интилиш; консерваторлик, мутаассиблик.

Оқибатда жамиятимизга нисбатан догматик қарашлар зарбага учрамоқда, консерватизм барҳам топмоқда. «Муштум».

КОНСЕРВАТОР [лат. conservator – сақловчи, ҳимоя қилувчи] 1 Консерватизм тарафдори, эски, қолиб кетган тартибларни сақлашга интилувчи шахс; мутаассиб. *Пахтани машинада теришдан кўра қўлда теришни маъқул кўрадиган консерваторлар яқинларда ҳам топилиб турарди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Консерватив сиёсий партияга аъзо бўлган шахс.

КОНСЕРВАТОРИЯ [итал. conservatoria] Олий мусиқа ўқув юрти. Консерваторияда ўқиб юрган кезларида Левиев катта-кичик асарлар ёза бошлади. С. Кароматов, Лирика бастакори. *Темиржон консерватория олдида қизнинг ўқишдан чиқишини кутиб турарди.* Ж. Абдуллахонов, Орият.

КОНСЕРВАТОРИЛICK Консерваторга хос иш, хатти-ҳаракат. *Прокурорингиз.. мени консерваторликда айлашга тушди.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

КОНСЕРВАЦИЯ [лат. conservatio – сақлаш, сақланиш]: консервация қилмоқ 1 Бузилмайдиган, айнимайдиган қилмоқ. *Клиникаларда ионитлар ёрдамида консервация қилинган қон сақланади.* Д. Муқимова, «Сеҳрли» доначалар.

2 Бирон-бир жараён, фаолият (мас., қурилиш)ни вақтинча тўхтатиб турмоқ.

КОНСЕРВАЧИ Консерва тайёрловчи, консерва саноатининг ишчи-ходими. ...консервачилар ҳар куни режага қўшишча минглаб шартли банка ҳар хил консерва тайёрламоқдалар. Газетадан.

КОНСИГНАТОР Сотиладиган товарлар қўлида бўлган, лекин унинг эгаси бўлмаган воситачи комиссionер.

КОНСИГНАЦИЯ [лат. consignatio – ёзма далил; ёзма тасдиқлаш] Товарларни воситачи омборлар орқали сотиш шартлари.

КОНСИЛИУМ [лат. consilium – маслаҳат; кенгаш, муҳокама] Айрим ҳолларда касаллик хусусиятини, беморнинг аҳволини аниқлаш ҳамда даволаш йўлларини белгилаш учун чақириладиган врачлар кенгashi. Консилиум ўтказмоқ. ■ *Уч кишидан иборат юқори малакали врачлар бригадаси касални бир-бир кўздан кечириб чиққач, консилиум бошлаб юборишиди.* «Ёшлик».

КОНСОЛИДАЦИЯ [лат. *consolidare* – мустаҳкамламоқ, маҳкамламоқ] **1 кт.** Мустаҳкамлаш, бирлаштириш, жипслаштириш; бирлашиш, жипслashiш, мустаҳкамлашиш.

2 мл. Давлатнинг қисқа муддатли қарзларини узоқ муддатли қарзга айлантириш.

КОНСОНАНС [фр. *consonance* < лат. *consonare* – ҳамоҳанг эшитилмоқ, уйғунлашмоқ] мус. Бир неча товушларнинг гармоник уйғунлиги; оҳангдошлиқ; зид. **диссонанс**. *Форобий билан Ибн Сино иккovi консонанслар ва диссонанслар тўғрисидаги таълимотни қайта кўриб чиқишиган.* «Фан ва турмуш».

КОНСОНАНТИЗМ [лат. *consonans*, *consonantus* – ундош товуш] тлиш. Бирор тилнинг ундош товушлар тизими; уларнинг белги ва муносабатлари. Қарши шевасининг консонантизми ундош товушларнинг сони жиҳатдан ўзбек адабий тили консонантизмига асосан мос келади. «ЎТА».

КОНСОРЦИУМ [лат. *consortium* – шериклик, бирга иштирок этиш] Бир неча банклар ёки саноат корхоналарининг қарзларни биргаликда жойлаштириш, йирик молиявий ёки тижорий ишларни, инвестицион лойиҳаларни амалга ошириш учун тузилган вақтингчалик битими.

КОНСПЕКТ [лат. *conspectus* – кўринарли; нуқтаи назар; қараш] Китоб, мақола, маъруза ва ш. к. нинг қисқа ёзib олинган мазмуни, баёни. Конспект тузмоқ. ■ *Қудрат уни [Тешавойни] янги келтирган ўқув қуроллари ва ўзича тузган дарс бериш методикаси режалари билан мукаммал таништириди. Ҳамто қисқача конспект олиш ўйларини ҳам тушунтириди.* Ж. Абдуллахонов, Йўл. *Оёғи остида эзғиланиб ётган конспект дафтарини олиб, қўлтиғига қистириди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

КОНСПЕКТИВ Конспект тарзидаги, асосий мазмунни қисқача баён этадиган. Конспектив обзор.

КОНСПИРАТИВ Конспирация билан боғлиқ бўлган; яширин, маҳфий. Конспиратив ташкилот. Конспиратив учрашув.

КОНСПИРАТОР [лат. *conspirator* – фитначи, тил бириктирувчи] Конспирация, фитна, суюқасд ўюштирувчи, конспирация иштирокчиси.

КОНСПИРАЦИЯ [лат. *conspiratio* – тил бириктириш, фитна] Нолегал, яширин ташкилотларнинг ўз ишини (фаолиятини) сир тутиш ва аъзоларини яшириш учун қўллаган усуслари, чора-тадбирлари. Конспирация чоралари.

КОНСТАНТА [лат. *constans, constantis* – барқарор, ўзгармас, доимий] Доимий катталиқ (микдор, қиймат).

КОНСТИТУЦИОН қ. конституциявий. **КОНСТИТУЦИЯ** [лат. *constitutio* – белгилаш, қарор қилиш, тайинлаш, қонунлаштириш] Давлатнинг юксак юридик кучга эга бўлган асосий қонуни; барча жорий қонунларнинг асоси.

КОНСТИТУЦИЯВИЙ Конституцияга оид, конституцияга асосланган. Конституциявий тузум.

КОНСТРУКТИВ 1 Конструкцияга, тузилишга оид. *Иморатнинг конструктив камчиликлари.*

2 Асос қилиб олса, амал қилса бўладиган; амалий. Конструктив таклиф.

КОНСТРУКТОР 1 Машина, механизм, иншоот ва уларнинг айрим қисмлари конструкциясини, лойиҳасини тузувчи мутахассис, инженер. Самолёт конструктори.

■ *Пахтакор – пахта, бобон мева етиштиради, конструктор машиналар ихтиро қиласи.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Болаларнинг турли машина ва иншоотлар ясаси учун мўлжалланган деталлар тўплами.

КОНСТРУКЦИЯ [лат. *constructio* – тўплаш, йигиши; тузилиш, қурилиш] **1 маҳс.** Иншоот, механизм, асар ва ш. к. нинг тузилиши, қисмларининг ўзаро жойлашуви; мураккаб тузилиши иншоот, механизм ва ш. к. нинг ўзи. Эски конструкция. Янги конструкциядаги самолёт. Кўприкнинг конструкцияси. Темир-бетон конструкция. Мураккаб конструкция. ■ *Бундай шароитда вертолётлардан фойдаланиши юкларни ташиши ва қурилиши конструкцияларини монтаж қилиши вақтини бир неча баравар камайтиради ҳамда вақтингча ўйлар қуриши ташвишидан халос қиласи.* «Фан ва турмуш».

2 тлиш. Грамматик жиҳатдан ўзаро боғланиб, бир синтактик бирикмани ташкил этадиган икки ва ундан ортиқ сўз; умуман, сўзлар бирикмаси. Синтактик конструкция. Кўчирма гапли конструкция.

КОНСУЛ [лат. *consul* – маслаҳатчи] 1 тар. Қадимги Римда ҳамда 19-аср бошида Франциядә: олий ҳукумат амалдорларининг унвони ва шу унвонга эга бўлган шахслар.

2 Бирор давлатнинг бошқа давлат шаҳарларидан бирида доимий вакил этиб тайинланган ва ўз давлати ва унинг фуқаролари манфаатларини ҳимоя қиладиган лавозимли шахс.

КОНСУЛЛИК 1 тар. Қадимги Римда консул хукм сурган (идора этган) давр.

2 Консулга оид; консулнинг лавозими, иши, вазифаси. **Консуллик вазифаси**. Консуллик қўлмоқ. — ..Авлоний бир қанча вақт Афғонистонда консуллик вазифасини бажарид турди. Газетадан.

3 Бир давлатнинг бошқа давлат ҳудудидаги, консул томонидан бошқариладиган ваколатхонаси. *Майли, давлат чегаралари бўла берсин, майли, элчихоналар, консулликлар бўла берсин*. Газетадан.

КОНСУЛХОНА айн. **консуллик** 3.

КОНСУЛЬТАНТ [лат. *consultans*, *consultantis* – маслаҳат берувчи] Ўз ихтиоси бўйича кенгаш, маслаҳат, консультация берувчи, ўйл-ўйриқ қўрсатувчи мутахассис. *Ўгирилаётган фильмларда илмий, техникавий, ҳарбий ва бошқа маҳсус терминология учраса, консультантларга мурожаат қилинади*. F. Саломов, Таржима наазариясига кириш.

КОНСУЛЬТАТИВ Кенгаш, маслаҳат берадиган, маслаҳат бериш ҳуқуқига эга бўлган.

КОНСУЛЬТАЦИЯ [лат. *consultatio* – маслаҳат] 1 Мутахассиснинг ёки билимдон, омил кишининг бирор масала бўйича маслаҳати. *Консультация бюроси*.

2 Ўқитувчиларнинг фанни ўзлаштириш учун ўқитувчиларга берадиган ёрдами; шундай ёрдам бериш машғулоти. *Институтда ҳар бир имтиҳон олдидан консультациялар ўтказилади*. — *Нигора имтиҳон олдидан консультацияга келганда, Сулаймонов деган кимё ўқитувчиси имтиҳонлардан ўтишига ёрдам бермоқчи бўлган*. М. Кориев, Ойдин кечалар.

3 Мутахассислар маслаҳати орқали аҳолига ёрдам кўрсатувчи муассаса. *Юридик консультация. Болалар консультацияси*.

— **Уни** [Сидиқжонни] узил-кесил тинччиши учун Зиёдахон юридик консультацияга бориб,

энг яхши юристга учрашишини маслаҳат берди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

КОНТАКТ [лат. *contactus* – бир-бирига тегиши; туташиш] 1 теш. Электр занжирда икки ўтказгичнинг бир-бирига тегиши, бирикиши, шунингдек, шу бириккан жой; умуман, икки жисмнинг бир-бирига тегиши ва тегиб турган, туташган жойи. *Автомобиль ўнқир-чўнқир иўллардан кетаётганда, контакт механизми мунтазам равишда ерга тегиб боради*. «Фан ва турмуш».

2 Бевосита алоқа, боғланиш. *Улар илгари бир-бирларини сўзсиз тушунар эдилар, юракларида борини бир-бирига етказиб турадиган яширин контакт бор эди*. П. Қодиров, Уч илдиз. Мен электростанция билан трактор бригадаси ўртасида контакт ўрнатгани келдим. И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

КОНТЕЙНЕР [ингл. *container* < contain – бирга қўшмоқ; жойлаштирмоқ] Ичига юк жойланадиган маҳсус ёғоч ёки темир яшик. *Темир ўйл контейнери. Контейнерда юк жўннатмоқ. Контейнерга юк жойламоқ*. — *Кўтариши кранни қоришма ва гишт тўла контейнерларнинг тўрттасини бир ўйла кўтариб, иккинчи қаватда ишлайдиганларга узатди*. А. Муҳиддин, Янги шаҳар.

КОНТЕКСТ [лат. *contextus* – кўшилиш, уланиш, боғланиш] қ. **матн**. *Фақат контекстгина ҳар бир сўзнинг конкрет маънисига ойдинлик кирилади*. «ЎТА».

КОНТИНГЕНТ [лат. *contingens*, *contingentis* – алоқадор, ёнма-ён] 1 Муайян мунособатлар бўйича бир хил гуруҳ, тоифани ташкил этувчи кишилар гуруҳи. *Хозир мактаб ўқитувчилари контингентининг қарий ярмини қизлар ташкил этади*. Газетадан.

2 Бирор нарсанинг муайян мақсадлар учун белгиланган чегаравий миқдори.

КОНТИНГЕНТЛАШТИРИШ Экспорт ва импорт воситаларини белгилаш ёрдамида давлат томонидан ташқи савдони тартибга солиш шаклларидан бири.

КОНТИНЕНТ [лат. *continentis*, *continens* – қаттиқ ер, материк] Ер юзини ташкил қилган қуруқликнинг денгизлар ва океанлар билан уралган катта бўлакларидан ҳар бири; қитъа. *Евросиё* (Европа ва Осиё) континенти. Аустралия континенти.

КОНТИНЕНТАЛ Континентга, қитъага оид; континентда жойлашган, бўладиган. *Континентал мамлакатлар*. Континентал Европа.

Континентал иқлим Муайян континент доирасида шаклланган, қишики температураси билан ёзги температураси бир-бираидан катта фарқ қиласидиган ва ёгин унча кўп бўлмайдиган иқлим тури. Кескин континентал иқлимга эга бўлган Нурота тоғ тизмасида ёз ўзининг иссиқ ва қуруқлиги билан ажралиб туради. «Фан ва турмуш».

КОНТОРА [нем. Kontor] қ. идора.

КОНТРАБАНДА [итал. contrabando < contra – қарши + bando – ҳукумат фармо-йиши] 1 Тақиқланган мол-товар, валюта бойликлари ва б. нарсаларни давлат чега-расидан ноқонуний равишда, яширинча, бож тўламай олиб ўтиш. Олмоснинг контрабанда йўли билан олиб чиқиб кетилиши Сьерра-Леоне иқтисодиётига катта зарар ет-казмоқда. Газетадан.

2 Шундай йўл билан ўтказилган мол-товар ва бошқа қимматбаҳо нарсаларнинг ўзи.

КОНТРАБАНДИСТ Контрабанда билан шуғулланувчи шахс.

КОНТРАБАС [итал. contrabasso] Тикка туриб, камонча билан чалинадиган, энг катта, лекин энг паст овозли, торли-камонли скрипкасизон мусиқа асбоби.

КОНТРАГЕНТ [лат. contrahens, соп-трактентис – шартлашувчи] Шартнома билан ўз зиммасига бирор мажбурият олган шахс ёки ташкилот; шартнома тузувчи томонларнинг ҳар бири.

КОНТР-АДМИРАЛ [фр. contre-amiral] Ҳарбий-денгиз флотида энг қуий (биринчи) адмираллик унвони ва шу унвонга эга бўлган шахс.

КОНТРАКТ [лат. contractus – бай, битим, келишув] Томонларнинг ҳукуқ ва мажбуриятлари кўрсатилган ҳолда тузилган икки ёки кўп томонлама шартнома, битим.

КОНТРАКТАЦИЯ Маҳсулот ишлаб чи-қарувчи ва уни қайта ишлаш, сотиш билан шуғулланувчи ташкилотлар ўртасида контрактлар, шартномалар тузиш.

КОНТРАМАРКА [фр. cotramarque] Томона жойларига бепул кириш ёки ундан вақтинча чиқиб кетиб, қайта кириш учун ҳукуқ берадиган талон.

КОНТРАСТ [фр. contraste] 1 Кўзга ташланадиган кескин фарқ; қарама-қаршилик.

2 Рассомлик ва фотографияда: предмет тасвирининг бир-бираидан кескин фарқ

қиласидиган қоронғи (тўқ) ва ёруғ (оч) жойлари. **Контраст сурат**.

КОНТРАТАКА [фр. contre-attaque – қарши ҳужум] Ҳимояланувчи қўшинларнинг ҳужум қиласидиган душманга унинг ҳужумини қайтариш мақсадидаги қарши ҳужуми. Батальон душман атакаси тақорланишини кутиб.. ўзи контратакаларга ўтиб, ёга талафот етказишга ҳозирланаб турибди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

КОНТРИБУЦИЯ [лат. contributio – қўшиш, қўшиб ҳисоблаш] Урушда енгилган давлат томонидан фолиб давлатга сулҳ шартномаси асосида тўланадиган пул; тонон; чет эл қўшинлари томонидан босиб олинган ҳудуд аҳолисига солинадиган мажбурий солик.

КОНТРОЛЁР [фр. contrôleur – назоратчи, текширувчи] қ. назоратчи. Мен сизни контролёр деб ўйлабман, билетсиз кетаётган эдим. «Муштум».

КОНТРОЛЬ [фр. contrôle < contre-role – рўйхат нусхаси; текшириш, назорат] қ. назорат. ...ҳуқуқларни муҳофаза қилувчи органларнинг иши устидан контролни кучайтириши лозим. Газетадан.

КОНТРРЕВОЛЮЦИОН қ. аксилинқи-лобий. Милиция ходимлари кўпинча контролреволюцион кучларнинг биринчи зарбаларини қайтардилар. Газетадан.

КОНТРРЕВОЛЮЦИОНЕР [фр. contre-revolutionnaire – контролреволюция тарафдори] қ. аксилинқи-лобчи.

КОНТРРЕВОЛЮЦИЯ [фр. contre-revolution – революцияга қарши, революция душмани] қ. аксилинқи-лоб.

КОНТУЗИЯ [лат. contusion – шикаст, лат ейиш, майдаланиш] Тўсатдан етган зарбдан (мас., снаряд ёки бомба портлашидан) организмнинг жароҳатланмай лат ейиши, караҳт бўлиши. Узоқов.. жанг вақтида контузия бўлиб, бир неча кун медсанбатда даволанди. А. Раҳмат, Эллик бир баҳодир.

КОНТУР [фр. contour – ташқи кўриниш] 1 Нарса-предметнинг ташқи, сиртқи шакли, қурилиши; нарсаларнинг чизиқлар билан тасвирилган ташқи кўриниши. Бинонинг контуруни чизмоқ. ■ Рассом безакнинг контуруни погона-погона бўлиб тушувчи чизиқлар билан давом эттиради. «Фан ва турмуш».

2 эл., радио Электр оқими ва кучланишнинг эркин тебранишлари пайдо бўладиган ёпиқ электр занжири.

КОНТУРЛИ Контурдан иборат, контурдан ташкил топган. *Контурли расм.*

Контурли карта Куруқлик, шунингдек, сув ҳавзаларининг номи кўрсатилмай, фақат шакли кўрсатилган рангсиз географик карта. **Контурли чизик** Қатор нуқталардан иборат чизик.

КОНУС [юн. *konos* – дубулға учи] *геом.* Тўғри бурчакли учбурчакнинг катет атрофига айланишидан ҳосил бўладиган геометрик шакл ва шу шаклдаги нарса.

КОНФЕДЕРАЦИЯ [лат. *confederatio* – иттифоқ, уюшма, бирлашма] 1 Мустақиллигини сақлаган ҳолда муайян масалаларда ўз давлат ҳокимияти ва органларига эга бўлган давлатлар томонидан тузиладиган давлат қурилиши шакли.

2 Бирон-бир ташкилотлар уюшмаси, иттифоқи.

КОНФЕРАНСЬЕ [фр. *conferencier* – хабар, ахборот берувчи; маърузачи] Эстрада томошаларида концертларни олиб борувчи, номерларни эълон қилувчи ва ўйинлар орасида ўзи ҳам ҳазил, кулгили номерлар ижро этувчи артист. *Конферансъе наъбатдаги номерни эълон қилгани чиққандা ҳам қарсаклар гулдороси тинмаган эди.* М. Исмоилий, Бизнинг роман.

КОНФЕРЕНЦ-ЗАЛ [нем. *Konferenzsaal*] Тантанали мажлислар, конференциялар, кенгашлар ўтказиладиган зал.

КОНФЕРЕНЦИЯ [лат. *coferentia* – бир жойга тўпланиш; йигилиш] Бирор масалани муҳокама қилиш, ҳал этиш учун ҳукумат, партия, ижтимоий, илмий ва ш. к. ташкилотлар вакилларининг муайян масаланинг муҳокамаси ва ечимига бағишинган мажлиси, йигилиши. *Тинчлик тарафдорларининг ҳалқаро конференцияси. Ўқитувчилар конференцияси. Партия конференцияси.* — Эртага эрталаб олтин бўйича йўтга Осиё конференцияси очилади. С. Кароматов, Олтин қум. *Матч олдидан унинг иштирокчилари бир неча матбуот конференцияси ва сўхбатлар ўтказдилар.* Газетадан.

КОНФЕССИЯ [лат. *confessio* – тан олиш, эътироф этиш] Диний ишонч, эътиқод; мазҳаб.

КОНФЕТ [итал. *confetto* – қанд-шакардан тайёрланган шириллик < лот. *confectus* – тайёрланган; пиширилган] Турли шарбатлардан шакар кўшиб, қайнатиб тайёрланган ҳар хил шаклдаги қандолат маҳсулоти. *Нордон конфет.* Шоколадли конфетлар. — Гавҳар конфетни Маҳкамнинг очиқ кафтига секин қўяётганида, қўл қўлга тегиб, биридан бирига ёқимли ҳарорат ўтгандаи бўлди. П. Қодиров, Уч илдиз.

КОНФИСКАЦИЯ [лат. *confiscatio* – (мол-мулкни) хазина фойдасига олиб қўйиш] Хусусий кишиларга қарашли мол-мулкларни батамом ёки қисман давлат ихтиёрига ўтказиш, мусодара қилиш.

КОНФЛИКТ [лат. *conflictus* – тўқаниши; қарама-қаршилик] Қарама-қарши томонлар, фикр, куч ва ш. к. нинг тўқнашуви; жиддий келишмовчилик, кескин низо; ҳалқаро муносабатларда баъзан қуролли тўқнашувларгача олиб келадиган жанжал, можаро. *Чегара конфликти. Драматик конфликт.* — Кекса нахтакор билан ёш агроном ўртасидаги конфликт воқеага асос қилиб олинибди. Ҳ. Гулом, Замин юлдузлари.

КОНФРОНТАЦИЯ [фр. *confrontation* < лот. *con – қарши + frons, frontis* – пешона, олд томон] Қарама-қаршилик, ўзаро ихтилофда бўлиш, тўқнашув.

КОНФУЦИЙ(ЧИ)ЛИК [< хит. Конфуций (Кун-цзи) – ахлоқий-диний таълимот асосчиси номидан] Хитойда тарқалган уч асосий ахлоқий-диний таълимот (даосизм ва буддизм билан биргага)дан бири (асосий тушунчалари: инсонпарварлик, одоб қоидалари ҳамда инсондаги ижобий фазилатлар).

КОНЦЕНТРАТ 1 [лат. *concentratus* – бир жойга тўпланган, жалб этилган] Махсус ишловдан ўтказилган ва пиширишга тайёр қилиб қўйилган қуруқ масаллик. *Каша концентрати. Шўрва концентрати.* — Самолёт яна бир нечта қоп ташлади. Бу қопларда концентрат, сухари ва шакар бор эди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Шароит фалакда космонавтларни концентрат, сикма овқат истеъмол этишига мажбур этади. «ЎТА».*

2 қ. х. Тўйимли моддаларга бой, кучли ем-ҳашак, озуқа. *Концентрат ем.* — Биз ҳар бош қўйининг қишлови учун ўртача 2 центнердан ҳашак, етарли миқдорда ширави

озуқа ва концентрат тайёрлаб қўйғанмиз. Газетадан.

Зон. Фойдали қазилмаларни бойитиш (тош, тупроқ каби кераксиз нарсаларни чиқариб ташлаш) йўли билан ҳосил бўлган маҳсулот. *Вольфрам концентрати. Мис концентрати.*

КОНЦЕНТРАТЛИ Тўйимлилик даражаси юқори, концентрат билан тайёрланган. *Агар сигир концентратли озуқа ва кўкмат ўтлар билан тўйдирив боқилса, йил давомида сут бераверади.* Газетадан.

КОНЦЕНТРАЦИОН: концентрацион лагерь Фашист режими ҳукмрон бўлган мамлакатларда: сиёсий маҳбуслар қамаладиган маҳсус лагерь. ...миллионга яқин бегуноҳ жазоирлик концентрацион лагерларда азоб чеккан. Газетадан.

КОНЦЕНТРАЦИЯ [лат. *concentratio* – бирор нарсанинг тўпланиши < *con* – бирга + *centrum* – марказ] 1 Бир жойга тўплаш, йиғиш; тўпланиш, йиғилиш. *Маргимушни биласиз, учувчи унсур, у олтинли қатламлар тенасида нурдай тарашиб, ҳовурдай жисмирлаб ётади. Катта олтин концентрациясини шу атрофдан излаш кераклиги аниқ эди.* А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.

2 ким. Суюқликда эритилган ёки ҳавога тарқалган модданинг шу суюқлик ёки ҳаво ҳажмига нисбатан миқдори, кўп-озлиги, қуюқ-суюқлиги. Ҳавода заҳарловчи модданинг концентрацияси.

КОНЦЕНТРАЦИЯЛАШМОҚ Бир ерга тўпламоқ, жамланмоқ. *Гарчанд Россия асосан агарар мамлакатлигича қолган бўлса-да, унда капитализм жадал ривожланиб борди, саноат ишлаб чиқариши жуда юксак даражада концентрациялашиди.* Газетадан.

КОНЦЕНТРИК мат. Умумий марказга эга бўлган. Концентрик айланалар.

КОНЦЕПЦИЯ [лат. *conceptio* – тўплаш, бирлаштириш; тизим; ибора] Карапашлар, фикрлар йўналиши тизими; фикр юритиш, дунёни тушуниш, англаш усули. *Таржима концепциясининг таянч нуқтаси интерпретациявий мавқедан иборат.* Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш. *Навоийнинг шу мавзудаги қитъасининг қўйидағи байтида ҳам унинг концепцияси мухтасар ва аниқ ифодаланган.* «ЎТА».

КОНЦЕРН [ингл. *concern* – иштирок; манфаат; корхона] Расман ўз мустақилли-

гини сақлаб қолувчи, лекин амалда марказлашган молиявий назорат ва раҳбариятга бўйсунувчи бир қанча саноат, молия ва савдо корхоналарининг бирлашмаси, кўшилмаси.

КОНЦЕРТ [фр. *concert* < итал. *concerto* – уйғунлик, келишув < лат. *concertare* – қизғин мусобақалашмоқ, баҳлашмоқ] 1 Мусиқа асарлари, ашула, рақс ва ш. к. номерларнинг маълум дастур асосида омма олдида ижро этилиши, оммага кўрсатилиши. *Унинг овози жимжит студиянинг баланд шифтларига тегиб жаранглар, бугунги концертда ўзи голиб чиқаётганини, ажаб бир оҳангда айттаётганини билиб турарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Симфоник оркестр ёки ҳалқ чолғу асбоблари оркестрининг жўри билан ёлғиз бир чолғу асбоби учун ёзилган йирик мусиқа асари.

КОНЦЕРТМЕЙСТЕР [нем. *Konzertmeister* – концерт устаси, бошқарувчиси] 1 Оркестрда ижрочилар гурухини бошқариб борувчи (биринчи скрипкачи, биринчи альтчи ва ш. к.).

2 Ашулачиларни тайёрловчи, машқ қилдирувчи пианиночи.

КОНЦЕССИЯ [лат. *concessio* – рухсат; ён бериш, ўйл бериш] 1 Бирор давлат ёки маҳаллий органлар тасарруфидаги табиий бойликлар ёки бошқа ҳўжалик обьектларидан вақтинча фойдаланиш, айрим корхона, кон ва ш. к. ни ишга солиш, куриш учун ижозат бериш ва шу ҳақдаги шартнома.

2 Шундай шартнома асосида қурилган, ишлётган корхона.

КОНЦЛАГЕРЬ айн. концентрацион лагерь к. концентрацион.

КОНЧИ Конда ишловчи, кон ишчиси. *Ҳа, нима бўлти боқса, кончи йигит, Юрагингни агар ёқса, кончи йигит? Мехмон бўлгин кондан қайтганингда, Қайсиси сенга ёқса, кончи йигит.* Т. Тўла. Бироқ бу ўйиқлардан қадимий кончилар нима қазиб олганликлари маълум эмас. С. Кароматов, Олтин кум.

КОНЧИЛИК 1 Кон иши, кончи иши, касби.

2 Кон қуриш ва кондан фойдаланиш соҳаси.

КОНЬ [р. конь – от] спрт. Гимнастика машқлари учун мўлжалланган, козёлдан узун, тўрт оёқли асбоб, спорт анжоми.

КОНЬКИ [р. «конь» сўзидан] спрт. Оёқ кийимиға боғлаб, музда учиш учун ишлатиладиган, энсиз узун тиғли мослама. Конькida учмоқ. ■ Юзларидаги қизи-ли напормон бўлиб кетган тинмас шўх болалар оёқларига коньки, тахтакач боғлаб.. шаҳар айланадилар. Ш. Ризо, Қор ёғди, излар босилди.

КОНЬКИЧИ Конькida учиш билан шуғулланувчи спортчи.

КОНЬЮНКТИВА [лат. conjunctivus – бириктирувчи] Кўзнинг бириктирувчи пардаси – қовоқнинг ички сатҳи ва кўз соққасининг олдинги (ташқи) сатҳини қоплаб турувчи юпқа шаффоғ шиллиқ парда.

КОНЬЮНКТИВИТ Кўз шиллиқ пардаси – конъюнктиванинг яллиғланиши.

КОНЬЮНКТУРА [лат. conjunctura < conjungere – бириктироқ, қўшмоқ] 1 Ижтимоий ҳаётнинг бирон-бир соҳасидаги шарт-шароитлар мажмуи, шу соҳада вужудга келган, пайдо бўлган аҳвол, вазият.

2 Иқтисодиётнинг маълум даврдаги жорий ҳолатини кўрсатувчи белгилар мажмуи; бозорда у ёки бу товарга бўлган талаб ва таклифнинг ўзаро нисбати.

КОНЬЯК [фр. Cognac – Франциядаги шаҳар номи] Узум виносини ҳайдаш ва узоқ муддат сақлаш йўли билан олинадиган кучли спиртли ичимлик. Яхна гўшт, қази, тузланган бодринг ва бир неча шишида вино, конъяк қўйди. С. Анорбоев, Оқсой.

КООПЕРАТИВ [лат. cooperatio – шериклик, ҳамкорлик] 1 Дастребаки босқичда ўз-ўзини бошқариш ва молиялаштириш мақсадида тадбиркорлик фаолиятини олиб бориш учун ихтиёрий равишида бирлашган фуқаролар гуруҳини жамлаган ташкилот. *Давлат ва кооператив ташкилотлари ишга туширилди.* Газетадан.

2 эск. Кооперация магазини. Кооперативнинг доимий мижозлари. ■ Гузарнинг икки тарафини чойхона, кичик бостирмага жойлашган кооператив ва узун чўзилиб кетган ичин-ташин дангиллама иморат ўраб олган. Ҳ. Шамс, Душман.

КООПЕРАТИВЛАШМОҚ Кооперация асосида бирлашмок.

КООПЕРАТИВЧИ 1 Кооперация, кооператив аъзоси, иштирокчиси.

2 с. т. Кооперацияга қарашли магазин сотувчиси. Кулоқ-бурунларигача жун шарф

билин ўраб, мўлтайиб ўтирган кооперативчи.. кичкина дўйончаси ичидан бабзан десци-ниб-депсиниб қўяди. Ҳ. Шамс, Душман.

КООПЕРАТОР [фр. cooperator – ходим, бирга ишловчи] айн. кооперативчи.

КООПЕРАЦИЯ [лат. cooperatio – шериклик; ҳамкорлик] 1 Ўзаро боғланган ишлаб чиқариш жараёнида ёки саноат тармоқларида кишиларнинг ёки ташкилотларнинг ҳамкорлик асосида ишлашини ташкил этиш шакли.

2 Пайчилардан тушган маблағ асосида тузилган савдо-сотиқ ёки ишлаб чиқариш корхонаси, жамияти. Ҳунармандчилик кооперацияси. Ўй-жой кооперацияси. ■ Қишилек аҳолисининг талаб ва эҳтиёжларини сезгирлик билан ҳисобга олиб бормаётган матлубот кооперациялари ҳам бор. Газетадан.

КООПТАЦИЯ [лат. cooptatio – қўшимча сайланиш, қўшимча сайлаш] Сайлаб қўйиладиган органлар таркибига, қўшимча сайловлар ўтказмай туриб, янги аъзолар ёки номзодлар киритиш.

КООРДИНАТ [лат. со – билан, бирга + ordinatus – тартибга солинган, йўлга қўйилган] Нуктанинг текислик ёки фазодаги ҳолатларидан бирини кўрсатувчи белги. -Координатини айт! – Юрьев телефон трубкасига қичқирди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Етакчи самолёт учувчиси координатларни пухта тақрорлади. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

КООРДИНАЦИОН Координация қилувчи, мувофиқлаштирувчи. Шу ойда Тошкентда ўзбек филологияси масалалари бўйича II республика координацион йигилиши бўлиб ўтди. «ЎТА».

КООРДИНАЦИЯ [лат. coordinatio – ўзаро келишув < со – билан, бирга + ordinatio – тартибга солиш; жойлаштириш] Иш, фаолият ва ш. к. ни бир-бирига мувофиқлаштириш, уйғунаштириш. Координация масаласи йигилишида атрофлича муҳокама қилинди. Газетадан.

КОПАР: копар иссиқлик Ўта иссиқлик (қ. иссиқлик 3). Қази – копар иссиқлик. Копар совуқлик Ўта совуқлик (қ. совуқлик 5). Карам шўра – копар совуқлик.

КОПИЯ [лат. copia – бойлик; кўплик, миқдор; захира] Аниқ нусха, бирор нарсанинг аниқ, айни тақрорланган акси, тасвири.

КОПТИКОВ [ф. қағат-т. қау] – ковлаш, ковлаштириш; излаш, қидириш]: **коптиков қилмоқ** Роса суриштироқ; ков-ков қилмоқ. Ҳөвлига кириб борди. Айвонда ер чизиб ўтирган хотинини күрди. Ҳозир сўрайди, қаёқка бордингиз, қаерда экан, дея коптиков қилади, деб хаёлига келтирган эди, *Мехриниса чурқ* эттади. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

КОПТОК 1 Чўзилувчан ёки эластик материалдан ишланган, қаттиқ сатҳга урилганда, иргиб отиладиган шар; тўп. *Футбол коптоги. Волейбол коптоги. Резинка копток. Болалар копток ўйнашмоқда.* ■ *Фақат кўча ичкарисида, ягона симёғоч тагидаги сайҳонликда икки қизалоқ копток ўйнайди.* Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

2 Коптотка ўҳшатиб ўралган, думалоқ ўрам (ип, каноп ва ш. к. ҳақида). Бир коптот ип. ■ *Ранг-баранг ипакларни калавасидан чиқариб, чарҳда бир-икки товлаб олади-да, коптот қилиб ўраб қўяди.* Ойдин, Бечора.

КОР [ф. қар – иш, меҳнат; юмуш] кам қўлл. 1 Бирор мақсадда қилинадиган фаолият, ҳаракат, иш. Энди бу коринг қўйгин, *Бехуда юраринг қўйгин. «Тоҳир ва Зухра».* Сиз «қаторда норим бўлса, юким ерда қолмайди», деб юрибсиз. *Гап норда эмас, корда!* С. Абдуқаҳҳор, Гап норда эмас.

Кори бад Ёмон иш, ярамас хатти-ҳаракат. Сиз менинг мактабимни ёндирилмадингиз, ўйқ, болаларнинг дилларида ўз кори бадингиз билан ўзингизга нафрат ўтларини ёндиридингиз. М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Кори хайр** Хайрли, яхши иш; ҳиммат билан берилган (бериладиган) нарса. -*Кори хайр иши давлатга қарамайди, оғайни, – писандада қиди мулла Бердиёр, – ҳимматга қарайди, ҳимматга.* «Муштум». Бир-биримизга қанот-кўйруқ бўлиб, вақт-соат етганда, кори хайрга киришамиз. Ойбек, О. в. шабадалар.

2 Ҳожат-эҳтиёж. Бирор корига ишлатмоқ. ■ *Шунисига суюнаманки, ўша вақтларда яхшигина рўзгор тузиб, қўр-қут ортирган эканмиз, бари халқнинг корига ярайди.* Ойбек, О. в. шабадалар.

3 Тўғрилаш йўли; илож. ..шундок қилсан, чакки бўлмас. Бунинг кори осон. «Муштум». Суянган тогимиз ўзингиз, опахон, бир корини қилмасангиз, ишқал бўлиши турган гап. А. Тўлаганхўжаев, Чигирткалар.

Кор жойи Нозик жойи, таъсир қиладиган жойи. Молларни олиб чиқиб кетишиди, қий-чув солиб, чироқ ёқиб қарасак, ўлиб ётибди. Унинг кор жойига пичоқ солган экан. Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота. **Кор қилмоқ** Таъсир қилмоқ. Сув ўтга кор қила бошлиди ва орадан бирор соат ўтар-ўтмас, аланга пасайди. Ҳ. Ғулом, Машъал. Ҳой, Юлдузхон, сенга кулишга кулдим-у, боядан бери ўзимга кор қилмаяпти-да. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. **Кори ҳол** Бирор иш, ҳодиса (одатда, номақбул иш, ҳодиса). **Майли**, жиҳдий кори ҳол рўй бермаган бўлса бўлди. О. Мўминов, Ҳиёбондаги уч учрашув.

КОРАНДА [ф. қарандада – дехқон; иш берувчи; ишчи] тар. Ҳосилнинг бир қисми (1/4 дан 1/2 гача қисмини) олишга байлашиб ишловчи дехқон. Мен мингебошининг корандасиман. Каллайи саҳардан қоронги кечача қўёш ҳайдаб, бир маҳал ҳўқизларимни қайтариб келаётсан, ҳаром ўлгурлардан биттасининг оёғи бузук кўпrikка тиқилиб, синиб қолди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Йигитлардан бири – увада кийимли.. юзи офтобда куйған корандами, чорикорми.. ўйғон товуш билан атрофга бонг урди. Ойбек, Танланган асарлар.

КОРАФТА [ф. қаррафтада – тажрибали, кўпни кўрган] с. т. Кўпни кўрган, ўз бошидан кечириб, тажриба орттирган; тажрибали. Ўзи ўн ийл муттасил машина ҳайдагандан кейин корафта бўлиб кетаркан, керак бўлса, чироқсиз ҳам ишлайверади. Ҳ. Назир, Маёқ сари.

КОРГОХ [ф. қарғоҳ – устахона; корхона, ишхона] эск. кт. 1 Ўзаро тортишувлар, олишувлар бўлиб турадиган жой, кураш майдони. Аввало шуни айтай: бу олам, дарҳақиқат, ғоят мураккаб сиргоҳ ва коргоҳдир. Лекин энг мураккаб нарса – одамдир, одам бўймоқдир. В. Зоҳидов, Гўзаллик нимада?

2 айн. ишхона.

КОРДОН [ф. қардан – билимдон; ишбилармон] кт. кам қўял. айн. **ишбилармон**. Сиз каби кордон пойтахтимизда осойиштадикни.. барпо қилур. Ойбек, Навоий.

КОРЕЙС 1 Корея аҳолисининг асосини ташкил қилувчи халқнинг номи. **Корейс** халқи. қ. **корейслар**.

2 Шу халққа мансуб. **Корейс тили**.

КОРЕЙСЛАР Кореянинг асосий аҳолисини ташкил қилувчи халқ.

КОРЖОМА [ф. کار - иш + جامه - қўйлак, кийим] Иш кийими. Шийлон четидаги трактор гидираклари остида коржома кийган ёш ўигит тимискиланиб, ўзича гоҳ у, гоҳ бу ерни тиқирлатиб қўярди. Р. Пўлатов, Олтин калит. *Вой ўлсин, сал чарчаши шунақа бўлса, рангингда ранг, ҳолингда ҳол қолмабди. Айвонга чиқ, коржоманги еч!* Ҳ. Фулом, Машъял.

КОРЗИНКА [р. корзин(к)а – сават, жава] Дастали сават. Бир корзинка олма. ■■■ У қозиқдаги пахталигини кийиб, қўлида корзинка, гастрономга кетади. Мирмуҳсин, Топилган ҳусн.

КОРИДОР [фр. corridor < лот. corri-dorium – югуриш жойи] Бинонинг ичидаги хоналарга кириш ва хоналараро алоқа учун хизмат қилувчи йўлак. Улар коридордан ўтаётганларида, Вася Степанов мудирнинг кабинетидан чиқди. П. Турсун Ўқитувчи. Аллақаерда овози баландлатиб қўйилган радио шанғиллайди, коридорда қизлар полни гурсиллатиб юришади.. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

КОРИЗ [ф. کاریز – ер остидан ўтказилган сув йўли; ариқ] қ. х. Бир неча қудуқларни бирлаштирувчи ер ости канали, бир-бiri билан бирлаштирилган қудуқлар тизими. -F- за қуриб қоляпти. Сув керак, сув! Коризлар бўлса кўмилиб кетяпти! – деди раис. С. Анербоев, Мехр. X–XI асрларда дехқонлар Ёйима ва Сарикўл сойларининг бўйларида кориз усулida ер ости сувини ҳам ишга солганилар. С. Анербоев, Қатрада кўёш акси.

КОРЛАМОҚ шв. кам. қўлл. Қулоққа олмоқ, эътибор бермоқ (қилмоқ). Биқинингдан шайтон қитиқлаб турганидан кейин отанинг гапини корлармидинг. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

КОРОБКА [р. коробка – липа пўстлоғидан тўқилган сават < пол. krobka < лот. corbis – сават, корзина] Картон, тахта ёки металлдан ясалган қопқоқли кичкина идиш; кутича. У лўмбиллаб даҳлизга чиқди, сув олиб кириб, чой қўйди, шкафдан бир коробка конфет олди. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

Тезликлар коробкаси тех. Автомашина, трактор ва ш. к. да тезликларни ўзгартириш учун хизмат қиладиган механизм.

КОРОЛЛИК айн. қироллик.

КОРОЛЬ [< лот. Carl – франклар хукмдори Буюк Карл номидан] 1 айн. қирол.

2 с. т. Шоҳ (шахмат ва қарта ўйинида). *Ғиштин король.*

КОРОНКА [лот. сорона – тож, чамбар] Тишини сақлаш учун унга кийдириб қўйиладиган, металл ёки пластмассадан қилинган қоплама.

КОРПОРАТИВ Бирон-бир корпорация, уюшмага мансуб, оид; кўпчиликка, умумга тегишли. Айниқса, банкнинг корпоратив мижозлар билан яқиндан иш олиб бориши тифайли унинг активлари 68,5 миллиард сўмга ошиди. Газетадан. *Пластик карточка шахсий ва корпоратив бўлиши мумкин. Газетадан.*

КОРПОРАЦИЯ [лот. corporatio – бирлашма, ҳамжамият] 1 Касб ёки табака манфаатлари умумийлиги асосида бирлашган кишилар груҳи, жамияти, иттифоқи.

2 Бозор иқтисодиёти ривожланган мамлакатларда (мас., АҚШ, Канада каби) акциядорлик жамияти шакли.

КОРПУС [лот. corporis – тана, жисм, модда; бир бутун нарса] 1 Механизм, аппарат ва ш. к. нинг таянчани ёки қобигини ташкил этувчи қисми. *Соат корпуси. Станок корпуси.* ■■■ анҳор бўйида машина корпусининг баланд қадди кўринди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ўзиюрар шассининг афзалиги шундаки, унинг корпусига пахтаклидаги барча иш жараёнларини бажара оладиган машина ва агрегатларни ўрнатиши мумкин. Газетадан.

2 Бир умумий участкадаги, бир мажмууга кирувчи бинолардан бири, алоҳида бино. Ўнга яқин синфхона ва катта спорт залини ўз ичига олган янги корпус қурилиб, фойдаланишга топширилди. Газетадан. Тўқув ва тикув дастгоҳлари жойланадиган корпусда 500 нафарга яқин маҳаллий ишчилар меҳнат қилишади. Газетадан.

3 Бир неча дивизия ёки бригададан иборат йирик ҳарбий қўшилма. Фронт қўймондонлиги плацдармда армиянинг бир корпусини қолдириб, қолган икки корпуси билан жанг қилишга бўйруқ берди. Назармат, Жўрлар баланд сайдрайди. 32-ўқчи корпус жангчилари дарёнинг чап қирғогида мудофаага ўтиб, окон қазишга киришилар. Газетадан.

4 Бирор давлатдаги барча дипломатлар, консуллар.

Қонун чиқарувчи корпус Қонун чиқарувчи айрим муассасаларнинг ёки қонун чи-

қарувчи органга тегишли палаталарнинг барча депутатлари. Қонун чиқарувчи корпуси бўлган Шнейдер заводга солдатлар чақириди, стачка бостирилди. «Янги тарих».

КОРРЕКТОР [лот. corrector – тузатувчи] Корректура ўқиш ва тузатиш ишини бажарувчи типография ёки нашриёт ходими; мусаҳих. *Машиналар гириллаб, Саҳифалаб беради. Бир ёқдан корректорлар Солишириб кўради.* К. Муҳаммадий.

КОРРЕКТУРА [лот. correctio – тузатиш, тўғрилаш] 1 Босилган матннаги хатоларни тузатиш.

2 Матннинг хатоларини тузатиш учун бостириб олинган нусха. *Бир куни мұхаррарр корректура ўқиб ўтирган эди, кабинет эшиги тақииллаб қолди.* С. Абдуқаҳор, Рецензент.

КОРРЕЛЯЦИЯ [лот. correlatio – ўзаро нисбат, муносабат] 1 Нарсалар ва тушунчалар ўртасидаги муносабат, уларнинг ўзаро мувофиқлиги, бир-бира га боғлиқлиги.

2 мат. Қатъий функционал хусусиятга эга бўлмаган тасодифий миқдорлар орасидаги эҳтимолий боғланиш.

3 биол. Одам, ҳайвон, ўсимликлар организмидаги таркибий қисмларнинг тузилиши ва вазифалари ўртасидаги ўзаро мослашувчанлик, уйгунилк; боғланиш.

4 тлш. Лисоний унсурларнинг ўзаро шартланганлиги, улар ўртасидаги алоқа, ўзаро боғлиқлик.

КОРРЕСПОНДЕНТ [фр. correspondant < лот. correspondere – жавоб бермоқ, хабардор қилмоқ] 1 айн. **муҳбир**.

2 иқт. Бошқа ташкилотларга бозорда тўла, ҳар томонлама фаолият олиб бориши учун хизмат кўрсатувчи банк ёки бошқа молия ташкилоти.

КОРРЕСПОНДЕНЦИЯ Муҳбирлар томонидан оммавий аҳборот воситалари учун жойлардан юборилувчи хат, хабар, жўнатмалар. *Ишли ва қишлоқ муҳбирларининг мақолалари, корреспонденцияларида.. муҳим масалалар кўтаришмоқда.* Газетадан.

КОРРИДА [исп. corrida de toros – буқалар югуриши, пойгаси] Испания, Португалия, Жанубий Франция ва Лотин Америкасида қадимда пайдо бўлган буқа жанги (буқа билан кураш олиб борувчи, уни ўлдирувчи кишилар «матадор», «тореро» деб аталади).

КОРРОЗИЯ [лот. corrosio – ёмирилиш] тех. Металларнинг кимёвий таъсир остида ёмирилиши, занглаши. *Сув агресив мұхитни вужудга келтиради, шунинг учун коррозия мусибатнинг ўзгинаси, чунки бунда темирдан тортиб то электроникагача ишдан чиқади.* «Фан ва турмуш». У [қотишма] сифатлари жиҳатидан гранит ва мармадан қолишишмайды, коррозияга чидамлилги юқоридир. Газетадан.

КОРРУПЦИЯ [лот. corruptio – бузиш, йўлдан оздириш; сотиб олиш] Мансабдор шахсларнинг ўзларига ишониб топширилган ҳуқуқлари ва ҳокимият ваколатидан шахсий бойлик орттириш мақсадида фойдаланиши (коррупция пораҳўрлик, мансабни сунистъемол қилиш ва б. ноқонуний ҳаракатларни ўз ичига олади). *Ҳокимият темасида турган ҳукумат чириб-ириб кетгандан кейин, бошқалари бу ҳукуматни ағдариши учун курашардилар, лекин курашгандан ҳам, коррупция ва эксплуатацияга хотима бериши учун курашмас эдилар.* Газетадан.

КОРСЕТ [фр. corset – маҳкам ушлаб, тутиб турувчи] Қадди-қоматни чиройли, расо тутиш ёки даволаш мақсадида тақиладиган, кўкрак қафасининг пастки қисми ва қоринни сикиб, тортиб турадиган махсус белбоғ.

2 Умуртқа погонаси синган, қийшайган ва касалланган пайтда уни керакли ҳолатда ёки қимирлатмай тутиб турадиган ортопедик мослама.

КОРСОЗ [фр. карсаж – ишни бажаришга ёрдам берувчи] айн. **кордон**. Корсоз йигитга ўхшаб кетади. Ойбек, Навоий.

КОРСОН [фр. карсан – ёғоч ёки сопол хампа; кути] 1 ёғочдан ишланган катта товоқ. *Бир катта қарагай оғочнинг тагини ўйдирib олган катта корсони бор эди, кичикроқ ҳовуздай эди.* «Ойсулов». Корсонда қимиз келди. Бек бир-икки зарангни ичгандан кейин ясланиб, кўкка қараб ётиб олди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Дастурхон устига бир корсон ширқовоқ қўйилган.* С. Айний, Дохунда.

2 Айрим мусиқа асбобларининг товушни кучайтирадиган ковак қисми, қорни. *Дастанг зардолидан, корсонинг арча, Бордир оҳангларининг ёқимтой анча, Куйласанг, қўлингга маҳлиё барча, Суҳбатнинг машъали бўлган, дўмбира�.* Ёдгор бахши.

З шв. Эгарнинг орқа қисми. *От белига ташлай берди чол Соқи, Корсони кумуш, қоши олтин эгарни. «Хушкелди». Ўртоқ директор эгарда, мен эгар корсонини ушлаб ўтирибман. Ш. Холмирзаев, Йўллар, йўлдошлар.*

4 От түёғининг гардиш қисми. *Ийигирма уч кечакундуз югуриб, Корсонидан ивиб тушди туёғи. «Маликаи айёр».*

КОРТ [ингл. court – ҳовли; ўйин майдончаси] Катта теннис ўйини учун жиҳозланган, мослаштирилган майдонча.

КОРТЕЖ [фр. cortège – кириб келиш; жўнаб кетиш] Тантанали юриш, маросим (асосан транспортда).

КОРУНД [нем. Korund < қад. ҳинд тилдан] Турли металлар оксидлари кўшилмасидан иборат қаттиқ абразив минерал.

КОРФАРМО [ф. کارفرمایی – иш кўрсатувчи, иш буюрувчи; ишбилармон; корхона эгаси] эск. Иш буюрувчи, иш бошқарувчи, иш жараёнига раҳбарлик қилувчи. *Корфармо Аҳмад Чалабий кунлардан бир кун мадраса томида юрган Меъморга ишларнинг чала қолаётганига афсусланаётгандай бўлиб, таассуф билдириди. Мирмуҳсин, Меъмор.*

КОРХОНА [ф. کارخانہ – ишхона] 1 Ишлаб чиқариш ёки савдо бўлими ҳамда шундай бўлимлардан бир нечасининг бирлашмаси. *Давлат корхоналари. Савдо корхонаси. Ҳусусий корхона. Саноат корхоналари.* ■ Механика заводлари қурилгунга қадар эски тартибда дегрезлик корхонаси ишларди. Ойдин, Бечора. Ҳозир Денов шаҳрида ўнлаб саноат, автотранспорт ва қурилиши корхоналари ишлаб турибди. «Фан ва турмуш».

2 с. т. Иш жойи, ишхона. ..кимдир бозорга ошиқади, кимдир туртениб-суртениб, корхонасига шошади. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. *Малоҳат суршиштиргани корхонага борибди; суршишириб қараса, Жонғифон фақат ўн етти кун ишлабди, холос. А. Қаҳҳор, Жонғифон.*

КОРХОНАЧИ тар. Корхона эгаси.

КОРЧАЛ(Л)ОН [ф. کارچاکن – даллол; ишбилармон] 1 Ўзини ҳаммадан билимдан деб ҳисобловчи, билармон; маҳмадона. *Санамай саккиз деб юрган экансиз, корчалон кекса!* Ойбек, О. в. шабадалар.

2 Ишбилармон, эпчил. *У[Алимардон] қай даражада корчалон ва уддабуролигини, бек-*

нинг олдида катта обрўга эгалигини хўжайинга уқтириши фикрида эди. С. Айний, Доҳунда. Азимжон ўзи баадавлат корчалон, ишгит ёшидан бўён қоракўл бўйича ноёб мутахассис. А. Мухтор, Чинор. *Океан нарёғидаги бир корчалон юмшоқ креслода пинакка кетиб ўтиради. «Муштум».*

КОРЧАЛОНЛИК Корчалонга хос иш, хатти-ҳаракат. Мен ундан [Мўминжондан] Холиқнинг қандай қилиб «инженер» бўлиб қолганини сўрасам, унинг энсаси қотиб: *-Инженер қаёқда! Ўзларича корчалонлик қилаверадилар, – деди. Ҳ. Назир, Бир туп фўза.*

КОР-ХОЛ (тўғриси кори ҳол) қ. кор 3. Катталар-ку «бир кор-ҳол бўлмасин, эҳтиёт шарт» дегандек, кўзлари олазарак бўлаверди. «Муштум». Бирон кор-ҳол бўлмасин, деб моторга ўт бериб, жадал ҳайдаб кетди. С. Аҳмад, Юлдуз.

КОСА [ф. کاسہ] 1 Пиёладан каттароқ, асосан суюқлик ва турли овқатлар солиб ичиш учун ишлатиладиган идиш. Бир коса сут. *Икки коса қатиқ.* ■ [Йўлчи].. меҳмонлар учун дам ясоглиқ патнуслар, дам чой.. дам косаларда шўрвалар ташиши. Ойбек, Танланган асарлар. Жувон бўшаган чинни косаларни ўигиштириб, ошхонага чиқиб кетди. С. Анорбоев, Оқсой. Овқат пиши. Қозоннинг занги чиқиб қорайган гўжага қатиқ ҳам ранг киргиза олмади. Турабжон икки коса ичди, хотин эса ҳануз бир косани яримлата олмас эди. А. Қаҳҳор, Анор.

2 Ўз пўчоги устида кўндалангига кесиб кўйилган қовун, тарвуз ёки ҳандалак бўлаги, палласи. Қовунни коса қилиб сўймоқ. ■ Патнус кўйча ва шакарпалак косалари билан тўлиқ эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Қўқоннинг қаймоққа йўғрилган пойгир патирлари, оқ пўст шафтолисиу ҳафсала билан коса қилинган умурвоқи қовунлари.. К. Яшин, Ҳамза.

Бош косаси анат. Калланинг мия жойлашган қисми, мия қопқоги. **Коса тагида нимкоса бор** Бир нарса, иш-ҳаракат заминида яширилган бошқа бир нарса борлигини билдиради, шунга ишора қиласди. *Райком секретарининг бу ҳимматини Зумрад аввалига ёш, тажрибасиз раисга.. бегараз кўмак деб тушунди. Энди билса, коса тагида нимкоса бор экан.* С. Сиёев, Отлиқ аёл. **Косаси оқармайди** Ҳаёти, турмуши яхши-

ланмайди, ўнгланмайди. **Дангасанинг косаси оқармайди.** — Дадам раҳматлининг қўли ҳар ҳунарга эпчил эди, — деди Йўлдошев, — аммо ҳеч вақт бечоранинг косаси оқармади. Ойбек, О. в. шабадалар. **Қўз косаси** Бош суюгининг юз қисмидаги қўз жойлашган чуқурлик. Унинг [Сотволдининг..] чап қўзи ўйилган ва кўз косасига қуюқ қора қон тўлиб қотиб қолган, маҳкам юмилган лаблари тимдаланган эди. П. Турсун, Ўқитувчи. **Сабр косаси тўлиб тошди қ. сабр 2.** Она эса насиҳат ва ўғит беришдан нарига ўтмайди. Сабр косаси тўлиб кетган қиз ноилож ёрилишга мажбур бўлди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

КОСАГУЛ Ўтиришда ичклик қуювчи ва ўтиришни бошқариб турувчи шахс; соқий. *Косагул бўлгандир энане, алла-ёр, алла-ёр!* «Ширин билан Шакар». *Косагул, қўйилсин мусаффо майлар, Галаба, баҳт учун ичайлик, қани!* Уйғун.

КОСАГУЛЛИК Косагул иши, вазифаси. *Косагулликни Фосиҳ афанди олиб борди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. ..раис косагуллик қилиб, манзират кўрсатган кишига ишора қилди, — мезбон хафа бўлдилар. С. Нуров, Нарвон.

КОСАЧА 1 Коса 1 с. кичр.

2 бот. Гулнинг гултоҷ остидаги коса-чабарглардан ташкил топган пиёласимон қисми.

КОСАЧАБАРГ бот. Гулнинг косачасини ташкил қилувчи яшил баргчалардан бири.

КОСЕКАНС [лот. со — бирга + secans — кесувчи] мат. Тўғри бурчакли учбурчакда гипотенузанинг ўтқир бурчак қаршисидаги катетга нисбатидан иборат тригонометрик функция; қўшимча бурчакнинг секанси.

КОСИБ [а. ۋىڭ — касб қилувчи, ўрганувчи, ҳунарманд] 1 Қўл иши билан шуғулланувчи ҳунарманд. *Қўли суст косибдан оёғи илдам гадой яхши.* Мақол. — *Уста Мўмин ёлғизқўл бир косиб эди.* А. Қаҳҳор, Асрор бобо. *Найманча — азалдан косиблар маҳалласи..* Бўзчилик — бу ердагиларнинг қарший ҳаммасига ота касб. А. Мухтор, Опасингиллар.

2 Оёқ кийими (этик, маҳси ва ш. к.) тикиш билан шуғулланувчи ҳунарманд. *Бу одамларнинг бири — Фармон кал лақабли*

этикдўз косиб бўлиб, ёши ўтиши билан у тузалиб кетган.

Мирмуҳсин, Меъмор. **КОСИБЛИК** Косиб иши, касби. Бирмунча вақтлар олдин мулла Бурҳон косиблик билан кун кечирап эди. Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин. *«Ари уяси»нинг аҳли бир маҳалла бўлиб, асосий касби косибликдир.* Мирмуҳсин, Чодрали аёл.

КОСИБЧИЛИК айн. косиблик. Буни сотиб, чарм, ип, сирач, мум сингари косибчилик учун керакли ашёларни олади. Ойбек, Танланган асарлар.

КОСИЛКА [р. косилка < косить — ўрмоқ (ут-ўланларни)] ўт, беда ва ш. к. экинларни ўрадиган машина; ўроқ машина. *Пичан ўришга кимлар бориши, қанча от косилка, қанча трактор косилка ажратишни белгилashiб, қарор қабул қилишгунча, ўйинқароқ болалар икки уйқуни олишган эди.* С. Анорбоеев, Оқсой.

КОСИНУС [лот. со — бирга + sinus — бурилиш, қайрилиш, эгиш] мат. Тўғри бурчакли учбурчакда ўтқир бурчакка ёпишган катетнинг гипотенузага нисбатидан иборат тригонометрик функция; қўшимча бурчакнинг синуси.

КОСКИ кам қўлл. Ярамас, бузғунчи, бузук каби ҳақорат маъносига қўлланади. *Аммо муомаласи дагал, оғзи коски бўлиб, одамларни оёқ учда кўрсатади.* Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси. *Такаббур, баҳил бир лўттибоз.* Коски бир нобакор увалат! Т. Тўла. *Ҳафталаб жой ўзгартириб юрган Хайрулло маҳалла коскиларининг иғволарига ўйлиқди.* «Муштум».

КОСМЕТИК Косметикага оид. *Италиядаги косметик товарлар учун бўлган талаб кун сайнин ортиб бормоқда.* Газетадан.

КОСМЕТИКА [юн. kosmetike (techne) — пардоз, безатиш санъати] 1 Кишининг ташқи кўринишини яхшилаш мақсадида тери ни парваришилаш ва даволаш чора-тадбирлари; пардоз.

2 Пардозга, тери, соч, лаб, киприк, тиши, тирноқ кабиларни пардоз қилишга оид воситаларнинг умумлашма номи. Ачиқ бодомдан кўпинча ҳушибўй эфир мояи олиниб, бу косметика саноатида кенг кўламда қўлланмоқда. Газетадан.

КОСМЕТОЛОГ Косметология мутахасиси; пардозчи.

КОСМЕТОЛОГИЯ [косметика + юн. logos – таълимот, фан] Тиббиётнинг инсон ташқи кўринишини (юз, бадани), айрим аъзолар (бурун, қулоқ ва б.) шаклини турли ниқоб (маска)лар ёрдамида ёки жарроҳлик йўли билан яхшилаш воситалари ва методларини ишлаб чиқадиган бўлими.

КОСМИК 1 Космосга, коинотга, унда мавжуд нарсаларга оид, уни ўрганиш учун хизмат қиласидаган. **Космик алоқа.** Космик кема. **Космик станция.** Космик телевидение. **Космик тиббиёт.** Космик физика. — **Физик олимлар яқин вақтларга қадар космик бўшлиқни ўрганишини фақат орзу қила олар эдилар.** «Фан ва турмуш». 1960 йил 19 август куни иккинчи космик кема Ер ўйлодши орбитасига учирildi. Ҳ. Шокирова, Парвозлар.

2 кўчма Жуда тез, космик тезлик дарасида рўй берадиган. **Куриши ишлари космик жадалликда бормоқда.**

КОСМОГОНИК Коинот (олам)нинг юзага келиш (пайдо бўлиш) жараёнинга оид. Дунёдаги барча халқлар мифологиясида ягона космогоник таълимот сингиб кетган. «Фан ва турмуш».

КОСМОГОНИЯ [юн. kosmogonia – дунёнинг яралиши, пайдо бўлиши] Астрономиянинг осмон жисмларининг пайдо бўлиши ва ривожланиши тўғрисидаги масалалар билан шуғулланадиган бўлими. Ҳозирги замон космогонияси Қуёш системасида бўлган планеталарнинг ва Қуёшнинг ҳам вужудга келишидаги бутун жараён жуда тез рўй берганлигини кўрсатувчи исбот-далилларга эгаидir. Газетадан.

КОСМОДРОМ [космос + юн. дромос – чопиш, югуриш жойи] Сунъий йўлдош, космик кема ва ш. к. космик аппаратларни учирish учун маҳсус жиҳозланган жой. **Космонавтлар Юрий Гагарин ва Герман Титов ҳам ўз дўстларига маслаҳат бергани, кўмаклашгани бу ерга, космодромга келишган.** Газетадан.

КОСМОНАВТ [космос + юн. nautes – денгизчи, денгизда сузувчи] Космик кемада космосга учувчи, космосга парвоз қилувчи шахс. **Космосда узоқ яшаган космонавтлардан бири Георгий Гречконинг фикрича, инсон вазнисизлик шароитида анча узоқ вақт бемалол ишласа бўлади.** «Фан ва турмуш».

КОСМОНАВТИКА [космос + юн. nautike – кемани юритиш, бошқариш] Космик аппаратларни планеталараро фазода учирish назарияси ва амалиёти. **Космонавтика тарихида киши бошқарадиган энг узок муддатли – 211 кунлик учши мувваф фақијатли тугадан.** Газетадан.

КОСМОПОЛИТ [юн. kosmopolites – дунё фуқароси] 1 Космополитизм тарафдори; ватанпарварлик ҳиссини йўқотган шахс.

2 биол. Ер юзида кенг тарқалган ҳайвонлар ёки ўсимликлар тури.

КОСМОПОЛИТИЗМ «Киши дунё фуқаросидир» деган соҳта шиор остида ватанпарварликни, миллий маданият анъаналярини, халқларнинг миллий мустақиллигини инкор этувчи мафкура.

КОСМОС [юн. cosmos – бутун олам; коинот] Ер атмосферасидан ташқаридан чўзилиб кетган, ўзида мавжуд бўлган барча обьектларни ҳам қамраб олган фазо; Ер атрофидаги фазо (яна қ. коинот). **Инсон илк бор космосга сафар қилишидан олдин олимлар 15 турдан зиёд ҳайвон ва ўсимликларда тадқиқот олиб боришган.** «Фан ва турмуш». **Ниятим: ўзбек ёшлари космонавт-учувчи бўлиб, космосни забт этса. Мен шу ишга кўпроқ ҳисса қўша олсан бас.** Газетадан.

КОСОВ Ўт, оловни тўғрилаш, тортиш ва ш. к. учун ишлатиладиган ёғоч ёки темир таёқ. **Косов узун бўлса, қўл куймас.** Мақол. — **Тоир ака қўлида косов билан олов тўғрилар эди.** А. Қодирий, Мехробдан чаён.

КОСТЕЛ [пол. kosciol] Полякларнинг католик ибодатхонаси.

КОСТИЮМ [фр. costume] 1 Пиджак ва шим ёки жакет ва юбкадан иборат устки кийим.

2 с. т. Ёқаси қайтарилган, кўкрак олди очик, тугмали калта устки кийим; пиджак ёки жакет. **Мундоқ қарасам, катта йўл ўртасидан билагига костюм ташлаган давангидай бир йигит келяпти.** С. Сиёев, Ёруглик.

3 Маскарад ёки театр кийими (қ. либос 2).

КОСТИЮМЕР [фр. costumer] Спектакль учун костюмлар, кийим-бошлар тайёрловчи театр хизматчиси. — **Театримизда-чи, режиссёр, костюмер, сүфлёр.. ҳаммаси бор.** **Фақат раҳбар йўқ, — деди Собиржон Машрабга.** Ш. Саъдулла, Икки билагузук.

КОСТЮМЛИК Костюм қилишга етадиган. *Бир костюмлик коверком.*

КОТАНГЕНС [лот. со – *birga* + *tangens* – уринувчи, уринма] мат. Түғри бурчакли учурчакда бурчакка ёпишган катеттинг қаршидаги катетта нисбатидан иборат тригонометрик функция; кўшимча бурчакнинг тангенси.

КОТИВ [а. قاتىك – (хат) ёзувчи, (китоб) кўчирувчи] 1 тар. Рўйхат тузиш, қўлзёзмаларни кўчириш билан шуғулланган шахс; мирана. *Навоийнинг котибларга ҳомийлиги асосан 1469 йилдан, яъни у давлат арбоби вазифасига кўтарилиб, котибларга ҳомийлик қилиш учун моддий имкониятга эга бўлиши биланоқ бошланган.* «ЎТА».

2 Идора ва муассасаларда, лавозимли кишилар, ёзувчилар ва ш. к. шахслар ҳузурида ёзув-чизув ишлари ва ёзишмаларни олиб борувчи ходим, шахс. *Котиб ўтирадиган стол тенасидаги «Папирос чекма!» деган ёзув остига кимдир пистакўмир билан «Носвой чекавер!» деб ёзиб қўйибди.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Бу хатларни у шахсан ўзи ва котиби ёрдамида ўрганиб, аксариятига эринмай жавоблар ёзган.* Газетадан.

3 Идора, муассаса ва ш. к. лар котибиятига раҳбарлик қилувчи, котибият ишларига масъуль ходим. *Фанлар академиясининг бош илмий котиби. Институтнинг илмий котиби.*

4 Махсус кенгаш, йигинларнинг баённома ва ш. к. ёзув-чизув ишларини олиб борувчи шахс. *Диссертация ҳимоялари бўйича илмий кенгаш котиби. Мажлис котиби.*

КОТИБА Котиб аёл. *Назар қабулхонага ҷиқиб, котибага Алимматни тошишни буюрди.* Э. Усмонов, Ёлқин. *Котиба раис кириши билан дик этиб ўрнидан турди.* А. Кўчимов, Ҳалқа.

КОТИБИЯТ 1 Муассаса ва ташкилотларда, анжуман ва ш. к. катта йигинларда жорий ишларга раҳбарлик қилувчи ёки ташкилий-техник вазифаларни бажарувчи, сайлаб қўйилган орган ёки маъмурий бўлим. *Вазирлар Махкамаси котибияти.*

2 Шундай орган, бўлимларда ишлайдиган ходимлар.

КОТИБЛИК Котиб иши, вазифаси. *Қорабек аввалларда баъзи амлодорлар ва ҳокимларга миразалик – котиблик қилиб юради.* С. Айний, Эсдаликлар. *Албатта, сув келтириш котиблик ишларига кўмилиб ўти-*

ришидан кўра енгил ва ёқимли эди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

КОТИРОВКА [фр. coter – рақамламоқ, белгиламоқ] Биржада амалдаги вазият ва қонунчилик меъёrlарига амал қилган ҳолда хорижий валюталар, қимматбаҳо қофозлар курсини ҳамда товарлар нархини белгилаш.

КОТЛЕТ [фр. cotelette – қобирғача < лот. costa – қобирға] Қиймаланган ёки туйилган гўштдан тайёрланган ясси, кулча шаклидаги овқат (баъзи турларида қийма қобирғага ёпиширилган бўлади). *Қайнатилган макарон билан котлет келтирдим.* С. Сиёев, Ёруғлик.

КОТЛОВАН [р. котлован – пойдевор учун қазилган чукур < котёл – идиш, тогорача] Пойдевор қуриш учун қазилган чукур. *Иморатларнинг пойдеворини қуриши учун котлован қазимоқдамиз.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Ўтган якшанба эрталаб Самадийлар турган тўғоннинг пастидаги котлованда сув пайдо бўлди.* А. Мухтор, Туғилиш.

КОТТЕЖ [ингл. cottage – дэхқон уйи] Унча катта бўлмаган, одатда, икки қаватли, бир оиласга мўлжалланган тураржой. *Мажалладаги коттежлар атрофига ўтқазилган «яшил девор» лар ҳам дараҳтларга тақлид қилгандек ўсиб кетган.* «Муштум». *Гавҳарнинг боғчаси посёлканинг ўртарогида, бир қаватли бежирим коттежлар орасида экан.* С. Сиёев, Ёруғлик.

КОФЕ [фр. coffee < а. ڪوٽف] 1 Уруғидан махсус ичимлик тайёрланадиган тропик ўсимлик, қаҳва дараҳти.

2 Шу дараҳтнинг урги ва ундан тайёрланган кукун; қаҳва толқони. Чой, кофе, какао, гармдори, қора мурч ва тамаки таркибида алкалоидлар бор. «Фан ва турмуш», С. Сиёев, Ёруғлик.

3 Шундай кукун, толқон қўшиб тайёрланган ичимлик; қаҳва. *Бир стакан қора кофе.* — Мулоғим йигитнинг елим патнисда иссиқ кофе келтирганини одам сезмади. С. Сиёев, Ёруғлик.

КОФЕИН [лот. coffeinum < а. ڪوٽف] Кофе дони, чой барги ва б. баъзи ўсимликлар таркибида бўладиган алкалоид (қўзғатувчи, тетиклантирувчи дори сифатида қўлланади). Кофеин моддаси чойни хушхўр қиласи, кишини тетиклаштириб, унинг чехрасини очади. «Фан ва турмуш».

КОФИ [а. ڪافى – етарли] эск. кт. Кифоя қиларли, етарли. *Бу хизматга унинг*

илем кофими? [деди Имом]. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

КОФИР [а. қафир – танимовчи, инкор этувчи, ислом динини танимовчи, гайридин] дин. 1 айн. **гайридин**. Ҳамма мусулмонлар баб-бара-вар, деб ўйлайсизми? Мусулмонлар ўртасида бўрилар ўйқми? Майли, кофирми, мусулмонми, биз бўриларнинг жазосини берамиз. Улар кофирда ҳам бор, мусулмонда ҳам. Ойбек, Танланган асарлар. -Шаҳар фаранг, инглиз деган кофирлар билан тўлиб ётибди. Араблар унда-бунда кўринади, холос, – деди Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Дин йўлидан қайтган, худосиз. Бир зум чўзилган сукунти Салимбойвачча бузди: -Уламоларимиз газета ўқиган одамларни ҳам «кофир» деб ҳисоблайдиларки, бу жаҳолатдан бошқа нарса эмас. Ойбек, Танланган асарлар.

КОФТА [р. кофта – калта кўйлак ёки плаш <нем. Kuft – уй кийими] Аёлларнинг калта кўйлаксимон, одатда белгача тушадиган кийими. У [Фотима] енгларига чироили қизил қашталар тикилган украинча оқ шоёйи кофта, қора юбка кийган эди. П. Турсун, Ўқитувчи. ..деразадан тушаётган нур юпқа капрон кофтасидан ўтиб, новвотранг ич кўйлагининг тасмаларини.. ёритади. Ў. Ҳошимов, Қалбинга кулоқ сол.

КОФТИКОВ, кофтуков қ. коптиков.

КОЧЕГАР [р. кочерга – темир косов] Буғ қозонларининг ўтхонасига ўт ёқувчи ишчи. *Пароҳод кочегари.*

КОЧЕГАРКА Буғ қозонининг ўтхонаси жойлашган, шунингдек, ёқилғи турадиган хона, жой. *Хотирсангизда бўлса, шахтёрлар шахри – Ангрен бир вақтлар Ўзбекистон «кочегарка» (оловхона)си деб ном олганди.* Газетадан.

КОШИН [ф. қаш – кафель, кошин] 1 Чиннига ўхшатиб ишланган, ялтироқ, нақшли гишт плиткаси. *Деҳлида масжид ва мезаналар керагидан ортиқча. Ҳалларини, кошинларини, нақшларини қаердадир кўргандаймиз.* З. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари.

2 Бир-бирига зич қилиб ёпиширилган ранг-баранг шиша, мармар, тош, ёғоч ва ш. к. дан ясалган сурат ёки нақш. *У мадрасалар ички-ташқи кенг саҳнга, баланд ва мустаҳкам деворга, ҳашаматли тоқ-равоқ ва гулдасталарга эга бўлиб, баъзиларининг пеш-тоқлари, гумбазлари ва деворлари ранг-ба-*

ранг кошинлар билан безатилган бўлар эди. С. Айний, Эсадаликлар.

КОШИНКОР [ф. қошин – кошин қопловчи; кошин билан безатилган] 1 Кошин ишловчи, биноларни кошин билан безатувчи уста. *Машҳур кошинкор, — ..у [Абдулла Болтаев] машҳур наққош, кошинкор, этнограф сифатида танилди.* Газетадан.

2 Кошин ишланган, кошин билан безатилган. *Шу икки уйнинг орасига ўтирган (ўрнашган) кошинкор ва нақшин чорхари айвон бу ҳовлиниг биринчи мартаба кўзга чалинадиган ортиқликлариданdir.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

КОШИНКОРЛИК Кошин пишириш, тайёрлаш ва биноларни кошин билан безатиш иши, касби.

КОШИНЛИ айн. **кошинкор** 2. *Тузиб ҳар мадраса кошинли порлоқ, Равоқу гумбазу гулдаста пештоқ.* Ҳабибий.

КОШИНПАЗ [ф. қашинпаз – кошин пиширувчи, тайёрловчи] Кошин пиширувчи, кошин тайёрловчи. *Аммо, сиз болаларим, ишнинг охирини ўз елкангизга олинг. Бундан бўёғи – сирчиларга, кошинпазларга ёрдам қилиш, кўпі кетиб ози қолган.* Мирмуҳсин, Мезмур.

КОШКИ [ф. қашк – агарда, қани энди] мод. с. *Сўзловчининг айтилаётган фикрга тарафдорлигини, шуни хоҳлашини билдиради, «қани энди», «қандай яхши бўлар эди» каби маъноларни ифодалайди.* Кошки у ҳам Йўлчига ҳамроҳлик қилган бўлса, у билан дардлашиб, ғамларига шерик бўлиб, овутиб, юпатиб, у билан бирга тепалар, жарлар ошига. Ойбек, Танланган асарлар. *О кошки, булатсиз тиниқ осмонда учган қуш бўлсайдим.. Оддийгина қуш.* Х. Даврон, Қақнус.

КОШКИЙДИ с. т. (тўғриси кошки эди) қ. **кошки.** Кошкийди, қизим, даданг сўзимга кулоқ соладигин эркак бўлса [деди онаси Гулнорга]. Ойбек, Танланган асарлар.

КОШОНА [ф. қашон – кичик уй, тураржой; ин, уя] кт. Ҳашаматли, кўркам бино. *Сиз ишсиз, қашшоқ йигит, лекин саройларда, кошоналарда яшовчиларнинг, қорни тўқ ва ҳамёни тўлиқларнинг фикргига жўр бўляпсиз.* Ойбек, Танланган асарлар.

КОЭФИЦИЕНТ [лот. coefficiens, coefficientis – ёрдам берувчи] 1 мат. Бирор

математик ифоданинг ўзгармас ёки маълум кўпайтувчиси.

2 физ. Бирор физик хоссани миқдор жиҳатдан белгилайдиган кўпайтувчи. *Кенгайшиш коэффициенти. Фойдали иш коэффициенти.*

З Қанча энергия фойдали ишга айланнишини кўрсатадиган миқдор. Ҳозир бригада меҳнатда иштирок этиши коэффициентини жорий этмоқда. Газетадан. [Аҳмадов] Сувдан фойдаланиши коэффициентини ошириши ўйларини белгилади. С. Кароматов, Сўнгти барҳан.

КОҲИН [а. қаҳн – руҳоний; фойибдан хабар беришни, фол очишни даъво қилувчи; сеҳргар] Бирор воқеа-ҳодисани олдиндан билиб хабар берувчи; ромчи; фолбин. *Фойибдан хабар берувчилар икки турли бўладилар: биринчиси – вали, иккинчиси – коҳин.* С. Айний, Эсадаликлар. *Коҳинлар дамур ишсмат фолидан, Кўн хомуш этмолар Акрисий шоҳни.* А. Истроилов.

КОҲИШ [ф. қаҳаш – камайтириш; пасайтириш] эск. кт. Ташибиши, дард-койиши. Чиптанинг нима коҳиши тушиб қолди? С. Абдулла, Мавлоно Муқими. *Қочма ростгўй дўйстларнинг коҳишу озоридан, Қадди рост шамнинг тилидан ўртнур парвона ҳам.* Э. Воҳидов, Муҳаббат.

КРАБ [голл. krab] Ўн оёқли денгиз қисичбақаларининг бир тури (айримлари овқат сифатида ишлатилади).

КРАН I [голл. kraan] Газ ёки суюқлини кўйиш учун хизмат қиладиган жўмракли труба. *Товушингни эшишиб, болаларинг бирин-кетин уйдан чиқишиади. Бирни чопқилаб келиб, очиқ қолган кран жўмрагини бурайди.* Газетадан.

КРАН II [нем. Kran] тех. Оғир юкларни кўтариадиган ва бир жойдан иккинчи жойга кўчирадиган механизм. *Кўтарма кран. Кўчма кран.* — Жўрабек кран тенасудаги пројектор ёритиб турган гиштуюми олдидага тўхтаб, папирос тутатди. С. Аҳмад, Хотин.

КРАНЧИ Кранда ишловчи. ..омилкор кранчилар, ташаббускор экскаваторчилар.. кўйиб-пишиб ишламоқдалар. Газетадан.

КРАСКА [р. красить – «бўймок, беза(т)-моқ» фл. дан ясалган от] айн. бўёқ 1.

КРАТЕР [юн. crater – катта товоқ, коса] геол. Тогорасимон ёки воронка кўринишида ҳосил бўлган ботиқ, чуқурлик, мас.,

вулканнинг лава отилиб чиқадиган оғзи. *Дадашев кратер атрофини айланиб чиқди.* И. Раҳим, Тақдир.

КРАХМАЛ [нем. Kraftmehl < Kraft – куч, энергия, кувват + Mehl – галла уни] Кўпчилик ўсимликлардан фотосинтез натижасида ҳосил бўладиган углевод; баъзи ўсимликлардан олинадиган таъмсиз оқ порошок; оҳор (озиқ-овқат, кимё, тўқимачилик саноатларида ишлатилади). Чит тўқилгандан кейин оҳор берилади. Бунинг учун кўп миқдорда крахмал керак. Ойдин, Суҳбати жонон. *Каштанинг таркибида крахмал, оқсил, ёғ ва бошқа моддалар.. бор.* «Фан ва турмуш».

КРАХМАЛЛАМОҚ Крахмал бермоқ, крахмалли сувга солмоқ. *Рўзгор учун зарур бўлган айрим буюмларни крахмаллаш ҳам фойдалы.* «Саодат».

КРЕДИТ [лат. credit – у ишонади] бухг. Кирим-чиқим дафтарларининг чиқимлар, унадиган пуллар ёзиладиган ўнг томони; зид. дебет. -Бухгалтериянинг дебет-кредити учма-уч бўлиши керак, – деди Очил. Б. Раҳмонов, Юрак сирлари.

КРЕДИТ [лат. creditum – қарз < credere – ишонмоқ] Фойда қайтариш шарти билан, вақтинча фойдаланиш учун пул ёки моддий маблағлар бериш жараёнида юзага келадиган иқтисодий муносабатлар тизими; шахс ёки муассасанинг ўзига тегишли пулларни ҳисоблаб қўйиладиган счёти; қарз, насия, кредит; маблағ, чиқарилган пул. *Ўтган ўйдан товарларни кредитга берриши шакли кенг тараққий этди.* Газетадан. *Шу туфайли корхона жуда катта миқдорда жарима тўлар, маблағларнинг асосий қисми кредитдан фойдаланганлик учун сарфланади.* Газетадан.

Кредит билетлари Кредит муомалаларида олтин ёки қоғоз пуллар ўрнида ишлатиладиган тўлов воситалари (банкнот, чек, вексель ва ш. к.) **Кредит карточкаси** Банк ёки кредит муассасаси томонидан бериладиган ва пластик карточка кўринишидаги шахсий (эгасининг номи ёзилган) тўлов ҳисоб-китоб хужжати.

КРЕДИТОР [лат. creditor – қарз берувчи] Мол ёки пулни насияга, қарзга берган муассаса ёки шахс; зид. дебитор.

КРЕЙСЕР [голл. cruiser – денгиз сайёхи] Кучли артиллерия, ракета, торпеда ва ми-

налар билан қороллантирилган тезюар катта ҳарбий кема. *Күтб музликларига швед ва француз крейсерлари йўл олди.* «Фан ва турмуш».

КРЕКИНГ [ингл. cracking – парчала-ниш, ажралиш] *tex.* Нефть ва унинг тар-кибий қисмларини улардаги мураккаб уг-леводород молекулаларини юқори ҳарорат ва босим ёрдамида парчалашга асосланган қайта ишлаш жараёни.

КРЕМ [фр. crème] 1 Қанд, қаймоқ, мева шираси ва ш. к. қўшиб тайёрланган нишол-дасимон шириналлик (кўпинча торт, пирож-ний каби кондитер маҳсулотларини безаш учун ишлатилади).

2 Косметик пардоз мойи; ёфупа. *Неч-неча шофёrlар унга атиp, уна.. крем келти-риб, совға қилмоқчи бўлардилар.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

3 Чармдан қилинган оёқ кийимларига суркаб, пардозлаш учун ишлатиладиган маҳсус мой; этик мойи. *Қора крем. Жигар-ранг крем. — Этигимнинг креми қаерда?* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

КРЕМАТОРИЯ [лат. crematorium < ctemare – ёқмоқ] Кремация қилинадиган бино ёки печь.

КРЕМАЦИЯ [лат. ctemare – ёқмоқ, куйдирмоқ] Жасадни юқори температурали маҳсус печда куйдириш. *Мархумнинг [Не-рунинг] жасади Ражастхонда кремация қилинади.* Газетадан.

КРЕМЛЬ [р. кремль – шаҳар ичидаги қалъя] Қадимги Русь шаҳарларида: шаҳар-нинг ички қалъаси. *Москва Кремли. Қозон шаҳри кремли.*

КРЕМНИЙ [юн. kremnos – чўққи, қоя] Кварц, чақмоқтош каби тоғ жинслари тар-кибига кирувчи, Менделеев даврий система-масининг IV гурӯҳига мансуб тўқ кулранг кимёвий элемент. *Ер пўстида кислород, кремний, магний элементлари кўп учрайди.* «Фан ва турмуш».

КРЕОЛЛАР [фр. creole < исп. criollo – барпо қилмоқ] 1 Лотин Америкасига даст-лаб кўчиб келган испан ва португалларнинг авлодлари.

2 Мазкур ҳудуддаги инглиз, голланд ва француз мустамлакаларида африкалик қул-ларнинг авлодлари.

3 Африка мамлакатларида африкалик-ларнинг тубжойли бўлмаган, келгинди ҳалқ

вакиллари билан бўлган никоҳларидан ту-филган авлодлар.

КРЕП [фр. stere] Ипак, жун ёки оддий ипдан юзаси ғадир-будир қилиб маҳсус тай-ёрланадиган газлама.

КРЕПДЕШИН [фр. stere de Chine – Чин (Хитой) крепи] Пишиқ, юпқа шоҳи газлама. *Нигоранинг эгнида оппоқ крепдешин кўйлак.* С. Анорбоев, Оқсой.

КРЕПОСТНИК [р.] *тар.* Крепостной хуқуқ тарафдори, крепостной хуқуқни ҳимоя қилувчи реакционер, помешчик; крепостнойчи.

КРЕПОСТНОЙ [р.] *сфт.* Помешчикларнинг ўзига қарашли деҳқонларга, уларнинг меҳнати ва мол-мулкига чексиз эгалик қилишига асосланган. *Крепостной ту-зум. Крепостной хўжалик.*

Крепостной хуқуқ тар. Помешчикларнинг ўзларига қарашли деҳқонларга, уларнинг мол-мулкига, меҳнатига чексиз эгалик қилиш хуқуқи.

2 от Крепостнойлик тузуми асосида помешчикка қарам бўлган шахс. *Крепост-нойлар қўзғолони.*

КРЕПОСТНОЙЛИК *тар.* 1 Крепостной хуқуққа асосланган тузум. *Крепостнойлик дарави.*

2 Шу тузумга хос ижтимоий муносабатлар. *Крепостнойлик хўжалиги. Крепостной-лик меҳнати.*

КРЕПОСТНОЙЧИ айн. *крепостник.*

КРЕСЛО [қад. р. кресло – ҳайвонни сўйиш учун тўшалган нарса; кейинчалик: кенг ўтиргич, ўриндиқ] Тирсакларни кўйиб, суюниб ўтириладиган кенг курси. *Смирнов Погодинни креслого тақлиф қилди-ю, ўзи ҳам унинг ёнига стул келтириб ўтиргач, гапнинг олдини олиб, сўз қотди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Машариф Қориев билан Ёқутой раиснинг рўбарўсидаги крес-лого ўтишиди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

КРЕСТ [қад. р. крест – дастлаб: Христос (Исо); кейинчалик: хочга тортиш; чўқинтириш] Христиан динида топиниш, сифи-ниш рамзи ва предмети; бут, хоч, салиб.

2 Ўзаро кесишган икки чизик, лента ва ш. к. *Ўқириб келаётган, қизил крести бор оқ машина унинг рўпарасида чийиллаб тўхта-ди.* И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар.

Халқаро Қизил Крест ва Қизил Ярим ой жамиияти Уруш ёки табиий оғатлардан за-

пар кўрган аҳолига ёрдам кўрсатиш учун тузилган кўнгилли жамият.

КРЕСТГУЛЛИЛАР Уруғи икки паллали, гулбарглари крест шаклида жойлашган ўсимликлар (мас. қарам, турп, хантал).

КРИЗ [фр. crise – хуруж] Бемор аҳволининг тўсатдан оғирлашиб қолиши (мавжуд қасаллик заминида юзага келади).

КРИЗИС [юн. krisis – ҳал қилиш; бурилиш нуқтаси; оқибат] 1 Бирдан, тўсатдан юз берган ўзгариш, танг ва мушкул аҳвол; танглик. *Искандар рӯҳий кризисни бошидан кечираётганида, Ашур унга энг маккор, ҳийлакор, ёвуз одам бўлиб туюлди. «ЎТА». Ишсизлик ва ўй-жой кризисидан миллион-миллион бошпанасиз америкаликлар азоб чекмоқда.* Газетадан.

Сиёсий кризис Ҳалқ оммасининг умумий аҳвол ва ҳукумат сиёсатидан қатъий норозилиги орқасида мамлакатда вужудга келган танг сиёсий ҳолат. **Ҳукумат кризиси** Эски ҳукуматнинг истеъло бериши ҳал этилган, аммо ҳали янги ҳукумат тузилмаган давр.

2 тиб. Касалликнинг кескин ўзгариши, касалнинг энг оғир аҳволдан тузалишга томон ўзгариш пайти. *...иситманинг тартибли суратда пасайиб боришида асосан икки ҳол мавжуд.* Бундан бири «лизис», иккинчиси «кризис» деб аталади. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

3 икт. Низонинг кескин шакли бўлиб, мақсад ва маблағ, тактика ва стратегиянинг қарама-қаршилигини, қимматли қоғозларнинг қайта баҳоланишини акс эттиради.

КРИМИНАЛИСТ Криминалистика мутахассиси. *Оқилов ҳодиса рўй берган жойнинг фотосхемасини олишига уринаётган криминалист ходим ёнига келди.* И. Қаландаров, Шоҳидамас, баргидা.

КРИМИНАЛИСТИК Криминалистикага оид. *Криминалистик текшириш. Криминалистик экспертиза.*

КРИМИНАЛИСТИКА [лот. criminális – жиноятга доир, алоқадор] Жиноят ишларни текшириш методларини ўрганадиган, жиноятни очиш усул ва воситаларини тадқиқ этадиган фан. *Ҳозирги кунда имй-техникавиј аппарат ходимлари – замонавиј криминалистиканинг техник воситалари билан қуролланган юқори малакали ходимлар..* Газетадан.

КРИМИНОЛОГИЯ [лот. crimen, criminis – жиноят + юн. logos – таълимот] Жиноятчилик сабаблари ва шароитларини ўрганадиган, унга қарши кураш ва олдини олиш усуллари ҳақидаги фан.

КРИОТЕРАПИЯ [юн. kryos – совук; муз + терапия] Совуқ билан даволаш: яллигланиш жараёнларида, қон кетишда оғриқни камайтириш, шишини йўқотиш ва б. ҳолатларда бирор аъзони, тўқималарни мўтадил (музлаб қолмайдиган) даражада совитиш.

КРИПТОГРАММА [юн. kryptos – яширин, махфий + gramma – ҳарф, ёзув] Криптография усулида тайёрланган хат ёки ўзгатадиган хат.

КРИПТОГРАФИЯ [юн. kryptos – яширин, махфий + grapho – ёзаман] Хабардорларгина биладиган махфий ёзув усули, махфий ёзув.

КРИПТОН [юн. kryptos – яширин, махфий] Менделеев даврий системасининг VIII гуруҳига мансуб кимёвий элемент; инерт газ.

КРИСТАЛИК Кристаллардан иборат, кристаллардан таркиб топган, кристалл тузилишга эга бўлган. *Кристалик жинслар. Кристалик шакллар.*

КРИСТАЛЛ [юн. kristallos – тог биллур; муз] Заррача (атом, ион ёки молекула)лари муайян даврий тақрорланувчи тартибда жойлашиб, фазовий кристалик панжара ҳосил қилувчи қаттиқ жисм. *Муз кристаллари. Туз кристаллари. — Бор мoddаси кристалларининг ажойиб мустаҳкамлиги маълум бўлди. «Фан ва турмуш».*

КРИСТАЛЛАНМОҚ Кристаллга айланмоқ, кристалл шаклига кирмоқ. *Кристалланган мoddа. — Агар фосфогипсда фосфат кислота кўп бўлса, кристалланиш жараёни шу қадар бузиладики, натижада куйдирилган гипс яроқсиз ҳолга келади. «Фан ва турмуш».*

КРИСТАЛЛИЗАЦИЯ, кристалланиш Суюқланма, эритма ёки газ ҳолатидан, аморф ёки бошқа кристалик ҳолатдан кристалларнинг ҳосил бўлиши ва ўсиши.

КРИТЕРИЙ [юн. kriterion – фикрлаш, ечиш воситаси] Бирор нарсани баҳолаш, таърифлаш ёки таснифлаш учун асос бўла оладиган белги; баҳолаш мезони. *Бу текширишлар натижасида «Магматик комплекслар таркибидаги маъдан бойлигининг*

петрологик-геохимик критерийси» монографияси майдонга келди. С. Анорбоев, Ўзбекистон олтини.

КРОВАТЬ айн. каравот.

КРОНА [нем. Krone] Чехия, Словенияда, шунингдек, Скандинавия, Болтиқбўйи мамлакатларида асосий пул бирлиги. *Лойиҳанинг таҳминий баҳоси 3,5 миллион швед кронасига тӯғри* келди. Газетадан.

КРОНШТЕЙН [нем. Kragstein] Болтлар ёрдамида девор, устун ва ш. к. га маҳкамланадиган осма ускуна.

КРОСС [ингл. cross – кесиб ўтмоқ] спрт. Паст-баланд, ўйлсиз, умуман, турли табиий тўсиқлари бўлган жойда бўладиган пойга, югуриш ёки бирор нарсани тез юргизиш мусобақаси. *Мотоцикллар кросси. Чангичилар кросси. Беш километрга югуриш кросси.*

КРОССВОРД [ингл. cross-word < cross – кесишма + word – сўз] Катакларни ҳарфлар билан тўлдириб, шу катакларга яширилган, изланаётган сўзни топиш ўйини; бошқотирига.

КРОТ [р., укр. крот] Ер қазиб, ер остида яшовчи, ҳашаротхўр сутэмизувчи ҳайвон. *Кротлар яхши кўрмайди, бабзи бирларининг кўзи тери билан қопланган.* «ЎЗМЭ».

КРУЖКА [нем. Kruse < юн. krossus – кўза(ча)] Металл, чинни ёки пластмассадан ясалган, стакан шаклидаги дастали идиш. *Алюминий кружка. Бир кружка сув.* ■ *Биринчисига қўзиқорин солинган картошка шўрва, иккинчисига эзилган картошка билан бир бурдадан гўшт, учинчисига бир кружкадан сут тарқатди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

КРУЖОК [р. кружок – айланача, тўғрак] Шахсларнинг бирор ҳунар ва ш. к. бўйича биргаликда машфулот олиб борадиган ўюшмаси (яна қ. тўғрак). *Матлуба эса дона-дона қилиб, инглиз тилини мактабда ўқиб, кружокка қатнаб ўрганаётганини айтди. «Муштум».*

КРУЗЕЙРО [порт. cruzeiro] Бразилиянинг асосий пул бирлиги номи.

КРУПА [укр. крупа – увоқ, бурда; дўл] Пўсти тозаланган, оқланган дон; ёрма. *Сўк (тариқ) крупаси. Маний крупа. Арна крупаси.*

КСЕНОН [юн. xenos – ёт, бегона] Менделеев даврий системасининг VIII туруганига мансуб кимёвий элемент; инерт газ (нурланувчи лампаларда ишлатилади).

КСЕНОФОБИЯ [юн. xenos – ёт, бегона + phobos – қўрқиш, қўрқинч] 1 Бегона одамлардан қўрқиб қолиш, ҳар доим қўрқиб юриш.

2 Ҳар қандай чет, ўзиники бўлмаган, ажнабий нарса (турмуш тарзи, фоя-фикр, дунёқараш ва б.)га душманлик, қаршилик. *Муаллифларнинг.. бошқа ҳалқларнинг кўп асрли анъаналари, турмуш тарзи ва менталитетига беписанд муносабатда бўлиши оқибатида вужудга келадиган нохуш фактлар ва турли ксенофобия ҳамда миллатчилик кўринишлари ҳақида кўп гапириш мумкин.* Газетадан.

КСЕРОГРАФИЯ [юн. xeros – қуруқ; хўл бўлмаган + grapho – ёзаман] Турли тасвирлар (матнлар, ҳужжатлар)дан электрофотография йўли билан нусха (ксерокопия) олиш усулларидан бири.

КСЕРОКОПИЯ [ксерокс + копия] Ксерокс ёрдамида олинадиган тасвир, нусха.

КСЕРОКС [юн. xeros – қуруқ; хўл бўлмаган] 1 Ксерографик электрофототасвир аппарати.

2 Шу аппарат ёрдамида олинган тасвир, нусха; ксерокопия.

КСИЛОГРАФИЯ [юн. xylon – кесилган дарахт; ёғоч, тахта + grapho – ёзаман] Ёғоч гравюрасининг қадимдан кенг тарқалган тури; шундай гравюрадан босма усулда олинган тасвир, расм.

КУБ I [юн. kybos] 1 Ҳамма томони тенг квадратдан иборат олти ёқли геометрик шакл; шундай шаклидаги нарса.

2 мат. Бирор соннинг ёки алгебраик ифоданинг учинчи даражаси, ўз-ўзига уч марта кўпайтмаси. З соннинг куби 27 бўлади.

3 с. т. Бир куб метрга тенг ҳажм ўлчови бирлиги; кубометр. *Икки куб таҳта.* ■ *Сўнгги 20 йил мобайнида Орол денгизи сатҳи 8 марта пасайиб, сув ҳажми 393 куб километрга камайди.* «Фан ва турмуш».

КУБ II [р. куб – катта тогора, идиш < юн. kybos – идиш, коса] Суюқликларни ҳайдаш, қайнатиш ёки сақлаш учун ишлатиладиган цилиндр шаклидаги катта ёпиқ идиш.

КУБАНКА [< Шимолий Кавказдаги Кубан дарёси номидан] Тепаси ясси, қулоқчиниз, одатда қоракўлдан қилинадиган пастак телпак. *Ўтаётган колонналар, солдатлар, командирлар курданг шинель, ку-*

банка кийиб олган қизил юзли, қора күзли, ўрта бўйли қиздан кўз узолмас эйлар. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

КУБАТУРА [р. < «куб» сўзидан] Бирор нарсанинг кубометр ҳисобидаги ҳажми. **Хонанинг кубатураси.** — Жўжахонага, унинг кубатураси эътиборга олиниб, соф ҳаво берилади. «Ўзбекистон паррандачилиги».

КУБИЗМ Фарбий Европа тасвирий санъатида 20-аср бошларида юзага келган, нарсаларни содда геометрик шакллар (шар, конус, куб кабилар) комбинацияси тарзида тасвирилашдан иборат модернистик оқим.

КУБИК [р. < «куб» сўзидан] 1 **Куб** с. кичр. шакли.

2 Ҳар бир ёғида расм бўлаклари, ҳарф ва ш. к. тасвири бўлган, маълум тартибда терилганда, бир бутун тасвир, сўз ва ш. к. ҳосил бўладиган, куб шаклидаги ёғочлардан иборат болалар ўйини.

3 с. т. Бир куб сантиметрга тенг ҳажм ўлчови бирлиги. *Уч кубик глюкоза.*

КУБОК [р. «куб» с. кичр. қ. куб II] Спорт мусобақаларида: голиблар учун соврин сифатида бериладиган (одатда, қимматбаҳо нарсадан тайёрланадиган) ваза, идиш ва ш. к. *У/Бўри* ўз даврида турли мусобақаларда қатнашиб, кубоклар олган. Т. Мурод, Юлдузлар мангу ёнади. *Улар* [физкультура-чилар] мамлакатимиздаги ва чет эллардаги стадионларда қўлга киритилган кубоклар ва эзалик совринларини кўтариб олганлар. Газетадан.

КУБОМЕТР [куб + метр] Ҳар томони бир метрдан бўлган, яъни бир куб метрга тенг ҳажм ўлчами. *Бир кубометр таҳта. Ўн кубометр цемент. Юз кубометр сув.*

КУВ [ф. + туркий қўп — ёғоч тўқмоқ, болға; суюқлик солинадиган катта қўза] Сутни чайқатиб, ёғини олиш учун ишланган, цилиндр шаклидаги узун ёғоч идиш ва унинг уни чи ўйғонлашган таёксимон сопи. *Тепар жирини кув ҳам сепарат, Бринзам бозорга бўйдур рўпара.* С. Абдулла, Ҳаёт гулшани.

Кув пишмоқ Кувда қайта ишлаб, сутнинг ёғини олмоқ. *Майрам опа айвонда кув пишар эди.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

КУВА I Бўғзи сициқроқ узун сопол идиш (сув, сут ва ш. к. суюқликлар солиш учун ишлатилади). Узум келди челак-челак, *Саватларда иссиқ нон. Кувачада айрон тўла, Кўзаларда яхна чой.* Т. Тўла. Ҳозир Дадаш бедаво

кувасидан ачиган айронини тўймай туролмаслигини билса-да, бари бир уйга қайтишиади. А. Дилмурод, Фано даштидаги куш.

КУВА II Косибчиликда чармни уриб текислаш, чўзиш ва ш. к. учун ишлатиладиган оғир темир асбоб. *Бурушган эски чармларни ҳўллаб, кунда устига қўйиб, кува билан текислашини жуда севар эдим.* Ойбек, Болалик.

КУВАЛАМОҚ Кува билан уриб текисламоқ, чўзмоқ. *Чармни куваламоқ.*

КУВРАК Чайнаганде касир-кусур қила-диган (бодринг, сапча ва ш. к. ҳақида). *Куврак олма.* — *Комилжоннинг қовуни ҳам ширин, ҳам хушхўр чиқди.* У шакарпалакнинг сал кувракогини танлабди. Ҳ. Иброҳимов, Ойдин кечада.

КУДУНГ [ф. қаднг — ёғоч тўқмоқ, куракча; жўва] маҳс. Тўқилган матони уриб текислаш, силиқлаш ва унга жило бериш учун ишлатиладиган тўқмоқсимон ёғоч асбоб ва шу асбоб ёрдамида қилинган пардоз. *Хотинчалиши бир йигит белидан ҳали кудунги бузилмаган саккизтепки атлас билан боғлаб қўйилган эди.* С. Аҳмад, Тўлқинлар.

КУДУНГТАР Кудунгловчи уста. *Кудунгтарнинг минг ургани — босқончининг бир ургани.* Мақол.

КУДУНГЛАМОҚ маҳс. Кудунг билан пардозламоқ, жило бермоқ.

КУДУНГЧИ айн. *кудунгтар.* У *[Искандаровнинг отаси]* ҳали гула қўяр, ҳали кудунгчиларга қарашар, ҳали дўконга ўтириб, моки отарди. Ё. Шукуров, Қасос.

КУДУРАТ [а. қорот — ҳафалик, қайгуалам, дил гашлик] кт. Кўнгил гашлик, ҳафалик. *Келинг энди, биррас тотув бўлиб, маҳрам гаплардан гапиришиб, кўнгилдаги кудуратларни ёзайлик.* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

КУЁВ I Қизнинг эри (қизнинг ота-онаси, ака ва опасига нисбатан). — *Йўқ, ойи, ҳеч нима керак эмас, — яна мулоийм гапирди қизи, — куёвингизни жўнатаман, деб чарчадим.* Ойбек, Танланган асарлар. *Фотиха ўқилиб, куёв қайин онага узр айтди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Салимбойвачча илдамлик билан уларга югурди.* Синглисидан аҳвол сўраб, куёвингизни қўлини сиқди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Энди уйланадиган, уйланадиган ёки янги уйланган йигит (ўз қайлиғига, хотинига нисбатан). *Хонзода бегим ҳозир йигир-*

ма ёшдалар.. шу вақтгача муносиб куёв учрамай, додда эдик. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Сен ҳали денгизни кўрганинг ўйқ, қизим! Худо хоҳласа, куёвинг билан бирга кўрасан. А. Қаҳҳор, Хотинлар. Булар келин билан куёв бўлса керак. С. Аҳмад, Юлдуз.

3 Янги уйланган йигитга қариндош-уруг ёки яқин кишиларининг мурожаат шакли. Тўладан келган, хушфевъ Каримович ҳам дастлабки кундан бошлаб унга ёқиб қолган эди. -Куёв, ишлар қалай? – сўради у, столи устидаги ярқираб турган ойнада қизил қаламни ўйнаб. Мирмуҳсин, Умид.

Ич куёв қ. ичкуёв.

КУЁВБОЛА Янги уйланган ёки уйла-наётган йигитга нисбатан ҳазил-эркалаш маъносида қўлланади. Шунақанги башанг кийинишадики, ҳай-ҳай, нақ куёвболами дей-сиз. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамла-кати.

КУЁВЛИК Куёв ҳолати, куёв, куёвга хос бўлишлик. Күёвликка маъқул кўрмаслик. Күёвлигини ҳурмат қилмоқ. — Мен.. яйраш интизорлиги билан сандиқда сақлаб келган күёвлик сармоларимни кийдим. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

КУЁВНАВКАР Тўй маросимида куёв билан бирга бўлувчи жўралар. Унинг нигоҳи куёвнавкарлар ичидан Тўра акани излаб топди. «Ёшлик».

КУЗ 1 Ёз билан қиши ўртасидаги фасл, Кеч куз. Кузга яқин. — Шу орада яшаркан Бир бадавлат – бой хўроз, Роҳат умр кўрар-кан Кузу қишиу баҳор, ёз. З. Диёр. Дераза ол-дидаги тол новдасидаги япроқлар куз шамо-лига бардош беролмай, узилиб, ерга тушар-ди. С. Кароматов, Олтин кум.

2 кўчма Даврнинг, мас., қиши ҳаёти-нинг, умрнинг охирги дамлари. Кимдир шошилиб жавоб қайтарди: -Бу гал унинг [душманнинг] кузи келади. Н. Сафаров, Комиссар Қорабоев. Ахир ёшимиз кетяпти, умр баҳоримиз ўтиб, кузимиз яқинлашиб келяпти, Ҳаётхон! М. Исмоилий, Фаргона т. о.

КУЗАК с. т. айн. куз 1. Қизим, сен олами-га келганинг чоғи Кузак ҳам баҳорга айланди чоғи. У. Пўлкан, Бир баҳор достони. Бизни ҳам чорларди кузакда терим, Гурпаклашиб юриб пахта терардик. Э. Воҳидов.

КУЗАМОҚ I 1 Текис қилиб кесмоқ, қирқиб текисламоқ (ёлни, соқолни, мўйловни). Тойининг ёлини кузамоқ. — Ота

[Охунбобоев] унинг [Мустақимнинг] гапла-рини гоҳ панжалари билан чиройли кузал-ган соқолини тараб, гоҳ келишган мўйло-вининг учини ҳимарий, юзи-кўзи кулиб эшилди. Й. Шамшаров, Улғайиш. Эндиғи-на қирқи ҳатлаган бу банда, чиройли кузалган қоп-қора соқолини демаса, ёшига нисбатан ёш кўринар эди. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ учча.

2 Дараҳт ва буталарга манзарали тус бериш учун ортиқча шоҳ-шаббаларини ке-сиб текисламоқ. Талашув.. хиёбондаги хоразмча ҷўғирмага ўхшатиб кузалган пака-на дараҳтлар тагида ҳам давом этди. Э. Аъзам, Кечикаётган одам.

КУЗАМОҚ II шв. Кетмоқ, жўнамоқ (би-рор маросим, меҳмондорчиликдан сўнг). Меҳмонлар анча кеч кузади.

КУЗАТМОҚ I Кетаётган киши билан хайрлашиш учун бирор ергача бирга бор-моқ, бирор ергача бориб, чиқиб, хайр-хўш қилмоқ; узатмоқ. Меҳмонларни вокзалгача кузатиб чиқмоқ. — Комил билан Бўронбек Зиёдиллани кузатиб қўйиш учун далага чи-қишиди. Ҳ. Фулом, Машъял. Адҳам шунчага кузатиб қўяман деса ҳам, Каромат кўнмади. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. Ичкарида Ўзбек ойим меҳмонларни кузатиб бўлиб, Кумуши билан онасидан ҳўтпак олар [гина қилар] эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Аваз уни мозористон четидаги ўйлгача кузатиб қўйди. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Билиш, аниқлаш мақсадида синчика-лаб қарамоқ, кўздан кечирмоқ. Күёш ту-тилишини кузатмоқ. — Эргаш минбарнинг панжарасини бармоқлари билан қисиб, кўзла-ри чақнаб, халқни кузатарди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Краснов.. ҳарсиллаб-гурсил-лаб, дараҳтга чирмашди-да, теваракни ку-затди. Ойбек, Қуёш қораймас. Юсуфжон.. Шомат қизикнинг ўйнинларини дикқат билан кузатиб, ўрганади. Т. Обидов, Юсуфжон қизик.

3 Зимдан қараб текшириб турмоқ, таъ-қиб қилмоқ. Уларни четроқда илжайиб ку-затиб турган чойхоначи, ҳеч воқеага тушун-май, юзига фотиҳа тортди. С. Сиёев, Ёруғлик. Душман қочкан жой кузатиш жойи экан-лиги аниқланди. Назармат, Жўрлар баланд сайдайди.

4 Бирор нарсани (мақсадни) назарда тутмоқ; кўзда тутмоқ, кўзламоқ. Азар Му-

сулмонқул бу ишларни бир яхши мақсадни кузатиб қилганда, золимларни ўртадан кўтариб, юртга осойиш берганда, унга ким нима дея олар эди? А. Қодирий Ўтган кунлар. Кейиндан маълум бўлдики, бу Боқумирзонинг бу ерга келишдан кузатган муддаосига дахлдор экан. А. Қаҳдор, Мирзо. Бомбалар кузатилган мўлжалга – газандалар тўпланган жойга тушар, ҳаммаёқни ларзага келтириб.. ёвни қўйратарди. Ж. Шарипов, Хоразм.

КУЗАТИЛМОҚ 1 Кузатмоқ фл. мажҳ. н. Мехмонлар кузатилди. Кузатилган мақсад.

2 Маълум бўлмоқ, кўзга ташланмоқ, билинмоқ. Теки касали билан ҳамма ёйда-гилар ҳам оғриши кузатилади. «Саодат». Туркӣ туб феълларнинг иғ, и, я ауслаутлила-рига эътибор берилса, улар бир хил семан-тик-грамматик ифодага эга эканлиги кузатилади. «ЎТА».

КУЗАТИШ 1 Кузатмоқ фл. ҳар. н. Кузатиш керак.

2 Текшириш, билишга қаратилган иш, ҳаракат. Олим Фарғонани кезиши давомида илмий кузатишлар олиб борди. «Ўзбекистон қўриқлари».

КУЗАТУВ айн. кузатиш. Кузатув пункти. Кузатув ишлари. — Дарвоҳе, 18 метр баландликда — ижодиёт уйининг тенасида маҳсус барпо қилинган кузатув майдончаси ҳам болажонларни ўзига тортмоқда. Газетадан. Геологларнинг кенг миқёсда олиб борган кузатувлари туфайли бу ерларда талайгина конлар аниқланди ва ўзлаштирилди. Газетадан.

КУЗАТУВЧАН Астойдил, берилиб кузатидиган.

КУЗАТУВЧАНЛИК Астойдил, берилиб кузатиш, шундай хусусият. Ақлу мулҳаза, кузатувчаник якун ясамоққа етса, тасан-но! Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

КУЗАТУВЧИ 1 Кузатмоқ фл. сfdш.

2 Кузатиб, текшириб, назорат қилиб турувчи; назоратчи. Тест синовлари пайтида аудитория кузатувчиларига катта масъулият юкланди. Газетадан. Франция-Бразилия учрашуви олдидан мутахассис ва кузатувчиларнинг фикрлари турлича эди. Газетадан.

КУЗГИ Кузга хос, кузда бўладиган. Кузги ёмғир. Кузги мева. Кузги ўйғим-терим. Кузги экинлар. Кузги шудгорлаш. — Комилжон.. анчагина жойга кузги кўчатлар ўтқаздирган эди. С. Зуннунова, Янги директор.

КУЗИР, кузур [р. козыръ < пол. козыга – бадавлат, ўзига ишонган] 1 Карта ўйинида: бошқа хол, ранг-тусдаги карталардан устунликка эга бўлган ва бошқа холдаги карталарни боса оладиган карта. Кузирни юрмоқ. Кузир билан босмоқ.

2 с. т. кўчма Маълум жиҳатдан устунликка эга бўлган, ўз кучига, бойлигига ишонган одам; зўравон, дўкай. Эркинлик ҳавас қилмас инсон ўйқдир жаҳонда, Давлат ўйқум, мустақил бўлмай деса кузири. Б. Бойқобилов. Асакалик машҳур қиморрбоз Қулматқора «тўртпол»чиларнинг «елкаси ерга тегмаган» кузури эди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

КУЗЛИК Кузга мўлжалланган, кузга хос; кузги.. Кузлик кийим. — Минглаб та-ноб ерлардаги кузлик буғдой музлаб қолди. С. Сиёев, Аваз.

КУЗОВ [р. кузов < тат. қўзов – дарахт пўстлоридан қилинган сават] Автомашина-нинг одам ёки юк жойлашадиган қисми. «ЗИС»нинг кузовида ўтирган раис ҳаммани кулдириб, тўсатдан Комила холани қучоқлаб олди. О. Ёкубов, Баҳор кунларидан бирида. Кузов тўла шағал билан Тумъйин та-рафга кетаётган эдим. С. Сиёев, Ёруғлик.

КУЙ 1 1 Маълум мусиқа асари, ашула, қўшиқ ҳосил қилувчи мусиқий товушлар бирлиги; оҳанг. Қувноқ куй. Мунгли куй. Янги куй яратмоқ. — Йўлчи бир нафас тараффуд-ланиб, бошқа бир куйни чалди-да, кейин найни болага берди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Мусиқа асарига ўхшаш оҳанг. Чумчукларнинг тинмай чириқ-чириқ саирашлари ажойиб бир куй ҳосил этган. С. Зуннунова, Янги директор.

КУЙ 2 айн. кўй 2, 3. Ўн қадоқ жўхори туфайли шу куйга тушаман, деб Аваз сира ўйламаган эди. С. Сиёев, Аваз. Ёр куйиди адо бўлдим. «Муродхон». Бир оз ҳовурдан тушган Мўмин бўйинини эгиг, орқасига қайтди ва шу куйи судралиб бориб, қўлига кетмониши олди. П. Турсун, Ўқитувчи.

КУЙДИ-ПИШДИ Ҳар бир ишга астойдил киришувчи; куйинчак. У серғайрат, куйди-пишди, қизиқон, сержашл ғигитлардан эди. Ҳ. Шамс, Душман. Қарши даштини пахтазор, экинзор ва боғ-роғга айлантириш мумкинлигини.. асослаб берган куйди-пишди инсон Раҳматилла Алимов эди. «Ўзбекистон қўриқлари».

КҮЙДИРГИ Одамга ҳайвонлардан юқадиган, тери, меъда-ичак ва ўпкага зарар етказадиган ўткир юқумли касаллик. Қорамол, қўй ва эчкilar кўпинча кўйдирги ҳамда оқсил касалликлари билан оғрийдилар. О. Азизхўжаев, Эҳтиётлик шартлари. У.. ўн ўйла илмий тадқиқот ишлари билан шуғулланиб, кўйдирги, бўғма, қўтуриш каби даҳшатли касалликларга дунёда биринчи бўлиб даво тонди. «Фан ва турмуш».

Кўйдирги чиқмоқ Баъзи сўзлар билан қўлланиб, шу сўз билдириган нарсанинг йўқ бўлиши, йўклиги; шундай бўлиши ҳақида-ги қарғиши маъноларини билдиради. Аммо баҳтига кўйдирги чиққан эканми, худди шу кабинетга Жўрабеков момақалдироқдай гумбузлаб кириб келди. С. Анорбоев, Оқсой. Менинг ўз отим бор! Ўз отимга кўйдирги чиққан эмас! А. Қаҳҳор, Оғриқ. Ҳа, сени.. Тилингга кўйдирги чиққур!! С. Анорбоев, Оқсой. Бу сўзларни оғизга олганда, ҳали ҳам тилингизга кўйдирги чиқмаган экан. А. Мухтор, Тонг билан учрашув.

КЎЙИБ-ПИШИБ 1 Астойдил кўйиниб. Абдураҳмонбой кўйиб-пишиб жавраётган домлага ачинган бўлди ва унга тасалли берди. Ҳ. Фулом, Машъал. Устудентларни жойлаштиргунча анча қийналган бўлса керак, чеҳраси ҳоргин, уст-боши чанг, кўйиб-пишиб, қаттиқ гапирапди. Ў. Ҳошимов, Қалбининг га қулоқ сол.

2 Жон-жаҳди билан берилиб. Кун бўйи кўйиб-пишиб ишлаганидан тунлари донг қотиб ухлайди. Т. Ашурев, Оқ от. Аллақаерда кўйиб-пишиб бедана сайдайди. Шуҳрат, Жаннат қидирганлар. Бу соддадил чолнинг кўйиб-пишиб отини мақтасидан атрофадашар ҳам завқланиб кулишиди. Мирмуҳсин, Меъмор.

КЎЙИБ-ПИШМОҚ 1 Ортиқ даражада ташвишланмоқ, кўйинмоқ. Отам бўлса тушунолмай: -Ҳа, нима гап ўзи, нима бўлди? – деб кўйиб-пишиди бечора. П. Турсун, Ўқитувчи. Игнани ўйқотиб қўйған куни кўйиб-пишган Тошматов директор кабинетига хомуш кириб келди. «Муштум». Чокар ҳазилга ўч ўйигит эди. Ҳаётдаги кўп ноҳақликларни кўрса-да, кўйиб-пишавермас.. С. Сиёев, Азаз.

2 Жон-жаҳди билан ҳаракат қилмоқ, ишламоқ. Мен шунча ўйлдан бери кўйиб-пиши сам ҳам, ҳеч қайсинг «Отаннга раҳмат!» дегинг келмайди. П. Турсун, Ўқитувчи. Била-

сизми, бирор сизга катта ишни ишониб топширганидан кейин, кўйиб-пишмасанг бўлмас экан. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

КЎЙИК Кўйган. Черницов жанғчи Азимов қўлидаги кўйик нонга разм солди. И. Рахим, Чин муҳаббат. Жувоз ичини кунжара, заҳ, кўйик ёғ ҳиди тутуб, чироқнинг хира акси ўйнайди. Н. Фозилов, Оқим.

КЎЙИКМОҚ биол. Жинсий фаоллик даврига кирмоқ, «эрсирамоқ» (урғочи ҳайвонлар ҳақида). Христианларнинг 7 ҳафталик рӯзалари ҳайвонларнинг кўйиккан вақтига тўғри келади. Газетадан.

КЎЙИНДИ Кўйган нарса, кўйиш натижасида ҳосил бўлган қолдиқ, куюқ. Қудрат.. шу ёқимли ҳид ичида қирмочнинг кўйинди ишини пайқамади ҳам. Ҳ. Назир, Сўнмас чакмоқлар. Йўлнинг икки бетида илдизи билан қўпориб ташланган.. дарахтлар, кўйинди ҳиди анқиб турган чакалакзор-бутазорлар. З. Фаткуллин. Сўнмас юлдуз.

КЎЙИНМОҚ 1 Қаттиқ ачинмоқ; ташвиш тортмоқ; хафа бўлмоқ. Элмурод бадший асарлар одамларнинг ташна дилларига нақадар роҳат бағишлаганини сезар, лекин бундай асарларнинг ўз тилимизда камлигидан кўйинар эди. П. Турсун, Ўқитувчи. -Э худо, шунча хор қилгунча, омонатингни олиб қўя қолсанг нима қилади-я! – деб кўйинади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Аяш, ачиниш, ғамхўрлик билан қайфурмоқ. -Воў ўлмасам, чиқ-а, чиқ вагонингга, юрагимни ёрдинг, – деди онаси кўйиниб. Н. Сафаров, Саодатнинг қиссаси. Низомжон урушда эри, ўғли ҳалок бўлган аёлларни кўрган. Уларга ич-иҷидан кўйинади. С. Аҳмад, Уфқ.

КЎЙИНЧАК Ҳар нарсага ҳам ачинаверадиган, қайгураверадиган, кўйиб ташвишланаверадиган; астойдил ғамхўрлик қиладиган. Содда, болалари учун кўйинчак, қўни-қўйшилар, ақраболар билан ҳамиша хушумомала аёл. Ойбек, Навоий.

КЎЙИНЧАКЛИК Кўйиниши ҳисси, муносабати. Сўнг.. ортиқча кўйинчаклик қилаётганини пайқаб қолиб, энди ўзини мумкин қадар бемалол тутмоқчи бўлди. Ш. Холмирзаев, Қыл кўприк. Ҳалқ тўпланган вақтларда у аксари шундай кўйинчаклик кўрсатар, қўлдан келганича меҳмондўстлик қилишга тиришар эди. Ойбек, Навоий.

КЎЙИТ шв. Дард, алам; айрилиқ, фироқ додги. Холанг ўғлининг кўйиштида адо бўлди.

■ Умрининг ярми бўз отга боғланиб келган чавандоз Бўтабой полвоннинг дағн маросимидан кўп ўтмай, эгасининг куйитига чидай олмаган от жонивор ҳам жон таслим қилди. Газетадан.

КУЙИШ тиб. Юқори ҳарорат, кимёвий моддалар, электр токи ва радиоактив нурлар таъсирида тўқималарнинг шикастланиши.

КУЙКА I Лочинсимонлар оиласига мансуб йиртқич күш. *Дон ўғриси* – юронқозикнинг шу қадар динг қулоги ҳам уни ўткир кўз куйканинг ҳужумидан сақлаб қоломаган. Ё. Шукуров, Биринчи парвоз.

КУЙКА II с. т. Исқирт, ифлос.

КУЙЛАМОҚ 1 км. Қўшиқ ёки ашула айтмоқ. Сувчи кезар шўх қўшиқ куйлаб. Файратий. Кимнингдир майин овоз билан куйлагани.. эшитилди. «Гулдаста». Баъзи вақт унинг қўшиғи Унсин қулогига етади. Чол ҳаста овоз билан куйлайди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 поэт. Мадҳ этмоқ; тараннум қилмоқ. У севги ҳақида ўйлар экан ё сўйлар экан.. севгини куйлаб ўтган зотлар сиймоси кўз олдидан кетмас эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Муқаддас замон ҳаққи, ёқа тутуб айтаман, Қанийди, куйлайверсанг ҳамиша баҳтни тўлиб.* А. Орипов, Юртим шамоли.

КУЙМАЛАНМОҚ Майда-чўйда ишлар билан ўралашмоқ, машғул бўлмоқ; ивирсимоқ. Қайирма этигининг чангини қоқиб-қоқиб, айвон сари юрган эди, ўчоқбошида куймаланиб юрган онаси пешвон чиқди. М. Ҳазратқулов, Журъат. Айвонда.. куймаланиб ўтирган она қалин-қалин ясалган зорора нонларни саватга терди-да, оёғига ўртиқ кавушини илиб, тандир бошига югурди. Ойбек, Улуг йўл.

КУЙМАНМОҚ айн. **куймаланмок.** Турсун хола уйда.. беташвиши, майдада-чўйда иш билан куйманиб ўтиради. Ҳ. Нурий, Лочин боласи – лочин.

КУЙМОҚ 1 Аланга чиқармай ёнмоқ. *Тутаб куяётган от эти ва терисининг қўланса ҳидидан унинг кўнгли беҳузур бўлиб, боши айланди.* Ҳ. Фулом, Машъал.

2 Умуман, ўт-олов олмоқ; ёнмоқ; ёниб ишдан чиқмоқ. Ҳалқ азиз фарзандларининг хунини ундан талаб қилади; бурнини ерга ишқаб, вайрон бўлган шаҳарларини, куйиб кул

бўлган қишлоқларини тиклаб бершига мажбур қилади. А. Қаҳҳор, Иккенинг бири.

3 Ортиқ даражада қизиб (эриб), ишдан чиқмоқ (электр асбоблар ҳақида). Лампочка куйиб қолди. *Дазмол* куйиб қолибди.

4 Ортиқ даражада исиб-қизимоқ; ҳарорати кўтарилимоқ. *-О-о, офтобда қолибсизлар-ку?* – деди у, ҳалқнинг офтобда куйиб турганигини энди кўргандай. М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Август ойи жазирамаси* – куйиб ёнар эди ҳамма ёқ. Э. Раҳимов.

5 Ўт-олов ёки куйдирадиган нарса таъсирида заарланимоқ, жароҳатланмоқ (тирик организм ҳақида). Қайноқ сув тўклилиб, оёғи куймоқ. *Олов сачраб, қўли куймоқ.*

6 Куёш иссиғи таъсирида қуриб-қовжираб кетмоқ, нобуд бўлмоқ (ўсимликлар ҳақида). Яна бир ўили қаттиқ қурғоқчилик бўлиб, экинлар куйиб кетди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

7 кўчма Бекор бўлмоқ, беҳуда кетмоқ; ажраб қолмоқ. *Мехнатингиз куймайди. Унмайди ҳам, куймайди ҳам.* Матал. ■ **Болтабой**, икки кун ишлаб, дарров табелчидан шикоят қилаётубди, деб ўйлади шекилли, унга [Сидиқжонга] тик қараб: *-Нима қилди? Ҳеч кимнинг ҳақи куймайди!* – деди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Бечора хотинлар бўлса, эрларидан бекитиб юрган пулларини даъво қилолмай, дамлари ичларига тушиб, куйиб қола берадилар.* П. Турсун, Ўқитувчи.

8 кўчма Бирон кимса ёки нарсадан зарар-зиён кўрмоқ, ёлчимай азият чекмоқ. *Будамга қандай вазифа беринши ўзларингга ҳавола қиламиз, лекин ҳосилот кенгашига раис қилсаларинг, куймайсизлар.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Тўлаган ҳам кўп оғайниларидан куйған, кўпларидан аламзада экан.* А. Қаҳҳор, Оғайнилар. *Кўнгли очик, содда ўигит экансиз, мен ҳам эрдан куйғанман.* М. Иброҳимов, Йўлакдаги муҳаббат.

9 с. т. Харж бўлмоқ, пули кетмоқ. *Бунга сизнинг пулнингиз куйибдими?* Пули куйған қаламнир чайнабди. Мақол.

10 кўчма Алам қилмоқ, алам қилиб бўғилмоқ; қаттиқ хафа бўлмоқ, ғам-алам чекмоқ. *Ўзи билмайди-ю, менга ўргатганига куяман!* А. Қаҳҳор, Санъаткор. *Кўйинглар, чироқларим, сўраманглар.* Бизнинг кўрганларимиз қурсин – эшитманглар ҳам, куйманлар ҳам. П. Турсун, Ўқитувчи. *-Йўлчи ўғлим-*

нинг қони қутлуғ, уни юзга, күзга суртиш керак, – чуқур хұрсинағ давом этди өл, – қуйма, құзим [деди Үнсинга]. Ойбек, Танланган асарлар.

11 күйма Қайғурмөқ; ачинмоқ. Мен кетдім, әнді сенга ким қуяди.. Она шундок бұлар экан! А. Қаҳжор, Құшчинор чироқлари. Эшон туни билан ухламай, құръон үқийди. Үз тақдиди үчүн қуяди, худога нола қылади. П. Турсун, Үқитувчи.

12 Алам-изтироб чекмоқ. Ёр ишқида қуймоқ. ■ Қошиң асли қорадір – ўсма қүйганинг ёлғон, Сенинг үчүн мен күйгән – сенинг күйганинг ёлғон. «Құшиқлар». Лут-финисо каби қадрдан бекасининг ўлымига күйгән Ёрмат түйини төзрөк ўтказаш хусусида оғиз очмай қүйди. Ойбек, Танланган асарлар.

Ичи қуймоқ Бахиллик ёки рашқ ҳисси билан хафа бўлмоқ, алам қилмоқ. Яккахұжаликлар, ёш-яланг, аёллар ва болалар иш бошланган ерга бордилар. Қизиқанлар ҳам, ҳайрон бўлганлар ҳам, ваҳимага тушган ва ичи күйганилар ҳам эргашди. П. Турсун, Үқитувчи. Оёғи қүйгән товуқдек қ. оёқ. Охирати қуймоқ дин. Гуноҳкор бўлмоқ, дўзахга тушмоқ. Оғзи қуймоқ қ. оғиз. Сих ҳам қуимасин, кабоб ҳам қ. сих. Үйи қуймоқ Катта, жиддий зарар кўрмоқ, хонавайрон бўлмоқ. [Юсуфбек ҳожи:]. Азизбек бу кун сизларга яхшилигингизни ўттис иккى танга солиқ билан қайттармоқчи бўлди.. Үйинг қуиди, мусулмонлар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Юраги қуймоқ** 1) кучли даражада чанқамоқ. Оқсоқол парво құлмай гапири: -Бай-бай.. Юрак қуийиб кетди. Қани, бир пиёла муздек сув олиб чиқинг-чи! П. Турсун, Үқитувчи; 2) ишқ ўтида ўртамоқ. [Тожибай Гулсумга:] Сени парвардигорим менинг үчүн яратган. Сенинг ишқингеда юрагимнинг ярмиси қуийиб кетди. П. Турсун, Үқитувчи.

КУЙЧИ кт. 1 Ашула, қўшиқ айтиш билан шуғулланувчи шахс, ашулачи.

2 күйма Санъатнинг бирор соҳасида шахс ёки нарсани улуғлаб тасвирловчи; ташвиқ қилувчи (шоир, ёзувчи, рассом ҳақида). Адолат куйчиси. ■ Шу хусуси-ятларнинг ўзиёқ шоирни суюкли ва ардоқли ҳалқ куйчиси мартабасига кўтариади. «ЎТА». Ким у ўйнлаётган, Навоиймикан Ва ё май куйчиси Хайёммикан, дод! А. Орипов, Рұхим.

КУ(К)-КУ тақл. с. Какку, мусича каби күшларнинг сайрашидан чиқадиган товушга тақлидни билдиради.

КУК(К)УЛАМОҚ «Кук-ку, кук-ку» («ку-ку») деган овоз чиқармоқ. Белимда пул, бошимда савагичдан тұқылған катта қафасда күккүлаб турған бир жуфт құмры. Ф. Фулом, Шум бола. Мәхмөнхона пештоқида мусича күкүлади. С. Ахмад, Саҳарларда.

КУКУН Қаттиқ жисмнинг майдаланган зарралари; толқон, порошок. Күргөшин күкүни. Күмир күкүни. ■ Раҳмонқұлов оқак күкүни ачитған ялтироқ бошини тинмай артиб, ким биландир гаплашиб турарди. А. Мұхтор, Туғилиш.

КУКУНЛАМОҚ Кукун ҳолига келтирмоқ, кукун ҳосил қилмоқ. Сувоқ үчүн қўлланағидан аралашма тайёрлашнинг технологияк жараёни майдаловчи ва қориширучи қурилмали агрегатларда фосфогипс билан оқакни бир вақтда қоришириши ва кукунлашдан иборат. «Фан ва турмуш».

КҮЛ Бирор нарсаннинг ёниб-күйишидан ҳосил бўладиган оқиши-қора ёки кўкиш чангсимон минерал қолдиқ. Тошқұмیرнинг кули. ■ Үйқодаги ўтни секин-секин кул босди. Ойбек, Танланган асарлар. Солиҳ чекаётган сигаретасининг кулини қоқар экан, узилиб қолган гапини давом эттиради. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув.

КУЛАЛА [ф. گللا - жингалак соч] : кулала бўлиб ётмоқ Оёқ-кўлини йиғишириб, гужанак бўлиб ётмоқ. Иккинчи супада бўлса, бағрини бир умр ёнбошдан қўттармасдан, бир тұда латта-пұтталар орасида кулала бўлиб, ҳикоямизнинг қаҳрамони Мамажон ётар экан. Ф. Фулом, Тирилган мурда.

КУЛАНКИР [ф. گلگىر - турна] Товуқхўроздың йирик ва зотли бир тури. Ҳөвлидаги катта жиіда шохида ёттан куланкир хўрозд үчинчи бор қиңқираётганды, Күтөек бирдан вовуллаб, эшикка ташланди. А. Мұхитдин, Х. Тожибоев, Оташ қалбli қиз.

КУЛАГОН Жуда кўп куладиган. Кулагон бола.

КУЛБА [ф. گلبا - қоронғи, тор уйча; ҳужра] Кичик, кўримсиз, бечораҳол уй; бошпана. Камбағал дәхқонларнинг кулбасидан фарқ қилмайдиган бу уй ана, рұпарада шумшайиб турибди. Ҳ. Фулом, Машъал. Ойдинли қиши кечаси шундай гўзал, шундай улуғворки, ҳатто хизматкорларнинг хароб кул-

баси ҳам.. аллақандай бежирим манзара ясайди. Ойбек, Танланган асарлар.

КУЛГИ 1 Хурсандлик, вақтичоғлик ва завқланишни ифодаловчи, бўлиниб-бўлиниб чиқадиган товушлар, овоздар. *Самимий кулги. Залда кулги кўтарилиди.* ■ *Сидиқжон кимнингдир қаттиқ кулгисидан ўйгониб кетди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Қоғози кўчган деворлар, тоза бўлса ҳам, эскириб кетган дарпарда, сарғайган чойгумни кўриб, қаноат ҳосил қилди, шекилли, яна кўзларида кулги ўйнади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Мазах ёки қалака қилинадиган нарса; қалака, мазах ифодаси; масхара. *Бу ўринсиз ишдан Офтоб ойим аччиқланди:* - Маним ҳолим сенга кулгими, қизим? А. Қодирий, Ўтган кунлар. «Биронтасини чақирсан, кейин, албатта, масхара қилишиади, кулги, мазах учун уларга баҳона топилади», деб ўйлади Гулнор. Ойбек, Танланган асарлар.

КУЛГИЛИ 1 Кулги қўзгатадиган, кулдирадиган; қизик. Гўё зеҳни боягидан ҳам ўткирлашиб, тили бийронлашиб кетгандай, шўх, кулгили гаплар хаёлига ўзидан-ўзи қўйилиб келарди. О. Ёқубов, Мирзатерак.

2 Масхара ёки қалака бўладиган. Уларнинг [Элмурод билан Гулсумнинг] усти-бошлари батамом ивиди. Шундай кулгили бир ҳолда гузарга кириб бормаслик учун, қишлоқ четидаги эски бир эгасиз ўйнинг айвонида ёмғирнинг тўхтаниши кутдилар. П. Турсун, Ўқитувчи.

КУЛГИЛИК: кулгиликка олмоқ Жиддий гапни ҳазилга бурмоқ, айлантироқ. *Иккиланиб берилган бу жавобдан Ҳомид билан Раҳмат бир-бирларига қарашиб олдилар.* Отабек бу ҳолатни сезди ва ўзининг сўзини кулгиликка олиб, изоҳ берди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

КУЛГИЧ айн. **кулдиргич.** Унинг расо бўй-басти, қуралай кўзлари, ўнг бетидаги кулгичи.. кўз ўнгидан ўтди. С. Сиёев, Отлик аёл. Гавҳар анча тўлишиб, чиройли бўлиб кетган, қуюқ киприклари орасига яширинган кўзлари ўтдай порлар, нимранг ёноқларида кулгичлар ўйнарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

КУЛДИРГИЧ Киши юзида (ёноқларида) бўладиган, кулганда аниқ кўринадиган чукурчалар. *Малоҳат Каримованинг юзларига қизил югурди, юзидаги кулдиргичлар*

хуснига ҳусн қўшиди, кўзлари чарақлаб кетди. Ойдин, Асл ёр. *Назокат уялганидан ерга қаради, ўнг юзидаги кулдиргичини шамол тўзғитган сочлари тўёди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Кулча юзларида чуқур-чуқур кулдиргичлари бўлади.* Т. Мурод, От кишинаган оқшом.

КУЛДОН Чекилаётган папирос ёки маҳорканинг кулини ва қолдигини ташлаш учун ишланган маҳсус идиш. [Генерал] Стол ёнига келиб, папирос қолдигини кулдонга ташлади. З. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз. У чекиб турган сигаретасини кулдонга эзгилаб, Мадинанинг кекса тоғасига қаради. Мирмуҳсин, Чодрали аёл.

КУЛИ [тамилча – иш ҳақи] Хиндистон, Хитой каби баъзи мамлакатларда ҳаммол, юқ ташувчи қора ишчи. Фаллоҳлар, кулилар жаҳон орзусин Ифодаси бордидир шеъримда. Ф. Фулом. *Хитой кулилари, эрон дегани..* М. Шайхзода.

КУЛИШ 1 Кулмоқ фл. ҳар. н. *Кулиш керак.* ■ ..мумкин қадар кўпроқ гапиришига, кулишга тиришар эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 айн. **кулги.** *Анвар кулди.* Аммо бу кулиш бояги кулгиларидан тамоман бошқа, яъни беихтиёрлик кулгиси эди. А. Қодирий, Мечробдан чаён. У Сувонжоннинг орқага қарамасдан четан девордан ошиб туша бошлаганини кўргач, кулишдан тўхтаб, кетидан чопди. С. Анорбоев, Оқсој.

КУЛ-КУЛ рөш. Майдо-майдо, чил-чил, чилпарчин. Пиёла қўлидан тушиб, кул-кул бўлди. ■ *Фирибгар немис-фашистларнинг «енгилмас» машинаси жангчи ўртоқларнинг пўлат иродасига тегиб, кул-кул бўлди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

КУЛЛИЁТ I [a. қўли – тўлиқлик, бир бутунлик; умумий тушунча; факультет] Бир турдаги нарса (жузв) ларнинг тўплами, шеърий тўплам. *Аваз иргиб туриб, токчадаги бир даста қоғозлар орасидан варақлари зарифон қилинган катта кулиёт кўтариб келди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Дарвоҳе, мендан Шайх Сабдий кулиётини сўраган эдингиз-а?* Ҳозир олиб чиқаман. К. Яшин, Ҳамза.

КУЛЛИЁТ II кам қўлл. айн. **факультет.**

КУЛЛИК: *куллик қилмоқ айн. кулликламоқ.* - *Бу одамни куллик қилинг, – деди, – тўғрисини гапирмаган кишини калтак тўғри сўзлатади.* С. Айний, Куллар.

КУЛЛИКЛАМОҚ Оёқ-қўлини бир-бигрига чалкаштириб боғламоқ. *У [Аваз] қўйни қийналмай кулликлади.* П. Қодиров, Қора кўзлар. *Тузнинг ачитаётганидан жони азобда қолган совлиқ оёқлари остида ўралашашётган қўзини эмиздирмаса, оч-наҳор, кулликланган қўйи ётаверишини охрии англади.* Н. Қобил, *Унунтилган соҳиллар.*

КУЛЛИКЧИ Куллик қилувчи, кулликловчи шахс. *Навбат энг кейинда бўлган кек-сароқ бандини боғлашига келганди, кулликчи ўйигит: -Чилвир қолмади, – деди.* С. Айний, *Куллар.*

КУЛМОҚ 1 Юз, кўз ҳаракатлари ёки турлича товуш (товушлар) билан хурсандлигини, завқ-шавқини ифодаламоқ, кулги ифодаламоқ. *Хоҳолаб кулмоқ. Қаҳқаҳа уриб кулмоқ. Пиқ этиб кулмоқ. Ҳиринглаб кулмоқ. Мулойим кулмоқ. Мийиғида кулмоқ.*

■ *Олдин Камолиддин маҳдум, унга эргашиб Асад қори ҳи-ҳилаб кулди.* М. Исмоилий, *Фарғона т. о. Аваз, Феруз шаънига айтган бир байтини эслаб, муртида кулди.* С. Сиёев, *Ёруғлик. Ҳафуз Мирзамуҳамедовишининг кулиб турган чехраси жиҳдийлашиди.* С. Ка-роматов, *Олтин қум. Ҳамон кулиб турган кўзлари билан уни бошдан-оёқ кузатиб чиқди.* Ў. Ҳошимов, *Қалбингга қулоқ сол.*

2 Кулги билан масҳараламоқ, мазах қилмоқ. *Ойи, сиз сезасизми, бойникида орқамдан кулишади, гапиришади, пичинг, кесатиқ-месатиқ.. ман яқинлашсам, жисм бўлишади* [деди Гулнор]. Ойбек, *Танланган асарлар. Қандоқ бораман.. кулмайдими ҳамма.* Ў. Ҳошимов, *Қалбингга қулоқ сол. Кулса кулаверсин, бари бир ўз фикримда қоламан.* Х. Тўтабоев, *Ширин қовунлар мамлакати.*

Бахти кулмоқ Бахт-омади юришмоқ, бахтли бўлмоқ. *Мингбошига тегмагани билан Зебихоннинг бахти кулармиди?* Чўлпон, Кечава кундуз. *Ичида кулмоқ* Ҳеч қандай ташқи ифодасиз кулиш ҳолатида бўлмоқ. *Қўйчор унинг хаёлидаги ўйларини билади ва ичида кулади.* О. Ёқубов, *Эр бошига иш тушса. -Ишқилиб, уйида бўлмасин-да, – дейди умид билан, сўнг ўзининг соддалиги-дан ичида кулади.* С. Сиёев, *Ёруғлик. Устидан кулмоқ* Масҳарали муносабатда бўлмоқ, мазах билан кулмоқ. *Мен дўзахдан чўчимасман, устимдан кулма. Мен чидарман, аммо қайдга ҳақиқат, имон?* А. Орипов, *Жаннатга йўл.*

КУЛОЛ [ф. қулл – кўзагар, кўза ва б. сопол буюмлар ясовчи] Лойдан турли сопол идишлар, буюмлар тайёрлайдиган ҳунарманд. Бўзчи белбоққа ёлчимас, кулол – мўндиға. **Мақол.** ■ *Баъзан тандир вазифасини кулоллар ишлаган эски ҳумлар ҳам ўтаси мумкин.* К. Маҳмудов, *Ўзбек тансиқ таомлари. Олмача, анорингга балли, садарайхонингга балли, Тангрим, мани шўр лойдан ясаган кулолингга балли.* «Қўшиқлар».

КУЛОЛЛИК Кулол иши, касби; кулолчилик.

2 Кулоллар ишлайдиган жой. *Кулоллик орқали кашонга йўл солдим.* «Муштум».

КУЛОЛЧИЛИК 1 айн. **кулоллик.** Кулолчиликка ҳавас қўймоқ. *Ота-боболари кулолчилик билан шуғулланган.* ■ *Маълумки, тандир кулолчилик бошланган давларда келиб чиқкан.* К. Маҳмудов, *Ўзбек тансиқ таомлари.*

2 Касб-хунарнинг лойдан турли идиш ва б. нарсалар ясаш билан боғлиқ соҳаси. *Қадим замонларда ҳам бу муҳим хомашё кулолчиликда, гишт пиширишда ишлатилган.* Газетадан.

КУЛОНГИЧ Жуда кўп куладиган, кулавердиган, кулағон. *Ҳатто шундай самимий қаҳ-қаҳ ураманки, ҳар қандай кулонгич киши ҳам менинг қаршиимда нафаси чиқмай қолади.* «Муштум».

КУЛОХ [ф. қулл – бош кийими, кулоҳ] Тепа томони ингичкалашиб чиқкан қалпоқ, бош кийими (асосан, қаландар, дарвешлар киядиган учли қалпоқ). *Дўкон оғзида бошига кулоҳ кийған.. қаландар ҳадеб айланнишиб, исириқдонини у ёқдан-бу ёқса силкитаверди.* А. Мухтор, *Опа-сингиллар. -Бош устига, – деди кулоҳига оқ салла ўраган.. вазир таъзим қилиб.* М. Осим, *Карвон йўлларида.*

КУЛТЕПА Иморат, бино ва ш. к. нинг ёниши-куйишидан ҳосил бўлган баландлик, тепалик. *Жиззах исёнчилари куйиб култепа бўлган ҳаробазорда ўзларига бошпана тиклай бошладилар.* Н. Сафаров, *Оловли излар.. атрофдаги дўкон ва расталарга ўт кетган бўлса керак, култепага айланган эди.* О. Ёқубов, *Кўхна дунё.*

КУЛУМСИМОҚ айн. **кулумсирамоқ.** *Моҳлар ойим кулумсиди:* -Агар ўлмасам, шу дўндиқ қизимни бериб, *Анварни ўзимга куёв қиласман.* А. Қодирий, *Мехробдан чаён.*

КУЛУМСИРАМОҚ Мийигида кулмоқ, илжаймоқ, жилмаймоқ. -*Келинг, уста Құдрат*, — деди Тешабой, ўтирган ерида мұлодыңимгина кулумсираб. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Аҳмадға ўзининг ўхшатиши наша қилиб, кулумсираб қўйди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

КУЛУНЧ шв. айн. **култили** 2. Агар тасаввур қилганида, ҳозиргидек кулунч ахволга тушиб қолишини кўярарди-ю, аллақачон ўтасаси ёрилиб ўларди [мингбоши]. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КУЛФАТ [а. қлфт — зўриқиши, меҳнат] Қийнайдиган, азоб берадиган ҳолат; қийноқ, азоб-уқубат. Бирорга кулфат бермоқ. Бирорнинг бошига кулфат солмоқ. Кулфат тортмоқ. Ҳамжихатлик — давлат, ёлғизлик — кулфат. Мақол. Донога иш — шону шуҳрат, нодонга иш —ғаму кулфат. Мақол. — Биз у кишининг дастидан ўз юртимиздан бегона бўлиб, жуда кўп кулфатлар тортганимиз, — деди Абдурасул. П. Турсун, Үқитувчи.

КУЛФАТЛИ Фам-аламли, азоб-уқубатли.

КУЛЧА [ф. қлҷа] — доирасимон ёли нон; кулчаған Тандирда ёпилган кичкина, думалоқ нон. Эъзозхон эрини қўярда-қўймай кўрначага ўтқазиб, дастурхон ёзди ва унга тўрттагина кулча билан бир-икки қисим қанд-қурс ташлади. Ҳ. Гулом, Машъал.

Кулча бўлмоқ Кулчага ўхшаб думалоқ бўлиб олмоқ. Илон кулча бўлиб ётади. — Сидиқжон шундай қаттиқ кулдикси, бурчакда кулча бўлиб ётган мушук шошиб ўрнидан турди. А. Қаҳдор, Кўшчинор чироқлари. **Кулча юз** Кулчага ўхшаш думалоқ юз. Ҳатни ўқиб, Абдураҳмоновнинг кулча юзига қон югурди. М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан.

КУЛЧАТОЙ Хамирни шапалоқ-шапалоқ қилиб кесиб, гўшт қайнатилган шўрвада пиширилган таом. Қозоқлар мени меҳмонга чақирган куни гўштни қозонда қайнатиб пишириб, кулчатоғига аралаштириб, катта ёғоч тогорада ўтага қўйиб, хўп туширилар. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Адолат билан Тозагул лаганларда кулчатоғ, гўшт, сопол товоқларда шўрва олиб киришди. Ҳ. Гулом, Машъал.

КУЛЬМИНАЦИОН Энг юқори нуқтасига етган; авжига чиққан. Кульминацион нуқта.

КУЛЬМИНАЦИЯ [лот. culmen, culminis — тепа, чўққи] 1 астр. Ёритқичлар-

нинг осмон меридианидан ўтиш пайти, ер сатҳига нисбатан энг тик, энг юқори нуқтага келиши.

2 Адабиёт ва санъатда: воқеа-ҳодисалар, конфликтлар ривожининг энг муҳим, энг кескинлашган пайти, қаҳрамонларнинг тўқнашуви ҳал қилинадиган, тугуннинг ечими бошланадиган лаҳза. Ҳикоянинг кульминацияси. — **Боиси**, ҳар бир асарда тугун, кульминация, ечим, тадрижийлик деган унсурлар бўлиши керак. Газетадан.

3 Бирор нарсанинг ривожида энг юқори нуқта, энг юқори нуқтага кўтарилиш; авж. Ишининг кульминацияси.

КУЛЬТИВАТОР [фр. cultivateur — ерга ишлов берувчи] Ҳайдалган ерини юмшатиш, бегона ўтларни йўқотиш ва экин қатор ораларини ишлаш учун хизмат қилалигидан қишлоқ ҳўжалик машинаси. **Осма культиватор**. **Тиркама культиватор**. **Трактор культиватори**. **Ғўза қатор ораларига культиватор билан ишлов бермоқ**. — ..механизаторлардан бири **трактор культиваторига қатор ораларини кенг юмшатиб кетадиган мослама ўрнатганида, раис бир қаламкашнинг қўли билан журналга мақола қилиб ёзган эди**. С. Нуров, Нарвон.

КУЛЬТИВАЦИЯ [лот. cultus — (егра) ишлов бериш; ўсимликларни парваришилаш] Ерни, экин қатор ораларини культиватор билан ишлаш. **Культивация қилмоқ**. **Ғўзаларга культивация билан бир вақтда ўғит солинади**. — **Ёзги парвариши даврида чопиқ, культивация олдидан солинадиган ўғит солинмади**. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

КУЛЬТУРИЗМ [фр. culturisme < лот. cultus — шаклланиш, ривожланиш; тарбиялаш] Мушакларни ривожлантириш (ўстириш) мақсадида турли оғирликлар (гантель, тош, штанга ва б.) билан бажариладиган жисмоний машқлар тизими.

КУМУШ 1 Менделеев даврий системасининг I гурӯҳига мансуб кимёвий элемент, оқ-қўкиш рангли ялтироқ, асл металл. **Аналитик ишларнинг талайгина қисми руда материялларидан олтин, кумуш, рух ва бошқа нодир элементларни аниқлаши билан боғлиқдир**. «Фан ва турмуш».

2 Кумушдан ишланган, кумуш ишлатилган. **Кумуш танга**. **Кумуш баркаш**. — **Меҳмонхонасидағи икки кумуш қандил пориллаб ёниб турибди**. К. Яшин, Ҳамза.

3 кўчма Кумушга нисбат билдиради. Кумуш тола. — Ташландиқ тегигрмоннинг чирик новидан сув майда кумуш томчиларни сачратиб, гувуллаб отилади. Ойбек, Танланган асарлар.

4 Кумуш (хотин-қизлар исми).

КУМУШЛАНМОҚ Кумуш тусида ялтираб товланмоқ. Кўкни сяяб қақайган چўққиларнинг бошида қор саллалар кумушланади. Ҳ. Назир, Мафтунингман, Озарбайжон. Шамолда тебранаётган дараҳат шохларидаги куз шабнами қуёшнинг заррин нурларидаги кумушланади. Р. Ўроқов, Ҳаётда қолсин изинг. Тоғ ёнбагрига тикилган оқ ўтов ой шувласида кумушланиб, кўқаламзор адирларга янада ҳусн қўшган. «Шарқ юлдузи».

КУМУШСИМОН Кумушга ўхшаш, кумуш рангли. Кумушсимон оқ металли.

КУН 1 Қүёш, офтоб. Кун тенадан тиф ураётганда, машина ободгина бир қишлоққа кириб келди. С. Аҳмад, Уфқ. Мана, кун ҳам терақ бўйи кўтарилиб қолди. С. Юнусов, Кутимаган хазина. Нуктадон Мутриб дарҳол ҳовлисининг кичклигидан кун тушмаслигига ишора қилиб, пайров билан жавоб берди. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Сутканинг қуёш чиққандан қуёш ботгунгача бўлган қисми. Ҳасанали кунларини томоқсиз, тунларини ўйқусиз кечира бошлиди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бўлмаса, мен қайтамай, кун ҳам кеч бўляпти. С. Кароматов, Олтин кўм.

3 Бир кечакундузга — 24 соатга тенг вақт; сутка. Бир йил — 365 кун. — Уч-тўрт кунгача Аваз мозористондан чиқмади. С. Сиёев, Аваз. Ўшандан уч-тўрт кун ўтгач, янги гап чиқиб қолди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Бу чироқ сингилчамнинг қўлидаги рухсатнома десам ҳам бўлади — ронна-роса ўигирма кунга берилган. Ҳ. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

4 Ой ёки ҳафтанинг маълум бир календарь санаси; маълум бир ҳодисага бағишлиган кун, сана. Шанба куни сиз келинг, якшанба куни мен бораӣ. Қайси кунларда уйда бўласиз? — Чоршанба, жума кунлари. Қурувчилар куни. — Қадимий ва ҳамиша навқирон Самарқанд шаҳрида қишлоқ меҳнаткашлари учун анъанавий театр кунлари бошлианди. Газетадан.

5 (кўпл. шаклида) Кунлар билан белгиланувчи вақт, пайт, кез, давр. Болалик кун-

ларимда, Уйқусиз тунларимда Кўп эртак эшигандим. Ҳ. Олимжон. Эркин кунлар келур, истиқболимиз ёрқин, толеимиз баланд бўлур, албатта. Ойбек, Нур қидириб.

6 Об-ҳаво, об-ҳаво шароити. Майнинг ўрталари бўлса-да, кун иссиқ эди. С. Сиёев, Ёруғлик. Ноябр ўрталаб, кунлар совиган эди. С. Аҳмад, Юлдуз. Жавзо кирди. Кунлар исиб, арпа пишди. К. Яшин, Ҳамза.

7 Айрим сўзлар билан кўлланиб, аҳвол, шароит маъносини билдиради. Бошингизга оғир кун тушди.. Мирмуҳсин, Меъмор. Турсунойнинг кунига учраб, ёш жонингизга жабр қилманг, дейман. Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман. Шомурод доддоҳонинг кунини меннинг бошимга солардинг, одамхўр қотил! К. Яшин, Ҳамза.

Бир кун(и) Ўтган ёки келгуси кунларнинг бирида. Бир куни у иккита кино билети кўтариб келди. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол. Сиз-ку, ота, бир куни бориб, жонингизни яратганга топшириб, бу азоблардан қутулиб кетасиз. К. Яшин, Ҳамза. **Бир кун эмас**, бир кун Қачондир бир кун, вақти келиб. Ҳудо ҳаққи, бир кунмас, бир кун чўмич билан тушириб қоламан-да! Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол. **Бириси кун(и)** Эртадан кейинги кун, индин(га). Бириси куни, намози асрга азон айтгаган вақтда сени Қўйдарвоза ёнида кутаман. С. Сиёев, Ёруғлик. **Бу куннингдан**. Бу аҳволингдан кўра.. бундан кўра. Ўл, аҳмоқ! Бу куннингдан ўлиб қўя қолганинг яхши.. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол. **Иш куни** Иш, хизмат учун белгиланган маълум муддатли вақт. **Иш куни тугади**. Кун бермаслик Ўз ҳолича ишлаш, яшашга қўймаслик, чиқишишмаслик.. иккокинги мутаассиблар сазойи қилишади, ким кўрса, дакки беради, бир сўз билан айтганда, сизларга кун беришмайди. К. Яшин, Ҳамза. **Кун йўқ** Кун бермаслик, тинч қўймасликни билдиради. Бу ерда ялангоеқлар, бошкесарлар, ўғриларнинг дастидан ҳеч кимга кун йўқ! Чўлпон, Кечакундуз. **Кун кечирмоқ** (ёки қўрмоқ, ўтказмоқ). Яшамоқ, ҳаёт кечирмоқ, тирикчилик қилмоқ.. асрлар давомида қарам бўлиб кун кечиришга маҳкум этиб келинган хотин-қизлар.. К. Яшин, Ҳамза. ..қачонгача хор-зор яшаймиз, қачонгача очяланғоч кун кўрамиз. К. Яшин, Ҳамза. **Улар [чол ва кампир] овчилик билан кун ўтказар эканлар.** «Чалпак ёққан кун». **Кун тартиби**

Мажлис муҳокамасига қўйиладиган масалалар таркиби ва тартиби. **Кундан-кун(га)** Борган сари, кун сайин. **Бемор кундан-кунга** бери қарамай бошлади. **Кундан-кун (га)** ишлар яхшиланиб бормоқда. **Куни битмоқ 1)** ўлим вақти етмоқ. Гўдакнинг ризқи тугаб, куни битган. Тақдир азалда битилгани шунгай дай бўлгач, на чора! К. Яшин, Ҳамза; 2) ишамал имконияти тугамоқ. Бўлмаса, унга кеёнин тушунтириб қўярсиз. Гап шундай: у хўжайинларига кунлари битганини етказсин. Қанча тезроқ ўйқолишиса, ўзларига шунча яхши бўлади. К. Яшин, Ҳамза. **Кун(и) туғди қ. туғмоқ.** -Энди сенинг ҳам кунинг тугди. Одам бўл! – деди Давлатёр ва молларни қайтара бошлади. П. Турсун, Ўқитувчи. **Кунни қўрсатмоқ** Жуда қаттиқ ёмонлик, жабр-зулм қўлмоқ (шу ҳақдаги дўқ-пўписани билдиради). Кунингни қўрсатиб қўяман. ■ ..отанга айтаб бераман, кунингни қўрсатади. С. Сиёев, Ёруғлик. **Меҳнат куни қ. меҳнат. Ой чиқса ҳам унга, кун чиқса ҳам унга кест.** Ҳамма нарса, дикқат-эътибор унга (Кимсанинг эрка-арзандаси бўлиб қолган кишига нисбатан айтилади). **Тунов куни Яқин** ўтган кунларнинг бирида. **Тунов куни кўрган** эдим. ■ Тагида тутун бурқсанётган бак олдидаги тунов куни миршабларнинг кичиги.. С. Аҳмад, Уфқ. **Туну кун қ. тун-кун. Ўлган(и)нинг кунидан қ. ўлмоқ.** Қайси куни айн. **тунов куни.** Охирги сўзларни ўқир экан, Гавҳар маъюс бўлиб қолди. Қайси куни марказдан келган врач Ҳанифа холанинг касали рак экани, саноқли кунлари қолганини айтган эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Кулогидан кун кўринади** Жуда озиб кетган.

КУНБАЙ Кун ҳисоби билан ҳақ тўла-надиган. **Кунбай иш.** Кунбай ишламоқ.

КУН-БАКУН кам қўлл. Кундан-кун, кундан-кунга. **Кун-бакун** зиёда бўлди ҳасратим. «Алпомиши».

КУНБОТАР 1 айн. гарб. «Б» қишилогининг кунбатар томонидаги настгина кулаадан.. бир чол чиқди. А. Раҳмат, Варракчи чол. **Ташқарига чиққанимда, кунбатардаги адирлар бетидан – арчазорларни оралаб қўйларимиз тушиб келмоқда** эди. Ш. Ҳолмирзаев, Оғир тош кўчса.

2 Кун ботадиган вақт. **Кунбатар олдидаги бир-иккита томчилагани бўлмаса, ёмғир ҳали ёққанича ўйқ эди.** Н. Фозилов, Диidor.

КУНБОТИШ қ. кунбатар. У ўзига келгач, ўрнидан турди-да, кунботиши томонга қараб кетди. М. Осим, Карвон йўлларида. Қашқатовнинг кунботиши биқинидаги жилгада отпоқ қор ётибди. С. Анорбоев, Оқсой.

КУНГАБОҚАР Пояси учидаги тарелкасимион сариқ тўпгули бор, уруғидан мой олиш учун экиладиган йирик баргли бир йиллик ўсимлик. ..устидаги кунгабоқарга ўшаган, маҳалла қозонидай келадиган гули бор. Газетадан.

КУНГАЙ Қуёшга қараган, қуёш тик тушадиган. Кўчаларнинг кунгай томонида лойқуриб, ҳавасга юрадиган, юмшоқ қайроқдай йилтироқ сўқмоқ ўйл тушди. А Мухтор, Опасингиллар. -Ҳар қанақа тогнинг кунгай ери терскай ёғидан шунақа наст бўлади, – деди Алимбува. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КУНГУРА [ф. қнғр – девор ёки тўсиқнинг данданаси] Қалъа деворлари ёки иморат айланасига тишга ўхшатиб ишланган меъморий безак; дандана. **Фақат шаҳар атрофини ўраб олган пахса деворлар устидаги соқчиларгина у ёқдан-бу ёққа юриб турар, девор кунгураси орқали қараб, шаҳарни ташқи ҳужумдан қўриқлар эди.** Оидин, Гулсанам. **Бу очиқ мозористонни қўргон кунгуралари устидаги.. Тошкент мудоғелари минг турли шодликлар ичидаги томоша қилардилар.** А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Меъмор бўлса, мадрасанинг гоҳ у ёғига, гоҳ бу ёғига ўтиб, пештотку гулчамбарларга, равоқу кунгураларга тикиларди.** Мирмуҳсин, Меъмор.

КУНГУРАДОР Кунтураси бор, кунгуралари. **Ўрданинг гиштин, кунгурадор қўргонлари ости билан маҳсус муҳофиз йигитлар айланаб, бегона кишини қўргон яқинига ўйлатмас** эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. **Баланд кунгурадор деворлар билан ўралаб, юксак буржларига тўп ўрнатилган ўрдадай ҳовлининг ҳар жой-ҳар жойида тош фонуслар милитираб туради.** О. Ёқубов, Улугбек хазинаси.

КУНГУРАЛИ айн. **кунгурадор.** Қурилишида сирланган сопол таҳтамалар, ганчга ўйилган кунгуралари безаклар ишлатилади. «Гулистан». **Отабойнинг пешонасидағи чандиги ўша 1918 йилнинг баҳор кунлари Тупроққўргоннинг кунгуралари девори остида пайдо бўлди.** И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар.

КУНДА 1 [ф. қнда – дарахтнинг ост қисми; тўнка; тахта кишан] **1** Кесилган ёки

синган дарахтнинг илдиз томонида қолган остики қисми; тўнка. Кунда ковламоқ. — Исматҳожи қора мовут чакмонининг бир барини қайнириб, яқиндагина кесилган бир терақ кундасига келиб ўтириди. Ойдин, Ямоқчи кўчди. У аввал катта кундаларнинг теварагини кетмон билан чопишига бошлади. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Устида бирор нарсани чопиши, қирқишиш ва ш. к. учун қилинган маҳсус гўла. Кудунгчининг кундаси. Кундага қўйиб чопмоқ. Болта тушгунча, кунда дам олади. Мақол. — Қассоблик қилмоқчи бўлган одам аввало бир қўйини кундага қўяди-ю, болта билан чопади. Агар чопилмаса, қассоблик қиласди. П. Турсун, Ўқитувчи. Унинг кўзи айвон устунига сяяб қўйилган кунда ва ошпичоқка тушди. С. Нуров, Нарвон.

3 маҳс. Мойжувознинг ўғирсимон таянч ёғочи, ичи ўйилган йўғон гўла. Тангадек соя тушмайдиган дарахтсиз ташқари ҳовли.. ўртасида жувоз кундага ўҳшаш қозиқ. Ш. Ризо, Қор ёғди, излар босилди. [Зигир мойи].. бозорда сариқ мойдан икки баробар қиммат-а!. Кундадан чиқар-чиқмас, тўйларга олиб кетишаркан. С. Нуров, Нарвон.

4 Токнинг тути, занги. Чорвоқча катта бўлмаса ҳам, икки туп олча.. икки кунда узуми, бир-икки туп қизил гул бор экан. А. Қаҳҳор, Ўтмишдан эртаклар. Ҳомтот вақтида кундадан ўсиб чиққан новдалардан 2-3 та энг яхисини қолдириб, бошқаларни токқайчи билан тагидан олиб ташлаш керак. Газетадан.

5 тар. Бандиларнинг оёғига уриладиган (солинадиган) маҳсус ёғоч асбоб, тахта кишан. Ҳатирчилик бандининг «бизни озод қиладилар» деган сўзига ҳалигача ишонмай турган бандилар ҳам, кишан ва кундаларнинг очила бошлаганини кўриб қувонмоқда эдилар. С. Айний, Қуллар. Борса, энаси оёғида кунда, бўйнида гул, ўлиб ётибди. «Муродхон».

КЎНДА II рвш. Ҳар куни. Кунда хабар олиб турмоқ. — Боринг, Ўрмонжон акамга ростини айтинг.. шундай бўлган эди, билмабман денг. Кунда-кунда ўлгандан, бир кунда ўлган яхшироқ. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Кунда тушганини кунда жўннатиб турибман. С. Аҳмад, Юлдуз.

КЎНДАК Дарахтнинг остики қисмидан — тўнкадан ўсиб чиққан қисми. Кундак тут.

Кундак қайрагоч. — Ҳовузнинг.. лабида бир икки кундак тол ҳам бор эди. Ф. Гулом, Шум бола.

КЎНДАКОВ [ф. қандакар — кунда ковловчи]: кундаков қилмоқ Тўнкани ердан ковлаб чиқармоқ. - Кўрдингми бу тўнкаларни? — Йўлчига қараб гапирди у [Мирзакаримбой]. — Боплаб кундаков қил, илдизи қолмасин, уқдингми? Ойбек, Танланган асарлар. Одамлар мевали дарахтларни кундаков қилаётган, молларини ҳам сўйиб сотаётган бир пайтда бунга ишониш қийин эди. О. Мухтор, Бухоролик бир йигит.

КЎНДАЛ эск. 1 Зар иплар билан тўқилган қимматбаҳо мато. Ҳамзахондан келган элчиларни, албатта, ноумид қайтармайди. Кундал ёнади. К. Яшин, Ҳамза.

2 Шундай матодан тикилган нарса, кийим. Кундал тўн. — Канизлар «эшон» келар деб, кундал, кимхоб кўрпаларни солиб.. «эшон»нинг қифти тутилган еридан зиёрат қилдилар. «Зулфи зар билан Авазхон». Иккита яхши кундал бериб юборсин, ҳокиммётуря билан приставга кийдирмиз. Ҳамза, Бой или хизматчи.

КЎНДАЛИК 1 Ҳар кунги, ҳар бир кунга хос. Газеталардан кундалик ахборотни зўр ташвиш билан кузатиб турган кишиларга ҳали ўзи ҳам тушуна олмаган бу ердаги осойишталик тўғрисида нима деб ёзди? А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

2 Кунда бўлиб турадиган; одатдаги. Лекин ўйлаб қараса, районга деб ўйлга чиққанида, кўзига жуда катта кўринган бу ташвиш ҳозир кундалик икир-чиқирлар қаторига кириб қолибди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

3 Ҳодисалар, кузатишлар ва ш. к. ёзид бориладиган журнал, дафтар. Экспедиция кундалиги. — Йўлдош, кундаликка ёзид қўйинг. Битта ош ҳам қарз қилиб қўйдик. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Дадангизнинг китобларини, кундаликларини, мактубларини, ҳуллас, ёзилган қоғоз борки, беркитиб ташланг. Т. Малик, Иблис девори.

4 Ўқувчиликнинг уйга берилган вазифаси ва олган баҳолари ёзид қўйиладигаи дафтари. Уларнинг [ўқувчиликнинг] баҳоси ўйқлама ва кундаликка қўйилади. Й. Абдуллаев, Дарс юзасидан баҳони қандай қўйиш керак?

Кундалик дафтар айн. кундалик 3, 4.

КУНДОШ эск. Бир эр никоҳидаги бир неча хотин (бир-бирига нисбатан). Сабаби, икки хотиним бор, икки кундошнинг устига күёв кўрмаган қизни анча-мунча одам, албатта, бермайди. Ҳамза, Паранжи сирлари.

КУНДОШЛИК Кундош хотинлар орасидаги ҳолат, муносабат. Айниқса, кундошлик иши қийин, коса-косага теккана, гиди-гиди гаплар кўпайса, бизга эмас, ўғлингга ҳам татимай қоладир. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

КУНДУЗ Сутканинг қуёш чиққандан қуёш ботгунгача бўлган қисми. Қуёш яши-ринган бўлса ҳам, кундузнинг ёргулиги ҳали тамом сўнмаган эди. Ойбек, Танланган асарлар. Аммо кеча ҳам кундуз сингари муруватсиз. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

КУНДУЗГИ Кундузга хос, кундузи бўладиган. Сарой аҳли кундузги иши-кучларидан бўшаб, ҳужраларига қайтганлар.. шунинг учун кундузигига қараганда сарой жонли. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Кундузги жўшқинлик тинади аста, Бошлинар далада сафоли оқшом. Файратий.

КУНДУЗИ рвш. Сутканинг қуёш кўринадиган қисмида, ёруф пайтда. -Кўйинглар, - деди Рўзимат, жанжалнинг олдини олмоқчи бўлиб, - бу гапни кундузи гаплашинглар. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

КУНЖ [ф. қунж – бурчак] 1 эск. кт. Оғуш, қучоқ, ич. Нўш этарман аччиғ-аччиғ ҳажру фурқат кунжисида, Кўзларимнинг ко-сасида лаб-балаб қон, келмасанг. Ҳабибий. Неки дард бор, неки кулфат бу жаҳоннинг кунжисида, Мен бўлай юз минг гирифтор, лек маҳваш бўлмасин. Э. Воҳидов, Муҳаббат.

2 кам қўлл. айн. **кунжак**. Бунга янги мактаб ҳовлиси кунжидаги пастак бир уйча, бу уйчадаги мўъжаз бир кутубхона сабаб бўлди. О. Мухтор, Бухоролик бир йигит.

КУНЖАК Бурч, бурчак; чекка. Эй болаларим, отангнинг шаҳрининг бир кунжасигида, гул саройнинг ўнг томонида бир уста бор. «Эрали ва Шерали». Ер, томлардаги оптоқ қор жишивлайди, кунжакларга ва девор тагларига бўралаб урган қор саҳндан кўкрак баравар кўтаришган. Ҳ. Нуъмон, Фасллар. Ниҳоят, беихтиёр босворди кунжакда турган радио түгмасини. А. Дилмурод, Фано даштидаги куш.

КУНЖАРА [ф. қунжар – қуйқа; чиқит, чиқинди] Уруғ ёки мағизларнинг ёғи сиқиб олингандан кейинги қолдиги (кўпин-

ча чорва озуқаси сифатида ишлатилади). Пахтадан турли-туман газлама, ёғ, кунжара, совун ва бошқа маҳсулотлар олинади. Кунжара молни семиртиради. — Ферма учун давлатдан фақат кунжара билан кепак сотиб олинади, холос. Н. Юнусова, Боғдаги сұхбат.

КУНЖУТ [ф. қунжут – уруғидан ёғ олинадиган ўсимлик] Жанубда ўсадиган, уруғидан ёғ олинадиган бир ва кўп йиллик ўсимлик ва шу ўсимликнинг уруғи. Раис.. план берилмаган бўлса-да, озроқ зигир, кунжут эктираётганини.. айтди. С. Нуров, Нарвон.

КУНЖУТЛИ Кунжут сепилган. Сихкабоб, кунжутли нон, пешноб, сомсалардан еб қолинг! И. Раҳим, Ихлос.

КУНЖУТПОЯ 1 Кунжут ўсимлигининг асосий танаси, пояси.

2 Кунжут экилган ер майдони.

КУНИГА рвш. Ҳар куни, бир кун давомида. Кунига уч маҳалдори ичмоқ. — Горчаково станциясига Тошкент тарафдан кечаси соат уч яримда келадиган пассажир поезди энди кунига уч-тўрт маҳал ўтади. С. Аҳмад, Уфқ.

КУНЛАШМОҚ Ҳасад, рашқ қилмоқ. Жуда ҳам Омоннинг баҳтидан кунлашар эдим. Ф. Гулом, Шум бола.

КУНЛИК Бир кунга мўлжалланган, бир кунда бўладиган, бир кунга оид. Икки кунлик тўй. Ўн кунлик озиқ-овқат. — Кунлик ўсиш беш-олти фоиз ва ундан ҳам оша бошлади. «Ўзбекистон қўриқлари». Кунлик тошишим яхши бўлиб қолди. С. Сиёев, Ёруғлик.

Беш кунлик дунё Тез ўтиб кетадиган, қисқа ҳаёт ҳақида. -Ичинг, Салимжон, ичинг, Абдишукур! – хитоб қилди Жамолбой. — Беш кунлик дунёни кайфичнолик билан ширингина ўткашиш керак. Ойбек, Танланган асарлар.

КУНОРА рвш. Икки кунда бир, орада бир кун ўтказиб. Кунда, кунора ёғиб турган қор-ёғмур дардчилларни ўрнидан турғазмай кўйди. С. Кароматов, Олтин қум. Кунора түгун кўтариб Рўзиев келиб туради. Э. Аъзамов, Жавоб.

КУНПАЯКУН [а. қунпаяқун – бутун борлиқ, мавжудот; яратилиш]: кунпаяқун бўлмоқ Бузилиб, янчилиб, йўқ бўлиб кетмоқ. Шаҳар ўртасидаги икки катта бино ҳам кунпаяқун бўлди. Мирмуҳсин, Она. Кунпаяқун қилмоқ Бузиб, янчиб, йўқ қилиб юбормоқ. Ҳар бири нўхатдек-нўхатдек келадиган дўл чорак соат ичидаги нозик нихолларнинг яр-

мичасини кунпаякун қилди. Ш. Фуломов, Қалб ундаиди.

КУНУН шв. Ҳар куни, кунда. Аммо биринчи кунеёк Зайнуддин жанжал бошлади. Шу-шу кунун машмаша. «Муштум».

КУНЧИ 1 Ҳасад, күролмаслик ҳисси кучли; ҳасадчи. Тақдирингдан нолима, ҳақни дилдан қўймагин, Ўзганинг давлатига сукланиб, бўлма кунчи. Миртемир.

2 Рашқ, қизғаниш ҳисси кучли; рашкчи. Маждиддин кунчи эрлардан бўлса ҳам, лекин бу хабар уни жуда қувонтириди. Ойбек, Навоий. Сорахон ишҳоят кунчи хотин эди. А. Қаҳдор, Сароб.

КУНЧИЛАМОҚ Кунчилик қилмоқ, кунчилик ҳисси қўзғамоқ; рашқ қилмоқ. Норқўзи ақадай эрни кунчилаши гуноҳ деб билардим. И. Раҳим, Ёш хотин. Бу гапдан Нусратилланинг тани жиз этиб кетди, Турдиматчўталга еб ташлагудай қараб, кунчилаганини билдириб қўйди. А. Мухтор, Опасингиллар.

КУНЧИЛИК Кунчига хос хусусият, хатти-ҳаракат. -Бачкана бўлманг, Асад ака. Кунчилик ҳам ўлсин шунақа бўлса. Воҳид Зокировичнинг лойиҳаси.. ўзбек халқининг ҳам манфаатини қўзлайди, - деди Адолат. З. Фатхуллин, Оби ҳаёт. Салимжоннинг кунчилиги кундан-кун авжига чиқа бошлади. А. Қаҳдор, Муҳайё.

КУНЧИҚАР айн. шарқ I. Итларнинг қишлоқнинг кунчиқар томонидан бошланган акиллашлари секин-секин қишлоқнинг кунботар томонига келмоқда эди. С. Айний, Қуллар. Кунчиқар томонда тепаликлар бўлиб, кунботар томон - текислик, ундан нари - қумликлар. Мирмуҳсин, Меъмор.

КУНЧИҚИШ айн. кунчиқар. Осмоннинг кунчиқиши қисми энди оқара бошлаган, лекин ҳатто барвақт турадиган қишлоқ аҳли ҳам ҳали уйқуда. О. Ёкубов, Диёнат.

КУНЧУВОҚ айн. офтобчувоқ. Қиз-келинчаклар қалин уст-бошларини ташлаб, енгил кийиниб олишган.. қизлар кунчувоққа ўтириб, кашта тикади. Н. Фозилов, Оқим. Ҷилла ўйқусини олиб бўлган айшқ полвон ўзини кунчувоққа ташлади. «Саодат».

КУНЯ, куния [а. қўн – лақаб, ном] Кинининг авлод-аждодини, насл-насабини билдирувчи, киши исмига ҳурмат юзасидан қўшиб ишлатилувчи сўз, ном («Абу», «бинт», «ибн», «умм» сўzlари куня ҳисобланади).

КУПЕ [фр. souper < souper – қирқмоқ, бўлмоқ] Вагоннинг бир неча пассажир учун ажратилган алоҳида бўлмаси. Шербек вагонга чиқиб, билетда кўрсатилган купе эшигини очи-ю, тўхтаб қолди. С. Анербоев, Оқсой.

КУПЛЕТ [фр. couplet] 1 Шеър ёки қўшиқнинг икки ёхуд тўрт мисрадан иборат бўлган алоҳида банди.

2 Эстрадада ижро этиладиган, долзарб мавзудаги ҳажвий қўшиқ.

КУПОН [фр. coupon < souper – қирқмоқ, кесиб олмоқ] Қимматбаҳо қоғозларнинг фоиз (процент)ини тўлашда кесиб олинадиган қисми, талони. *Облигация купони.*

КУПОРОС [фр. souperose < лот. surp̄ose – мис гули] Сульфат кислотанинг баъзи тузлари учун техникада қабул қилинган ном. *Мис купороси. Темир купороси.*

КУРАК 1 Сочилган нарсаларни сидириш, кураш, тўплаб бирор нарсага солиши учун ишлатиладиган, ёғочдан ёки металлдан ясалган узун сопли асбоб. Йўлчи.. курак ва супурги олиб, отхонани тозалай бошлади. Ойбек, Танланган асарлар. Мехмонхона устидаги қулоқларини латта билан боғлаган бола ёғоч куракни гиряллатиб, қор кураб ётган эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 анат. Елканинг юқори қисмидаги учбуручак шаклли ялпоқ суяк. -Секинроқ юрсанг бўлмайдими, қизим! – деди она қўли билан Зебонинг икки кураги ўртасига ёпишигани кўйлагини кўчирар экан. Шуҳрат, Шинеллийиллар.

Курак тиш Юқори қатордаги олдинги икки ялпоқ тиш. Ёшни билиб олишга имкон берадиган анча аниқ белги.. курак тишлардир. Н. Мавлонов, Қорамолчилик. **Куракда турмайдиган** 1) тилга олиб бўлмайдиган, ярамас, уятли (гап-сўз ҳақида). Норматхожининг жони чиқиб, томдагиларни куракда турмайдиган сўзлар билан сўқиб, ҳайдаб юборди. Ойдин, Бечора; 2) ақлга тўғри келмайдиган; бемаъни. Эсон яна ўтириб қолишга мажбур эди. Чунки у, акасининг ичгандаги қиладиган ўжарлиги ҳеч куракда турмайдиган даражада бўлишини биларди. Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ?

КУРАКЧА 1 Курак 1 с. кичр.-эркл. Кичкина курак. -Хизмат ҳақини аллақачон олиб бўлганмиз, – деди [уста], куракчасидаги қотиб қолган лойни тозаларкан. Н. Аминов, Суварак.

2 Кул ёки ўт олиш, кўмир солиш учун ишлатиладиган, икки чети қайрилган дастали асбоб. *Қудрат куракча билан оловга кул сепди-да, уйга кирди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

КУРАМОҚ Курак билан сидирмоқ, сурмоқ; тўпламоқ. *Баҳорни кутманг. Қор куранг, самоварчиларга сув ташинг.* Ойбек, Танланган асарлар. *Худойқул одамнинг қўлидан келадиган ҳар қандай ишга қобил эди.* От-молга қарайди, гўнг курайди, жоди билан пичанпоя қирқади. П. Турсун, Ўқитувчи.

КУРАНТ [фр. courant – оқувчи, югурвучи] Минора ёки деворга ўрнатилган, мусиқа жўрлигига занг урадиган соат ва шундай соатларнинг мусиқа механизми. *Тошкент куранти.* — *Айланиб юриб-юриб, соат тўйқиз яримга занг чалинаётганда, курантнинг олдидан чиқишиди.* П. Қодиров, Училдиз. *Тўрда пианино, бурчакда курант соат, деворда ҳам, ерда ҳам, диван устида ҳам гилам.* С. Аҳмад, Пойқадам.

КУРАТОР [лат. curatōr – ҳомий, тарбиячи] 1 қ. **раҳбар** (синф раҳбари). *Саодат она ишга чиққан биринчи куниёқ мактабга борди.* Директор, куратор, ўқитувчилар билан сұхбатлашиб. Р. Файзий, Қадрдон хатлар. *Кураторларга тайинланг.* Биронта ота-она бехабар қолмасин. С. Зуннунова, Янги директор.

2 Бирор иш устидан назорат қилиб туриш вазифаси юқлатилган, топширилган шахс.

КУРАШ I 1 Йиқитиш, голиб чиқиш учун икки киши ўртасидаги, маълум қоидага асосланган олишув, ўзаро беллашув. У ҳозир курашда рақибини ёнбошга олиб отган, лекин рақиби тикка тушиб, ўзи ёнбошга олингган кишининг аҳволига тушиб қолди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Элмурод саҳн ўртасида тўпланишган ёшлар томонга кетди. Бу ерда кураш бошланган бўлиб, Давлатёр билан Мабмуржон бел олишмоқда эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

Кураш(га) тушмоқ Йиқитиш ёки голиб чиқиш учун ўзаро беллашмоқ, курашмоқ. У ерда болалар кураш тушишади, чиллак ўйнашади. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. -Ҳа, сен гитлерчилар билан кураш тушгани келганимдинг? – кулди Бектемир. Ойбек, Куёш қораймас.

2 Йиқитишга асосланган беллашувларнинг умумий номи, спортнинг ўннадай тури.

Миilliй кураш. Эркин кураш. Дзюдо кураши.

— *Барот полвон дунёда икки нарсани яхши кўрар эди: биринчиси – кураш, иккинчиси – ашула.* М. Исмоилий, Фаргона т. о.

3 Спортнинг бирор тури бўйича куч, маҳорат, устунлик кўрсатиш учун бўлган мусобақа. *Ҳозир шахмат тожи учун кураш бормоқда.* — *Тренер менга қўлқон бераётib: -Машгулот вақтида ҳам, ҳақиқий кураш вақтида ҳам юрагингни сақла, – дер эди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

Йиқилган курашга тўймас Ўзаро мусобақада ёки олишувда бир неча бор ютказгандага ёки мағлубиятга учрагандага ҳам яна мусобақалашишни ёки олишувни талаб этаверадиган шахс ҳақида айтиладиган матали. *Йиқилган курашга тўймас, деганларидек, у дўстидан яна бир партия шахмат ўйнашни талаб қилас.*

4 Қарама-қарши бўлган томонлар ўртасидаги устун келиш, галаба қилишга қаратилган тўқнашув, олишув, жанг. *Сиёсий кураш. Мағкуравий кураш. Душман кучлари ўртасидаги кураш.* — *Абдуллажон босқинчилар билан курашда ҳалок бўлди.* Ҳ. Шамс, Душман. *Худоёр ниҳоят қайин отаси билан курашда ўзига биринчи суюнчик қилиб шу кейинги синф уламони олди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

5 Бирор нарсага эришишга, бирор мақсадни амалга оширишга қаратилган фаолият, хатти-ҳаракат. *Тинчлик учун кураш.*

— *Ваъданинг устидан чиқиши учун ҳозир ҳар бир қурилиш майдонида қизғин кураш бормоқда.* Газетадан. *Бригадада гўзанинг ҳозирги ҳосилини тутиб қолиш, мавжуд ҳосилга ҳосил қўшиш учун кураш бошланди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

6 Бирор кимса ёки нарсага қаратилган фаол қаршилик; уни енгиш ёки йўқ қилиш учун бўлган ҳаракат, олишув. *Эскилик сарқитларига қарши кураш. Ваҳҳобийликка қарши кураш. Қишлоқ хўжалиги зараркунандаларига қарши кураш.* — *Ҳозир ичкиликбозлий, алкоголизмга, гиёхвандликка қарши очиқасига аёвсиз кураш олиб борилмоқда.* Газетадан.

7 кўчма Қарама-қарши қураш, ҳис-туйғува ш. к. лар тўқнашуви, олишуви. *Чоллар одамлар даврасида анча жим ўтиришиди.* Ичларида айтиши ва айтмаслик кураши кетаётгани равшан эди. М. Исмоилий, Фаргона т. о. Қарама-қарши гоялар кураши эса

сўнгги нафасгача давом этадиган ҳаёт-матом жангидир. «ЎТА».

КУРАШ II Куромоқ фл. ҳар. н. Шундай кезларда қор ҳам ёғиб қоладиган бўлса, дарҳол болта куракка айрбошланиб, қор курашга тушилади. А. Қодирий, Обид кетмон. Ҷакка ўтиб кетмаслиги учун томларни дарров кураш керак эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

КУРАШМОҚ I 1 Бир-бирини йиқитиши, голиб чиқиши учун маълум қоида бўйича олишмоқ, ўзаро беллашмоқ, кураш (га) тушмоқ. Улар бир-бириларининг белбоғларидан маҳкам ушлаб, узоқ курашилар. ■ Курашмай, қувватим қайдан биласан, Оғзинг билан шунча полвон бўласан. «Тоҳир ва Зуҳра».

2 Спортнинг бирор тури бўйича беллашмоқ, мусобақалашмоқ. Футбол командалари ўзаро астойдил курашмоқда. Эртага энг зўр шахматчилар курашилар. ■ Сурон зўрайди, [тортишиувчилар] яна туриб, ҳансираб, тортишиувни давом эттирадилар. Куч синашида ҳар икки томон астойдил курашиди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Бирор нарсага эришиш, бирор мақсадни рўёбга чиқариш учун ҳаракат қилмоқ, фаолият кўрсатмоқ. Очилган қўриқлар яна ҳам кўркам ва муҳташам бўлиши учун курашайлик. «Ўзбекистон қўриқлари». Фабрикамизда илгорлар жуда кўп, улар ҳам маҳсулот кўлами учун, ҳам сифати учун курашилар. Газетадан.

4 Бирор кимса ёки нарсага фаол қаршилик кўрсатмоқ, уни енгиш ёки йўқ қилиш учун чора кўрмоқ, ҳаракат қилмоқ, тиришмоқ, олишмоқ. Жабр-зулмга қарши, ҳуқуқсизликка қарши курашмоқ керак. Ойбек, Нур қидириб. Бўрон вақтида ҳам, бўрон тўхтаганда ҳам биттас-туганмас гайрат ва жасорат намуналарини кўрсатиб, табиат оғатига қарши курашилар. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Жиноятларга қарши курашиш ва уларни келтириб чиқарувчи сабабларни тугатиш энг долзарб масалалардан ҳисобланади. Газетадан.

5 Жанг қилмоқ. Тўпчиларимиз саросимага тушмай, ўз позицияларида маҳкам туриб, қаҳрамонларча курашилар. Газетадан.

КУРАШМОҚ II Куромоқ фл. бирг. н. Болалар кун бўйи томлардаги ва ҳовлидаги қорларни курашиди.

КУРАШЧАН 1 Курашга қобилияти, кураш олиб боришга қобилияти зўр.

2 Муросасиз кураш олиб борувчи. Инсоннинг баҳт-саодати йўлида.. ҳормас-толмас курашчан бўл. П. Турсун, Ўқитувчи.

КУРАШЧИ 1 Кучи ва эпчиллигини на-мойиш қилиш мақсадида кураш билан шуғулланадиган, кураш тушадиган шахс, спортчи. Иккови, гёё уста курашчилардай, белларини эгиб, бўйинларини бир-бирининг елкасига қўйғанлари ҳолда, айқдай тебра-нишиб, даврани айландилар. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Ўз мақсади, гояси йўлида фаол ҳаракат қиладиган, бунга монелик қилувчи ғовларни енгиш учун олишувга, ҳатто душманга қарши жанг қилишга ҳам тайёр бўлган шахс. Аҳмад Собирни исёнкор, ҳаётдаги бир хиллика, рангтар ва тургун муво-занатга қарши кураши сифатида тасаввур қилганди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. «Ҳамёни зўллар»нинг ҳокимиятини парчалашга бел боғлаган курашчиларга табиий бир ички интилиши билан яқинлашиди. Ойбек, Танланган асарлар.

КУРД қ. курдлар. Курд тили. Курд ўигити.

КУРДЛАР Фарбий Осиёнинг бир қанча мамлакатларида (Эрон, Туркия, Ирок, Сурия) ва қисман Кавказортида яшовчи эроний халқ.

КУРДИК шв. Хамир овқатнинг бир тури (жўхори унидан қилинган хамирни узиб-узиб, қозонга солиб пиширилади). Бурма курдик. Узма курдик. ■ Бундай оғир меҳнат яхши овқат талаб қиласди, аммо у қани? Қишлоқда гўжга ейлса, шаҳарда ёғсиз, гўйтисиз, хамирдан қилинган курдик ейларди. Ж. Шарипов, Хоразм.

КУРК Товуқнинг тухум қилишдан тўхтаб, жўжа очишга тайёр ҳолати (бунда товуқ ҳурпайиб, «курк-курк» деган товуш чиқариб юради). Товуқ курк бўлибди. ■ Товуқларнинг серпуштилигини ошириш учун уларнинг курк бўлишига йўл қўймаслик керак. «Паррандачилик».

КУРКА Товуқсимонлар оиласига мансуб, иирик уй паррандаси. Курка гўшти. Курка тухуми. ■ Курка гўштининг лазизлиги ҳам, фойдалилиги ҳам товуқ гўштидан қолишмайди. К. Маҳмудов, Ўзбек тансик таомлари.

КУРКУНАК Кўкқарғалар туркумига мансуб, яшил патли, бигиз тумшуқли, жарларга уя соладиган ҳашаротхўр қуш.

КУРМАК Одатда шолипояда кўп ўсадиган ёввойи ўт ва унинг қорамтири, тариққа ўхшаш дони. Шолининг орқасидан курмак сув ичади. Мақол. — Баҳона билан, шоли орқасидан курмак сув ичаб, янги уйлик ҳам бўлиб қолдим. С. Аҳмад, Қадрдон далаалар. *Бас, тишингиз гирчиллаб, тош-пош чайнамасин деб, Гуручларни тозалаб, курмагин терган-ларим.* С. Акбарий.

КУРОРТ [нем. Kurort < Kur – даволаш + Ort – жой, ўрин] Табиий шароити, табиий шифобахш воситалари (мас., булоқлар, балчиқлар каби) жиҳатидан дам олиш ва даволаниш учун қулай жой ва шундай жойдаги даволаниш муассасаси. *Курорт мавсуми. Курортда даволанмоқ.* — Узбекистоннинг табиий шароити курортлар, санаториялар, дам олиш уйларини янада кенгайтиришига жуда ҳам қулайдир. Газетадан.

КУРОРТОЛОГИЯ [нем. Kurort – даволаш жойи + юн. logos – таълимот] Тиббиётнинг табиий шифобахш шароитлар, омилларни, улардан даволаш-профилактика мақсадларида фойдаланиш йўлларини ўрганувчи бўлими. *Семашко номидаги Ўзбекистон курортология илмий-текшириш институтининг олимлари сувнинг тарқибини текшириб, хосиятли, шифобахш эканлигини аниқладиilar.* «Гулистан».

КУРРА I [а. گر – юмалоқ, тўгарак] кт. 1 Шар шаклидаги нарса; шар.

Ер курраси Ер шари.

2 Ер, ер юзи. *Мана шу ва шунга ўхшаш жумбоқларни еча олсак, куррамизнинг қандай вужудга келганлиги, унда ҳаётнинг пайдо бўлиши ва эртанги кунини олдиндан кўриши имконига эга бўламиз.* «Фан ва турмуш».

КУРРА II [ф. گر – хўтиқ] шв. Хўтиқ, эшак боласи. Эшаклар орасида чиройли куррачалар ҳам бор эди. С. Айний, Эсадаликлар.

КУРС I [лот. cursus – ютуриш, пойга; ҳаракат, йўл, йўналиш < currere – ютурмоқ, тез ҳаракат қилмоқ] 1 Ўқув юртларида бирор фан ёки унинг бирор қисмидан маълум ҳажмдаги изчил, тартибли баёни; шундай баёндан иборат бўлган дарслик. *То шу кунгача олий ўқув юртларининг филология факультетлари учун ҳозирги замон ўзбек тили курсидан мақбул бир қўлланма йўқ эди.* «ЎТА».

2 Маълум соҳалар бўйича тугал таълим, ихтисос берадиган маҳсус ўқув муассасаси.

Бухгалтерлар курси. Машинисткалар курси. Стенография курси. Шофёрлар курси. — [Жонфиғон]. бир вақт қарасаки, *Малоҳат*, курсни битириб, юқ машинаси миниб юрибди. А. Қаҳҳор, Жонфиғон. Курс яқинда ўзининг биринчи қалдирғочларини учирма қилади. Газетадан. *Қизлар учун гул дасталаш санъатини ўргатувчи курс очишни орзу қиласади.* А. Мухтор, Чинор.

3 Олий ва ўрта маҳсус ўқув муассасаларининг ҳар бир йили, бир йиллик босқичи, поғонаси. *Бу йил у институтнинг иккинчи курсини тамомлайди. Нечанчи курсда ўқияпсиз?* — Бир гуруҳ юқори курс студентлари турадиган бу ўйда хоналар кам ва тарқоқ бўлгани учун, вахтёр ўтирас, ҳар хонанинг қалити маълум бир жойга яшириб кетиларди. П. Қодиров, Уч илдиз. ..бу қиз Талъатдан бир курс юқорида ўқир, жозибали боқишилари.. унинг кўнглига ўт соларди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Курс иши Олий ўқув юртларида талабарнинг ўқув режасидаги маҳсус фанлар, баъзан умумкасбий фанлар бўйича бажаридиган мустақил илмий иши.

4 Бир давра даволаниш; даволаниш тадбирларининг тугал бир давраси. *Электр билан даволаниш курси.*

КУРС II 1 Кема, самолёт ва ш. к. нинг ҳаракат йўли, йўналиши. *Жаноб капитан, кемани Бектош курсидан адаштирмасанг, елкангдан ўқ ейсан.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

2 кўчма Маълум бир масалани ҳал қилишда тутилган йўл; сиёсат йўналиши. *Ҳозирги асосий курс қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришдир.*

3 Акция, облигация, вексель каби қимматли қофозлар сотилидиган ва харид қилинадиган баҳо; нарх.

4 Бир мамлакат пул бирлиги баҳосининг бошқа мамлакат пул бирлигидаги ифодаси.

КУРСАНТ [«курс» с. дан] 1 Маҳсус таълим, ихтисос берадиган курсда ўқувчи, курс ўқувчиси. *Илгари совхозда механик-ҳайдовчилар курси ташкил қилинган бўлса ҳам, унда ўқиётган курсантлар асосан овул ўйигитлари эди.* Э. Носиров, Ташаккур сизга, холажон.

2 Ҳарбий мактаб ўқувчиси. *Баъзи курсантлар командирларни тутуб, ўқиши муддати, қандай унвонли командир бўлиб чиқи-*

шини сұрар, улар ҳам ё кулиб құя қолишар, ёки «харбий сир», деб ўтиб кетишар әди. Шұхрат, Шинелли йиллар.

КУРСДОШ Бир курс талабаси (бир-бирига нисбатан) Ҳарбийда уч үйлік хизмат қылғаны сабаб бұлса керак, курсдошалидан ёши көттәрең әди. Мирмұхсин, Үмид. Гавхар бу қыз билан курсдош бұлса ҳам, ҳали яхшироқ танишиб олмаган, отини ҳам билмасди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

КУРСИ [а. – қарссы – ўриндиқ, стул; минбар] Бир киши ўтириши учун мүлжалланған, одатда, түрт оёқли одий мослама, ўриндиқ; сұянчиқсиз стул. Үнсін.. курсида ўтириб, маҳси тикади. Ойбек, Танланған асарлар. Маттано настак курсига чүнқай-иб, этигини ечди, чориқ кийди. С. Сиёев, Аваз.

2 Ұмуман, стул, ўриндиқ. Курсини столга яқынроқ суріб ўтириб, ишини давом эттириди. С. Кароматов, Олтін қум. Давронов ёзғи театр залиға кирганида, битта ҳам бүш курси қолмаган әди. И. Раҳим, Ихлос.

Қора курси Судда айбдор ўтирадиган жой, стул ёки скамейка. Қора курсида эри билан ўғланинг ўртасида ўтирган Ширмөнхон ғужанак бұлғын олған, құмірламасди. С. Зұннұнова, Гулхан. Қора курсига ўтираёт-ған жиноятычыға ұхшаб қолғанидан, іюлари ловуллаб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 Устига дастурхон ёпіб (ёзиб), егуликлар, таом құйиладиган қурилма; сандал. Ичкари ҳовлида, кекса Меъмор атрофида қизи ва хотини шумшайиб ўтиришарди; ўртада устига эски дастурхон ёпілған курси, курси устида нон, қанд-курс, чой.. Мирмұхсин, Меъмор. Курси устига дастурхон ёзилиб, мева-чева тұла патнус құйилди. Ойбек, Танланған асарлар.

КУРСИВ [лат. cursiva (littera) – тез ёзуу] полигр. Ёзма ҳарфға ұхшаш, бир оз ётиқ босма ҳарф; шундай ҳарфлар билан ёзиш, ажратиш. Сүзни курсив билан ажратмоқ. Курсив ҳарфлар.

КУРСИЛЛАМОҚ «Курс-курс» деган товуш чиқармоқ. У [Шерали] аввал Қирғизга, кейин Қорабайшыра иккі чақмоқдан қанд берди. Отлар қандни курсиллатиб чайнай бошлади. Ё. Шукуров, Биринчи парвоз. Патирни курсиллатиб-курсиллатиб ўзим ейман. Ойбек, О. в. шабадалар.

КУРС-КУРС тақл. с. Қаттиқ ёки куврак нарсаларни чайнағанда чиқадиган товушни билдиради.

КУРСОВКА [«курс» с. дан] Курортда ётоқ олмасдан, яшаш жойисиз даволаниш ва овқатланишгагина ҳуқуқ берадиган ҳужжат.

КУРТ 1 Учи түмтөк, ўтмас (игна ҳақида). Курт иғна.

2 күнма Ұтмас, шарт кесадиган эмас. Ҳар бир ишимиз түмтөк ва курт бұлғаны каби, матбуютимиз ва унинг билан алоқа қуловчилар ҳам курт, ҳам ялғогыра курт десак, мұбалаға құлмасдан, бегарал ҳақиқатни айтган.. бұламиз. А. Қодирий, Кичик асарлар.

КУРТАК 1 Үсімлікнинг тана ва новдаларыда бүртиб пайдо бўладиган, ривожланниб, барғ, гул, шоҳ каби қисмларга айланадиган атзоси, бошланғич аззоси. Барг куртаги. Гул куртаги. Новда куртаги. — Эрта баҳор, дараҳтлар энди куртак чиқара бошлаган пайт. Ж. Шарипов, Хоразм. Шудрингда ювинган ақация шоҳлари күй-қизғиши тусга кириб, куртак туғишига тайёрлана бошлаган, гул экиш учун юмшатылған текис тупроқ узоқдан баҳмалга ұшаб кўринади. П. Қодиров, Уч илдиз.

2 күнма Бирор нарсанинг ўсиб, ривожланадиган дастлабки намунаси, ривожланнишидан дарак берувчи нишонаси. Янгипик куртаклари. Келажакнинг куртаклари. — Рустамдан кўзини узмас, чехраси борган сари очилиб, севги куртаклари гунчага, гунча эса гулга айланиб бораётгандек туюларди. В. Софуров, Бафодор.

КУРТАКЛАМОҚ Куртак пайдо қилмоқ, куртак чиқармоқ (түғри ва күчма маңнода). Дараҳтлар куртаклади. — Хурматли директорда мана шу кайфият куртаклаб қолған. «Муштум».

КУРТИЛЛАМОҚ «Курт-курт» деган овоз чиқармоқ. Катта ўрик тағида куртилаб беда чайнаётгандан отлар Аҳмадни кўриб, ердан бош кўтарди. Ё. Шукуров, Биринчи парвоз.

КУРТКА [р.-пол. kurtka < лат. curtus – калта] Олди бошдан-оёқ тұгмалаб қўйила-диган калта устки кийим. У [Ботир].. камарини маҳкам тортди-да, устидан кийған оч күк курткасининг тұгмаларини солиб олди. И. Раҳим, Ихлос.

КУРТ-КУРТ тақл. с. От ёки мол ўт чайнағанда чиқадиган товушни билдиради.

Жонивор ердаги ўтни курт-курт чайнаў бошлиди. Ҳ. Ғулом, Машъял.

КУРЬЕР [фр. courrier < лот. currere – югурмоқ; шошилмоқ] 1 Шошилинч топшириқларни тарқатувчи, дипломатик хат-хабар ва жўнатмаларни етказиб берувчи мансабдор шахс.

2 Муассасанинг расмий иш қоғозларини тегишли жойга тарқатувчи, олиб бориб берувчи ходим.

КУСАМОҚ с. т. Тусамоқ; хоҳламоқ. *Мунисхон одатдагича гапни бошқа ёққа бурди: эркалануб, ҳозир күнгли гўра кусаётганини айтди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

КУСТАР [р. кустарь < нем. Kunstler – моҳир, санъаткор, артист] 1 Ўз уйида бирор маҳсулот ишлаб чиқарувчи хунарманд. *Саври якка қўллик билан рӯзгорда сасиб, Кустар Нурмат колективга аралашмайди.* Ф. Ғулом.

2 Асосан қўл меҳнати билан бўладиган ишлаб чиқариш, ишлаб чиқаришнинг шундай усули. *Бу территориядаги саноат.. кустар ва ярим кустар корхоналардан иборат эди.* Газетадан.

КУСТАРИ кам қўлл. Оддий йўл, қўл меҳнати билан тайёрланган. *Лолаҳон нахтамлик тугмаларини тақиб олган, оёғида кустари хромдан пишиқ тикилган қора этик.* Ҳ. Нұймон, Фасллар.

КУСТАРЛИК 1 Кустар иши. *Кустарлик билан шугуулланмоқ.*

2 айн. *кустарчилик* 2.

КУСТАРЧИЛИК 1 Кустар иши, касби.

2 Бирор нарсанни, маҳсулотни керакли техника воситаларини жалб қилмай, қўл меҳнати билан тайёрлаш, ишлаб чиқариш. *Инқилобга қадар Россия экономикасида кустарчилик саноати гарчи анча ўрин олиб турган бўлса-да.. у капиталистик ишлаб чиқариш билан рақобатга бардош беролмади.* Газетадан. *..машиналарни ремонт қилишдаги кустарчиликни узил-кесил тугатишлари.. лозим.* Газетадан.

КУТИЛМАГАН 1 Кутмоқ фл. мажҳ. шаклдаги сфдш. *Унинг бугун келиши кутилмаган эди.*

2 сфт. Тасодифий. *-Хуш келибсиз, азизим Ҳасанбек! – деди Меъмор бу кутилмаган учрашувдан ҳайратлануб..* Мирмуҳсин, Меъмор. *Кутилмаган бу ҳодиса режамизинг белига тенди.* Т. Рустамов, Манту жасорат.

КУТИЛМАГАНДА рвш. Ҳеч ўйламаган, кутмаган бир вақтда; тўсатдан, тасодифан. *Кутилмагандан онасидан айрилган қиз бечора энди бирдан Искандарга суяниб қолди.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил. *Кутилмагандан бирор чашма, кимсасиз яйлов ёки ваҳимали жарликлар қаршигизда намоён бўлади.* Ж. Абдулахонов, Орият.

КУТКИЛАМОҚ Жонга тегар даражада узлуксиз танбех бериб, тергаб турмоқ; қистамоқ, қисталант қилмоқ.. *Қабристондаги пайғамбарларга меросхўр шайхлар уни куткилай бериб тинчитишмагандан кейин, қори бошқа йўл – муслимларга хизмат қилишга киришади.* С. Аҳмад, Колбаса қори. *Э, сен мени куткилай берма! Жонимдан тўйдеме!* Мирмуҳсин, Бир хумча тилла. *Ҳайдарнинг куткилаб берган сўроқларига эса: -Яхши, ўзингга ёқса бўлди-да, – деб қўя қолди.* Э. Аъзам, Кечикаётган одам.

КУТМОҚ 1 Мўлжалланган нарса ёки шахснинг пайдо бўлишини, келишини ёки учрашини умид қилган, унга кўз тиккан ҳолда маълум вақт бирор жойда турмоқ; пойламоқ. *Самолёт келишини кутмоқ.* Сени кўп кутдим. ■ *Юсуфбек ҳожи сипоҳлардан бирининг қўлтиқлаши билан отига миниб, нарида кутиб турган Ҳасаналига қараб юрди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Барно ўйқ экан, бир оз кутди, келавермагач, ўтиришга сабри чидамай, идорадан чиқди.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

2 Бирор нарсанинг бўлишини эътиборда тутиб, нимадандир ўзини тийиб, тўхтатиб турмоқ. *Аваз залдаги пичир-пичирлар тинишини кутиб, бир оз жим қолди-да, давом этиди: -Мирзав Ҳароснинг тирногига ҳам арзимайди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *У Ваққос отанинг тақлифини кутмай, Абдубилолни ичкарига бошлади.* С. Юнусов, Кутилмаган хазина. Аҳмаджон пулемётни.. дарҳол окон бўйига ўрнатди ва немис пиёда аскарларининг яқинроқ келишини кутди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

3 Келувчини ҳурматлаб, йўлига, истиқболига чиқмоқ. *Ғуломжон ҳокимни кутгани бормади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Уни ҳеч ким кутгани чиқмади.* С. Аҳмад, Уфқ. *Эрта билан вожзалга келди.* Йўқ, уни кутадиган ҳам, кузатадиган ҳам одами иўқ эди. *Шунчаки боши айлануб келиб қолди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Кутиб олмоқ Қарши олмоқ, қаршила-
моқ. *Юбилейни яхши кутиб олмоқ.* — Дар-
воза олдида ҳазрати Алишерни қўлида супурги
ушлаган жиккаккина фақир бир чол кутиб
олди. Н. Аминов, Суварак. Чойхоначи уни
[Авазни] айрича илтифот билан кутиб олди.
С. Сиёев, Ёруглик.

4 Бирорнинг (мас., меҳмонларнинг)
кўнглини олиш учун хизматида бўлмоқ;
уни зиёфат қўлмоқ, хурсанд қилиш учун
унга хизмат қўлмоқ, кўнглини олмоқ. *Мез-
бон меҳмонларни яхши кутди.* — ..Печак-
гулдек бўлиб, эрига чирмашганини кўрармиз
ҳали, худо кўрсатса; бор, ўйнаб-кулиб, меҳ-
монларнинг кут! А. Қодирий, Ўтган кун-
лар. [Хожи, жавоб кутмасдан:] -Кудаларинг-
ни нима билан кутишини бўлса, ўзинг билан-
сан: тuya сўйиб чорлаганингда ҳам келмай-
дирган кишилар! — деди. А. Қодирий, Ўтган
кунлар. Бизнинг эшигимиз доим очиқ. Шу
уйга келибманки, меҳмон кутаман. Ҳ. Фу-
лом, Феруза.

5 Бирор нарсанинг бўлишини умид қўл-
моқ, шундай бўлади деб ўйламоқ; илин-
жиде бўлмоқ. *Яхшилик кутмоқ.* Нодондан ақл
кутма, бебурдан — номус. Мақол. Адоват
уругини сениб, адолат мевасини кутма. —
Котиб ҳатни олди-ю, Элмурод кутгандек,
ўқиб ўтиридаи. П. Турсун, Ўқитувчи. Гул-
сум опа бунақа гапларни кутмагани учунни,
саросимага тушиб, Фёдоровнага кўз ташла-
ди. О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса.

6 кўчма Йўлида, ҳаёт йўлида рўпара
бўлмоқ, истиқболида бўлмоқ; қаршиламоқ.
Дарҳақиқат, бизнинг қаршилигизга ўйларс-
чиқса, биз қаттиқ қўрқамиз, чунки бизни
ўйлим кутадир. А. Қодирий, Ўтган кунлар.
..дехқонларнинг бу исёни яхшиликка олиб кел-
маслигини, қонун, қурол сипоҳилар қўлида
эканлигини, исёнчиларни бешафқат жазо
кутишини ҳам билади. С. Сиёев, Аваз.

КУТУБХОНА [а. توب - «китоб» с. нинг
кўпл. + хона] 1 Китоб, журнал ва ш. к. ни
тўплаш, сақлаш ва уларни ташвиқот
қилиш, ўқувчиларга фойдаланиш учун бе-
риш билан шугулланувчи муассаса. Ўзбекистон
Фанлар академиясининг кутубхонаси. —
Темиржон ҳалигина кутубхонадан олиб ке-
либ, диванга бетартиб сочиб қўйган китоб-
ларига қаради. Ж. Абдуллахонов, Орият.
Ёдгор шу куни тушдан кейин кутубхонага
борганди.. Залда ўн-ун беш кишидан бўлак

ҳеч ким йўқ эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга
кулоқ сол.

2 Тури жиҳатдан бир-бирига яқин
бўлган ва маълум бир тоифадаги китобхон-
ларга мўлжалланган китоблар сериясининг
номи. «Муштум» кутубхонаси. *Жаҳон ада-
биёти* кутубхонаси.

3 Маълум шахсга тегишли кўп миқдор-
даги китоблар ва шу китоблар турадиган
жой. Эшикдан бош сукиб, унга салом берди-
да, меҳмонхона токчалари тўла китобларга
бир муддат тикилиб қолди. *Отаси ўзининг
бой* кутубхонаси билан бежиз фахрланмас-
ди. К. Яшин, Ҳамза.

КУТУБХОНАЧИ Кутубхонада китоб-
ларни сақлаш, ўқувчиларга бериш ва қабул
қилиш вазифаларини бажарувчи шахс, хо-
дим. Кичкина суратни катта қиласидиган фо-
точи келган, хоҳлаганлар кутубхоначи қизга
учрасин. С. Аҳмад, Саҳарларда.

КУФ этн. Дам солганда, дуо ўқиганда,
беморга ёки унга бериладиган нарсага на-
фас уриб чиқариладиган товуш; куф-суф.
Куф демоқ. *Куф урмоқ.* — *-Дадам раҳмат-
лиқ ҳам «куф» десалар, сувни тескари оқизиб,
«суф» десалар, кўрнинг кўзини очиб юбора-
диган улуғ зот эдилар,* — деди домла. F. Фу-
лом, Шум бола.

КУФР [ا. فر - динсизлик, кофирилик,
исломни танимаслик; кўрнамаклик] 1 дин.
Худони, динни таҳқирилаш. *Худо ва расулга
бўлган ҳақорат* куфр ва муртадлик бўлиб,
кофир ва муртаднинг жазоси қатл.. эмас-
ми? С. Айний, Куллар.

2 Диний, шаръий тамойилларга тўғри
келмайдиган, худога хуш келмайдиган, но-
шаръий.

Куфр аҳли Диндан қайтганлар, динсиз-
лар, кофирилар. *Кимки сендан юз ўғурса,* эр-
мас ул толиби дин, Топшир ул куфр аҳлини
сен қодири жабборинга. Увайсий.. *Бандаси
авал* куфр ишларни кўп қиласи — қиласи-
да, кейин бирдан дўзахни эслаб қолади. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ учча.

Куфр бўлмоқ Хуноб бўлмоқ, «кофирили-
ги» тутмоқ. *Нима бало,* бирон ишдан куфр
бўлиб бораётган эканми, ҳайтовур, Ёлғиз-
жоннинг юзига тарсаки тортиб юборибди.
Р. Раҳмон, Мехр кўзда. **Куфр кетмоқ** Худо
ва динга қарши сўзламоқ, динга тўғри кел-
майдиган сўзлар айтмоқ. *Баззи маҳаллар*
куфр кетишдан ҳам тоймас эди шўрлик она!

М. Исмоилий, Фаргона т. о. Бирор: «Давлат-мандга давлатни худо берган, куфрга кетма», деб кампирга дакки берди, кимдир пулга мардикор ёллаётган пулборларнинг гўрига гишт қалади. К. Яшин, Ҳамза. **Куфри ошмоқ** айн. **куфр бўлмоқ**. Зокирнинг куфри ошиб: «Сендан яхшилик чиқмас экан..» деб яниб қолди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Раис ўйқлигимни билса, баттар куфри ошади-да.. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси. **Куфри чиқмоқ** қ. **куфр бўлмоқ**. Бирпас куфри чиқиб турарди-да, Абдуҳафизининг гапларини эслаб.. фикридан қайтарди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

КУФРЛАНМОҚ Куфр бўлмоқ, жаҳли қўзғамоқ. [Қоплонбек] Карта олиб, фол очарди. Фоли кўнглидагиdek чиқса, хандон солиб кулар, ўнг келмаса, ерга уриб, куфрланиб, жигибийро ни чиқарди. Шуҳрат, Жаннат қидирганлар.

КУФРЛИК Куфр кетиш, куфр бўлиш ҳолати. Шу кечка-кундузда куфригим жуда-ям ошди-да. А. Қодирий, Кичик асарлар.

КУФРОН [а. құфран – кофирик; кўрнамаклик]: **куфрони неъмат** эск. Неъмат қадрини билмаслик; кўрнамаклик. Ҳудой таоло нури покидан яратган сиздай фариштани қўйиб, фисқ-фужур ўйлига юрмоқ куфрони неъмат бўлур эди. А. Қаҳҳор, Тобутдан товуш. Бахтинг бунчалик кулган экан.. давлат қушини қўлдан учирши куфрони неъмат, болам! А. Қодирий, Мехробдан чаён.

КУФ-СУФ Дуо ўқиб, беморга ёки унга бериладиган нарсага дам согланда чиқадиган товушлар; дуо ўқиб, беморга ёки унга бериладиган нарсага дам солиши ва шу йўл билан даволаш. **Биргина кампир энам бор, ука.** Энам кинна солишига, куф-суфга чаққон. Ойбек, Танланган асарлар. Бу ялмогиз кампир қанча беморларни «куф-суф» билан даволайман, деб ёстигини қуритди. Газетадан.

КУФФОР [а. құфар – «кофир» с. нинг кўпл.] Ваҳлонки, аҳли куффор ҳам ул парвардигорнинг иноятидин насибадордирлар. А. Қодирий, Кичик асарлар.

КУЧ 1 Одам ва жониворларнинг ўз мусулларини ишлатиб, жисмоний ҳаракат қилиш қобилияти; жисмоний энергия; қувват. **Жисмоний куч.** Мускул кучи. Эсинг борида эл тани, кучинг борида ер тани. Мақол. — **Бола кучи етса, челак судраб, етмаса, кўра кўтариб, саҳнга сув сепар..** эди. М. Исмоилий, Фаргона т. о. Кимнинг билагида кучи бўлса,

ким ишнинг ҳавосини олса.. ўша илғор бўлаверади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

Кучдан қолмоқ Куч-мадори кетиб заифлашмоқ.

2 Мехнат қилиш, яратиш, юзага келтириш қобилияти, иш-мехнат. **Бир парча куйган қора нон учун Ёшлик чоғингдан ўз кучинг сотиб.** Ҳамза. [Бойлар].. кўкламагача ювинди билан боқади, олти ой ёз текинга ишлатади. Одамнинг кучи эшак кучидин паст баҳога тушади уларга! Ойбек, Танланган асарлар.

3 Маънавий, ақлий ва руҳий қувват. **Ақлий куч.** — Ҳайдар ота кампирнинг ироди кучига ишонмас, шунинг учун ҳозир Асрор-қулнинг унга рўпара бўлишини истамас эди. А. Қаҳҳор, Асрор бобо. Уни тўхтатиб қолишга ҳеч қандай андишанинг, ҳеч қандай севги ва ҳурматнинг кучи етмас эди. С. Зунуннова, Кўк чироқлар.

4 физ. Жисмларнинг ўзаро механик таъсир этиш қобилияти ва унинг ўлчови. **Марказдан қочма куч.** Куч бирлиги. — **Тортиш кучи ёки, бошқача айтганда, гравитациянинг нима экани ҳозирча бирон олимга ошкор эмас.** «Фан ва турмуш».

5 Қувват, энергия. **Электростанциянинг кучи.**

6 Таъсир қилиш даражаси; таъсир. **Дорининг кучи.** — **Бу кунги қора совуқ қуёш кучини-да кесган эди.** А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Очлик ўз кучини кўрсатиб, уни ҳолдан тойдирган эди.** С. Аҳмад, Уфқ. Булаҳзада ароқ Валижонга ўз кучини кўрсатиб қўйган эди. «Гулдаста».

7 Тўйимлилик, қувват бериш белгигусусияти, кўрсаткичи. **Ернинг кучи.** **Таомнинг кучи.**

8 Бирор ишни амалга ошира билиш имкони, имконияти; ҳол-қудрат, қурб. **Унинг автомашина сотиб олишига ҳам кучи етади.** — **Қамбарали акани сотиб олганни кучингиз етмаса керак.** Милтиқ билан бўлмади, энди нули билан раҳна солмоқчимисизлар?

А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

9 Бирор соҳада ва умуман ишлаб чиқаришида ишловчи кишилар. **Хотин-қизлар** – корхонада катта куч. — **Бугун Ўзбекистонда биринчи марта қурилаётган металли заводига ФЗОни битирган ёш кучлар келди.** Н. Сафаров, Саодатнинг қиссаси. **Кўчиб келган заводларга қизларни юбордик:** кучимиз

озайиб қолди, вазифамиз катта, юкимиз оғир. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

10 Бирор ишни амалга оширишга қартилган, бирор мақсад учун фойдаланиладиган шахс ёки нарсалар. *Душман десантчиларни денгизга улоқтириб ташлаш* учун қўшимча куч келтиради. Т. Рустамов, Манту жасорат. *Хурросон таҳти учун исён кўттарган Мирзо Ёдгор ҳам шу атрофда куч тўплаган* эди. Ойбек, Навоий. [Биз] Келишмовчиликларни четдан куч жалб қиласдан, ўз кучимиз билан, ўзаро кенг муҳокама қилиш ўйли билан бевосита бартараф қиласидиган бўйиб қолдик. А. Қаҳҳор, Нутқ.

11 (асосан кўпл. шаклида) Ҳарбий қўшилмалар; қўшин. *Куролли кучлар*. — *Танк ва мотодивизиялардан ўигирма иккитаси катта ҳаво кучларининг ёрдами билан Калинин, Орёл, Тулага қараб бормоқда*. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

12 (асосан кўпл. шаклида) Жамиятнинг бирор белги-хусусияти, дунёқараси ва ш. к. билан фарқланувчи қисми. *Реакцион кучлар. Синфий кучлар муносабати. Қора кучлар*.

13 ҳуқ. Қарор, қонун ва ш. к. нинг қўлланиши, амали, жорийлиги. *Қонун кучга кирди. Ҳукм кучда қолди. Қарор кучини ўйқотди*.

Ёмоннинг кучи япалоққа етар қ. япалоқ. От кучи физ. Двигатель кувватининг ўлчов бирлиги. **Оғзига кучи етмаган** Тилини тиёлмай, бирвлар ҳақида гийбат, номақбул гаплар қиласидиган. *Билган у деди, билмаган бу. Ҳатто оғзига кучи етмаган баъзи бирвлар, юзига бўлмаса-да, орқаворатдан «нотавон кўнгилга кўтирижомашов», деб луқма ташлашарди*. С. Сиёев, Райхон. *Кўйинг, хафа бўлманг, хола, бунга ўйргакда теккан касал бу.. Оғзига кучи етмаган киши ҳар нарсани гапираверади*. Н. Сафаров, Танланган асарлар.

КУЧАЙМОҚ 1 Тасъир даражаси юқори-лашмоқ, кучли тус олмоқ, авж олмоқ, зўраймоқ. *Оғриқ кучайди, Қизиқиши кучайди. Совуқ кучайди*. — *Кўргонда хотинларнинг, болаларнинг шовқини кучайди..* Ойбек, Танланган асарлар. *Ундаги безоваталик авжига минган сари, кўнглида ашулага иштиёқи кучайиб борарди*. М. Исмоилий, Фаргона т. о. *Гавҳар аяси билан дадасини, Fuёс акаси билан Фотима-Хусанларни ўйлаган сайин, баттар хавотири кучаярди*. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Ўзига (янада) куч бермоқ; кучланмоқ. *Бунинг устига сипоҳлар яна ҳам кучайиб, оломонни Ҳадрага қараб суринга мувоффақ бўладилар*. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Полициячи бамисоли имт бўлади, қочсанг, кучайиб, орқангдан қувлайди*. К. Яшин, Ҳамза.

КУЧАЛА 1 Гули сариқ, кўк, сафсар ўтсимон ўсимлик ҳамда унинг тиббиётда ишлатиладиган заҳарли, тугмасимон мева-си. ..баққолдан яширинча олдирилган кучала кичинагина декчада эртадан кечгача қайнайди; эрталаб унинг суви бир чойнакка солиниб, Зебихоннинг ўйига олиб кирилиши мўлжалланди. Чўлпон, Кечава кундуз.

2 Терак, тол каби дараҳтларнинг тўпгули. *Улар [дараҳтлар] ҳам бўртиб, кучала чиқара бошлишибди*. Т. Тўла, Тошкент уйлари.

Кучала еган жойингга бориб тириш Қилиғинги ичган (кайф қиласан) жойингга бориб қил. «Агар ичкилик ичган бўлсанг, кучала еган жойингга бориб тириши», демокчи бўлдию, айтмади. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

КУЧАН шв. Бўйинча.

КУЧАНМОҚ 1 Бутун кучи билан кескин ҳаракат қилмоқ, тиришиб, чираниб зўр бермоқ. *Юкни кучаниб кўтармоқ*. — *Ҳомид ҳануз қўлини бўшатишга кучанар..* эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Машина, орқасидан аччиқ ҳидли қорамтири турун чиқариб, бир кучанди-да, елиб кетди*. Шуҳрат, Шинелии йиллар. *Узун арқонларни кучаниб торта-торта, кемани соҳилага қапиштирилар*. С. Сиёев, Аваз.

2 қўчма Ўта муболага билан мақтамоқ, чиранмоқ. *Бу мувоффақиятдан чатнаёзган мулла Абдураҳмон кучанганидан кучанар..* эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Ҳоким 25 солдатнинг кучи ўзига ўтиб қолгандек кучана бошлиди*. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

КУЧЕР [нем. Kutschere – аравакаш] Извош ҳайдовчи. *Хўжайинининг феълига тушуниб қолган кучер извошини беозоргина, сенкин жилдириди*. Ҳ. Гулом, Машъял.

КУЧЛАМОҚ кам қўлл. Кувватламоқ, маъқулламоқ. *Офтоб ойим эрининг сўзини кучлаб тушди*: -*Иссиги бор, юзи ҳам қизариб, бўртиб турибдири*. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Кўпчилик Ҳатиб домланинг сўзини кучлаб тушгандан сўнг, у ҳам ноилож зиёфатни бўйнига олишга мажбур бўлди*. А. Қодирий, Обид кетмон.

КУЧЛАНМОҚ кам қўлл. Кучаймоқ. Ел борган сайин кучлана борди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ҳомиднинг юзидағи бояги ҳолат яна ҳам кучланиб, гёё тоқатсизлангандек кўринар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

КУЧЛАНИШ 1 физ. Электр зарядларининг силжишида, кўчишида электр кучининг ишини кўрсатувчи миқдор. **Юқори кучланиш.** *Паст кучланиш.* — Симлардаги кучланиш кучли эди.. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув.

2 тех. Қаттиқ жисмда ташқи таъсир натижасида юзага келадиган сиқилиш ёки кентайиш ҳодисаси ва унинг катталиги.

КУЧЛАНИШЛИ Кучланишга эга (қ. **кучланиш 1**). **Юқори кучланишили ток.** — *Паст кучланишили электр линиясини монтаж қилиш ишлари бажарилди.* Газетадан.

КУЧЛИ 1 Жисмоний қобилияти, кучкүввати нисбатан ортиқ; бақувват. Кучли ёйгит. — *Мутал кучли эди, аммо Отабек ундан ҳам кучли эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. Сен мана шу олтинни ол.. бир кунлик нари қишлоқдан икки от ол, кучли, чопқир зотлардан бўлсин. Ҳамза, Майсаранинг иши. *Филай одам шамни токчага қўйиб, кучли қўллари билан Аҳмад Чалабийнинг ёқасидан тутди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Соғлом ва яхши ривожланган. *Юраги кучли.* — *Унинг [Гулнорнинг] хаёлида ёлғиз Йўлчигина учади, фикран у билан сўзлашади, гёё ёйгит.. кучли, кенг кўкрагига унинг бошини олиб эркалаиди.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 физ., тех. Катта қувватга эга бўлган; қувватли. Кучли дастгоҳ. Кучли машина. — *Ҳаммаси лабораторияда кучли магнит майдон хоссаларини ўрганиш учун ясалаётган.. ғалтак яқинида турганда рўй берди.* О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув. *Гувуллар кучли мотор, Айланар машиналар.* Ю. Ҳамдам.

4 Иқтисодий, моддий ва бошқа жиҳатдан бақувват; имконияти зўр, қудратли. Кучли давлат. Кучли армия. Кучли рақиб. — *Абусаид мирзонинг кучли қўшини ҳозирги пайтда Бухорога кириб келиши муқаррар эди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

5 Таъсир даражаси юқори, тез таъсир қиласидаги. Кучли дори. Кучли зарб. — *Кучли далил бўлмасдан, улар билан олишиб бўлмайди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. Алиф

ва бўёғнинг кучли ҳидидан бўлса керак, бурнини жиийириб олган. «Муштум». Қорадори анча кучли наркотик модда бўлиб, у организмга зарарли таъсир ўтказади. Газетадан.

6 Зуҳур этиш, юз бериш даражаси юқори: қаттиқ; шиддатли. Кучли шамол. Кучли фарёд. Кучли портлаш. Кучли хўрсиниши. Кучли тўлқин. — *Музлоқ тог бино бўлиб бундай кучли гулдоросни эшишмаган эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. Эргашев пулемётидан шунчалик кучли ўт очдики, ҳатто пулемёт кожухидаги сув самовардагидек варалаб қайнар эди. Н. Сафаров, Қаҳрамоннинг туғилиши.

7 Ўз иш-хунарини яхши билувчи, қобилияти зўр; талантли. Кучли ўқувчи. Кучли шахматчи. Кучли олим. Кучли ёзувчи. — *Хивада кучли табиблардан шу киши қолди.. — дея Иброҳим ота Ўтар бувани мақтаб кетди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Бу ерга мамлакатимизнинг турли бурчакларидан энг кучли чангичиларнинг ташириф буюриши қувончимизга қувонч қўши.* Газетадан.

8 с. т. Таркибда ўғит моддалари кўп, унумдор; семиз. Сен ҳам пахта берасан.. аммо еринг кучли, янги ер. Азот керак эмас. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

9 Ўсиш, ривожланишни тезлаштирадиган; кўп куч-қувват бағишилайдиган; тўйимли, тўқ тутадиган. Кучли ем. Кучли овқат. Кучли ўғит.

10 Умуман, даражаси юқори, юқори даражали. Кучли ҳиссият. Кучли соғинч. Кучли ҳаяжон. Кучли қизиқиши. Кучли ҳаракат. Пиринг кучли бўлгунча, билиминг кучли бўлсин. Мақол. — *Эрим қиморбоз бўлсаям, орияти кучли эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Бу хушҳол ва очиқкўнгил аёлда кўзга яққол ташланмайдиган кучли ирода ва мустақиллик яширин эди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Санжар Сиддиқовнинг таланти, ўтқир бадиий тафаккури.. унинг ижодий изланшиларида катта кенгликлар очиб берди. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

КУЧЛИЛИК Кучга эгалик, кучи, даражаси юқорилик. Марямхоннинг бундай ботирлигининг сабаби унинг қутулишига бўлган умидининг кучлилигиdir. Ҳамза, Паранжи сирлари. Юзини пар ёстиқка қўйди. Бутун йўл бўйи номуснинг кучлилигидан тийиб келган кўз ёшига тўла эрк берди. С. Анорбоев, Оқсой.

Кучлилик қилмоқ 1) куч жиҳатдан устунлиги намоён бўлмоқ, устун келмоқ. *Рақибидан кучлилик қилмоқ.* ■.. Сайд Жалолхон эшоннинг панд-насиҳатлари билан кўзи кўр, қулоги кар бўлган ихлосмандлар учун ҳали ҳам унинг тангри номи билан айтадиган ҳар бир қалима сўзи ҳар қандай ташвиқотдан кучлилик қиласарди. С. Аҳмад, Ҳукм; 2) ҳазм учун оғир бўлмоқ, оғирлик қилмоқ (таом ҳақида). Қази солингган палов унга кучлилик қилди.

КУЧСИЗ 1 Жисмоний қобилияти паст, куч-қуввати нисбатан оз; заиф. -*Бурнидан тортса ўйқиладиган, кучсиз, хунуқкина киши* – баззоз Абдулхолиқбой – қошини чимириб, ингичка, хотинчалиши овози билан гапга аралашиди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Бирор иш қилиш ёки ишлаб чиқариш қобилияти, қуввати бошқалардан паст, оз; қувватсиз. *Кучсиз мотор.*

3 Иқтисодий жиҳатдан камқувват, ҳол-кудрати нисбатан паст, оз. *Ҳукуматга чап бериб, кучсиз хўжаликларнинг баданига зулукдай ёпишиб олган мана шунақа одамларнинг танобини тортиши керак.* А. Қаҳхор, Кўшчинор чироқлари.

4 Таъсир кучи паст; бўш. *Кучсиз дори.*

5 Зухур этиш даражаси паст, оз; секин ёки суст юз берадиган; заиф. *Кучсиз овоз. Кучсиз шамол. Кучсиз портлаш.* ■ Дўллар тўғрисидаги бешинчи чироқ титраб-титраб, ун гарди ўтирган кичкина шишиасидан хира, кучсиз нур сочиб туради. А. Қодирий, Обид кетмон. *Кампир кучсиз хуррак торта бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар.

6 Ўз иш-хунарини яхши билмайдиган, қобилияти паст; бўш. *Тўртинчи синфнинг ҳаммаси энг яхши ўқийдиган болалар бўлса ҳам, ўқишда.. ҳамма дарслардан кучсиз, русчадан эса ҳеч тайёлрамайдиган Мирзажон Латифий деган ҳам бор эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

7 с. т. Таркибida ўғит моддалари кам; унумсиз, ориқ. *Ер кучсиз бўлганидан кейин, дармонсиз танга ёпишади-да ҳар хил дард.* С. Нуров, Нарвон.

8 Кам калорияли, енгил. *Кучсиз овқат.*

КУЧСИЗЛАНМОҚ Куч-қуввати озаймоқ, пасаймоқ; заифлашмоқ. *Ўғли Тоҳиржон сил касалидан ўлгандан кейин, Шокир отанинг бели яна кўпроқ букилган, кўзлари ўиги билан яна кўпроқ кучсизланган* эди.

Ойбек, Танланган асарлар. *Қўл-оғи увушиб, кучсизланиб қолган Акромхон бир илож қилиб ёниқ вагонга кириб олди.* И. Раҳим, Тинимиз сиз шаҳар.

КУЧСИЗЛИК Кам қучга эгалик, кучи камлик. *Сиз кучсизлик қилибсиз-да, ойнигиз сизни енгигиб қўйибди.* Аксинча, *сиз ойнингизга ўз таъсирингизни ўтказишингиз керак эди.* Оидин, Ўзидан кўрсинг.. қонунга қарши чиқиши учун лозим бўлган қучга молик эмас, бас, кучсизликнинг натижаси эса сукут эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

КУЧУК [ф. қўчук – кичкина; майдада; кичик ёшли] 1 Итнинг боласи; етилмаган ёш ит. *Ким, кучук бирлан хўтикка қанча қиласанг тарбият, Ит бўлур, эшак бўлур, бўлмаслар асло одами!* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

2 с. т. Умуман ит. *Нури.. айвонга яқинлашгач, тупроққа қоришиб ётган камта, пахмоқ кучук занжирини шалдиратиб, ўрнидан турди.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Итга нисбатли ҳақоратни билдиради. *Ҳобли супурувчи бола сув сепмай чангитиб юборгани учун, «Аблаҳ, кучук!» деб қўйди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён.. *Мадрайимхоннинг изидан кучуклар кўп.* С. Сиёв, Ёргулик.

КУЧУКБАЧЧА айн. итвачча.

КУШАНДА [ф. қўшанд – ўлдирувчи] Еб йўқ қилувчи, ўлдирувчи. *Мушук – сичқонларнинг кушандаси.*

2 Умуман, йўқ қилувчи. *Инсон умрининг заволи бўлган наркотик моддалар, унинг қандай тури бўлишидан қатъи назар, саломатлиқ кушандаси эканини унутмаслик керак.* Газетадан. *Ҳар бало, ҳар иллатнинг ўз кушандаси бор.* *Чўлники – сув.* Ойбек, О. в. шабадалар.

КУШЕТКА [фр. couchette – кичик диван] Орқа суюнчиғи йўқ диван. Зикир Отажонов кабинетга кириб, кушеткага ўтириди-ю, кўзойнагини рўмолнча билан арта бошлади. *«Муштум».* Солиҳ суришишиларга жавоб қиласаркан, ётоқхонага кириб, кушеткага чўзилди. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув.

КУШОД [ф. қашад – очик, очилган, бўшатилган] 1 эск. кт. Очилиш, бўшаш. *Сайри гулшан бирла табъимки кушод ўлмас, нетай?* Увайсий. Сабр билан баста эшикдир кушод.. *«Ақл ақлдан қувват олади».*

Күшод тиlamоқ Енгиллик, юришиш (ривож) тиlamоқ. Құлға қалам олиб, ненидир ижод қылған чөгларимда.. Қувониб ишишга тиilarди күшод. Шукрullo, Жавоҳирлар сандиги. **Расми күшод** Очилиш маросими. Бултур, Москвадаги собық Бухоро билим юртида «кулуб» очилатурғон бўлиб, расми күшодга.. тақлиф қилинганд әдилар. А. Қодирий, Кичик асарлар.

2 Бутунлай, роса. Мен уни кўрмаганимга күшод уч ой бўлди. — Ўйнатиб остида отни, зўрлигин күшод билдири. «Зулфизар билан Авазхон». Баччагарнинг қилиб юрган ишидан күшод бехабар эканмиз-да. Ж. Абдуллахонов, Тўфон. *Оёғини күшод кўтариб, Аччиқланиб бу мард отди.* «Эрали ва Шерали».

КУШОЙИШ [ф. گشايش – очиш, очилиш; ҳал қилиш] кт. Бирор қийин ишнинг осон ҳал бўлиши, енгил битиши. *Сизга күшойиш, бизга барака билан сабр берсин. Ҳамза, Паронжи сирлари.* -Эй худо, ишишни ўзинг күшойишини бер, – деганича жўнай қолди. Шуҳрат, Жаннат қидирганлар.

КУШХОНА [ф. کش – ўлдирувчи < «ўлдирмоқ» фл. ҳоз. зам. шакли + хона] Чорва молларини сўйиш, гўшт-ёғ тайёрлаш билан шуғулланувчи корхона. Бибигул, күшхонага судраб олиб кетилаётган эчкидек, аъзойи бадани титраб, аранг қадам ташларди. Мирмуҳсин, Чўри.

КУЮК 1 Пиширилган, қовурилган нарсанинг куйган жойи, куйган қисми. *Куюк кулча.* — Кечакечқурун Грасиано.. пўчоқ ва нон куюклари билан қорнини тўйғазди. Ё. Шукров, Грасиано.

2 Куйиш натижасида ҳосил бўлган яра, жароҳат; куйган. *Қурум босган деворлар тагида қулақ ётган куюк ёғочларни у ёқ-бу ёққа сурib кўрди.* Х. Фулом, Машъал. *Унинг куюк сочсиз боши, яримта юзи жизғанак бўлиб, шилвираб турар..* эди. Ойбек, Қуёш қораймас.

З айн. **күйинди.** *Офтоб тиккага келган, ўйл chanги, ёнғин, куюк, дуд иси томоқлари-мизни қақратган* эди. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. *Шабада куюк исларини ҳам тарқатиб юборди.* А. Мухтор, Чинор.

4 кўчма с. т. Дог-алам, дард-ғам; алами, куйган. Ҳар куюкка кўнтар одамнинг боши. «Гўрўғли». Боласини кўриб, куюклари кетди. «Юсуф ва Аҳмад». Энди солма кўп догоғнни, Куюк жиссими жон ўттар. Ҳамза.

КҮЮНДИ қ. күйинди.

КҮЮНМОҚ қ. күйинмоқ.

КҮЮНЧАК қ. күйинчак.

КУЯ I Қурти юнгли матоларни кўримсиз, яроқсиз ҳолга келтирувчи, дон ёки ўсимликларни нобуд қилувчи кичкина капалак. *Йигит.. Муҳаммад Жамолнинг куя еган эски қорак ўл папахини қозикдан олиб, бинт устидан бошига бостириб кийди.* Ойбек, Нур қидириб. *Гиламни ҳам адo қилур* кичик бир куя. Шукрullo, Жавоҳирлар сандиги.

КУЯ II Нарсаларнинг кўйишидан, ёнишидан ҳосил бўладиган майда қора зарралар; қоракуя; қурум. Қозонга яқин юрсанг, куяси юқар. Мақол. — *Кўлимга тушгандা, юзига куя сурib, эшакка тескари миндирап эдим-да, бозорнинг ўртаси билан ҳайдаб, тўйпта-тўғри қозининг ҳузурига олиб борар эдим, – деди Ҳалфа.* П. Турсун, Ўқитувчи.

КУҲ тақл. с. Бирор нарсани, мас. кўлни иситиш учун унга қаттиқ пуфлаганда чиқадиган товуш.

КУҲЛАМОҚ «Куҳ» деб нафас чиқармоқ (одатда қўлни иситиш учун шундай қилинади). — *Бугун совуқ ҳам аччиққина, – деди қўлларини куҳлаб Анзират.* Ойбек, О. в. шабадалар.

КЪЯТ Мьянма (Бирма)нинг асосий пул бирлиги.

КЮРИЙ [лот. curium < фр. Curie – эр-хотин Пьер Кюри ва Мария Склодовская-Кюри фамилиясидан] Менделеев даврий системасининг III гурӯҳига мансуб кимёвий элемент; кумушсимон радиоактив металл.

КЎГАН шв. Кўзи-улоқлар қатор қилиб боғлаб кўйиладиган (кўй-эчкини соғишда ишлатиладиган) илмоқли арқон; чилвир. [Баҳромгулнинг] Орқасидан беклар келиб, кайвони билан Гулонорни ҳайдаб келиб.. ҳаммасини кўғанга боғлаб, қул бозорида қатор қилиб тизди. «Зулфизар билан Авазхон».

КЎГАНЛАМОҚ шв. Кўган билан боғламоқ. Карим ака қорамолларни жой-жойига боғлади, эчкиларни кўғанлади. М. Ҳазраткулов, Журъат. Бўрининг онаси қўй-эчкиларни кўғанлади. Т. Мурод, От кишинаған оқшом.

КЎЗ 1 Тирик мавжудотнинг кўриш аъзоси. Кўз косаси. Кўз оқи. Кўз қорачиги. Қора кўз. Кўк кўз. Ҳумор кўз. Аяган кўзга чўп тушар. Мақол. Қарға қарғанинг кўзини

чўқимайди. Мақол. Кўз қўрқоқ, қўл ботир. Мақол. ■ **Мастон**, унга эътибор қилмай, отнинг тумшуғидан кўтариб, унинг очиқ қолган кўзларига қаради. А. Қаҳҳор, Мастон. **Гавҳар** ўртадаги симёғоч учиди осилиб турган лампочка ёргуидан қамашган кўзларини кафти билан пана қилиб, ёғоч зиналардан чиқиб келди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Кўзи ёшли одамни Кўзим асло кўрмаса. Шуҳрат.

Кўз гавҳари анат. Кўз қорачиги остида икки томони қавариқ линза шаклидаги тиниқ танача. Кўз кўриб (ёки кўрмаган), қулоқ эшишмаган Бутунлай номаълум (нарса, жой ва ш. к. ҳақида). Бирдан кўз кўриб, қулоқ эшишмаган бир жоноворни кўргандек, ҳайрон бўлиб, секин ўрнидан турди. «Гулдаста». **Ўрис табиб Ачаҳоннинг қорнини ёрар эмиш..** Кўз кўриб, қулоқ эшишмаган касофат иш. К. Яшин, Ҳамза. **Кўз нурини тўқмоқ** Кўз қувватини сарфламоқ (ўқиши, ёзиши, тикиши каби ишларга нисбатан). -**Мен.. ўигирма ўил** халифа учун кўз нури тўқиб ишлабман – деди Чоргул биби. С. Айний, Қуллар. **Кўз олди ёки кўз ўнги** Кўз кўриб турган, кўриниб турган майдон, фазо. Ҳамманинг кўз(и) олдиди. **Кўз қири билан қарамоқ** Кўзининг бир чеккаси (ён томони) билан қарамоқ. **Гавҳар** кўзи қири билан Зулайҳоға, кейин Абдуҳалилга қаради. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Кўз қисмоқ** Бирор нарсани билдириш, ишора қилиш учун кўзини (одатда, биттасини) ўммоқ (қисмоқ). **Муллажон амаки** «қиҳ-қиҳ»лаб кулиб, кейин менга қараб, кўзларини қисдилар. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **Жияним менга кўз қисиб, «қўяверинг»** дегандек ишора қилди. «Гулдаста». **Гарчи ўигилганлар орасида луқмаларга битта-яримта** кўз қисишиб ўтирганлар бўлса ҳам, кўпчиликнинг бошлари эгик эди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

2 Назар, нигоҳ; қараш. /Кумушнинг/ Кўзлари ўйнагувчи қизларда бўлса ҳам, ҳақиқатда бошқа бир нарсани кўргандек. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Гулнор бузуқ қиз бўлса, кўзимиздан узоқроқ жойга йўқолгани яхши. Ойбек, Танланган асарлар. Зулфизарни эса одамларнинг ёмон кўзларидан олтинларни яширгандай яширасан. К. Яшин, Ҳамза. Мансур ҳамон индамас, кўзларини бир нуқтадан узмас эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Кўз олди (ёки ўнги) қоронғилашмоқ Кўзи хира тортиб, кўролмай қолмоқ (бирор таъсир натижасида). Ёдгорнинг кўз ўнги қоронғилаши-ю, ўиқилиб кетмаслик учун, стул ўринидини чанглаб олди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Кўз ташламоқ** Қарамоқ, назар солмоқ. У ёқ-бу ёққа дикқат билан кўз ташлади-да, зинадан оҳиста юқори кўтарилиди.. К. Яшин, Ҳамза. **Моҳим** кўз ташлаб, бир кўришда юраги жиз этди. «Гулдаста». Кўз тикмоқ Тикилиб қарамоқ, интизор бўлмоқ, қарамоқ. **Катта хотинлари..** ўйлига кўз тикиб.. ўтирганликларини бойвачча хаёлига ҳам келтирмас эди. К. Яшин, Ҳамза. **Мехри** унинг қўлини маҳкам қисиб, юзига кўзини тикиб қолган эди. К. Яшин, Ҳамза. **Кўз тутмоқ** Кутмоқ. Келасиз деб кўз тутдим, бўлмади хабар. Файратий. **Кўз узмаслик (ёки олмаслик)** Тикилган ҳолда, кўзини олмай қарамоқ. Яхши бўлди, деб ўйлади Мансур, ундан кўз узмай.. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Ҳаёт то ўйга кириб кетгунча, Гуломжон кўзларини олмади. М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Кўз уриштиримоқ** Бир-бирига қараб олишмоқ. Саксон ёшлиги нишонланаётган куни устозим бегона бир кампир билан кўз уриштириди, ўша кампир бир қучоқ гул келтирган экан. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. **Кўз югуртиримоқ** Тезгина кўриб (қараб) чиқмоқ. Йўлчи атрофига кўз югуртириб, қизга томон икки-уч қадам босди. Ойбек, Танланган асарлар. **Назирий уни [қоғозни]** булюғидан очиб, кўз югуртириди. К. Яшин, Ҳамза. **Кўзга ташланмоқ** Кўринмоқ..узоқда чўққилар кўзга ташланар эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Кўздан кечирмоқ (ёки ўтказмоқ)** Бир чеккадан қараб, кўриб чиқмоқ; назардан (эътибордан) ўтказмоқ. Кўллэзманни кўздан кечирмоқ. ■ **Ҳамза:** «Буларнинг гуноҳи нима?» деган маънода ёнида «Садои Фарғона»нинг бугунгиги сонини кўздан кечириб ўтирган Олчинбекка қаради. К. Яшин, Ҳамза. **Қурбон акаукалари**, хеш-ақраболарини хаёлан кўздан ўтказди. Й. Шамшаров, Тошқин. **Кўздан қочирмоқ** 1) қаёққа кетганини билмай қолмоқ, қорасини йўқотмоқ. Кимда гумонинг бўлса, кўздан қочирма, изига туш. Ойбек, Танланган асарлар; 2) назар-эътибордан четга олмоқ; яширмоқ. **Бу жанжаллар** бир ёқли бўлгунча, уни кўздан қочириб туриш

керак. **Кўзи тушмоқ** Кўрмоқ, кўриб қолмоқ. *Абдуқодирбой бу пайт болалар ичидан ўғлини қидирапди. Унга кўзи тушди-ю, сўроққа тумди.* К. Яшин, Ҳамза.

3 Кўриш қобилияти. **Кўзи хира.** Кўзи ўткир. Кўзи ожиз. Кўзи яхши эмас. — *Бир вақтлар дўнни тикдим, кўрпа қавидим.. энди ундаи ишларга кўзим ўтмайди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ёзувчининг кўзи ҳам, димоги ҳам, қулоги ҳам ҳеч кимникига ўхшамайди.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

Қўздан қолмоқ 1) кўриш қобилиятини ўйқотмоқ, кўрмайдиган бўлиб қолмоқ; 2) кўзни ишларатвериб, қарайвериб толиқтиromoқ. *Кечалари кўздан қолиб тиккан дўлтиингни ўзинг киёлмайсан.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. **Кўзни олади** Кўзга қаттиқ таъсир қилади, кўзни қамаштиради (нур, жилвали нарсалар ҳақида). Кўзинг олур — ишаклари тиллодан. Т. Тўла. *Зангори осмон ҳам шундай тиниқ, шундай беғуборки, кўзни олади.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 кўчма Баъзи нарсаларнинг бирор белги билан ажралиб, кўзга ўхшаб кетадиган қисми, бўлаги. *Деразанинг кўзи.* Ёточнинг кўзи. Булоқнинг кўзи.

Тиззанинг кўзи Тизза бўғими — сон сугининг болдир суяги билан бирлашган жойидаги, тизза қопқофи остидаги чукурча. *Юраги гуттилаб урар, шамолдан қулоқлари шангиллар, тиззасининг кўзи муздаи ерга тегиб турганини сал-пал сезарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Узукнинг кўзи* Узукка қўйилган ялтироқ тош. **Хуржуннинг кўзи** Хуржуннинг нарса солинадиган ҳар бир бўлаги.

Ақли кўзида Ақли билан иш тутмаслик, кўзга ёққанини, матькул бўлганини қилишга нисбатан қўлланади (асосан, ёшлар ҳақида). *Ақли кўзида бўлган бир хумса саватимга нўрт учди.* А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой. **Бошга тушганини кўз кўради** Ҳаётда (такдирда) юз берган нарсага чидашлик, бундан бошқа илож йўқлик маъносини билдиради. *Бошга тушганини кўз кўради.* Т. Ашурор, Оқ от. **Дунё кўзига қоронги** Дунёдаги ҳеч нарса кўзга кўринмаслиги, эътиборсиз, аҳамиятсиз ҳолатда бўлишини билдиради. *Талъат биринчи курсданоқ Ҳамида деган қизни севиб қолган, шу қиз бўлмаса, дунё кўзига қоронги, бемаъни кўриниб кетарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ

сол. **Ёмон кўз** 1) хурофий тушунчага кўра, зарар-заҳмат, мусибат келтирувчи назар, қарашиб. *Лутфинисо дам ўтмасдан келиб, гоҳ «ёмон кўздан сақласин» учун, исирик тутаттирап, гоҳ қизини қушиб ўйглар эди.* Ойбек, Танланган асарлар. Яна айтаман, фақат эҳтиёт бўл, ёмон кўздан ўзи асрасин. Т. Ашурор, Оқ от; 2) ёмон, бузук ният. *Ўз қадрини билган хотинга эркак киши ёмон кўз билан қарагани ботинолмайди.* А. Қаҳҳор, Хотинлар. **Жонини кўзига кўрсатмоқ** Ўта азоб бермоқ, қийноққа солмоқ. *Умар полвон бош эгмади.. Эргашига қараб юз тураверди.* — *Ислом, мен бу итнинг вангиллашини эшишмоқчиман, жонини кўзига кўрсатиб қўй, — деди газабдан кўзининг пахтаси чиқиб кетган Эргаши.* К. Яшин, Ҳамза. **Ишнинг кўзини билмоқ қ. иш.** Ишнинг кўзини биладиган қариндошларимдан бирининг ҳузурига бориб, ўёлимга муносиб енгилпроқ иш топиб беришларини шитимос қилдим. «Муштум». **Кўз бўямоқ** Ўз фойдаси учун алдаб, лақиллатиб, бўлган воқеа-ҳодисани нотўғри кўрсатмоқ; алдамоқ. *Меҳмонлардан бири, ёш болаларни тўплаб, шеър ўқиб берадиган бир жувонга таъна қилди:* -Мусобақада кўз бўяш билан ютган экансиз-да, Тўтиҳон! А. Қаҳҳор, Мирзо. **Кўз(ни) олайтиromoқ қ. олайтиromoқ.** Кўз остига (ёки тагига) олмоқ Ўзиники қилиш, фойдаланиш ва ш. к. мақсадда мўлжаллаб кўймоқ. *Содиқжон бойвачча «уч таноб ер, катакдек чорбог»ни анчадан бери кўз остига олиб юрар, лекин буни Пўлат отага айтшишга юзи чидамай келар эди.* К. Яшин, Ҳамза. **Кўз очиб кўрган** Биринчи никоҳ қурган (биринчи эр ёки биринчи хотин). *Норжон она Бойдода муалимнинг кўз очиб кўргани.* Ж. Абдуллахонов, Ҳонадон. *Бу молу давлатнинг барчасини ўша кўз очиб кўрганининг битта ҳаром тукига олмайди.* К. Яшин, Ҳамза. **Кўз очиб юмгунча** Жуда тез; бир лаҳзада (вақт ҳақида). *Тўнтариш кўз очиб юмгунча юз берди.* К. Яшин, Ҳамза. *Ўша кўз очиб юмгунча ўтган вақтларда Аззамжон Дилдорнинг ҳуснига ҳам, шўхлигига ҳам тўёлмай қолганди.* С. Аҳмад, Уфқ. **Кўз очирмаслик** Ҳадеб дўй-пўписа, таъна-маломат қилавериб, тинчлик бермаслик, эркин ишлашга, яшашга ўйл бермаслик. **Кўз таниш** қ. таниш 3. **Кўз тегмоқ** Хурофий тушунчага кўра, бирорвнинг назари тушиши сабабли оғримоқ, зиён етмоқ. *Тўққиз қанотли,* гул-

дор керагали оқ уйнинг тенасида қўчқор шохи осиғлиқ.. Аллонхўжса уни хонадонимга кўз тегмасин, деб ирим қилиб осган экан. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. Сен билмайсан, болам, бизга кўз тегди.. хонадонимизга шайтон оралаб қолди. К. Яшин, Ҳамза. **Кўз юммоқ қ. юммоқ**, **Кўзга дори** Жуда қадрли ва кам топиладиган, камёб нарса ҳақида. Тирикчилик қийин, қўмалоқ ҳам кўзга дори. Ойбек, Танланган асарлар. **Кўзга илмаслик айн, назарга илмаслик қ. назар.** Аё тўрам, айтмагунча билмадинг. Ё билмайман, бизни кўзга илмадинг. Эргаш Жуманбулбул ўғли. **Кўзга ишонмаслик** Кўраётган нарсаси ҳақиқат эканига, ҳақиқатда ҳам шу, шундай эканига шубҳа билан қарамоқ; ўта ҳайрон бўлмоқ. У [Ўрмонжон] иккى кўлида учтадан олтига чойнак кўтариб, ҳовуз бўйидаги чойхўрлар олдига кетаётган Сидикжонни кўриб, худди кўзига ишонмагандай, туриб қолди. А. Қаҳдор, Қўшчинор чироқлари. **Кўзга кўринган** Маълум ва машхур; таникли, номдор (донгдор). **Кўзга кўринган олим.** **Кўзга суртмоқ** Ортиқ даражада қадрламоқ, эъзозламоқ. **Кўз(и)га чўп солмоқ** Билдирмай ёмонлик қилмоқ (одатда, ўз кишиси, яқинларига нисбатан). -Ҳазилингни қўй, болам, кўзга чўп солиб бўладими! – деди мулойим Зеби хола.. С. Абдуқаҳдор, Кўзлар. **Фалончининг авлоди, деб кўзимга чўп солишимоқчи бўлишди.** О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса. **Кўзга яқин** Ҳусни, кўриниши ўзига жалб қиладиган (асосан, ёш ўғил-қизлар ҳақида). **Кўконнинг кўзга яқин ўғил-қизларини отларига ўнгариб чиқиб кетишиди.** К. Яшин, Ҳамза. **Кўзда тутмоқ** Мўлжал қилмоқ, назарда тутмоқ. Гектаридан кўзда туттиганидан кўпроқ дон ва кўжкоя олинди. Газетадан. **Кўзи етмоқ** Ишончи комил бўлмоқ. **Отамурод оҳири** кийик оёққа тура олмаслигига.. кўзи етиб, ўрнидан турди-да, тичогини қинидан чиқариб, Султоновга узатди.. М. Мансуров, Ёмби. **Умрида қалбакилик нималигини билмай ўсган қиз** учун ёлғон билан тил топишши қийин эди. Бу вазиятда яшай олмаслигига кўзи етди. Ж. Абдуллахонов, Ҳонадон. **Кўзи ёримоқ** Бўшанмоқ, туғмоқ. Ўғил муборак бўлсин, болам! Ҳозиргина кўзи ёриди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Кўзи илнимоқ** (ёки кетмоқ) Уйқуга кетмоқ, ухлай бошламоқ. Ҳожи хола кўзи илниб, энди хуррак ота бошлаган эди, Тўрахон гап қотиб

қолди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Энди кўзи илниди дегунча, замбилда бемажол ётган ҳалиги боланинг нурсиз башараси.. кўз олдига келар эди-да, уйқусини қочириб юборарди. К. Яшин, Ҳамза. **Кўзи мошдек очилмоқ** Ақли жойига келмоқ, аҳволни яхши (тўғри) фаҳмлайдиган ҳолга келмоқ. Ҳалигина «отиш, қириб ташлаш керак», деб бу кучни менсимаётган Китаевнинг кўзи мошдек очилиб, аҳволнинг ниҳоятда мураккаблигини фаҳмлади. К. Яшин, Ҳамза. **Кўзи оч** Бори билан қаноатланмайдиган, тўймайдиган. **Кўзи очилмоқ** Ақли жойига келмоқ, ўйлаб иш қиласидиган бўлмоқ.. кўшнимни бир карра танқид қиласйлик, интил, илмингни бошит, дейлик. Интилмаса, ўзидан кўрсин, иши чиптакка чиққанда, кўзи очилади. Ойбек, О. в. шабадалар. Мендан хавотир олманг, оға, аччиқ-чучукни томиб, кўзим очилиб қолган. М. Осим, Ибн Сино қиссаси. **Кўзи очиқ 1)** ишнинг моҳиятига тушунадиган; яхши ёмонни фаҳмлайдиган. Яраларимизга, дардларимизга малҳам қидирган ва оламдан хабардор, кўзи очиқ одамларимиз бор. Юрт қайғусига улар чора кўради. Ойбек, Танланган асарлар; 2) ўлмаган, ҳаёт.. худога минг қатла шукур, кўзим очиқ пайтда қизгинамнинг тўйини кўрадиган бўлдим. А. Қаҳдор, Оғриқтишлар. **Кўзи очиқ кетмоқ с. т.** Дунёдан армон билан, мақсадига етолмасдан ўтмоқ. **Кўзи пишмоқ** Бирор иш-фаолиятда катта малака (кўнишка) ҳосил қилмоқ, ўзиники қилиб юбормоқ. Бойдода муаллим бошлиқ қурилиши ишида кўпдан кўзи пишиб кетган кексалар ёшларга маслаҳатгўй. Ж. Абдуллахонов, Ҳонадон. Эрларининг ҳар бир ҳатти-ҳаракатлари маъносини улар билашади, бунга уларнинг кўзлари пишиб кетган. К. Яшин, Ҳамза. **Кўзи тинмоқ қ. тинмоқ..** боши айланиб, кўзи тиниб, ерга ўйқилди. К. Яшин, Ҳамза. **Кўзи тор** Ўзгага ҳеч нарсанираво кўрмайдиган; зиқна, баҳил. -Ўзлариям ўлгунча кўзи тор, зиқна, – деди Латин. Ф. Ғулом, Шум бола. **Кўзи тўрт (бўлмоқ)** Йўлига интизор. Шукур, ўғлим, шукур, келдингми? Сени келади, деб ойинг иккаламизнинг бир ойдан бери кўзимиз тўрт. Ҳ. Аҳмар, Ким хақ? **Кўзи ўйнамоқ** Ҳаваси келмоқ. Ўртоқлари кўриб, кўзлари ўйнади. **Кўзи қаттиқ с. т.** Кишига тикилиб қарайдиган, уялмайдиган, ҳаёсиз. Бироқ қиз қурғур ота-онасига ўхшамайдида: кўзи қаттиқ, тили тез, димоғдор қиз

бўлибди. Ойбек, О. в. шабадалар. **Қўзи қий-маслик** Беришга, баҳридан ўтишга ачиниш, кўнгли бўлмаслик. Манови кучукни ўлдиришга кўзим қиймай туребди. Қарамайсанми, чиябўридан ётишиб олганни. С. Сиёев, Ёргулик. **Қўзга иссиқ кўринмоқ қ. иссиқ** Ҳалидан бери тикиламан, кўзимга иссиқ кўриндиз, сўраганинг айби йўқ, дейишади, қаерданисиз? С. Кароматов, Олтин кум. **Қўзига кўринмаслик** Эътибордан йўқолмоқ. Ачаҳоннинг жони ҳам унинг кўзига кўринмади-ку... Үлимига рози бўлди унинг. К. Яшин, Ҳамза. **Қўзингга қара** «Ҳушёр бўл», «эҳтиёт бўл», «бошқа ёққа чалгима», «алаҳсима» маъноларида ишлатиладиган ибора. **Қўзини ёғ босмоқ** Унча-мунчани, ҳатто танишларни ҳам танимайдиган (назарга илмайдиган) бўлмоқ. Мен кўзини ёғ босган бандаларга эланмайман, арзимни худога айтаман. К. Яшин, Ҳамза. **Қўзини шамғалат қилиб** Чалгитиб, кўрмайдиган ҳолатга солиб. Тонг отар пайтда, «тўртминчи»ларнинг кўзини шамғалат қилиб, тўқайзор ичидан ўйлга чиқишилари лозимлигини тайинлади. К. Яшин, Ҳамза. **Қўзининг оқу қораси** Энг яқин кишиси, яккаю ёлғизи (кўпинча фарзанд ҳақида). Наинки битта шу қизи деб умрини ўтказса, кўзимнинг оқу қораси деб авайласа.. ўстирса-ю, у юзига тик қараса. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. Отамнинг ҳам, онамнинг ҳам биттаю битта кўзининг оқу қораси мен эдим. Ф. Расул, Адолат. **Қўзининг паҳтаси чиқмоқ** Ўта даражадаги ғазаб, ҳаяжон ва ш. к. таъсирида кўзи ола-кула бўлмоқ. -Ислом.. жонини кўзига бир кўрсатиб қўй, - деди ғазабдан кўзининг паҳтаси чиқиб кетган Эргаш. К. Яшин, Ҳамза. **Қўргани кўзи йўқ** Жуда ёмон кўради, ҳатто кўришни ҳам хоҳламайди. Улар ўша дума саиловидан кейин сизни кўргани кўзлари йўқ, ҳатто жонингизга қасд қилишдан ҳам тойишмайди. К. Яшин, Ҳамза. Аслида уларни унча хушламайман, кўргани кўзим йўқ. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. **Қош қўяман деб, кўз чиқармоқ** Зарар-зиён, шикаст етказадиган ишни қилиб қўймоқ. Мен ҳазиллашган эдим. Лекин қош қўяман деб, кўз чиқаршишимни ўйламаган эканман. К. Яшин, Ҳамза. **Қўшнинг кўр бўлса, кўзингни қис** «Ён-атрофинингдагиларга қараб, ўшаларга хуш келадиган қилиб иш тут» маъносида ишлатиладиган мақол.

ҚЎЗА Сув солиш, ташиш учун ишлатиладиган қорни кенг, бўғзи ингичка, бир томонида дастаси бор идиш. Сув келтирган хор-зору кўза синдириган азиз. Мақол. — Сопол кўза бир зумда синиб, сувлари ерга сингди, мис кўза эса терлаган қўлдан чиқиб кетди-ю, тошдан тошга урилиб, пастга юмалади. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Ҳар куни эрта билан икки меш сувни «Чашма Ҳизр»дан олиб келиб, бирини Меъмор хонадонидаги, иккинчисини ўз кулбасидаги мис кўзаларга тўлдиради. Мирмуҳсин, Меъмор.

ҚЎЗАНАК кам қўлла. Кўзга ўҳашаш тешик. Асалари инининг кўзанаклари. — Мен бечоранинг тилим гулдураб, арз-ҳол қўлдимки, мени ҳам шу ҳалқаи илоҳийга [қаландарликка] бир кўзанак занжирдай тиркаб, қаландарбаччаликка қабул қилсалар экан, — деди Шум бола. Ф. Ғулом, Шум бола.

ҚЎЗБОЙЛОГИЧ с. т. Ҳар хил сеҳр ишлари, найрангбозликлар кўрсатувчи; найрангбоз, фокусчи. Бу ерда [Ҳиндистонда] масҳарабозларни, кўзбойлогичларни, илон ўйнатувчиларни кўрасиз. З. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари.

ҚЎЗБОГЛОВЧИ айн. кўзбойлогич.

ҚЎЗБОГЧИ шв. кўзбойлогич.

ҚЎЗБЎЯМАЧИ ўз фойдаси учун маълумотларни, бўлган воқеа-ходисаларни бузиб, нотўғри кўрсатувчи, бошқаларни алдовчи, алдоқчи. Ёки шундай усул билан бюрократни ҳам, пораҳўрни ҳам, кўзбўямачи-қаллобни ҳам даволаб бўлмасмикин? Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

ҚЎЗБЎЯМАЧИЛИК Кўзбўямачига хос иш, хатти-ҳаракат. Очиқ ҳаракат қилишига эса ҳалқдан қўрқадилар. Писмиқлик билан, кўзбўямачилик билан иш кўрадилар. П. Турсун, Ўқитувчи. Кўзбўямачилик билан кун кўрадиган текинхўр кампир беморни йўлдан уриб, врачга боришга маслаҳат бермаган. «Муштум».

ҚЎЗГУ 1 кт. айн. ойна 3, 4. Ўрнидан туриб, кўк шоий парда тутилган дераза ёнидаги бўй баравар келадиган кўзгу олдига келди. С. Абдуқаҳҳор, Нусхаой.. ёлгиз Шаҳзодаҳонгина.. бир қўлида кўзгу, бир қўлида бўйрачўп: ўсма қўйиб, ўз ҳусну латофатига маҳиё бўлиб ўтиради. К. Яшин, Ҳамза.

2 Умуман, бирор нарсани акс эттирувчи, ифодаловчи нарса. Кўз юракнинг кўзгуси бўлса, нутқ — бошдаги фикрнинг мезони. Буни Элмурод яхши билар эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Ҳа, меҳнат чиндан ҳам ҳаёт кўзгу-

си, унда инсон ўз фаолиятигининг кундалик маҳсулини кўради. Газетадан.

КЎЗДАЙ, -дек 1 Кўзга ўхшаш, кўз каби. Узукларга солинган кўздай бўлди Ойчинор. «Ойсулув».

2 (баъзи сўзлар билан) Жуда яқин муносабатли. Кўздай қўшилар, қиёмат кун қўшинидан, деган. Айтинглар, отам сизларга нима ёмонлик қилганлар? К. Яшин, Ҳамза. -Кўздек оғайнисиз, Омон. Бундай бир-биримизни алдаб юришимиз яхши эмас, — деди Шум бола. Ф. Фулом, Шум бола.

КЎЗИКМОҚ Хурофий тушунчага кўра, ўзганинг ёмон назари таъсир этмоқ; шундай назар таъсирида оғримоқ, салбий ҳолат юз бермоқ; кўз тегмоқ (қ. кўз). Исириқ солиб, ҳазрати Баҳоуддинга ўн битта кулча атаб қўй, болам. Қизинг кўзиккан, ҳа, ёмон кўз оралаган.. Мирмуҳсин, Меъмор. [Бўри қора:] Эй, мунча кўп тикилма, қассоб! Иримсиримга ишонмайман-у, сенинг кўзинг бор дейман-ов. Шу жонивор кўзикб қолса, ўяман шу пўстакдаги тешикларингни. «Гулистон».

КЎЗ-КЎЗ қилмоқ (ёки этмоқ) Бошқаларни қизиқтириш, ҳавасини келтириш учун мақтани кўрсатмоқ; намойиш қилмоқ. Аҳмад дафтарини, Мехри гулдастасини, Кўзидой расмларини кўз-кўз қилмоқда эди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Сенинг жиндек ишингни ҳам кўкка кўтариб мақтасалар, кўз-кўз қилсалар.. газетада суратларинг чиқса. Шуҳрат, Шинелли ийлар. Кўз олдимдан ўтар асрлар, Кўз-кўз этиб нуқсу чироин. А. Орипов.

КЎЗКЎЗЛАМОҚ кам қўлл. айн. кўз-кўз қилмоқ қ. кўз-кўз. Дилшод китобни Тўтиқиздан қочириброқ кўзкўзлади. М. Исмоилий, Фарона т. о.

КЎЗЛАМОҚ 1 Бирор нарса ёки мақсадни кўзда тутмоқ, мўлжалламоқ ва ўшангэ эришиш учун ҳаракат қилмоқ. Тинчни кўзламоқ. Давлат манбаатини кўзламоқ. Маҳсулот чиқарини кўтайдиришини кўзламоқ. — Жўрабек кўзлаган мақсадига етди азамат.. Мирмуҳсин, Қуламас қоя. Оқилахон она, ишининг фойда чиқадиган томонини кўзлайверганингиз маъқул. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

Олисни (ёки узоқни) кўзламоқ Кейин келадиган натижани, оқибатини ўйлаб, шу нуқтаи назардан иш тутмоқ. Эшон олисни кўзлайди. Н. Сафаров, Шарқ тонги. Саралаш, танлаш катта мақсад, узоқни кўзлаб

қилинади. С. Анорбоев, Йўлда йўлдош бўлганлар.

2 Мўлжалга, нишонга олмоқ, мўлжалламоқ, пойламоқ. Ҳозир бўши келсан, мени кўкраги билан итариб юборадиган. Агар тегса, мен ҳам тушираман, деб лунжини кўзлаб туррабман. Ҳ. Назир, Ёнар дарё. Кўздан кўзлаб отгайсан, Ён тортгин, Шодмон мерган! «Гулнорпари».

КЎЗЛИ (аниқловчи сўзлар билан) 1 Кўзи бор. Қора кўзли. Катта кўзли. Қисиқ кўзли. Шиша кўзли одам. — Мирёқубдай қора ва чироили кўзли.. озода ва ширин сўзли эркакни қайдан топиб бўлади? Чўлпон, Кеча ва кундуз.

2 Кўзга ўхшаш тешиги, изи ёки ўрни бор. Майда кўзли тўр. Олти кўзли дераза. Кўп кўзли тахта. Бриллиант кўзли узук. — Гулнор оддий қизил тош кўзли кумуш узукни чўнтағидан олиб, Унсинга кўрсатди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 кўчма Нарсаларнинг моҳиятига тушундиган, биладиган; кўзи ўтқир. Шокиржон ака бирда бу бозорга иши тушмаган одам бўлганлиги учун, алданиб қолмайин деб, бозордан «кўзли»роқ таниш одам қидирди. С. Абдулла, Дами чиқиб кетди. Кеинин [академик] Меликўзига қаради: -Кўзли дехқон экансан, укам. Тан бердим. Й. Шамшаров, Қаҳрамонлик йўли. -Ҳа, энди қиши чиқди, — дейшиди кўзли дехқонлар. — Эртадан экин-тикин пайига тушиш керак. Р. Раҳмон, Мехр кўзда.

4 с. т. Кўз-назари ёмон таъсирили, кўзи тегадиган, «кўзи ёмон». Кўзли одам қаттиқ тикиса, отдан қулатади.

КЎЗМУНЧОҚ «Кўз тегмасин» учун (одатда, ёш боланинг қўли, кийими ва ш. к. га) тақиб қўйиладиган мунчоқ. Бола эмиб тўйиб, чачвон тагидан чиқди, унинг тумор ва кўзмунчоқ тақилган қизил дўлпини тагидан кокили диккайиб чиқиб турарди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Шу замоннинг қизлари ҳаммасини кўйиб, кўзмунчоқ тақармиди? Ойдин, Дўндиқдан ҳам ёш экан.

КЎЗОЙНАК Одатдаги меъёрда кўриш ёки кўзни ҳимоя қилиш учун тақиладиган, иккита шиша кўз ўрнатилган маҳсус асбоб; ойнак. Сақлагич кўзойнак. Кўзойнак тутмоқ. — Кўзойнак тутиб олиб, сандалнинг бир читида алланарса ямаб ўтирган Ҳосият буви Адолатни кўриб ҳайрон бўлди. С. Зуннунова,

Гулхан. *У қора кўзойнагини олмай, кўкрагини гоз қилиб ўтиради.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

КЎЗОЙНАКЛИ Кўзойнакли таққан, кўзойнаги бор. *Кўзойнакли киши.* — Абдишукур манглайи тиришган, кўзойнакли.. ориқ-қина киши. Ойбек, Танланган асарлар. *Кадрлар бўлимидағи кўзойнакли чол «хужжатларинг чала экан», деб харҳаша қилди.* С. Сиёев, Ёргулик.

КЎЗОЙНАКЛИ ИЛОН зоол. Бўйининг орқа томонида кўзойнакка ўхшаш ҳалқасимон доги бор, йирик заҳарли илон; кобра.

КЎЗСИЗ 1 Кўзи йўқ, кўрмайдиган; кўр. *Кўзсиз одам. Тузсизни кўзсиз ҳам билади.* Мажол.

2 Кўзи, тешиги, бирор нарсанинг ўрни, изи йўқ. *Кўзсиз таҳта.* — Ҳатто бўш ўйларнинг кичкина кўзсиз деразаларига ҳам боқишига ботинмасдилар. Ойбек, Кўёш қораймас.

КЎЗ-ҚУЛОҚ : кўз-қулоқ бўлиб турмоқ Қараб, эшитиб, кузатиб турмоқ; пойлаб турмоқ. *Ўрмонжон тўсатдан келиб қолди. Унинг келганини на Курбон ота пайқади, на кўз-қулоқ бўлиб турган Сидиқжон.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Акам Қобил карвонни «дарвозага кўз-қулоқ бўлиб туринг», деб эшикка чиқарип юборди. Ҳ. Гулом, Машъял.

КЎЙ [ф. *کوی* – кўча, йўл; қишлоқ, маҳалла] 1 эск. Кўча; йўл. *Юсуфбек ҳожи, то Эскижўвага етгунча, ўзининг юқоридаги сўзини кўй, гузар ҳалқига тақрорлаб келмоқда эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 (ў. -п. ёки ж. к. шаклида – кўйига, кўйида) Бирор нарса дарди, савдоси, ҳаракати. *Ниманинг кўйида юрибсиз?* — *Дўсмат тириклилк кўйига тушди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Бу ухлагувчи менинг ҳалол рафиқам бўлиб, икки ийлдан бери мен ҳам унинг кўйида саргардонман.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 (бирор аниқловчи сўз билан) Аҳволда, ҳолатда. *Элмурод шу кўйи яна бирмунча юргач, тўхтади-да, ўйл четидаги бир тошга ўтириди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Домла Ниёз турган кўйи ёрлиқни ўқиди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён.

КЎЙЛАК Ёз (иссиқ) вақтларида устдан кийиладиган, ялангқават, ёқа ва енгли, эркакларники белдан пастроққача, аёлларники эса этаги узун бўладиган кийим (сувуқ вақтларда жемпер, костюм кабиларнинг

остидан кийилади). Чит кўйлак. *Шоий кўйлак. Атлас кўйлак. Эркаклар кўйлаги.*

Шерали кўйлагини шимининг ичига тиқиб, камарини тортаётгандада.. дераза ойнасини чертиб, уни шошилтиради. С. Қароматов, Олтин қум. Кўйлак енги тирсакка қадар шимарилган; тиқмачоқдай билакларида илон бошли билагузуклар ёнади. Ойбек, Танланган асарлар. Кўйлагининг этаклари тонг шудрингидан хўл бўлиб кетганига, енгининг учлари кўкариб қолаётганига қарамай, чаққон ишга киришиди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Бир кўйлакни ортиқ (ёки кўпроқ) йиртган Ёши катта; турмуш тажрибаси кўп, кўпроқ биладиган. *Исроилдан сўраймикин?* У, уруши кўрган, мендан кўра кўпроқ кўйлак йиртган.. И. Раҳим, Чин муҳаббат. **Битта кўйлаги иккита бўлди** Моддий аҳволи яхшиланди, бойиб қолди. Энди жиср битдида! Битта кўйлак иккита бўлди! А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Кўйлагига сифмай кетди айн, терисига сифмай кетди қ. тери.**

КЎЙЛАКБОП Кўйлак қилса бўладиган, кўйлакка ярайдиган, арзийдиган. Кўйлаклоп чит.

КЎЙЛАКЛИ Кўйлак кийган; кўйлаги бор. Қора кўйлакли қиз. — *Ўртада ўтирган қизиги сатин кўйлакли Маърифатой, қўлидаги қаламнинг учисиз томонини ияигига тираб.* ўтирибди. П. Турсун, Ўқитувчи.

КЎЙЛАКЛИК Кўйлак қилинадиган; кўйлакка етарли; кўйлакбоп (газлама, мато). **Бир кўйлаклик шоҳи.** Уч кўйлаклик мато. — Адолат юпангандан кейин, Усмонжон стол устига – қоғозда ўроғлиқ турган нарсага ишора қилиб деди: -Сизга кўйлаклик олиб келдим. С. Зуннунова, Гулхан.

КЎЙЛАКЧАН Фақат кўйлакнинг ўзида, бошқа устки кийимсиз. *Мактаб олдидағи майдончада кўйлакчан, яланг оёқ, яланг бош, лапта ўйнашаётгандан болаларнинг шўх кулгилари.. тинди.* С. Анорбоев, Оқсои. [Ҳасанали] Кўйлакчан эгнига чопонини ёпиниб, ўрнидан турди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

КЎК 1 Тиниқ осмон рангидаги; мовий, зангори. Кўк кўз. Кўк бўёқ. — *Қўлимизда товланар жажжи-жажжи байроқлар, Осмонда кўк, қизил шар енгил учиб ўйноқлар.* И. Муслим.

2 Кул рангидаги, кулранг. Кўк бўри. Кўк каттар. — *Қамчи кўк от билан саман той-*

ни етаклаб, дарё томонга кетди. Ҳ. Ғулом, Машъал.

3 с. т. Яшил, сабза. **Кўк ўт.** — Қаршиимда тебранар кўк барглар ҳар он.. Ю. Ҳамдам.

4 Ер устида гумбаз шаклида кўриниб турдиган ҳаво қатлами; осмон. Энкайғанга энкайғин, бошинг ерга теккунча, Кеккайғанга кеккайғин, бошинг кўкка етегуича. Мақол. — Мартнинг охирги кунлари. Кўк юзида сузуб юрган булат парчалари офтобни бир зумда юз куйга соляпти. А. Қаҳҳор, Минг бир жон.

5 Ўсаётган ўт-ўсимлик, ўт-ўлан; майса, кўкат. Ёмғирлар ёғиб, ерда ўт-ўланлар кўрина бошлади, ҳайвонларнинг оғзи кўкка тегди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Менинг бригадамга қарашли ердан уч гектарига миср пахта экдим. Кўки жуда яхши. F. Ғулом, Тирилган мурда.

6 Баҳорда янги чиққан, сомса, чучвара каби овқатларга ишлатиладиган отқулоқ, ўйнгичқа, жағжағ, исмалоқ каби кўқатларнинг умумий номи ва шундай кўқатлар кўшиб тайёрланган овқат. Кўк сомса. Кўк шўрва. — Кўк териши баҳонаси билан далаларни тусай бошлаган эди. Чўлпон, Кечава кундуз.

Кўк сомса Ичига янги ўсиб чиққан жағжағ, ўйнгичқа, исмалоқ, ялпиз каби ўт-ўланлар баргини пиёз билан қималаб, оширма ёки оддий хамирга ўраб тайёрланган сомса.

7 Кашнич, жанбил, укроп каби овқатга кўшиб ейладиган резавор ўсимликлар, кўкат. Кўк солиб қатиқланган маставанинг лаззатли ҳиди келди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

8 с. т. (3-ш. бирл. шаклида — **кўки**) Доллар. Бир пачка кўки билан қўлга тушибди, иш чатоқ.

Боши кўкка етди қ. бош. Еру кўкка ишон-маслик ўта даражада эҳтиётламоқ. Қизим бечора уни [Ёдгорани] ерга ҳам, кўкка ҳам ишонмайди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **Кулинни кўкка совурмоқ қ. совурмоқ 3.** Кўкка кўттармоқ Таъриф, тавсифини жуда оширмоқ, ўта мақтамоқ. -Муштоқман, аммо бир оз сабр эт, — деди лабларидан мева шираси-ни артиб Аҳмад Ҳусайн. — Қани, сен ҳали кўкка кўттарган таълимот қайси? Ойбек, Нур қидириб. Тутуни кўкка чиқмоқ ўта даражада хафа бўлмоқ, хуноб бўлмоқ. Ўзбек ойим ўғлининг «ўлганинг устига чиқиб тетиши»

қабилидан бўлган бу ҳаракатидан тутуни кўкка чиқиб, борлиқ қаҳр-ғазабини эри устига тўқади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

КЎКА, кўка гули Йирик баргли, баргининг усти силлиқ, ости қалин оқ тукли, гули сариқ кўп йиллик ўсимлик.

КЎКАЙ шв. Кўнгил, дил. Бу гапларни кўкайингга келтирма, Ҳуш келибсан она манзил, она жой. «Юсуф ва Аҳмад». [Қорасочнинг]. қийиқ кўзлари қиздай қилиқли ўигитларнинг ҳам кўкайида тугён кўзғатар эди. Т. Сулеймон, Қорасоч. Авазхон буни ўлдириб, кўкайи ўсиб, кўтарилиб, отидан тушиб, яёв бўлди. «Маликаи айёр».

Кўкайини кесмоқ (ёки кўйдирмоқ) Дилинни оғримтоқ, ранжитмоқ. Болал, деб баргингга босдинг. Менинг кўкайимди кесдинг. «Маликаи айёр». Қабоқ ўйиб, димогини кўйдирма, Ҳафа қилиб, кўкайини кўйдирма. «Гулнорпари». ..кейинги кўргуликлар кўкайини кессан кўклам.. ғам-аламда қовурилиб ётган хонадан учун пичан ғарамлаб беришди. «Шарқ ўлдузи».

КЎКАЛАМ с. т. Кўкаламзор. Болалар тогни саёҳат қилиб, булоқлар, кўкалам ерларни томоша қилиб юрган эдилар. «Гўрўғли». От бойлашиб, кўкаламда ётинглар. «Гулихиромон».

КЎКАЛАМЗОР Ўсиб, кўкариб турган ўт-ўсимлик, дараҳтлар билан қопланган жой. Булоқ атрофидаги кўкаламзор эса жазира маисиқларда ҳам сўлмайди, қишин-ёзин ўлмайди. П. Қодиров, Уч илдиз. Бўз ерларга сув чиқади, қишлоқ атрофи, тақири-бўз ерлар кўкаламзор, экинзор бўлади! М. Исмоилий, Фарона т. о.

КЎКАЛАМЗОРЛАШМОҚ Кўкаламзор бўлмоқ, кўкаламзорга айланмоқ. Шаҳар кўчалари кўкаламзорлашиди.

КЎКАНЛАМОҚ қ. **кўганламоқ.** Кўрага иккита соғин эчки кўканлаб қўйилган эди. П. Қодиров, Қора кўзлар.

КЎКАНАК: кўзга — **кўканак, оёққа** (ёки бетга) — тиканак Ҳаммага халал берувчи, урушқоқ киши ҳақида айтиладиган матал. Ҳа, гарданкашлик қилиб, кўзга — **кўканак, бетга тиканак** бўлишдан ҳазар қил.. К. Яшин, Ҳамза.

КЎКАНТОЙ Лочинлар оиласига кирувчи йиртқич куш.

КЎКАРМОҚ 1 Ўт-ўсимлик ёки барглар билан қопланниб, кўк, яшил тусга кирмоқ. Баҳор келди, далалар кўкара бошлади. ■

Гиёх унмаган чўллар меҳнаткашлар қони бараварига ям-яшил кўкарган эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

2 Униб-ўсмоқ, амал олмоқ; кўкламоқ (ўт-ўсимликлар ҳақида). Экин яхши кўкарди. — Чурук бўғотлари осилган.. эски ўларнинг томлари четида майсалар кўкарди. Ойбек, Танланган асарлар. Бор бригадасидаги кишилар бутун ёз бўйи уларни парвариши қилди, қаради. Лекин олмалар кўкармади. Газетадан.

3 кўчма Ривож топмоқ; ўсиб-унмоқ, ўсмоқ. Дарахт бир жойда (ерда) кўкаради. Мақол. — Ер олган кўкаради, ер сотган қурийди. Мана бу гапнинг мағзини чақ! Ойбек, Танланган асарлар. Бироннинг кўкарғанини кўра олмайдиган ғаламисга ўхшайди. С. Нуров, Нарвон.

4 Қаттиқ зарб, совуқ ёки бошқа бирор сабаб таъсирида кўк-қорамтири тусга кирмоқ (бадан, юз ранги ҳақида). Боланинг қўллари совуқдан кўкариб кетибди. — Кўкариб кетган оёқни кўриб, Полоннинг раҳми келди. Ж. Шарипов, Хоразм. Бўтавоӣ жаҳадан кўкариб сўкинар, паранжиси елкасига тушшиб кетган Эшон ая овозининг борича дод солиб, уни қарғарди. С. Аҳмад, Ҳукм.

5 Айниб, бузилиб, кўкка мойил тус олмоқ. Гўшт кўкариб қолибди. — Кўкариб кетган бу сассиқ сувда бижиллаб ётган ҳар хил қуртлар тушган ерида бир-икки қилпанглаб, дарров ўларди. М. Исмоилий, Фарона т. о.

КЎКАТ 1 Ўсиб турган ўт-ўлан; ўт-ўсимлик. Кўйларнинг барра кўкатларни ўткиртишилари билан жодидаи қирқиб пишиллашлари, кўзиларнинг оналарини қидириб маърашлари атрофни босди. С. Анорбоев, Оқсой. Мансур тизза бўйи кўкатлар устида чўнқаниб ўтирап.. ҳеч нимани кўрмас эди. Ў. Ҳошиков, Қалбиннга қулоқ сол.

2 Овқатга қўшиб ейиладиган (кашнич, укроп каби резавор) ўсимликлар; ошкўй. Ҳишиб ў мевалар, айниқса кўкатлар, турли нав сабзавотлар жуда мўл ёғилди. Ойбек, Нур қидириб. Кўкат растаси, қовун бозор, ҳўл мева, қуруқ мева расталарини кўриб, ён кўчадан пастладик. «Муштум».

КЎКАТЗОР Кўкатлар билан қопланган жой, майдон.

КЎКИМТИР 1 Кўк рангга яқин, кўкка мойил, кўкиш, оч кўк. [Турсуной] Маржон,

исирға, узук тақишини бирорлардан кўриб ҳавас қилар, лекин ингичка, кўкимтири томирлари билиниб турган бўйни ва кўлларига бу зийнатлар ярашиб тушмас эди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Атрофдаги ҳөвлилардан кўтарилган тутунлар кўкимтири, майин мавж билан тиниқ, совуқ ҳавода сузади. Ойбек, Танланган асарлар.

2 с. т. Яшил ёки зангор рангга яқин, оч яшил. Кўкимтири шоҳи рўмол. — У [Салимбой] кўзларини ҳовуздаги турғун кўкимтири сувга тикиб ўлади. Ойбек, Танланган асарлар.

КЎКИШ айн. **кўкимтири**. Ўртадаги ўчоқда ҳўл тўнка биқсимиоқда. Ундан чиқсан кўкиш тутун юқори кўтарилиб, ис босган қоп-қора шинлардан жои қидиради. П. Турсун, ўқитувчи.

КЎКИЎТАЛ тиб. Ўқтин-ўқтин тутиб, узлусиз йўталтирадиган, одатда болаларда бўладиган юқумли касаллик. Йўталнинг кечаси, шунингдек, дам-бадам тутиши кўкйўталнинг алоҳида хусусиятларидандир. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

КЎКЛАМ Йилнинг қиши билан ёз оралигидаги фасли; баҳор. Кўклам келиши билан дала ишлари қизиб кетди. — Илк кўклам ёғдулари ўқув корпусининг узун коридорини равшанлаштириб юборган, қишида кундузи ҳам ёкиб қўйиладиган чироқлар энди ўчирилган эди. П. Қодиров, Уч илдиз. Деҳқон ўйғаб-иғлаб, баҳорга қўз тикди. Аммо кўклам серёғин келди. С. Сиёев, Аваз.

КЎКЛАМГИ Кўклам фаслидаги, кўклам фаслида бўладиган; кўкламга оид. Кўкламги дала ишлари. — Шу кунларда бизнинг диққат-эътиборимиз кўкламги экишини ҳар тарафлама шай бўлиб кутиб олишига қарашилган. Газетадан.

КЎКЛАМОҚ 1 с. т. Амал олмоқ, ўсиб ривожланмоқ (ўсимлик ҳақида). Ёзалар кўклашидан то шу дамга қадар ундан кўз узмаган деҳқон ўз меҳнатининг мўъжизасига ўзи хурсанд боқади. Газетадан. Оттоқ шўр босган ер ўртасида онда-сонда кўклаган бедапоялар.. кўзга чалинади. «Ўзбекистон қўриклари».

КЎКЛАМОҚ 2 Йирик-йирик қилиб, наридан-бери (вақтинча) тикиб, чатиб қўймоқ. Машиначи кўйлакни кўклаб қўйди. — Иш жўнашиб кетди. Ҳаш-паш дегунча кафанини ҳам кўкладик. Ўликнинг очиқ бада-

ни мумкин қадар кўздан яширинган эди, — деди Шум бола. F. Ғулом, Шум бола. Пўлатой костюм енгларини игна билан кўклаб берар эди. Кўклаган енгларни ўтказиш ишларининг талағ қисми ҳам игна билан бажариларди. П. Қодиров, Янгилик ошиғи.

КЎКМАРАЗ Дошли экинлар билан бирга ўсадиган, заҳарли алкалоидга эга бўлган ўсимликлардан бири. Яхши тозаланмаган буғдой ва арпада кўкмараз ўсимлигининг ургуи ҳам қолади. «Фан ва турмуш». Қишлоқ жойларда дошли экинлар билан бирга ўсадиган айрим ўсимликларда (кўкмараз, эшакмия ва б.) заҳарли алкалоидлар мавжуд. С. Акромов, Гиёҳ кимёси.

КЎКНОР 1 Кўсаксимон ҳосили ичидан майда кўкиш ургуи бор, танасида сут шира етишадиган бир йиллик ва кўп йиллик ўсимлик. Сайд Жалолхон қайтиб кирди, бор товуши билан бақирди: -Ҳамма ерларингга кўкнор эктираман! А. Қаҳҳор, Башорат.

2 Шу ўсимликтин ҳосилидан ивитиб, эзиз тайёрланадиган, кайф берадиган ичкилик. [Марайим] Кирмаган кўча қолмади: наякини ўрганди, қора дори еди, тақяларга кириб, кўкнор ичди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КЎКНОРИ 1 айн. кўкнор. Сайд Жалолхон, унинг бир қадоққа яқин кўкнориси борлиги маълум эди, шу кўкнорини излаб, уйга кирди. А. Қаҳҳор, Башорат.

2 Кўкнор ичувчи банди. Ғуломжон пинаги бузилган кўкнори сингари сесканиб, ёнига қаради. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Кўкнори хаёл Ақлга тўғри келмайдиган, рўёбга чиқиши мумкин бўлмайдиган пучхаёл. Кўкнори хаёл қилмоқ.

КЎКНОРИХОНА Кўкнор ичимлиги тайёрланадиган ва кўкнор ичувчи бандилар йигиладиган жой; такя. Гузардаги эски кўкнорихона шаклидаги чойхона бузилиб, янги чойхона ташкил қилинган. Ҳ. Шамс, Душман.

Нафасинг кўкнорихонага урсин Совуқ хабар, гап билдирган кишига эътиroz сифатида айтиладиган ибора. [Сайфи:] Ҳаким ақамлар ваъданинг устидан чиқмасалар, ҳаммамизнинг асфаласофилини бўлишишимиз ҳеч гап эмас-а? — Э, нафасинг кўкнорихонага урсин! Суф сенга! — деди Эгамберди. Б. Раҳмонов, Ҳўжайин кўчди.

КЎКПОЯ Жўхори ва ш. к. айрим ўсимликларининг жуда пишиб (куриб) кетмаган,

молларга озуқа сифатида бериладиган маҳсули, пояси. Маккажўхори улар ерининг «мижозига» тўғри келмагани сабабли, гектаридан 130 центнердан кўкпоя олинган эмиш. «Муштум».

КЎКРАК 1 Тананинг бўйиндан қорингача бўлган олд қисми; кўкс. [Элмурод] Қизаргунча ювинди, ҳўл сочиқ билан кўкрак, бўйин ва яғринларини обдан ишқалаб, қонини бетга тендириди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Шаҳодат муфти қарийб бутун кўкрагини ёпган баҳайбат мош-гуруч соқолини қалам билан таради. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

2 Аёллар кўксидаги бир жуфт сут бези, эмизиш аъзоси; эмчак. Гулнорнинг бўйи ўсиб, кўкраги тўълишиб, бутун гавдаси қиззик латофати билан яшнаган чоқда бойвачча уни кўз тагига олиб қўйган эди. Ойбек, Танланган асарлар.

Кўкрак бермоқ Эмизмоқ.

3 Кийимнинг юқори олд қисми. Кўкрак чўнтақ. — Унинг эгнидаги якка бортли шеввиот костюм ҳали бўйига нисбатан ингичка бўлган қаддига кенеглик қиласди, кўкраги бир оз халта бўлиб, ёқаси кўчиб турибди. П. Қодирий, Уч илдиз. Ҳаво исимаган бўлса ҳам, хомсемиз ҳоким, формасининг кўкрак тутмаларини ечиб ташлаб, елтинишга тутинди. М. Исмоилов, Фарғона т. о.

4 кўчма Юрак, дил. Кўзи сўқирдан кўкраги сўқир ёмон. Мақол. — Уйгоқ эдим.. [болани] эртага олиб кетар, ҳар нима бўлганда ҳам, кўкрагида оналик меҳри бордир [деди Сидикжон]. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Гавҳарнинг ўғи аралаш бўгиқ овози Маҳкамага ўз кўкрагидан чиқаётгандай бўларди. П. Қодирий, Уч илдиз.

Кўкрагига шамол тегди қ. шамол. Кўкрагида ёли бор қ. ёл I. Кўкрак кермоқ 1) фурур, кибр билан гавдани тик тутмоқ; кеккаймоқ. Ҳаша пул бўлганда, Нусратилла Қулматқоранинг олдига кўкрак кериб кириб борарди. А. Муҳтор, Опа-сингиллар; 2) фархланмоқ. Кўкрак кериб, постда турман, Ватан ёви кул бўлсин доғда. Газетадан. Кўкрак қафаси Одамлар, сутэмизувчи ҳайвонлар ва паррандаларда кўкрак умуртқалари билан қовургаларнинг тўш суяги ёрдамида бирикишидан ҳосил бўлган бир бутун тузилма.

КЎКРАКБУРМА : кўкракбурма кўйлак Кўкраги қат-қат тах қилиб, буриб тикил-

ган кўйлак. Кўйлак тиктиридим форма, Янгича – кўкракбурма. С. Абдулла, Ҳаёт гулшани. Лопилламай ўлсин шу кўкракбурма кўйлак! Ойдин, Ҳикоялар.

КЎКРАКДОР 1 Кўкраги кенг, ягриндор. Кўкракдор йигит.

2 Кўкраги, эмчаги бўлиқ, катта. Қиз ўн етти-ён саккизга кирган, ўрта бўйли. кўкракдор, тўлагина, лўппигина қиз эди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 кўчма. Баланд ва баҳаво, кенг. -Чакки эмас, – деди кўкракдор, кенг далага қараб ўқтам. Ойбек, О. в. шабадалар.

КЎКРАКЛИ 1 Кўкракка эга; кўкраги бор. Мұхаммадкаrimни қадди-қомати келишган, кўркам, кенг кўкракли, елкасига тегирмон тоши қўйса бўладиган йигит, деганларича бор эди. М. Ўринхўжаев, Унтуйлмас кунлар.

2 айн. **кўкракдор 2, 3.** [Гуландом] Баланд бўйли, кўкракли, тўла эмас, лекин миқти, диркиллама танга эга. Ойбек, Танланган асарлар.

КЎКС 1 айн. **кўкрак.** Қўлини кўксига қўйиб таъзим қўлмоқ. ■ Хонанинг тўридаги пўстак устида оппоқ соқоли кўксига тушган катта саллали, ола чононли домла ўтиради. П. Турсун, Ўқитувчи. Жингалак сочлари кўзларини тўсиб турган Раиса икки қўли билан онасининг кўксини ушлаб, ёнглаб турарди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 кўчма Юрак, қалб. [Йўлчи] Гулбогчадаги у пари кўздан гойиб бўлгунча, отни секин юргизиб, кўксидаги чексиз шодлик билан қаноатланган, ширин ўйларга ботган ҳолда кетди. Ойбек, Танланган асарлар.

З кўчма Бирор нарсанинг ўртаси, ичи, бағри. Ёшлар чўл кўксини ёриб, тобора илгарилаб борарди. Ш. Фуломов, Шонли авлод. Фуломжон қизларни кўм-кўк кўксига олган гўзага бир неча зум сукланаб қараб турарди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

КЎКСОВ Ўпкаси ишдан чиққан, кўп ва қаттиқ йўталадиган. Чанг орасида биттаяримта кўксов қўйларнинг йўталгани эшишилар эди. Ф. Фулом, Шум бола. Бўриларнинг этни жимирилаштирадиган улиши, тўнғизларнинг кўксов йўталишидек ёқимсиз товуши.. бу танҳо йўлчининг юрагига ваҳим сололмасди. С. Аҳмад, Одамнинг изи. Тилмоч папирос чекиб, кўксовлардай бўғилиб йўталди. Ойбек, Улуғ йўл.

КЎКСУВ Кўздан ёш (сув) оқиб туриши билан кечадиган кўз касаллиги. Ўрта

Осиё ҳалқлари «назла» ёхуд «кўксув» деб ном берган кўз касаллиги бор. Т. Қосимов, Кўзингизни эҳтиёт қилинг.

КЎКСУЛТОН Думалоқ, нордон мевали дараҳт ва унинг меваси. Кўксултон атиргуллалар оиласига мансуб бўлиб, қимматли витаминаларга бой мева ҳисобланади. Газетадан.

КЎКЧА Қовуннинг ўртапишар, сершира бир тури (сертур, кўкиш, чўзиқ қовун). Каттақишлоқнинг эртапишар қовунлари, амири, кўкча, оқуруглари қадим замонлардан бери машҳур. И. Раҳим, Ихлос. Патнис кўкча ва шакарпалак косалари билан тўлик эди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

КЎКЧИ Кашнич, кўкпиёз, укроп каби резаворлар етиштирувчи ва шундай кўкатлар билан савдо қилувчи шахс.

КЎКЧИЛ кам қўлл. айн. **кўкимтири 1.** У, аввал Салимбоявачча, кейин бошқалар билан чўқишириб, шампанскийни ичди-да, ўрик, кўкчил кўзларига шўхлик ва ишва берришга тириша бошлади. Ойбек, Танланган асарлар.

КЎКҚАРФА Яшил-кўк патли, асосан Африкада қишилайдиган, кўкламда кела-диган қуш.

КЎКҚУТОН Лайлаксимонлар туркумининг қарқаралар оиласига мансуб, пати кўк, бўйни ва тумшуғи узун, балиқ, бақа ва б. майда жониворлар билан озиқланувчи йиртқич қуш.

КЎЛ Куруқликтининг сувга тўлган (сув қоплаган), атрофи берк, чукурликдан иборат табиий сув ҳавзаси. Катта кўл. Чўлда юрган қўнгирғоз, кўл қадрими не билур. Мақол. Тома-тома кўл бўлар. Мақол. ■ [Фуломжон] Ой ёргуғида кумуш товлаб турган кўлнинг чап қирғоги билан пастга тушиб борди. М. Исмоилий, Фаргона т. о. Дарё бўйида катта-кичик кўллар, тўқайзорлар кўп эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

КЎЛАГА эск. айн. **кўланка.** Майдон эшиги очилди. Бири орқасидан бири юриб, икки кўллага майдонга кирди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

КЎЛАМ Бирор иш-фаолиятнинг ёйилиш, қамраш доираси, ҳажми, миқёси; ривожланиш, авж олиш даражаси. Пўлат иш бошлаган дастлабки кунданоқ иш кўламининг бу қадар катталиги, бинокорлар зимасига катта вазифа юклатилганлигидан

фаҳрлана бошлади. Ш. Рашидов, Кудратли тўлқин. Шаҳарларда қурилиш йил сайин кенгайиб бормоқда. «Ўзбекистон қўриқлари».

КЎЛАМДОР Кенг кўламли (кўлами кенг). Таъсирчан лирик ўйлари ва кўламдор эпик достонлари билан миллион-миллион китобхонлар мұхаббати ва ихлосига сазовор бўлган машҳур шоирларимиздан бири Ўғундор. «ЎТА».

КЎЛАМЛИ Кўламга эга. Олдинда кенг кўламли, мураккаб вазифа турарди. «Ўзбекистон қўриқлари». Замон кечар экан ҳар қандай дамда, Кўламли қувончу ё ногоҳ ғамда. А. Орипов.

КЎЛАНКА 1 Офтоб нуридан тўсилган жой; соя. Абдуваҳоб айвондаги кўланкага ўтириди, ўғилчасини тиззасига олиб, пешонасидан ўпди. Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Машина теракларнинг қуюқ кўланкаси остида учиб бораркан, Кудратнинг дўстлари кўм-кўк ва бўлиқ пахтазор далаларни унга кўрсатиб, фахрланар эдилар.* З. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз.

2 Киши ва нарсаларнинг ёруғликка қарама-қарши томонга тушадиган сояси. *Аравани от тортар, кўланкасини им тортар.* Мақол. — Олис-олисларда ўигитларнинг кўланкалари қўринади. «Ўзбекистон қўриқлари». Рўпаратдаги уйда чироқ ёнди. *Дарпарда орқасида тебраниб турган кўланка тўхтади.* Газетадан. Қарагайларнинг кўланкаси тунги сокин ҳавода қимир этмай турарди. М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан.

3 Узокда, қоронгиликда, туманда гиравшира кўринган нарса; қора, шарпа. Кўнгли алдамаган экан: узокдан алақандай кўланка қорайиб кўринди. Х. Султонов, Онамнинг юрти. *Башорат яқин борди, кўланка яна қимирлади.* А. Муҳтор, Опа-сингиллар.

4 кўчма Бирор ички руҳий ҳолатнинг (мас. ташвиш, фам, азоб) ифодаси, акси. *Шеърият бошига зулмат кўланкаси тушди.* Зулфия, Ҳаёллар, туйгулар. ..унинг [Маддатимнинг] нуроний чехрасини, худди қўёшини булат босганидек, қайғу-алам кўланкаси чулғаб олди. «Муштум». Иқбол хола унинг чехрасидаги алам кўланкасини илғамади. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

5 кўчма (3-ши. эгалик ва ў.-п. к. шаклида) Бирор кимсанинг ҳимояси; паноҳ, ҳомийлик. Бирорнинг кўланкасида яшамоқ. — Қалай, Ҳомидбек, юртларингиз тинч-

ликми? -Худога шукур, давлатлари кўланкасида. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

6 кам қўлл. Нарсаларнинг бошлангич шакли, ҳали тўла шаклланмаган умумий қўриниши. Чигит экши бошлангунча, яғи қишлоқнинг кўланкаси қўриниб қолди: ..ҳали очилмаган кўчаларнинг икки юзига саксон беш мингдан ортиқ кўчам ўтқазилди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

КЎЛАНКАСИ қолибди Жуда озаб кетибди, рамақијон бўлиб қолибди. Сўрила-сўрила кўланкаси қолган совлиқ нимага ярайди? С. Анорбоев, Оқсой. **КЎЛАНКА (сини) солмоқ** Салбий таъсирини ўтказмоқ. [Нигоранинг].. бу табассуми зўрма-зўраки эканини, қандайдир гусса юзига кўланка солиб турганини Шербек бир боқишидаёт пайқади. С. Анорбоев, Оқсой. Уруш барча қатори Мақсада опанинг ҳам бошига ўз кўланкасини солди. Газетадан. **Ўз кўланкасидан (ҳам) кўрқмоқ** Ҳар нарсадан қўрқадиган, хавфсирайдиган бўлмоқ. Лекин Мадамин юрагини олдириб, ўз кўланкасидан қўрқадиган бўлиб қолди. П. Турсун, Ўқитувчи. **Ўзи хон, кўланкаси майдон қ. хон. Қора кўланка** Ёмонлик, бало рамзи. Биламан, ана, ҳозир сен турган ўлка Бошида қанот ёзган қора кўланка. Гайратий.

КЎЛБАР Улоқнинг терисидан ошлаб ишланган чармдан қилинган тўрва. Қаландар: -*Ийғламанглар!—* деб кўлбаридан иккисига бир нон олиб берди. «Эрали ва Шерали».

КЎЛБУҚА Қамишзорларда яшайдиган баликхўр тунги куш.

КЎЛВОР, кўлбор: кўлвор (ёки кўлбор) илон Думининг учи тўмтоқ, халқ табобатида гўшти шифобаҳаш ҳисобланувчи заҳарли илон. Чайла ёнида сув истабми, соя истабми келиб қолган, узунлиги ярим қулоч кўлвор илон.. ётарди. «Ёшлиқ». Кўлбор илон Нуротада жууда кўп учрайди. «Фан ва турмуш».

КЎЛИК шв. Юк тортувчи ҳайвон, отулов, транспорт. -Париларнинг макони олис, болам, кўлигинг йўқ, шеригинг йўқ, қандай етасан, — деди кампир. «Фольклор». Жойниҳоятда пинҳона бўлгани учун атрофда бирор кўлик кўзга ташланмайди. М. Кўшжонов, Дийдор.

КЎЛКА кам қўлл. айн. **кўланка.** Жимжит, қоронги кўчалардан отни қаттиқ ҳайдаб кетди. Ҳуштак, шақилдоқ чалган таңҳо

қоровул кўлкалари унда-бунда учраб қолар эди. Ойбек, Танланган асарлар. Олма, ўрик, бодом гул очади, Супамизда салқин кўлкаси. Миртемир.

КЎЛЛАМОҚ Оқмай, бир жойга тўпланиб, йигилиб қолмоқ, кўл бўлиб қолмоқ (сув ҳақида). Сайфи тол соясига ётиб, хуррак отяпти. Сув эса эгатларнинг бир жоийидан югуриб ўтятти, бир жойида кўллаб қоляпти. Газетадан. Сквер томондан оқиб тушган баҳор суви тротуарнинг зеҳида кўллаб ётар.. эди. П. Қодиров, Уч илдиз.

КЎЛЛАТМОҚ 1 Кўлламоқ фл. орт. н. Сурункали ёғингарчилик далаларни кўллатиб юборди. Газетадан.

2 : кўллатиб сув сепмоқ Кўп миқдорда сув сепмоқ. Ёзинг жазирама кунлари Аҳатжон гужум остига кўллатиб сув сепади, супага.. топ-тоза олачани тўшайди. С. Сиёев, Аваз. **КЎЛЛАТИБ СУФОРМОҚ** Бостириб, кўп сув қўйиб суформоқ. Бу ерда гўзалар кўллатиб сугориларди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

КЎЛМАК Чуқур жойга тўпланиб қолган ёмғир суви, ҳалқоб сув. Кун исиб кетди. Ҳар қадамда ҳалқоб бўлиб ётган кўлмаклар ерга сингиб, ариқлардаги лойқалар тина бошлиди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Кўлмак сувлар устида чивинлар галаси уймалашмоқда. С. Аҳмад, Қадрдан далалар.

КЎЛОБ айн. кўлмак. Кўлоб ҳозиргина сепилган сувдан ҳосил бўлган эди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

КЎЛОБЛАМОҚ айн. кўллатмоқ **2**. Тоза супурилган, кечак кўлоблаб сепилган сувнинг нами ҳали тупроқдан аримаган ҳовли уни оғир сукут билан кутуб олди. С. Зуннунова, Олов.

КЎЛОБЛАТМОҚ айн. кўллатмоқ **2**. Келин бир зумда ҳовлини кўлоблатиб сув уриб чиқди. С. Зуннунова, Гўдак ҳиди. Кўлоблатиб сугорилган гўзалар, қаранг, Кўринади сув остидан барглари аранг. А. Пўлат.

КЎМА шв. **1** Уюм, тўплам. Қовун кўмаси. — Икки қум кўмаси орасидан бораётган отлиқ отини тўхтатиб, ундан тушди. С. Айний, Куллар.

2 айн. паға. Дала шийтонларидан кўтарилаётган тутун кўмалари.. Ойбек, О. в. шабадалар.

КЎМАК Моддий, жисмоний, маънавий ёки бошка жиҳатдан кўллаб-куватлаш; ёрдам. Катта кўмак. Кўмак олмоқ. Дўстлар

кўмагида қийинчиликларни енгмоқ. — Кетаман, қизим, шаҳарда аллақанча ишим бор. Ботирилинг кўмаги билан битказиб олай. Ҳ. Фулом, Машъал. Оғир дақиқаларда бирбирларини қўллаб, кўмак берардилар. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Йигитлардан бирининг кўмагида отга миниб, жиловини қўйди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Оға, не қил дейсиз.. Мен сиздан кўмак истаб келдим. С. Сиёев, Аваз.

КЎМАКДОШ Кўмак берувчи; ёрдамчи, кўмакчи. Амаким ҳам, хотини ҳам қизига насиҳат қилиши ўрнига, унинг фисқ-фужур ишларида кўмакдош бўлдилар. М. Қориев, Ойдин кечалар. Мен энди тўқисман.. ҳар бир ишимда кўмакдош онам — қайнонам бор. М. Алиев, Шонли авлод. Ўз умримдан бўлардим рози, Ё сен менга кўмакдош бўлсанг. Сайёр.

КЎМАКЛАШМОҚ Ёрдам, кўмак бермоқ, ёрдамлашмоқ. [Унсан:] Тога, сизга ялиниб келдим, Йўлчи акамни қамоқдан чиқарашга кўмаклашинг. Ойбек, Танланган асарлар. Ёзги каникулда тоғларга саёҳат қилганимиз, бир-биримизга кўмаклашиб, Чимён чўққиларига чиққанимиз. П. Турсун, Ўқитувчи. Мехтиев ҳамманинг ишини кузатиб, кепрак бўлган жойда кўмаклашиб юрар эди. П. Қодиров, Уч илдиз.

КЎМАКЧИ **1** Ёрдам, кўмак берувчи; ёрдамчи. Пахта термигига чиққан шаҳарлик кўмакчилар. — Бу ғамлар етмагандай, унинг ягона кўмакчиси бўлган шогирдини яқинда бошқа бир уста айнитиб олиб, бечора чоннинг қўлини кесди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 тлиш. Отлардан кейин келиб, уларнинг бошқарув ўйли билан тобеланишини кўрсатувчи, макон, замон, сабаб каби маъноларни ифодаловчи ёрдамчи сўз, мас., учун, билан, томон сўзлари.

КЎМАКЧИ ФЕЪЛ Асосий феълнинг маъносига кўшимча маъно берувчи ёрдамчи феъл. Мас., ўқиб кўр, ёзиб бер, ола қол кабиларда кўр, бер, қол феъллари.

КЎМАЧ Иссиқ кулга кўмбид пишириладиган нон. Кўчиб кетар вақтида Зебо, Ёзи келса ер деб, бир оз унни кўмач қилиб, қўрга кўмбид кетган экан. «Ёзи билан Зебо».

Ўз кўмачига кул тортмоқ Ўз манфаати учун ишламоқ; ўзига ўзи қайғурмоқ. Ҳар ким ўз кўмачига ўзи кул тортадиган.. бир замонда инсон боласи ота-онасидан бемахал ажралар экан, унга бундан оғир кулфат йўқ. П. Турсун, Ўқитувчи.

КҮМИК Суякнинг ғовак қисми; суяк бўшлигини тўлдириб турадиган ёғли тўқима.

КҮМИЛМОҚ Кўммоқ фл. ўзл. ва мажҳ. н. Ёшлигинда одат қилсанг, қаригунча кўни-касан, қариганда одат қилсанг, кўниккунча кўмиласан. Мақол. ■ Зайнаб ҳам тамом шакларга кўмилиб ясанган. А. Қодирий, Ўтган кунлар. -Шаталоқ отиб юргунча, уйда кўмилиб ўтирасаларинг бўлмайдими? – деди Фотима опа [болаларга]. Р. Файзий, Сен етим эмассан.

КЎМИР 1 Куйиб қорайган, лекин ҳали кулга айланмаган ёғоч қолдиги. Чайла қамишлари аллақачон ёниб битиб, ёғочларигина қора кўмир бўлиб, чарс-чарс тутаб ётарди. Н. Фозилов, Диidor.

Писта (ёки пистоқи) кўмир Махсус кўрада ёғочни куйдириб тайёрланган кўмир. Очиқ танчага писта кўмир солиб.. икки муфти қўлларини оловга товлар эдилар. А. Қодирий, Мехробдан чаён. ..кабоб кўраларда арчанинг пистоқи кўмири чўғлатилди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Ердан қазиб олинадиган, асли ўсимлик қолдигидан ҳосил бўлган қаттиқ ёқилғи; тошкўмир. Кўмир саноати. Кўмир кони. ■ Шахтадарда шахтёр шиддаткор.. Кўмирларни қулатар яхлит. Ё. Мирзо. Қозогистон – бу Қараганда, Қазган билан тугамас кўмир. Ҳ. Олимжон.

КЎМИРЛАНМОҚ кам қўлл. Кўмир бўлмоқ, кўмирга айланмоқ. Булултлар қорайди, дарахтлар кўмирланди, аскарларнинг юзлари исдан, тўзондан даҳшатли ниқоб кийди. Ойбек, Қуёш қораймас. Кўчалар гишт, тупроқ, темир-терсак, кўмирланган ёғоч, жингиртоб симлар билан тўла эди. Ойбек, Қуёш қораймас.

КЎМИРХОНА Кўмир қўйиладиган, сақланадиган жой. Пойгак томонидан одам ўтирадиган жойнинг ости камар қилиб ковланиб, кўмирхона қилинган эди. С. Айний, Эсдаликлар.

КЎМИРЧАК 1 шв. Пиширилган, қовурилган овқатнинг бир оз қуиб, қотиб пишган жойи; қирмоқ.

2 айн. кемирчак. Врачлар Назиранинг лунжидан бир парча гўшт олиб, устки лаб тиртигини ямашди, аста-секин кўмирчак қўйиб, бурнини кўтаришди. Газетадан.

КЎМИРЧИ Кўмир тайёрлаш ёки кўмир сотиш билан шуғулланувчи шахс. Кўмирчи

бўлсин, темирчи бўлсин – тўрт деворнинг ичидага севганинг бўлсин. Ҳамза, Паранжи сирлари. Форобий боғи биқинидаги тор кўчада турадиган кўмирчи аравакашлар отларини шу ерга [анҳорга] олиб тушиб сугорадилар, чўмилтирадилар. Ҳ. Гулом, Тошкентликлар.

КЎМИРЧИЛИК Кўмирчи касби.

КЎМИШ 1 Кўммоқ фл. ҳар. н. Богларда узум, олма, ноклар иғиштириб олинган, токлар кўмиши учун тайёрланмоқда. Ж. Шарипов, Ҳоразм.

2 Дафн маросими. У [Адолат] Зумраднинг ўлимига сира-сира чидаёлмасди. Уни кўмиши учун тўпланган одамлар билан маҳалласи томонга кетар экан, кўз ёшини тиёлмас, секин-секин хўрсиниб борар эди. С. Зунуннова, Гулхан.

КЎММА 1 шв. Ҳанжувар. Кўмма қилиб экмоқ. ■ [Ғўза кўчатини] Болалар лой-пойи билан кўчириб.. ва бўлтак ерга қатор кўммалар очиб ўтқаздилар. Н. Сафаров, Замон.

2 Ерга кўмиб ўрнатилган. Кўмма устунлар. ■ Саҳнини янтоқ босган яланг ҳовлида иккита ёғоч каравот, ўртага кўмма стол ясалган, унинг атрофига қўлбola табуреткалар қўйилган эди. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

3 Одатда кўмиладиган, кузда кўмиб, совуқдан сақланадиган (мевали дарахтлар ҳақида). Кўмма анор. Кўмма ток. Кўмма қилмоқ.

4 Чўғга (ўтга) кўмиб тайёрланадиган, пишириладиган. Қўй сути, қўй мойига Унадек унни қориб, Йилтилама хамирни Кўш това аро солиб, Кўмма қилади дарров, Шувоқ илдизин ёқиб. Қ. Муҳаммадий. Бобо бўлар хотиржам, Пиширап «кўмма кулча». Қ. Муҳаммадий.

КЎММОҚ 1 Ковланган ерга (чуқурча, ўра ва ш. к. га) жойлаб, устини беркитмоқ. Сабзини кўммоқ. Картошкани кўммоқ. ■ Шолини кечаси отхонадан олиб, бошқа ерга кўминг. Ҳ. Гулом, Машъал.

2 Тупроқ, шағал, қум, тош, кесак, хашак каби нарсалар билан қоплаб беркитмоқ, кўринмайдиган қилиб қўймоқ. Оёқни қумга кўммоқ. Токни кўммоқ. Бу жойларда анжир билан анорни ҳам кузда кўмадилар.

■ Пахомов картошкаларни ҳавас билан бир-бир ушлаб, ўтга кўма бошлади. Ойбек, Қуёш қораймас.

3 Ўликни гўрга қўймоқ; дафн этмоқ. Сизнинг ўжарлигинизни деб, гулдек қизим-

ни бегона шаҳарга иккى қўллаб кўмиб келдим. Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ?

4 Чуқур жойни тўлдирмоқ, ер билан текисламоқ. [Сидиқжон] Тўлиб қолган кир ўрани кўмиб ташлаб, бошқа ўра қазиди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Бултур пахта эккан бригада ернинг намини сақлаш учун зовурни кўмган экан. Н. Сафаров, Ҳадиҷа Аҳророва.

5 кўчма Жуда ортиқ даражада таъмин этмоқ; тўкиб, ёғдириб ташламоқ. Ишга кўмиб юбормоқ. Пулга кўмиб ташламоқ. — Ҳайиттмат аканинг назарида, Ҳикмат домла ўз қавмларини ҳаш-наши дегунча олтинга кўмиб юбораётгандек бўлиб кўринди. Н. Мақсудий, Лайлатулқадр.

КЎМОЧ айн. **кўмач** ..сизни бир оз мазалироқ нон билан меҳмон қилмоқчи бўлиб, кўмоч ҳамирига бир коса сут қўшдим. С. Айний, Куллар.

КЎН Ишланган, пиширилган тери; чарм. Кўн заводи. — -Бой акамнинг дардлари деҳқончилик устида эмас, бошқа жойда, — деди эски бир этикнинг остига янги кўндан таг қўйиб тикаётган бир киши. С. Айний, Куллар. Умурзоқ ака баланд қоматини эгиб, кўн этигининг учини аста-секин босиб, болалар тенасига кирди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

КЎНАК шв. Қимиз солиб қўйиш учун теридан ясалган идиш; катта саноч. Қимиздори деган неча такконлар, Чайиб бергун сава билан кўнакни. «Алпомиши».

КЎНГИЛ (асосан 3-ш. бирл. — **кўнгли**)
1 Кишининг ҳис-туйғу ва кечинмалари манбаи; юрак, қалб, дил. Кўнглида яхши ниятлари кўп. Кўнглим қувончларга тўлди. — Бахт, иқбол, фаровонлик орзулари кўнгилда тўла, аммо бу дамда бир парча чапатига зорлик қандай мусибат. Ойбек, Нур қидириб. [Зайнаб:] Кўнглимда тариқдек ёмонлик бўлса, эртагача етмайин. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Нигоранинг кўнглини қандайдир ғамгин ҳис-туйғулар эгаллаб олди. С. Анорбоеў, Оқсои. Аслида эса ҳозир унинг кўнглида бир-бираға зид, асов туйғулар жунбишига келиб, жисму жонини гоҳ безовта қилса, гоҳ ҳаловатли кечинмаларга гарқ этаётган эди. С. Сиёв, Ёруғлик.

2 Феъл-атвор, характер, хулқ. Жаҳдан тушгандан кейин яна юмшаб қоласиз, раис, кўнглингиз бўш. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

Бир кўнгли Бир қур тахмин қилиб, ичидага гумонсираб, бир хаёл билан. Бир кўнгли, бу гапни қози тониб келгандир, деб ўйлади. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Борған еригача куйдириб борди. Бир кўнглим, «Заҳар бериб қўйдими?» деб қўрқдим. М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Кўнгил бермоқ** 1) берилмоқ, меҳр қўймоқ. Яхшилик кўр, ёмонликни кўрмагин, Бевафо дунёга кўнгил бермагин. «Ойсулув»; 2) севмоқ. Мен тунукасоз устамнинг қизига кўнгил берган эдим.. К. Яшин, Ҳамза. Бир нечук номардга кўнгил бермагин.. «Алпомиши». **Кўнгил ёзмоқ** (ёки очмоқ) Ғам-ғуссани тарқатмоқ, унумтоқ, хурсандчилик қилмоқ, ўйин-кулги, сайдир ва ш. к. билан дилгирилкини тарқатмоқ. Бамаини одам билан гаплашиб, кўнгизни ёзмоқ. — **Малика** кўнгил ёзиши учун тез-тез овга чиқар экан. «Булбулигў». Қўшиқ кишининг кўнглини очади. Н. Сафаров, Шарқ тонги. **Кўнгил ёрмоқ** Дилядаги гапларни айтмоқ. Шунинг учунни.. дардини кимга айтшини билмай қолган кезларда Аваз Мутрибни соғинади, унга кўнгил ёради. С. Сиёв, Ёруғлик. **Кўнгил овламоқ** 1) ўзига мойил, ром қилишга интилмоқ. Қўзингни сузуб, овлоқда Пўлатжоннинг кўнглини овлаб юрган эмишсан. С. Аҳмад, Қадрдон далалар; 2) бирорни хурсанд қилишга, кайфини чоғ қилишга ҳаракат қилмоқ. Тўраҳўжа ўртоқларининг кўнглини овлашни биладиган, ўта маданиятили бола эди. Д. Нурий, Осмон устуни. **Кўнгил сўрамоқ** Киши бошига бирор мусибат ёки ташвиш тушганда, ундан ҳол-аҳвол, кайфият ва ш. к. ҳақида сўрамоқ. ..Али мешкобчи кеиничалик Низомиддиннинг ҳибс этилиб, Ихтиёриддинга ташланганини эшишиб, эрта билан келиб, Мезъморнинг кўнглини сўради. Мирмуҳсин, Мезъмор. Ёдгорбойнинг.. нобуд бўлганидан булар бехабар экан, тўғри келиб, кампирдан кўнгил сўрабман. А. Қаҳҳор, Асрор бобо. **Кўнгил узмоқ** Баҳридан ўтмоқ, кечмоқ, ажралмоқ, ташлаб кетмоқ. Бир ёғи булар, қолаверса, волидамизнинг қабрларидан кўнгил узолмай, Капсанчиларда қолиб кетдим. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Кўнгил** учун Ҳурмат юзасидан; ҳеч бўлмаса, шунчаки, тил учида. Шаҳидбек гўё кўнгил учун яна: -Кўп яхши экан! — деб қўйди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. **Кўнгил хуши** Ўзининг хурсандлиги, вақтичоғлиги учун хизмат қиладиган иш-ҳаракат ёки нарса; хурсандлик, вақтичоғлик воситаси. Қиз бўлса ҳам, кўнгил хуши,

Фарзанд керакдур йигитга. «Кўшиқлар». Кўнгил қўймоқ (ёки бермоқ) Мехр-муҳабат боғламоқ, севмоқ. Йигит шу қизга кўнгил қўйди. — Кўнгил берганимни, яхши кўрганимни ўлганидан кейин яна ҳам аниқ билдим. Ҳеч кимдан уялмай, бағримга босиб йигладим, — деди Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фаргона т. о. Кўнгилга тұгмоқ қ. тұгмоқ. Кўнгли айнимоқ Тўш олди соҳаси ва ҳалкўмда ўзига хос ноҳушилик ҳис этмоқ; бехузур бўлмоқ. Ёқимсиз ҳиддан кўнгли айниди. Кўнгли бор 1) хоҳиши, майли бор; мойил. Шу ерда қолиб ишлашга кўнгли борлигини бирдан айтишига бўйни ёр бермай ўйланди. Ҳ. Назир, Одамнинг қадри; 2) яхши кўради, севади. Үндай деса, Солиянинг пичингида ҳам жон бор. Ахир илгарилари «ака» демас эдику? Кўнгли бормикин-а? С. Анорбоев, Шерали севиб қолди. Кўнгли бузилмоқ Кайфијати бузилмоқ; қаттиқ хафа бўлмоқ, қайфуга чўммоқ; дили оғримоқ, дили гаш тортмоқ. Дутор чалиб ўтирсам, Ити узилиб кетди, Ёр сени ўйлаб турсам, Кўнглим бузилиб кетди. «Кўшиқлар». Акасининг бу ҳаракатидан Раъонинг кўнгли бузилиб, қовоғини солди-ю, аразаганча ҳовлига тушшиб кетди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Ҳондан бошқача муомала кутган Зуҳра бегим тўсатдан кўнгли бузилиб, кўзига ёш олди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Кўнгли бузуқ 1) фикри, нияти ёмон, ёмонлик қилишни ўйловчи; 2) ғамгин, руҳан эзилган, кўнгли яримта. Кўнгли бузуқ бўлса, болам, шод айла, Йиқилгани, болам, сен босиб ўтма. «Равшан». Кўнгли бўлмаслик Кўнглига тўғри келмаслик, бирор ишни бажаришга ботина олмаслик; маъкул кўрмаслик. Ибн Ямин.. устозининг вафотидан сўнг, унинг оиласини ташлаб кетишига кўнгли бўлмади. К. Яшин, Ҳамза. Кўнгли бўшамоқ Фам-ташвишдан енгилланмоқ, кўнгли ёришмоқ. Йиғлаб-йиғлаб, кўнгиллари анча бўшагандан кейин: -Ҳасанжон.. буларни қаердан топдинглар /деди/. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Кўнгли жойига (ёки ўрнига) тушмоқ Хотиржам бўлмоқ, тинчланмоқ; таскин топмоқ. Гуломжон.. ҳали қўшниси терим бошламаганини кўриб, кўнгли анча жойига тушди. М. Исмоилий, Фаргона т. о. Кўнгли йўқ 1) майли, хоҳиши ўйқ; мойил эмас, истамайди. Аслида Шодмон отанинг бешикка кўнгли йўқ эди. Ҳ. Назир, Кўрмана; 2) яхши кўрмайди, севмайди. Кўнгли кенг 1) ҳар нарсага сиқилавермайдиган, ташвиш тортавермайдиган. У кўнгли кенг, вазмин бўлишни, анчамунча нарсани ичига бемалол сиғдириб, ҳеч нарса кўрмагандек бўлиб юришни ҳавас қилади. П. Қодиров, Уч илдиз; 2) олиҳиммат, саҳоватли. Кўнгли кўтарилмоқ (ёки ўсмоқ) Руҳланмоқ, руҳи, кайфияти кўтарилмоқ, руҳи енгил тортмоқ; хурсанд бўлмоқ. Сидиқжон.. иситмаси тушганиданми ёки кампирнинг меҳрибончилигиданми, кўнгли кўтарилиб, таъби очилганиданми, жуда енгил тортди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Кўнгли кўтармайди 1) хоҳламайди, ёқтирамайди, табиатига тўғри келмайди. Қариндошлар, қўшиллар — ҳеч ким ёқмас, ҳеч нарсани кўнгли кўтармас, ҳеч нарсани истамас эди. Ойбек, Нур қидириб; 2) ҳазм қиломайди; еб-ичолмайди. Ёғли овқатни кўнглим кўтармай қолди. Кўнгли очиқ ёки очиқ кўнгил 1) истагини, хафа ёки хурсандлигини яширмайдиган; тортинмай гаплашаверадиган. Йўлчининг кўнгли очиқ, содда йигит эканини билиб, болалар бирин-сирин яқинлаша бошлийдилар. Ойбек, Танланган асарлар; 2) ҳар нарсага хафа бўлавермайдиган, гина сақламайдиган; бегараз.. одамларга жуда меҳрибон, кўнгли очиқ, қотмагина чол эди. С. Кароматов, Олтин кум. Кўнгли оқ ёки оқ кўнгил Бирорга ёмонликни истамайдиган; бегараз, юраги тоза, софдил. Оқ кўнгил одам. — Салимбойваччадан қилча шубҳаланманг, — қатъий деди Тантибойвачча, — унинг кўнгли оқ. Ойбек, Танланган асарлар. Кўнгли оғримоқ Хафа бўлмоқ, ранжимоқ. Кўнгли совимоқ (ёки қолмоқ, қайтмоқ) Аввалги яхши муносабати, майли ўйқ бўлмоқ, ихлоси қайтмоқ, севмайдиган, ёқтирамайдиган бўлиб қолмоқ. Дўстидан кўнгли совиди. — [Абдишукурнинг] Кейин мадрасас илмларидан кўнгли совий бошлади, чунки имом бўлиши уни сира қизиқтирамади. Ойбек, Танланган асарлар. Кўнгли соф (ёки тоза), соф (ёки тоза) кўнгил айн. кўнгли оқ. [Гулнор:] Ўзимдан ортиқ сизга ишонаман. Сиз кўнгли тоза йигит, биламан. Ойбек, Танланган асарлар. Кўнгли суст кетди Жуда ҳам ҳаваси келди, тотиб кўргиси, егиси ёки ичгиси келди. Анорга кўнглим суст кетди. Кўнгли тинчили қ. тинчимоқ 1. Кўнгли топ 1) ҳар нарсага сиқилаверадиган, ташвишланаверадиган; сержаҳл; 2) ха-

сис, зиқна. **Кўнгли тош ёки тош кўнгил Раҳм-шафқати йўқ, бераҳм, шафқатсиз; бемуруват.** /Фотима:/ Золим, раҳмсиз, тош кўнгил! С. Айний, Қуллар. **Кўнгли тўлмоқ** Мамнун бўлмоқ; қаноат ҳосил қилмоқ, тинчланмоқ. **Муҳиддин ака.. алланимадан** хурсанд бўлиб, кўнгли тўлиб чиқиб кетди. А. Қаҳдор, Қўшчинор чироқлари. **Кўнгли тўқ** Фам-ташвишдан холи, хотиржам. Элга қўшилганнинг кўнгли тўқ, элдан ажрағаннинг бети йўқ. Мақол. — **Бектемирдан** кўнглим тўқ, — деди Али тажсанг, — калласи ишлайди. Ойбек, Қуёш қораймас. **Ишончларингизни оқлайман, кўнгилларингиз тўқ** бўлсин. М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Кўнгли хира айн. таъби хира қ. хира.** Усмена оҳирида.. бир оз енгил тортди-ю, лекин кўнгли ҳамон хира эди. А. Мухтор, Туғилиш. **Кўнгли чопмоқ** 1) табиатига, дидига мос келмоқ, мувофиқ деб билмоқ, ёқтирмоқ. /Гулсумбуби:/ Дурадгор йигитнинг онаси қатнай-қатнай, тинка-мадори қуриди. Айниқса, ўшанга кўнглим чопган эди. Ойбек, Танланган асарлар; 2) бирор нарсанинг рўёбга чиқишига, амалга ошишига ишонмоқ. **-Қайғурма, Офтоб..** куёвинг бунчалик сулув бўлса.. чимидиқда печакгулек бўлиб, эрига чирмашганини кўрармиз? -Оҳ, опажон, — деди умидсизча ойим, — менинг бунга кўнглим чопмайди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Кўнгли чўқмоқ** Руҳи тушиб кетмоқ, умидсизликка берилмоқ; ўксимоқ, афсусланмоқ. **Боланинг кўнгли чўқди.** — **Ҳаётнинг кўнгли чўқиб кетди, лекин..** умид ипини узгиси келмади. М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Кўнгли юмшамоқ** Ачиниб раҳми келмоқ; ачигидан, қаҳридан тушмоқ. **Меҳри юрак-юрагидан** эзилиб, дадасининг кўнглини юмшатиш ўйларини қидирарди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. **Кўнгли юмшоқ ёки юмшоқ 4.** **Кўнгли ярим (та)** Фам-ташвиш билан руҳан эзилган, дилшикаст. **-Кўй энди, озор берма, кўнгли яримта, —** деган эди, Асрор-қўул қайта авж олди: **-Кўнгли яримта бўлса, мияси ҳам яримтами?** А. Қаҳдор, Асрор бобо. **Кўнгли ўксимоқ** Ҳафа бўлмоқ, маъюсланмоқ. Қизнинг атрофга жавдираб турган кўзлари хомуш ерга боқди. Қиз кўнгли ўксиди. С. Аҳмад, Мехрибон. **Кўнгли қаттиқ ёки қаттиқ кўнгил айн. кўнгли тош.** Шу ёшга келиб, оталик меҳрини жуда кам кўрсатган қаттиқ кўнгил отанинг юраги бирдан эриб кетди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Кўнгли қора айн. ичи қора қ. ич 3.** Қайси кўнгли қорадан чиқди бу гаплар? А. Муҳиддин, Кўнгиллар. **Кўнгли ғаш** Таъби хира, бирор нарсадан ташвишли, безовта, нотинч. Кўнгли ғаш, бояги қувончили, ширин, аммо таги йўқ хаёллардан асар ҳам қолмаган эди. О. Ёқубов, Муқаддас. **Кўнглига келмоқ** 1) ўзича ўйламоқ, хаёлидан ўтмоқ. Зўрликни кўнгилга келтирманг. Ш. Тошматов, Эрк куши. **Ўзинг биласан.** Ахир шундай бўлади, деб кўнглимга келтирибманни?! П. Турсун, Ўқитувчи; 2) ҳафа бўлмоқ. Бу гапингиз нотўғри, қори, сизнинг илмингиз эскича илм.. Кўнглингизга келмасин-у, извошга эшак қўшиб бўлмайди. А. Қаҳдор, Қўшчинор чироқлари. **Кўнглига оғир олмоқ** с. т. Арзимаган нарсага ҳафа бўлмоқ; ўзига таҳқир деб тушумоқ. Кўйингчи.. ўзингиз ҳар бир нарсани кўнглингизга оғир ола берар экансиз. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Қалмоқларнинг кўзича, сен мендан зўр бўлгин, қандай сиёсат қилиб гапирсанг ҳам, мен кўнглимга оғир олмайдман. «Алпомиш». **Кўнглига тегмоқ (ёки урмоқ)** айн. чаккага тегмоқ қ. чакка I. Булар ҳаммаси ҳам кўнгилга урди, шекилли, гулзорлар бўйлаб боғни айланга бошлади. Ойдин, Фонарь тагида. **Кўнглига қарамоқ** Раййига, ҳоҳиш-истагига мувофиқ иш тутмоқ. **Мана шунақа-да,** боланинг кўнглига қарайверсангиз, ҳаддидан ошиб кетади. Ойдин, Ўзи монанд. **Кўнглига қил (ҳам) сиғмайди айн. юрагига қил (ҳам) сиғмайди қ. юрак.** Кўнглига қўл солиб кўрмоқ қ. қўл. Кўнглида кири йўқ 1) айн. кўнгли оқ; 2) айн. кўнгли очиқ. Юрагида бори юзига тенип турдиган бундай кишиларни, кўнглида кири йўқ, деб мақтайдилар. П. Қодиров, Уч илдиз. **Кўнглидан кечирмоқ (ёки ўтказмоқ)** Ҳаёлидан ўтказмоқ, ўйламоқ. «Энди бу ҳаёт нимага керак?» деган фикрни кўнглидан кечирганди. О. Ёқубов, Тилла узук. «Тегирмонга тушса, тирик чиқадиган одам», дега кўнгилдан ўтказардилар. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. **Кўнглидан чиқармоқ** 1) бутқул унутиб юбормоқ; ўйламай, эсламай қўймоқ. Аслида эса Холмурод севган қизидан ҳали-вери жудо бўлишини ҳам, уни кўнглидан чиқариб юборишни ҳам истамасди. П. Турсун, Ўқитувчи; 2) илгари ҳафа қилган кишисини узр тарзида хурсанд қилмоқ, ҳафалигини, гина-кудуратни тарқатмоқ. **Бола бечоранинг дилини оғритган** эдим.. Ўлмасам.

бир яхши иш қилиб, кўнглидан чиқариб юбораман. С. Аҳмад, Қадрдан далалар. **Кўнглини бузмоқ** Ҳафа, ғамгин қилмоқ, ғамга ботирмоқ. Бир ёш аёлнинг ғам ва ҳасрат билан тўла «ёр-ёр»и алоҳида эшишилар, одамнинг кўнглини бузар эди. П. Турсун, Ўқитувчи. **Кўнглини кўтармоқ** (ёки ўстирмоқ) Дилини чоғ қилмоқ, хурсанд қилмоқ, яхши кайфият бағишиламоқ; руҳлантирмоқ. Беморнинг кўнглини кўтариб, кечқурун уйига қайтиди. Т. Ашурев, Оқ от. Бирори ўйлаб сақлаган ўйлқи моии топиб келиб, тўпифини силайди, бирори қизиқ-қизиқ гаплар айтиб, кўнглини кўтариди. С. Сиёев, Ёргулик. -Ҳафа бўйманг, Тўхта хола, кўпга келган тўй, – деди Бозорев, унинг кўнглини кўтариши. учун. И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Бу гап Жуманинг кўнглини ўстириб юборди.* А. Мухтор, Туғилиш. **Кўнглини олмоқ** 1) хурсанд қилмоқ. Мен бирор билан ошначилик қилсан, ундан жонимни ҳам аямай, кўнглини олмоққа тиришаман. А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) бирорнинг севгисини қозонмоқ, ўзига меҳрмуҳаббат уйғотмоқ, ром қилмоқ. [Сидиқжон:] Бунақа қўшмачилик сизлардан келади. Инъомжонга «Қизимнинг кўнглини ол, эридан чиқариб, сенга бераман», деган кишидан келади. А. Қаҳдор, Қўшчинор чироқлари. **Кўнглини оғримоқ** Ҳафа қилмоқ, ранжитмоқ. Ука, мен уч-тўрт кундан кейин Фарғонага жўнайман. Лекин сан чолнинг кўнглини заррacha оғримта, дурустми? Ойбек, Танланган асарлар. **Кўнглини топмоқ** Истак-ҳоҳишига мос тушадиган иш ёки ҳаракат билан ўзига мойил қилмоқ, ўзидан хурсанд қилмоқ. *Каттаронини ака де – қўлтиғига кир, кичикроғини ука де – қўлтиққа ол, кўнглини топ.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Кўнглини эритмоқ** Дилини, қалбини эритмоқ, юмшатмоқ. **Ўрганган кўнгил ўртанса қўймас** Киши бирор нарсага ўрганиб, одатланиб қолса, гарчи у зиён бўлса ҳам, уни тарк этолмайди, деган маънода ишлатиладиган матал (асосан ярамас одатлар ҳақида).

Кўнгилламоқ шв. Кўнглида мўлжал қилмоқ, хоҳламоқ. Агар «Фалончини севаман, ўшанга уйлаб қўйинг» деса, ҳафа бўймаган чоқда ҳам, «Ҳа-а, мен бу ёқда Ёрқинойга кўнгиллаб юрсам-у, у ёқда дон олишиб юргани бор экан-да», деб ўйламайдими? Р. Раҳмон, Мехр кўзда.

Кўнгиллашиб: кўнгиллашиб гапирмоқ (ёки сўзламоқ) шв. Чин дилдан гапирмоқ, кўнгилни ёзib сўзламоқ. Ана энди эл ҳазиллашиб, кўнгиллашиб гапираверади. «Юсуф ва Аҳмад». Нима деса, ўз кўнглида ихтиёр, Кўнгиллашиб сўзланг, юртдошлар. «Юсуф ва Аҳмад».

Кўнгилли 1 Кўнгилга ёқадиган, хуш келадиган; ёқимли. Кўнгилли манзара. ■ *Бу ерда мева-чева кўп, дараҳтма-дараҳт тирмашиб, ёввойи узум ейишдан ҳам кўнгилли нарса борми? X. Аҳмар, Ким ҳақ?* Бу сўлим масканларда шанба ва якшанба кунлари сайру саёҳат қилган ҳамашаҳарларимиз кўнгилли дам олади, яхши ҳордиқ чиқаради. Газетадан.

2 **Кишиларнинг ўз истаги, ҳоҳиши билан қилинган, тузилган.** Кўнгилли армия. Кўнгилли аскарлар. ■ *Бўтабой партизан отрядига кўнгилли бўлиб ёзилди.* С. Аҳмад, Ҳукм.

3 от взф. Бирор ишга ёки гуруҳга ўзи истаб, ўз ҳоҳиши билан кирган ёки уюшган киши(лар). *Канал қурилишига 50 минг кўнгилли етиб келди.* «Ўзбекистон қўриқлари».

Кўнгилочар Кўнгилни очадиган, хуш кайфият бағишилайдиган. *Клубда тез-тез кўнгилочар ўйинлар, кўрилган кинолар устида баҳс, мунозаралар қизийди.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон. Шундан сўнг сухбат унча қовушмади, профессор бир-икки кўнгилочар гапдан сўнг чиқиб кетди. «Ёшлик».

Кўнгилсиз 1 Кўнгилга хуш келмайдиган; ёқимсиз, хунук. Кўнгилсиз воқеа. ■ Чекиниш, албатта, жуда кўнгилсиз ҳол. Лекин урушда бўладиган гап бу. Ойбек, Қоёш қораймас. ...илтижоли овозлар. юракларни эзib юборарди ва буларнинг барчаси бирга қўшилиб, кўнгилсиз, ноҳуш бир манзара кашф этар эдики.. К. Яшин, Ҳамза.

2 Севги-муҳаббати йўқ, севмайдиган. *Дастлаб кўнгилсиз бўлиб, кейин кўнишиб кетганлар озми?* Сабр қи.. эҳтимол, баҳтинг очишиб кетар. И. Раҳим, Ихлос.

Кўнгилсизлик 1 Кўнгилсиз ҳолат. Шундай кўнгилсизликка сабаб бўлгани учун Саидий кўп хижолат тортар эди. А. Қаҳдор, Сароб.

2 Кўнгли йўқлик, севмаслик; ёқтириласлик. Саидий, унинг Мухторхонга кўнгилсизлигини ўзи ҳам билади. А. Қаҳдор, Сароб.

КЎНГИЛХУШЛИК Хуш (яхши) кай-фият, вақтичоғ ҳолат; вақтичоғлик. Алимар-дон бошини ғоз тутиб борар, жаҳонда ҳеч нима ўзгарамагандек, ҳамма нарса кўнгилхушлик билан бораётгандек эди. Ў. Ҳошимов, Баҳор қайтмайди. Гулчирой кириб-чиқиб турган бу останада туриши унга кўнгилхушлик баҳи этар эди. Ж. Абдуллахонов, Йўл.

КЎНГИЛЧАН 1 Раҳмли, раҳмдил. [Гул-нор] Йўлчининг онасини меҳрибон, кўнгилчан, ғоят самимий бир қайнона каби тасаввур қилди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Қаттиқ талаб қила олмайдиган; бўш. [Мазкур] Ўртоқ жуда кўнгилчан одам, бу масъул постга эса қаттиққўл киши керак. М. Бақеев, Ибрат.

КЎНГИЛЧАНЛИК Кўнгилчанга хос хусусият, ҳатти-ҳаракат. Тўхтасин ака иш вақти тугаб қолганда ноўрин бетон олиб келган шоғёрга кўнгилчанлик қилди, бошлиқ бўлса, жиiddиёрқ бўлсин-да.. Ш. Фуломов, Инсон қўли гул.

КЎНДАЛАНГ Узунасига қараб эмас, балки энига қараб жойлашган, эни бўйлаб кетган. Ўғлим иккаламиз.. кўча ўртасида кўндаланг туриб қолган машина томон илдам юрдик. «Ёшлик». Ёнгоқдан эътиборан сойга тушунча кўндаланг эгатли алоҳида таҳта бошланади. А. Қодирий, Обид кетмон. Вагон ўртасида кўндаланг қўйилган таҳтада тўрт киши домино ўйнамоқда. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

Кўндаланг бўлмоқ (ёки турмоқ) 1) қаршисида намоён бўлмоқ, рўбарў турмоқ. Намозгарда у ёнидаги алт ўигитлари билан Йўлдош мусоғир деган деҳқоннинг эшигига кўндаланг бўлди. С. Сиёев, Аваз. Лекин ҳозир сабаб қидирадиган пайт эмас. Унинг олдида китта масъулият кўндаланг турибди. И. Раҳим, Чин муҳаббат; 2) тўсиқ, гов бўлмоқ, қарши турмоқ. Подшонинг амрига ким кўндаланг бўла олади?! Ҳеч ким! К. Яшин, Ҳамза. Тўра ўз тақлифининг юрагидаги орзусига кўндаланг бўлганини сезиб, қаериdir жиз этиб кетди. Н. Фозилов, Дийдор. Фармонни амалга оширишга, ким бўлмасин кўндаланг турар экан, суриштириб ўтирилмайди, Сибирга бадарға қилинади. К. Яшин, Ҳамза.

КЎНДАЛАНГИГА рвш. Нарсанинг энига, эни бўйлаб. Тахтани кўндалангига аррапаломоқ. Ёзса қатор ораларини кўндалангига культивация қилмоқ.

КЎНДЎЗЛИК қ. кўнчилик. Чамаси бундан ўн бир- ўн икки ўшлар илгари мулла Обиднинг асли қасби бўлган кўндузликнинг мазаси бўлмайди, яъни бозордан танавор топилмай, бола-чақаси анча толиқади. А. Қодирий, Обид кетмон.

КЎНИКМА Бирор ишда орттирилган маҳорат, малака. Мехнат кўниқмалари. Кўниқма ҳосил қилмоқ. ■ Студия менга энг зарур билим ва ишда кўниқмалар берди. Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман. Юзаки таниши бўлса ҳам, ўша кўниқмалари қўл келиб қолди. «Ўзбекистон кўриқлари».

КЎНИКМОҚ 1 Кўниб, ўрганиб қолмоқ. Шароитга кўниқмоқ. ■ Қизим тўрт-беш кун ўтиглаб-сиқтаб, кўниқибам [кўниқиб ҳам] қолади. Ҳамза, Бой ила хизматчи.

2 Қаноат қилмоқ; кўнимоқ. Борига кўниқмоқ.

3 Тан бермоқ; рози бўлиб қолмоқ. Эрининг развига қарши боришидан фойда ўқулигини билди ҳам кўниқди. Ойбек, Танланган асарлар. Сизлар бу аҳволга индамасдан, кўниқиб юра бердиларингизми? Ш. Фуломов, Шонлон авлод.

КЎНКА эск. айн. конка. От билан юрган трамвай; умуман трамвай. Тошкент вокзалига этиб келгач.. кўнкага ўтириб, эски шаҳарга жўнадим. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Шаҳарда илгари кўнкани от сургар эди. Мана энди, кўнка отсиз юрибди. Ойбек, Танланган асарлар.

КЎНМОҚ 1 Бирор иш, илтимос, шарт, талаб ва ш. к. га рози бўлмоқ; хўп демоқ, унамоқ. Маслаҳатга кўнимоқ. Гапга кўнимоқ. Шартга кўнимоқ. ■ Уни ташлаб, бир тую билан кетишга тяучилар кўнмади. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Үқизининг бунчалик тез кўниб, розилик берганидан жуда-жуда хафа кўринарди. Н. Фозилов, Дийдор. Йигит кўнса, ичкуёв қиламан, кўнмаса, қизимнинг баҳтига зомин бўлмайман. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Қаноат қилмоқ, кўниқмоқ. Озга кўнмоқ. Борига кўнимоқ. Қийинчиликларга кўнмоқ. ■ Кейин, иш билан овора бўлиб, кўниқиб кетарман.. Одам боласи нималарга кўнмайди? П. Турсун, Ўқитувчи. Қулоқ солгин чўпоннинг нолишига, Йигит кўнар, савдо тушса бошига. «Алпомиш».

3 Йиги, харҳашадан тўхтамоқ; овумоқ (ёш, гўдак болалар ҳақида). Марҳамат об-

дан юнглади. Юз-кўзларини, сочини, муздек оёқ-кўлларини силаб овутаман, қани кўнсанчи! С. Сиёев, Аваз.

КЎНЧИ Терини пишириш, пардозлаш, чарм тайёрлаш иши билан шуғулланувчи мутахассис, тери пиширувчи шахс. *Кантар ахлатини кўнчилар қадоқлаб тортиб олиб, ҳар қадогига фалон пул беришини Бўрихўжжа жуда яхши биларди.* Мирмуҳсин, Чиникиш.

КЎНЧИЛИК 1 Кўнчи касби, иши. Кўнчилик қўлмоқ.

2 тар. Тери пишириш корхонаси. *Мирза ҳам ҳали Тавҳидий ўқиган «Ҳикоят»нинг ёзилиш тарихини сўзлаб берди. Маълум бўлишича, у [Мирза Баҳром] яқинда бойвачча билан унга қарашли кўнчиликка борган экан.* А. Каҳҳор, Миллатчилар.

КЎП 1 Сон, миқдор жиҳатидан, меъёрдан ёки нисбатан ортиқ. *Кўп китоб. Кўп одам. Улар биздан кўп.* ■ *Шунақа кўп латифа, ҷұлчак, мақол биладики..* С. Сиёев, Ёруғлик. *Болалик кунларимда, уйқусиз тунларимда Кўп эртак эшиштгандим. Сўзлаб берарод бувим.* Ҳ. Олимжон. *Кичкина чугурчуклар шунча кўп қўндишарки, дарахтларнинг шохлари, қишида қалин қор босгандаги сингари, ерга салом бериб қолди.* М. Исмоилий, Фаргона т. о.

2 рвш. Вакт эътибори билан ортиқ, узоқ вақт давомида; узоқ. *Кўп кутмоқ.* ■ *Ўзинг биласан, болам. Кўп ўтирма.* Ойбек, Танланган асарлар. *У [Отабек] Марғилонда кўп тўхтамас, бир кун, узоққа тортилса, иккичу кун турб қайтар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Эсимда бор, кўп бўлди, ёшлик чоғимда шаҳардаги симкорлар иши ташлаганлар.* У. Исмоилов, Сайланма.

3 рвш. Орадан узоқ вақт ўтмасдан, тез-тез, дам-бадам. *Мен уни кўп кўраман. Улар бизнигига кўп келишади.* ■ *Бўйим етиб, ақлим кирган сайнин, шуларни кўпроқ ўйлайдиган бўйиб қолдим.* Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

4 Ортиқ даражада, ортиқ; жуда, гоятда. *Боёқиши кўп яхши одам эди, инсофли, ҳамиятили эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *[Қози бойга:] Мингбоши додҳо сизга қилган беадаблигидан кўп пушаймон.* Ҳамза, Бой ила хизматчи. *Баҳор, согинтиридинг ахир кўп узоқ!* А. Орипов, Йиллар армони.

5 от взф. Кўп кишилар, кўпчилик. *Кўндан қуён қочиб қутулмас.* Мақол. *Кўпга*

келган тўй. ■ *Балки шунинг учун кўплар тайёр уй тургандан, иморат соламан, деб шаҳар чеккасига югуради.* Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

Гап кўп Бирор нарсанинг моҳиятан, амалда аҳамияти катта, жуда муҳим хусусиятларга эга эканини қайд этади. *Тиббиётда аниқ ва тез фурсатда диагноз қўйишида гап кўп.* Газетадан. **Кўпга бормайди** Кўп давом этмайди, узоққа чўзилмайди, тез барҳам топади. *Бундай мулоҳимлик кўпга бормайди.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **Кўпга келган тўй қ. тўй.** *Кўпи билан ёки кўп деганда Кўп бўлса, энг узоғи билан. Хўп десангиз.. кўпи билан учтўрт кечада саранжомлаб ташлайман.* А. Каҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Кўпни кўрган** Кўп воқеа-ҳодисаларни бошидан кечирган, кўп турмуш тажрибасига эга. *Сиз кўпни кўргансиз. Сизни эшиштасак, ақлимизга ақл қўшилади, отаҳон, сўзлайверинг.* С. Анорбоеев, Оқсой. *Гавҳарнинг қаршисида, боя ўзи ўйлагандек, олифта кийинишини яхши кўрадиган қиз эмас, кўпни кўрган, турмушнинг насту баланд сўзқмоқларидан ўтиб келган инсон ўтиради.* Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол. *Худо кўп кўрди с. т.* Бирор одам ёки нарсадан айрилганда ишлатиладиган ибора. *[Иқбол:] Биргина кўнгил чирогим сиз эдингиз. Худойим сизни ҳам манга кўп кўрса..* Н. Сафаров, Уйғониш.

КЎПАЙИШ 1 Кўпаймоқ фл. ҳар. н.

2 биол. Ўзидан кўп насл қолдириш; урчиш. *Жинсий кўпайиш. Жинсиз кўпайиш.* Куртакланиш ўйли билан кўпайиш. *Бўлинниш ўйли билан кўпайиш.* Кўпайиш аъзолари.

КЎПАЙМОҚ 1 Сон, миқдор жиҳатдан ортмоқ; ошмоқ. *Даромад кўпайди.* Чорва молларининг сони кўпайди. ■ *Атрофига тобора одам кўпайиб борар, бирор унга узоқдан таъзим қилар.. нотаниши кишилар секин калла силкиб қўярди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Уруш, жанжал кўпаймасин деб, дардимни ичимга ютаман.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 биол. Ўзидан кўп насл қолдирмоқ; урчимоқ.

КЎПАЙТИРМОҚ 1 Кўпаймоқ фл. орт. н. *Мевали дарахтларни янада кўпайтирамиз.*

■ *Мудир гапни кўпайтириб, харидорнинг қонини қайнатмаслик учун, оқсоқланиб, ичкари кириб кетди.* И. Раҳим, Ихлос.

2 мат. Бирор сонни бошқа бир сон ифодалаган миқдор ҳиссасида орттиримоқ, зарб қилмоқ. *Учни иккига кўпайтиримоқ.* ■

Домла машгулотни давом эттиради. У икки аъзоли сонларни кўпайтиришини ўргатар эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

КЎПАЙТИРУВЧИ мат. Кўпайтириш амалида: бошқа сонни кўпайтирадиган сон.

КЎПАЙТМА мат. Кўпайтириш амалида: икки сонни кўпайтиришдан чиқсан натижа.

КЎПАС [р. купец – савдогар] с. т. эск. Савдогар, бой. Ҳамма ер Болта кўпаснинг меросхўри Тешабойники. М. Исмоилий, Фарғона т. о. ..дунё, ер-сув эгаси, андижонликларни ер титратган кўпас Миркомил бўлади. К. Яшин, Ҳамза.

КЎПАЮВЧИ мат. Кўпайтириш амалида: бошқа сонга кўпайтириладиган сон.

КЎПБУРЧАК мат. Синиқ чизиклар билан ўралган, тўртдан ортиқ бурчакли геометрик шакл.

КЎПДАН Анчадан бери, кўп вақтдан бери. Буларнинг барни кўпдан унумтилган она қишилоқ манзараси, болалик туйғуларини уйғотадиган қадрдан ҳидлар эди. С. Аҳмад, Уфқ. Алимардон кўпдан ўйлаб юрган орзуси чиндан ҳам рўёбга чиқаётганидан қувониб, юраги гурсиллаб уриб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

КЎПИК 1 Маълум сабабларга кўра суюқликларда ҳосил бўладиган майда пуфакчалардан иборат масса. Сув кўпиги. *Пиво кўпиги.* ■ [Сой] Ўз ўйлида учраган ҳайбатли тошларга зарб билан урилиб, чақмоқ чаққандай, қиртоққа ҳалқа-ҳалқа кўпик сочмоқда. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Элмуроднинг: «Шояд Йўлдош билан бир қисмга тушсам, дардлашиб юрар эдик», деган умиди ҳам совун кўпигидай тез ўчди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

2 Одам ёки ҳайвоннинг майда-майда пуфакчали сўлаги. *Комиссар, оғиздан кўпик келиб, пол устиди қўзилиб ётарди.* М. Муҳамедов, Кичик гарнizon. [Ҳўқиз] Ўрнидан қўғала олмай, оғиздан оқ кўпик оқизиб, кўзлари олайиб, бўкириб ётибди. П. Турсун, Ўқитувчи.

3 кўчма Маъносиз, қуруқ нарса ҳақида. Ҳазрат шайхнинг бу кўпик сўзларига бир илжайиб қўйди-ю, яна унга сўз қотди. К. Яшин, Ҳамза.

КЎПИКЛАМОҚ 1 қ. **кўпикланмоқ.**

2 Терлаб кўпик чиқармоқ, кўпик билан копланмоқ. Улар кўпиклаб кетган отларини

յўннатиб, вокзал рўпарасидаги яланг жойга етганларида, миороҳур от бошини тортди. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

КЎПИКЛАНМОҚ Кўпик ҳосил қилмоқ. Кечак төгларга ёмғир ёққан бўлса керак, сойнинг суви сал лойқаланиб, кўпикланиб, ўйлайлакай хас-чўпларни оқизиб келмоқда эди. Ш. Рашидов, Кудратли тўлқин. Анор хиёл энгашиб, кўпикланиб турган сутдан пиёлага қуяр экан, аёллик латофатими.. юрагимни ўртаб юборди. «Ёшлик».

КЎПИНЧА рвш. 1 Кўп ҳолларда, кўп вақт; аксарият. [Йўлчи] Кўпинча икки марта қатнар, оқшом вақтида, баъзан ундан кечроқ далага қайтар эди. Ойбек, Танланган асарлар. У [Элмурод] овга кўпинча Давлатёр билан борарди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Тез-тез, кўп ўтмай. Ёдингизда борми, кўпинча чақчайган кўзли бир ўигит ишхонамизга уни сўраб борар эди? А. Қодирий, Ўтган кунлар.

КЎПИРМОҚ 1 айн. **кўпикламоқ, кўпикланмоқ.** Ўқтам эса кўпирган, ўқирган сувда бўйнигача ботиб, ҳансираб ишлар эди. Ойбек, О. в. шабадалар. От чопавериб, кўпирни кетганин эди. Ф. Гулом, Шум бола.

2 кўчма салб. Ўта мақтамоқ, мақтандоқлик қилмоқ. [Тожибий] Баъзан «Мадамингов ўттиз ўйламинлик қилган бўлса, мен эллик ўйл советга раислик қиламан», дега кўпирни кўярди. П. Турсун, Ўқитувчи. Сийка билимдонлик ва қуруқ кўпирни билан узоқча бориб бўлмайди. «Муштум».

КЎПИРТИРМОҚ 1 Кўпирмоқ 1 фл. орт. н. Бир кружска пивони кўпиртириб қўйишга катта илм, ҳунар керак бўлмаса керак. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги. Йигит.. гавдаси, қулочи билан сувни кўпиртириб, кучли чайқатди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Бўрттириб, ошириб гапирмоқ, муболага қилмоқ. Аслида, бўлиб ўтган воқеа аҳамиятсиз бир гап эди. Бирор уни шишириб, кўпиртириб юбориш мумкин. С. Аҳмад, Ҳукм. Кечирасизлар, Абдукарим – раиснинг лаганбардори, роса кўпиртирса керак, деб ўйларсиз.. С. Аҳмад. Чўл бургути.

Оғиз кўпиртирмоқ 1) бўрттириб, муболага қилиб гапирмоқ. Унинг хушмуомалалиги, дилкашлиги тўғрисида оғиз кўпиртириб гапирди. П. Турсун, Ўқитувчи; 2) мақтандоқлик қилмоқ, мақтамоқ. Механизация тарафдори бўлиб, мажлисларда оғиз кўпир-

тирадиган акамларни мендан кўра яхшироқ биласизлар. Н. Сафаров, Катта карвон йўлда.

КЎПКАРИ шв. айн. улоқ III 1. Қаерда кўпкари бўлса, отлиқларнинг кетидан юради; ўзи чополмайдиганларнинг отини миниб, қўрга киради. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

КЎПКАРИЧИ кам қўлл. қ. улоқчи. Улоқни олган Содиқжон бойвачча ҳаммадан олдинда, Сулаймон оқсоқол бошлиқ қолган кўпкаричилар уни қуюндаёт таъқиб қилиб келишарди. К. Яшин, Ҳамза.

КЎПКУРАШ Спортнинг бир неча тури ёки бир спорт туридаги бир неча хил машқлар бўйича спорт мусобақаси, беллашув. Урганч шаҳрида чақириқача ва чақириқ ёшидаги ўсмирлар ўртасида ҳарбий-амалий кўпкураш бўйича Ҳоразм вилояти биринчилиги ниҳоясига етди. Газетадан.

КЎПЛАБ рвш. Кўп миқдорда. Бу ҳақда таҳририят кўплаб хат олди. — Мақсад давлатга кўплаб оқ олтин — пахта бериш эканни [деҳқонларга] уқтиринглар. П. Турсун, Ўқитувчи. Бундай далилларни, керак бўлса, жуда кўплаб топишимиш ва ёзишишимиз мумкин. «Муштум».

КЎПЛАР Кўп кишилар; кўпчилик. Дам олиш кунлари кўплар шаҳар ташқарисига, табиат қучигида дам олиш учун жўнаб кетадилар. Газетадан. Лейтенант Васин қўлига гранаталар кўтариб, танк томонга учиб кетганини кўплар сезмай қолди. Т. Рустамов, Мангу жасорат.

КЎПЛАШМОҚ Кўпчилик бўлмоқ; кўпчилик бўлиб, биргалашиб ҳаракат қилмоқ. Кўплашиб ишламоқ. Юк машинасини кўплашиб ариқдан чиқариб олдик. Кўплашган ёвни қайтарар. Мақол. — Чивин кўплашса, филини ишқитади, деган гап бор, — деди Эргаш салмоқлаб. — Чумоли бирлашса, чиённинг пўстини титади. И. Раҳим, Чин мұхаббат. Аҳолининг ярми хотинлар. Кўплашиб пуфлашса, шамол турғизади. П. Турсун, Ўқитувчи.

КЎПЛИК 1 Кўп ҳолат, кўп эканлик. Ишининг кўплиги. — Кўпларига тирговучлар қўйилган бўлса ҳам, меванинг кўплигидан шохлари синиб, ерга тегиб ётади. Ойбек, Танланган асарлар. Шайбонийхоннинг жосуслари кўплиги унга маълум эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 тлш. Предметнинг бирдан ортиқлигини кўрсатувчи сўз (от) шакли. Кўплик сон.

Кўплик қўшимчаси. Кўплик маъноси -лар қўшимчаси билан ифодаланади: ўқувчилар.

КЎПЛИК ҚИЛМОҚ Зарур даража, миқдордан ортиқ бўлмоқ; ортиқчалик қилмоқ. Бир гап озлик, икки гап кўплик қилади. — Бизнинг ваҳмимиз ҳозир ўзимизга кўплик қилади. «Ёдгор». Ҳудоёрхон билгани билган. Душман битта бўлса ҳам, кўплик қилади. К. Яшин, Ҳамза.

КЎПМОҚ шв. Ошмоқ, кўпчимоқ. Ҳамир кўниб қолибди.

КЎППАК 1 Кўрикловчи итларнинг ҳашаки бир зоти. [Мадина] Занжирини узиб юборгудай ташланиб вовуллаётган сўқимдек кўпакнинг дағдағасига ҳам қарамай, ичкарига кирди. Мирмуҳсин, Чодрали аёл.

2 Шундай итга нисбатли ҳақоратни (нисбатлашни) билдиради. Али мешкобчи ичиди: «Сен кўпакнинг қўлингдан шу иш келади, албатта», деди-ю, индамай жўнаб кетди. Мирмуҳсин, Меймур. — Ҳа ноинсоф, ҳа кўпак! — Қоратой бойни сўка бошлади. Ойбек, Танланган асарлар.

КЎПРИК У қирғоқдан бу қирғоққа ўтиш учун сув, чукурлик ва ш. к. устига курилган йўл, курилма. Фишт кўпrik. Осма кўпrik. — Кўпrik ийқ экан, дарёдан ўтайдеб, [полвон] қайиқчими чақирибди. И. Раҳим, Чин мұхаббат. Канал атрофига бетон бостирилибди, устига худди кўклам камалагига ўхаша янги кўпrik қурилибди. «Гулдаста».

2 кўчма Икки томон ўртасидаги, уларни туташтирувчи, шунинг учун хизмат қилувчи нарса. Бадиий таржима моҳият эътибори билан ҳалқлар ўртасида олтин кўпrikдир. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари. Ёши улуғ кишилар катта кўпrik бўлади. «Ҳалқ дурдонлари».

Қил кўпrik Диний ақидага кўра, у дунёда жаннатга ўтиладиган ягона йўл, қилдек ингичка кўпrik; пули сирот. Тожибой оқсоқол унинг узилиб қолган гапини эсига солди: — Ҳўш, тақсир, ана энди, борингки, оқ қўчкорга миниб, эсон-омон қил кўпrikдан ҳам ўтиб олдик. Ҳўш, ундан у ёғи жаннатми? П. Турсун, Ўқитувчи.

КЎПТИРМА шв. Оширма. Кўптирма нон. — Агар шу кўптирма нондай ерлар чоракорнинг ўзиники бўлса-чи! А. Қаҳҳор, Сароб.

КЎПТИРМОҚ шв. айн. оширмоқ II. Ойим саҳарда туриб, Талай ҳамир кўптирган. Оқ

олтин — пахталарни Нормасидан кўп теган. «Қўшиклар».

КЎПЧИК I шв. Эгар устига қўйиладиган ёстиқ. Омборхонадан от абзалларини: юган, кўпчик, узангили эгарни қўлтиқлаб келдим. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

КЎПЧИК II [р. купчая крепость — васиқа] эск. Васиқа. Отангга, Москвага хат ёсанг, ҳовлимизнинг кўпчиги қаердалигини бир сўрасанг.. Ё. Хаймов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамот.

КЎПЧИЛИК 1 Маълум сон ёки миқдордаги киши ёки нарсаларнинг катта, кўп қисми, шундай қисмни ташкил қилувчи кишилар; аксарият. Ўқувчиларнинг кўпчилиги. Кўпчилик овоз билан сайланмоқ. — Йўлчи дўлти бозоридан аравани аранг олиб ўтди: бу ерда зўр тиқилинч, кўпчилиги хотинлар. Ойбек, Танланган асарлар. Одатда кўпчилик қизларнинг хусни танишишиб, сұхбатлашиб, дўстлашиб кетганингдан кейин очилади. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

2 Кўп одам, халойиқ; омма. Озчилик кўпчилликка бўйсунади. Кўпчилик ўртасида. Кўпчилик бир муштадан урса — ўлдиради, бир бурдадан берса — тўйдиради. Мақол. — Ўқувчи, «биз кўпчиликмиз, ўқитувчи ҳаммазини баравар кўролмайди», деб ўйлайди. Ў. Хошимов, Қалбингга қулоқ сол.

КЎПЧИМОҚ 1 Шишимоқ, бўртмоқ, шишиб кўтарилимоқ (юз, қовоқ ва ш. к. ҳақида). Кўришаётганда, кўзлари ҳам қизаруб қолганини, қовоги одатдагидан кўпчиброқ турганини кўрди. П. Қодиров, Уч илдиз. Башорат етиб келди.. юм-юмалоқ юзи теглаб, қизаруб, кўпчиб кетган. А. Мухтор. Опасингиллар. ..осмондаги ойлар ҳам, кўпчиб ётган ерлар ҳам — бари-бари сеники. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

2 Етилиб, шишиб кўтарилимоқ; етилмоқ (асосан ҳамир ҳақида). Махсус автомат машина кўпчиган ҳамирни зувала қилиб, узуб ташлаяпти. Газетадан. Вақти етиб кўпчиғач, албат, Тогорадан тошади ҳамир. М. Али, Боқий дунё.

КЎР [ф. қўр — кўрмайдиган (одам)] **1** Кўриш қобилияти йўқ; сўқир. Кўр одам. Бир кўзи кўр. Кўр ҳассасини бир йўқотади. Мақол. Кўр кўрни қоронгига танийди. Мақол. — Бектемир қоронгига, кўр сингари тусмол билан юриб, дарахтга бошини қаттиқ уриб олди. Ойбек, Қуёш қораймас.

2 кўчма Нарса, воқеа, ҳодиса ва ш. к. нинг моҳиятига тушуна олмайдиган; онги етилмаган, онгсиз, билимсиз. Сиёсий кўр. — Кўзим илгари очилган бўлса эди, ман ўз юрагимни бўриларга едирармидим? Қизим, кечир, бу адашган, кўр даданги кечир! Ойбек, Танланган асарлар.

КЎРА I **1** Кўрмоқ фл. рвдш. Мени кўра ўрнидан турди. — -Ўзроҳатимни кўзлаб, сизнинг ошингизни кутиб қолсан, беш кишини, кўра-била турниб, оч қўйган бўламан, — деди Отабек. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 кўм. (ж. к. билан) Сабаб, асос муносабатини билдиради; асосида, мувофиқ, биноан. Шунга кўра. Таомилга кўра. — Тузилган битимга кўра, Абдулатиф Самарқандга юборилди. Мирмуҳсин, Меъмор. Отам, ўз қасбининг тақозосига кўра, умрининг кўп қисмини сафарларда ўтказган одам. Шукурлло, Жавоҳирлар сандиги.

3 кўм. (ч. к. билан) Қиёс, таққослаш муносабатини билдиради; нисбатан, қаранганд. Сиз буни мендан кўра яхшироқ биласиз. Ундан кўра бу яхшироқ. — Пештахтаплар олдида харидордан кўра кўпроқ ўймалашган сотувчилар тилларидан бол томиб, молларини таърифлашади. Н. Аминов, Суварак. Масала у ўйлаганидан кўра чуқурроқ кўринарди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Меъмор ҳатто ўз ўғли Низомиддиндан кўра ҳам Завракнинг гапларига ишонарди. Мирмуҳсин, Меъмор.

КЎРА II [ф. қўр — ўчоқ, ўтхона, пеъ; кўра] **1** Тунука-темирдан тарнов шаклида ясалган, кабоб пишириладиган асбоб. Дошиқозонлардаги жажжи гумбаздай сап-сариқ паловнинг, кўкиш тутун чиқиб турган кўралардаги сихкабонинг ҳиди ҳамма ёқни тумтиб кетган. С. Сиёев, Аваз.

2 Писта кўмир тайёрланадиган чуқур.

3 Темирчи ва заргарларнинг металл эритадиган ўчоги. Темирчидан бир кўра билан дам сўраб олди. «Шарқ юлдузи». Мана, отанинг лойдан ясалган тўрт бурчакли кўраси, ўчоқдаги кўмирга ҳаво берувчи, эчки тери-сидан ясалган дами.. устаҳонадан жой олган. Газетадан.

4 Зийнатли чинни идиш; ваза. [Зумрад] Деворларнинг нақшини томоша қилди, кўралар ва ишак гиламларни бир-бир кўздан кечириб, ажабланди. Ойбек, Улуг йўл. Сиртига турли афсонавий қуш ва ҳайвонларнинг

суратлари солинган чинни кўралар, идиш-оёқлар токчаларга тизилган. М. Осим, Карвон йўлларида.

5 шв. Тунукадан ишланган, оғзи катта-роқ жўмраксиз обдаста. Бола кучи етса – челак судраб, етмаса – кўра кўтариб, саҳнга сув сепар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КЎРА III шв. [ф. «кор»] Тошлоқ, кўмшагалли ерларда сувни тортиб кетадиган ғовак жой; ўпқон. Дашибдаги боғбон сугориши палласи кечасио кундузи шундай кўралар оғзини беркитиш билан банд бўлади. А. Ибодинов, «Латофат» дўқонидаги қатл. Боғбонлар «кўра» деб атайдиган, кулдиргичга ўхшаш бундай тешиклардан шагал ўтқони бир зумда бир тегирмон сувни ютиб юборади. А. Ибодинов, «Латофат» дўқонидаги қатл.

КЎРАК Ҳали етилмаган пайтида совуқ урган, очилмай қолган қўсак. Кўрак чувиш машинаси. — Далада пахта тугади, энди кўрак узилаяти. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

КЎРГАЗМА 1 Кўриш, томоша қилиш учун қўйилган нарсалар ва шу нарсалар қўйилган жой. Ҳалқ ҳўжалиги ютуқлари кўргазмаси. Кўргазма экспонатлари. — Денгизчилар клубида ташкил этилган тасвирий санъат асарлари кўргазмасига одамлар анча серқатнов бўлиб қолишган эди. М. Хайруллаев, Тилда маржон.

2 айн. кўрсатма. Ўзбекистон Фанлар академиясининг президиуми академияда нашр этиладиган «Аҳборотлар», «Ўзбек тили ва адабиёти», «Фан ва турмуш» журналлари таҳрир ҳайъатларига шу журнallарнинг юбилейга бағишилаб маҳсус сонини чиқариш тўғрисида кўргазма берди. «ЎТА».

КЎРГАЗМАЛИ 1 Ўргатиш, тушунтирища намуна тарзида хизмат қиладиган нарса, материалга эга. Кўргазмали дарс. Кўргазмали машғулот.

2 (тўғриси – кўргазма) Кўрсатиш учун фойдаланиладиган, хизмат қиладиган. Кўргазмали қуроллар. — Деворлари кўргазмали материаллар билан безатилган шинамгина хонанинг ҳар иккала деразаси очиқ.. П. Қодиров, Уч илдиз.

КЎРГИЛИК 1 Эрк-ихтиёрдан ташқари ҳолда киши ҳаётида юз берган, юз берадиган кўнгилсиз воқеа, ҳодиса; ҳолат. -Тирик калланинг бу дунёда кўрадигани кўп экан, ўртоқ Дўсматов, бу ҳам кўргилек-да! – деб оҳ чекиб, куйиниб қўйди Мели полвон. П. Тур-

сун, Ўқитувчи. У барча кўргиллари учун шу йигит айбдордек, Дилшодни ёмон кўриб қолган.. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 дин. Пешонага ёзилган нарса; тақдир, қисмат. Дўсмат унга қишлоқдаги аҳвол ҳақида ҳасрат қилиди.. ва ҳар сафаргидаи: -Ҳаёт, худо ёзган кўргилек шу экан-да! — деб ҳасратини тугатди. П. Турсун, Ўқитувчи. Нима қилий, бу ҳам бўлса, пешонага битган бир кўргилек, болам. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

КЎРИК 1 Ижтимоий текшириш; аниқлаш, билиш, баҳолаш текшируви. Механизаторлар барча машиналарни техника кўригидан ўтказдилар. — Баҳодир мактабга етиб келди. Клубда ёш ҳаваскорлар кўриги энди бошланган эди. М. Жалолиддинова, Кейинроқ. Муҳими шундаки, кўрик натижасида турли касалликларга чалинган беморлар аниқланди. Газетадан.

2 Ҳаммага кўрсатиш, намойиш қилиш; намойиш. Бу китоблар кўрикса қўйилганми?

КЎРИМЛИ айн. **кўркам.** Кўримли бино.

— Гулбодомларнинг ҳовлиси Ҳалач қишлоғининг энг гавжум, кўримли ерида эди. С. Кароматов, Бир томчи қон.

КЎРИМСИЗ Кўриниши ёқимли эмас; савлати, кўрки йўқ; хунук. Кўримсиз киши.

— Тишдан қараганди эски, кўримсиз, лекин катта, сермол дўконда Мирзакаримбой билан Салимбойвачча турар эди. Ойбек, Танланган асарлар. ..мана шу кўримсизгина, қўполгина қишлоқида бор машина ўзида ўйқлиги алам қиласди унга. Ў. Ҳошимов, Баҳор қайтмайди.

КЎРИНАРЛИ Кўриш мумкин бўладиган, кўринадиган, кўриниб турадиган. Эълонни кўринарли ерга осиш керак.

Кўзга кўринарли Маълум аҳамиятга эга; эътиборга лойик, айтишга арзирли; танилган. Кўзга кўринарли ишимиш ҳам бор. Унга ярашур қадр-қийматимиз ҳам бор. Ойдин, Ширинга мактуб. Аммо туманда бирорта ҳам кўзга кўринарли ҳаваскорлик жамоаси ўйқ. Газетадан.

КЎРИНИШ 1 Кўринмоқ фл. ҳар. н. **Махкам** ҳозир унинг яна нимадир демоқчи эканини сезди, лекин унга кўринишини ҳам, гапиришини ҳам истамагани учун, бош иргаб, эшикдан чиқди. П. Қодиров, Уч илдиз.

2 Ташки қиёфа; қиёфа. Қиз, кўринишдан озарбайжон бўлса керак, русча гапирад, гап-

сўзларидан анчагина саводли эканлиги кўри-
ниб турар эди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.
Раҳим аканинг овозида одатдаги кесатиқ-
дан асар ҳам йўқ, кўриниши серташвиш эди.
Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

3 Кўзга кўриниб турган нарса, манзара.
Отабек табиатнинг шу кўркам ва латиф
кўринишига мафтун бўлиб бир оз ётгандан
кейин.. узоқ тин олиб қўйди. А. Қодирий,
Ўтган кунлар.

4 театр. Драматик асарда парданинг
максус декорация талаб этувчи ҳар бир
қисми. Иккинчи парданинг бешинчи кўрини-
ши. — Бир парда, етти кўриниши шебрий
мусиқали драма. «Гулдаста».

5 Воқеа-ҳодиса кабиларнинг муайян
намоён бўлиш ҳолати. -Ишга совуққонлик,
лоқайдлик ҳам, аслини олганда, интизом-
сизликнинг бир кўриниши, — деди Курбонова.
«Ўзбекистон кўриқлари». Аммо саҳий-
лик билан ҳасисликнинг бошқача кўриниши-
лари ҳам бўларкан. Шукрулло, Жавоҳир-
лар сандиги.

Кўриниши бермоқ Ўзини кўрсатмоқ, уч-
рашмоқ. Муродова.. ҳамма нарсани кўриб,
билиб келгандан бери Умарали унга кўриниши
бермаган эди. И. Раҳим, Ихлос.. бирров ўз
хонасидан чиқиб келди-ю, кўришиб саломлаш-
ганидан кейин, бошқа кўриниши бермади. Ш.
Тошматов, Эрк қуши. Кўриниши олмоқ Қи-
ёфага эга бўлмоқ. Тошкент зилзиладан ке-
йин янги кўриниши олди. Газетадан.

КЎРИНМОҚ 1 Кўрмоқ фл. ўзл. н. Ша-
ҳар узоқдан кўриниб турибди. Шу кунларда
нега кам кўринасиз? — Бояги совчилар бу
фавқулодда муомалани кўринган бирорга дос-
тон қилиб ўқийдилар. А. Қодирий, Ўтган
кунлар. Бу Канизакнинг унга қиласидиган ҳар
бир муомаласидан очиқ-оидин кўриниб тур-
са ҳам.. бунга ҳеч ким аҳамият бермас эди.
А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Кўз олдида намоён бўлмоқ, пайдо
бўлмоқ. Остонада Қора Аҳмад кўринди. Ой-
бек, Танланган асарлар.

Кўзга кўринмоқ 1) тасаввурда гавдалан-
моқ, хаёлда намоён бўлмоқ. Шу савол бо-
шига келганда, кўзига тўсатдан Канизак
кўриниб, Сидиқжоннинг юраги ўйнаб кет-
ди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари; 2)
кўчма эл-юрга танилмоқ; маълум-машхур
бўлмоқ. Кўзга кўринган олим. — Менинг ҳам
болам одам бўлди, кўзга кўринди. «Ёдгор».

Ҳарбий тўнтарилишининг биринчи кунлари-
даётк кўзга кўринган бир неча артист, ре-
жиссёр, оператор ва актёrlар ҳалок бўлди.
Газетадан.

3 Тасаввур қилинмоқ, туюлмоқ; ўхшаб
кетмоқ. Она Норматнинг бўйига тикилиб
қаради. Кечагина мактабга қатнаб юрган
бона бугун онанинг кўзига шер йигит бўлиб
кўринди. И. Раҳим. Чин муҳаббат. Авваллари
бу иш [самоварчилик] ҳаммага бирам эриш
кўринди, бирам ғалати туюлдики, болам бе-
чора Аброр номусларга ўлди. А. Қаҳҳор, Ас-
зор бобо. Ёдгорнинг назарида уй янаям совиб
кетгандек кўринди. Ў. Ҳошимов, Қалбинг-
га қулоқ сол.

4 Ўзини шифокорга кўрсатмоқ, шифо-
кор кўрувидан ўтмоқ. Биз унинг бетоб бўлга-
нини эшишиб, кўргани бордик.. докторга
кўринганми, ўққами, сўрадик. М. Исмоилий,
Инсон ҳусни.

Кўзига ҳеч нарса кўринмайди Асабий-
лашиш, ғазабланиш ва ш. к. натижасида ҳеч
нарсага эътибор қилмайди; ҳамма нарса-
дан кечди. Раҳимбердинг асаблари ўт бўлиб
ёнои, кўзларига ҳеч нарса кўринмади. Ҳ.
Тўхтабоев, Фельетондан сўнг. Мансурнинг
ўзи эмасмиди, кунора хатингизни олмасам,
ҳеч нима кўзимга кўринмайди, деган? Ў.
Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

КЎРИЧАК тиб. Охири чувалчангсимон
ингичка ўсимта — аппендикс ҳосил қилув-
чи ичак (йўғон ичакнинг бир қисми).

КЎРИШ 1 Кўрмоқ фл. ҳар. н. Севгилинг-
ни кўриш сенга насиб қилмайди, ҳозир ичга-
нинг май эмас, заҳар. Ў. Ҳошимов, Қал-
бингга қулоқ сол.

2 тиб. Ташқи муҳитдаги нарсаларнинг
шакли, катта-кичиклиги, ранги, бир-би-
рига нисбатан ўрни ва оралигини аниқлаб,
тегишли ҳаракатлар қилишга имкон бера-
диган физиологик жараён.

КЎРИШМОҚ 1 Кўрмоқ фл. бирг. н. Сиз
билин анчадан бери кўришганимиз ўқ. Бо-
лаялар кино кўришиди. — Булар кўпrikдан
ўтишида ажойиб манзарани кўришиди.. А. Қаҳ-
ҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Салом-алик қилишмоқ, саломлашмоқ.
Истроил, Эминлар ҳам у билан бошқатдан
қучоқлашиб кўришидилар. И. Раҳим, Чин му-
ҳаббат. -Хуш келибсиз.. хурсандман, — деди
уй эгаси улар билан кўришиб. М. Осим, Ибн
Сино қиссаси.

З Учрашмоқ, юз кўришмоқ. *Хайр*, эртага кўришамиз. Улар тез-тез кўришиб туришади. — Кўришганимизга анча бўлди, — базўр жавоб берди Йўлчи. Ойбек, Танланган асарлар. «Шу ўигитни кўрсам, бир ғалати бўлиб кетаман», дермиш. *Ҳа*, Сора ҳам, кўришганиларида бир оз ранги ўчарди, дейди. П. Турсун, Ўқитувчи.

Юз кўришмоқ Бир-бирини кўрмоқ, юзма-юз бўлмоқ. Эъзозхон уни ўз отаси қатори ҳисоблаб, бу ерга кўчиб келган кунларидәёқ юз кўришган эди. Ҳ. Гулом, Машъал.

КЎРК Ҳусн, чирой, гўззалик. *Тоғлар-нинг беткай томонларида* энди гуллаган жий-далар боғларнинг кўркига кўрк қўшарди. О. Ёкубов, Ота изидан.

КЎРКАМ Кўриниши ёқимли, чиройли, гўзал. Кўркам ўигит. Қадди-қомати кўркам. Тошкент — республикамизнинг обод ва кўркам шаҳарларидан бири. — Онаси ҳали ёш, орқаси билан битта соч, кўркам жувон эди. Ӯ. Ҳошимов, Қалбиннга қулоқ сол. Шаҳарнинг шимолидаги кўркам чорбог баланд девор билан ўралган. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

КЎРКАМЛАШМОҚ Кўркам тусга кирмоқ; гўззалишмоқ. Ҳақли равишда дўстлик ва қардошлик шаҳри деб аталаётган Ўзбекистоннинг қадимий ва ҳамиша навқирон пойтахти кўз ўнгимизда кўркамлашиб, ёшарид бормоқда. Газетадан.

КЎРКАМЛИК Кўрк-чиройга эгалик, кўркам ҳолат. Анеёйи гуллар, ток ишкомлари ва мўъжаз боғлар ажаб файз ва кўркамлик баҳи этиб турибди. Газетадан. Ёнбагирларни кўзни қамаштирувчи ям-яшил тиник сунбуллар кўрпадай қоплаган, булар тепаларда ўсиб ётuvчи турли-туман гиёхлардан ўз кўркамлиги билан ажралиб туради. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

КЎРКЛИ кам қўлл. айн. **кўркам**. Тошкент Осиёнинг кўркли ўрнида, Мақталса арзиди, оз эмас, анча. F. Гулом. Қора, кулранг, тилларанг қўзичоқлар бирам кўрклини, кўриб кўзим тўймайди. М. Назаров, Жўш лочини.

КЎРКСИЗ Кўриниши ёқимсиз, чиройли эмас; хунук. Хотин Офтоб ойимнинг бу гапидан ҳайрон бўлди ва ўйлаб сўради: — Нима бало, куёвинг кўрксизми? А. Қодирий, Ўтган кунлар. Эркаксиз уй файзисиз, кўрксиз кўринади кўзга. М. Алавия, Болаларимнинг отаси.

КЎР-КЎРОНА [ф. қоркоранд] — кўрларча, ўйламай, фикр юритмай] рвш. Мулоҳаза юритмасдан, яхши ўйлаб кўрмасдан. — Бу гаплар бошқа бирорни эслаб туриб, менга айтилган экан. Мен уни кўр-кўрона қабул қилибман, — деди Маҳбуба Маҳмудга. А. Убайдуллаев, Ҳаёт оқими. Ажабо, эл хизматини бажаришга аҳд қилган журналист кўр-кўрона одим ташлаши мумкинми? М. Жўра, Ноширнома. Пахта далаларида ўзини оқлаган тажрибани кўр-кўрона шолипояга кўчириш ўринлимикин? «Ўзбекистон кўриқлари».

КЎРЛАРЧА айн. **кўр-кўрона**. Ҳар но маъқулчилликка кўрларча отиладиган баъзи ўигитлар муштларига тупуриб, бир-бирларига кўз олайтиаркан, кексалар пайқаб қолишида-да, оталарча койиш билан босди-босди қилиб қўйишиди. Ойбек, Танланган асарлар.

КЎРЛИК 1 Кўриш қобилиятининг бутунлай йўқолиши, йўқлиги; сўқирлик. Кўрлик тугма ва орттирилган бўлади. Орттирилган кўрлик кўз касалликлари.. шунингдек, кўз косаси ва бош мия шикастларидан сунг пайдо бўлади. «ЎзМЭ».

2 кўчма Нарсалар, воқеа-ҳодисалар мояхитига тўлиқ тушуна олмаслик; онгиззлик, билимсизлик; бехабарлик. Сиёсий кўрлик.

— Лекин [Йўлчи] ўз саводсизлигидан энди жуда чуқур ўксинди: «Мана, бу ўрис китоб билан дардлашиб ётибди, лаби қимирламаса ҳам, гаплаша ётибди.. Эҳ. кўрлик қурсин!» Ойбек, Танланган асарлар.

КЎРМАНА 1 Келинни ёки янги туғилган болани биринчи марта кўришда яқин кишилар, қариндош-уруглар томонидан бериладиган совға. Кўрмана бермоқ. — Тойчогимнинг кўрманасини чиқар, дадаси, — деди [Ўзбек ойим]. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Олим бўлган дўстининг табриги ҳамда келин кўрманаси деб, ихчамгина, чиройли бир магнитофонни кўтариб, Собиржон кириб келди. Д. Нурий, Осмон устуни.

2 Кўриш (кўргазма) учун қилинган. Баъзи серҳашам, ялтироқ, кўрмана учун қуриб қўйилган шийтонлардан эмас. Р. Файзий, Асад либоси. Баъзилар «Бу машина кўрмана учун қўйилармиш» деса, баъзилар «Тўпна-тўғри Москвага.. [кўргазмага] юборилармиш», деб ўйлади. И. Раҳим, Зангори кема капитани.

КЎРМОҚ 1 Кўриш қобилиятига эга бўлмоқ, киши ва нарсаларнинг, борлиқнинг кўриниши қандайлигини фарқлай билмоқ. *Икромнинг дадаси Тўймат акани, кўзингиз яхши кўрмас экан, деб олишмади. С. Сиёев, Ёруғлик. Отамнинг бир кўзи кўрмай қолди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

2 Кўз билан илгамоқ, кўз воситасида аниқ фарқламоқ, сезмоқ, билмоқ. Лекин рашик қитиқлаган кезларда чеҳранг ўзгарида. Мен буни ўз кўзим билан кўрганман. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Фотимани устаникидан чиқиб келаётганини кўрганлар аввал ҳайрон бўлишиди. Т. Ашуроев, Оқ от.*

3 Танишиш, билиш, аниқлаш ва ш. к. мақсадда кўздан, назардан кечирмоқ; назар солиб текширмоқ; қарамоқ. *Врач касални кўрди. Китобни кўрмоқ. — Маллавоӣ ака.. чоригини чироққа солиб кўрди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Вакилнинг ўғил боласи раис билан сұхбатлашиб, планни кўриб, палов тўрани еб, ўйлига равона бўлади. «Гулдаста». Ака, тезроқ кўриб беринг, шошиб турнибман. С. Сиёев, Ёруғлик.*

4 Бирор тўхтамга келиш, чора белгилаш учун муҳокама қилмоқ. *Бироннинг аризасини кўрмоқ. Бу масалани мажлисда кўрамиз.*

5 Дуч келтирмоқ, учратмоқ. *Сал кеч қолганингда, кўролмай, армонда кетардим. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Вой, ҳароми ноинсоғ! Мен бундай мўлтонини сира кўрганим ўйқ эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

6 Ҳол-аҳвол сўраб йўқламоқ. *Беморни кўрмоқ. — [Унсан:] Гулнор отани унумтмайман сира, уни кўргани тез-тез келиб турман. Ойбек, Танланган асарлар. [Курбон ота:] МТСга келганида, [Ўрмонжон] мени кўрмасдан кетмайди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

7 Бошдан кечирмоқ; тажрибадан ўтказмоқ. *У кўп қийинчилкларни кўрган киши. — Ҳар қанча дарбадарлик бўлса, мен кўрганман, ўғлimgа қолгани ўйқ, — деди Сидикжон. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Йигитликда бизнинг бошимиздан ўтган саргузашт шундоқ бўлган, ўғилларим. Бизнинг кўрганларимиз қурсин. П. Турсун, Ўқитувчи.*

8 Бирор кимса ёки нарсага эга бўлмоқ, эришмоқ, етишмоқ. *Давлат кўрмоқ. — Яқин тўрт ойча умр қилдик. Умримда хотин кўрганим ҳам шу. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Кампир.. эшикка қаради: -Вой, оғзингизга*

ёф, ўғлим! Келин кўрадиган куним ҳам бормиқин! А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Мен-ку йилда беш газ чит кўрмайман, келишингизда шу бечорага бир нарса олиб келсангиз-чи сиз ҳам одам бўлиб! А. Қаҳҳор, Майиз емаган хотин. Мен ҳам орзу-ҳавас кўраман, деб сиз билан бир ёстиққа бош кўйғанман. С. Нуров, Нарвон. Бош бўлинг, сув чиқара॑йлик, экин қилайлик, оз бўлсаям, оғзимиз ош кўрсин. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

9 Томоша қилмоқ, томошабин сифатида кузатмоқ. *Болалар телевизор кўрмоқда. Кечак янги кино кўрдик. — Эсингда борми, райондан театр кўриб келаётган кечамиз аравада Сотиболди, ашула айтамиз, деб Канизакни қистади, кўнмагандан кейин, сочидан тортди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

10 Юз берган воқеага бошқа киши ёки нарсани сабаб қилиб кўрсатмоқ. *Китобни ўзи ўйқотиб, мендан кўраёттир. Ўзинг қилиб, бирордан кўрма! — Чаросни тинч қўясиз. Бўлмаса, ўзингиздан кўринг. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

11 Тажрибада синамоқ, синаб билмоқ. *Ер сотганларнинг кўпини кўрдик, охири гадой бўлади. Ойбек, Танланган асарлар. Вексель деган сўз чиқди. Уни ҳам кўрдик, бениҳоят зарур нарса. Ойбек, Танланган асарлар.*

12 Пайқаб олмоқ, илгамоқ, туймоқ. *Катта кўрмаганини кичик кўради, кичик кўрмаганини катта кўради, иккаласи биргалашиб қараса, ҳеч нарса кўздан қочмайди, дейди ҳалқ. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Дафъатан қулогига чалиниб қоладиган гап-сўзларда, байтуғазалларда энди бутунлай ўзгача маъно кўради. Х. Султонов, Онамнинг юрти. Омон мустақил фикрли, чўрткесар, узоқни кўра оладиган, тадбиркор, яхши дўст эди. С. Карапоматов, Олтин кум.*

13 Бирор нарсани таъкидлаш ва унга дикқат-эътиборни жалб этиш учун қўлланади. *Ширинлигини кўр! — [Набигулнинг акаси:] -Дидни кўринг-а, трафаретнинг рангига мос абажур! А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. Болтабой «кўрдингми, яширмайди» деган мазмунда Сидикжоннинг тиззасини босиб қўйди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Замоннинг тескарилигини кўринг! Шоҳимардонга очиқ келолмасам! К. Яшин, Ҳамза.*

14 Айрим сўзлар билан бирикиб, шу сўз билдириган иш-ҳаракатни амалга ошири-

моқ маъносини билдиради. **Чора кўрмоқ. Ҳозирлик кўрмоқ.** ■ **Бригада аёзлари айни вақтда пахта ўигум-теримига ҳар тарафлама қизғин тайёргарлик кўрмоқдалар.** Газетадан.

15 ..деб ҳисобламоқ, билмоқ; ..деб қарамоқ, тушунмоқ. **Лойиқ кўрмоқ. Мувофиқ кўрмоқ. Раво кўрмоқ.** Оз бўлса ҳам, кўп ўрнида кўринг. У ўигитни ўзига тенг кўрмади. **Барчани баравар кўрмоқ.** Мен сени ўз укамдай кўраман. ■ **[Ийлчи:] Синглим, ўз уйингдай кўр, тортишма. Кампирнинг юмушларига қарашиб. Ойбек, Танланган асарлар. Камол қози ҳам Сафохон тўранинг гапларига эътиroz билдиринасликни майқула кўрди, шекилли, тек қулоқ солиб турарди. К. Яшин, Ҳамза.**

16 кўм. фл. взф. Ҳаракатнинг синаш учун бажарилишини, бажармаслик ҳақида огохлантиришини билдиради. **Синаб кўр.** Ўйлаб кўр. **Сўраб кўраман.** Айта кўрма. **Бора кўрмасин.**

Елканинг чукури кўрсин қ. елка. Иш кўрган қ. иш. Иш кўрмоқ Иш юритмоқ, иш тутмоқ. Бундоқ қаллани ишлатинг, тулкидек айёр, мушукдек мугамбир бўлинг, зидан иш кўринг. К. Яшин, Ҳамза. **Кун кўрмоқ** Ҳаёт кечирмоқ. Үнинг касби ямоқчи бўлиб, зўрга кун кўрар экан. «Гулдаста». **Кўпни кўрган қ. кўп.** **Кўрарга кўзи, отарга ўқи йўқ** Ҳаддан ташқари ёмон кўради. -Ўзимнинг ҳам тўрани кўрарга кўзим, отарга ўқим йўқ, - деди ҷилим тортиб турив Рустам ака. Ж. Шарипов, Хоразм. **Кўргани (ёки кўришга) кўзи йўқ** Жуда ёмон кўради. Шерали бундай лоқайд одамларни кўрарга кўзи бўлмаса-да, ҳозир ўзини мумкин қадар босди. С. Кароматов, Олтин қум. **Тия кўрдингми** – йўқ Ўзини ҳеч нарса кўрмаган, билмаган қилиб кўрсатиш лозимлигини таъкидлаш учун ишлатиладиган матал. **[Баққол:] Иложи бўлса, яматганингизни айтманг, койиб-нетиб юрмасин тагин.** Тия кўрдингми – йўқ, вассалом. Ойбек, Танланган асарлар. **Узоқни кўрмоқ қ. узоқ.** **Хўжа кўрсинга қ. хўжа.** **Юз кўрмас бўлиб кетмоқ қ. юз I.**

КЎРНАМАК [ф. қорнек] – яхшиликни билмайдиган, нонкўр] Яхшиликни қадрламайдиган; яхшиликка ёмонлик қиласидиган; тузингни ичиб, тузлуфингга тупурадиган; нонкўр. **Тилингга куйдирги чиққур, едириб-ичириб, сендан эшиштганим шу бўлдими, кўрнамак.** С. Анорбоев, Оқсой. **Сенларга ях-**

шилик қилганинг ўзи ахмоқ!

Кўрнамак! Ҳамза, Бой ила хизматчи. ..ноз-неъматидан, сувидан, еридан, тузидан фойдаланиб турив, унга нафи тегмаётган кишиларни кўрнамак, ношукур демасдан бўладими ахир! Ш. Тошматов, Пахтакор, касбингни улуғла.

КЎРНАМАКЛИК Кўрнамакка хос хусусият, хатти-ҳаракат. **Нон ва бошқа озиқовқат маҳсулотларини беҳуда ироф этиши кўрнамаклик, қолаверса, жиноятдир.** С. Махкамов, Ноз-неъматни қадрланг.

КЎРОЙДИН Булутлар орқасидан ўтиб тушиб турган хира тарзаги ойдин. У **[Лола]** узоқдан алланарсанинг қорасини кўриб қолди-да, кўроидин бўлгани учун, яхши таний олмай, суюнганидан отини чоптириб кетди. Ё. Шукуров, Биринчи парвоз. ..кўроидинда қоп-қорайиб ётган даладан илон изи бўлиб кетган оқши ўйланинг уфқида бир нима «йилт» этди, бир нечта қора кўринди. А. Қаҳдор, Кўшчинор чироқдари. **Кўроидин** бир кечада. **Осмонда пага-пага булутлар.** Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

КЎРОЛМАСЛИК Бошқанинг муваффақиятидан, яхши яшашидан рашк қилиш, унга ҳасад, гараз туйғуси билан қарашиб. **Бор бўлсанг – кўролмайди, йўқ бўлсанг – беролмайди.** ■ **Шундай одамлар борки, ўзларида ҳеч нима йўқ, бошқанинг мулкига ҳасад қиласди, кўролмайди.** Ойбек, Танланган асарлар.

КЎРПА 1 Ётганда, ухлагандан, совуқдан сақланиш учун устга ёпиладиган, чорбурчак филоф ичига пахта солиб қавилган рўзгор буюми. **Духоба кўрпа.** **Шоҳи кўрпа.** **Кўрпа қавимоқ.** **Кўрпага бурканмоқ.** ■ **-Устимга кўрпа ташла!** – деди хотинига у, титроқ товуш билан. Ҳ. Фулом, Машъял. **Улар [ҳокимлар] юшиоқ шоҳи кўрпаларда ағанаб, пишиллаб.. ухлашмоқда.** Мирмуҳсин, Меймор.

2 кўчма Умуман, устни, юзани қоплаган нарса. **Кечаги қор тинган, ҳудудсиз далалар оппоқ кўрпа остида жимгина ором олмоқда.** Ў. Усмонов, Сирли соҳил. **Осмондан вариллаб самолёт ўтиб кетди.** **Кўланкаси ўйлар, боғлар, тош ва ариқлар, дарахтларнинг кўрпа бўлиб ётган яшил япроқлари устидан судралиб боряпти.** С. Нуров, Нарвон.

Бир кўрпада катта бўлмоқ Бир оила ёки хонадонда ўсмоқ, ёшлиқдан бирга яшаб келмоқ. **Шундай пайтда Коля – Кудратнинг**

бир кўрпада катта бўлган оғайниси – жонига ора киради. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. **Кўрпа кўтарди шв.** Малай, югурдак. Ўринбўй қалъачининг.. гумаштаси ва кўрпа кўтардиси бўлган бир киши фаол колхозчи бўлмас. С. Айний, Куллар. **Кўрпага қараб оёқ узатмоқ** Ҳол-кудратига қараб, ўз имкониятини ҳисобга олган ҳолда иш тутмоқ. Сиз учун хижолат чекини истамайман. Ҳаммамиз ҳам кўрпага қараб оёқ узатганимиз яхши. С. Абдулла, Соялар. **Кўрпа (-ёстикни) кўтармоқ** Кетмоқ, кўчиб кетмоқ; бадарга бўлмоқ. Унгар бу ердан ҳам кўрпа-ёстигини кўтарди. — Орамизга совуқлик тушади, мана бу ёмон нарса. Кейин мен кўрпа-ёстигимни кўтариб, қай эшикка бораман? Ойбек, Танланган асарлар. Бир куни бойбуга арзимаган сабаб билан уриши чиқарди-да, Ҳолбойга қараб: -Кўрпангни кўтар, гадолар. Тўрт томонинг қибла! – деб дарвозани кўрсатди. К. Яшин, Ҳамза.

КЎРПАЛИК 1 Кўрпа қилинадиган, кўрпабоп мато, газлама. Сатин олдим кўрпалик: Гуллари турлик-турлик. «Кўшиқлар». Қаерда яхши духоба ёки чойшаб, кўрпалик ёки чироили кийимлик борлигини эшишта.. олиб келмагунча тинчимасди. О. Ёқубов, Гулдаста.

2 Кўрпага етадиган. Икки кўрпалик атлас (сатин).

КЎРПАЧА Ўтириш учун остига тўшаладиган, узун филоф ичига пахта солиб қавилган қалин ва юмшоқ тўшак. Ўчоққа яқинроқ ерда, кигиз устига солинган кўрпачада, кичкина бир сариқ, бужур одам кўк пиёладан чой жўплаб ўтирибди. П. Турсун, Ўқитувчи. Кўрпача ёзib, уни ўтқазга, «мен ҳозир», деб эшикка чиқиб кетди. С. Кароматов, Олтин кўм.

Соясига кўрпача солмоқ (ёки ёзмоқ) Ўта ҳурмат билан, елиб-югуриб хизмат қилмоқ, кутмоқ. Ўзи шоир экан. Ишқилиб, мақтаб ёзсин-да, деб соясига кўрпача ёзгудек елиб-югуриб хизмат қилдим. С. Анорбоев, Оқсой. Мунча, улуғларнинг соясига кўрпача солмасанг. С. Аҳмад, Ҳукм.

КЎРСАТИШ Кўрсатмоқ фл. ҳар. н.

Кўрсатиш олмоши тлиш. Шахс ёки нарсаларни кўрсатиш, унга ишора қилиш учун кўлланувчи олмош. Мас., бу, шу, у.

КЎРСАТКИЧ 1 Кўрсатиш учун хизмат қилувчи ёзув, стрелка ва ш. к. Йўл кўрсаткич. Кўрсаткич бармоқ.

2 Бирор нарсанинг ривожи, даражаси, ишнинг бориши, бажарилиши ва ш. к. ни билдирувчи белги ёки нарса, натижа. Ҳалқ хўжалиги тараққиётининг кўрсаткичлари. Талабалар имтиҳонларда юқори кўрсаткичларга эришидилар. — Албатта, ишмиизга баҳо берар эканлар, энг олдин кўрсаткичларимиз ва сўнгра ахволимизни ҳисобга оладилар. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Бундай юқори кўрсаткичларга эришишида тажрибакор кексаларнинг қўшаётган ҳиссалари каттадир. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

3 тлиш. Бирор категорияга тааллуклиликни кўрсатиб турувчи белги; қўшимча. Грамматик кўрсаткич. Эгалик кўрсаткичи.

КЎРСАТМА 1 Қандай ҳаракат қилиш, ишлаш лозимлигини кўрсатувчи йўл-йўрик; қўлланма. У қоғоздаги кўрсатмадан чекинишини интизомни қўпол равишда бузиш, деб ҳисоблайди. С. Кароматов, Сўнгги бархан. У «шеф»дан баъзи кўрсатмаларни олгач, аста ўрнидан турар экан, Абзам Зоҳидович сўраб қолди. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув. Инженер бу ерга ҳар куни келиб, ишни кўрар, Башоратга кўрсатмалар бериб кетар эди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

2 ҳуқ. Тергов-суд жараёнларида бирор аҳамиятли ҳолат ҳақида шахс (гувоҳ ва б.)нинг берган маълумоти; далил. Гувоҳларнинг кўрсатмасидан маълумки, баҳслашаётган овозлар марҳумларга тегишили эмас. «Фан ва турмуш».

КЎРСАТМОҚ 1 Кўрмоқ фл. орт. н. Китобларни кўрсатди. — Шогирд йигит Муродни кўрсатди. Т. Мурод, Оқ от.

2 Намойиш қилмоқ; амалда исботламоқ; билдиримоқ. Билимдонлигини кўрсатди. Дўстлигини кўрсатди. — У [Аҳмаджон] меҳнатга бўлган қобилиятини айниқса колхозда кўрсатди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Бу йигит бошқа ҳеч ишда ўзини кўрсатмаган эди, шу ишга қўйдик, бунда ўзини кўрсатди. А. Қаҳҳор, Картина.

3 Даъил келтиримоқ, айтиб ёки намойиш қилиб исботламоқ. Баҳона кўрсатмоқ. Даъил кўрсатмоқ. Сабаб кўрсатмоқ. — Бунга нима важ кўрсатасиз? Кўрдингизми, кўрсатётган важингизнинг ўзи важга муҳтоҷ. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

4 Нишон бермоқ; далолат, ишора қилмоқ, билдиримоқ. Бу нарса кўрсатадики, Мирзакарим отам дунё лаззатини яхши ту-

шунадилар, яна кўп вақт бу лаззатдан баҳраманд бўлишни истайдилар. Ойбек, Танланган асарлар. Лекин кечаси кўринган бутун аломатлар душман шитоб билан чекинаётганини кўрсатар эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

5 Бирор иш ёки вазифани бажариш учун бирорнинг мувофиқлигини, муносиблигигини айтмоқ, номзодини таклиф этмоқ. *Аравакаш.. Йўлчани чақирди: -Катта ойимнинг юмушлари бор экан. Менга буюрган эдилар. Ишим зарурлигидан сизни кўрсатдим. Сиз учрашинг. Ойбек, Танланган асарлар.*

6 с. т. Адабини, таъзирини бермоқ; ўч олмоқ. Қачонгача овозимни бўғадилар; тирикман – тинчимайман. Кўрсатаман уларга! Ойбек, Танланган асарлар. Ҳалойиқ олдидаги мени беобрў қилишининг оқибатини сен ит қорига бир кўрсатиб қўяй ҳали! М. Исмоилий, Фаргона т. о.

7 «Қилиб», «этиб» равишдошлари билан бирикиб, улар бошқарган сўздан англашилган белги ёки хусусиятга эга эканликни исботлашга, бунга бошқаларни ишонтиришга уринмоқ маъносида ишлатилади. Бирорни ёмон қилиб кўрсатма. Ўзини билармон қилиб кўрсатмоқ. ■ Галкин ўзини қўй оғзидан чўп олмаган қилиб кўрсатишига интилар эди. К. Яшин, Ҳамза.

8 Айрим отлар билан бирикиб, шу отлар билдирган иш-ҳаракат, нарсани қилиш, намоён этиш маъносини билдиради. *Ғайрат кўрсатмоқ. Жасорат кўрсатмоқ. Матонат кўрсатмоқ. Таъсир кўрсатмоқ. Қаршилик кўрсатмоқ. Фамхўрлик кўрсатмоқ. Ҳурмат кўрсатмоқ.* ■ Гулнорнинг гойиб бўлиши Йўлчига яшин урган каби таъсир кўрсатди. Ойбек, Танланган асарлар. [Азизбек:] Бунчалик ғайрат кўрсатган фуқароларга раҳмат, дунё тургунча турсинлар! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бунда, айниқса, қашмирлик дарвеш жонбозлик кўрсатди. К. Янич, Ҳамза.

Жонини кўзига кўрсатмоқ Қаттиқ азоб бермоқ. -Ислом, мен бу итнинг вангилашини эшитмоқчиман, жонини кўзига бир кўрсатиб қўй, – деди ғазабдан кўзининг пахтаси чиқиб кетган Эргаш. К. Яшин, Ҳамза. **Иш кўрсатмоқ** Бирор иш билан ном қозонмоқ, маълум-машҳур бўлмоқ. Ҳозирги замон иш кўрсатганини. У. Исмоилов, Сайланма. **Йўл кўрсатмоқ** Йўл-йўриқ тарзидаги фикр айт-

моқ, маслаҳат бермоқ. *Ёшларга йўл кўрсатмоқ.* ■ Кечирим сўраб, хат ёз, йўл кўрсатади Эргаш. «Гулдаста». **Кунини кўрсатмоқ** Ниҳоятда қийин (оғир) аҳволга солмоқ, адабини бермоқ. Сен шошмай тур ҳали.. отамга айтаб бераман, кунингни кўрсатади. С. Сиёев, Ёруғлик. **Оёғи (ёки оёғининг учи)** билан кўрсатмоқ Кимсани ўта менси-маслик, унга шундай муносабатни билдиради. ..у билган одамлар ё ўзидан паст, ё ўзидан юқори; ўзидан паст одамни оёғи билан кўрсатар, ўзидан юқори одамнинг эса оёғига йиқилар эди. А. Қаҳҳор, Сароб. **Қорасини кўрсатмайди** Бутунлай кўринмайди, кўриниш бермайди, учрашмайди. Бу нима гап, қизим? Ақлли, ҳуши, кап-каптта йигит бирдан қорасини кўрсатмай кетсин! Ойбек, Танланган асарлар.

КЎРСАТУВ 1 Кинофильм, телевидение кабилар орқали намойиш қилиш, бериш. Янги ўйл кўрсатувларини томоша қилдик. ■ Кўрсатув мобайнида болаларнинг маънавий ва жисмоний камолоти хусусида гап боради. Газетадан.

2 айн. **кўрсатма 2.** Айбга иқрорлик мазмунидаги кўрсатув синчковлик билан текширилиши лозим. «ЎзМЭ».

КЎРСИЧҚОН Ер остида яшашга ва узун курак тишлари ер қазишга мосланган, кичкина чала юмуқ кўзлари бор, ўсимлиkkўр кемириувчи сутэмизувчи ҳайвон. Ҳудди кўрсичқон инидан бир неча тешик ясаб қўйгандек, унинг ҳам уч кўча эшиги бўлиб.. М. Осим, Тилсиз гувоҳ.

КЎРФАЗ геогр. Океан, денгиз ёки кўлнинг қуруқлик ичкарисига кирган қисми; қўлтиқ. Кўрганмисиз Орол кўрфазларини, Қамиш оптоқ бўлиб гуллаган маҳал. А. Мухтор.

КЎРШАПАЛАК [ф. қоршебр.к – кўрмай тунда учувчи] Қўлқанотли сутэмизувчиларга мансуб, тунда фаол ҳаёт кечириувчи, кўзи яхши кўрмайдиган, эшитиш аъзоси ривожланган жонивор. *Қоронги сомонхона, молхоналарнинг шифтида яшириниб ётган кўршапалакларгина энди яйрашар, учишар, пашша овлашар* эди. С. Анорбоев, Оқсой.

КЎСА [ф. қосе – сийрак соқол; шундай соқолли одам] 1 Соқол-мўйлови жуда сийрак ёки бутунлай йўқ, чиқмайдиган. *Қўса одам. Аҳмоқ ҳориганини билмас, кўса – ҳориганини.* Мақол. ■ *Аравакаш камсо-*

қол, күсароқ, мулойимгина киши. Ойбек, Болалик. *У ориқ юзлари каҳрабодек сарғайиб кетганды, соқол-мүйлаби үйкү, күса* эди. Мирмуҳсин, Меъмор.

Алдар күса Күпгина шарқ әртакларининг асосий қаҳрамони – тадбирли ва айёр киши образи.

2 кўчма Ўт-ўлани кам, гиёҳ кам чиққан ёки мутлақо унмайдиган. Эҳе, бу кўса ерлар ҳам шундай гуллаб кетсинки, одамлар бир саир қилишини орзу қилин. Ойбек, О. в. шабадалар.

КЎСАК Fўзанинг гулдан сўнг тугадиган, ичиди паҳта етиладиган, чаноқлардан иборат меваси. Fўзалар шоналарини тутуб қолди, Шоналар гулга, гуллар кўсаккага айлана бошлади. Н. Сафаров, Оловли излар. Бир текис ривожланган гўзанинг ҳар тупида 6-7 тадан кўсак мавжуд. Газетадан.

КЎСАКЛАМОҚ Кўсак ҳосил қилмоқ, кўсак боғламоқ. МТС ёнидаги пайкалда ўтган ўши гўза кўкрак бўйи ўсибди, тенасигача кўсаклаб, қаришиб ҳаммаси очилибди. Й. Шамшаров, Кўриқ меъморлари.

КЎСАНАМО [ф. қосанамо – кўса кўриниши] Кўсага ўҳшаш, соқол-мўйлови сийракроқ. Кўсанамо бир киши ўтирганларни оғзига қаратиб, нимадир ҳикоя қиласди. С. Аҳмад, Ҳукм. Ёши ийсирма бешлардан ошган бўлса ҳам, юзига ҳали дуруст соқол чиқмаган, кўсанамо Аҳмад танбал оғзини меъморнинг қулогига яқинлаштириб шивирлади.. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

КЎСОВ шв. қ. косов. Fиёсиоддин аъламнинг кўсовга ўҳшаган қон-қора кўлларида эса.. устига шоини рўмолчада туз қўйилган каттакон баркаш бор эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КЎСТ I [ф. қасст – озайиш камайиш; зарар, зиён] айн. кам 3, кам-кўст. 300 сўм пул юбордим, каму кўстингга ишлат. «Муштум». Декон ёки боғбон бозорга олиб келган молини кўтарасига наридан-бери сотади-ю, кам-кўстини харид қилиб, тирикчилигига шошилади. К. Яшин, Ҳамза.

КЎСТ II кам, қўлл. Бирор нарсанинг ортиқча, ошиқча қисми. Кўстини қирқиб ташламоқ.

КЎТАК : кўтак арава Фидираклари кичик, пастак арава; дўнгалак арава. Орқаларида сан-сарик мўйлови чўччайган Шодмонқул

аравакашининг шалоги чиққан кўтак араваси кўринди. Н. Қобил, Унтилган соҳиллар.

КЎТАЛАНГ Ётса туролмайдиган; бедармон. Кўталаңг бузоқ.

КЎТАРА Бутун борича, яхлит ҳолда ёки катта, кўп миқдорда амалга ошириладиган; улгуржи (олди-сотди, савдо ҳақида). Кўтара савдо. Кўтара (тарзда) олмоқ. Кўтара сотмоқ. — Шу вақтларда Муҳаммадражаб у билан кўтара мол оладиган харидорига қилгандаи муомалада бўлар эди. А. Қаҳҳор, Сароб.

КЎТАРА савдо қилмоқ 1) улгуржисига сотмоқ ёки олмоқ; 2) кўчма айб бўлса-да, бор гапни очиқ-ойдин, лўнда қилиб айтиб кўя қолмоқ. -Номаъқул бузоқнинг гўштини ебсан! Билдингми? – деди Очилдов кўтара савдо қилиб. А. Мираҳмедов, Ўт юраклар.

КЎТАРАМ шв. Кўталаңг. Ҳожи хола зуғум бошлади: -Ҳай, латта бой, кўтарам бўлганмисиз? Мунча ёнингиз ердан узилмайди? М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КЎТАРАСИГА рвш. Бутун борича, яхлитика; улгуржи. Декон ёки боғбон бозорга олиб келган молини кўтарасига наридан-бери сотади-ю, кам-кўстини харид қилиб, тирикчилигига шошилади. К. Яшин, Ҳамза.

КЎТАРАФУРУШ Кўтара савдо қилувчи, кўтарасига сотовчи ёки сотиб олувчи. Кўтарафурушларга асло сотманг, деб қайта-қайта тайинлади. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

КЎТАРГИЧ Кўтариш учун ишлатиладиган, кўтарадиган. Кўтаргич механизм. — Давлат паҳтачилик маҳсус конструкторлик бюроси паҳтачилик.. учун универсал кўтаргич машина яратди. Газетадан.

КЎТАРИЛМОҚ 1 Кўтармоқ фл. ўзл. ва мажҳ. н. Парда кўтарилди. Кўнглим тогдек кўтарилди. Беморнинг ҳарорати кўтарилди. — Қирқ минг газ кўтарил, золимнинг дори! «Рустамхон».

2 Юқори томонга ҳаракатланмоқ. Томга кўтарилмоқ. Қирга кўтарилмоқ. Осмонга кўтарилмоқ. — Кантарлар жуда баланд кўтарилиб, кўздан гойиб бўлибдишар. «Чалпак ёққан кун». Зиёбек бой ўйидан чиқиб, ўйнгичқазорга келганда, кун аллақачон ботиб, ой терак бўйи кўтарилиб қолган эди. Н. Фозилов, Дийдор. Тутун ва кукун кўкка кўтарилиб, қишилқ ҳавосини бўғиб кўйган. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

3 Амал-вазифа жиҳатдан юқориламоқ; мансаби ошмоқ, мартабаси ортмоқ. *Каллали бола экан, мана, ўз устида ишлаб, кўтарилиб кетди.* «Гулдаста». *Мурод Носирович.. кўтарилиб кетган бўлсалар ҳам, мактабимизга тез-тез келиб турадилар.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

4 Куч, даража ва ш. к. жиҳатдан ошмоқ. *Кунлар анча узайиб қолди, ҳавонинг ҳарорати кун сайин кўтарилиб, борлиқ мавжудот жонлана бошлади.* Газетадан. *Отлар ўлчовли қадам ташлаб.. илгари босаркан, йигитларнинг гоҳ кўтарилиб, гоҳ пасаядиган мунгли ашулалари остида мингебоши додхонинг мияси шу хил фикрлар билан ташвишланарди.* Чўлпон, Кечава кундуз.

5 Айрим сўзлар билан қўлланиб, шу сўз билдирган иш-ҳаракат, ҳодисанинг юз беришини, юзага келишини билдиради. *Кулги кўтарилиди.* *Шамол кўтарилиди.* *Шовқин кўтарилиди.* — *Бир муддат ўтар-ўтмас, даштда тўс-тўполон кўтарилиди.* Мирмуҳсин, Мемор. *Катта жсанжал кўтарилишига кўзи етиб, шай бўлиб турди.* К. Яшин, Ҳамза.

6 Айрим сўзлар билан биринчандан, йўқ бўлмоқ, тарқалмоқ маъносини билдиради. *Ёдидан (хаёлидан) кўтарилимоқ.* *Барака кўтарилиди.* — *Юртдан инсоф-адолат кўтарилиган!* Ойбек, Навоий. *Лекин шу кунлардан бошлаб Собирнинг хаёлидан бош муҳаррирнинг сўзлари кўтарилимай қолди.* О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув.

Кўнгли кўтарилимоқ Кайфияти чоғ бўлмоқ. Укечаги фарғатли дамларни яна эслади-ю, кўнгли кўтарилиди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

КЎТАРИНКИ Зўр хурсандчилик ва фаҳрланиш ҳисси билан жонланган; жонли. *Бу оқшом идорада ҳаёт ҳамма вақтдагидан кўра шовқинли ва кўтариинки эди.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Атрофдаги одамларга қарасам, бошқаларнинг ҳам руҳи кўтариинки, чехраси очиқ.* И. Юсупов, Олима билан бирлиқда. -*Қани, жўнадик!* — у кўтариинки бир вазиятда қўлларини қовуштириди. С. Аноробоев, Оқсой.

КЎТАРИНКИЛИК Кўтариинки ҳолат. *Онда-сонда учраб қоладиган руҳий тушкунликни ҳамма ерда мавжуд гоявий, маънавий кўтариинкилик бир зумда тарқатиб юборади.* Т. Рустамов, Мангу жасорат. *Ҳозирги кўтариинкилик, ҳаяжон шу қадар*

қудратли эдикси, гўё ҳосил тўйига миллионлаб киши қатнашаётгандай.

Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

КЎТАРМА 1 Кўтариладиган, кўтариб қўйиладиган қилиб қурилган. *Кўтарма кўпrik.* *Кўтарма тўғон.*

2 Тупроқдан баланд қилиб, кўтариб ишланган тепалик, гов, тўсиқ. *Темир ўйл кўтармаси.* Сув кўтармани юваб кетди. — *Кўтарма бошига қайтиб келган йигитлар унга ярим соатда тупроқ босиб, оёқлари билан шиббалаб, сув бузолмайдиган қилиб қўйдилар.* С. Айний, Қуллар. *Кўча бўйларига, кўтарма ариқ ёқаларига ўтқазилган толтераклар савлат тўкиб туриди.* Газетадан.

КЎТАРМАЛИК Ўзини бошқалардан юқори қўйиш, манманлик. *Нега бундай кўтармалик қиласан, шунча тулни ҳавога совурдинг-а, тентак.* «Шарқ юлдузи».

КЎТАРМАЧИ эск. Газлама, атторлик моллари ва ш. к. ни қишлоқма-қишлоқ кўтариб юриб сотадиган майдада савдогар. -*Лахтакларини катта читфуруш газламачилар арzonроқ баҳо билан кўтармачиларга сотадилар,* — деди Шум бола. Ф. Ғулом, Шум бола.

КЎТАРМОҚ 1 Ердан ёки ётган жойидан узиб, ажратиб олмоқ. Замбар кўтармоқ. — *Эргаш у билан қучоқлашиб кўришмоқчи бўлган эди.* Нормат унинг белидан маҳкам қучоқлади-да, даст кўтариб, уни айвон супасига чиқариб қўйди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Ердан узилган, ажралган ҳолда тутмоқ, қўлда тутмоқ. Сумка кўтариб, бозорга бормоқ. Колонна бошида байроқ кўтарган қизлар бормоқда. — [Отабек] Отни ахтаконага боғлаб, совға тўлдириб келган ишак хуржунни кўтариб, ичкарига кирди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Махдум шу сўз билан ичкарига кириб, ҳовли саҳнида чақалоқ кўтариб турган Раъно ёнидан айвонга ўтди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

3 Ўз устида тутган ҳолда юриш-тортиш, элтиш қудратига эга бўлмоқ. *Туя кўп юк кўтариади.* — *Тошхўжга эшон ҳазилакам эшон ўтган эмас, боқиб қўйилган ўн бешта отдан уни фақат иккитасигина кўтара олар эди, холос.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

4 Юқори, баланд ҳолатда тутмоқ, юқорига чиқармоқ. [Сидиқжон] Бирдан бошини кўтариди ва Канизакка қаради. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Обиджон.. чи-

роқнинг пилигини кўтариброқ қўйди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

Кўл кўтармоқ 1) қўлини юқори ҳолатда (бошдан юқорида) тутмок; 2) бирорни уришга шайланмоқ; 3) мажлисда бирор масала юзасидан ўз розилигини билдиримоқ, овоз бермоқ.

5 Бирор нарсани уйиб, устма-уст қилиб, устига қўйиб баланд қилмоқ. *Дамбани кўтармоқ. Йўлни кўтармоқ. Марзани кўтармоқ.* ■ -Сувни уч-тўрт чақирим юқоридан икки ёғига чим босиб, кўтариб келиш лозим бўлади, — деди Алим бува. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

6 **кўчма** Оширмоқ, кўпайтирмоқ (куч, даражা, нарх-наво ва ш. к. ҳақида). *Нархни кўтармоқ. Температурани кўтармоқ.* ■ Кейин овозини пардама-парда кўтариб, дўқ ура кетди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Бригада ҳосилдорликни икки баравар кўтаришга муваффақ бўлди.* «Ўзбекистон қўриқлари».

7 **кўчма** Мавқеини, ҳол-кудратини, моддий аҳвол ва ш. к. ни яхшиламоқ. *Обрўйини кўтармоқ.* ■ [Қодир:] Яхши қилибсиз.. колхознинг аҳволи ёмонга ўҳшайди, кўтариш керак. Уйгун, Навбаҳор.

8 Юқори мансаб ёки лавозимга тайинламоқ, белгиламоқ. *Пастдан юқорига кўтармоқ. Хотин-қизларни раҳбарлик лавозимларига дадил кўтариш керак.* ■ [Акром ҳожи:] Агарда хон кўтариш маним қўйимда бўлса эди, хон қилиб *Отабекни кўтарар эдим!* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

9 **кўчма** Бардош қилмоқ, тоқат қилмоқ; чидамоқ. *Боланинг инжиқлигини онаси кўтариади.* ■ Кампирга айтма, кўтаролмайди. [Ёдгорбойдан] Қора хат келган! А. Қаҳҳор, Асрор бобо. *Бош муҳаррир, Раҳим аканинг қобилиятили ходим эканлигини назарда тутиб, баъзи эркаликларини кўтарарди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

10 **кўчма** Ҳазм қилмоқ, сингдирмоқ. Ҳар қанча овқат бўлса, кўтаради — кучи кўп. *Бемор паловни кўтаролмади.* ■ Томоғи тақиллаб ўтирган дуторчи «кўтармасалар — ичмасинлар» деса ҳам, Набигул унамади. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

11 Ёқтиримоқ, сўймоқ; тоқат қилмоқ. Бундан кейин.. ҳар бир ишни мен билан баҳамжихат қилинг, ўзбилармонликни кўтартмайман. Ойбек, Танланган асарлар.

12 кўчма Бирор иш-ҳаракат қилишга илҳомлантирмоқ, сафарбар қилмоқ. *Мустамлакачи золимларга... қарши яна ҳалқни кўтараильик!* Кудратнинг ишни охирига етказайлик! Н. Сафаров, Уйғониш.

13 кўчма Ўз устига олмоқ, ўз ҳисобидан тўламоқ (сарф-ҳаражат ҳақида). Умурзок ака: -Болалар бизга шунча ёрдам беришди. Энди.. саёҳат қилиб келишсин. Бутун ўйларажатини колхоз кўтаради, — деди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Энди Шоабдуғаттоҳ Ҳўжаевнинг сарфини ҳам кўтараильикми? А. Қаҳҳор, Оғайнилар.

14 кўчма с. т. Йўқ қилмоқ, йўқотмоқ, битирмоқ. *Адоватни орадан кўтармоқ.* ■ Мусулмонкул.. золимларни ўртадан кўтариб, юртга осоиши берганда, унга ким нима дея олар эди? А. Қодирий, Ўтган кунлар. Уўртадаги ноқулаёт жимликни кўтариб ташлаш учун Fuёсни гапга солди. К. Яшин, Ҳамза.

15 кўчма с. т. Ичмоқ, урмоқ (май ҳақида). Қадаҳ кўтармоқ. ■ [Равшан половон] «Хоним» олиб келган конъяқдан кўзларини чирт юмиб, бир рюмкасини кўтариб ташлади. О. Ёкубов, Ларза.

16 кам қўлл. Қарзга олмоқ. *Бир пуд ғаллани, топилса, уч пуд ғаллага бўлсаем, жон деб кўтарамиз.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Матқовул келаси ўил ҳосили ҳисобига Ҳаким-жон бойваччанинг отаси Латифжонбойдан пул кўтариб, от олди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

17 с. т. Етиштиримоқ, олмоқ. *Гектар босига ўн тоннадан ҳосил кўтардик.*

18 Айрим отлар билан бирикиб, шу от билдириган нарсани юзага келтиришни ифодалайди. *Жанжал кўтармоқ.* Исён кўтармоқ. *Шовқин-сурон кўтармоқ.* ■ ..шикоят қилақол, бошингни деворга уриб, фарёд кўтар. К. Яшин, Ҳамза.

Бош кўтармоқ қ. бош. **Бошига кўтармоқ** қ. бош. **Бурнини кўтармоқ** Манманлик қилмоқ; гердаймоқ. *Улар [Ёрматни] сўқишиар эди: -Ҳўжайиннинг лайчаси-ку, бурнини бир қарич кўтарганига ҳайронмиз.* Ойбек, Танланган асарлар. *Гап кўтармаслик* Сал гапга жаҳл қилиш одати, жizzакилик. **Кўкка кўтармоқ** қ. кўк. **Кўнглини кўтармоқ** қ. кўнгил.

1. *Кўнгилни дўст кўтарар.* Мақол. Сиркаси сув кўтармайдиган одам қ. сирка. *Уй кўтармоқ* Ҳамма нарсани ташқарига олиб чиқиб, уйларни тозаламоқ, тартибга солмоқ. *Кам-*

нир эгила-букила, терлаб-пишиб уй кӯтара-ётган эди. Ҳ. Назир, Бир тупғұза.

КҮТОХ [ф. құтқа – қисқа, қалта] эск. кам құла. Қалта, қисқа. Құла күтох. Ақли күтох. Ақонни қалтаи күтох құлиб қырқмоқ. — Вайсий сүз күтох қыл, дам урма нодонлар аро. Увайсий.

КҮТОХЛИК 1 Күтох ҳолатлилик; қалталик, қисқалик.

2 шв. Айбli иш, гуноқ иш. Аччиғланиб, полвон неча сүз айтди, Сұраган кишилар уялиб қайтди, Биз билмаймиз: нима күтохлик ўтди. «Едгор».

КҮЧ I Күчиш пайтида ташиладиган уй-рүзғор буюмларидан иборат юқ. Бир машина күч. — Аматжон бир аравага келин-куевнинг күчини ортиб, дархол йұлға чиқди. С. Сиёев, Аваз. Күчларни ғиғиштири! Аравани күш! Қуага жұнагаймиз! П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

КҮЧ КҮТАРМОҚ Рүзгори билан, үзига тегишли нарса-буюмлар билан бошқа жойга күчмоқ, кетмоқ. Саодат турмуш ўртоги билан күчини күтариб, күп жойларда бўлди. Назармат, Жўрлар баланд сайдайди. Лобар күчини күтариб кетганига ғиғирма кунча бўлди. Ҳ. Ғулом, Тошкентликлар.

КҮЧ II эск. Аҳли аёл, хотин (эрига нисбатан). [Хотин:] Танисаларингиз керак, ўргулай, мен мирзо Султоналиниң күчлари бўламан. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Ўглиниң күчин(и) сўймай турар. Абулғозий Баҳодирхон, Шажарайи турк.

КҮЧА I [ф. құчар – шаҳар ёки қишлоқ ичидаги йўл] 1 Аҳоли яшайдиган жойларда йўловчилар ўтиб турадиган, транспорт қатнайдиган йўл. Навоиј күчаси. Собир Раҳимов күчаси. — Чиннигул күчанинг бир томонидан, энсизгина асфальт тротуардан шошмасдан борар эди. С. Зуннунова, Кўк чироқлар. Тўхта хола күчада узоқдан бирин-кетин келайтган икки кишининг қорасини кўрди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Ёр юрган кўчаларни супурай сочим билан. «Кўшиқлар».

2 Умуман, йўл. Ҳали мажлис, ҳали ҳамом күршиши, ҳали күчага шағал ётқизиш дейди. «Гулдаста». Қир күчадан тушгунча сурнай овози чиқмади. С. Сиёев, Ёргулик.

3 Яшаш, туриш жойидан ташқари бўлган жой, очиқ майдон (уй, ҳовлига нисбатан). Үйида роҳати ўйқининг күчада фароғати йўқ. Мақол. Ошиңг ҳалол бўлса, күчада

ич. Мақол. — Қишининг охирги кунлари күчада қора совуқ билан изгирин юрар эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Ибн Ямин бир куни күчадан ҳориб-толиб, тажсанг бўлиб келди-да.. хотини билан айтишиб қолди. К. Яшин, Ҳамза.

КҮЧА БОЛАСИ Умумий таълим-тарбиядан четда қолган бола. Ўтири бу ёққа! Ҳўш, сен нима учун күча болаларига ўхшаб ахлоқсизлик қиласан! А. Қаҳҳор, Айб кимда? Күча эшик Кўчага чиқладиган (кўчадан кириладиган) эшик. Кўча эшикдан кириши билан.. акаси тагин жаҳрини чиқара бошлади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. Кўчада қолган Ташлаб қўйилган, кераксиз. [Муаттар:] Бугундан қолмай кўчингни кўтар! Олти ойдан бери касал боқамиз. Кўчада қолган нонимиз йўқ. Н. Сафаров, Шарқтонги. Кўчасига кирмоқ Бирор нарса қилиш пайига тушмоқ, дахл қилмоқ, машғул бўлмоқ. Аблаҳ Тиллабойга энди ишонч қолмабди. Чамамда, феъли айнаб, хиёнат кўчасига кирганга ўхшайди. П. Турсун, Ўқитувчи. Кўчасидан ўтмоқ Бирор иш ёки ҳаракат билан шуғулланмоқ; машғул бўлмоқ. [Муҳаббат:] Турғунжон ака, қўйинг, мен бир умримда савдо кўчасидан ўтган бўлмасам, мени мажбур қилманг. Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби. Оёғим (ёки кавушим) кўчада қолгани йўқ ёки оёғим кўчада қолибдими Ҳар қанақа жойга боравермасликни, унча-мунча жойни назар-писанд қилмасликни ифодалаш учун айтиладиган ибора. Давранинг тўрида эдим, оёғим кўчада қоптими, деб унча-мунча тўйга бормасдим. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. Ўзбек ойим унча-мунча тўю азаларга «Кавушим кўчада қолган эмас», деб бормас эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Хоҳламасанг (ёки истамасанг) – катта кўча Хоҳламасанг, истамасанг, билганингни қил, хоҳлаган ерингга кетавер; тўрт томонинг қибла.

КЎЧА II шв. : кўча оши айн. гўжа.

КЎЧА-КЎЙ Кўча ва умуман уй-ҳовлидан ташқари бўлган жойлар. [Йўлчининг] Ҳақимни еб кетди бой, деб кўча-кўйда бойни қоралаб юрганинги [Салимбойвачага] айтди. Ойбек, Танланган асарлар. Бу боланинг кўча-кўйда саланглаб юриши яхши эмас. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

КЎЧАТ 1 Уруғ ёки қаламчадан ўсиб чиққан ёки ўстирилган ва бошқа жойга

олиб ўтқазиладиган ниҳол. *Олма кўчати. Тут кўчати. Райхон кўчати. Помидор кўчати. Атиргул кўчати. Кўчат ўтқазмоқ.* ■ *Мана шу анжирнинг кўчатини [раисимиз] Оққўрғондан олдириб келди. А. Қаҳҳор, Картина. Бу ойнинг яна бир гўзал фазилатларидан бири шуки, бу даврда кузги кўчат ўтқазиш қизғин паллага киради. Газетадан. [Анвар] Болаларнинг дараги билан ҳар кимнинг уйида бўлган янги гуллардан кўчат ва уруг олиб, йилдан-йилга гулзорни бойитди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.*

2 Умуман, ёш ниҳол. *Кўм-кўк гўза кўчатлари, офтобда ёйилган тамаки баргларидек, орқама-орқа тизилишиб турарди.* Газетадан.

КЎЧАТЗОР Кўчат ўтқазиб қўйилган, кўчат етиштирилайдиган жой, майдон. *Уруғ кўчатлар чиқарши – баргли дараҳтлар юзасидан колхоз кўчатзорларида – 500 минг тун ва давлат кўчатзорларида 600 минг тун.* Газетадан.

КЎЧАТХОНА Кўчат етиштирилайдиган хона; иссиқхона, парник. *Келгуси йилларда.. ҳар бир хўжаликнинг ўзида кўчатхоналар барпо қилмоқчимиз.* Газетадан.

КЎЧАТЧИЛИК Кўчат етиштириш, хўжаликнинг кўчат етиштириш билан шуғулланувчи соҳаси. *Косон кўчатчилик хўжалигидаги лагерларда 200 бола дам оляпти.* С. Нуров, Оддий бир кун.

КЎЧИМ ад. Бадий ифодалиликни ошириш учун кўчма маънода қўлланган нутқ бирлиги; киноя, рамз билан қўлланган сўз, избора.

КЎЧИРИҚ этн. Касалдан инс-жинсларни «ҳайдаш» учун қилинадиган иримсирим. *Бахшилар қўбизни чалиб, касалларни кўчириқ қиласидилар.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. *Жонлиқ сўйиб, қони беморнинг баданига суртилди, кўчириқ қилинди.* «Муштум». *Назирахон домлагага ўқитиб, табиби гайбликни бўйнига олиши керакмиш. Бўлмаса кўчириқ бошланармиш.* Ҳ. Шайхов, Туташ оламлар.

КЎЧИРМА 1 Асл нусхадан ёзиб, чизиб, кўчириб олинган нусха. *Буйруқнинг кўчирмаси.* Қарордан кўчирма олмоқ. ■ *Сайфиддин ака ўрнидан турди-да, архив материялларидан кўчирма олиб тўплланган папкалардан бири ичидан Георгий Синявский хатининг кўчирмасини топиб ўқий бошлади.*

«Ўзбекистон кўриқлари». *Маҳаллий ва марказий газеталардан олинган кўчирмалар билан безатилган нутқнинг ўн минути давомида раис мажлис аҳлини икки марта тартибга чақириди.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

2 *Бошқанинг ишидан айнан ёки қисман кўчирилган, ўғирланган. Кўчирма асар.*

КЎЧИРМА ГАП ТЛШ Ўзганинг ҳеч ўзгаришсиз, айнан берилган гапи.

КЎЧИРМАКАШ айн. **кўчирмачи.** –Айтгандай, ҳув кўчирмакаш ўртоқни нима қилдиларинг, – деб сўради гап орасида. А. Кўчимов, Ҳалқа.

КЎЧИРМАКАШЛИК айн. **кўчирмачилик.** –Иўлдош кўчирмакашлик қилиб, она тилидан «икки» олди. Алгебрадан кузги имтиҳонга қолди, – деди Муродов. Б. Раҳмонов, Қилмиш-қидирмиш.

КЎЧИРМАЧИ Ўзганинг ишини кўчириб олиб, ўзиники қилиб кўрсатувчи киши. *Кўчирмачи шоир.* ■ *Буни [ўқувчининг ўртоғидан кўчириб олганини] сезмаган ўқитувчи эса кўчирмачи ўқувчига ижобий баҳо қўяди.* Газетадан.

КЎЧИРМАЧИЛИК Ўзганинг ишини кўчириб олиш билан шуғулланиш. ..ақл ва идрок билан ижод қилиш ўрнига кўчирмачилик билан шуғулланиш.. матбуютнинг ўтқирилиги ва таъсирчанлигига катта зарар етказади. Газетадан.

КЎЧИРМОҚ 1 Кўчмоқ фл орт. н. Қишлоқни шу ерга, янги ариқнинг икки юзига кўчирмоқчимиз. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Ярангдан эски докани кўчирап эканман, бутун баданим зирқирап кетди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

2 Матнни бошқа қоғозга қайта ёзмоқ ёки қайта чизмоқ, ундан нусха, кўчирма олмоқ. Элмурод.. ҳар жумлани неча қайта ўйлаб, ҳар ёзганини кун сайн янга бошдан кўчириб, республика газетасига мақола тайёрлади. П. Турсун, Ўқитувчи. *Гапларда шоирлар ўз янги шеърларидан ўқир, саводли кишилар эса уларни қўлда кўчириб, тарқатардилар.* Т. Обидов, Юсуфжон қизик.

3 *Ўтқазмоқ, ўзгартирмоқ. Тегирмонни ҳам электр билан ишлашга кўчириш лозим..* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. *Инженер-мутахассислар, яримавтомат усулига кўчириш мумкин, деган қарорга келишди.* М. Хайруллаев, Тилла маржон.

КҮЧКИ Тош, тупроқ, қор ва ш. к. нинг тоғдан күчіб, нураб тушадиган үюми. *Муз күчкиси. Тоғ күчкиси. Қор күчкиси.* — [Мирзакамолиддин] Үша дөвонда күчки тағида қолиб ўлған эмиш. С. Аҳмад, Қадрдон дала-лар. *У [Холхұжа]* мақсадига әриша олмайды — ийліда күчки остида босилиб, ҳалок бұла-ди. Ё. Шукуров, Қасос. *Сув ва күчкілардан иҳомта қилиши учун харсанглардан уйиб ясалған пештоқ бузилған экан.* С. Кароматов, Олтін қум.

КҮЧКИН 1 қ. күчки. *Писандас күчкін, бало, На зилзила, на вабо.* Миртемир. *Тоғларда бошлайди гүлдүрөс күчкін.* Э. Охунова.

2 Күчіб юрұвчи, күчма. *Күчкін булат-ларда ўроқ ой сұлғын.* Миртемир.

КҮЧКИНЧИ Үтадиган, бир жойда тур-майдиган, мұқим (сөбіт) эмас. *Шаҳарлар бөқайидір, умр — ўткінчи, Дарәлар сөбіт-дір, сувлар — күчкінчи.* М. Шайхзода. *Унинг [Умматалининг] севгиси карвондай ўткін-чи, селдай күчкінчи эмас.* Шұхрат, Жаннат қидирғанлар.

КҮЧ-КҮЛОН қ. күч-күрон. *Орадан бир-икки ой ўтар-ұттас, келини ҳам күч-күлон-нини ортиб, онасиникіга кетіб қолди.* С. Зуннунова, Олов. *Икки соатта сұхбатла-шып ўтиргач, Умри холани күч-күлони билан Чорвоққа күчириб келишиди.* С. Кароматов, Бир томчи қон.

КҮЧ-КҮРОН Умуман, күч нарсалари, бошқа жойға күчганды, бирға олиб бори-ладиган рүзғор буюмлари. — [Рахмат ҳожи] *Бир неча күн Марғилонда турғандан кейин, хотинини күч-күрөни билан Тошкентта олиб келибди, — деди Шум бола.* Ф. Фулом, Шум бола. *Пошиша хола.. Йиғиталининг күч-күро-ни ортилған машинада у билан янғи үйға кел-ди-ю, ичкарига қадам құйыб, оғзы очилиб қолди.* Д. Нурий, Осмон устуны.

КҮЧМА 1 Бирор жойда турмай, жой-дан жойға күчіб юриб ишлайдиган. *Күчма устахона. Күчма кино. Күчма цирк.* — Бир иштідан бери құпонлар учун күчма күтубхона ташкил қылғында берішларини сұрайман-у, ҳеч бұлмайды-да! О. Ёкубов, Тоғ қизи. *Аммо Мон-хидил күчма магазинда ароқ сотишни ман қылғандан кейин..* норози бұлғанлікларини яширмай қүйдилар. Ж. Абдуллахонов, Тұфын.

2 Мусобақада кейингиғолибга олиб бе-риладиган. *Күчма байроқ. Күчма кубок.*

3 Ўз ўрнидан силжиб, сузіб ёки учеб, бошқа жойға күчіб юрадиган. *Күчма муз тоғлары.* — Орқага қайтиш учун күчма құм-лар орасидан юриш керак. А. Қаҳхор, Мас-тон. Эхтимол, әндигина униб чиқсан нимжон ғұзалар күчма құм остида қолгандыр. Ш. Ра-шидов, Бүрондан кучли.

КҮЧМА маъно тлш. 1) маъно күчиши асо-сида келиб чиқсан маъно. *Сүз-термин ме-тафорик құллашдан барқарор күчма маъно-ға ўтади ва шу маъноси орқали адабиي тил-да кенг құлланади.* «ЎТА»; 2) асл (түгри) маъносидан бошқа маънода (күчириб) құллаш билан ҳосил бўлувчи маъно (мас., қоплон сўзининг «қўрқмас, эпчил йигит» маъноси күчма маънодир).

КҮЧМАНЧИ 1 Ўтрок бўлмаган ҳолда, күчіб юриб ҳаёт кечирадиган. *Күчманчи қабила. Күчманчи қушлар.* — Қалмоқлар асосан чорвачилек билан шуғулланар, күчман-чи ҳаёт кечирадар эди. Газетадан. *Үй эгаси күчманчиларга хос меҳмондорлик қилиб, биз-ни яхшилаб кутиб олди.* М. Мұхаммаджонов, Турмуш уринишлари.

2 айн. **күчма.** *Саксовул ўрмонзорлари күчманчи құмлар йўлни тұсди.* Газетадан. *Улар тұсар ёвуз дарёни Ва күчманчи бархан-ларни ҳам.* А. Обиджон, Кетмагил.

КҮЧМАНЧИЛИК Күчіб юриб яшаш, ҳаёт кечириш; шундай ҳаёт тарзи.

КҮЧМОҚ 1 Яшаш жойидан кетмоқ, бошқа яшаш жойига ўтмоқ. *Оловни ковла-санғ — ўчар, құшнини ковласанғ — күчар.* Мақол. — У [Нури]. *Ёрмат оиласининг боққа күчіб кетганини эшишиб, афсус қил-ди.* Ойбек, Таңланған асарлар. *Бу ердан ҳеч қачон күчмайман, сен ҳам күчмайсан.* Ш. Ра-шидов, Бўрондан кучли.

2 Умуман, ўрни, манзили ва ш. к. дан бошқасига ўтмоқ, жилмоқ, кетмоқ. *Бу ың қизим бешинчи синфға күчади.* — Ана, қоқоғы қанотин булбул, Келиб құнды чироғлы гүлга. Шохдан-шохға күчади нуқул, *Күйи роҳат берар күнгилға.* И. Мұслим. *Куз кириб, улар-нинг учрашувлари шихонага күчган дастлаб-ки күнлар..* «Ёшлик».

3 күчма Мавзуни, ҳаракатни, яшаш ёки ишлаш тарзини ўзгартироқ, бошқасига ўтмоқ. *Хадиға холанинг «бас, қийнама» деган мазмунда күз қисишини құриб, бошқа гапға күчди.* А. Қаҳхор, Қўшчинор чироқ-лары.

4 Ёпишган, бириккан жойидан ажрамоқ. Унинг [масжиднинг] баланд ва сири кўчиб кетган эски устунлик айвонида учтўрт намозхон ўтиришибди. П. Турсун, Ўқитувчи. Овоз лампочкасининг остидаги қўргошинлар кўчиб кетибди, янгидан ёпиштириди. Т. Ашуроев, Оқ от.

Енгил (ёки осон) **кўчмоқ** Қийинчилик сиз ҳал бўлмоқ, амалга ошмоқ. Нима бўлганда ҳам, кўнглининг бир чеккасини кирлатиб ётган бу «ота-она орзуси», бир томондан қаралганда, жуда енгил кўчган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бу иш ҳам ҳамирдан қил суғургандек осон кўчди. М. Ҳазратқулов, Журъат. **Оғир** (ёки қийин) **кўчмоқ** Қийинчилик билан содир бўлмоқ; қийин ҳал бўлмоқ; оғир шароитда ўтмоқ. Бу ўйл иши яна анча оғир кўчадиганга ўхшайди-а. Ш. Гуломов, Ёрқин уфқлар. Айниқса, қиши билан олишиш жуда-жуда қийин кўчибди. Ш. Гуломов, Ёрқин уфқлар.

Кўшак шв. айн. **бўталоқ**. Туя ўрнини қўшак босади, деганларидек.. М. Кўшжонов, Дийдор.

Кўшиш [ф. қошш – ҳаракат, уриниш; интилиш; оворагарчилик, ташвиш] : **кўшиш қилмоқ** (ёки қўрсатмоқ) кам қўлл. Ҳаракат қилмоқ; интилмоқ, чалишмоқ. Лекин биз деймизки, турмушимизда бир қадар ислоҳ юзага чиқсин, бемаъни ишларни ўйқотайлик, дини исломнинг равнақига кўшиши қилайлик. Ойбек, Танланган асарлар. Сал ўтмай англадики.. бу чаққон давлатлар шунчаки Бухорога қайишганлари.. «инсониятнинг манфаатдорлиги» учун унга кўшиши қўрсатишмаянти. Ш. Холмирзаев, Қил кўпrik. Болам, дардни касал одам билса, ўзиям тузалишига кўшиши қўрсатар экан. Ш. Холмирзаев, Сайланма.

Кўшк [туркӣ + ф. қош – далаҳовли; шаҳар ташқарисидаги қаср] Қадимда баланд, баҳаво қилиб солинган енгил иморат. Хоразмбог ёдгорлиги Хоразм ҳокимининг шаҳар четидаги ёзги кўшкни бўлганлигини қўрсатди. И. Жабборов, Кўхна ҳаробалар сири. Мехмонлар қадими юнусларни эслатувчи икки қаватли бино олдига келиб тўхташи. Э. Усмонов, Ёлқин.

Кўҳ [ф. қоҳ – тоғ] эск. айн. **тоғ** 1.

Кўҳи Қоғ Афсонавий тоғлар; афсонага кўра, ер атрофини ўраб олган буюк тоғлар.

Кўҳли(К) кам қўлл. Кўриниши ёқимли; чиройли, хушрўй (асосан одамга нисбатан кўлланади). – Бизнинг Марғилонда бир қиз бор, – деди [Раҳмат], – шундоқ кўҳликки, бу ўртада унинг ўхшаши бўлмас, деб ўйлайман! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Дишбар звено қизлари орасида ҳам энг кўҳлиги эди. С. Аҳмад, Уфқ. Эшик очилиб, бир ёшлар чамасидаги ширингина болани кўтариб олган кўҳликкина жувон кириб келди. Т. Малик, Иблис девори.

Кўхна [ф. қоҳна – эски, қадимги] 1 Узоқ ўтмишдан давом этиб келаётган; қадимий. Кўхна қардошлик муносабатлари. — Менинг кўз ўнгимда жонланар тарих, Ғамлардан тўқилган шу кўхна олам. А. Орипов, Руҳим.

2 Эскириб путурдан кетган; эски. Арава ҳам кўхна: ямоқ-ясқоқ гилдирак темиридан унда-бунда парча-пурча қолган; кегайлари шалоқ. Ойбек, Танланган асарлар. Дераза олдида кўхна стол. Бериги дераза ёнида диван. М. Муҳамедов, Кичик гарнizon.

Кўхнармоқ шв. кам. қўлл. Эскирмоқ; кексайиб кучдан қолмоқ. Бобой кўхнарган одам: фикриям, яшаш тарзиям эскирган. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.